

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET'İN
HÂB-NÂME'Sİ (1b-168a) İNCELEME-METİN-DİZİN**

Muhammed Felat AKTAN
14915301

Danışman
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET'İN
HÂB-NÂME'Sİ (1b-168a) İNCELEME-METİN-DİZİN**

Muhammed Felat AKTAN
14915301

Danışman
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet’in Hâb-nâme’si (1b-168a) İnceleme-Metin-Dizin” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08/03/2019

Muhammed Felat AKTAN

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DIYARBAKIR

Muhammed Felat AKTAN tarafından yapılan “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet’in Hâb-nâme’si (1b-168a) İnceleme-Metin-Dizin” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında **DOKTORA** tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

	Ünvanı	Adı Soyadı
Başkan :	Prof. Dr.	İbrahim Halil TUĞLUK
Üye :	Doç.Dr.	Ahmet TANYILDIZ
Üye :	Dr.Öğr.Üyesi	Mustafa Uğurlu ARSLAN
Üye : :	Dr.Öğr.Üyesi	Abdulsamet ÖZMEN
Üye : :	Dr.Öğr.Üyesi	Özkan CİĞA

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 08/03/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI
ENSTİTÜ MÜDÜR
(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin yaşandığı on dokuzuncu yüzyıl; neredeyse her alanda gerilemenin görüldüğü, aynı zamanda bu gerilemenin birçok alanda yenilik hareketlerinin oluşmasına neden olduğu bir dönemdir. Ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamından kurtuluş için çeşitli yaptırımlar uygulanmış, Batı'nın tekniğinden faydalanılması gerekliliğine inanılmış; siyasî, ekonomik, toplumsal ve askerî alanlarda yenileşme ve reform hareketleri ön plana çıkmıştır. Tanzimat-İslahat Fermanları ve Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı ictimâî hayatında yeni bir safhaya geçilmiştir.

Teceddüt olarak anlamlandırılan bu değişme sürecinden kültür sahası da nasibini almıştır ancak edebî alandaki değişimler diğer sahalardaki yenilenme hareketlerine göre yavaş kalmıştır. Bu yüzyılda klasik edebiyatın modern edebiyat karşısında gücü azalmış, birçok şâir ve yazar mahallileşme eğilimini sürdürürken diğer kısmı tasavvufî şiire ve eserlere karşı ilgiyi arttırmıştır. Şüphesiz bu alanda edebî ürünler veren müelliflerden biri de Muhammed Râsim'dir.

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı mütefekkirlerinden olan Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim Hikmet; kadı, yazar ve şâir kimliğiyle ön plana çıkmış çok yönlü bir şahsiyettir. İslamî ilimlere vakıf olması, hakim ve kadı olması, gençlik yıllarında kütüphanede çalışması ve burada çeşitli eserler görüp onları tercüme etmesi, onun iyi düzeyde edebî ve genel kültüre sahip olduğunu gösterir.

Hâb-nâme-i Râsim Hikmet'in tespit edilebilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Bölümü T 6739 numarada kayıtlıdır. Eserin müstensih hattı olmasından dolayı çalışmanın başka nüshalarının da olabileceği düşüncesi ile yurtiçi ve yurtdışı katalogları tarandı ancak Hâb-nâme,

Vakı'-nâme, Hâbiyye, Tabir-nâme ismi ile Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim Hikmet'in adının örtüştüğü başka bir nüshaya rastlanılmadı.

Çalışmanın Giriş bölümünde Hâb-nâme tanımı; tarihsel süreç içerisinde rüya, Batı ve Doğu medeniyetlerinde rüya, Türk- İslam medeniyetinde rüya, rüyanın Türk edebiyatında yeri, Divan edebiyatında yazılmış Hâb-nâme örnekleri şeklindeki alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir.

Birinci bölümde; müellifin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulmuştur. Muhammed Râsim'in hayatı anlatılmadan önce dönemin siyâsî ve sosyal yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Yaptığımız araştırmalarda müellif hakkında verilen bilgiler sınırlı olduğundan Muhammed Râsim'in hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili veriler, daha çok eserlerinden hareketle ortaya konulmuştur.

Muhammed Râsim'in hayatına değinildikten sonra eser, üslup, muhteva ve şekil olarak incelenmiştir. Eserin sebep-i telîfi, nüsha ve fiziksel özellikleri, dil hususiyetleri, muhteva tahlili, eserin kaynakları, eserde kullanılan diğer ilimler bu bölümün konularını oluşturmuştur.

İkinci bölümde, metnin transkripsiyon alfabesinden yararlanarak latinize çevirisi yapılmıştır. Metnin transkripsiyonu gerçekleştirilirken; "Takip edilen esaslar" başlığı altında izlediğimiz yöntem ve açıklamaları belirttik. Metin içindeki Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalar aslına sadık kalarak tekrar yazılmış, anlamları dipnotta gösterilmiştir. Yabancı kaynaklı bazı kelimeler ile üzerinde değerlendirme, şerh ve açıklama yapılan beyit veya metinler italik olarak yazılmış, dipnotta meali verilmiştir. Hâb-nâme'nin "İlm-i Cif" bölümünde geçen insan figürleri ve bazı şekiller photo shop yöntemiyle taranıp orijinal şekliyle verilmiştir.

"Sonuç" bölümünden sonra "Kaynakça" kısmına geçilmiştir. Kaynakça bölümü; sözlükler, tezler, kitaplar, eski yazılı yazma ve basma eserler, makaleler ve tebliğler olarak tertiplenmiştir.

Çalışmamız ile ilgili son olarak "Dizin" kısmına yer verilmiştir. Eserin içerik kısmında yer ve şahısların geniş yer kaplaması, birçok bölümün menkıbeleri ihtiva etmesinden dolayı bu bölümde sadece şahıs ve yer adları dizinine başvurulmuştur.

Çalışmamızın başından sonuna kadar yönlendirici tavsiyeleri ve yapıcı tenkitleriyle katkıda bulunan kıymetli hocam Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ'a en içten duygularıyla minnettirim. Ayet ve hadislerin dışında kalan Arapça ifadelerin tercümesinde Prof. Dr. Yahya SUZAN, Doç.Dr. Hacı ÖNEN, Doktora öğrencisi Abdullah KAYA; Shamale programının kullanımı ve Hadislerin anlamlandırılması konusunda yardımını esirgemeyen Arş. Gör. Taner KARASU; Farsça beyitlerin tercüme ve tetkikinde Arş. Gör. Ahmet KARA, Arş. Gör. Sinan CEREYAN; metnin değerlendirme sürecinde katkıları bulunan Dr. Mustafa Uğurlu ARSLAN, Dr. Abdulsamet ÖZMEN, Dr. Özkan CİĞA, Öğr. Gör. İzzet ESER, Arş. Gör. Feyza BULUT ve doktora öğrencileri Uğur YİĞİZ, Saddam ÇOKUR'a teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed Felat AKTAN
Diyarbakır 2019

ÖZET

Çalışmamızın konusu; on dokuzuncu yüzyılda yaşamış, döneminde kadılık ve hakimlik yapmış; şâir, müellif ve müstensih kimliğiyle ön plana çıkmış Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in "Hâb-nâme" adlı eseridir.

Hâb-nâmelerin klasik edebiyat içerisindeki varlığı, Türk kültür ve edebiyatının zengin birikimini ortaya koyması bakımından önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Türk edebiyatında rüyayı işleyen eserlerin ortak adı olarak kullanılan "Hâb-nâme"lerin divan şiirinde hem manzum hem de mensur örnekleri mevcuttur.

Bu çalışmanın "Giriş" bölümünde Hâb-nâme'nin tanımı, tarihsel süreçteki yeri ve Divan edebiyatında yazılmış Hâb-nâme örnekleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde müellifin hayatı ve edebî şahsiyeti incelenmiş; akabinde eser, üslup, muhteva ve şekil bakımından tetkik edilmiştir. Eserin sebab-i telifi, nüsha ve fiziksel özellikleri, dil hususiyetleri, muhteva tahlili, müellifin eseri telif ederken yararlandığı ve atıf yaptığı kaynaklar, eserde kullanılan diğer ilimler bu bölümün konularını oluşturmuştur.

İkinci bölümde metnin transkripsiyon alfabesinden yararlanarak latinize çevirisi yapılmıştır. "Metnin Traskripsiyonu Gerçekleştirilirken Takip Edilen Esaslar" başlığı altında izlediğimiz yöntem ve açıklamalar bu bölümde belirtilmiştir. Metnin latinize edilmesi sonrası "Sonuç", "Kaynakça" ve "Dizin"e yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Muhammed Râsim, Rüya yorumu, Tasavvuf, Menkıbe, Yıldıznâme

ABSTRACT

The subject of the study is the work called Hab-name written by Hocazade Muhammed Râsim Hikmet who lived in nineteenth century, worked as kadi and judge in this period and came into prominence by his poet, writer and scribal personality.

Existence of Habnames in Classical literature shows that they have an important place in point of revealing substantial saving of Turkish culture and literature. In ottoman poetry, there are both poetical and prosaic samples of Habnames that are used as commen name of of the works about dreams in Turkish literature.

In “Introduction” chapter of the study, it has been focused on that the definition of habname, its place in historical process and the samples of habname in divan literature. In first chapter, life of the writer and his literal personality have been researched and soon after the work has been explored in point of genre, content and shape. Subjects of this chapter are copyright reason of the work, its transcript and physical features, language properties analysis of content, sources that the writer benefitted and attributed while he is writing and the other sciences used in the work.

In the second chapter, the text has been Latinized by using transcription alphabet. Method of procedure and explanations has been indicated in this chapter in the title of Applied Bases In Transcription Of The Text. Soon after the latinization of the text it has been given place to chapters of “Conclusion”, “Bibliography” and “Index”.

Keywords

Muhammed Râsim, dream analysis, mysticism, legend, horoscope.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XII
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET

1.1. HAYATI- EDEBÎ ŞAHSİYETİ- ESERLERİ.....	21
1.1.1. Hayatı.....	21
1.1.2. Edebî Şahsiyeti ve Eserleri.....	28
1.1.2.1. Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyetü'l-Mâşukîn:.....	35
1.1.2.2. Kâşifü't -Te'vîlât.....	37
1.1.2.3. Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî.....	38
1.2.3. Kimyâu's-Saâde.....	38
1.2.4. El-Bedriye alâ Metni'l- Ğurer.....	39
1.2.5. Tercümetü'l-Akâidi'l-Kibrîti'l-Ahmer.....	39
1.2.6. Şerh-i Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.....	39
1.2.7. Tefsîr-i Âlemgîr.....	39
1.2.8. Nuhbetü'l-Belâğa:.....	39
1.2.9. El-Mincât ale'l-Mirkât.....	40
1.2.10. Fetâvâ-yı Abdürrahîm Ma'a'n-Nukûl.....	40
1.2.11. Zübdetü't- Tarîka.....	40
1.2.12. Son Usûl Fenn-i Harb-i Bahrî.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

HÂB-NÂME’NİN MUHTEVA VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. ESERİN TELİF SEBEBİ.....	42
2.2. ESERİN NÜSHA VE FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ	44
2.3. METNİN TRANSKRİPSİYONU GERÇEKLEŞTİRİLİRKEN TAKİP EDİLEN ESASLAR	45
2.4 DİL VE ÜSLUP	49
2.5 HÂB-NÂME’NİN MUHTEVASI VE TAHLİLİ.....	53
2.6. ESERİN KAYNAKLARI	58
2.7. ESERDE GEÇEN DİNÎ ve TASAVVUFÎ KAVRAMLAR.....	60
2.7.1. Allah c.c.	60
2.7.2. Âyetler	60
2.7.3. Hadisler	62
2.7.4. Ahiret ile ilgili Mefhumlar	64
2.7.4.1. Melekler	64
2.7.4.2. Araf/Arafat/Arasat.....	65
2.7.4.3. Cennet ve Cehennem.....	65
2.7.4.4. Gilman ve Hûrî.....	66
2.7.4.5. Kevser.....	66
2.7.4.6. Zebanî.....	67
2.7.5. Eserde Geçen Tasavvufî Kavramlar.....	68
2.7.5.1. Fenafillâh/Bekabillâh	68
2.7.5.2. Vahdet-i Vücûd	69
2.7.5.3. Zühd	70
2.7.5.4. İnsan-ı Kâmil.....	71
2.7.5.5. Pir-i Mugan	72
2.7.5.6. Masivâ	72
2.7.5.7. Kenz-i Mahfî	73
2.8. PEYGAMBERLER.....	74
2.8.1. Hz. Âdem	74
2.8.2. Hz. Nuh	75
2.8.3. Hz. Salih.....	75

2.8.4. Hz. İbrahim.....	76
2.8.5. Hz. İsmâil	77
2.8.6. Hz. Yakub.....	78
2.8.7. Hz. Yusuf	79
2.8.8. Hz. Eyyüb.....	79
2.8.9. Hz. Mûsâ	80
2.8.10. Hz. Davud.....	80
2.8.11. Hz. Süleyman	81
2.8.12. Hz. Zekeriya	82
2.8.13. Hz. Yahya.....	82
2.8.14. Hz. İlyas	83
2.8.15. Hz. İsa.....	84
2.8.16. Hz. Muhammed	85
2.9. HULEFÂ-YI RÂŞİDİN.....	86
2.9.1. Hz. Ebubekir.....	86
2.9.2. Hz. Ömer	87
2.9.3. Hz. Osman	87
2.9.4. Hz. Ali	88
2.10. EHL-İ BEYT.....	89
2.10.1. Hz. Aişe	89
2.10.2. Hz. Fâtıma	89
2.10.3. Hz. Hasan	90
2.10.4. Hz. Hüseyin.....	90
2.10.5. Ümmü Gülsüm	91
2.10.6. Zeynep	91
2.10.7. Zeynel Abidin.....	92
2.11. ASHAB-I KİRAM	93
2.11.1. Ammar bin Yasir	93
2.11.2. Ebû Hureyre	93
2.11.3. Amr bin As	94
2.11.4. Hz. Hamza	94
2.11.5. Cafer-i Tayyar	95

2.12. MEZHEB İMAMLARI	95
2.12.1. Ebu Hanife.....	96
2.12.2. İmam Şafi'î.....	96
2.13. MUTASAVVUF ŞAHSİYETLER VE SUFÎ MENKİBELERİ	96
2.13.1. Cüneyd-i Bağdadî.....	96
2.13.2. Veysel Karanî	97
2.13.3. Bayezid-i Bistâmî	98
2.13.4. Fudeyl bin İyaz.....	98
2.13.5. Hallac-ı Mansur.....	99
2.13.6. Muhyiddin Arâbî	99
2.13.7. Rabi'â-yı Adevîyye	101
2.13.8. Mevlânâ Celaleddin Rûmî.....	102
2.13.9. Şems-i Tebrizî	102
2.14. EFSANEVÎ ŞAHISLAR, HÜKÜMDARLAR, VEZİRLER.....	103
2.14.1. İskender-i Zülkarneyn	103
2.14.2. Rüstem-i Zâl.....	103
2.14.3. Hızır.....	104
2.14.4. Cemşîd.....	104
2.14.5. Nemrûd.....	105
2.14.6. Firavûn	105
2.14.7. Nuşirevân	106
2.14.8. Behram Şah	106
2.14.9. Harun Reşid.....	107
2.14.10. Hülagu	108
2.14.11. İbn Alkamî.....	108
2.14.12. Mahmud-ı Gaznevî.....	109
2.14.13. Ayâs.....	110
2.14.15. Abdülmelik Mervân bin Hakem.....	111
2.14.16. Ubeydullah b. Ziyâd.....	112
2.15. TELMÎH VE TAHKİYE UNSURLARINA KONU OLAN DİĞER	
ŞAHISLAR.....	112
2.15. 1. Kasanî.....	112

2.15.2. İmam Suyûtî	113
2.15.3. Molla Câmî.....	113
2.15.4. İbn Ravendî	113
2.15.5. Fahreddin Râzî	114
2.15.6. Sa'deddin Teftâzânî.....	115
2.15.7. Ali bin Hilal.....	116
2.15.8. İbn Haldun.....	117
2.15.9. İbn Sînâ	117
2.15.10. Ashab-ı Kehf	117
2.15.11. Şemseddin Sivâsî.....	118
2.15.12. İbn Askalanî	119
2.15.13. Tahtavî.....	119
2.15.14. Karun	120
2.15.15. Mekkî bin Ebu Talib	120
2.15.16. İbn Mâlik	121
2.15.17. İmam Kastalanî	121
2.15.18. Macritî	122
2.15.19. Haccâc bin Yusuf	123
2.15.20. Mehdî	123
2.15.21. Deccâl.....	125
2.16. İLM-İ FIKİH.....	125
2.17. İLM-İ KELAM.....	126
2.18. İLM-İ NÜCÛM.....	127
2.19. İLM-İ CİFR.....	128
2.20. İLM-İ KEF	130
2.21. İLM-İ BELÂGAT	132
2.22. İLM-İ RÛYA	133
2.23. METİNDE TESPİT EDİLEN DİDAKTİK UNSURU ÖRNEKLER....	134
2.24. METİNDE TESPİT EDİLEN EDEBÎ SANATLAR	135
2.25. ESERDE TESPİT EDİLEN DARB-I MESEL, DEYİM, VECİZE, KAZİYYE, KELAM-I SUFİYYE.....	138
2.26. MANZUM METİNLERDE TESPİT EDİLEN NAZİM ŞEKİLLERİ..	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
METİN

SONUÇ.....	399
KAYNAKÇA	403
DİZİN.....	412

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
b.	ibn, bin
bk.	bakınız
DH.Said.d.	Dahiliye Sicill-i Ahvâl İdaresi Defteri
C.	cilt
çev.	çeviren
ed.	editör
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz.	hazırlayan
Hz.	hazreti
İA.	İslâm Ansiklopedisi
krş.	karşılaştırınız
k.s	kuddise sirruhu
S.	Sayı
s.	sayfa
s.a.v.	sallalâhu aleyhi ve sellem
thk.	tahkik
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınevi veya yayınları
vr.	varak

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Metinde kullanılan transkripsiyon alfabesi şöyledir:

Uzun vokaller :

ā : آ

ī : ی

ū : و

Konsonantlar :

◌ : ء (hemze)

ṣ : ث

ḥ : ح

ḫ : خ

ẓ : ذ

ṣ : ص

ḏ,ẓ : ض

ṭ : ط

ẓ : ظ

‘ : ع

ġ : غ

ḵ : ق

ñ : ك

GİRİŞ

Hâb kelimesi Farsça bir terim olup *uyku*, *rüya*¹ sözcüklerine karşılık gelmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise *gaflet*, *uyku*² anlamlarına gelen hâb kelimesinin Arapça sözcük anlamı “nevm” olup düş ve imge kelimelerine karşılık gelmektedir. “Nâme” kelimesi Farsça mektup, risale yazı gibi anlamlara gelir ve “hâb” kelimesiyle birleşik bir isim oluşturarak rüyayı işleyen eserlere verilen adı oluşturur.

İnsanoğlunun varlığından beri rüya gizemini korumuş, bilim insanları bu sırrı çözmek için başta psikoloji alanından yararlanmak üzere disiplinlerarası çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Başlangıçta kurgu ve spekülasyonlara dayalı olan bu çözümleme zamanla yerini daha bilimsel çalışmalara bırakmıştır.

*Rüyalara dair ilk açıklamaların bilimsel temellerden uzak, büyüçülük yaşantıları ya da geleceğe dair spekülasyon kaynağı olan gizemli yaşantılar olarak ele alındığı görülmektedir. Son birkaç yüzyıldır ise rüyalar büyüçülüğün, spekülasyonların ve gizemli olayların objesi olmaktan fizyolojik ve psikolojik açıdan anlamlandırılabilen bir olgu haline gelmiştir.*³

Rüya yorumlamanın tarihi, rüyayı psikolojik bir fenomen olarak değil de bedenden ayrılan ruhun kendine özgü hayatı ya da hayaletlerin çıkardığı ses ve görüntüler olarak tasavvur etmekle başlar. Doğu kültüründe rüyâ, belirli dînî ve ahlâkî kalıplara göre yorumlanmaktadır. Böyle bir yorum yönteminde her sembolün belirli bir anlamı vardır. Yorumlayıcının çıkardığı bu anlamlar birleştirilerek değerlendirilir. Yakın doğu kültürlerinde yapılan rüya yorumlarının ilk

---

¹ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, (Hazırlayan: Ömer Faruk Akün) Alfa Yayınları, İstanbul 1998 s.526. /Ferit Devellioğlu **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat** Aydın Kitabevi 20. Bs., Ankara 2003, s.302.

² **Türkçe Sözlük**,Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara,1998 (9.baskı) c. II, s. 1872. (Rüya bu tanımlamaların yanında hayal ve umut sözcüklerini de kapsar.)

³ Esra Güven, Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları, **Türk Psikoloji Yazıları**, Aralık 2015 s.16.

dönemlerinde, rüyaların psikolojik kökenli oldukları tezinden değil de Tanrısal mesajların iletilmesinde bir araç olduğu düşüncesinden yola çıkılırdı.⁴

Psikolojiye ait bir terim olarak görülen rüya, insanlığın ilk zamanlarından beri ilgi konusu olmuş, statüsünü her dönem muhafaza etmiştir. Bazı bilgiler ona dinî bir anlam yüklerken bazıları da dinden bağımsız ele almıştır. Örneğin Ortaçağ Avrupasında skolastik düşüncenin de etkisiyle rüyalar ilahî bir mesaj olarak görülmüş, kişinin gördüğü düşler bu kavram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rönesans ile aydınlar rüyaları dinden bağımsız olarak ele almış, bilimsel verilere dayandırarak bu terimi açıklamışlardır.

XIX. yüzyılda psikolojik rüyâlar hakkında çalışmalar yapan Sigmund Freud ve oluşturduğu Psikanaliz kuramına kadar yapılan çalışmalar mistik kurama dayalıdır. Sigmund Freud ve sonrasında yapılan çalışmalar, psikanaliz yöntem ışığında bilimsel olarak verilere dayandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında yaptığı çalışmalarla rüyâların anlamlandırılmasını sağlayan ve kendinden sonra gelen araştırmacılara kaynak olan Sigmund Freud, çoğu bilim adamı tarafından rüya araştırmalarının ana merkezi konumundaki kişi olarak gösterilmiştir.

Sigmund Freud; rüyanın bilinçdışı bir düşüncenin yerine geçirilmiş ve bozulmuş bir şey olduğunu, yorumlanmasının da bu bilinçdışı düşünceleri keşfederek mümkün olacağını belirtmektedir. Rüyaları, uykumuz sırasında oluşan akıldışı ruhsal faaliyetler olarak gören ve rüyaları tümüyle materyalist bakış açısıyla inceleyen Freud'a göre rüyalar, ilâhi kaynaklı olmayıp sadece arzu tatmininden ibaret bilinçaltındaki düşüncelerin serbest olarak yüzeye çıktığı bir olgu olarak görür.⁵ Bir bakıma Freud'un bakış açısına göre, her rüya bilinçaltına yerleşmiş bir isteğin yerine getirilmesini temsil eder.

Rüya ile ilgili ilk akademik çalışmalar Freud ile başlamış Gustav Jung'un katkılarıyla devam edip günümüze kadar ulaşmıştır. Sigmund Freud ilk defa bilinçaltı yöntemini kullanarak rüyayı analiz etmeye çalışır. *Rüyaları açıklama*

---

⁴ Erich Fromm, **Rüyalar, Masallar ve Mitoslar**,(çev.:Aydın Arıtan-Kaan Ökten,) Arıtan Yay.,İstanbul 1990, s.129 .

⁵ Bülent Akot, Freud'un Rüya Yorum Metodu, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** c. 10 s.232.

çalışmalarının Freud ile psikolojik boyut kazandığı söylenebilir. Freud'un "bilinçaltına giden asil yol-via regia" olarak tanımladığı rüya yolculuğu; Jung, Lacan, Boss, Hill başta olmak üzere bir çok psikoloji üstatlarının katkılarıyla günümüzde psikoterapilerde kullanılan işlevsel bir materyal haline gelmiştir. Rüyalar ile ilgili çalışmaların artmış olması ve rüyaların psikoterapilerde kullanılan bir materyal haline gelmiş olması da açıklamaların hala tartışmalı olduğu, başka bir deyişle rüyaların gizemini kısmen de olsa koruduğu söylenebilir.⁶

Freud rüyanın görünür içeriğine hiçbir önem atfetmezken, Jung rüyanın görünür içeriğinin gizli bir örtü yada gizleme olmadığını, gerçeği gizlemediğini bizzat açığa çıkarmaya yönelik olduğunu savunur. Kalala' da geçen, "Rüya kendinin yorumudur" sözü, Jung' un rüya terapisinde takip ettiği yolu özetler gibidir. Freud, rüyanın amacını istek doyurma olarak görürken, Jung Psise' nin (Jung ekolünde kişiliğin tümü psişe olarak adlandırılır) kendini dengeleme ve geliştirme çabası olarak görür. Jung' a göre rüya, " kişiliğin dengesini korumaya ve bireyselliğini teşvik etmeye yönelik maksatlı ve olumlu unsurlar" taşır.⁷ Rüya yorumunu, psikoloji ekollerinin bakış açısıyla irdeleyen yazarın Freud ve Jung'u burada karşılaştırdığı görülmektedir.

İlk çağlardan beri rüya üzerine çeşitli tanımlar yapılmış, vermek istenilen ileti ve anlamlar hakkında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır.Yunanlı düşünür Platon rüyanın akıldışı arzu ve dürtülerin bir eseri olduğuna inanır ve onun etkisinde kalmamak için pozitif düşüncenin öneminden bahseder : *"Platon, bazı dürtülerin rüyalarda açığa çıktığını ve onları bozup kirlettiğini ileri sürer. Buna göre, insanların doğuştan getirdiği bazı gereksiz hazlar, zevkler ve örfler, âdetlere ve düzene ters düşen dürtüler rüyada serbest kalırlar. Ruhun sağlıklı ve mantıklı bir insan, kötü rüyalar görmek istemiyorsa aklını harekete geçirmeli ve onu iyi düşüncelerle beslemelidir. Böylece, ruh rüyada haz ve acıyla kargaşaya sürüklenmekten kurtulmuş olur."*⁸

⁶ Güven, Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları, s.23.

⁷ Hatice Alibaşoğlu, "Rüyaya Uyanmak" **Rüyalar Âlemi** Sufi Yayınları, İstanbul 2016, s.15.

⁸ Ömer Osmanoğlu, "Aristoteles'in Rüya Teorisi Adlı Eserinin Çevirisi", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl:3 S.4 s.148.

Rüyayı bir inceleme işi olarak gören Aristoteles rüyayı, uyku sırasında meydana gelen zihinsel faaliyetler olarak tasavvur etmiştir. *Aristoteles'e göre tahayyül yetisi, bilfiil halindeki duyum yetisinin etkisi altında doğar. Öyleyse rüya bir çeşit tahayyüldür. Rüya, uyku sırasında ortaya çıkan imajdır ve bu imaj basit ve özel bir tarzda ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeye rüyalar, uykuda cereyan eden, orada zuhur eden bir çeşit zihinsel imaj ya da imgelerdir. Netice itibarıyla Aristoteles, rüyanın bir tür görünüm olduğunu ve daha özel olarak uyku durumunda ortaya çıktığını belirtir. Ona göre hayalî görüntüler rüya olmadığından duyular serbestken kendini ortaya koyan görüntüler de rüya değildir.*⁹

Thomas Bettany'e göre antik Grek kültüründe rüyanın bir çok işlevinin olduğuna inanılır ve bunlar arasında onun iyileştirici, onarıcı fonksiyonlara sahip olduğu vurgulanır: “ Eski Yunan inanışında, Hermes'in insanlara rüyaları malum etmekle görevli olduğuna inanılır. Tanrıların rüyalarda insanlarla konuştukları kabul edilir. Rüyalar onlara göre şifa taşır. Koruyucu ve öğüt verici özelliklerin atfedildiği ruhlar rüyalarda insanlarla iletişim haline geçerler.”¹⁰

Tenasüh inancının var olduğu Hind felsefesinde reenkarnasyonunun rüya ile ilişkisi tespit edilmiş olup reenkarnasyonun ibtidâi olarak rüyalar ile başladığı görülmüştür. *Eski Hint dininde ölen kişilere ait ruhların ardında bıraktığı yakınlarını koruduklarına inanılır. Zararsız ruhlar olarak da bilinen bu ruhların rüyalarda geldikleri kabul edilir.*¹¹

Eski Mısırlılar güçlü iz bırakan rüyalar görmek için, antik başkentleri Memfis'de bulunan İmhotep ve İsis tapınaklarında ibadet eder, oruç tutar ve hastalarını iyileştirmek için özel dua ederlerdi. *Eski Mısır'da Memphis, İsis, Khimunu ve Teb gibi tapınaklarda bulunan rahip ve rahibeler rüyalar konusunda özel eğitimden geçmiş kişiler olarak rüya uygulamalarında bulunurlar. Tasarlama rüyalar daha çok hastaların iyileştirilmesi için kullanılır. Mısır uyku tanrısı Bes, aynı zamanda iyi ve şifalı rüyaların da kaynağıdır. İyi rüyalar görmek için oruç tutmak, bedensel arzulardan kendini arındırmak, beyaz güvercin kanı, dut, yağmur ve mirr-i*

⁹ Osmanoğlu, Aristoteles'in Rüya Teorisi Adlı Eserinin Çevirisi, s.154.

¹⁰ George Thomas Bettany, **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, Çev.: Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2005, s.474.

¹¹ Bettany, Dünya Dinleri Ansiklopedisi s.193.

sâfi (mürrüsâfi) suyundan yapılmış mürekkeple yazılan muskalar takmak gibi ritüeller de vardır.¹²

*Eski İran kültürü içinde gaybın bilinmesinde, rüyâların yorumlanması önemli bir yer tutar. Zerdüş'tün semavî meseleler hakkındaki bilgisini çoğunlukla rüyâsında gördüğü meleklerden öğrendiğine inanılmaktaydı.*¹³

*Tevrat'ta yer alan rüyalar ve tabirleri zengin bir kültür birikiminin ürünleri olup değişik geleneklerin birleşmesinden meydana gelirler. Sözlü gelenekten başlayan bu rüyalar uzun bir zaman diliminde bir araya getirildiğinden bazı araştırmacılara göre tamamen tarihî olarak kabul edilemez, edebî bağlamlarından kopartılamaz. Bu nedenle Tevrat'taki rüyalar aynı zamanda birer motif olarak anlatıya yön verirler, çeşitli değişimleri ve kırılmaları belirginleştirirler.*¹⁴

Hristiyan kültüründe rüyalar vahiy ile ilişkilendirilmiş, özellikle İsa peygamberin nübüvvîyetliğinden önce rüyanın öneminden bahsedilmiştir. Yeni Ahit'te ilâhî iletişimin rüya vasıtasıyla da sağlandığını gösteren örnekler bulunmaktadır. Yeni Ahit'te "rüya" kelimesi, altısı Matta'da olmak üzere yedi kez kullanılmıştır. Matta İncili'ndeki ifadeler, İsa'nın babalığı konumundaki Yusuf'un, rüyasında Rabb'in Meleği'nden bazı ilâhî bilgiler aldığı belirtmektedir. Resûllerin İşleri Kitabı'nda zikredilen rüya kelimesi ise Tanah'tan yapılan bir alıntıda yer almaktadır. Melekler, rüyet, rüya, kur'a ve tabiat olayları, Yeni Ahit'te vahyin vasıtaları olarak görülmüş, rüya ile elde edilen ilâhî bilgilerin çoğunlukla İsa'nın görevlendirilmesinden önce gerçekleştiği¹⁵ vurgulanmıştır.

İslam medeniyetinde gerek rüyaların yorumlanması ve gerekse ilm-i cifr gibi gelecekle ilgili çıkarımlarda bulunması ve bunun yanında gaybın tefekkür edilmesi hususunda rüyaların analiz edilmesinde iki temel etkenin varlığından söz edilir: Kuran-ı Kerim ve Hadisler.

---

12 Erdem Sarıkaya, **Eski Türk Edebiyatında Rüyâ**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014. s.51.

13 Ömer Rıza Doğrul, **Dinler Tarihi**, İnkılap Yay., İstanbul 1963.,s.141.

14 Scott, Noegel, "**Mezopotamya ve Eski Ahit'te (Tevrat) Rüyalar ve Rüya Yorumcuları**", Psikolojik Kültürel ve Dinî Boyutlarıyla Rüyalar, Çev.: Dilek Cenkçiler, Odtü Geliştirme Vakfı Yay., Ankara 2008, s.55.

15 Muhammed Tarakçı, Hristiyanlık'ta Vahiy Anlayışı, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** 2003, C. 12, S.2, s.180.

Kutsal kitapta rüya ile ilgili bir çok ayet mevcut olup rüya tabiri, rüya analizi, peygamber kıssası şeklinde zuhur etmiştir. Özellikle Yusuf peygamberin gördüğü ve yorumladığı rüyaların gerçekleşmesi İslam kültüründe rüyanın önemini tezyid etmiştir.

Kur'an'da üç önemli rüyaya yer verilir. Bunlar Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve Hz. Muhammed'in rüyalarıdır. Hz. Yusuf, rüyasında on bir yıldızla güneşin kendisine secde ettiğini görür. Bu rüya babası Hz. Yakub'un tabir ettiği gibi gerçekleşir; Hz. Yusuf, Mısır'da yüksek bir makama getirilir ve annesi, babası, on iki kardeşi ona gelerek itaat etmişlerdir. Ayrıca Hz. Yusuf'un tabir ettiği birçok rüya tabir ettiği gibi gerçekleşir. Bunlardan en önemlisi Mısır hükümdarının rüyasını "Yedi yıl kuraklık, yedi yıl da bolluk ve bereketin olacak." şeklinde tabir etmesi ve rüyanın gerçekleşmesidir (Yusuf Suresi). Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i rüyasında kurban ettiğini görür ve bu rüyayı gerçekleştirmek üzere oğlunu kurban etmeye hazırlanırken Allah tarafından bir koç gönderilir ve oğlunun yerine onu kurban eder. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in rüyaya sadakat gösterdiği için mükâfatlandırıldığı belirtilir (Saffat Suresi). Hz. Muhammed Hudeybiye seferine çıkarken rüyasında Mekke'nin fethini görür ve rüya bir yıl sonra gerçekleşir (Fetih Suresi).¹⁶

Rüyaların insanlar üzerinde etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Buna göre iyi rüyalar kişide olumlu etkiler bırakırken içinde kötü durumların görüldüğü rüyalar da kişiyi menfi yönde etkiler. *İslam Peygamberi Hz. Muhammed görülen rüyaları kendisi yorumlamış (tabir etmiş) ve önerilerde bulunmuştur. Mesela "biriniz rüya gördüğü zaman nâsîh rey sahibi olan kimseye söylesin. O da hayır konuşup hayırla tevîl etsin" demiştir. Rüyaların herkese ve gelişi güzel anlatılmaması tarafları olmuş, sevilmeyen kişilere anlatılacak rüyanın yorumunun rüya gören kişiyi üzeceğini bir hadiste söylemiştir. Kişilerin rüyalarını "sevdiği akıllı kimseye, ya da saygın birine söylesin" diyerek sevmediği birine anlattığı rüyanın yorumunun rüya göreni üzeceği hadislerde ifade etmiştir. Aynı zamanda Hz.*

¹⁶ Erol Gündüz, "Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009, S.22, s.189.

Peygamber “rüyada gördüğünüz şeylerin künyelerini (veya) kinaye manalarını da yorumlamada göz önünde bulundurunuz.” demiştir.¹⁷

İslam anlayışına göre Hz. Muhammed'e vahiy ilk olarak rüya şeklinde gelmeye başlamış ve her gördüğü rüya, ertesi gün olduğu gibi gerçekleşmiştir. Bu yüzden de rüya, peygamberliğin bir cüzü olarak değerlendirilir. Ayrıca İslam dininin en önemli sembollerinden biri olan ve günde beş kez minarelerden okunan ezan da, Hz. Muhammed'in bazı arkadaşlarının gördüğü rüya ile sabit olmuştur.¹⁸

Tasavvuf geleneğinden gelen ve bu türde eserler veren mutasavvıf Azizüddin Nefesî, rüyaları çeşitlerine göre sıralamıştır: “*Semavî melekler insanların gönlüne bir şey ilka ederler. Bu hâl uyanıklık anında olursa adı ilhâmdır, uykuda olursa rüyadır. Semavî melekler gökten yere inip şekle büründükleri ve peygambere göründükleri vakit, Allah'ın sözünü onlara iletirse adı vahiydir. Bazı peygamberlere vahiy, daima uyku hâlinde gelmiştir. Hz. Muhammed'e vahiy ilk altı ayda daima uykuda gelmiştir. Bundan dolayı sadık rüya peygamberliğin kırk altı cüz'ünden biri olarak değerlendirilmiştir.¹⁹*

İslamiyet'in kabulüyle Türkler yeni edebî ürünler vermeye başlamış, Karahanlılar döneminde Türk-İslam edebiyatının ilk mahsülleri oluşmuştur. Edebî yapıt niteliğini taşıyan ilk çalışma Kutadgu Bilig olmuştur. Alegorik bir eser olan bu yapıtta hâb-nâme türünün örnekleri görülmüştür. Simgesel bir kişilik olan Odgurmuş, eserde akıbeti temsil etmiştir.

¹⁷ Gencay Zavoçu, **Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi**, Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı Yay., Kocaeli 2007, s.21.

¹⁸ Hidayet Aydar, Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, Ş.1 s.39. (Tavzih: Namaz vakitlerinin bildirilmesi, ilk zamanlar problem teşkil ediyordu. Müslümanlar, Yahudilerin yaptığı gibi boru çalmak, Hıristiyanların yaptığı gibi çan çalmak, Zerdüştlerin yaptığı gibi ateş yakmak, bayrak dikmek gibi bazı çözümler önermişlerdi. Ancak Hz. Muhammed, bunların başkalarını taklit anlamına geldiğini söyleyerek kabul etmemişti. İşte böyle bir dönemde, sahabeden Abdullah b. Zeyd bir rüya görür. Rüyasında gördüğü elinde gayet güzel bir çan bulunan yaşlı bir adamdan, bu çanı kendisine satmasını ister. Yaşlı adam, niçin istediğini sorunca Abdullah, “namaz vakitlerini bildirmek için kullanacaklarını” söyler. Bunun üzerine adam, “sana bundan daha hayırlı bir şey öğreteyim?” der ve bu gün okunmakta olan ezanı öğretir. Abdullah uyanır uyanmaz hemen Peygamber'e gelir ve gördüğü rüyayı anlatır. Hz. Peygamber, bunun hak bir rüya olduğunu söyler ve buna göre ezanın okunmasını emreder. Ezan dediğimiz ibadet böylece meşrulaşır. O günden itibaren günde beş kez okunmaya başlanır. s.55)

¹⁹ Mehmet Kanar **Azizüddin Nefesi, Tasavvufta İnsan Meselesi**, Dergah Yayınları İstanbul, 1990 s. 144.

Rüyaların asıl orijinal kullanımları ise çoğu kez tabir de içeren edebî rüya metinlerinde görülür. Bu tür edebî rüyaların edebiyatımızdaki ilk örneği Kutadgu Bilig'te anlatılan Odgurmuş'ın rüyasıdır.²⁰

Divan edebiyatındaki hâb-nâme ve vâkıa-nâmeler, Türk geleneğinin düşleriyle İslam uygarlığının istihâre ve rüya-yı sâdikalarının birleşmesinden meydana gelir.²¹

Divan edebiyatında rüyanın önemli bir yeri vardır. Eserlerde, özellikle mesnevîlerin "sebeb-i te'lif " bölümlerinde rüyaya yer verilir. "Sebeb-i te'lif " bölümü olmayan eserlerde şâir, herhangi bir şiirinde rüyasını anlatır. Sanatçı; rüyayı görmeden önce genellikle sıkıntı içinde, ne yapacağını bilememekte ve kafası karmakarışıktır. Bu duygular içindeyken gördüğü rüya onun ufkunu açar, tereddütleri biter ve kararlı hâle gelir. Rüyada gördüğü kişi onu ikna etmiştir. İknadan ziyade rüyasında kendisine söylenenleri emir kabul etme söz konusudur. Artık rüyada söylenen iş mutlaka yapılacaktır. Bu, âdetâ rüyada gördüğü birinin iletmediği, kesin yapılması gereken ilâhî bir emirdir, bundan kaçış yoktur. Rüyada söylenenleri böyle kabul etmede, elbetteki sanatçının İslamî inanişâya bağlı olan rüya anlayışı etkilidir. Sanatçı rüyadan sonra işe başlar ve rüyada kendisine söylenen eserini yazar. Gördüğü rüyayı eserde anlattığı için okuyucu da eserin faydalı olduğuna inanacaktır. Çünkü gereksiz, faydasız bir eser olsa yazılması rüyada emredilmezdi.²²

Divan şiirinde "sebeb-i telifler" incelendiğinde şâirin rüyasında gördüğü bir durumun tesirinde kaldığı görülür. Özellikle, şâir rüyasında Hz. Peygamberi gördükten sonra eserini onun etkisinde kalarak oluşturmaya başlar. Hz. Muhammed'in rüyada görülmesi bir çok divan şâiri için ilham kaynağı olmuştur. Nitekim Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnamesi, Yazıcıoğlu Mehmed'in Kitâb-ı Muhammediyesi, Katip Çelebi'nin Mîzânü'l-Hakk Risalesi buna örnek teşkil etmektedir.

²⁰ Yûsuf Has Hâcib, **Kutadgu Bilig**, 2. bs., Çev.: Reşit Rahmeti Arat, İstanbul, Kabalcı Yay., 2008.

²¹ Türkan Yeşilyurt, Türk Şiirinde Rüya, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, 2011 s.259.

²² Gündüz, Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya, s.190.

Katip Çelebi yukarıda ismi zikredilen kitabında rüyasını şu şekilde ifade etmektedir: *Bu risaleyi yazmaya başladığım 1067 Muharreminin 4. Pazar gecesinde (13 Kasım, 1656) Hz. Fahr-i Âlem -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun - düşte bu fakire göründüler. Bir kırd a savaşıların kılığında, eteğini beline dolayıp kılıç kuşanmışlar; adamları ve yardımcıları çevresinde, uzak bir yerde idi. Huzurlarında durmuş, birtakım meseleler üzerinde onlara ders vermekteydiler. Ancak aklımda bu kaldı ki onlar ayakta, fakir oturmakla ayakta durmak arası durup ders dinlerken mübarek dizlerini öpüp: "Yâ Resulullah, bu bendenize bir isim telkin buyurun, meşgul olayım." deyince: "Yâ Peygamber ismine meşgul ol" dedi. Bu sözü yüksek sesle söylediler. Öyle ki kulağım bununla dolup uyandığım zaman sesin eseri hâlâ kulağımda duruyordu. "Peygamber adına meşgul ol." buyurduğunun tevili ve yorumu budur ki bundan önce "düstûrû'l-amel" sonunda üstü kapalı olarak bu mânâyâ işaret olmuştu. Bu sırada, gerektiğinden bununla ilgili işleri düşünmekte idim. Bu sözde onun müjdesi çıkıp uygun geldi ve bunun içinde bir noktaya da açıkça tembih buyurdu.*²³

Gördüğü rüyanın tesirinde kalarak yeni bir eser oluşturan bir başka müellif Evliyâ Çelebi'dir. Evliyâ Çelebi bir gece rüyasında gördüğü Hz. Muhammed'ten şefâat yerine yanlışlıkla seyâhat istemiş; bundan dolayı arzusu gerçekleşmiş ve gördüğü yerleri not ederek bunları eserine aktarmıştır : *Evliyâ Çelebi, evinde aşure gecesi uyku ile uyanıklık arasında iken, kendini Yemiş İskelesi yakınındaki, Ahi Çelebi adındaki camide görür; cami cemaatle dopdoludur. Evliyâ Çelebi minberin dibinde oturmuş bu güzel yüzlü cemaate hayran hayran bakmaktadır. Yanındakine kim olduğunu sorar; bu, Sa'd b. Ebi Vakkas'tır. Bütün ermişler Hz. Peygamber'in yakınları, ilk dört halife, Bilâl-i Habeşî hepsi oradadır. Evliyâ Çelebi, bundan sonra Resûlallah'ın sabah namazını k ildirdiğini, kendisinin de Bilal'le birlikte müezzinlik yaptığını ve devamında olanları şöyle anlatır: " Bilâl (Fâtîha) dedi. Hz. Peygamber mihrapta ayak üzere dururken, Saad b. Ebi Vakkas hazretleri beni elimden tutup Hz. Peygamber'in huzuruna götürdü. Hz. Peygamber'e: "Sadık aşkın, müştak ümmetin, Evliya kulun, şefa'atini rica eder." dedi. Bana da: "Mübarek ellerini öp!" dedi. Ben o an ağlamaklı oldum. Hz. Peygamber'in mübarek ellerine küstahça dudaklarımı*

²³ O. Şaik Gökyay, **Mizanü'l-Hakk**, İstanbul 1972, s.120.

kondurdum. Onun görünüşünden "Şefâat Yâ Resûlallah" diyeceğime, hemen "Seyâhat Yâ Resûlallah" demişim. Hz. Peygamber hemen tebessüm edip "Şefâati, seyâhat ve ziyareti sıhhat ve selâmetle kolay eyle Yâ Rabbî" diyerek "Fatıha" okudu
...²⁴

Yazıcıoğlu Mehmed'in Kitâb-ı Muhammediyye'sinde şâir bir gece rüyasında İslam Peygamberini gördüğünü, Hz. Peygamberin kendisinden bir eser vücuda getirmesini istemiş ve şâir de buna karşılık eserini bu rüyanın tesirinde kaleme almıştır :

*Be-nâgâh düşüm olur bir gece ben
Görürem kim Muhammed sırr-ı esrâ*

*Oturmuş nûr olup ashâb içinde
Tamâmet nûr olur şehîr ü sahârâ....*²⁵

Bu üç eserin yanında Klasik edebiyatta rüya motifinin kullanıldığı belli başlı diğer çalışmalar şu şekildedir: Mevlânâ Celaleddin Rûmî- Mesnevî, Ali Şîr Nevâî- Lisânü't-Tayr (Şeyh San'ân Hikayesi), Âşık Paşa- Garibnâme, Hoca Mesud- Süheyl ü Nev-bahâr, Yahya Beg- Gülşen-i Envâr'dır.

Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki ilk bölümlerde yer alan padişah ve cariyesi konulu manzum hikayede rüya motifi ön plandadır. *Padişah, bir cariyeye âşık olur, onu zevcesi yapar ve onunla mutlu bir hayat sürer. Kısa bir süre sonra câriye hastalanır. Zamanın tabipleri, onun derdine bir deva bulamaz. Padişah, bunun üzerine Cenab-ı Hak'tan yardım dilemek için sürekli ibadet eder. Bir gün yine samimî bir şekilde dua ederken, uykuya dalıverir. Rüyasında gördüğü ihtiyar, o'na, dualarının kabul edildiğini ve kendisine tecrübeli bir hekim gönderileceği müjdesini verir...*²⁶

Şeyh San'ân Hikayesi'nin adı hem Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr hem de Ali Şîr Nevâî'nin Lisânü't-Tayr adlı mesnevîsinde zikredilmiştir. Rüyalar üzerine inşa edilen eserdeki üç kahraman da gördükleri rüyadan etkilenerek rüyalardan mesaj

²⁴ Bk. Gündüz, Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya s.191.

²⁵ Âmil Çelebioğlu, **Muhammediye**, İstanbul 1996, C.2, s.5.

²⁶Bk. A. Avni Konuk, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi**, Kitabevi Yay. İstanbul 2006, C.1, s.96-125.

çıkarmışlardır. Özellikle eserin baş kahramanı Şeyh San'ân'ın gördüğü üst üste düşler onu, rüyalarının etkisinde bırakmıştır.

Rüya motifinin işlendiği bir başka çalışma Âşık Paşa'nın Garibnâmesi'dir. Mesnevi nazım şekliyle manzum olarak yazılan eserin birkaç bölümünde rüya hakkındaki fikirler yer alır. *Eserde "dasitân" adı verilen bölümlerden biri de sâlikin rüyaları ile ilgilidir. Türkiye Türkçesi'ne -Beşinci Bölümün Dokuzuncu Kıssası Salikin Misalinin Nasıl Olduğunu Anlatır ve Salikten Meydana Gelen Rüyaların ve Keşiflerin Hangi Yol ile Geldiğini Bildirir- cümlelerinde aktarılan bölümün başlığı metinde bu şekilde yer alır.*²⁷

*XV. asra kadar edebiyatımızda yazılmış mesnevîlerdeki rüyalar masal sınıflandırmaları açısından değerlendirildiklerinde dikkat çekici bir tasnif ortaya çıkar. Odgurmış'ın rüyası, Hz. Yûsuf kıssası, Şeyh-i San'ân hikâyesi bağlamındaki ve maktel türünden eserlerdeki İslâm büyüklerine ait rüyalar, kaderin önceden yazıldığına dair seri (zincirleme) rüyalar, Hz. Ali, İskender, Keyd, Siyavuş Şah, adı bilinmeyen bir bey, Melik Anikâ, Ashâb-ı Kehf hikâyesindeki kadı, Hz. Peygamberin meclisine gelen adı bilinmeyen bir kişi, Hurşîd, Gülendâm ve Husrev'in rüyaları ile Gülşehrî ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin mükâşefeleri ise kahramanın bilgilendirildiği ya da yönlendirildiği rüyalar, Mesnevî-i Şerîf'te anlatılan rüyaları da bazı fonksiyon farklılıkları olmakla beraber bu başlık altında değerlendirebiliriz. Hallac-ı Mansur ve İbrahim Edhem'in rüyaları evliyalara ait rüyalar başlığı altında değerlendirilebilir. Ashâb-ı Kehf hikâyesindeki Yemlihâ ve farklı dinlere mensup üç arkadaş ile Hatun Destanı'ndaki adı bilinmeyen erkek kahramanın rüyaları komik anlatımlar; maktelerde yer alan ruhbanın, Menâkıbü'l Kudsiyye'de Âşık Paşa'nın ve Kız Destanı'ndaki adı bilinmeyen erkek kahramanın rüyaları ise acayip faaliyetleri (olağanüstü olayları) içeren rüyalar, Hz. Hatice, Zelihâ, Nev-bahâr, Hü mâ, Gülrûh, Ferahşâd, Cemşîd ve siyah kölenin gördüğü rüyalar ise âşık olma rüyalarıdır.*²⁸

Divan şiirinde beşerî aşkı konu edinmesi bakımından yazılmış ilk mesnevi olarak da dikkati çeken Süheyl ü Nevbahar, Hoca Mesud tarafından kaleme

²⁷ Âşık Paşa- **Garib-nâme** (Haz: Prof. Dr. Kemal Yavuz) TDK Yayınları, İstanbul 2000 s.563.

²⁸ Sarıkaya, Eski Türk Edebiyatında Rüya, s.639.

alınmıştır. Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin fağfurunun kızı Nev-bahâr arasındaki aşkı anlatan bu eserde Nevbaharın rüyaları dikkatimizi çekmektedir:

Yemen padişahının oğlu Süheyl, Çin fağfurunun kızı Nev-bahâr'ın resmini görüp âşık olur ve hemen o resmi yapan nakkaşla birlikte Nev-bahâr'ı bulmak üzere yola çıkar. Nev-bahâr'ın sarayını bulan Süheyl sevgilisinin sarayının karşısına kendisi için bir saray yaptırır. Gizli bir tünel vasıtasıyla sık sık buluşurlar. Nev-bahâr ile kaçacakları gece Süheyl sevgilisini beklerken uyuyakalır. Nev-bahâr, Süheyl'in yerini alan Sa'lûk ile uzun süre yol gittikten sonra yanındakinin âşığı olmadığını anlar ve ondan bir hileyle kurtulur. Yolda dinlenirken bir rüya görür. Fağfur, bu sırada kızının kaybolduğunu fark eder. Yemen ülkesine savaş açıp hile ile yener. Esir düşen nakkaşı affederek kızını bulması için görevlendirir. Bu sırada Nev-bahâr çeşitli tehlikeleri atlatarak babasının yanına varabilmek için Yahudi bir bezirgânın gemisine biner. Bezirgân, Nev-bahâr'a âşık olur, ona sahip olmayı ister. Nev-bahâr, onun elinden kurtulup bir şehre gelir. Bu şehrin padişahı vefat etmiş olduğundan halk yeni bir padişah aramaktadır. Nev-bahâr, halkın teklifini geri çevirmez, böylelikle tahta oturur Süheyl, bu sırada uykudan uyanır. Çeşitli maceralardan sonra karşılaştığı Nakkaş ile Nev-bahâr'ın şehrine gelirler. Süheyl, şehrin kapısında sevgilisinin resmini görünce bayılır. Bunun üzerine nöbetçiler hemen ikisini de yakalayıp padişahın huzuruna çıkartırlar. Nev-bahâr, bütün âşıklarına maceralarını anlattırdıktan sonra kendisini tanıtır. Süheyl de tahta oturur. Bir süre sonra Yemen padişahının çağırısı üzerine Süheyl, kendi çocuğunu tahta oturtarak eşiyle birlikte Yemen'e gelir ve babasının vefatından sonra tekrar tahta geçer. Eserde, Nev-bahâr'a ait dört rüya anlatımıyla karşılaşırız.²⁹

Rüyanın motif olarak görüldüğü çalışmalardan biri de Yahya Beg'in "Gülşen-i Envâr" adlı eseridir. *Rüya ve rüya tabiri 16. yüzyıl hamse şâiri Yahya Beg'in "Gülşen-i Envâr adlı mesnevisinde de işlenir. Şâir rüya ve rüya tabiri konusunu mesnevinin Vâridât-ı rü'yâ-yı sâliha 'âbide ve zâhide muqeddemât-ı kerâmet olduğunıñ rivâyâtıdur başlıklı bölümde işler. Bu bölümde hikâyet başlığı altında yer*

²⁹Bk.Sarikaya, Eski Türk Edebiyatında Rüyâ s.104-105.

*yer sanatlı bir ifade ile anlatan şâir bu rüyalar hakkında ustaca yorumlar da yapar.*³⁰

Türk Edebiyatı'nda hâb-nâmelere genel olarak baktığımızda hâb-nâmelerin klasik edebiyat içerisindeki varlığı, Türk kültür ve edebiyatının zengin birikimini ortaya koymasından önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Hâb-nâme, Türk edebiyatında rüyayı işleyen eserlerin ortak adı olarak kullanılmıştır. Rüya ile ilgili eserler Klasik edebiyatımızda isim olarak sadece bu adla çağrıştırılmamış, Vakı'a-nâme, Hâbiyye, Tabir-nâme gibi isimlerle de zikredilmiştir. Türk edebiyatında hâb-nâmeler ile ilgili gerek manzum, mensur gerekse her iki yazı türünde yazılmış eserler mevcuttur.

Divan Edebiyatı'nda Hâb-nâme, Vakı'a-nâme ve Hâbiyye başlığı altında tespit edilebilen eser sayısı yedidir.³¹ Bu çalışmaların kronolojik sıralaması şu şekildedir: Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi (H.989/M.1581-1582), Haşmet'in Hâb-nâme-i Haşmeti³² (M.1757), Veysi'nin Hâb-nâmesi (Vakı'a-nâme) M.1608, Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi'nin Hâb-nâme-i Latifi (H.1295/M.1878), Erzurumlu Edhem Pertev Paşa'nın Hâb-nâme ve Lâhikası,³³ Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme-i Râsim Hikmet (H.1303/M.1885-1886) Hâb-nâme tercümesi olarak yazılan Tercüme-i Hâb-nâme ise yazılış tarihi tam olarak bilinmese de onbeşinci yüzyılın ortalarında yazıldığı tahmin edilmektedir.

Tercüme-i Hâb-nâme: Seyyid İshâk Fazlullah Esterâbâdî'nin "Hâb-nâme" adlı Farsça eserinin tercümesidir. Feriştahoğlu Abd el-Mecîd b. İzzeddîn tarafından tercümesi yapılan bu eser, mensur bir çalışma olup elli sekiz varaktan oluşmaktadır. Eserde içerik olarak rüya tabirleri ön plandadır; bununla beraber kitapta Fazlullah Hurûfî'nin hayatı, Mesnevîdeki bir beyitten etkilenerek tasavvuf yoluna nasıl girdiği

³⁰ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi s.41.

³¹ Bu çalışmalardan biri "Hâb-nâme tercümesi"dir.

³² Eserin adı bazı yerlerde İntisâbü'l-Mülûk olarak geçmektedir.

³³ Eserin üzerinde baskı tarihi ve yeri belirtilmemiştir.

ve Timur’u iltikadına davet ederken onun tarafından cezalandırılması da anlatılmaktadır. Tercüme eserin tespit edilebilen iki nüshası³⁴ vardır.

*Bu tercüme Fazlullah’ın yaptığı rüya tabirlerinin anlatıldığı iki farklı eserin ortak adıdır. Fazlullah’ın yaptığı rüya tabirleri birer keramet örneği olduğu için bu metinler aynı zamanda menakıb-nâme olarak da düşünülebilir. Ferištehoğlu Seyyid İshâk’ın Hâb-nâmesini bazı tasarruflarla tercüme etmiştir.*³⁵

Tercüme-i Hâb-nâme’den

*Minhâ takrîr eyledi ki bir gün dahı Hazret-i Sâhib-i Te’vile vardum. Hâbda gördüm ki yolda giderken bir eşek sıpası var belümce. Her gâhki piyâde gitmekden yorulsam ol sıpaya binerin, ol hâlde ki benüm kat’â yolum varmaz. Çün kim piyâde olurun yol varurun. Ben bundan gâyet zahmet çekerin. Çün bu hâbı arz eyledüm, Sâhib-i Te’vîl azze fadluhû buyurdılar ki bir kenîzek beççe ki satun almışsın, henüz hadd-i bülûğa irişmemişdür. Her gâh ki ana meyl idersin ol ibâ ider ve tazarru’ ve zârî kılar. Nâçâr elüni çekersin. Ammâ vazîfe oldur ki tâ hadd-i bülûğa irmeyince zahmet virmeyesin didiler. Bînende-i hâb mu’terif oldı, kabûl itdi dahı incitmedi.*³⁶

Ferištehoğlu Abdülmecîd’in Seyyid İshâk Fazlullah Esterâbâdî’den tercüme ettiği eseri, ilk tercüme edilen Hâb-nâme olarak tespit edilmiştir. Divan edebiyatında Hâb-nâme tarzında yazılan ilk eser ise Ömer Fuâdî’nin Risâle-i Hâbiyye’sidir.

17. yüzyıl Şabanî şeyhlerinden olan müellif H. 989 senesinde mezkur eseri yazmıştır. Mesnevî nazım şekliyle yazılmış ve 678 beyitten oluşan eserin vezni “Bahr-i Hecez” olup “mefâilün mefâilün feülün” kalıbı kullanılmıştır. Ömer Fuâdî eserine Besmele-i Celile ile başlar. Daha sonra müellif gördüğü rüyanın etkisinde kalır ve rüyada Allah’tan yardım talebinde bulunur.

Didaktik ve tasavvufî bir eser olan Risâle-i Hâbiyye, Sultan III. Murat zamanında yazılmıştır. Eseri, kurgusundan hareketle iki bölüme ayırmak ve

³⁴ Birinci nüsha İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 9685 numaralı bir mecmua içinde mevcuttur. (vr. 2a-53b) İkinci nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmalar koleksiyonu 1821/2 numarada kayıtlıdır.

³⁵ Bk. Fatih Usluer, “Hurufilikte Rüya Tabirleri”, **Millî Folklor**, 2011, S.23, s.134-135.

³⁶ Usluer, Hurufilikte Rüya Tabirleri s.135.

değerlendirmeyi bu ayrıma göre yapmak uygun olacaktır. Eserin ilk bölümü, kitabın başından asıl hikayenin anlatıldığı “Gül-i Hayal-i Yusuf aleyhi’s-selâma” kadar olan kısımdır. Giriş niteliğindeki bu bölümün başında Besmele övgüsüyle söylenmiş 13 beyitlik bir şiir bulunmaktadır.³⁷

Müellif, Yusuf ile Züleyha hikâyesinin etkisi altında kalarak gördüğü rüyada Allah’tan kendisine böyle bir aşkı nasip etmesini ister. Karşısında yüce bir kapı görür ve o kapıdan içeri girer. Cennete müşabih olan bu yerde gezerken bir güzelle karşılaşır. O gönül açıcı nurlu yüzü görünce şâirin gözü aydınlanır ve uyanır. Şâirin bundan sonraki günleri o güzelin hayaliyle geçer. Onu bulma ümidiyle her yeri arar ve sonuçta gerçek güzelliğin Allah’tan geldiğini keşfeder.³⁸

16. yüzyılda yaşayan ve “Hâb-nâme-i Haşmet” adıyla bilinen “İntisâbü’l – Mülûk” adlı çalışması III. Mustafa’nın 1757’de tahta çıktığı günün gecesi Haşmet’in gördüğü bir rüyayı konu edinmektedir.³⁹ Olaylar rüyada görülmüş gibi sunulsa da aslında Haşmet bu eseri Sultan III. Mustafa ve biraz da kendi geleceği için taşıdığı kaygılar üzerine yazmıştır. Padişah tarafından kendi isteğinin sorulması üzerine herhangi bir istekte bulunmamasına rağmen padişah tarafından “Müfettişeyn-i Şerifeyn” göreviyle taltif edilmesi de gönlünde böyle bir göreve atanma isteği olduğunun dışı vurumudur⁴⁰

17. yüzyıl müelliflerinden Veysî, Hâb-nâme’yi yazarken dönemin çeşitli sıkıntılarını, yönetimden kaynaklanan aksaklıkları ve devlet kurumlarındaki liyakat sorunlarını kurgusal olarak başarılı bir şekilde işleyerek dönemin yöneticilerine ve halka dolaylı mesaj vermiştir. Mensur bir çalışma olan eser, M.1608 yılında tamamlanmıştır. Hâb-nâme’de sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa, Hz. Muhammed peygamberlerin ardından dört halifenin yaşamış olduğu olaylar anlatmış; Hz. Hüseyin ve Kerbelâ vak’ası da eserde işlenilmiştir. Eserin 95 nüshası mevcuttur.

³⁷ Bk. Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu’âdi’nin Hâbiyye Risâlesi s.102-104.

³⁸ İsmail Yıldırım, Enderunlu Hâfiz Abdüllatif Efendi’nin Hâb-nâme-i Latifi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.43, s.505.

³⁹ Arslan, Mehmet;Aksoyak, İsmail Hakkı, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbacılık, Sivas 1994 s.50-51.

⁴⁰ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu’âdi’nin Hâbiyye Risâlesi s.58.

Eser, Sultan I. Ahmet ile Makedonya kralı Büyük İskender'in karşılıklı konuşmalarını içerir.⁴¹ Veysî, uyku ile uyanıklık arasındaki düşünceli bir halde İskender-i Zülkarneyn'le ya da tebdil-i kıyafette iken zamanın padişahı I.Ahmed'le karşılaşmayı ümit eder. Tam bu haldeyken rüyasında bir topluluğa rast gelir. Devletlinin işaretiyle diğer hizmetçilerle hizmette bulunan Veysî, çimenlerin üstüne oturur. İskender-i Zülkarneyn ve daha önce yaşamış diğer padişahlar da I.Ahmed'le bir aradadır. Çavuşlar, yeniçeriler ve ağalar bu mecliste tantanalı bir şekilde toplanırlar. İskender-i Zülkarneyn ve I. Ahmed meclistekilerin huzurunda sohbet başlarlar. I. Ahmed zamanın siyasal ve toplumsal sorunlarını anlatarak sitemkârâne bir üslupla konuşur. Celâli isyanlarından, dinsizlerin başkaldırısından, halkın huzursuzluğundan bahseder. Ataları böyle kargaşalı bir zamanda değil de daha huzurlu bir zamanda kendilerine bu saltanatı bıraksalardı, saltanatın daha rahat olacağını ifade eder. Bunun üzerine İskender-i Zülkarneyn sözü alır ve Hz. Âdem'den itibaren I.Ahmed'in zamanına kadar olan vakaları giriş cümlesinin ardından özetleyerek anlatmaya başlar.⁴²

Metin Kayahan Özgül, Türk Edebiyatında Siyasî Rüya adlı çalışmasında Veysî'nin Hâb-nâmesi ile Haşmet'in İntisâbü'l-Mülûk adlı eserini tema, kurgu ve amaç olarak karşılaştırarak şu değerlendirmede bulunur: *Klasik edebiyatın rüyalarına siyasî muhtevanın yeleşmesi Osmanlı için "devr-i inhitât"ın başlamasından sonradır. Hem geçmişteki refah günlerine olan hasreti, hem de gelecekte beklenenleri artırdığı için, çöküş yıllarında rüya, hülya ve hayeller büyük güç ve mana kazanır. Yine de fertlerin devlet ve saltanatın hâl-i hazırda ki çöküntüden kurtulacağına olan inancı sarsılmamıştır. Bu sebeple siyasî rüyaların hepsinde devletin rejimin sultanın tarafını tutan legal bir politik muhteva vardır.⁴³ Özgül; bu tür eserlerin Tanzimat sonrası yazılan eserlerden farklı olduğunun, Tanzimat dönemi aydınlarının yaşadıkları ana ait ümitlerini de kaybettiklerinin tespitinde bulunur.*

Enderunlu Hâfız Abdülatif Efendi'nin "Hâb-nâme-i Latîfî" M.1878 yılında manzum ve mensur karışık yazılmış bir çalışmadır. Eserin diğer hâb-nâme

⁴¹ Sarıkaya, Eski Türk Edebiyatında Rüyâ, s.654.

⁴² Mustafa Altun, **Hâb-nâme-i Veysî**, MTV Yayıncılık, İstanbul 2011, s.13.

⁴³ M.Kayahan Özgül, **Türk Edebiyatında Siyasî Rüya**, Akçağ Yayınları, Ankara 1989, s.12.

türlerinden farkı rüya tabirlerinden çok uyku çeşitleri, rüyaya dalmadan önce okunacak dualar vb. konularda didaktik bir eser hüviyyetini sağlamaktadır.

Yazarın Hâb-nâme-i Latîf'i; sabah vakti erken kalkmanın faydalarını, uykunun çeşitlerini ve duaları içeren bir risâledir. Sade bir üslûpla kaleme alınan risâle, içerisinde barındırdığı manzûme ve dualarla zengin ve çeşitli bir görünüme sahiptir. Risâlenin; Enderun'da uykuyu bir düzene oturtmanın yanında erken kalkılarak ilim tahsiline önem vermesi, okuyucularına müspet hâllerin kazandırılması, yaşına göre bir kişinin günde ortalama ne kadar uyuması gerektiği gibi birçok yönden faydalı bilgiler vermesi eserin öğrenciler ve toplum nazarında ilgi görmesine vesile olmuştur. Bu hâliyle Abdüllatif Efendi'nin Hâb-nâme-i Latîf'i geleneğe mensup diğer hâb-nâmelerden farklı bir görünüm arz eder. Zira kaleme alınan diğer eserlerde böyle bir muhteva husûsiyeti görülmez. Tüm bu yönleriyle Abdüllatif Efendi'nin "Hâb-nâme-i Latîf" risâlesi son dönem edebiyat tarihinin uykuya dair mühim metinleri arasında gösterilebilir mahiyettedir.⁴⁴

Erzurumlu Edhem Pertev Paşa'nın Hâb-nâme ve Lâhikası İstanbul'da mason localarının nicel olarak arttığı yıllarda kaleme alınmıştır. Eserin üzerinde yayın tarihi ile ilgili bilgi mevcut değildir. Lâhikasıyla beraber otuz üç sayfa hacmindeki bu risâle, rüyada yapılmış bir konuşma tarzında doğrudan doğruya masonluğun tenkidini ihtiva eder. Ebüzziyâ Tevfik'in "Farmasonluk adlı meşhur makalesinde Edhem Pertev Paşa'yı devrin ünlü masonları arasında zikretmesi, aynı dönemde yaşayarak nâzırlık ve sadrazamlık yapmış bulunan diğer İbrahim Edhem Paşa ile karıştırmış olmasından kaynaklanmıştır. Esasen bu risâle de dikkate alındığında Ebüzziyâ'nın görüşünün pek isabetli olmadığı anlaşılır. Hâb-nâme'nin üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakla beraber o devirde L'Union d'Orient locasının üstadı Cleanti Scalieri'nin Grand Orient'a gönderdiği bir mektuptan eserin 1872'de yayımlandığı anlaşılmaktadır.⁴⁵

Hâb-nâme ve Hâb-nâme Lâhikası adlarıyla bilinen risalelerden Hâb-nâme adıyla bilinen ilk eser 13 varaktır. İkincisi de aynı yıl, ilkinde ek olarak yazılmış 6 varaklık küçük bir risaledir. Eser yazıldığı yıllarda ilgi ile karşılanır ve farklı

⁴⁴ Yıldırım, Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi'nin Hâb-nâme-i Latîf'i, s.506.

⁴⁵ Mahir Aydın, "Ethem Pertev Paşa", TDV. **İslam Ansiklopedisi**, C.10, s.420.

yorumlara neden olur. Bazı yazarlar ise masonluk propagandası amacıyla olduğunu düşünüp yazılarında Hâb-nâme'nin adını bile anmazlar.⁴⁶

Eserin konusu şu şekildedir: *Yazar bir gece düşünde kendisini ma'nâ âleminde görür. Ortasında bir masa, üzerinde de ölmüş (ya da öldürülmüş) bir insanın kafatası olan karanlık ve dar bir odadadır. Siyah boyalı odanın duvarlarına, beyaz boya ile kafatası masada bulunan insanın vücudu resmedilmiştir. Yazar bulunduğu odada, masadaki kafatası ve duvardaki resmin seyrinde iken odanın arka tarafından bir kapı açılır ve içeriye iki kişi girer. Cellâdı andıran biri elindeki parlak kılıçla yazarı (Edhem Pertev Paşa'yı) işaret eder. Bu sırada diğeri yazara yabancı bir dille bir şeyler söyler, söylediklerini yazarın anlamaması üzerine Türkçe konuşmaya başlar. Masa üzerindeki kafatasını göstererek insanın sonunun da onun gibi olacağını söyler. Daha sonra üçgen kesilmiş bir kağıdı yazarın önüne uzatır ve soracağı üç sorunun cevabını kağıdın üç ayrı köşesine yazmasını söyler. Daha sonra üçgen kesilmiş bir kağıdı yazarın önüne uzatır ve soracağı üç sorunun cevabını kağıdın üç ayrı köşesine yazmasını söyler. Arkasından da üç soru sorar. İlk soru yazarın cellat ve kâtil kişilikte biri olmayı arzulayıp arzulamadığı şeklindedir. Yazar böyle bir kişi olmayı asla istemediğini söyler. İkinci soru kendi vatandaşlarına (ebnâ- yı vatan) nasıl bir muâmelede bulunmak istediği, üçüncü soru ise insan için büyüklük ve kahır kaynağının ne olacağı şeklindedir. Üçüncü soruda farklı milletlerin büyük kahramanlarını da anan yazar bu iki soruya makul cevaplar verir.⁴⁷*

Klasik edebiyatta Hâb-nâme ismiyle zikredilen son eser Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme-i Râsim Hikmet'idir.⁴⁸ Eser genel itibariyle rüya, rüya yorumları, peygamber ve evliyaların görmüş olduğu rüyalar gibi konuları ihtiva etse de farklı konuların da işlendiği görülür.

Hâb-nâme'de, toplam altmış sekiz konu işlenmiş; çoğunluğu peygamber kıssaları, menkıbelerden oluşmuştur. Bu konuların yanısıra ilm-i cifir, ilm-i kef, kıyafetname vb. konular üzerinde de fikirler belirtirmiştir.

⁴⁶ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdi'nin Hâbiyye Risâlesi s.60.

⁴⁷ Zavotçu, Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fu'âdi'nin Hâbiyye Risâlesi s.61.

⁴⁸ Eserin zahriye kısmı ve ferağ kaydında kitabın adı bu isim ile belirtilmiştir. Kayıtlarda ise sadece Hâb-nâme olarak geçmektedir.

Eserin büyük çoğunluğu hakimin diyaloglarından oluşur. Yazar hakimin ağzından kendi düşüncelerini beyan etmiş, hakimi konuşturarak olaylar karşısında duygu, düşünce ve değerlendirmelerini dile getirmiştir. Hakim birçok canlıyla hem fikhî hem felsefî konularda münakaşa etmiştir. Hakim (anlatıcı) yöneticilere nasihat etmiş, fikhî konularda ictihâd etmiş, ilm-i cifirden peygamber kıssalarına, ilm-i kefden kiyafetnâmelere kadar geniş bir alanda görüşlerini beyan etmiştir. Hakimin konuştuğu canlılar sırasıyla harguş, fûrs, vezir, simurg, tavus, rûbâh, şütür, üşter, keşef'tir. Eser hakkında teferruatlı bilgi çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde verilecektir.

Hülâsa rüya kavramı, insanoğlunun varlığından beri gizemini korumuş bilim insanları bu sırrı çözmek için başta psikoloji alanından yararlanmak üzere disiplinlerarası çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Başlangıçta kurgu ve spekilasyonlara dayalı olan bu çözümleme zamanla yerini daha bilimsel çalışmalara bırakmıştır. Bazı bilgiler ona dinî bir anlam yüklerken bazıları da dinden bağımsız ele almıştır. Örneğin Ortaçağ Avrupasında skolastik düşüncenin de etkisiyle rüyalar ilahî bir mesaj olarak görülmüş, kişinin gördüğü düşler bu kavram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rönesans ile aydınlar rüyaları dinden bağımsız olarak ele almış, bilimsel verilere dayandırarak bu terimi açıklamışlardır. Yunanlı düşünür Platon rüyanın akıldışı arzu ve dürtülerin bir eseri olduğuna inanır ve onun etkisinde kalmamak için pozitif düşüncenin önemini vurgular. Aristoteles ise rüyayı bir imgeleme işi olarak görür. Eski Grek kültüründe rüyalar ilahî mesaj içeriğine sahipken, Hind kültüründe reenkarnasyonun başlangıcı olarak kabul edilir. Rüyaların anlamlandırılması Sigmund Freud ile farklı boyut kazanmıştır. Onu takip eden bir çok bilim adamı onun fikirlerini temel almıştır.

Klasik edebiyatımızda hâb-nâmeler ile ilgili bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki "Tercüme-i Hâb-nâme"dir. Fazlullah Esterâbâdî'nin "Hâb-nâme" adlı Farsça eserinin Feriştahoğlu Abdulmecit tarafından yapılan tercümesidir. Anadolu sahasının bu türde yazılan ilk örneği ise Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi'dir. Feriştahoğlu Abdulmecit'in Hâb-nâme tercümesinde rüya tabirleri; Risâle-i Hâbiyye'de görülen rüya üzerine Allah'tan talepte bulunma; Hâb-nâme-i Haşmet ve Hâb-nâme-i Veysî'de bir takım vakıaların rüyada görülmüş gibi

sunulması; Hâb-nâme-i Latîf’de sabah vakti erken kalkmanın faydaları, uykunun çeşitleri ve dualar; Edhem Pertev Paşa’nın Hâb-nâme ve Lâhikası’nda müellifin kendini ma’na aleminde görmesi ve çeşitli sorulara cevap vermesi ön plana çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HOCA-ZÂDE MUHAMMED RÂSİM HİKMET

1.1. HAYATI- EDEBÎ ŞAHSİYETİ- ESERLERİ

1.1.1.Hayati

Muhammed Râsim, Osmanlı Devleti'nin buhranlı olduğu bir dönemde - on dokuzuncu yüzyılda- yaşamış şâir, müellif ve alim kimliğiyle öne çıkan bir ilim adamıdır. Yazarın hayatına geçmeden önce yaşadığı dönemin siyasî, sosyal ve ekonomik durumu hakkında kısaca şu bilgileri verebiliriz:

Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat döneminde önemli değişimlerin eşiğine gelir. 19. yüzyıla gelindiğinde Devlet otoritesinin zayıflaması, ordunun yapısının bozulması, toprak ve vergi sistemindeki aksaklıklar, toplumda anarşi ve ayaklanmalara sebep olur. Bu bozulmadan ve sıkıntılardan köylüler de etkilenir. Tımar sisteminin bozulması, toprakların gasp edilmesine ve ordunun bozulmasına yol açar. Viyana bozgununun zararı neredeyse köylüden çıkar. Nüfus artışı, topraksızlık, fütuhatin durması ve enflasyondan dolayı Anadolu kıtası; Tımarlı Sipahiler, vakıf mütevellileri ve sair yöneticilerin toprak gaspına, idarenin bozulmasına ve köylü isyanlarına sahne olur.⁴⁹

19. yüzyılda, Osmanlı devletinin asırlarca süren iktidarının zevale doğru gitmesi ve İslâm dünyasının nerdeyse bütün coğrafyalarının istila ve işgale uğraması ile Osmanlı'nın zevali arasında doğrudan irtibatlar kurulması; bu tedirgin halet-i ruhiyeyi besler.⁵⁰ Atının nal sesleriyle Avrupa'yı inleyen "Muhteşem

⁴⁹ İlber Ortaylı, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları, İstanbul 2004, s.11.

⁵⁰ İsmail Kara, **Din ile Modernleşme arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yay. (2. bs.). İstanbul 2005, s.88.

İmparatorluk”tan “Avrupa’nın hasta adamı” olarak toprakları masa üstünde paylaşılan bir düşüşe ve yıkılışa giden süreç 20. yüzyılın başlarında tamamlanır. Bilhassa ‘yenilmez’ denilen Osmanlı ordusu disiplinini kaybeder, teknoloji bakımından yetersiz bir hale döner ve ‘yıkılışının’ en önemli sebebi olur.⁵¹

Bu çözülme sürecinde İmparatorluk artık modern kurumlara gereksinim duymuştur. İdârî, ictimâî, ekonomik ve kültürel alanda modernleşme kaçınılmaz olarak eksikliğini hissettirmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamından kurtulmak için çeşitli yaptırımlar uygulanmış, Batı’nın tekniğinden faydalanılması gerekliliğine inanılmış; siyasî, ekonomik, toplumsal ve askerî alanlarda yenileşme ve reform hareketleri ön plana çıkmıştır.

İşte bu noktada Tanzimat Fermanı’nın gerekliliği bir zaruret halini almıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları, Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı ictimâî hayatında yeni bir safhaya geçilmiştir. Bu değişim sürecinden kültür sahası da nasibini almış ancak edebî alandaki değişimler diğer sahalardaki yenilenme hareketlerine göre yavaş kalmıştır. Bu yüzyılda klasik edebiyatın modern edebiyat karşısında gücü azalmış, birçok şâir ve yazar mahallileşme eğilimini sürdürürken diğer kısmı tasavvufî şiire ve eserlere karşı ilgiyi arttırmıştır.

XIX. yüzyıl Divan şâirlerinin yetişmesinde etkili olan iki çevre bulunmaktadır. Bunlardan birincisi tarikat çevresidir. Her buhranlı dönemde olduğu gibi, XIX. yüzyılda da bir tarikata intisap etme modası vardır. Bu dönem divan şâirlerinden bir tarikata girmemiş, bir şeyhe intisap etmemiş şâir yok gibidir. Fakat bu durum, bütün şâirlerin dinî ve tasavvufî şiirler yazdığını göstermez. Bu şâirlerden çoğunun şiirlerinde rindane ve âşıkane edâ hakimdir. XIX. yüzyıl şâirlerinin yetişmelerinde etkili olan ikinci çevre ise, devlet dairelerinin kalemleridir. Şâirlerin çoğu kâtiplikle hayata atılmış, mahlaslarını girdikleri dairenin başkanından ya da bir büyüğünden almış kişilerdir.⁵²

⁵¹ Mustafa Karabulut, **Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008, s.17.

⁵² İsmail Ünver, “**XIX. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri**”, Büyük Türk Klâsikleri, İstanbul 1988, C.8 s.141-144.

Klasik edebiyatımıza eserleriyle sağlamış olduğu katkılar göz önüne alınırca Hoca-zâde Muhammed Râsim'in çalışmalarının önemi yadsınamaz bir gerçektir ancak bu kadar hacimli eserlerine rağmen yazar hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Yaptığımız incelemelerde yazarın hayatına dair Klâsik Türk Edebiyatı'nın başlıca kaynakları arasında yer alan tezkirelerde herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Onun hayatı hakkındaki bilgiler sadece sicil kaydında⁵³ geçen verilerden ibarettir. Bunun yanında müellifin bazı eserlerinden hareket ederek yazarın hayatı, edebî şahsiyeti hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Hülâsa bu başlık altında yaptığımız incelemelerin büyük kısmı özellikle edebî şahsiyeti kısmı onun eserlerinden hareketle yapılmış yorumları ihtiva edecektir.

Muhammed Râsim b. Ali b. Rızâ b. Süleyman el-Malatyavî ismini taşıyan müellif, Müftü Ali Rızâ Efendi'nin oğlu olup resmi kayıtlarda (H.1255/ M.1839)⁵⁴ Malatya'da tevellüd etmiştir. Hâb-nâme'nin dışında kalan eserlerinin ekserisinde ismi Hoca-zâde Muhammed Râsim olarak geçmektedir. Hâb-nâme'de ve Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı eserlerde Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim Hikmet⁵⁵ olarak geçmektedir. Babasının eski müftülerden olması ve ailece ilimle iştiğal etmelerinden dolayı mukîm çevrece bu isimle (Hoca-zâde) anılmıştır.

Yazarın Hâb-nâme ve Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı eserlerinde ismi Seyyid olarak da zikredilmiştir. Ayrıca eserin giriş bölümlerinde Şütür-murgun (devekuşu), onun (Hakim) ismini Seyyid⁵⁶ olarak zikrettiği görülür. Bu bilgilere dayanarak Râsim Hikmet'in Hz. Peygamber'in soyundan geldiği de anlaşılmaktadır. *Tarih boyunca Hz. Muhammed'in aile ve yakın akrabası özellikle de kızı Fatıma'nın iki oğlu vasıtasıyla devam eden soyundan gelenler İslam toplumlarında müstesna bir mevkiye sahip olmuş, onları sayıp sevmek dini bir vecibe kabul edilmiştir. İslam Peygamberi'nin neslini devam ettiren, gerek devlet katında ve*

⁵³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye, Sicill-i Ahvâl İdaresi, no: 4/458.

⁵⁴ Resmî kayıtlarda doğum tarihi 1255 olarak geçmektedir ancak üzerinde inceleme yaptığımız bu eserde müellifin doğum tarihi H.1246 olarak tahmin edilmektedir. Yazar, eserin sebab-i telif bölümünde 1301 yılında 55 yaşında olduğunu vurgulamıştır. (vr. no 22a/)

⁵⁵ Eserin ketebe, 1/a ve 1/b sayfalarında; Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı eserde (vr. no 1/a)

⁵⁶ (vr. no: 24/a)

*gerekse toplum içerisinde büyük saygı gören Âl-i Fâtima mensupları için seyyid ifâdesi kullanılmıştır.*⁵⁷

İlk eğitimini ebeveynlerinden aldığı Hâb-nâme’de geçen diyalogdan çıkartılabilir. Eserin bir bölümünde Rübâh kendisine soru yöneltir ve anlatıcı pozisyonunda olan Hakim (yazarın kendisi) cevabında “İlk eğitimimi çocukken âbâmdan aldım.” der.

Rübâh eyitdi ey hakîm bu ‘ilmi siz pederiñizden mi aħz itdiñiz yoħsa soñradan mı taħşil itdiñiz hakîm eyitdi li-muħarririhi biz muħaħkaħ ‘ilmi âbâımızdan aldık tıfl iken (Vr. no: 107/b)

Müellif, Sıbyân Mektebindeki eğitiminden sonra Bâyezid Camii’nde derslere devam etmiş ve buradan icâzet almıştır. Yine burada yüksek ilimler, çok büyük ve küçük küreler, gezegenlerin yapısı, yıldız uzaklığını ve şekillerini belirten alet kullanımı gibi astronomiyi ihtivâ eden eğitimler almıştır. Akabinde medresede almış olduğu eğitimi en üst seviyede tamamlamış, kadılık ve hakimlik diplomasına⁵⁸ sahip olmuştur. Yine resmî kayıta geçen bilgiye göre kadılık mesleğine başlamadan önce bir süre medreselerde hocalık yapmış, başta İmam Alusi’nin çalışmaları ve Buhari’nin hadis kitapları olmak üzere pek çok eseri öğrencilerine okutmuştur.

Müellif, kadılık görevini ifa etmeden önce baş mabeynci olan Hamdi Paşa’nın yanında bulunmuştur. Burada kütüphane hizmetinde bulunmuş, birçok eserden istifade etmiştir. 1864 yılında Adliye sahasında ilk görev yeri Konya’ya üç bin kuruş ile atanmıştır. 1866 senesinde Kayseri Develi’ye, 1868 yılında Şehrizor’a⁵⁹ kadı olarak atanmıştır. Burada bir süre çalıştıktan sonra ayrılan Muhammed Râsim, 1876 yılında dört bin kuruş maaş ile Sivas Temyiz Mahkemesi Başkanlığında⁶⁰ vazifesine devam eder.

Resmî kayıta geçen bilgiye göre; ilmiyle tanınmış, 1878 yılı Recep ayında büyük alimlerden olmuştur. Sürekli ilimle iştil olması, bulunduğu makamın

⁵⁷ Mustafa Küçükbaşçı, “Tarihî Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı” (Prof. Dr. Muammer Kemal Özerin Hatıra Sayısı), **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 2009, s.87.

⁵⁸ İcâzet-nâme belgesi, BOA’da resmî kayıta eklidir.

⁵⁹ Kerkük yakınlarında bir kasaba.

⁶⁰ İsmi daha sonra Sivas Başlangıç Mahkeme’si olarak değişmiştir.

yoğunluğu nakil, değişim ve memurluk görevi sırasında aksayan işlerden dolayı bazı suçlamalara maruz kalmış olup mahkeme edilmiştir. Dönemin Sivas Valisi Halil Rıfat Paşa tarafından belirtilen görüşte “Kendisinin ifade ettiği eserler henüz yayınlanma safhasında olmadığından, kendi ilim ve faziletleri memurluğuna dair vazifesine olan gayret ve güzel çalışmaları olup takdire layıktır.” denilip Cevdet Paşa tarafından mahkemeye sunulan mütala’ada⁶¹ ifade edilmiş, bundan dolayı kendisinin büyük alimlerden ve bilgi sahibi kişilerden olduğu belirtilmiştir.

1882 yılının Şevval ayında Hoca-zâde Râsim, fazilet ve olgunluk iddiasıyla kitap yazmış ancak memurluk vazifesini askıya aldığı ve mahkeme usulüne aykırı davrandığı Sivas valisi ve adliye müfettişi tarafından tespit edilerek 1882 Zilkade ayında Sivas Başlangıç Mahkemesi tarafından görevinden alınmıştır. Hoca-zâde Muhammed 1884 yılı Recep ayında iki bin kuruş maaşla Sivas Başlangıç Mahkemesi ikinci başkanlığına tayin edilmiştir. 1888 Safer ayında ise daha evvelki görev yeri olan mahkemenin hukuk dairesi başkanlığına tekrar getirilmiştir.⁶²

Kısa bir süre sonra onun hakkındaki şikâyetlerin artmasından dolayı Sivas’ta kalması münâsip görülmemiş, görev olarak Diyarbakır bidâyet mahkemesine nakledilmiş, 1889’da Diyarbakır Mahkemesi Hukuk Dâiresi Başkanlığı’na getirilmesi uygun görülmüştür. Bir müddet burada ikame etmiş, daha sonra gençlik dönemini geçirdiği İstanbul’a intikal etmiştir. 1899 senesinde ise İstanbul’da vefat etmiş, kabrinin nerede olduğu henüz tespit edilememiştir.

Hoca-zâde Muhammed Râsim’in, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve eserlerinin dışında ismi bir yerde daha zikredilmiştir. Şeyhülislâm Menteşzâde Abdürrahim Efendi’nin fetvalarını bir araya getirdiği eser olan “Fetâvâ-yı Abdürrahîm”de ismine atıf⁶³ yapılmıştır. Mezkur eserde *Malatyalı Hoca-zâde Seyyid Mehmed Râsim Efendi de (ö. 1316/1898), Abdürrahim Efendi’nin Fetâvâ’sının nükülünü hazırlamış (Fetâvâ Abdurrahim ma’a’n-nukûl) ve eserin mukaddimesinde belirttiğine göre- Sultan Abdülaziz döneminde Şeyhülislâm [Tur-şucuzâde] Ahmed Muhtâr-ı Sâni zamanında*

⁶¹ B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁶² B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁶³ Şükrü Özen, “Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, İstanbul 2005, C.3,S.5 s.302.

(6.11.1872-11.6.1874) temize çekmiştir. Ancak nüshanın sonunda, birinci cildin tamamlandığı ve ikinci cildin takip edeceği belirtilmektedir.⁶⁴

Şükrü Özen, bu bilginin dışında Râsim Efendi'nin ismine dipnot düşerek şu bilgileri verir: *Eserin kapak sayfasında bulunan, oğlu Taceddin Efendi'nin 23 Rebûlâhîr 1323(27.6.1905) tarihli vakıf kaydına göre; Malatyalı Hoca-zâde Seyyid Mehmed RâsimEfendi, Diyarbakır vilayeti Mahkeme-i Bidâyet-i Hukuk reisliği yapmıştı. Bağdatlı İsmail Paşa ise, Diyarbakır dönüşünde İstanbul'da vefat ettiğini belirtir ve kelâm, tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında yazdığı eserlerin listesini verir. Bkz.Hediyye-tü'l-ârifîn, c. II, s. 395. Bu listede yer almayan, ama yukarıda zikredilen esere yazdığı mukaddimede Sefîne-i Râsim adlı dört ciltlik yetmiş cüzü aşan bir Mülteka'l-ebhur şerhi yazdığını belirtmektedir. Ayrıca Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Şerhi adlı bir eseri de bulunmaktadır (İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Nadir Eserler-Türkçe, nr. 1591,ist. 1298, 726 vr.)⁶⁵ Bu bilgilerden hareketle Hoca-zâde Muhammed Râsim'in evlendiği, Taceddin isminde bir oğlu olduğu, döneminde Diyarbakır'da Asliye Mahkemesi Hukuk Başkanlığını yürüttüğü söylenebilir. Yine Mülteka'l-ebhur⁶⁶ şerh ettiği ve bu çalışmayı da Sefîne-i Râsim adlı kitabında yazdığı belirtilmektedir.*

Hoca-zâde Muhammed Râsim sürekli ilimle içiçe olmuş, bundan dolayı çeşitli dönemlerde görevini ihmal etmeden dolayı soruşturma geçirmiş ancak ilmî vasıfları hususiyetiyle çevresinde olumlu intibahlar bırakmıştır.

Eserlerinde de yer aldığı üzere mezheben Hanefî, tarîkaten Mevlevî⁶⁷ dir. Üzerinde çalışma yaptığımız eserde de fikhî konularda genel olarak İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin görüşüne yer verdiği, Mesnevî'den de sürekli alıntı yaptığı görülür:

Ĥakîm eyitdi el-cevâb İmâm-ı 'Azam indinde ĥamr diyu nûnuñ kesriyle yâ hemzeniñ sukûniyla ne der ki mâ' inden olup ĥaynayup müştred olduĥda köpegini

⁶⁴ Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü s.302.

⁶⁵ Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü s.302.

⁶⁶ Hanifi mezhebi itikadına uygun fıkıh kitabı.

⁶⁷ Kübra Ceylan, “**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyyetü'l-Ma'sûkîn Adlı Mevlid Şerhi (83a-164a)**”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015 s.14.

tarh itmek şartdur. Mevlânâ Meşnevî-i Şerîfinde buyurdular Zâne sebeb fermûd yezdân ve 'd-đuha Ve 'd-đuha nûr-ı zamîr-i Muştafî (Vr no: 91/b)

Muhammed Râsim, başta Hâb-nâme olmak üzere bir çok eserini Sivas'ta bulunduğu yıllarda yazmıştır. Ömrü her ne kadar çeşitli şehirlerde geçse de duygusal anlamda onun Sivas'a bağımlılığı söz konusu olmuş, Sivas şehri hayatında farklı bir yer edinmiştir. Nitekim konuyla ilgili Şule Bayraktar'ın tespiti şu şekildedir: *Müellifin hayâtı Osmanlı mahkemelerinin çeşitli kademelerine naklolunmakla geçmiştir. Onun hayâtında Sivas'ın önemli bir yerinin olduğunu Tuhfetü'l-âşıkîn'de geçen şiirinden anlamaktayız.*⁶⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşiv'indeki kayıtlarda Ahmet Cevdet Paşa kendisini “Ulemâ-i a'lâmdan ve ashâb-ı ma'lûmâtandır” cümlesiyle vasıflandırmıştır. Hoca-zâde Muhammed Râsim yürüttüğü resmî görevlerden çok ilmî çalışmalarıyla mukim çevrece bilinmiştir.

Resmi kayıтта onun kadılık yaptığı bilinmektedir. Ayrıca incelediğimiz bu eserde eserin kahramanı “Hakim”, “Rûbâh” ile konuşurken “Rûbâh”ın ona yönelerek soru sorması, kadılık kelimesini teyit ettirmesi ve bir dönem görevinden azl edilmesi bu bilgiyi desteklemektedir.

rûbâh eyitdi işte bildim geçenlerde hıkkûk riyâsetinden munfaşıl olan Râsim Hikmet siz misiniz hakîm eyitdi belî özümdür rûbâh eyitdi su 'âl itmesi 'ayb olmasun mûcib-i 'azliñiz ne idi hakîm eyitdi şimdi anuñ sırası degildür bir sa'a-yı hâlde 'ariz u 'amîk hâkipâyîñize naql iderim rûbâh eyitdi inşallâhu'r-Raħmân yakında bir istînâf reîsi olursuñuz bu su 'âle ne cevâp buyurursuñuz ... (Vr no: 106/b)

Hâb-nâme'de,⁶⁹ bu dünya hayatını ölçülü ve mizanlı yaşadığını, bin türlü hazineye erişip dertsiz yaşadığını ve bundan dolayı ne kadar şükür etse de az olduğunu belirtmiştir. Kişilik olarak onun bu rahat davranışı akranlarının ve akraba-i taakkulatın dikkatini çekmiş hakkında menfî düşünceye zemin hazırlamış ancak fen

⁶⁸ Şule Bayraktar, “Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı Mevlid Şerhi (1a-83a)”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015, s.14.

⁶⁹ (Vr. no: 22/a)

ve fikirle meşgul olması, belagat ve hitabete hakimiyeti ve ilmî konulardaki marifeti sebebiyle olumsuz düşünceler zamanla yerini müspet fehme bırakmıştır.

Kişilik olarak sabırlı, sürekli tevekkül eden, dünya işlerini pek önemsemeyen bir mizacı vardır. Eserin bazı bölümlerinde geçen tevekkül ve şükür ifadeleri bu düşüncelerimizi somutlaştırmıştır.⁷⁰ Ayrıca fitrat olarak halim, naif bir yapısı olduğunu rübâh ile diyalogundan anlıyoruz :

Rübâh eyitdi ey hakîm-i pür-ḥikmet ne ḥalîmsün ki bu kadar rumûzât ile seni iz'âc itdüm ise ašlâ fütür itmeyüp seni ḥiddet ü ğazaba getüremedim hakîm eyitdi bizim meşrebimiz meşreb-i Muḥammedîdür şallallâhu 've sellemçünki şanâdîd-i Kureyş ve müşrik-i bed-ma'âş Ḥazret-i risâletmâ'ab ḥaḳḳında ne kadar eza vü cefâ itdilerse yine ḥilm idüp anlar ḥaḳḳında bed-du'â buyurmadılar [Vr no: 107/b]

Mizaç olarak sabır ve şükre meyilli olan Râsim Efendi, bazen hayatın zorlukları karşısında bir şey yapamayıp sadece sabır etmekle yetinmekte ancak tahammülünün ne kadar olacağı ve buna ömrünün ne kadar yeteceğini sorgulamaktadır:

li-müellifihi :

Şerḥ eylesem maḳâlımı güş eylese felek
Çeşm-i kevâkib-i âkıde leyl u nehâr-ı la'l

Kime disem ḥâlîmi baña dir şabr kıl
Şabr-ı Eyyüb kıabil 'ömr-i Nüh kıabil degül [Vr no: 43/b]

1.1.2. Edebî Şahsiyeti ve Eserleri

Hoca-zâde Muhammed Râsim, Osmanlı devlet kademelerinde hakim, kadılık ve çeşitli memur görevini ifâ etmiş, kendinden önce yaşamış birçok düşünürün eserlerini çevirmiş, başta Arapça olmak üzere Farsça ve İngilizce eserler tercüme etmiş, âlim kimliğiyle ön plana çıkmış bir şahsiyettir. Hayatı kısmında vurguladığımız gibi o, memurluğundan çok eserleri ve tercümeleriyle dikkat

⁷⁰ [1/b, 22/a, 118/a, 318/a vb.]

çekmiştir. Onun bu kadar ilmî çalışmalar yapması, İslamî ilimlerin birçok alanına vakıf olması; eserlerinde bir çok düşünür, şâir ve müctehidin beyitlerine atıf yapmasında kadılık müessesini icra etmeden önce Hamdi Paşa Kütüphanesinde çalışmış olması etkili olmuştur.

Başbakanlık Arşivinde⁷¹ onun; Kur'an tefsiri olarak 10 ciltlik *Tefsir-i Âlemgir* tefsiri, bir ciltlik *Yusuf Sûresi*, beş cilt *Buharî-yi Şerif* hadis kitabını ve hadis usulü olarak da *Nuhbetü'l-Fikr*, farz ilimlerden *Sirâciyye* açıklaması, dört cilt fıkıh ilminden dört mezhebi anlatan *Mülteka* açıklaması, iki cilt *Gurer ve Mirkad* açıklaması ile iki cilt fetva kitaplarından "*Abdurrahim Efendi'nin Fetvası*"nı tamamını ve nakiller kısmını, *Kırk Cüz* adli kanunlar kitabının açıklaması, bir cilt kelam ilminden *Ömer Neseî* üzerine açıklamalar, hikmet ilminden *Hidâye* açıklaması, bir cilt *Manâlar ve Eşsiz Anlamlar* üzerine açıklama, *Kasîde-i Bürde* ve cevheri açıklamaları, iki cilt *Mevlânâ'nın Mesnevî* açıklaması, bir cilt Muhyiddin-i Arabî'nin *Fûsus* adlı eser açıklaması ve tasavvuf mesleğinden *Vahdet-i Vücut* ile ilgili bir makale tertip ettiğinden bahsedilir.

Mahlas, şâirin belli bir yaşa erişmesi ve şiir yetisine ulaşmasıyla beraber çevre, mizaç, psikoloji gibi faktörlerin de etkisiyle bilinçli bir şekilde seçtiği ve şiirlerinde kullandığı ada verilen isimdir. Edebiyatımızda mahlas kullanımı İran edebiyatının tesiriyle ortaya çıkmış ve ilk olarak Şeyhî tarafından başlatılmıştır.⁷² Divan şâirlerinin tamamına yakını şiirlerinde gerçek isimlerini zikretmemiş, takma ad dediğimiz mahlas kullanmıştır. Râsim Efendi her ne kadar mensur eser ve çeviriler üzerinde yoğunlaşsa da eserlerinde zaman zaman şiirlere de yer vermiştir ancak klasik edebiyatımızdaki mahlas alma geleneğine biad etmemiştir. Muhammed Râsim şiirlerinde son beyitte genellikle kendi ismini⁷³ (Râsim) kullanmıştır.

.....

Râsimâ mekteb-i 'irfâna gel meşk it sabk-ı havân ol
Sevâd-ı hâme-i ser-şafha-ı şibyânı neylersin

.....

⁷¹ B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁷² Mustafa İsen, "Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler", **Milli Eğitim Dergisi**, Şubat/1989, s. 82.

⁷³ [89/a-91/b-92/a]

Âdem ma' nâ durur Râsim bu gün eyle sücûd
Çaleme zâhid-i ' âşıka şeytan-veş herkes hâsed (vr. no: 91/b)
.....

Bu ' abd-i Râsim şenâ-güyuñdur
Şâd eyle şefâ' atle Hüdâ hâkķiçün (vr. no: 89/a)

Hoca-zâde Muhammed Râsim; Arapça, Farsça ve Türkçe dilini konuşma ve yazmada çok başarılıdır.⁷⁴ Bu üç dilin belagatlı olarak Hâb-nâme'de kullanılması bu bilgiyi desteklemektedir. Bunun yanında yazarın eserde bu dillerin dışında Süryanice⁷⁵ birkaç kelime ve cümle kullandığı da görülmüştür.

Türkçe yazılan şiirlerde sade üslup kullanılırken Arapça ve Farsça metinlerde ağır terkipler kullanıldığı dikkat çekmiştir. Terkiplerin uzunluğu hacim olarak bazen bir paragrafa tekâbül etmektedir. Türkçe kelimeler kullanması, darb-ı mesel ve deyimlere eserlerinde sık yer vermesi, Eski Anadolu Türkçesi'ndeki arkaik sözcüklerin kullanması, onun yerli ve mahallî unsurlara ne kadar ehemmiyet verdiğini gösterir:

Ve çaleme mesh olunup çalemdâne çondı
Ve etrâfi dehân devât-ı midâd siyâhdan yundı (Vr no: 14/b)

Yukardaki beyitte Râsim Efendi'nin ağırlıklı olarak Türkçe kelimeler kullanması, beyitlerin izahı yapılırken anlam derinliğinin daha net bir şekilde ortaya koyulmasını sağlar. Aşağıda Hâb-nâme'den alınan birkaç cümlede ise onun kullandığı Atasözü ve deyimleri göstermektedir :

Ebdân-ı çavm-i cürm ve zâlâl gibi çavlum çavlum çılurlar (Vr no: 43/a)

(çavlum çavlum kırmak: davul gibi şişmek)

Eser yeller gibi yelsem yüpürsem yâ resûlallâh

Cemâliñ nûrunu uyğuda gördüm yâ resûlallâh (Vr no: 92/a)

(Yerlemek yüpürmek : bir şeyin peşinden tutkuyla koşmak)

⁷⁴ B.O.A. DH.Said.d.:4/458.

⁷⁵ Bk. (vr: 2/b-151b)

Anlara bedel bizlere cezā virüp habs iderler şoyulduķ şogana döndük ne hālimizden bilür (soyulup soğana dönmek) (Vr no: 122/a)

Ay bacāyı aşdı atı alan Üsküdārı geçti abdāl Hōrasānı aşdı (Vr no: 150/b)

Müellifin başta Hâb-nâme olmak üzere incelediğimiz bir çok eserinde kaynak olarak âyet ve hadîslere çok sık yer verdiği görülür. İslamî kaynaklı sözleri bazen yarım iktibasla; bazen de tam iktibasla aktarmıştır.

*İzā dāķat bike'd-dünyā fe fekkîr fî elem Neşreh
Fe 'uşran beyne yusreyni izā fekkertehu fefrāh⁷⁶*

Yukarıda yer alan beyitte yarım iktibas yapılmıştır. *Elem Neşreh* İnşirāh Sûresinden alınan bir âyettir. Aşağıdaki âyette de tam iktibas yapılmıştır.

*Cenāb-ı Hāķķ âyet-i şerîfesiyle Resûluna i'âm buyurmuşdur kemā ķālellāhu
Te'ālā⁷⁷ غُلِبْتَ الرُّومُ فِي أَنْتَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَبْعِينَ سَنًا
sebeb-i nüzûlı budur ki Hüsrev Pervîz iki ser-'askerlerine Firāvun 'asker koşup
göndermiş idi geldiler Rûm diyārunuñ vilāyet-i 'Arabıyye ķarîb olan yerlerinden
ba'zı vilāyetlerin ķabza-yı teşhîre aldılar ve Rûm askerî münhezim oldu küffār-ı
Kureyş bu hāle mesrûr olup baħtiyār 'add itdiler (Vr no: 6a)*

Onun şiirlerinde peygamber sevgisi ön plandadır. İslam peygamberi için münacatlar yazar, ona ve ehl-i beyte dua eder.

*Yüzüm hākdür ihsāna sürsem yā rasûlallah
Bu yüzden sen meh tábānı görsem yā resûlallāh*

*Şaķālım köhne çarup eylesem bāb-ı şefā'atde
Ĝubārdur gehiñ silsem süpürsem yā resûlallāh (Vr no: 91/b)*

Muhammed Râsim'in şiirlerinde Ehl-i beyt sevgisi dikkat çekmektedir. Özellikle Hz. Ali ve Hz. Hüseyin, eserde sık sık geçmektedir. Hem Hz. Ali hem de

⁷⁶ Dünya seni bunaltdığında hemen İnşirāh suresini tasavvur et
Bir zorluğun iki kolaylık arasında olduğunu düşün ve rahatla.

⁷⁷ Elif Lām Mîm. Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar (fakat) Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. (Rum 1-2-3)

İmam Hüseyin ile ilgili bölümler mevcuttur. Eserin on birinci bölümü; Kerbela hadisesini ve Hz. Hüseyin'i konu alır, yaşanan olaylar müellifi derinden etkiler. Hatta bu bölümde şahısları subjektif olarak değerlendirir. Eserin yirmi sekizinci bölümü ise Hz. Ali ve onun kıssasına ayrılır. Eserde Hz. Ali için Esedullah, Hz. İmam, Şîr-i Hudâ ifadeleri kullanılır:

ammā ol 'Alī rađıyallāhu 'anh ki esedullāh ve seyfullāh idi ki bāb-ı Hayberi kuvve-i qudsiyye ile ƙal' eyledi ... bu dağı meşhūr ve muta'arīfdür ki şîr-i Hudā 'Aliyyü'l-murtaza kerremullāh vechehü cenāblarınıñ mübārek vücūd-ı şerīflerine bir ğazāda bir ƙaç yeter cāngāh işābet idüp istiĥān-ı sa'adetlerine bir vechle te'sîr itmiş idi (Vr no: 36/b)

Mevlevilik yönünün ağır basmasından dolayı eserlerinde Mesnevî-yi Şerif'ten sık sık alıntı yaptığı görülür. Bu atıflar bazen manzum olarak beyitler eşliğinde bazen de tahkiye şeklinde sunulmuştur.

*Goftem er 'uryān şevd ū der 'iyān
Nî tu mānî nî kenāret nî miyān⁷⁸*

Müellif Hâb-nâme'de şahısları incelerken objektif değerlendirmeler yerine subjektif değerlendirmelerde bulunmuştur. Yeri geldiğinde bazı şahsiyetlere sert tepki göstermiş, bazılarına da övgü dolu sözler sarf etmiştir.

Münāzara fāide ƙılmaz ve müte'allim-i mekteb-i 'ilme şedidü'l-ƙavīyye mübāşede ğālib olmağ olmaz nā-çār sâkit olup der-'akab bunlar Yezīde hediyeür deyu Yezīd-i pelīde irsāl eyledi (Vr no: 70/b) (pelīd : acımasız,rezil)

Hatta Nemrūd 'aleyhi'l-la'ne Hāzret-i İbrāhim 'aleyhi's-selāmi nārü'l-ilƙada te'essüf idüp ĥüddāmına emir eyledi ki İbrāhim 'aleyhi's-selāmi nārü'l-ilƙa emrinde te'ĥîr ĥayr görünüyor (Vr no: 51/b) ('aleyhi'l-la'ne: lanet onun üzerine olsun)

⁷⁸ Dedim cânan çıplak kalırsa ortada

Ne sen kalırsın ne kucağın kalır ortada. (Bu beyit Mesnevî'deki *Padişahın Doktoru Hastanın Başına Götürmesi* bölümünden alınmıştır. Padişah, cariyesini iyileştirmek için bütün yolları dener ancak çaresiz kalır. Bir gün rüyasında bir veli doktoru görür ve onun tavsiyelerine uyarak söylenenleri uygular.)

Gâye bilgi paylaşımı ve didaktik olunca sanatsal anlatım ikinci plandadır ancak müellif her ne kadar karşıdaki insana bilgi aktarımı, bir şeyler öğretme endişesi taşısa da bu eserde anlatımı canlı kılmış; anlatımı tekdüzelikten uzaklaştırmıştır. Yazar eserde geçen bazı hayvanları konuşurarak diyaloglar üzerinden bilgi vermiş, eseri monotonluktan kurtarmıştır. Eserlerinde yapmış olduğu alıntılar, onlarca eser tercümesi, fikhî konulara hakimiyeti onun bilgi birikiminin ve genel kültür bilgisinin yeterli olduğunu gösterir ancak eserleri genel olarak incelendiğinde eserlerinde değerlendirmeye sınırlı sayıda yer verdiği tespit edilmiştir. Alıntı yaptığı kısımlara çoğu zaman müdahale etmediği gibi değerlendirmeye de tabi tutmamıştır. Bu konuda Züleyha Şeker'in tespiti şu yöndedir:

Hoca-zâde'nin "taşıyıcılık ve aktarıcılık" vasfında problem yoktur. Problem aktardığı şeylere neler katıp neler katamadığı noktasında düşünülmektedir. Buradan şârihin kudret ve zaaflarına intikal ediyoruz. Şârihin eserlerinde dikkat çeken husûs İslâmî ilimlerin bütününi çok tabiî bir şekilde bir araya getirebilmesidir. Kaynak kullanımı noktasında devrindeki müelliflere paralel hareket eden ve ele aldığı meselelerle alakalı olarak kaynaklara vâkıf olduğu ortada olan şârihin en önemli eksiği metoddan yoksun olması, okuyup geçilmesi gereken meseleleri yazıya geçirme gereği duymasıdır.⁷⁹

Şiirlerinin tamamını aruz vezniyle yazılmıştır. Türkçe şiirlerde ağırlıklı olarak Bahr-i Hecez, Bahr-i Remel, Bahr-i Muzâri kalıpları uygulanmıştır. Didaktik bir eser olduğu için vezine pek önem verilmemiştir. Beyitlerde önemli ölçüde vezin hataları mevcuttur. Eserde en çok geçen vezinler aşağıda sıralanmıştır:

[Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün]

[Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün]

[Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün]

[Fe'ilâtün /Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün]

[Mef'ûlü/ Fâilâtü /Mefâilü/ Fâilün]

⁷⁹ Züleyha Şeker, "Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.s.14

Telmih, sec', mecaz-ı mürsel, teşhis ve intak, teşbih, istiare, iktibas eserde en çok yer verdiği edebî sanatlardır. Tarihî olaylara göndermede telmih, mensur metinlerde sec'ili anlatım, diyaloglarda intak ve kişileştirme, tasvirlerde teşbih, şerh ve izâhî bilgiler ile bazı şiirlerde daha çok istiare sanatından yararlanmıştır.

bülend ve zâtı hüceste- ahter ve maqbül-ı sa'âdet-guster (sec') (Vr. no: 34/a)

Bunun dışında leff ü neşr, kinâye, mübâlağa, istifhâm, muammâ, lügaz, hüsn-i tahlil sanatlarından da yararlandığı görülür.

Eserleri:

Hoca-zâde Muhammed Râsim üç dile de vakıf olduğu için Türkçe eserlerinin yanı sıra Farsça ve Arapça eserler de kaleme almıştır. Başta İslâmî ilimler olmak üzere çoğu alanda eserler telif etmiştir.

Râsim Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyyetü'l-Mâşukîn⁸⁰, Kâşifü't-te'vilât⁸¹, Tefsîr-i Âlemgîr⁸², Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî⁸³, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Şerhi⁸⁴, Kimyâu's-Saâde⁸⁵, El-Bedriye alâ Metni'l- Gurur⁸⁶, Tercümetü'l-Akâidi'l-Kibrîti'l-Ahmer⁸⁷, Nuhbetü'l Belâga⁸⁸, El-Mincât ale'l-Mirkât⁸⁹, Hâb-nâme⁹⁰ isimli eserleri bulunmaktadır. Bu eserlerin tamamı İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde kayıtlıdır.

Müellifin mezkur eserlerin dışında kalan Fetâvâ-yı Abdürrahîm Ma'a'n-nukûl⁹¹ adlı çalışması ve Zübdetü't-tarîka⁹² isimli eseri farklı kütüphânelerde kayıtlıdır. Mülteka'l-ebhûr şerhini ihtiva eden Sefîne-i Râsim⁹³ ise müellifin bir

⁸⁰ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T.01621.

⁸¹ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T2008.

⁸² İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0578.

⁸³ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T1605.

⁸⁴ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T1591.

⁸⁵ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0539.

⁸⁶ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0716.

⁸⁷ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0695.

⁸⁸ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0683.

⁸⁹ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A 0683.

⁹⁰ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. T6739.

⁹¹ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, nr. 136-137.

⁹² I.Nüşa : Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 19 Hk 858;

II.Nüşa : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 21796.

⁹³ Özen, Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü s.302.

başka çalışmasıdır. Muhammed Râsim Hikmet'in ulaşılabilen eserlerinin çoğu İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde bulunmaktadır. Hâb-nâme ve Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî hariç eserlerin temellük kaydında Rızâ Paşa Kütüphânesi mührü vardır. Bunun yanında Râsim Efendi'nin eserlerinin çoğu İsmail Hakkı Sivasî⁹⁴ tarafından istinsah edilmiştir.

1.1.2.1. Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyyetü'l-Mâşukîn:

Hoca-zâde Seyyid Muhammed Râsim'in bu eseri 164 varaktan oluşmuş bir mevlid şerhidir. Eserin yazı türü nesih olup her bir sayfada satır sayısı 19'dur.

Râsim Efendi klasik te'lif geleneğine uyarak mukaddime bölümüne, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât ü selâm ifâdeleriyle başlar. Mukaddimenin esere ve müellife âit husûsiyetler dışındaki kısmının tamamı, Kastallânî'nin Mevâhibü'l ledünniyye'sinin Bakî tarafından yapılmış bir tercümesi olan Meâlimü'l-yakîn'in mukaddimesinden iktibas edilmiştir. Müellif, hamdele ve salveleden sonra Hz. Peygamber'in hayâtı, güzel ahlâkı ve vasıflarının medhi için yazılan eserlere işâret ederek Süleyman Çelebi'nin Tuhfetü'l-Mü'minîn ismiyle de anılan mevlidinin asırlardır okunup yazıldığını hattâ mevlid gecelerinde salâtın câmilerde okunmasına dâir pâdişâh fermânı bulunduğunu belirtir. Fakat eserin bu şöhretine karşılık gâyet muhtasar ve inceliklerle yüklü olması ihtivâ ettiği pek çok mânânın gizli kalmasını sonuç vermiş, bu nedenle Râsim Efendi esere bir şerh yazmayı arzu etmiştir. Kendi beyânına göre uzun süredir mevlid dinlemeye imkân bulamayışının da böyle bir eser ortaya koymasında payı vardır. Müellif, hatâlarının ve kusurlarının fazilet ve mârifet erbâbınca affedilmesini dileyerek mukaddimeyi sonlandırır.⁹⁵

İki bölüme ayrılan⁹⁶ eser; toplamda 52 başlıktan oluşmuş, mukaddime başlığı ile başlayıp Çehâr Yârın Fazîleti ile sonlanmıştır. Eserin içeriği şu şekildedir :

1. Mukaddime (1b-3a) 2. Nâzım-ı Merhûmun Ahvâli Hakkında (3a-6b) 3. Mevlid Okumanın Fazîletleri (6b-12a) 4. Besmele Manzûmesi (12b-13a) 5. Tevhîd ve

⁹⁴ Müstensihin bazı eserlerde ismi Yazıcızâde İsmail Hakkı geçmektedir.

⁹⁵ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Mâ'sûkîn adlı Mevlid Şerhi, s.40.

⁹⁶ Tuhfetü'l-Âşıkîn Hediyyetü'l-Mâ'sûkîn adlı eser, tez çalışması olarak ikiye bölünmüş, 83. varaka kadar Şule Bayraktar; 84-164. varakları ise Kübra Ceylan çalışmıştır.

Münâcât (13b-14b) 6. Na't-ı Aşk (14b-16b) 7. Besmele, Muhabbet, Kurb-ı Nevâfil ve Kurb-ı Ferâiz (16b-19b) 8. Hakikat-i Muhammediyye (20a-23a, 32a-34a, 44a-45a) 9. Salât ü Selâm (23a-25a) 10. Kırtas Hâdisesi (25a-25b) 11. Hz. Âdem'in Yarattılması (26a-26b) 12. Nûr Âyeti ve Tefsîri (27b-28b, 56b-57b) 13. Hz. Peygamber'in Nesebi (29a-31b) 14. Hz. Peygamber'in Nûr Vasfına Dâir Rivâyetler ve Şiirler (32a-34a, 55b-56b) 15. Hz. Peygamber'in Vasıfları (35b-36a) 16. Molla Câmî Gazelinin Tahmîsi (36b-37a, 50a-b) 17. Hz. Peygamber'in Doğumuna İlişkin Rivâyetler (37a-41b, 48b-51b) 18. Ebeveyn-i Resûl'ün İmanı (41b-46a) 19. Efendimiz'in Medhi (46a-48b) 20. Hz. Peygamber'in Fizikî ve Ahlâkî Vasıfları (52a-70a) 21. Hz. Peygamber'e Muhabbet (70a-75a) 22. Vâris-i Hakikat-i Muhammedî ile İlgili Menkibeler (75b-83a)⁹⁷

Eserin ikinci bölümü ise şu şekildedir :

1. Mehdî [83a-86a] 2. Nüzûl-i İsâ [86b-88b] 3. Rû'yetullah [88b-91a] 4. Rû'yet-i Nebî [91a-93b] 5. Hz. Peygamber'e Salât ü Selâm Getirmenin Fazileti [93b-97a] 6. Âdemin Yarattılması [104b-105b] 7. Mûcize ve Hz. Peygamber'in Mûcizeleri [106b-108b] 8. Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan Hz. Peygamberin Faziletlerine Dâir Âyetler [108b-111a] 9. Hz. Peygamber'in Ahlâkı [111a-111b] 10. Hz. Peygamber'in Şemâili [111b-115a] 11. Hz. Peygamber'in Nesebi [115a-115b] 12. Hz. Peygamber'in Zühdü [115b-116a] 13. Hz. Peygamber'in Allah Katındaki Üstün Değeri ve Ona Verdiği Mûcizeler [116a-117b] 14. İsrâ ve Mi'râc [117b-119b] 15. Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ ile Görüşmesi ve Konuşması [119b-120a] 16. Hz. Peygamber'in Âhiretteki Üstünlüğü [120a] 17. Hz. Peygamber'in Allah'ın "Habîb"i Olması [120a] 18. Hz. Peygamber'e Verilen Çeşitli Derece ve Faziletler [120a-121a] 19. Hz. Peygamber'in İsimleri [121a-121b] 20. Hz. Peygamber'in Künyeleri [121b-122a] 21. Hz. Peygamber'in Mûcizeleri [122a-123b] 22. Hz. Peygamber'in İnsanlar Üzerindeki Hakları [123b-125a] 23. Hz. Peygamber'in Ashâbına Saygı [125a-125b] 24. Hz. Peygamber'in Mi'râcı ve Rabbini Müşâhedesi [127b-135a] 25. Namaz [135a-140a] 26. Vecd [140a-141b] 27. Semâ' [141b-143b] 28. Hz.

⁹⁷ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşîkîn Hediye-tü'l-Ma'şûkîn adlı Mevlid Şerhi, s.41.

Peygamber'in Mi'râcı [143b-147b] 29. Hz. Peygamber'in Vefâtı [147b-153a] 30. Çehâr Yârın Fazîleti [157b-163a]⁹⁸

1.1.2.2.Kâşifü't -Te'vîlât

İbnü'l-Arabî'nin "Fusûsu'l- Hikem"i üzerine yazılan Türkçe bir şerh olup varak sayısı 238, satır sayısı 25'dir. Yirmi yedi bölümden oluşan eserde şârih, peygamberleri ele alırken kronolojik bir sıra takip etmemiş, ilk önce gelmesi gereken bazı nebîler sonlarda yer almıştır. Bu da Hoca-zâde'nin asıl gayesinin tasavvufî öğretiyi ön plana çıkardığı, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de didaktik unsurlara yer verdiği görülür.

Osmanlı ulemâsının Fusûs'tan bigâne kalamadığını gösteren Muhammed Râsim Efendi, eserinin ismini te'villerin keşfi anlamında "Kâşifü't-Te'vîlât" diye isimlendirmiştir. Eserinin ilk sayfalarında Fusûs'ul-Hikem ve Kur'ân-ı Hakîm'in te'vîlâtı üzerine bir şerh yazmayı murâd ettiğini ifâde eden Hoca-zâde Kur'ân-ı Kerîm ve Fusûsu'l-Hikem'i birbirinden bağımsız olarak değerlendirmesi; Osmanlı ulemâsı arasında Fusûsu'l-Hikem'in en kuvvetli kaynağının Kur'ân-ı Kerim olduğunu göstermektedir. Fusûs'u, Kur'ân'ın bir tefsîri olarak gören Hoca-zâde zaman zaman âyet-i kerîmeleri tasavvufî bir çerçevede tefsîr ederek eserine serpiştirmiş, sonuna da bir fâtihâ tefsîri eklemiştir.⁹⁹

Diğer taraftan şârih târihi tecrübede önemli bir yere sâhip olan kaynakları temel alır ve düşüncelerini bu zemin üzerinde yükseltir. Bunlar arasında Beyzâvî ve Kasanî tefsirlerini, Cüneyd-i Bağdadî, Molla Câmî gibi tasavvufun klasik ve âbidevi isimlerini referans verir. En önemlisi de doğrudan yaptığı iktibaslar göz önüne alındığı vakit görüleceği üzere Fusûs şârihleridir. Bunlar şöyle sıralanabilir: Sadreddin Konevî'nin (ö. 1274) El-Fükûk fî Esrârı Müstenidâti Hikemi'l-Fusûs'u, Abdürrezzak elKasanî'nin (ö. 731/1330) Şerhu Fusûsi'l-Hikem'i, Dâvûd-i Kayserî'nin (ö. 751/1350) Matlau Husûsi'l-Kilem fî Meânî Fusûsu'l-Hikem'i;

⁹⁸ Ceylan, "Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn Adlı Mevlid Şerhi, s.30.

⁹⁹ Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.25.

*Câmî'nin Nakdü'n-Nusûs ve Şerhu Fusûsi'l-Hikem'i, Müeyyedüddîn Cendî'nin (ö. 700/1300) Şerhu Fusûsi'l-Hikem'i; Yazıcızâde Şerhi*¹⁰⁰

1.1.2.3. Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî

Mesnevî'den seçme beyitlerin oluşturduğu bu eser 235 varak olup satır sayısı 25'tir. Hoca-zâde, düşünceleri destekleyecek bir oluşuma zemin hazırlamak için ayet, hadis, kelam, fıkıh gibi İslamî ilimlerden istifade etmiştir. Bunun yanında çeşitli şâirlerin beyitlerinden yararlanmak suretiyle şerhde akıcılığı sağlamaya çalışmış, zaman zaman soru cevap tekniğini kullanarak monotonluktan kurtarmaya çalışmıştır. Şarih şerhinde zikrettiği şahıslar arasında Abdurrahman Nahifî, İbn Arabî, Şemseddin Sivasî, Molla Câmî, Fahreddin Râzî, İmam Kurtubî, İmam-ı Gazalî, Cüneyd-i Bağdadî, Rûşenî, gibi ünlü mutasavvıf ve müfessirleri görebiliriz.

*Râsim, şerhinde metnin tümünü değil, kendine göre “metnin nirengi noktası” olarak düşündüğü bazı kelime ve tabirleri açıklamaya çalışır. Şârih, ele almış olduğu bazı kavramların mutasavvıflar arasında tartışma konusu olan yönlerine de cevap vermeye çalıştığı izlenimini veren bir üslup kullanmıştır. Bu yönüyle kimi beyitlerde şerhin dışına çıkan Râsim, beyiti açıklamaktan ziyade ele aldığı kavramlar vasıtasıyla kendi düşüncelerini açıklama yoluna gitmiştir.*¹⁰¹

1.2.3. Kimyâu's-Saâde

Buhârî'den bir asır sonra eserine şerhler yazılmıştır. İlk şerhi El-Hattâbî (H.388/M.998) “Îlâmu's-Sünen” adıyla yazmıştır. Yaklaşık 100 civarı şerhi mevcuttur.¹⁰² 425 varaklık hacimli bir eser olan bu çalışma, kayıtlarda 5 cilt olarak geçmektedir ancak kütüphanede¹⁰³ sadece tek cildi mevcuttur. Sahîh-i Buhârî şerhlerini ihtiva eden çalışma, Arapça bir eserdir.

¹⁰⁰ Bk. Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vilât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.26.

¹⁰¹ Ömer Savran, “Mehmet Râsim'in Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı”, Şerh Özel Sayısı, **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı, 4/6, 2009 s.391.

¹⁰² Buhârî üzerine yazılmış şerhler hakkında bilgi için bk. Fuad Sezgin, Tarihü't-Turâsi'l-Arabî, Riyad 1984, I, 177-192.

¹⁰³ İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, nr. A0539.

1.2.4. El-Bedriye alâ Metni'l- Ğurer

Molla Hüsrev'in alimler nazarında önemli itibarı bulunan "Ğurer" isimli eserinin anlaşılması güç olan bazı kısımlarını yorumlamak üzere yazılmış bir şerhtir. 334 varak olan bu çalışma Arapça bir eserdir.

1.2.5. Tercümetü'l-Akâidi'l-Kibrîti'l-Ahmer

Kelime anlamı çok değerli bir cevher olan Kibrîti'l-Ahmer soru cevap tarzında hazırlanmış bir eserdir. Mezkur çalışma Râsim Hikmet'in fikhî meselelere getirmiş olduğu ictihâdî çözümleri ve alanla ilgili bazı akaid tercümelerini kapsamaktadır.

1.2.6. Şerh-i Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye

Mecelle, Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından tertip edilen dinî ve hukukî özel terimleri içeren kurallar kitabıdır. Râsim Hikmet'in Türkçe yazdığı bu eser, anlaşılması zor kısımların sadeleştirilerek daha uygun bir seviyede şerh edildiği görülür. Kayıtlara 363 varak olarak geçen bu eser H. 1298 yılında tamamlanır. *Müellif, Mecelle maddelerini verdikten sonra kısaca açıklar. Câmîü'l-fetâvâ, Fetâvâ-yı Abdürrahîm, Fetâvâ-yı Hindî, el-Kâfiye gibi fikhî eserlerden faydalanır.*¹⁰⁴

1.2.7. Tefsîr-i Âlemgîr

Arapça olan eser, 375 varaktan oluşmuştur. *İslâm dünyâsında revaç bulan hemen bütün tefsîr kaynaklarından yola çıkarak hazırlanmış, zamân zamân tasavvufî yorumlar eşliğinde Fusûs şerhine göndermeler yaptığı bir eserdir.*¹⁰⁵

1.2.8. Nuhbetü'l-Belâğa:

*İbn Hacer el-Askalânî'ye âit Nuhbetü'l Fikr'in şerhi mahiyetinde kaleme alınmış bir hadis usûlü eserdir.*¹⁰⁶ Sûfî, fakih ve usulcü olarak vasıflanan Hanefî ilim

¹⁰⁴ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyetü'l-Ma'sûkîn adlı Mevlid Şerhi, s.16.

¹⁰⁵ Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vilât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.16.

adamı Malatyavî Diyarbakır'da mahkeme reisi olarak görev yapmıştır. Kendisine bir Nuhbetü'l-fiker şerhi nispet edilmektedir.¹⁰⁷

1.2.9. El-Mincât ale'l-Mirkât¹⁰⁸

Fürû'-ı Fıkıh ile ilgili malumatları ihtiva eden bir eserdir. Müellifin, bu eserle ilgili sicil kayıtlarında ismi geçmektedir.

1.2.10. Fetâvâ-yı Abdürrahîm Ma'a'n-Nukûl

18. yüzyılda yaşamış Şeyhülislâm Menteşezâde Abdurrahim Efendi'nin vermiş olduğu fetvaları ihtiva eden bir eserdir. Türkçe bir eser olan bu çalışma, hem abdest gibi fikhî fetvaları hem de cizye gibi ekonomiyi ilgilendiren iktisadî fetvaları içerir. Eserin Türkiye'deki tek nüshası İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi 136 numarada kayıtlıdır.

1.2.11. Zübdetü't- Tarîka¹⁰⁹

Râsim Efendi'nin tasavvufa dair görüşlerini ihtiva ettiği eseridir. Sema, Devriye, Ayân-ı Sabite, Raks, Rabîta, Zikr gibi tasavvufî terimleri açıklama ve yorumlama ihtiyacı duymuştur. Eserin iki nüshası mevcut olup birinci Nüsha Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 19 Hk 858'e kayıtlı; ikinci Nüsha ise Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 21796 numarada kayıtlıdır.

1.2.12. Son Usûl Fenn-i Harb-i Bahrî

William B. Hof'un "Science of Marine Wars adlı deniz harbinin usüllerini ihtiva eden eserinin tercümesidir. Rika hattıyla yazılan eser 66 varak 16 satırdan oluşmuştur. Kayıtlarda eserin iki nüshasının mevcut olduğu bilinmektedir.

---

¹⁰⁶ Şeker, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vilât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi s.16.

¹⁰⁷ Bk.Zübeyde Özben, "Hanefiler'in Mukaddime Temelli Hadis Usulü Literatürüne Katkısı", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 36 (2016): s.13 (Araştırmacı Zübeyde Özben bu konudaki kaynağını Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifin, IX, 304; dayandırmaktadır.)

¹⁰⁸ BOA, DH. Said. d., nr. 4/458 (Sicil kaydında ismi zikredilen eserin, başta İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi olmak üzere bir çok yazma eser kütüphanesinde yapılan araştırmalar sonucu mevcudiyetine ulaşılamamıştır.)

¹⁰⁹ Söz konusu eserle ilgili yakın zamanda yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. (Ahmet Vural, Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi Zübdetü't-Tarîka Tahkik ve Tahlili, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane, 2016)

İKİNCİ BÖLÜM

HÂB-NÂME’NİN MUHTEVA VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. ESERİN TELİF SEBEBİ

Hoca-zâde Muhammed Râsim Hâb-nâme’nin giriş ve sebab-i telif bölümlerinde eseri yazma sebebini şu şekilde ifade etmiştir:

Giriş bölümünde Allah’a şükür ve övgü ile Hz.Muhammed’e salat getirdikten sonra kendisine yöneltilen birtakım soru ve problemlerin varlığını dile getirir. İşte bu noktada kendisinin ifadesiyle, Allah’tan yardım alarak ve ona tevekkül ederek, bütün soruları şekil olarak ispat etmeye çalışır. Bazı durumlarda akıbetin ne olacağı ile ilgili soruların cevabını harflerin sırrına dayandırarak ve ebced hesabından faydanalarak çözmeye çalışmıştır.

Eserin sebab-i telif bölümünde müellif şu bilgileri bize aktarmadadır:

Hâl-i pür melâlî ve bu yüzden hezâr fikr-i hayâl ile bir gice oturmuş idüm dide-i baht-ı siyâhım yüzine bâb-ı hâbı sed için dumû‘-ı hûnumdan âb urmuşdum ve yakîn bilmişdüm ki bu nefesât-ı ruhânîye mağz-ı ilhâmât-ı rabbânîyyeden vâriddür ve işbû mebâdî-yi hıdsiyeye mücerred te’bîdât-ı kudîseden ‘âiddür ki kıyâs-ı muhkemü’l- esâsinuñ muqaddemâtında ‘itirâz u intikâz ve ne tertîbinde ihtiyâc-ı redd-i halef u iktirâz var her cevâbı faşlu’l- hîtab ve her su ‘âlî mümteni‘u’l-cevâb felâ-bed bu şûrla telh-kâm u bî-ârâm olmuşdur çünkü bâz-güne urup cân kişverine sefer itdüm ve şûret-i harâmîleri nişân-ı refî-i âdemden izleyüp de rehzenlik ideler diyü hazer itdüm ve diledim ki hatm-i hâtemeyi kirdâr ve mihr-i ceride-i neşr u eş‘âr olsun için bir medine bünyâd-âbâd idem ve bir sefîne-i tibyân bünyâd eyleyim ki anda fezâil-i insânîyeden ve ma‘ârif-i dil u câniden sâlik-i rehzen ve kuyûd-ı derd-i mihen olanlaruñ âfet u nehfâfetine işâret ola ve sâlikân râh-ı haqqâ ânûñ

tenbihâtından beşâret ola haķikâtda ol nûkteleri dâimâ hem-dem-i cân u tezkîre-i düstân eyleyim ‘ale’l-ħuşûş ki zamânımızda ve ‘ayân ve erkânımızda kemâl meyl u ragbet şetârete ve nedâmetedür ne kemâl ve fâzl ve kerâmetdür (Vr. no: 23a)

Müellif, eseri yazmadan bir müddet önce hayal ve fikir arasında, tıpkı denizdeki dalgalar gibi gelgitler yaşamış her zaman hayır denizine batmak için tefekkürle meşgul olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra iki gün boyunca bir hal üzere karar kılıp siyah bir dünya ve sebepsiz olarak bir saat boyunca “Rabb” den özür dilediğini ve gece gündüz boyunca kalbinin çeşitli hallere girdiğini dile getirmiştir.

Bu dağınık ruh haliyle günah dolu olarak bin fikir ve hayal ile bir gece oturduğundan, uyku ve uyanıklık arasında kara bahtının yüzüne uyku kapısını kapamak için su döktüğünden bahseder. Râsim Efendi bu hayal ve fikirlerle uğraşırken bazı çıkarımlarda ve tespitlerde bulunur:

Kesin bildim ki ruhanî olan nefesler Rabb katından olan ilhamlardır. İşte bu sonradan olan tüm nesnelere küddüs olana aittir ki eşyanın esas başlangıcına olan itiraz ve ona ait eksiklikler sonrasında olan itiraz her filin fâili olduğuna cevaptır. Her zor sorular vardır cevabı. Bu noktada can iklimine sefer etdim de harami suretleri adam nişanında izledim yol kesici olanlara bile haber ettim ve bir şehri mühürlü ve yazılmış eser gibi gördüm, ben o şehri abad ve mamur etmek istedim ve açık olarak mamur eyledim. İnsanın faziletleri ve can marifeti, yol kesiciler ve derd kaydı olanların zorluğuna işaretdir. (Vr. no: 24/b)

Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet, bu ifadelerden sonra kitabını, belagat ilminin hususiyetlerini içeren hikmet dolu sözler olarak izah eder. Nitekim eserin bazı yerlerinde belagat ile ilgili bazı terimlere yer verir ve sözün hitabete uygunluğunun zarurîyeti, kelimelerin nasıl aktarılması gerektiğinden bahseder.

Eserin hem giriş hem de sebep-i telif kısmında “sorulan sorular üzerine” ifadesi geçmektedir. Nitekim eserde de baştan sona çeşitli hayvanların “Hakim”e sorular ve karşılığında aldığı cevaplar konunun içeriğini oluşturmaktadır.

2.2. ESERİN NÜSHA VE FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

Hâb-nâme-i Râsim Hikmet'in tespit edilebilen tek nüshası¹¹⁰ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi Türkçe Yazmalar Bölümü T06739 numarada kayıtlıdır. Dış kapağı ciltlenmiş bir şekilde olup fiziksel ebatları 225X155 mm'dir. 317 varaktan oluşan eser, nesih yazı türüyle yazılmış, satır sayısı genel olarak 19 olmuştur. Bazı sayfalar ise 17 satırdan¹¹¹ ibarettir.

Eserin zahriye kısmında (1/a yüzünde) çalışmanın adı ve yazarın isminin zikredildiği renkli bir şemse motifi yer almaktadır. Serlevha (1/b) kısmında mihrabîyeye benzer süslemeler ve hemen altında eserin adı, *Besmele* ve *Hamdele* kısmı yer alır. Mensur olarak kaleme alınan eserde kimi bölümlerde manzum beyitlere yer verilmiştir. Hâb-nâme genel olarak siyah mürekkeple yazılmış; ancak âyetler, hadisler ve alıntı yapılan kısımlar kırmızı kalemle ve üstü çizili yazılmıştır.

Metnin çoğunluğu harekesizdir, kısa ünlüleri göstermek için kullanılan işaretler mevcut değildir ancak âyet, hadis ve bazı manzûmelerde hareke konulmuştur. Bazı sayfaların kenarlarında müellife ait olduğu tahmin edilen çeşitli notlar ve düzeltmeler vardır.

Eser genel olarak iki bölüm başlığı altında incelenir. Üzerinde çalışma yaptığımız birinci bölümü oluştururken; İlm-i kıyafetname ile başlayan kısım Hâb-nâme'nin ikinci kısmını oluşturur. Birinci bölüm "El-ḥamdu lillâhi'l-lezî iṭṭela'a min ectebînâ min 'ibâdihî'l-eḥyâr (1) 'ala kunûzi'l-esrâr..." dua mukaddimesi ile başlar (1/b), Der-Beyân-ı Aḥkâm-ı Ṭaife-yi Nisvân (168a) alt başlıklı yazısıyla biter.

Eselerinin büyük çoğunluğu tek nüshadır ancak dikkat çeken bir özellik vardır ki o da bilinen bu nüshaların orjinalliğinin sorgulanmasıdır. Müellifin eserlerinin çoğunda müstensih kaydı mevcuttur. Hâb-nâme'nin müstensihinin Yazıcızâde ismiyle tanınan Seyyid İsmâîl Hakkı Sivâsî olduğu ve istinsah târihinin 1303 olduğu kayıtlıdır. Mezkur müstensih, Muhammed Râsim Hikmet'in İstanbul

¹¹⁰ Eser hakkında yapılan araştırmalar sonucu, eser üzerinde inceleme yaptığımız nüshasının dışında yurtiçi ve yurt dışında başka nüshalara rastlanılmadı.

¹¹¹ [6a-23a], [25a-25b], [30a-32b]

Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı diğer eserlerini de istinsah eden kişidir.

2.3. METNİN TRANSKRİPSİYONU GERÇEKLEŞTİRİLİRKEN TAKİP EDİLEN ESASLAR

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Hâb-nâme'nin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi T6739 numarada kayıtlıdır. Eserin metni latinize edilirken bu tek nüsha esas alındı fakat Hâb-nâme'nin, birçok kaynaktan beslenmiş olmasından dolayı gerek beyitlerde ve gerekse de mensur metinlerde birçok alıntıyı içerdiği görülür. Müellifin atf yaptığı bu eserler tespit edilerek metin bu kaynaklarla mukayeseli olarak değerlendirildi. Değerlendirme sırasında müellif ya da müstensih kaynaklandığı tespit edilen hatalı bilgiler dipnotla düzeltilmeye çalışıldı.

Metin içindeki Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalar aslına sadık kalarak tekrar yazılmış, anlamları dipnotta gösterilmiştir. Yabancı kaynaklı bazı kelimeler ise italik yazılıp anlamları dipnotta verilmiştir.

Hâb-nâme, mensur bir çalışma olduğu için varak numaraları köşeli parantez içinde [ör: 34/b] şeklinde, satır numaraları ise parantez içinde (1), (2) vb. şekilde gösterilmiştir.

Âyetten yapılan iktibasların mealleri, Türkiye Diyanet Vakfı adına bir komisyon tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli'nden yararlanılmıştır. Hadisler için ana kaynak Kütüb-ı Sitte (Buharî, Tirmizî, Müslim, Ebu Davut, Nesaî, İbn Mâce) olmuş ancak bu eserlerin yanında İmam Suyûtî'nin, Câmiu's-Sağir, Taberanî'nin Mu'cemü'l-kebîr, Hakim'in Müstedrek, Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ, Beyhakî'nin Şu'abu'l-Îmân adlı çalışmaları kaynak olarak kullanılmıştır. Kaynağı tespit edilemeyen hadislerin ise sadece tercümesinin verilmesi uygun görülmüştür.

Beyitler vezinleriyle beraber verilmiş ve italik olarak yazılmıştır. Yazara ait olmayan beyitler dipnotta belirtilmiş, alıntı yaptığı beyitler orjinaliyle mukayese edilerek müstensih hataları, farklılıklar ve tespitler dipnotta gösterilmiştir.

Harf inkılâbından sonra Arap harfli metinlerin neşirlerinde sorunlar yaşanmış ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak transkripsiyon (çevriyazı) sisteminin kullanılması ilmî bir teâmül hâline gelmiştir. Muhtelif zamanlarda bu soruna çözüm önerileri getirilmeye çalışılmış ancak ortak bir kullanım sağlanamamıştır. İlk olarak İsmail Ünver'in yapmış olduğu teklifler büyük oranda kabul görmüş ve birçok araştırmada uygulanmıştır. Ayrıca birçok araştırmacı bu soruna bir çözüm bulmaya çalışmış ve ortaya koydukları çalışmalarla meseleye katkıda bulunmuşlardır.¹¹²

Çalışmamızın konusu 19. yüzyılda yazıldığı için imla, dil bilgisi, noktalama işaretleri gibi konularda ihtilaflar olmuş; metnin transkripsiyon alfabesiyle düzyazıya aktarılmasında hâlen ortak bir mutabika varılamamıştır. Örneğin bazı araştırmacılar bu dönemdeki eserlerde noktalama işaretleri kullanırken bazıları kullanmamıştır. Çeviriyazılı metnin hazırlanmasında birkaç istisna dışında ekserî İsmail Ünver'in çeviriyazıda yazım birliğini sağlamaya yönelik önerileri¹¹³ göz önüne alınmıştır.

Yaptığımız incelemeler sonucunda Muhammed Râsim'in hiçbir eserinde müellif nüshası mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Müellif hattı olan nüshasına ulaşamadığı için eserin bilinen tek nüshası üzerinden çalışmayla ilgili bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserin temellük kaydında müstensihin Yazıcızâde İsmâil Hakkı olduğu belirtilmiştir.

Farsça konsonant hı, ḥ Ḥ (vav-ı madule) şeklinde gösterilmiştir.

Farklı şekilde okunması mümkün olan zamân-zemân; 'ayş-'ıyş-' çarh-çerh; tamâm-temâm, gice, et-it-, eyle-iyle-, yoḡ-yoḡ gibi kelimelerin okunmasında metne sadık kalınmıştır. Örneğin "yok" kelimesi bazı yerlerde yoḡ olarak yazılmış, eseri latinize ederken esas metinde geçen ifadeye göre yazılmıştır.

Âşkâr, âftâb, kısım gibi kelimelerdeki ses türemeleri gösterilmiştir: âşikâr, âfitâb, kısım gibi.

¹¹² Ahmet Tanyıldız, **İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif)** Cilt I (İnceleme-Metin, Sözlük), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s.159

¹¹³ İsmail Ünver, "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Türkoloji Dergisi**, c. 11, S. 1, 1993, s. 51-89.

Farsça yer ve zaman bildiren “gâh” eki bitişik yazılmıştır. Örneğin bârgâh, dergâh, nâgâh gibi.

İyelik eklerinde düz ünlüler yerine yuvarlak ünlüler kullanılmıştır: benüm, anuñ, senüñ gibi.

Beyitlerde imale, med ve zihaf lar gösterilmeyerek uzunluklar korunmuştur.

Vezni bozuk beyitlerde, mümkünse, metin tamiri yoluna gidilmiş, yapılan ekler köşeli parantez [ ] ile gösterilmiştir. Düzeltilemeyen beyitlere dipnotta işaret edilmiştir.

Harf-i cerler bir kelimeye harf-i ta’rîf (elif-lâm) vasıtasıyla bağlanmışsa izâfet durumu ve çizgiler korunmuştur. fi’l-cümle, mine’l-ğalbi, ‘ale’t-tariğ vb.

Arapça ön ek konumundaki olumsuzluk edatları (lâ, lem) isim ve fiillere çizgisiz olarak eklenmiştir: lâyuğni, lâyefnâ, lemyezel vb.

Türkçe bildirme ekleri *-dir -dir* aslına bağlı kalınarak *-dur -dür* şeklinde okunmuştur.

Eserin yazıldığı tarihte imla işaretleri kullanılmadığından metin çevirisinde aslına sadık kalınarak noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Metnin Farsça kısımlarında bazı Farsça kelimelerin Latin harflerine aktarılmasında “o” sesli imlânın yerine “u” harfli imlâ kullanılmıştır. Örneğin:

Şod-şud/ şodem-şudem/goft-guft/

Hâb-nâme, çeviri yazı alfabesiyle yazılmıştır. Çeviri yazı alfabesi tezin başında gösterildiği için tekrar burada göstermeye ihtiyaç duyulmamıştır.

Eserin ilm-i cifr bölümünde rakam sayısının fazla olmasından dolayı görüntü açısından bazı yerlerde satır numarası verilmemiştir.

Metin içerisindeki gördüğümüz birtakım hususiyetler ve tespitler şu şekilde değerlendirilmiştir:

Metinde ceza kelimesi bir çok yerde Kur'an-ı Kerimdeki anlamıyla (karşılık) ifade edilmiştir:

Cenāb-ı Hūd her fi'liñ cezāsın verir didikde meger ki hakīm-i Hicāz orada hāzır ve buraya nāzır idi (vr no: 43/b)

Müellif Hâb-nâmede'ki eserlerin isimlerini zikrederken bazen yarıda kesmiş, eserin tamamını söylememiştir. Örneğin Muhammed b. Ahmed el-Kastallanî'nin Cümle'l-Îcâz fi'l- İ'câz bi-nâri'l-Ĥicâz" adlı eserin ismini tam olarak söylememiş, "Cümle'l-Îcâz fi'l- İ'câz" olarak eserin içeriğini tanıtmıştır.

...ve Kuṭb-i Kaṣṭalānī daḡı Cümeli'l-Îcāz fi'l-İ'cāz nām risālesinde beyān itmişdür ba'dezā ṣallallāhu 'aleyhi ve's-sellem Ḥāzret-i 'Alī bin Ebū Ṭālib ḡāzretlerine bu esrār-ı ḡafīyyeyi ta'līm buyurmuşlardur (vr no: 9/a)

Eserde müstensihden kaynaklandığını düşündüğümüz yazım ve imla hataları mevcuttur. Bu yazım hatalarından şüpheli olanlar dipnotta gösterilmiş, olması gereken sözcük metin tamiriyle düzeltilmesi uygun görülmüştür.

Sayfaların büyük çoğunluğu on dokuz satırdan oluşmaktadır ancak [6a-23a], [25a-25b], [30a-32b] sayfalar arası on yedi, [24b] sayfası ise on sekiz, [71a] sayfası yirmi satırdan oluşmuştur.

Eserde geçen "kimse" sözcüğü ekserî bu şekilde, bazen de Eski Anadolu Türkçesi'nde kullanılan "kimesne" şeklinde yazılmıştır. (vr. no: 151/b)

Kimse/kimesne çelişkisinden dolayı yazarın ikilemde kaldığı bir başka husus yoksa /yohsa sözcüğünün kullanımındadır. Genel itibariyle çoğu kelime "yoksa" yazılmış, bazı sözcüklerde ise arkaik unsur olan "yohsa" kullanılmıştır. [76a/1], [101a/8], [105b/5]

İkilemde kalınan bir başka sözcük akşam/ahşam kelimesidir. Bazı yerlerde ahşam yazılmıştır. (vr. no: 95/a)

Eser, daha önce ifade edildiği üzere genel itibariyle akıcı, konuların işlenişi bakımından sürükleyicidir; fakat tespit ettiğimiz birkaç yerde gerek cümlelerin ifade

edilişi ve gerekse de aynı kelimelerin tekrarından dolayı anlamda tekdüzelik söz konusu olmuştur. Örneğin aşağıdaki metinde delâlet etmek kelimesinin sürekli tekrarı dikkat çekmektedir:

Ṭāife-yi nisāda gözüñ siyāh olmaqlığı fercin zayk ve ‘umkuna delālet ider ve burnuñ kebīr olması cigerde ‘illet ve urma delālet ider ve yanaqlarıñ kabālığı fercin kabalığına delālet ider ağızıñ şağire olması fercin zayk olmasına delālet ider vüs‘ati genişliğine delālet ider çenenüñ şağire olması fercde kıillet-i şa‘r olup nezāketine delālet ider gāyetle maḳbūledür ve keffiñ täreş olması ḥaml-i veledde gāyetle şu‘übet çekmesine delālet ider topuqlarında laḥm olmayup sāde kuru olursa gāyetle nāşizeligine delālet ider (vr. no: 168/a)

2.4 DİL VE ÜSLUP

Eserin dili Türkçe’dir ancak başta iktibas ve müellifin kaynak gösterdiği alıntılar olmak üzere Arapça sözcüklerin de kifâyeti bilinmektedir. Bunun yanında Râsim’in Mesnevî’den vermiş olduğu örnekler ve beyitlerden dolayı Farsça kelimeler de bu eserde sık kullanılmıştır. Tamlamaların çoğu Farsça ve Arapça ağırlıklıdır. Mezkur dillerin yanında sınırlı da olsa Süryanîce birkaç sözcüğün varlığı da eserde mevcuttur.

19. yüzyıla ait bir çalışma olan Hâb-nâme’de, yog, sögün, eyitmek, kanı, kangı, kimesne, eyü, deyü, yeg, uşbu, söbü, savmak vb. örneklerini çoğaltabileceğimiz Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait özellikler gösteren Türkçe sözcükler ve arkaik unsurlar yer almaktadır.

Deyimler genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir.¹¹⁴ Yazar, gerçek anlamından çok kendine özgü bir anlam taşıyan ve ifadeyi daha etkileyici kılmak amacıyla söylenen deyimlerden, istifade ederek anlatımı zenginleştirmiştir. Örneğin: Terayağından kıl çekmek, tavlum tavlum kırmak.

Hoca-zâde Muhammed Râsim bu eserde Türkçe basit, türemiş fiil, birleşik fiilleri, sıfat ve zarf fiil eklerini, zamirleri kullanmıştır. Arapça ve Farsça kökenli

¹¹⁴Türkçe Sözlük, “deyim” TDK, Ankara 2005, s. 65.

kelimeleri birleşik fiil haline getirmek için, et-, eyle-, ol-, kıl- Türkçe yardımcı fiilleri, bu kelimelerle birlikte kullanır. Örneğin : setr et, kerem eyle.

Hâb-nâme’de üslup adına dikkatimizi çeken ilk özellik eserin dil hususiyetleridir. Eserde zaman zaman ağır bir dil kullanılmasına rağmen eserin dili ekserî basit ve sadedir. Özellikle müellife ait şiirlerde dil son derece yalın olup verilmek istenen mesaj nettir.

Dinî ve tasavvufî nitelikli bir çalışma olan bu eserde, estetik gaye güdülmemiş okuyucuya bilgi kazandırma ve fayda sağlama ön plana çıkmıştır. Her ne kadar nasihat türü bilgiyi okuyucuya didaktik tarzda öğretme gayesi olsa da müellif, daha çok soru cevap yöntemini kullanarak Hâb-nâme’yi tek düzelikten kurtarmıştır. Eserin büyük çoğunluğu “Hakim”in çeşitli şahıs ve hayvanlarla kurmuş olduğu diyalogtan oluşmaktadır.

Bununla birlikte eserde secî’li bir üslûb kullanılmıştır. Farsça ve Arapça tamlamaları ihtiva eden cümleler azımsanmayacak kadar mevcuttur. Eserde âyetlerin, hadîslerin sık kullanımı ve yazarın kendisinden önceki alim ve fikir adamlarının düşüncelerine ve eserlerine yer vermesi sade ve açık olan üslupta anlam kapalılığına sebep olmuştur.

Muhammed Râsim’in Arapça ve Farsça’ya anadili kadar vâkîf olması, bazı âyet, hadis ve iktibasları da orjinal diliyle aktarmasını sağlar. Bunun yanında ilmî konulardaki fikirlerini bazen bu dilleri kullanarak aktarır :

واما الاختلاف بين الاشعري والما تریدی فظاهر لأن الارادة عبارة عن ميلان القلب ولا يتعلّق
الارادة العلية به لانه معدوم ولا وجود في الخارج وهذا قول الما تریديه وعند الاشعري يتعلّق الارادة به
ويخلق الحق تعالى بمجئ خاطر العبد ولهذا جوزه الجبر المتوسط¹¹⁵

Yeri geldikçe bid’at, istiğrâk, icmâve istimnâ, âyân-ı sâbite, vahdet-i vücûd gibi fikhî ve tasavvufî terimleri uzun alıntılarla îzâh etme yoluna gider. Hoca-zâde, kimi zaman aynı iktibasını birkaç yerde tekrarlarken bazen de asıl konudan uzaklaşıp

¹¹⁵ Eş’arî ve Maturidî arasındaki farklılıklar zahirdir; çünkü irade kalbin meyline kalmış bir şeydir, bu yüzden yüksek irade dışarıdan görünmeyen, var olmayandır ve bu Maturidî’nin görüşüdür. Eş’ariye göre ise, irade ona bağlıdır Hakk onu yaratır düşünceye sevkeder. Kulu merkezi güç olarak uygun görür ve işler.

birkaç konuya değindikten sonra “gelelim maksada” veya “hulasa ” diyerek asıl konuya rücu eder:

İmdi gelelim beyt-i evvelüñ binā lafzına ki āyet-i kerīmede dađı buña muvāfaqat iden lafz *muħacceb* dūr ve bu iki lafza muvāfiħ olan ism-i Aħmeddür ki bu dađı şadāreti ħā’iz olur bunuñ zamānında berrde ve baħrda menāzi‘ -i keşire vuķū‘ bulup *cim* lafzı der-saādetde zuhūr idüp miyānelerinde kıtāl zuhūr idüp ‘ala’t-tarıķi’t-tedric fesād münķatı‘ olup iħtilāf ref‘ olur (vr. no: 3/a)

*Mensur hikâyelerde diyaloglar hem konuşma dilinin tabiiliğini ve canlılığını yansıtmak hem de karşılıklı konuşmalar sayesinde karakter ya da tiplerin düşüncelerini okuyucuya ve dinleyiciye aktarmak hedeflenmektedir.*¹¹⁶ Hâb-nâme’deki karşılıklı konuşmalar hikâyenin üslubuna etki eden önemli faktör olarak dikkatimizi çekmektedir :

*Hümā eyitdi Ķur’an-ı Kerīm ve furķān-ı ‘azīimde dağı bu ma’nāya işāret var mıdur **Hakīm** eyitdi*¹¹⁷ وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَا كُنَّ اللَّهُ رَمَى

*Bu kažiyyenüñ ħaķķını nāıık u ħaķıķatine şāhid-i şādıķdur **Hümā** eyitdi bu āyet-i kerīmede mütekellimin ve mātūrīdī vü eş‘arī ve cebrī vü mu‘tezile ve şüfiyye mezhebleri ne gūnā tefriķ u izāħ olunur **Hakīm** eyitdi burası mezāliķ-i aķdāmdandır (vr. no: 105/b)*

Başta alıntı yaptığı şiirler olmak üzere müellif genel olarak Türk, Acem ve Arap şâir ve mütefekkirlerin ileri gelenlerinden etkilenmiştir.¹¹⁸ Mezkur zatların şiirlerine eserinde yer veren Râsim Efendi, üslup olarak eserde dil birliğinden söz etmeyi zorlaştırmıştır. Nitekim Hoca-zâde’nin diğer eserlerinde de bu ifadeleri tespit etmek mümkündür. *Eserin manzûm kısmının büyük bir çoğunluğu Arap, Fars, Türk şâir ve mutasavvıflara âittir. Bu nedenle eserde bir dil bütünlüğünden söz etmek zordur. Yapılan iktibaslarla bağlantılı olarak müellifin bazen basit ve anlaşılır bir üslûba yaklaştığı bazense ağır ve sanatlı bir dil kullandığı söylenebilir. Nesirde ahnek*

¹¹⁶Mustafa Uğurlu Arslan, Türk Edebiyatında Temîmü’-d-Dârî Hikâyeleri (İnceleme-Metin), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2015, s.50

¹¹⁷ Attığın zaman da sen atmadın fakat Allah attı. (Enfal/17)

¹¹⁸ Özellikle İbn Arabî, Hafız-ı Şirâzi, Mevlânâ C. Rûmî, Fuzûlî, Nahîfî

unsuru gözetilmiş, kelimeler arasındaki ses uyumuna ve anlam bütünlüğüne özen gösterilmişse de müellife âit manzûmelerde bu ahenk, vezin ve kâfiye hatâları sebebiyle yakalanamamıştır.¹¹⁹

Eserin, önemli bir kısmı “Hakim”in ağzından tarihî anekdotlar ışığında diyalog yöntemiyle anlatılmaktadır. Eserde, alegorik unsurlar ve metaforlar dikkat çekmektedir. Peygamber kıssalarında kronolojik olarak esere yaklaşan yazar, bölümlerde vakaların tarihsel süreçleri üzerinde durmuş, didaktik unsurları bünyesinde barındırmıştır. Hakim genel olarak birçok bölümde farklı bir üslupla karşımıza çıkmıştır. Kimi zaman coşkulu ve canlı bir anlatımla karşımıza çıkarken; kimi zaman düşünceli bir ses tonundadır.

Her tablonun sonunda “*Allahu alem*” diyerek “yine en doğrusunu Allah bilir” ifadesini kullanır. Yaptığı şekiller oluşturduğu hesaplar her ne kadar hadislerle dayansa da şekillerin bir yordama olduğu kesinlik ifade etmediği ön plana çıkar.

Eserde müellif, anlatıcı pozisyonda olduğundan anlatımı canlı tutabilmek için manaya dayalı sanatlardan teşhîs ve intakı yoğun bir şekilde kullanır. Yazar “Hakim”in ağzından bizzat açıklamalar yapmış kendini çeşitli canlılarla konuşturmuştur. Diyalog üsluba canlılık katmıştır. Kimi zaman yumuşak, kimi zaman sert bir üslup kullanmıştır. Özellikle şahısları değerlendirirken sert bir üslup kullanmış, objektif olarak değerlendirmemiş, kendi duygularını katmıştır. Örneğin Nemrud hakkındaki görüşleri “Nemrûd ‘aleyhi’l-la’ne, Nemrûd-ı mütemerrid” şeklinde geçmektedir. (vr no: 51a/ 55a]

Yazar anlatılan hikayelere ve menkıbelere dahil olmuştur. Anlatıma dayalı vâkıa devam ederken müellif, zaman zaman bazı yerlerde anlatımı doğrudan kesip bahis konusu olan şahısa hitap eden manzûm metinlere yer verir.

Eser muhtelif şâirlere ait yüzden fazla şiir ihtivâ etmesi sebebiyle vezin, kâfiye ve redif bakımından oldukça zengindir. Bu vezinler metin içinde tespit edilip dipnotta belirtilmiştir. Aruzun özellikle bahr-ı tavîl, bahr-ı kâmil, bahr-ı basît gibi

¹¹⁹ Bayraktar, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediye-yetü'l-Ma'şûkîn adlı Mevlid Şerhi s.64.

farklı kalıpları kullanılmıştır. Vezin bakımından zenginlik; nazım şekillerinde de çeşitlilik söz konusudur.

2.5 HÂB-NÂME’NİN MUHTEVASI VE TAHLİLİ

Eserin başında bulunan İlm-i Cifr bölümünde yazar ebced hesabından da yararlanarak birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Bu bölümde ilm-i cifrin özellikleri, kapsamı ve başta Muhyiddin Arabî olmak üzere geçmişte bu ilimden yararlanan âlimlerin tespitleriyle beraber yer vermiştir. Müellif ilm-i cifrden yola çıkarak yapmış olduğu değerlendirmelerde tablolardan yararlandığı görülür. Arap alfabesindeki harfleri ve rakamları belirli sıraya dizerek gelecek ile ilgili birtakım çıkarımlarda bulunur. Bunun yanında Muhammed Râsim eserde; yıldızların konumu, gezegenlerin mevki ve hareketlerinin insanları ve olayları nasıl etkilediğine dair açıklamalarda bulunur.

Hâb-nâme’nin muhtevasını oluşturan bir başka bölüm peygamber ve evliya kıssalarıdır. Müellif eserde on altı peygamber hakkında bilgi vermiş bizzat beş peygamber kıssasını alt başlıkta ele almıştır. Hz. Davud, Hz. İbrahim, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve Hz. Yusuf söz konusu kıssaları ihtiva eder.

Esere konu olan peygamberler kronolojik sıraya göre şöyledir: Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Eyyüb, Hz. Mûsâ, Hz. Şuayb Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya Hz. İsa ve son peygamber Hz. Muhammed.

Hâb-nâme’de Âdem peygamber çamurdan yaratılması ve insanoğlunun ilk atası olması; Hz. Nuh, oğlu Ham ve tufanla birlikte çağrıştırılması; Hz. Salih devesi ile birlikte zikredilmesi; İbrahim peygamber gördüğü rüya ile imtihan olunması; Hz. İsmail kurban edilme teşebbüsü; Yakub peygamber oğlunu kaybetmesi sonrası çektiği çileler; Hz. Yusuf zindana atılması, gördüğü rüya, Mısır azizliğine terfi etmesi; Hz. Eyyüb yaşadığı sıkıntılara rağmen sürekli sabretmesi; Musa peygamber Firavun ile mücadelesi; Hz. Davud yöneticiliği sırasında yaşanan bir hadiseyle ön plana çıkmıştır.

Hız. Süleyman karınca ile konuşması ve mührü ile esere konu olurken; Hız. Zekeriya ve Hız.Yahya şehit edilmesiyle Hâb-nâme'ye konu olmuştur. İlyas peygamber Hızır ile birlikte ismi zikredilmiş; Hız. İsa ise yeniden yeryüzüne inmesi ve Mehdi'ye tabi olması ile eserde öne çıkar.

Müellifin eserde en çok yer verdiği peygamber Hız. Muhammed olmuştur. Hâb-nâme'de Muhammed s.a.v'in yanı sıra Resulullâh, Fahr-i Kainat, Mahmud, Ahmed, Rahmetullah, Emin, Hazret-i Nebî, Server-i Kainat, Resûl-i Ekrem, Enbiyâ-yı Azâm isimleriyle zikredilmiştir. Hoca-zâde Râsim eserde İslam peygamberinden yüzlerce hadis aktarmıştır. Onu övmek maksadıyla yazdığı Na't örneği eserde mevcuttur.

Hulefâ-yı Râşidîn ve Ehl-i Beyt esere konu olmuş ve Hâb-nâme'nin farklı bölümlerinde isimleri sürekli zikredilmiştir.

Hoca-zâde Râsim, hadislerden yararlanarak Mehdi'nin çıkışı, onun zuhuru öncesi meydana gelecek vaka ve gelişmeleri harflerden yararlanarak izah etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken kimi zaman açık ve net bilgiler vermeye çalışır; bazen de harfleri kullanarak gizil mesajlar verir. Müellif, Mehdi'nin ortaya çıkışını daha çok Şîa referanslı hadis kaynaklarına dayandırarak açıklar. Örneğin Biharü'l-Envâr, El-Muid fi edebi'l-Mufid ve'l-Mustefid gibi.

Müellif, hadis kaynaklarına dayanarak Hicrî 1446 (M.2023-2024) yılında Mehdi'nin ortaya çıkacağını, onun Fatıma'nın soyundan geldiğini ileri sürer ve şöyle devam eder:

Sonra; Bilin ki Ahir zamanda Allah (cc) bir halife -yeryüzünden zulmü çıkararak, adaleti ve hakkı savunan dünyanın sadece bir günü bile kalmış olsa Allah o günü ehl-i beytimden bir adam- gelinceye kadar uzatır. Bu halife Fatıma'nın çocuklarından burnunun ortası yüksekçe, gözleri sürmeli, sağ yanağında ben olan, hal erbabı onu tanır. Adı Muhammed olup orta boylu güzel yüzlüdür. İnsanlar arasında kırk yıl yaşayacak sonra vefat edecek ve insanlar ona selam verecek. (vr. no: 12b-13/a)

Genel itibariyle hayal mahsulü olarak ele aldığımız bölümler mevcuttur. Özellikle alegorik bir temsiliyeti olan hayvanların bir araya gelmesi, fikir alış-verişinde bulunması, “Rûbâh”ın muhakeme yapması, “Şütür”ün eserde zaman zaman tefekkür etmesi bu düşüncelerimizi desteklemektedir; ancak bunun yanında bizzat tarihî olaylara gönderme, hadisler ışığında yaşanan diyaloglar, Sıffin vakası, Kербela trajedisi, gerçekleşmiş peygamber ve evliya menkıbeleri, tarihî anekdotlar ışığında eserde gerçeğe dayalı bilgilerden yararlanıldığını da gösterir.

Eserin başındaki ilm-i cifr kısmını saymazsak eser bir mecliste hikmet dolu sözler sarf eden devekuşu ile onun yanında bulunan tavşan, kuş, karga, tavus, pelengin onu dinlemesiyle başlamaktadır. Devekuşu onlara “kurtuluşa ermenin nasihatlerini dinlemekten geçtiğini” söyler ve onu dinlemenin gerekliliğinden bahseder. Daha sonra güçlü olan hitabetinin, erdemli kişilerin yanında aciz kaldığından bahseder. Akabinde seyyitlerin yanında söz söylemenin uygun düşmediğini belirtir. Bu ifadelerinden sonra sözü gerçek nasihat sahibi (Hakim)e bırakır.

Şütür-murg eyitdi kavliñiz dürüst ve her ne kim dırsız hasb-i hãldür her ne kim söylersiz derd-i mâ fi'l-bãldur ben dağı bu kažiyye-i nã-marziyyede siziñle enbãzım diyü kažiyye-i pür guşşada pür söz sãzım benüm dağı cigerim insãn elinden pür-hündur ve miñnetlerinden ten-i nãçizim zebündür ammã aşğãb-ı sedãd ‘indinde bãb-ı pendı pend itmek mağbül degildür (vr no: 24/a)

Eser, alegorik ve didaktik unsurları içinde barındıran bir çalışma olduğu için öğretici ve nasihata dayalı anlatım, eserin birçok bölümünde mevcuttur. Müellif bu öğütleri bizzat “Hakim”in ağzından anlattırır. Onun cevapları, düşünceleri eserin iskeletini oluşturur.

Hâb-nâme’nin İlm-i Kıyafet-nâme (168b) olan kısmına kadar toplam yirmi dokuz konu işlenmiş çoğunluğu peygamber kıssaları, menkıbelerden oluşmuştur. Bunun yanında müellif ilm-i cifr, ilm-i kef, vb. konular üzerine de fikir beyan etmiştir. Eserdeki konular şu şekilde sıralanmıştır:

Sayfa: (1a-14a) Der-beyân-ı Cifr ma‘a ‘İlm-i Hürûf

- Sayfa: (14b-16b) Şûretu'l- Lâyihâ
- Sayfa: (17a-21b) Hikâye-i Ğarîbe
- Sayfa: (22a-42b) Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb
- Sayfa: (42b-46a) Münâzara-yı Şütür bâ- Hâkim-i Hicâz
- Sayfa: (46a-52b) Münâzara-yı Mecnûn-ı bâ-şâh-ı 'Arabî
- Sayfa: (53a-57b) Muḥâkeme-i Dâvûd 'aleyhi's-selâm
- Sayfa: (58a- 60a) Kışsa-yı İbrahim 'aleyhi's-selâm
- Sayfa: (60b-62b) Kışsa-yı Zekeriyâ 'aleyhi's-selâm
- Sayfa: (62b-68a) Kışsa-yı Yûsuf 'aleyhi's-selâm
- Sayfa : (68a-72b)Kışsa-yı Kerbelâ-yı Hâzret-i Hüseyin râdıyallâhu ânhu
- Sayfa: (72b- 82a) Der-beyân-ı Eḡâlîm-i Seb'a
- Sayfa: (82a-87a) Der-beyân-ı 'İlm-i Kef
- Sayfa: (87b- 88b) Der-beyân-ı uşûl-ı Cifr
- Sayfa : (88b- 90b) Der-Münâzara-yı Mûr bâ Hâkîm-i Şâm
- Sayfa: (91a-95a) Medḡ-i Resûllullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem (manzûm)
- Sayfa: (95b-113-a) Der-Münâzara-yı Rûbâh-ı bâ Hâkîm-i Türkistân
- Sayfa: (113a-115b) Der-beyân-ı 'İlm-i Naḡv
- Sayfa: (116a-118b) Kışsa-yı Şems-i Tebrizî
- Sayfa: (118b-128b) Kışsa-yı Bûm ma'a Ünâşihi
- Sayfa: (128b-129b) Der-beyân-ı Kavâ'id-i Edeb
- Sayfa: (129b-130a) Der-beyân-ı Kavâ'id-i Memleket
- Sayfa: (130a- 131b) Der-beyân-ı Aḡvâl-i Şadr'âzam

Sayfa: (132a-136a) Der-beyân-ı Ahvâl-i Şeyhü'l-İslâm

Sayfa: (136b-145b) Şadr-ı İstid'â

Sayfa: (146a-152b) Kışsa-yı Refik-i Şelâse

Sayfa: (152b-156a) Der-beyân-ı Münâzara-yı 'Ankebût bâ-Hakîm-i Rûm

Sayfa: (156a-157a) Kışsa-yı Hazret-i 'Alî bâ-Pehlivân

Sayfa: (157b-168a) Şalb-i Yeşûğ Şanâ' atü't-Teceyyür

Eseri oluşturan en önemli nazım türü şüphesiz Hâb-nâme'dir. Eserin isminin Hâb-nâme olması ve içeriğinin bu doğrultuda olması bu bilgileri doğrulamaktadır ancak Hâb-nâme'nin yanında Muamma, Lügaz, Menakıb-nâme, Kısâs-ı Enbiya, Maktel, Medhiyye gibi türlere de çalışmada yer verildiği görülür.

Aşağıda Muamma, Lügaz ve Münacat 'dan birer örnek verilmiştir:

Her kim içse hamîdiñ iç yağını
Yedürirler aña başını ayagını

Bilmek murād iderseñ ol bad-şahşı
anuñ haqqında okudular bu beyti ehibbâları (mu'ammâ)
.... تسقط السين من اسم حبيبي * يسقط الصوم من كل عبيدي¹²⁰

Bu devletin olur şâhib-kıranı
Çıkar hamsîn içinden erba' ini (lügaz)

[Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün]

Yüzüm hâkdür ihsâna sürsem yâ resûlallah
Bu yüzden sen meh tâbânı görsem yâ resûlallah

Şakâlım köhne çarup eylesem bâb-ı şefâ' atde
Gubârdur gehiñ silsem süpürsem yâ resûlallah

Yüzüm sürsem yer öpsem her seher divân-ı 'aşkıñda
Saña el kavuşdurup karşıñda tursam yâ resûlallah (medhiyye)

¹²⁰ Sin harfi habibimin adından düşerse
Oruç bütün kullarımdan düşer

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

Ey felek şerm et ne bid' atdur ki bünyâd eylediñ
Hanedân-ı Aḥmed-i muḥtâra bî-dâd eylediñ

Ehl-i Beyt-i Muştafâya biñ sitem gördüñ revâ
Tâ Yezîd-i pür-cefânuñ göñlünü şâd eylediñ

Bu ne fikr-i baḥıl u endişe-i beyhüdedür
Kim yıḡup biñ Ka'be bir puḥhâne âbâd eylediñ

Ey Yezîd-i pür-cefâ her kimse bir âd eylemiş
Sen daḡı bu zülümle 'âlemde bir âd eylediñ (maktel)

2.6. ESERİN KAYNAKLARI

Hoca-zâde Muhammed Râsim Hâb-nâme'de sıklıkla âyet ve hadîslere başvurur. Ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçe pek çok kaynaktan da istifâde eder. İminin yanı sıra genel kültür bilgisi, alıntı yaptığı şâir ve mütefekkirlerin eserlerine hakimiyet, onun bir çok kaynaktan yararlandığını gösterir. Hâb-nâme'de iki yüz civarı âyet, yüz yirmiye yakın hadîs-i şerif, on altı peygamber kıssası ve çeşitli menkıbe kıssalarından alıntılar yapılmıştır. Böylece eserde çeşitlilik artmış, zengin kaynaklar eserin bütününe yayılmıştır.

Müellif, bu eseri vücuda getirirken başta Kur'an ve tefsirleri olmak üzere oldukça zengin kaynaklardan yararlandığı görülür. Hadisler için ana kaynak Kütüb-ı Sitte (Buharî, Tirmizî, Müslim, Ebu Davut, Nesaî, İbn Mâce) olmuş ancak bu eserlerin yanında İmam Suyûtî'nin, Câmiu's-Sağır, Taberanî'nin Mu'cemü'l-Kebîr, Hakim'in Müstedrek, Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ, Beyhakî'nin Şu'abu'l-Îmân adlı çalışması kaynak olarak kullanılır.

Müellif; Hadîkatü's-Süedâ gibi peygamberlerin çektikleri sıkıntıları ve Ehl-i Beyt'i konu edinen eserlerden; Mesnevî, Fütühâtü'l-Mekkiyye gibi tasavvufî metinlerden ve Hafız-ı Şirâzî, Molla Câmî, Şemseddin Sivâsî gibi şâirlerin beyitlerinden iktibaslar yapmıştır. Yazar, atıf yaptığı bu şahsiyetlerin isimlerini çoğu zaman zikretmemiştir. Örneğin ismini eserde zikretmediği ama eserinde kullandığı

şahsiyetler arasında Divan şâirlerinden Fuzûlî de vardır. Müellif, onun Hadîkatü's-Süadâ adlı eserinden sık sık alıntı yapmıştır. Hâb-nâme'de en çok alıntı yapılan eser Mesnevî-yi Şerif ile beraber Hadîkatü's-Süadâ olmuştur.

Cânımı cânân eger isterse minnet cânıma
Cân nedür kim ânı kurbân itmeyen cânânıma

Yukarıda Hadîkatü's-Süadâ'dan alınan bu beyitte, yazar Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in teslimiyetini, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesiyle bağlantılı olarak ele almaktadır:

Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süadâ adlı eserinin “Fasl-ı İbtîlâ-yı Halîlullah Aleyhisselâm” başlığı altında İsmâil'in kurban edilişi üzerinde durulmakta, şeytana karşı çıkışı ve babasına itaati vurgulanmaktadır. Hz. İbrahim'in söylediği, “Derd-i aşk-ı yâr gönlüm mülkünün sultânıdır / Hükm onun hükmüdürur fermân onun fermânıdır” ve İsmâil'in, “Cânımı cânân eğer isterse minnet cânıma / Can nedir ki onu kurbân etmeyem cânânıma” gibi beyitler okuyucuyu âdetâ Kerbelâ Vak'ası'nın gönül yakıcı elemi hissetmeye hazırlamaktadır.¹²¹

İçeriğin bütünlüğü açısından peygamberlere dair anlatılan kıssalar, ilgili yerlerde Kerbelâ olayı ile karşılaştırılır veya birlikte değerlendirilir. Örneğin yazar, Hz. İbrahim'in ateşe atılması hadisesini anlattıktan sonra okuyucuya seslenerek bu olayda yaşananlarla Kerbelâ'da yaşananların benzerlik arz ettiğini söyler. Zira Hz. İbrahim ateşe atılırken kimseden yardım talep etmediği gibi Hz. Hüseyin de Kerbelâ musibeti zamanında cin ve meleklerin yardımlarını talep etmemiştir. Ayrıca Hz. İbrahim gördüğü rüya üzerine oğlunu kurban etmeye niyetlendiği gibi Hz. Hüseyin de gördüğü rüya üzerine tuttuğu muharebede birçok yakını kaybetmekten çekinmemiştir. Hz. İsmail canını Hak yoluna vermeye azmettiği gibi Hz. Hüseyin de O'nun yoluna şehit olmuştur.¹²²

Yazarın, Mesnevî ve Hadîkatü's-Süadâ dışında; Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'nin Cümle'l-Îcâz fi'l- İ'câz bi-nâri'l-Ĥicâz” adlı eserinden, Muhyiddîn

¹²¹Mustafa Uzun, **İsmail mad.** TDV YAYINLARI C.23, s.81.

¹²² Ahmet Tanyıldız, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Su'adâsı Üzerine Notlar, **Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi**, S.3 2016 s. 145.

Arabî'nin Fususu'l-Hikem adlı eseri, Süleyman Nahîfî Tercüme-i Mesnevî-yi Şerîf, Şemseddin Sivâsî'nin Divân'ı, Hâfız-ı Şirâzî'nin Divân'ı, Fahreddin Râzî'nin Mefatihü'l Gayb adlı Kuran-ı Kerim Tefsiri, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetnâmesi, Şems-i Tebrizî'nin Makalat'ından, yararlandığı görülür.

2.7. ESERDE GEÇEN DİNÎ ve TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

2.7.1. Allah c.c.

Allâh, ma'bud-ı Hakk'ın ism-i hassıdır. Daha doğrusu ism-i zattır ve ism-i âlemdir."¹²³ Allah evrenin mutlak yaratıcısı, zâtî ve subûtî sıfatlara sahip sonsuz rahmet kaynağıdır. O'nu anlamak ve anlatmak mutasavvıf şâirlerin en önemli gayesidir. Hâb-nâme'nin ekserî her bölümünde Allah'ın bir ismi yahut sıfatı ile karşılaşırız. Klasik Türk Edebiyatı'nda Yaratıcı'nın birliğini anlatan tevhidler mevcut olup eserler divanların tamamına yakınında O'na hamd ile başlar.

Eserde ise Haqq Teala, Bârî, Cenâb-ı Feyyaz, Cenâb-ı Perverdigar, Cenâb-ı Zât-ı Celle, Erhame'r-rahîmîn Yezdân, Hudâ, Rahim, Hâlık, Kibriyâ ismi ile zikredilmiştir. Aşağıdaki metinde de müellif, "Erhame'r-rahîmîn"¹²⁴ sıfatını kullanarak Cenâb-ı Hakk'ın ne kadar merhametli olduğunu ve hiçbir kuluna en ufak haksızlık yapmayacağını anlatmak istemiştir:

Hakîm-i muṭlaḳdan 'abeṣ fi' il zâhir olmaz ve erhame'r-rahîmîn bir zerre bir kuluna zulm kılmaz farezâ cem'-i 'ömründe şâlih olanı muḥalled fi'n-nâr kılsa ve degül 'ömründe ṭâlih olanı sâkin dârü'l-ḳarâr kılsa zulm degildür çünki bir vefḳ-i hikmet ve bî-'arz ve bî-'illetdür şâliḳa evlâ olan oldur (vr. no: 113/a)

2.7.2. Âyetler

Hâb-nâme'de pek çok konu ayrıntılı bir şekilde ele alındığı ve kapsam olarak temanın çeşitliliği ön plana çıktığı için her bölüm ile ilgili bir çok âyet ve hadise yer verilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin bütününde iki yüz civarı âyet

¹²³Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Emir Yay., İstanbul 2000, C.1, s.39.

¹²⁴Merhametlilerin en merhametlisi

mevcuttur. Bu kadar âyet ve hadisi eserde tahlil etmemiz tezin sınırlılıklarını aşacağından örneklem olarak sadece birkaç âyet üzerinde değerlendirme yapabildik.

Hâb-nâme’de yer alan ilk âyet, Ali-İmran sûresi 26. âyetidir.

*Qavlihu Te‘âlâ Quli‘llâhumme mâlike‘l mulki tû‘ti‘l mülke men teşâu ve tenziu‘l mülke mimmen teşâ*¹²⁵ bu âyet yarım iktibas şeklinde müellif tarafından alınmış ve çeşitli bölümlerde konuyla ilgili olarak yer verilmiştir.

Muhammed Râsim kimi zaman bir temayı ele alırken, konuya ispat oluşturan âyetlere yer verir. Müellif bunun yanında bazı yerlerde bir âyet veya hadîs üzerindeki tartışmalardan yola çıkarak konuyu izah etmeye çalışır. Kimi zaman bir âyetin iniş sebebi, sözcük anlamları, kelimelerin nihanî manaları üzerinde durarak âyetleri teferruatlı olarak açıklama ihtiyacı duyar. Bu açıklama ve yorumlama çalışmalarında büyük ölçüde İmam Kasaî, Bursevî, İmam Razî ve Kastalanî, gibi İslam âlimlerinin eserlerinden istifade eder.

*Hatta sûre-i ve‘d-đuha ve‘l-leyl âyet-i kerîmesiniñ tefsirinde hazret-i fâhr-i kâinâtüñ vechini zuhâya gisûlarını leyle teşbih buyurmuşlar anıñ için Şems-i Sivâsî buyurmuşdur **Beyt***

*Yüzüñdür ve‘d-đuha şacıñdür ve‘l-leyl
Kaşıñdür qâb-ı kavseyñ ev ednâ*

Yine İmâm-ı Faḥreddin Râzî buyurdular ki duḥâdan murâd fâhr-i kâinâtüñ mübârek vech-i sa‘âdetleridür ve leylden murâd ol tâhir ve muṭahhar gisûlarıdur eğer insân efdâl olmuş olsa idi Cenâb-ı zât-ı celle ve ‘alâ hazretleri duḥa ve leyle qasem buyurmayup insâna qasem buyurur idi huşûşân ‘âle tarîkü’t-teşbih duḥa ve leyl-i müteşebbiheye olup vech-i sa‘âdet müşebbehe oldı (vr. no: 91/a)

Müellifin, Şemseddin Sivâsî’den alıntı yaptığı bu beyit Duha sûresinden alınmıştır. Yarım iktibası ihtiva eden bu beyitte *ve‘d-đuha*, *ve‘l-leyl* sözcükleri âyette geçmektedir. Müellif hem âyetlerde geçen iktibaslar ile ilgili Sivâsî’den alıntı

¹²⁵De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın.” (Alimran, 26)

yapıyor hem de mezkur iktibaslar ile ilgili Fahreddin Râzî'nin görüşlerine başvuruyor.

Cenab-ı Hakk âyette kuşluk vaktine ve geceye and olsun diyerek sureye yemin ederek başlar. Beyitte ise bu iktibaslar teşbih yoluyla Hz. Peygambere isnad edilir. Fahreddin Râzî'ye göre Hz. Muhammed'in yüzünün aydınlığı kuşluk vaktine, temiz ve berrak olan saçları ise geceye benzetilir.

Bu açıklamaların hemen akabinde Muhammed Râsim, mezkur iktibas ile ilgili Mesnevî'den bir beyitle devam eder ve beyiti açıklama yoluna gider:

Hâzret-i Mevlânâ min külli'l-vücûh Mevlânâ Meşnevî-i Şerîfnde buyurdular

Zâne sebeb fermûd yezdân ve'd-duha

Ve'd-duha nûr-ı zamîr-i Muştafâ

Îkale hakikatü'l-ma'nâ 'indenâ'l-murâd bi-duha nûr-ı bâtın Muştafâ ve'l-murâdi bi'l-leylü cesedi zâhir Maḥmûd muḥabbeti taḫdûr-i kelâ envâr-ı bâtın-ı Muştafâ ḥaḫḫıyçün ve cesed-i sâire-i Muḥammed muḥabbeti ḥaḫḫıyçün ki Kuvâ-yı cesediyyeti sâḫin ve râkid olup mertebe-i iḫmi'nâniyyete vâşıl olmuşdur (vr. no: 91/b)

Son olarak üzerinde duracağımız iktibas *len terânî*¹²⁶ olacaktır. Hz. Mûsâ'nın Cenâb-ı Hakk'ı görme isteğine karşılık, Allah c.c. tarafından “Sen beni göremezsin” cevabına mukâbil oluşan diyalogdur. Örnek olarak gösterdiğimiz aşağıdaki mensur metinde de “Hakim”, “Hümâ”nın sorusunu cevaplarken Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuşmasına yer verir. Daha sonra *len terânî* iktibasını kullanır ve bu iktibasın İmam Kasanî tarafından yorumunu okuyucuya izah eder.

2.7.3. Hadisler

Muhammed Râsim eserde tıpkı ayetlerde olduğu gibi hadislere de sıklıkla yer vermiştir. Hâb-nâme âyet ve hadislerin sayısal olarak fazlalığı bütün iktibasları, inceleme kısmında ele almamızı güçleştirmiştir. Bunun yerine âyet hadislerden sınırlı sayıda örnekler verilmiştir.

¹²⁶ Sen beni (asla) göremezsin. (A'raf/143)

Râsim Efendi, hadisleri genel olarak *Kütüb-i Sitte* 'den kaynak gösterir. Müellif, eserde bizzat Müslim, Buharî, Ebu Davud, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'den hadis nakilleri yapmıştır ancak bunula beraber hadîs otoriteleri tarafından önem verilen Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Hâkim, Bezzâr, Süyûtî, Aclûnî gibi kaynaklardan da alıntı yapar.

Referanslar genellikle Kütüb-i Sitte'den alınmıştır:

Hakîm eyitdi el-cevâb bi-esâsdür zirâ Kütüb-i Sittede mezkûrdur ki rûy-i İbn 'Abbâs 'an'in-nebiy 'aleyhi's-selâm ...

ve resûl-i rabbü'l-'âlemîn şâdiķü'l-ķavlü'l-emîn buyurmuşdur ki إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ¹²⁷ şekk yokdur ki bu ĥuşûş ve iş bu naşûş benî âdemiñ fazl ü fażiletine bî-iştibâh rûşen-i delîldür (vr. no: 90/a)

Hoca-zâde iktibas yaparken hadîsleri genellikle Arapça olarak verir. İstisna birkaç yerde hadisleri sadece Türkçe olarak zikreder.

Hâzret-i Ā'îşe rađiyallāhu 'anhâdan mervî ĥadîş-i şerîfiñ me'al-i leţâfet iştimâli budur ki Cenâb-ı Hâķķ ve feyyâz-ı muţlak mesned-i efrûz salţanat olan bir pâdişâh-ı ma' delet penâhi mazhar-ı ĥayr ķalmaķ murâd eyledikte ol pâdişâhı ĥilye-i şadâķatle muttaşîf bir vezîr-i aşaf şîfat maķrûn ve muvaffaķ ķılar ki ferâmuş olan eşyâ-yı tezkîr ve zîkr ve irâde buyurulan umûrda i'ânet ider vezâret için ihtiyâr olunan zevât-ı kirâmda on şîfat bulunmaķ elzemdür evvelkisi 'alemdür ki muķteżâ-yı şer' muţahhar üzere ĥareket eyleye (vr. no: 130/a)

Ĥadîş-i ķudsîde vârid olmuşdur ki bir 'abdîm bir 'abdimi ķatl itdikde maķtûl vâriş diyete tâlîb olduķda ânuñ diyeti dinârdur ķulum baña muĥabbet itdikde ben ol ķulumı ķatl itdirirüm ânuñ diyeti dîdârdur ki ol 'abd cemâl-i kemâlimi müşâhade ķılar (vr. no: 60/b)

Müellif bazı hadisleri ise yarı Türkçe yarı Arapça ifade eder. Aşağıda metinden örnek verilen kısımda hadisin hem Türkçe hem de Arapça orjinalinden bir

¹²⁷ Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı. (Buhari, İstizan /1; Müslim/ 115)

Ḥatta Mikāil u İsrāfil re's-i sa'adetlerinde tururlar idi birbirine dirler idi ki bu zātūñ şecā'atine ne dersūñ küffār-ı bed-ma'āş eṭrāf u eknāfi ihāṭā itmişler iken ašlā fütūr yokdur (vr. no: 166/b)

El kışşa Ḥazret-i İbrāhīm müteḥayyir iken Cibrīl gelüp ḳurbān getürdi ki قَدْ صَدَّقَتْ الرُّؤْيَا¹³⁰ beşāret saña ki ḳurbānuñ ḳabul oldı ve 'ibādetiñ derece-i ḳabūl buldı ve gebş-i 'azīm Ḥazret-i İsmā'il avzuna ḳurbān eyle (vr. no: 60/a)

2.7.4.2. Araf/Arafat/Arasat

Cennet ve Cehennem arasında var olduğuna inanılan, bu gruba dahil olan kişilerin “Cennet”e gitmek için bekletildikleri yer olarak bilinir. Tasviri Kur'ân-ı Kerim'de Araf sûresi 46-49. âyetlerde geçmektedir. Eserde şu şekilde bahse konu olmuştur :

Ol rûz-ı maḥşerde لِيَوْمِ تُبْلَى السَّرَائِرُ¹³¹ sırrı derkār olup herkesiñ aḥvāli meydān-ı 'araşātda keşf olunup zebānlar pençesine düşdüklerinde vāveylā na'rasıyla giryān olduklarında Cenāb-ı Ḥaḳḳ ve feyyāz-ı muṭlaḳiñ raḥmet-i sâbıḳa-i ezeliyyesi cūşa gelüp 'avf olunmaları daḥi şefā'at-i şāfi'le istirḥām olunur (vr. no: 141/a)

2.7.4.3. Cennet ve Cehennem

Cennet kelimesi “örtmek, gizlemek” anlamındaki cenn kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” mânasına gelir. Âhret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi, genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır.¹³²

Eserde bazı yerlerde çoğul anlamına gelen *cenan* olarak kullanılır. Aşağıdaki metinde de eş anlamına karşılık gelen *behişt* sözcüğüyle birlikte kullanılmıştır. Yakup Peygamber bir durum esnasında menkıbeye konu olan deveye dua ettiği görülür. Eserde duzah ve tamu eş anlamlarında da kullanılan Cehennem, metinde itikadî konular içerisinde kullanılmıştır.

¹³⁰ Kesinlikle rüyan doğrulandı. (Saffat /102)

¹³¹ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (Tarık /9)

¹³² M. Süreyya Şahin, Cennet mad. **DİA**, C.7, s.376

Hâzret-i Ya'kûb eyitdi İlähî bu nâkayı behişt nâkalarından idüp aña sebzezâr-ı cennet mer'âsını naşîb eyle (vr.no: 67/b)

Nitekim hadîs-i şerîfler buña şahid kavîdür kısm-i hâmis bir kimse taşdıķ eylese ve ikrâr vâcib olduğını bilüp vaķtiñ müsâ'idesi var iken ikrâr itmese muhalled degildir zîrâ bir kimse fi'î'l-i vâcibi terk itmekle imân ma'dûm olmaz ve mürci'e tã'ifesi 'inde mü'min-i 'âşî cehenneme girmez (vr. no: 112/a)

2.7.4.4. Gılman ve Hûrî

Sözlükte “ çocuk, bıyığı yeni terlemiş genç, hizmetçi ” anlamındaki gulâm kelimesinin çoğulu olan gilmân, Kur'an literatüründe “cennet ehlinin emrine verilen ve hiçbir zaman yaşlanmayan gençler” mânasına gelir. Kur'an'da sadece bir yerde geçen gılman hakkında verilen bilgiler oldukça sınırlıdır.¹³³

Cennet ehlinin emrine verilen ve sürekli genç kalan kişilerden oluşan gılman; Cennet kadınlarını ifade eden Hûrî eserde hem bir arada hem de ayrı ayrı kullanıldığı görülür :

ve şukûfeler gül-i gülistân ve raht-ı bî-pâyân ve ber-varaķ şadâ-yı bülbülân ve nağme-yi tûtî-yi şekeristân ve sene-yi şâlişede ħur u gilmân her hânede mihmân ve izdivâç civâr bî-gilmân me'kulât ve meşrûbât-ı bî pâyân sâye-i lütfuñda zevķ itsün (vr. no: 141/b)

*Hâşâ Allâh kim saña ben yâr iken aġyâr olam
Naķz-ı peymân ve ħilâf-ı 'ahd idüp ġaddâr olam*

*Arzû-yı devlet dünyâ ve dîn itmez misem
İstemez mi ħâtırım 'âlemde bir hûr-dâr olam (vr. no: 165/a)*

2.7.4.5. Kevser

Cennette bir suyun özel adı olarak belirtilse de tefsirlerde çeşitli açıklamalar yer alır. *Suyu süttten beyaz, baldan tatlı, bir kez içenin bir daha susamadığı sudur.*

¹³³ Yusuf Şevki Yavuz, DİA, C.14, s.50.

*Kevser'i Cennet'te Peygamberimize verilmiş özel bir havuz olarak tefsir edenler de vardırç edebiyatta sevgilinin dudağı için benzeyen olur.*¹³⁴

Şems ve kamer hüsnünden ziyālanup cümleye güzel yüzünüñ şuyı ānuñ çāhı zinhdān-ı münnevverinden takسیم birle ta'dil u tasviye ola gelmişdür ahlāk-ı hasenede bir hadde bālig olmuşdur ki görenlere hayret virüp sefīneyi vücūdların girdāb-ı hissede ilkā vādi-i velehde gūşe-nişin olurlar eṭvārda daḫı bir kemāle reside olmuşdur ki fevke'l-'alādur yürüse şevkından zemīn şarşılır şalınsa dūraḫt-ı tūbā ser-firū eyler eğer gelse bizim hūbāna mevr-i benūşe boynun egüp gül kızarır hicābından ger ebr-i bahār gibi ağlasa zamir hūbāna āb-ı hayāt virüp dü-ṭarafa mā'-i kevser serpilür ve ger gülse

2.7.4.6. Zebanî

Azap melekleri olarak da geçen bu varlıklar, bir bakıma cehennem bekçisi olarak tarif edilir. Eserde mahşer günü zebanîlerin cehennem ehline azabından ve bu taifede olanların onların elinden kurtulmak için haykırmalarından bahsedilir.

ol rüz-ı mahşerde لِيَوْمِ نُبْلَى السَّرَائِرِ¹³⁵ sırrı derkār olup herkesiñ aḫvāli meydān-ı 'araşatda keşf olunup zebānāniler pençesine düşdüklerinde vāveylā na'rasıyla giryān olduklarında Cenāb-ı Hakk ve feyyāz-ı muṭlaḫiñ rahmet-i sābıka-i ezeliyyesi cūşa gelüp 'avf olunmaları daḫı şefā'at-i şāfi'le istirhām olunur (vr. no: 141/a)

2.7.4.7. İblis

Asıl adı Haris olup âteşten yaratılmıştır. Önceleri bir melek olan Şeytan , Hz. Âdem'e secde etmeyerek İlâhî emire karşı çıkmıştır. Bu olay sonucunda Allâh tarafından lânetlenen İblis, bu duruma düşmesinin sebebini Hz. Âdem'e yükledi ve kıyamete kadar insanları doğru yoldan saptırmak için, Allah'tan süre istedi. İlk icraâtını Cennet'de Hz. Âdem ve Havva'ya yasak meyveyi yedirterek uygulayan şeytan, insanlığın başlangıcından kıyamete kadar bu misyonu sürdürme eğiliminde olmuştur.

¹³⁴ İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.s.268

¹³⁵ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (Tarık /9)

Divan şiirinde şeytan; yasak meyve, Nuh tufanı, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Hacer tarafından kovulması, fitnesi, nefsanî duyguları ve hileleriyle her zaman olumsuz bir algı oluşturmuştur. Bazen de istiare ve teşbih sanatından yararlanarak kişiler için İblis benzetmesi kullanılmıştır. Nitekim aşağıda verilen iki metinde de kişiler ona benzetilmiştir.

Âdem ma' nâ durur Râsim bu gün eyle sücûd
Kaleme zâhid-i ' aşîka şeytan-veş herkes hâsed (vr. no: 91/b)

Ey iblis-i telbîs kabâhat bendedür ki refîklerimi benden cüdâ idüp her birini birer hîle ile dâm-ı tezvîre bırakup 'azâb-ı elîme giriftâr eylediñ bu faķiri dağı gâfleten avladıñ imdi haķķıñ var ur darbe müsteħaķdur ve ittifaķı fesh iden zevâtıñ aĥvâli budur diyu nefsine tevbiĥ eyledi. (vr. no: 147/b)

2.7.5. Eserde Geçen Tasavvufî Kavramlar

İslâm mistisizmi olarak bilinen tasavvuf, Allâh'ın niteliğini ve evrenin var oluşunu vahdet-i vücûd anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî akım olarak malumat olunur. *Tasavvuf bugün bir felsefe sistemi olmaktan daha ziyade, asırlarca muayyen bir zümrenin tefekkür ve tehassüsüne hakim olmuş bir akîde olması itibariyle kıymeti haizdir; ve ancak bu haysiyetle tetkike lâyıktır.*¹³⁶

*Tasavvufun temelini yaradılış nazariyesi oluşturmaktaydı. Buna göre vücûd-ı mutlak olan Allâh, aynı zamanda Kemâl-i mutlak, Cemâl-i mutlak ve Hüsni mutlakdır. Onun şanı kendini izhardır. Allâh'ın aşk-ı zatî nedeniyle kendini görmek ve göstermek istemesi âlemin yaratılmasına sebep olmuştur. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa Allâh da kendi güzelliğini temaşâ için bir ayna hükmünde olan âlemi ve onun en değerli varlığı olan insanı yaratmıştır. Bunu "küntü kenz" hadisiyle bize bildiren Cenab-ı Hakk "kün" (ol) emrini verdi ve her şey böylece yaratıldı.*¹³⁷

2.7.5.1. Fenafillâh/Bekabillâh

¹³⁶ Levent, Divan Edebiyatı–Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar s.13.

¹³⁷ Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.441.

Fenafillâh kişinin kendi mevcudiyetini Allah c.c. nazarında eritip yok olması; Bekabillâh ise tekrar onunla (Allah) var olmayı ifade eder.

Tasavvufî psikolojide benlik tamamen kaybolmuş, kişinin iradesi Allah'ın iradesinde yok olmuştur. Bütün şuur Allah tarafından kaplanmıştır. Sufî artık Allah'ta yok olmuş (fenafillah), Allah'la dirilmiştir (Bekabillah).¹³⁸ Eserde bu iki terimin bir arada kullanımı görülmüştür.

tabîb-i mûmâ ileyh daḥî cism-i sa'âdetlerin teşriḥ idüp derûn-ı üstühândan nîze iḥrâc olunduḡda ol ḥazreti şalâtından fâriḡ olunduḡda buyurdular ki vallâhü'l- 'âzîm vücûdumda ber-vec' ve elem ve ekdâr müşâhede itmedim zîrâ ḥuzûr-ı Bârîde beşerîyyet benden zâil olup fenâfillâh beḡabillâh ile ḡâim idim buyurdular (vr. no:139/a)

2.7.5.2. Vahdet-i Vücûd

Kelime anlamı varlığın birliği demek olan bu terim tasavvufî bir terim olarak kullanılmış; Yaratıcı ve eşya arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Temeli Muhiddin Arabî'ye dayandırılan bu tasavvufî sistemde evren, varlık ve metafizik konular başlıca gündem konusu olmuştur.

Vahdet-i vücûd düşüncesinin en önemli dayanağı, "Varlık Hak'tır" önermesi olsa bile onu Tanrı-âlem-insan ilişkisini açıklayan bir nazariyeye dönüştüren husus yalnızca bu önerme değildir. Ayrıca sadece bu önermeyle birlikte düşünülünce vahdet-i vücûd ilk sûfîlerde görülen ve vahdet-i vücûda kaynak teşkil eden fenâ anlayışına irca edilebilir.

Vahdet-i vücûd düşüncesi geçmişte ve günümüzdeki araştırmalarda tasavvufun en dikkat çeken konularından biri olmuştur. Vahdet-i vücûdla ilgili yapılan araştırmalarda öncelikle terimin ne zaman ve kimin tarafından kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Terimin İbnü'l-Arabî tarafından kullanılmamış olduğu hususunda neredeyse aynı görüşü paylaşan araştırmacılara göre vahdet-i vücûdu İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerini anlatmak üzere onun takipçileri ve şârihleri tarafından geliştirilmiştir. Şârihler bu yaklaşımla birlikte terimin yetersiz ve hatalı

¹³⁸ Hüseyin Peker, Tasavvuf Psikolojisi, **OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi**, 1993, S.7,s.52.

bir terimleştirme olabileceği imasıyla yöneltilen eleştirilere karşı İbnü'l-Arabî'yi savunmak istemişlerdir. Bazı araştırmalarda terimin ilk defa Sadreddin Konevi tarafından kullanıldığı ileri sürülmüştür.¹³⁹

Hâb-nâme'de Vahdet-i Vücûd terimi eserin kırk ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanında müellif diğer bölümlerde de bu düşünce sistemiyle ilgili bilgiler vermiş, fikirlerini paylaşmıştır. Müellifin mezkur bölüme girişi, Tavusun Şeyh-i Ekber olarak ifade ettiği Muhiddin Arabî'nin bu konudaki görüşünü izah etmeyi beklemesiyle başlar :

Tāvus eyitdi henüz hâtır-ı 'âcizâneme bir şey' dahı huṭūr itdi ki Hâzret-i Şeyḥ vahdet-i vücûdda kâ'il olur imiş işbu mes'elenün dahı ḥal olunmasını istirḥâm eylerim Hakîm eyitdi ma'lûm ola ki Hâzret-i Şeyḥü'l-Ekber buyururlar ki vücûd-ı Bâri Te'âlâ vücûd-ı muṭlaḳdur murâd-ı şeyḥ budur ki vücûd-ı muṭlaḳdur ki ne 'illetdür ve ne ma'lûldur nitekim Fütûḥâdde altıncı bâbda buyurmuşdur ki Cenâb-ı Hâḳḳ vücûd-ı muṭlaḳ ile mevşûf oldı zîrâ ki ol ne bir şey'e me'lûldur ve ne 'illetdür (vr. no:148/a)

2.7.5.3. Zühhd

Kelime anlamı birşeye rağbet etmemek, anlamsız kılmak manasına gelen zühhd; tasavvufî terminolojide dünya ile ilgili isteği azaltma, maddî hayattan elini çekme anlamında kullanılmıştır.

Zühhd her şeyden önce bir terk fiilidir ve terkedilen şeye göre kısımları, dereceleri vardır. Zühhdün ilk derecesi dinin yasakladığı şeyleri terketmek, ikincisi şüpheli şeylerden uzak durmaktır; buna "vera" denir. Üçüncüsü yapıp yapılmamasına ruhsat verilen şeyleri terketmektir. Azimet ehlinin zühdü, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi mümkün olduğunca mubah olan şeylerin azıyla yetinmektir Zühhdün en yüksek derecesi Allah'ın dışındaki her şeyi kalpten çıkarmak, kalbi daima Hak ile birlikte tutmaktır. Bu sürecin başlangıcı kişinin gazap, öfke, kibir, makam hırsı, yalancılık gibi kötü şeylerden kurtulması ve iyi niteliklerle bezenmesidir. Tasavvufta kişinin zühdü tek başına uygulamaya çalışması ona bazı

¹³⁹ Ekrem Demirli, Vahdet-i Vücûd mad. DİA, C.42 s.433.

faydalar sağlasa da dünyevî şeylerden yüz çevirirken mizacını bozacak tehlikeli aşamalarla karşılaşılabilir. Bunun önüne geçmek için mâsivâyı gönlünden söküp atmış bir mürşide ihtiyacı olduğu önemle vurgulanmıştır.¹⁴⁰ Eserde zühd sözcüğüne sık sık yer verildiği görülür. Aşağıdaki beyitte bu kelime diğer tasavvufî sözcüklerle birlikte kullanılmıştır.

*Düşelden mekteb-i 'aşka unuttım ders ü fetvâyı
Girüp meyhâne-î dirde yañıldım zühd ü taqvâyı (vr. no: 117/b)*

2.7.5.4. İnsan-ı Kâmil

Kelime anlamı olgun insan demek olan bu terki b tasavvufî muhitte sık kullanılır. *Gerçek insan-ı kâmil, vücûb ile imkan arasında berzahdır; hadis sıfatlarla, kıdem sıfatlarını ve hükümlerin arasını toplayan aynadır. O Hakk ile halk arasında vasıta dır. Hakk'ın feyzi, imdadı onun vasıtasıyla yayılır. Hakk'tan gayri herşey, ulvî veya süflüdür. Her ikisi arasında, ikisinden de ayrı olmayan bir berzahiyet olmasaydı, irtibatsızlık sebebiyle İlâhî yardım âleminden hiçbirşey ulaşmazdı. Cürcanî'ye göre o; kevnî, küllî, cüz'î, İlâhî âlemlerin tümünü toplar. O, İlâhî, kevnî kitapların tümünü toplayan bir kitaptır. O, ruhu ve akli bakımından "Ümmü'l-Kitâb" adı verilen aklî bir kitaptır. O, kalbi bakımından Levh-i Mahfuz kitabıdır. Yine o, nefsi açısından mahv (yok olma) ve isbat (var olma) kitabıdır. O, temizlerden başkasınca idrak edilemeyen temiz, yüce, şerefli bir suhuttur. Akl-ı evvel'in âleme nisbeti, insanî ruhun bedene nisbeti gibidir, insan-ı Kâmil, Hakk'm tam olarak zuhur ettiği yerdir. İnsan-ı Kâmil'e ulaşan Hakk'a vâsıl olmuştur, insan-ı Kâmilî gören Hakk'ı görmüş gibidir. İnsan-ı Kâmilî seven Hakk'ı sever. "Eğer Allah'ı seviyorsanız, Bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin" (Ali İmran/31) âyetinin de gösterdiği gibi, ona itaat, Hakk'a itaat, ona isyan Hakk'a isyan gibidir. O'nun makbulü, Hakk'm makbulüdür. İnsan-ı Kâmilden murad, Hz. Muhammed Mustafa (s) ve O'nun manevî mirasına sahip olanlardır. İnsan-ı Kâmil, Allah'a gerçek manada halife olmuştur, insan-ı Kâmil'e güneş, bulut, simurg (otuz kuş), bahr-ı muhit gibi çeşitli isimler verilmiştir.¹⁴¹*

¹⁴⁰ Semih Ceyhan, Zühd mad. DİA, C.44 s.534.

¹⁴¹ Ethem Cebelioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004,s.146.

Hakīm eyitdi nev'-i beşerde insān-ı kāmīl vardur ki marāz-ı mevtni idrāk itdikde edvīye için tabīb-i hāzık iktizā itse tabībden müstağnīdürler ve ba'zı zāt dahı vardur ki dīn uğruna rūhını yed-i haşma teslim iderler (vr. no:161/a)

2.7.5.5. Pir-i Mugan

Divan şiirinde ismine sık rastladığımız Pir-i Mugan, batınî anlamda tasavvufa işaret etmektedir. *Mecazî ve tasavvufî manasıyla tekke ile âlem feyz meyhanesi olup burada içilen şarap bu meyhanede içilen sevgi ve neşe; pîr-i mugân da o neşeyi sunan mürşittir.*¹⁴²

Kelime anlamı Farsça yaşlı demek olan pîr, tasavvuf liderleri için de söylenmiştir. Bu kelime üstad, mütehasıs gibi anlamları da ihtiva eder: "O, bu işin pîridir" gibi. Büyük adamlar için kullanıldığı da olmuştur. Eskiden tarikat kurucusu şeyhlere de, pîr denirdi¹⁴³ Eserde de diğer tasavvuf ile ilgili terimler ile birlikte kullanılmıştır :

Sen ki henüz mekteb-i 'irfān-ı edepte muhabbet önüne diz çöküp harf-i 'aşqdan ebced okumadın ve medrese-yi dānişde edeb kelimesin şığaya çekmedin ve vücūdun zeb kelāmını i'rāb itmedin ve hānķāh-ı 'aşqda pîr-i mugân huzūrında çileler çeküp poŗa-yı halvetde kaynayup kal olmağla sikke-yi sultān-ı ezel u ebede lāyık olmadın bir pîr-i murtażaya nefsini teslim idüp tabānuñı tarīkat kalfasına kaldurdup takvā-yı 'aşāsıyla muķkemce darb idüp şavm u şalāt kaydıyla muķayyed olmadın (vr. no: 47/b)

2.7.5.6. Masivâ

Arapça istisna edatı olan sivâ, mâ mevsûlû ile birleşince başkası anlamına gelir. Tasavvufta Allah'ın dışındaki her şey mâsivâdır. Bütün yaratılanları içine alan bir sınırı vardır. Tasavvufta, gönülde Allah'dan başka neyin sevgisi varsa, onun sevgilisi, hattâ ilâhı odur. Bu yüzden, kalpten mâsivâ putunun değiştirilmesi,

¹⁴² Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.372.

¹⁴³ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s.212.

sevginin, hep Allah üzerinde yoğunlaşması büyük önem arzeder. "Ey Muhammed (s.) nefsinin, nevasını ilah edineni görmedin mi?" (Furkan/43) ve (Casiye/23).¹⁴⁴

şunlar ki zamānımız ehl-i irşādı ve t̄āife-i rüşādı ve şuyūh-ı pür i'timādı (2) ve t̄ālebeleriñ merci'-i istifādıdur ekşerinuñ a'mālinde ve cerīde-i aḥvālinde (3) tefahḥuş ve taşaffuḥ eyleseñ kabāḥat ef'aline ve fezāḥat āmaline vāḳıf olursuñ (4) zīrā bunlar ki dünyāyı dinār için terk ve ḥubb-ı māsivāyı gönüllerinde berk (5) itmişlerdür (vr. no:94/a)

2.7.5.7. Kenz-i Mahfî

Tasavvufi kanaate göre hiçbir şey yaratılmadan önce ezelde sadece "Allah" vardı. O, tecellisi ile ilmini açtı.

Sözlükte "gizli hazine, saklı define" anlamına gelen kenz-i mahfî teribini Muhyiddin İbnü'l-Arabî "her tür izâfet ve nisbetlerden mücerred kadîm ve ezeli olan Hak'ın zâtı", Abdürrezzâk el-Kasanî ise, "Gaybde saklı bulunan ahadiyyet hüviyeti olup gizli olanların en gizlisidir" şeklinde tanımlamıştır. Burada mutlak anlamda gizli (gayb, sır) olan hüviyete ve zâta kenz-i mahfî denilmesi onun hiçbir zaman bilinmeyeceğini ifade etmek içindir. Kenz-i mahfî tabiri hadis olarak da rivayet edilen, "Bilinmeyen gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye halkı (kâinat) yarattım" (Aclûnî, II, 132) ifadesinden alınmıştır.

Burada geçen "istedim" (ahbebtü) muhabbet, "bilinmek" (u'refü) mârifet kökünden geldiği için mutasavvıflar kâinatın yaratılışını muhabbet ve mârifetle açıklamışlardır Buna göre Hak'tan başka hiçbir şeyin bulunmadığı zamanda Hak bilinmeyi istemiş, böylece ilk olarak sevgiyle tecelli etmiştir (taayyün-i hubbî). Bu sevginin amacı ise bilinmektir (mârifet). Âlemi yaratınca artık O mâruf (bilinen ve tanınan) olmuştur. Fakat bu bilinme sıfat ve isimlerinin zuhur etmesi şeklindedir ve O sadece bu yönden bilinir hale gelmiş, mutlak gayb olan hüviyeti ve zâtı itibariyle yine gizli bir hazine olarak kalmıştır.¹⁴⁵ Eserde de evrenle ilgili terimler ile birlikte kullanılmıştır.

¹⁴⁴ Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s173

¹⁴⁵ İbrahim Hakkı Aydın, Kenz-i Mahfî mad. DİA, C25 s.258

mübāheṣe ṣunuñ üzerine idi ki bu mükevvināt halk olunmamışdı (2) nagehān deryā-yı ‘ināyet ve ihsān-ı ilahī cūṣ u harekete gelüp ya‘nī (3) nagāh kılmazam ki kenz-i maḥfī yār-ı muḥabbet ile temevvüc ve cūṣ u ḥurūṣ idüp (4)bu ‘ālem ketm-i‘ ademden ṣaḥrā-yı vüçüda geldi ve icād kuruldu (5) ve on sekiz bin ‘āleme bünyāduruldu (vr. no:52a)

2.8. PEYGAMBERLER

2.8.1. Hz. Âdem

İslamî kaynaklarda ebü'l-beṣer¹⁴⁶, Kur'an-ı Kerim'de Safiyyullah unvanlarıyla da anılmaktadır.¹⁴⁷

Semavî dinlere göre ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem¹⁴⁸eserin birkaç bölümünde geçmektedir. Acz ve kudreti birlikte taşıyan âdem (insan), adem (yokluk) ve dem ile de cinâslar kurar. Yine Âdem, devriyelerin önemli bir malzemesini oluşturur. Bazen sevgilinin Âdem'e, rakibin de şeytana benzetildiği olur.¹⁴⁹

Âdem Peygamber, edebiyatımızda çamurdan yaratılması, secde edilmesi, Havva, Cennet, yasak elma ve tövbe etmesiyle ön plana çıkmıştır.

her mevcūduñ tafşil-i aḥvāli fihrist-i vüçüdunda derc oldu ma‘cūn-ı tıynet Ādem ‘aleyhi’s-selām ḥamret-i tıyne-i âdem biyedi erbe‘in ṣabāḥa mefhūmu zuhūra geldi ki felāyed ka‘be-i vüçüduunu melekler kıble idinüp secde eyleyeler...

aḥvāl-i pür melāl ve i‘lām māni‘u'l-bāb idüp zürriyāt-ı Âdemden ṣekvā ve ḥaḫların da‘vāya kıyām idüp bu zulm-ı eziyetden ve cevr-i beliyetden ḥalāṣ gele (vr. no: 23/a)

Yukardaki ilk paragrafta Hz. Âdem'in çamurdan yaratıldığı vakit meleklerin ona secde etmesi telmih sanatından yararlanılarak işlenmesi; ikinci paragrafta ise

¹⁴⁶ Hâb-nâmde de bu isimle sık zikredilmiştir. Bnz. [214/b-9]

¹⁴⁷ DİA, 1988, C.1: s.358.

¹⁴⁸ Gencay Zavotçu, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü**, “Âdem”, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s.8.

¹⁴⁹ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,s6.

Âdem Peygamber'in soyundan gelen nesiller hakkında bilgi verilmesi söz konusu olmuştur.

2.8.2. Hz. Nuh

Kendisine vahiy indirilen, ümmetini tövbe ve istiğfara davet için gönderilen ilk peygamber Nûh'tur¹⁵⁰ Nûh, puta tapanlarla mücadelesinde başta gizliliği seçmiştir. İlk önce yakın çevresini, daha sonra bütün halkı tek tek Allah'ın birliğine inanmaya ve ona ibadet etmeye davet etmiştir. Yalnız oğullarından Sâm, Hâm, Yâfes ile pek az kimse Nûh'a inanmıştır ve ona tabi olanların çoğunluğu yoksul kimselerdir.¹⁵¹ Tufandan sonra insan nesli Nûh'un üç oğlundan ve inananlardan çoğalmıştır.

Aşağıdaki metinde de aslı İsrailiyata dayandırılan ve Hz. Nuh ile oğlu Ham arasındaki problemi ihtiva eden bir bilginin paylaşılması söz konusudur. Nûh Peygamber oğlu Ham'a bir durumdan ötürü kızır hatta ona beddua eder ve bunun sonucu olarak da siyahî renk¹⁵² günümüze kadar ulaşır.

Bu zâlimler bu zulmu itdi gerek idi ki kâtilleriñ ve fâ' illeriñ yüzleri siyâh olmağ lâzım gelür idi nitekim Hâzret-i Nûh'ün oğlu pederi hakkında bir cürmü sebebiyle yüzü siyâh renk olup hatta Hâm evlâda dağı ile yevminâ hazâ reng-i siyâh intiķâl eyledi (vr. no: 73/a)

2.8.3. Hz. Salih

Semûd kavmi zamanla Âd kavmi gibi putlara tapmaya ve peygamberleri yalanlamaya başladı (eş-Şuarâ 26/141). Bunun üzerine Allah tevhid inancını öğretmesi için aralarından Sâlih'i peygamber olarak görevlendirdi. Sâlih peygamberin tebliğinde ısrar etmesi üzerine ondan peygamberliğini doğrulayıcı bir mûcize getirmesini istediler ve ancak o zaman iman edeceklerini söylediler. Sâlih de onlara apaçık bir mûcize olarak dişi bir deveyi getirdi. Ayrıca kendilerine gönderilen bu deveye zarar vermemeleri, aksi takdirde ilâhî azabın üzerlerine ineceği

¹⁵⁰TDVİA, 1964, C.9 s.344.

¹⁵¹Mehmet Dikmen, **Peygamberler Tarihi**, Cihan Yayınları, İstanbul 2003 s.116.

¹⁵²Vakı'a sahih rivayetlerde olmamasına rağmen İsrailiyat kaynaklarında geçer.

hususunda onları uyardı Fakat devenin varlığından rahatsızlık duyan bir grup inkârcı deveyi öldürme planları yapmaya başladı.

Kur'an'da bozguncu diye nitelendirilen ve dokuz kişiden oluştuğu belirtilen (en-Neml 27/48) bu grup içinden rivayete göre Kudâr b. Salîf adlı bir kişi deveyi yakalayıp ayaklarını kesti, diğerleri de kılıçlarıyla onu parçaladılar. Ardından kendilerini korkuttuğu azabı getirmesi için Sâlih peygambere meydan okudular (el-A'râf 7/77). Sâlih peygamberin onlara üç günün sonunda istedikleri azabın geleceğini bildirmesi üzerine (Hûd 11/65) kendisini ve ailesini öldürmek istediler (en-Neml 27/49). Fakat Allah, dördüncü günün sabahında korkunç bir gürültü ve yıldırımların ardından gelen, şiddetli bir sarsıntı ile onları helâk etti.¹⁵³

Salih Peygamber eserde devesiyle beraber zikredilmiştir.

Ey İbn Mülcem eyyâm-ı tufûlîyyetde saña mürebbe olan bir Yahûdî 'avreti idi ol Yahûdî 'avreti bir gün gâzab tarîkiyle saña eyitdi ey nâka'-i Şâlihi zebh iden şakîden eşk (vr. no: 165/b)

2.8.4. Hz. İbrahim

Gerek kutsal kitapta ve gerekse de divân şiirinde adından sıkça söz edilen peygamberlerden olan Hz. İbrahim'in Rabbini araması, Nemrud ile olan mücadelesi, âteşe atılması, Hz. İsmâil'i kurban etmeye teşebbüs etmesi, Kabe'yi onarması divan edebiyatında sıkça konu olmuştur.

İbrahim peygamber dîvân şiir ve nesrinde, babasının ve kavminin inancına karşı gelip onların Tanrı diye taptığı putları kırması, Allâh'a dost olması (Halîl, Halîlullâh) ve atıldığı ateşin gül bahçesine dönüştürülmesi özellikleri ile anılır.¹⁵⁴

Keldani halkının toplanıp bayram yapmaya gittiği bir günde İbrahim bir şey bahane ederek şehirde kalır. Bütün putları kırarak baltayı en büyük putun boynuna asar. Halk geri döndüğünde putların kırıldığını görünce İbrahim'den şüphelenir. Halka putların işe yaramazlığını göstermek, ders vermek amacıyla putları kıran

¹⁵³ Ahmet Güç, Salih mad. DİA, C.36 s.32

¹⁵⁴ Zavotçu, Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü, s.370.

İbrahim'e bu işi kimin yaptığı sorulduğunda "Bu işi olsa olsa boynunda balta asılı duran en iri put yapmıştır. 'Ben varken bu küçük putlara niçin tapıyorlar? demiştir.' Siz ona sorun belki o yapmıştır" der. Halk "Putlar konuşamaz ki sen bize onlara sorun diyorsun" diye karşılık verince İbrahim konuşamayan, kendilerini koruyamayan putlara niçin tapıklarını sorarak halka bir ders verir ¹⁵⁵ Gereken cezayı vermek için İbrahim'i hapsederler. Bu olanlar Nemrut'un kulağına gider. Yeni bir inanış getirmek isteyen bu genci saraya çağırır. Aralarında geçen diyalogtan sonra Nemrut çok sinirlenir.¹⁵⁶ Metinde de Nemrud'un onu sarayına çağırıp aralarında geçen diyalogdan bir kesit verilmiştir :

Nitekim Nemrūd-ı mutemerrid Hāzret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām efendimize su 'ālinde Rabbiñ Te'ālā kullarına ne işler didikde ol Hāzret dañı cevābında yuhyi ve yumītu diyü cevāp virdikde Nemrūd dañı maħbūshāneden iki kātīl çıkārup birini katl ve digerinuñ sebilini taħliye itdükde Hāzret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām işbu da'vāyı terk idüp delīl-i āħara intikāl ile benüm Rabbim şemsi maşrıkdan mağrībe götürür diyü cevāb buyurdular (vr. no: 50/b)

Yukardaki metinde İbrahim Peygamber'in Nemrūd ile konuşmasına yer verilmiştir. Hz. İbrahim Nemrud'a cevap olarak *hayatı da ölümü de veren odur* (Allah) diyerek karşılık verir. Nemrud bu söz üzerine hapisten iki katil çıkartıp birini serbest bırakır diğerini de ölümle cezalandırır. Bunun üzerine Hz. İbrahim "benim Rabbim güneşi doğudan doğurup batıdan batırır işte sen bunu yapabilir misin?" diyerek Nemrud'a meydan okur. Bu diyalog üzerine konuşmalar devam eder.

2.8.5. Hz. İsmâil

Hz. İbrahim'in ilk oğlu olan ve Kur'an'da adı sıkça geçen bir diğer peygamberdir. Kurban olarak kesilmeye rıza göstermesi, teslimiyeti, şeytanı taşlaması, babası ile birlikte Kabe'yi onarması edebî eserlerde isminin zikredilmesine sebep olmuştur. Hâb-nâme'de farklı bölümlerde olmak üzere toplam on üç yerde ismi geçmiştir. Daha çok kurban edilme vakası ile eserin farklı bölümlerinde temayı oluşturmuştur.

¹⁵⁵Türkiye Gazetesi Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi, s.118.

¹⁵⁶Dikmen Peygamberler Tarihi s.177.

Ḥazret-i İbrāhīm neşāt tamamıyla bend-i belāyı İsmā‘ilden getirüp ve ol kurbāna tīg çalup Ḥazret-i İsmā‘ile eyitdi ey ferzend-i ‘azīz çün naḳd-ı ‘ibādetiñ sikke-i ḳabūl buldı ve dergāh-ı rızā-yı ma‘būd çehre-i mübārekiñe meftūh oldu ve bu şükrāne ile bir du‘ā eyle (vr. no: 60/a)

2.8.6. Hz. Yakub

Tevrat ve İncilde İsrail, Kur’an-ı Kerimde ismi Yakub olarak geçen ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. *Klasik edebiyatımızda ismi daha çok Hz. Yusuf ile çağrıştırılmıştır. Rivayetlere göre Yakup Peygamber çok sevdiği oğlu Yusuf’tan ayrı düşünce onun hasretiyle kendi içine çekilerek yıllarca ağlamış, kanlı gözyaşları dökmüş ve sonunda ağlamaktan gözleri görmez olmuştur.*¹⁵⁷

Yusuf’un üvey abileri Yakub peygamberden izin isteyerek koyunları otlatmak üzere Yusuf’u da yanlarında görmek istediklerini söyler ve bu taleplerini ona iletirler. Başlangıçta temkinli yaklaşan Yakup peygamber, abilerini çok seven Yusuf’un da bunu istemesi üzerine onlara izin verir; ancak Hz. Yakub, Yusuf’a da tavsiyelerde bulunur. Bu kısım Hâb-nâme’de şu şekilde ifade edilir:

Rivāyet olunur ki evlād-ı Ya‘ḳūb Ḥazret-i Ya‘ḳūbdan Yūsufi ricā itdiler ki ey peder-i bezr-güvārımız n’ola ki bu mevsimde Yūsufā ruḫşat viresin ki bir nice dem lāle-zār seyrende gül gibi gönllü açıla ve sebze-i nezāresi nergis-i şehlāsın münevver ve benefşe-i ‘itrī dimāğ-ı laṭifin mu‘aṭṭar ḳıla Ya‘ḳūb eyitdi ey ‘azīzler Yūsuf nāz-perverde’yi mesned-i rāḫatdur tereddüd cefāsına taḫammül itmez ve tıfl-ı nazik-tabī‘atdūr sibā‘ u zīyāba muḳābil olsa muḳāvemete ḳudreti yetmez evlād eyitdiler ey peder-i Yūsuf bizim ḫıṣn-ı ḫimāyetimizde ve ḫırz-ı ḫerāsetimizde olsa sebā‘a ne mecāl yā eşer ḫīle-i zebāba ne iḫtimāl (vr. no: 62/b)

Ya‘ḳūb Yūsufiñ firāḳına rızā virüp endām-ı laṭifin mülevven cāmeler ile müzeyyen ḳılıp evlādına hem-rāh idüp sipariş itdi ki ḫāric-i der-i zāviye’-i Ken‘ān ve şeceretü’l- vedā‘ tahtında ben gelince tevaffuḳ idiñ andan gideñ anlar daḫı şehirden çıkup şeceretü’l- vedā‘a vāşıl olduklarında Ḥazret-i Ya‘ḳūb daḫı müte‘āḳib gelüp Yūsufi iḫtiyārsız bāğrına bāşup yüzün yüzine sürüp eyitdi (vr. no: 63/a)

¹⁵⁷ Muhammed Felat Aktan, Bağdatlı Ruhinin Divanında Peygamberler, **Sosyal Bilimler Dergisi [Sobider]**, 2017, S.18, s.517.

2.8.7. Hz. Yusuf

Yusuf Peygamber'in hikayesi Kur'an-ı Kerim'de kıssaların en güzeli anlamına gelen *ahsenü'l-kasas*¹⁵⁸ olarak nitelendirilmiştir. Gerek İslamî ve gerekse de edebî kaynaklarda onun hayat hikayesine geniş yer verilir. Daha küçük yaşlardayken görmüş olduğu rüya¹⁵⁹, kardeşlerinin onu kıskanması ve kuyuya atması, kuyudan çıkartılıp esir pazarında satılması, Mısır Meliki'nin onu satın alması, Züleyha ile olan hadiseler, zindana atılması, burada yapmış olduğu rüya tabirleriyle ünlenmesi, Mısır'ın Azizi olması, uzun bir aradan sonra babası Yakup Peygamber'e kavuşması eserlerde geçen temaları ihtiva eder.

Hâb-nâme'de Mısır azîzinin onu satın alması, hükümdarın Yusuf'u yardımcı olması için hanımı Züleyha'nın hizmetine vermesinden bahsedilir. Bunun akabinde Züleyha'nın ona kalbî olarak meyl etmesi, onu zindana atması süreci eserde ele alınmıştır.

dağı keyfiyeti ba' de'l-beyân ehl-i kâfla Hazret-i Yūsuf iltimās itdiler ki ey civân-ı 'alî-şân bu küdürâtı âniye-i rüzgârdan fi'l-hâl Hazret-i Yūsuf âsumâne nazar idüp leb-i cevher-feşânun du'âya müteharrik itdükde hevâdan kedürât gidüp şafâya mübdel oldı mâlik Hazret-i Yūsufun bend u zencirin def idüp fâhir libâslarıyla melbes idüp mükrim ve muhterem kıldı Mıșıra dâhil olduklarında 'azîz-i Mıșır Hazret-i Yūsufi mâlikden alup Züleyhânun hizmetin aña muqarrer kıldıkda Züleyhânun dâm-ı muhabbetine giriftâr olup çün 'aşk-ı Züleyhâ âlûde-i mecâz idi kendüsine rahât ve ma'sûkuna mihnet revâ gördi ve dâmen-i pâkine çâk-ı tahmet birağup bend u zendânla aha ezâlar eyledi (vr. no: 66/a)

2.8.8. Hz. Eyyüb

*Kur'an-ı Kerim'de dört ayette kendisinden bahsedilir. İshâk Peygamber'in neslinden gelen Eyyüb, Şam civarındaki insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Çocukları, sürüleri ve hayvanları, bağları ve bahçeleri ile çok zengin bir insandır.*¹⁶⁰ Dünya saadetine vakıf olduğu için imtihana tabi tutulur. Önce malı ve mülkü elinden

¹⁵⁸ (Yusuf Suresi/3)

¹⁵⁹ On bir yıldız, ay ve güneşin ona secde etmesi.

¹⁶⁰ Dikmen, Peygamberler Tarihi, s.239.

alınır. Sonra eşini ve çocuklarını kaybeder; ancak o sürekli her şeye sabreder. Bu vasfından dolayı edebiyatımızda sabır timsali olarak görülmüş, “Eyüp Sabrı” deyimini buradan literatürümüze girmiştir.

Hoca-zâde Muhammed Râsim’e ait aşağıdaki beyitte şâir, kendi içinde bir çeşit sıkıntı yaşamakta ve bu problemi aşmak için feleğe seslenmekte, içinde bulunduğu durum için, ona herkesin sabır etmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

Şerh eylesem maķālımı güş eylese felek
Çeşm-i kevākib-i āķide leyl u nehār-ı la’l

Kime disem hālimi baña dir şabr kıl
Şabr-ı Eyyüb kâbil ‘ömr-i Nüh kâbil degül [Vr no: 43/b]

2.8.9. Hz. Mûsâ

Kur’an-ı Kerim’de ismi en çok zikredilen peygamberlerden olup, İslamî kaynaklarda kelîmullâh (Allah’ın kelamı) olarak özdeşleştirilir. *Kur’an-ı Kerim’de onun dünyaya gelişi, Firavun’un sarayına intikali, Medyen’e gidişi, peygamber olarak seçilişi, İsrâiloğullarını kurtarmak için Firavun’a gönderilişi, Firavun’la mücadelesi ve İsrâiloğullarını Mısır’dan çıkarılışı, Tûr-ı Sînâ’da ilahî emirleri alışı, çöldeki olaylar ve İsrâiloğullarına rehberlik edişianlatılmaktadır.*¹⁶¹ Eserde ise iki yerde *yed-i beyzâ*, diğer bölümlerde ise birer kez Tur dağında Cenâb-ı Hakk ile görüşmesi, asası ve Firavun ile mücadelesi yer alır. Aşağıda eserden yapılan alıntıda “yedi beyzâ”ya telmihte bulunulmuştur.

Hâzret-i Haķķ ve ol kâhâr-ı muḫlak galebe ve kâhr ve istilâ ve haşr için benî âdemiñ yedine suyûf-ı abdâr ve harâret-i tâbdâr gibi bürhân-ı kâti ‘vermişdür erbâb-ı suyûfa bu kerâmeti i ‘fâ eyledi ki her bâr ki kâşd-ı a ‘dâ-i dîn itseler dest-i Mûsâ gibi leme ‘ân-ı tîğden yed-i beyzâ gösterirler (vr. no: 96/b)

2.8.10. Hz. Davud

¹⁶¹ Saadet Arzi, **On altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü’l -‘Azm Peygamberler**, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2018 s.79

Kur'ân-ı Kerîm'de, Câlût'u öldürmesinden sonra Dâvûd'a hem hükümdarlık hem de hikmet (nübüvvet) verildiği bildirilir (el-Bakara 2/251). İsrâiloğulları'nın tarihinde peygamberlikle hükümdarlık ilk defa Hz. Dâvûd'un şahsında bir araya gelmiştir.¹⁶²

Calut'un ölümünden sonra Davut hükümdar olur. Kısa bir süre sonra peygamberlik vazifesi verilir ve kendisine semâvî kitaplardan Zebûr indirilir. Hükümdar olduktan sonra halkın kendisi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için kıyafet değiştirerek halkın arasına girer. İnsan suretindeki bir melekle karşılaşır. O, Dâvud'un evinin geçimini devlet hazinesinden değil de kendi emeği ile sağlasa çok iyi birisi olacağını söyler. Bunun üzerine Dâvud, Allah'a, evinin geçimini sağlayacak bir sanat öğretmesi için dua eder. Allah ona demiri elinde istediği şekle sokma becerisi verir. Demirden zırh gömlek yapma sanatını öğretir. İlk defa zırh gömlek yapan ve giyen odur¹⁶³ Eserde de yöneticiliği zamanında yaşanan bir vakıadan söz edilmektedir.

Hzret-i Dâvûd 'aleyhi's-selâm sırr-ı mektûmdan zerre istişmâm idüp buyurdular ki ey müddeî'-i kezzâb yürü beni söyletme baķar da'vâsından ferâġat eyle yoksa esrâr-ı maħfiden çok nesnelere münkeşif olup beliyeye-i 'âmmeye mübtelâ olacağından ġayrı beyne'l-enâm ġazil-i benâm olursiñ ve bu ġükme gerçi râzi olmazsañ kendi rakibiñ ġ'âce-zâdenüñ ġavli olmasında ġükme ederim ve daġı buna da râzi olmazsañ cem'-i mâ-melekiñ bunuñ mülki olup ve ehliñ daġı cârîyesi ve evlâdiñ cümle ġulâmı ve aması olduğına ġükme iderim yüri Hzret-i Settâriñ settâriyyet şifâtıyla püşide buyurduġı aġvâli âşikâre olmadın cümle taġt-ı taşarrufuñda ve ġavza-yı mülküñde (vr. no: 55/b)

2.8.11. Hz. Süleyman

Kur'ân-ı Kerîm'de ve divan şiirinde ismi sıkça zikredilen peygamberlerdendir. Tüm canlılara hükmetmesi, yüzüğü, karınca kıssası, Belkis ve hüdhüd ile olan ilişkisi divan edebiyatına konu bakımından kaynak oluşturmuştur. Süleyman, kendisiyle ilgili çeşitli telakkiler içinde mühr, taht, saltanat; insan, cin,

¹⁶²Ömer Faruk Harman, **DİA**, cilt: 09; sayfa: 22

¹⁶³ M.A. Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Diyanet Vakfı Yayınları , Ankara, 2005, s.184-187

*peri, hava vb. mahlûkata hükmetmesi, karınca ile konuşması ve hüdhüd münasebetiyle söz konusu edilir.*¹⁶⁴

vezîr-i âşaf- şifât şadâret- şandaliyyesine iķ'ād idâre-i istiķlâliyyet virüp mühr-i Süleymânı kıble-i şâhândan ol vezîr-i âşif şî'âra ba' de't-teslîm bâr-ı emânete tahmîl olundu vezîr-âşaf dağı (vr. no: 136/b)

2.8.12. Hz. Zekeriya

Süleyman peygamberin soyundan olup İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir.

*Şehîd edilişi hakkında iki rivâyet vardır. Birincisi Yahûdilerin Hz. İsâ' nın babasız doğması üzerine onunla Meryem hakkında çıkardıkları dedikodudur. İkincisi ise Yahyâ' nın öldürülme fermanı çıkınca ona yardım etmesidir. Rivâyete göre düşmanlarından kaçıp Beyt- i Mukaddes' te bir kavak ağacının içine gizlenmiş. Ancak eteği dışta kalmış. Şeytân da bunu Yahûdilere gösterince onlar da kavak ağacıyla birlikte onu testereyle kesmişler.*¹⁶⁵

Eserde de Zekeriya peygamberin şehid edilmesi kıssasına yer verilmiştir.

Fırşat bulup bir cânibe şarar itdi ba'zı kimseler Hâzret-i Zekeriyyâyı ta'ķîb diğerleri dağı Hâzret-i Yahyânuñ cüst u cû yine revân oldı Hâzret-i Zekeriyyâ ıztırâbla giderken şiddet-i za'findan bî-tâķat olup bir penâh isterken bir dırağt-ı 'âlî görüp aña müteveccih olduğda ol dırağt çâk olup Hâzret-i Zekeriyyâ bağnında menzil itdi Zekeriyyâ 'aleyhi's-selâm dağı ba' de'd-duğul şüret-i iltiyâm tutdı ammâ Zekeriyyâ 'aleyhi's-selâmiñ küşe-i ridâsın İblîs çeküp taşra şodı Zekeriyyâ ağvâlin istifsâr idenlere İblîs-i laîn bir pîr-i şâlih şüretine girüp mađlûbuñuz iş bu dırağt içindedür diyü ol ridâyı gösterdi (vr. no: 62/a)

2.8.13. Hz. Yahya

Hz. Zekeriya'nın oğlu olup, başlangıçta Tevrat şeriatına göre âmel etmiş daha sonra İncil indirildikten sonra bu hükm ile âmeline devam etmiştir.

¹⁶⁴Cemal Kurnaz, **Hayali Bey Dîvânının Tahlili**, MEB Yayınları, Ankara 1996, s.67

¹⁶⁵Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.490

Musa peygamberin şeriatı ile amel etmekteyken İncil indirilmiş ve onunla amel etmeye başlamıştır. İsa peygamberin geleceğini kavmine o haber vermiştir. Filistin hükümdarı Herot kendisini çok sevdiği halde, Musa peygamberin şeriatına göre kendisine nikah düştüğü halde İncil'e göre evlenmeleri yasaklanan kardeşinin kızı ile evlenmek istedi. Yahya buna karşı çıktığı için kız ve annesi Salome' nin ısrarı üzerine Herot, Yahya'nın boynunu vurdurarak şehîd etmiştir. Bu olay, İsa peygamberin göğe çekilmesinden sonra olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de onun hakkında yirmi kadar âyet- i kerime vardır¹⁶⁶. Metinde Herot ile çatışmasının başlangıcından şehid edilmesine kadar geçen süreyi kapsar.

Melik¹⁶⁷ Hâzret-i Yahyâ ile bu huşûşda meşveret kıldıkda Hâzret-i Yahyâ rızâ virmeyüp "Melik"i bu endişeden men' itdi ol mekkâre münzecir olup Hâzret-i Yahyâya kînin hâturında tutdı bir gün melik-i câm istilâ-yı şehvetden mest iken karşusunda ol maħbûbeyi müzeyyen kılip aña gösterdi Melik anuñ vişâline harîş olup taleb-i muvâşalat kıldıkda eyitdi bu şûret-i Yahyânuñ kanı dökülmeyince müyesser olmaz ve derece-i imkân bulmaz Melik Hâzret-i Yahyânuñ katline hüküm itdükde 'ulemâ-yı 'aşr itdiler Hâzret-i Yahyânuñ bir katre kanı yeryüzüne dökülse eczâ-yı 'urûk-ı nebât min-ba'd peyvend tutmaya ve rûy-ı zemînde behâyim mütena'im olmağa güyâh bitmeye melik-i hakim eyitdi ki Hâzret-i Yahyânuñ başın bir teşş üzerinde kesüp kânın tahtü'l-şerâya defn ideler (vr. no: 61/b)

2.8.14. Hz. İlyas

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden olup Kur'ân-ı Kerim'de iki sûrede¹⁶⁸ ismi zikredilmiştir. Hem İslamî hem de edebî kaynaklarda ismi sürekli Hızır ile çağrıştırılmıştır. Hızır ile birlikte âb-ı hayatı bularak ölümsüzlüğe ulaşmıştır.

“İlyas peygamberin halen hayatta olduğuna dair Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bilgi yoksa da bu konuda yine İsrâiliyat türünde çeşitli rivâyetler vardır. Ka'b el-Ahbar'dan nakledilen bir rivâyete göre dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyas

¹⁶⁶ Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.477

¹⁶⁷ Kast edilen dönemin hükümdarı Herot'tur.

¹⁶⁸ En'am (85) ve Saffat (123,132) sûreleri

ve Hızır yerde, İdris ve İsa göktedir. İlyas karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darıda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir.¹⁶⁹

Nefise meyl olur meşelâ hârik-i ‘ādât ve izhâr-ı sādât ve ifşâ-i kerâmât ve ihşâ-i maķâmât gibi bālâda zıkr olunan ki şüret-i nâsda nesnâs pür vesvâsdur ki efsûs ve efsûn ile Hızır u İlyâs ve hayrû’n-nâs diyü nâs-ı ünâs iderler (vr. no: 94/b)

2.8.15. Hz. İsa

Benî İsraille gönderilen son peygamber olup kendisine kitap indirilmiştir. Ağır hastaları ve körleri iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi ve çamurdan yaptığı kuşlara can vermesi, çarmlıha germek isteyenlerin elinden kurtarılıp, göğe yükseltilmesi gibi özellikleriyle divan şiirinde ihtivayı oluşturur.

İsâ'ya inanmayan Yahudiler, sonunda onu öldürmeye karar verirler. İsâ'yı aramaya başlarlar. Havarîlerinden biri olan Yehuda (Judas) az bir para karşılığında İsâ'nın yerini Yahudilere haber verir. Yehuda Yahudilerle birlikte İsâ'yı yakalamak için içeri girdiğinde Allah kendisini İsâ'ya benzetir. Yahudiler de onu İsâ diye yakalarlar. Öldürüp asarlar. İsâ da göğe yükseltilir¹⁷⁰ İsâ göğe çekildikten kırk sene sonra Romalılar Kudüs'e saldırır. Yahudiler'in kimini öldürüp kimini esir alırlar. Yahudi kitaplarını yakıp, Beyt-i Mukaddes'i yıkarlar. Kudüs'ü İsrailoğularından boşaltırlar. İsâ'nın vasiyeti ile Havarî'ler farklı yerlere dağılarak İsâ'nın dinini insanlara yaymaya devam ederler. Sonradan İncil farklı şekillerde yayılır. Birçoğu birbirine uymamaktadır. Hıristiyanların başkanları İncil'lerin birbirine uymadığı için hepsini gözden geçirip içlerinden dört nüsha ayırırlar. Asıl İncil ele geçirilememiştir. İsâ'nın dini üç yüz yıl gizli tutulmuş, İsevîler ibadetlerini gizlice yapmışlardır. Roma İmparatoru Kostantin İsâ'nın dinini kabul eder ve icrasına izin verir.¹⁷¹

Divan şiirinde Mesih ve İsî isimleriyle daha çok kullanılır. Sevgilinin dudağı, nefesi yahut sevgilinin diyarından esen rüzgâr, diriltici özelliğı ile Hz. İsa'ya

¹⁶⁹Ömer Faruk Harman, "Hz. İlyas" TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara C.XXII, 2000. s. 160- 162.

¹⁷⁰Türkiye Gazetesi Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi, s. 43

¹⁷¹Ahmet Cevdet Paşa., **Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ** (sad. Metin Bozkurt) , Bedir Yay., İstanbul, 1986 s.45

benzetilir. Hâb-nâme’de, Ebu Suud’dan nakledilen hadisi şerifde Hz. İsa’nın yeniden yeryüzüne inmesi ve Mehdi’ye tabi olmasından bahsetmektedir.

Ebu es-Su‘ dāndur bu huşūşda bu maşlahat ol hāzrete ‘arz kılna şekk yoğdur ki re ‘y-i cihān-ārāya muvāfaqat göstere didikde der-‘akab sa‘dü’l-mülūke bir haṭṭ-ı hümāyūn taḥrīr olup ‘ahde-yi resūla ba‘de’t-tefvīz ol daḥı bir zamān-ı yesīrde huşūr-ı Hāzret-İsā‘dü’l-melūke duḥūl itdükde ol daḥı imtişālen li’l-emri’l-‘ālī-yi dār-ı sālṭanat Hāzreti Şāh-ı İslāma ‘azīmet ol vechle emr-i risāleti ba‘de’l-infāz yedi iḳlimden yedi ḥakīm-i zī-fünūn....(vr. no: 42/b)

2.8.16. Hz. Muhammed

Peygamberlerin sonuncusu olup bütün insanlığa gönderilmiş olan Hz. Muhammed, Hâb-nâme’de ismi en çok zikredilen nebî olmuştur. Özellikle eserin nat ve münacaat bölümünde adı sık sık geçmiştir.

Klasik edebiyatta ekserî yazılan her eserde Allah’a hamd ve övgüden sonra Hz. Peygambere salat ve selam getirilmiş, şâirler zaman zaman mübalağa sanatından da yararlanarak Hz. Muhammed için methiyeler dizmiştir.

İslām medeniyeti dairesinde gelişen Türk edebiyatında başlangıçtan itibaren Hz. Peygamber’e karşı derin ve samimi bir sevginin ifadesi olan şiirler yazıl gelmiştir. Hz. Muhammed’in peygamberliği, hayatı, mucizeleri, sünnetleri çevresinde zengin bir edebiyat oluşmuştur. İlk örnekleri Arap, sonra İran edebiyatlarında görülen na’t türü Türk edebiyatında da hak ettiği yeri ve değeri bulmuştur. Bütün şâirler, ister dinî konularda, ister lâ-dinî konularda yazsın, eserlerinin baş taraflarında tevhid ve münacâttan sonra Hz. Peygamber övgüsüne yer vermişlerdir. Na’tlar şâirlerin hem Peygamberimize duydukları sevginin bir nişanesi hem de şâirlerin siyer konusundaki bilgilerinin göstergesidir.¹⁷²

Divan şiirinde ve Türk İslam topluluğunda birçok ad ve sıfatlarla anılmıştır. Ahmed, Ahmed-i Muhtar, Bahr-ı Kerem, Fahrü’l Kirâm, Fahr-i Cihân, Habibullâh, İki cihan serveri, İmamü’l Enbiya, Mahbub-ı Huda, Mahmud, Mustafa, Resulullâh,

¹⁷² Mahmut Kaplan, **Divan Şiirinde Hazret-i Muhammed**, Köprü, Bahar 2001, S.74, s.147.

Ümmî, Hazret gibi¹⁷³ Hâb-nâme’de de Muhammed s.a.v’in yanı sıra Resulullâh, Fahr-i Kainat, Mahmud, Ahmed, Rahmetullah, Emin, Hazret-i Nebî, Server-i Kainat, Resûl-i Ekrem, Enbiyâ-yı Azâm isimleriyle zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte de Râsim Efendi, uykuda Hz. Peygamber’in yüzünün güzelliğini gördüğünü uyandığında bu sevinçle bahtının güzel ve rahat olduğunu hissedebildiğini söylemektedir.

*Cemâliñ nûrunu uyhuda gördüm yâ resûlallah
Uyandım bahtımı âsude gördüm yâ resûlallah (vr. no: 92/a)*

2.9. HULEFÂ-YI RÂŞİDÎN

2.9.1. Hz. Ebubekir

İslâmî Türk edebiyatının daha çok dinî-tasavvufî ürünlerinde Hz. Ebû Bekir’in şahsiyetiyle ilgili bazı motif ve imajlara rastlanmaktadır. Ayrıca az sayıda müstakil mensur eserde onun hayatı ve fazîletleri konu edilmiştir. Hz. Ebû Bekir’in şahsiyeti etrafında meydana getirilen manzum eserlerin birinci grubunu, onun hakkında yazılmış methiyeler, na‘tlar, hilyeler, ilâhi ve kasîdeler teşkil eder. İslâmî Türk Edebiyatında Hz. Peygamber’in hayatından bahseden manzum ve mensur eserlerde de Rasûl-i Ekrem’e olan yakınlığı sebebiyle ona genişçe yer verilmiştir. Bunların yanı sıra Hz. Peygamber’in mîrâcını işleyen mîrâciyelerle, hicretini anlatan hicretnâmelerde de Hz. Ebû Bekir’e özellikle yer verilmiştir.¹⁷⁴

Divan edebiyatında sadakatin sembolü olup tevazu yaşamı, cömertliği ile ön plana çıkmıştır. Eserde Hakim ile ankebut arasındaki konuşmada birkaç yerde geçmektedir. Sıddık-ı ekber (büyük dost) olarak ismine teşbih buyrulmuştur.

*Ankebût eyitdi anlar kimlerdür beyân ile baçalım istimâ‘ idelim hakim eyitdi
ki cümleden biri efzâlü’l-ümmete ‘ale’t-tahkîk Seyyidinâ Ebu Bekr el-Sıddîk
rağıyallâhu anh veliyyü’t- tevfiğ hazretleri eyyâm-ı hilâfette nâ-mizâc oldular ise ol
vağitde esedullâhu’l-gâlib ‘Alî bin Ebu Tâlib kerremullâh vechehu ittifâğ-ı i’râğda*

¹⁷³ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.331.

¹⁷⁴ Mustafa Fayda, **Hulefâ-yi Râşidin Devri (Dört Halife Dönemi)**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2014. S.107

bulunup ol diyârîñ me'kulât-ı laîfe ve fâkihası lezîz olmağla binâ' yerine bir tabîb hâziq ile ma'â hâzret-i halîfeye nâme gönderdiler ki eyâ halifetü'l-resûl iş bu diyârîñ fevâkih ve mu'tâ'amından haţır-ı şerîf ne isterse i'lâm (vr. no: 161b)

2.9.2. Hz. Ömer

Doğruluk ve adaletiyle ön plana çıkan Ömer bin Hattab, İslamın ikinci halifesidir. Döneminde birçok ülke feth edilip İslam mülkine dahil olmuştur. Hakkında pek çok hadis-i şerif vârid olup, şehit edilen ilk halife olarak kayıtlara geçmiştir.

Hz. Ebû Bekir'den sonra Müslümanların en fazîletlisi ve hilâfet makamına en uygun sahâbî olarak görülmesi dolayısıyla Hz. Ömer ikinci halîfe olmuştur. Halîfeliği zamanında İran, Irak, Bizans, Mısır ve İskenderiye gibi pek çok yer fethedilmiştir. İslâmî Türk edebiyatında da na't, hilye, kasîde gibi türlerdeki Hulefâ-i Râşidîn ile ilgili kısımlarda "Emîrû'l-mü'minîn", "Fârûk", "Âdil" gibi sıfatlarla anıldığı görülmektedir.¹⁷⁵ Metinde, adaletin timsali özelliğiyle öne çıkmış ve aşağıda yer alan özdeyişle esere konu olmuştur.

Hażret-i 'Ömer mâ tala'atü's- şems ve'l-ķamer hażreti buyuruyor ki Firât nehri kenarında bir ķuzı zâyi' u telef olsa yarın rûz-ı cezâda andan mes'ûl olmaķ havfını tefekkür iderim. (vr. no: 148/b)

2.9.3. Hz. Osman

İslamın üçüncü halifesi olup, döneminde pek çok siyasi karar alınmıştır. Sosyal ve kültürel çalışmalar, fetihler halifeliğinde hız kazanmış, Kuran-ı Kerim onun zamanında çoğaltılmaya başlamıştır. Hilafetinin ilk dönemleri huzurlu, sakin geçmiş; ancak daha sonraki yıllarda kaos, karışıklık ortaya çıkmıştır. Kur'anı okurken şehit edilmiştir. Nitekim metinde de onun Kur'an-ı Kerim'i okurken şehit edildiği ve bu sırada Bakara suresini okuduğu belirtilir.

¹⁷⁵Aynur Kurt, *Türk Edebiyatında ve Abdi'nin Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Haşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn Adlı Mesnevisinde Çehâr-yâr-ı Güzîn*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.3 2015 s. 119

Muhammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem hazretleri aşhāb-ı güzīn miyānında huṭbe buyurdu tā kıyāmete degin zuhūr idicek havādişden haber virdi bir nesne ḳomadı ki andan haber virmeye hıfz iden hıfz eyledi ve meclīs-i nübüvvetde vallāhu’l- azīm üç yüz aşhābdan ziyāde var idi ez-cümle Hazret-i ‘Alī’nün şehādetinden haber virdi ¹⁷⁶ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا عَلِيُّ مَنْ أَشَقَى الْأَخْرِيْنَ

beğāyet şakīsı kimdür ol daḫı Allāh ve Resūle a‘lem didi ḳāle ‘aleyhi’s-selām ḳātīlūke buyurdu ¹⁷⁷ وَ قَالَ أَيْضًا: عَنْ شَهَادَةِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ يُقْتَلُ هَذَا مَظْلُومًا

Resūlullāh şallahāhu ‘aleyhi ve sellem قَالَ يَا عُثْمَانُ: تَقْتُلُ وَأَنْتَ تَقْرَأُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ فَتَنْفَعُ قِطْرَةً مِنْ ¹⁷⁸ كَذَمَكَ عَلَى فَسَيْكُفِكُهُمُ اللَّهُ (vr. no: 7/a)

2.9.4. Hz. Ali

Dört halifenin sonuncusudur. Hz. Osman şehit edildikten sonra halifelik makamına Hz. Ali getirilmiştir. Eserde, Hulefâ-yı Râşidîn arasından ismi en çok geçen halifedir. Hâb-nâme’de Cemel vakası, özdeyişleri, hadis rivayetleri, cifr ilmine vâkıf olması, cengaverliği vb. çeşitli konularda ismi geçmektedir. Eserde bizzat isminin yanında Hazret -i Şîr-i Hudâ, Hazret-i İmam olarak da adı anılır. Aşağıdaki metinde Hz. Huzeyfe’den nakledilen hadiste ismi zikredilmiştir.

Hazret-i Huzeyfeden rivāyet olunmuşdur ki bir gün seyyidinā Muhammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem hazretleri aşhāb-ı güzīn miyānında huṭbe buyurdu tā kıyāmete degin zuhūr idicek havādişden haber virdi bir nesne ḳomadı ki andan haber virmeye hıfz iden hıfz eyledi ve meclīs-i nübüvvetde vallāhu’l- azīm üç yüz aşhābdan ziyāde var idi ez-cümle Hazret-i ‘Alī’nün şehādetinden haber virdi (vr. no: 7/a)^

¹⁷⁶ - Resul (sav) Dedi ki; ya Ali ahiretin kötüsü kimdir ?

¹⁷⁷ Resul (sav) Dedi ki; Hz. Osman’ın şehadetinden bu mazlum olarak öldürülür.

¹⁷⁸ Resul (sav) Dedi ki; ey Osman ve sen Bakara süresini okurken ve bir damla kan parçası üzerindeyken öldürüleceksin. Allah, (onlara karşı) sana kâfi gelecektir (Bakara/137)

Tavzih: Hz. Osman şehit edildiği vakit o sırada Kur’an-ı Kerim okuyordu. Şehadete erdiği sırada Bakara süresini kırâ’ at ediyordu. Hatta kanının damlaları Bakara 137. āyete sıçramıştı.

2.10. EHL-İ BEYT

2.10.1. Hz. Aişe

Hz. Peygamberin zevcesi, Hz. Ebubekir'in kızıdır. İslâmî kaynaklarda Ümmü'l-mü'minîn (müminlerin annesi) olarak anılır.

İslam dininin esaslarını anlatma faaliyetleriyle de öne çıkan Hz. Ayşe hakkında müstakil eserler yazıldığı gibi Hz. Peygamber'le ilgili eserlerde de birçok özelliyle zikredilmektedir. Divanlarda ise na't ve benzeri dinî manzumelerde hanımların ileri geleni ve faziletlisi, zühd ve takvâ sahibi oluşuyla zikredilir¹⁷⁹. Eserde Cemel vakası ve Hz. Peygamberden hadis rivayetleriyle esere konu olmuştur.

Hâzret-i Â'îşe rağiyallâhu 'anhâdan mervî hadîs-i şerîfîn me'al-i leţâfet iştîmâli budur ki Cenâb-ı Haqq ve feyyâz-ı muţlak mesned-i efrûz saltanat olan bir pâdişâh-ı ma' delet penâhi mażhar-ı hayr kalmağ murâd eyledikde ol pâdişâhı hilye-i şadâkatle muttaşif bir vezîr-i aşaf şîfat mağrûn ve muvaffâğ kılar ki ferâmuş olan eşyâ-yı tezkîr ve zîkr ve irâde buyurulan umûrda i'ânet ider vezâret için ihtiyâr olunan zevât-ı kirâmda on şîfat bulunmağ elzemdür evvelkisi 'alemdür ki muğtezâ-yı şer' muţahhar üzere hareket eyleye (vr. no: 130/a)

2.10.2. Hz. Fâtıma

Hz. Peygamberin kızı, Hz. Ali'nin zevcesidir. İsmi divan şiirinde ehl-i beyt ve çocuklarıyla beraber zikredilmiştir. Hz. Fâtıma “beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü kadın” anlamında Zehrâ ve “ıffetli ve namuslu kadın” anlamında Betûl lakaplarıyla anılır¹⁸⁰. Gerçek ismi Fatıma'nın yanında eserde bir çok yerde Zehra olarak geçer.

Bu nişâne ile taraf-ı bârgâh-ı Kibriyâ ve mülâkât-ı Hâzret-i Muştafâ ve müşâhede-yi didâr-ı Zehrâ ve muşâfağa-yı Hamza seyyidi'ş-şühedâ ve muhâlağa-yı Ca'fer-i Tayyâr itsem gerek ve bu seylâb-ı hûn ile menzil-i mağşûda vâşıl olsam gerek (vr. no: 166/a)

¹⁷⁹ Semra Tunç, Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2010 Sayı 15 s.233-267

¹⁸⁰ Yaşar, KANDEMİR “Fâtıma”,mad. **DİA**, C. 12 s.23

2.10.3. Hz. Hasan

Hz. Ali'nin büyük oğlu olup, Hz. Muhammed'in torunudur. *Lakabı Müctebâ'dır. İslam halifelerinin beşincisidir; on iki imamın da ikincisidir. Hicretin üçüncü yılında Medine'de doğdu. Muaviye kendinden sonra yerine Hasan'ı halife yapacağını halka duyurunca oğlu Yezid Şam'dan Medine'ye zehir gönderdi ve Hz. Hasan'ın hanımını çeşitli vaadlerle kandırarak kocasını zehirletti. Vefatında 46 yaşındayda olan Hz. Hasan'ın çocuklarına ve soyuna Şerif denilir. Dini edebiyatta adına çok rastlanır, daha çok kardeşi Hüseyin ile birlikte anılır*¹⁸¹

Hazreti Ali'nin katili İbn Mülcem, Hazreti Hasan'ın huzuruna çıkarılmış, Hazreti Hasan tarafından kısas uygulanmıştır. Eserde de bu bölümünden kesit verilmiştir.

Ḥazret-i Alī Ḥazret-i Ḥasana ḥiṭāb buyurup eyitdi eger sen dilerseñ İbn Mülcemi ḳatlı eyle ve murād idersen ‘avf idersin senuñ için ḥayırlıdur buyurdular imdi Ḥazret-i Ḥasan rādıyallāhu ānh İbn Mülcemi ḳatlı eyledi ḥalbukı varıse-i Ḥazret-i Alide şıgār var idi bu ḳāzıyyeden iki vech üzere istidlāl olundu evvelki Ḥazret-i Alī rādıyallāhu ānhuñ ḳavl-i şerīfī sānī ki Ḥazret-i Ḥasanuñ fi‘il-i şerīfidür ammā ḳavl-i şerīf ile istidlāl sābitdür zīrā Ḥazret-i Alī Ḥazret-i Ḥasanuñ şıgārın bulūğıyla ḳaydetmeksizin muṭlaḳ olduğı ḥalde dilerseñ ḳatlı eyle diyü taḥliye buyurdular ammā Ḥazret-i Ḥasanuñ fi‘liyle istidlāl daḥı sābitdür zīrā Ḥazret-i Ḥasan şıgārın bulūğuna muntazır olmadığı ḥalde İbn Mülcemi ḳatlı eylediler (vr. no: 104/b)

2.10.4. Hz. Hüseyin

Hz. Peygamberin torunu olup, eserde ehl-i beyt arasında ismi en çok zikredilenlerdendir. Muaviye'nin ölümünden sonra oğlu Yezid halife olmuş, kendisine biat edilmesi istenmiştir. Hz. Hüseyin bu itaata uymamış, yanındakiler ile beraber Irak'a doğru yola çıkmış, yapılan telkinlere rağmen geri dönmek istememiştir. Muharrem ayının onuncu günü Kerbela'da şehit düşmüştür.

Kerbela hadisesinden dolayı onunla ilgili birçok divan şâiri mersiye yazmış, başta Fuzûlî olmak üzere bazı şâirler Kerbela hadisesinin trajedik boyutunu

¹⁸¹ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.195.

eserlerinde işlemişlerdir. Hâb-nâme'den alınan aşağıdaki metinde de onun şehit edilmesinden sonra Yezid'in pişmanlıklarından ve halk nazarında itibarının sarsılmasından bahsedilmiştir.

Yezîd ol kelimâtdan kemâl-i infî'âl bulup ayağa fırap müezzîne emr itdi ki kâmet getirüp meşgûl-ı namâz oldular namâzdan soñra def'-i mazanne için cemî'-i ümerâ-yı Şâm u Kûfeyi hâzır idüp izhâr-ı te'essüf kıldı ki ben Hâzret-i Hüseyinin katline râzı degil idüm la'net 'Ubeydullâh ziyâde ki bu emr-i kabîhe ikdâm idüp benî 'Irâk ve Şâmda bed-nâm itdi (vr. no: 72/b)

2.10.5. Ümmü Gülsüm

Hiz. Peygamber'in torunu, Hiz. Fâtıma ile Hiz. Ali'nin kızıdır. *Kaynaklarda adının Resûl-i Ekrem tarafından verildiği belirtilmektedir.*¹⁸² Eserde de kardeşi Hiz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Yezid'in huzuruna getirilmesi ve ona meydan okumasından bahsedilmektedir.

Yezîd eyitdi bu kimdir didiler (oradakiler) hemşire-i Hüseyin bin 'Alîdür Ümmü Gülsüm dahı bir cânibden ğurûşa gelüp eyitdi ey Yezîd ruşat ver ki Hâzret-i Hüseyin ile bir dahı mülâkât idüp vedâ' idem icâzet hâşıl idüp ol demde ser-mübâreki eline alup râyiha-yı gîsü-yı müşk-bârından bir zamân bî-hüş olup üzerine geldikde eyitdi ey Yezîd ümîdvârum ol vâcibü'l-vücûd dergâhından 'azâb-ı âhiretten muğaddem 'azâb-ı dünyâya giriftâr olup murâdına yetmeyesin (vr. no: 71/a)

2.10.6. Zeynep

Hayatına dair bilgiler daha çok menkıbe türündendir. Kûfe'de ve ardından götürüldüğü Dımaşk'taki benzer davranışları sebebiyle Zeynep bazı kaynaklarda Hiz. Peygamber'in soyunu yok olmaktan koruyan kişi olarak da zikredilmektedir.

Fesahat ve belâgatta babasına benzetilen Zeynep'in Kûfe'de valinin yanına götürülürken halka hitaben yaptığı söyleyişi, ayrıca Ubeydullah bin Ziyâd'ın huzurunda yaptığı konuşmalar ve ardından götürüldüğü Dımaşk'ta Yezîd bin

¹⁸² Huriye Martı Ümmü Külsüm bint Ali, mad. **DİA**, C42 s323

Muaviye ile arasında cereyan eden muhâverede söylediği sözler meşhurdur.¹⁸³ Hâb-nâme’de kızkardeşi Ümmü Gülsüm ile Yezid’e meydan okuması ve Hz. Hüseyin’in oğlu Zeynel Abidin’i Yezid’ten koruması ile söz konusu olmuştur.

*Ümmü Gülsüm ve Zeyneb feryâda gelüp eyitdiler ey zâlim-i bî-din bu tıfildan
ğayrı hânedân-ı nübüvvetde şâhib-i velâyet kalmadı bu ne zulm-ı şarîhdür (vr. no:
71/b)*

2.10.7. Zeynel Abidin

Babası Hz. Hüseyin; Selâme ve Gazâle adlarıyla bilinen annesi Hz. Ömer devrindeki fetihler sırasında Medine’ye getirilen, son Sâsânî hükümdarı III. Yezdicerd’in kızı Şehrbânû’dur. Ebû Muhammed ve Ebü’l-Hüseyin künyeleriyle de anılmakla birlikte daha çok Zeynel âbidîn lakabıyla meşhur olmuştur. Bunun yanında “Seyyidü’s-sâcidîn, Seccâd, Zü’s-safenât” (fazla secdeden dolayı dizleri nasır tutmuş) lakaplarıyla da tanınır. Resûl-i Ekrem’in ve Hz. Hüseyin’in neslini devam ettirdiği için “Âdem-i âl-i abâ” ve “Ebü’l-eimme” diye zikredilmiştir. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehid edilen büyük oğlu Ali’dan (el-Ekber) ayırt edilmesi için Ali el-Asgar adıyla da bilinir. Zayıf bünyeli ve hastalıklı olması sebebiyle Kerbelâ Vak’ası’na fiilen katılmadığı halde Şemir b. Zülcevsen kendisini öldürmek istediye de Emevî ordusu kumandanı Ömer b. Sa’d tarafından kurtarıldı. Böylece Kerbelâ faciasından sağ kurtulan tek Hüseyin evlâdıdır.¹⁸⁴ Hâb-nâme’de babası Hz. Hüseyin ile diyalogundan bir kesit verilmiştir.

*Hzret-i Hüseyin eyitdi ey nûr-ı dîde hâlâ saña ruşat-ı şehâdet yokdur zirâ
silsile-i siyâdet saña merbûtdur ve baķā-yı nesl-i Muşafâ ve Murtaza senün vüçüdiña
meşrûtdur Hzret-i Zeynel ‘Abidîn eyitdi hâşâ ki ben şerbet-i şehâdetden bi-naşib ve
devlet-i dîdâr-ı şerifiñden mahrûm kalam Hzret-i Hüseyin eyitdi ey ciger-küşem
bezm-i belâda cām-ı şehâdet-nüş itmege henüz saña nöbet gelmemişdür ve sâķi-yi
ecel seni henüz yâd idegelmemişdür ‘anķarib sen daķı bu şerbetden nüş idüp (vr. no:
68/a)*

¹⁸³ Halit Özkan, Zeyneb bint Ali mad. **DİA**, C.44, s.356.

¹⁸⁴ Ahmet Saim Kılavuz, Zeynel Abidin mad. **DİA** C.44, s.365.

2.11. ASHAB-I KİRAM

2.11.1. Ammar bin Yasir

Müslümanlığını ilan eden ilk kişilerden biri olup kaynaklarda altmış civarı hadis nakliyle yer alır. Annesi Sümeyye İslamın ilk şehidi olarak bilinir.

Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine Hz. Ali'ye biat etti. Cemel ve Sıffîn'de onun saflarında yer aldı. Sıffîn'de doksan üç yaşlarında olmasına rağmen Hz. Ali'nin yaya birliklerinin kumandanı olarak savaşırken şehid edildi ve Hz. Ali'nin kıldırıldığı cenaze namazından sonra orada defnedildi. Ammâr'ın öldürülmesi üzerine Muaviye b. Ebû Süfyân'ın ordusunda büyük bir karışıklık çıktı. Onun "âsi bir topluluk" tarafından öldürüleceğine dair hadîs-i şerifi hatırlayarak endişeye kapılanlar arasında bulunan Amr b. Âs, büyük bir üzüntüyle, böyle bir olayı görmektense yirmi yıl önce ölmüş olmayı tercih ettiğini söyleyince Muaviye, "Onu biz öldürmedik, onu buraya getirenler öldürdü" diyerek Amr'ı teselli etmeye çalıştı.¹⁸⁵ Eserde de onun şehit edilmesi ve vefatıyla ilgili söylenen hadis-i Şerif¹⁸⁶ ile yer almıştır.

Vaktâ ki 'Ammar bin Yâsir hâzretleri şehîd olup re's-i sa'âdet-i huzûr-ı Mu'âviyeye getirildikde... ve yine Mu'âviye hakkında ¹⁸⁷ *لَنْ يَغْلِبَ الْمُعَاوِيَةَ أَبَدًا وَعَمَّارٌ* ¹⁸⁸ *تَقَاتُكَ الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ* buyuruldu (vr. no: 7/b)

2.11.2. Ebû Hureyre

Yemen asıllı bir sahabî olup asıl ismi Abdullah bin Sahr'dır. Hz. Peygamberden hadis rivayetleriyle meşhur olmuştur. Nitekim Hâb-nâme'de ismi Hz. Muhammed'ten almış olduğu sözleri aktarmakla mükellef olduğu görülmüştür :

İşte bu manzûmını şerîf-i te'kîd Ebû Hureyre ve Hâzret-i 'Aişe radıyallâhu 'anhumâdan mervî olan hadîs-i şerîfdür ki *سئل سائل يا رسول الله ابن الله قبل ان يخلق ان يخلق*

¹⁸⁵ Mustafa Fayda, Ammar bin Yasir mad. **DİA**. C.3 s.75-76

¹⁸⁶ Vah Ammâr! Kendisini âsi (bâgı) bir topluluk öldürecek. Ammâr onları cennete, onlar ise onu cehenneme davet ederler" (Buhârî, "Şalât", 63)

¹⁸⁷ Ammar ve Muaviye asla galip gelemezler.

¹⁸⁸ seni başkaldıranlar öldürecek

العالم قال صلى الله عليه وسلم كان الله في العماء ما العماء يا رسول الله قال ما فوقه هواء ولا تحته هواء¹⁸⁹
رسول

2.11.3. Amr bin As

*İslâm öncesi hayatında Hz. Peygamber'in muhalifi olan Amr b. Âs, İslâm'a girdikten sonra Hz. Peygamber'in yakınında bir yer edinmiş ve onun siyâsî ve askerî konularda danışmanlığını yapmıştır.*¹⁹⁰ Eserde daha çok Muaviye ile ismi birlikte zikredilmiştir.

Hzreti Mu'âviye Ebū el-mülūk olup siyâset-i mülkde bî-hemtâ ve tedbîr-i menzilde yektâ idi ki eşyâ-yı erba'a anda mevcūd idi edeb u 'aql ve 'adl u iqdâm bu eşyâ-yı erba'adan 'ârî olmadı ki umūr-ı memlekete ve siyâset-i medeniyete za'f mûcibe ola ve cesed-i insânda olan řabâ'-ı erba'a gibi ki bunlardan biri nâķış olmadı ki cesed-i insânuñ terkîbine za'f gele işbu evşâf ile mevşûf olup vücūd-ı hümayûn-ı 'âlem sūdlarıyla řâ'ide-i memleket řâim u řebât ve řavî idi kübrâsına vezîr-i müdebbîri olan 'Amr Bin 'Âş idi ki řıfat-ı aşereyi câmi' idi (vr. no: 36/a)

2.11.4. Hz. Hamza

Hz. Peygamberin amcası olup Kureyş kabilesinde muteber bir yer edinmiştir. İslam diniyle tanıştıktan sonra bu din uğruna kendini hiçe saymış ve nihayetinde Uhud'da şehit düşmüştür. Lakabı esedullah (Allah'ın arslanı) olup divan şiirinde de bu özelliği ve cesaretiyle ön plana çıkmıştır.

Akrabalık hukukunu gözeten, mert ve titiz bir insan olan Hz. Hamza, Uhud Savaşı'nda dillere destan olacak şekilde bir kahramanlık göstermiştir. İslâmiyet uğruna kendi hayatını hiçe sayarken savaşın bütün tekniklerini kullanmış, o günün gazileri ve daha sonra hak yolunda savaşacak bütün gaziler için cesaret ve

¹⁸⁹ Biri soru sordu ya Resulullah (sav) Allah neredeydi? Âlemi yaratmadan önce? Resul (sav) dedi ki, Allah görünmeyen yerde karmaşık olan bir yerde (emada) Ema nedir ya Resulullah (sav) dedi ki, ne üzerinde hava var ne de altında

¹⁹⁰ Abdullah Çimen, Amr b. As'a Yöneltilen Eleştirilerin İncelenmesi, **Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2017, C.3, S.2, s.265.

kahramanlık örneği olmuş, gazi ve şehidlerin pîri sayılmıştır. Bundan dolayı İslâm tarihinde “seyyidüşşühedâ” ve “esedullah” unvanları ile anılagelmiştir.¹⁹¹

minnetülillâh sa‘âdet-i şehâdet naşîbim olup bu nişâne ile taraf-ı bârgâh-ı Kibriyâ ve mülâkât-ı Hazret-i Muşafâ ve müşâhede-yi didâr-ı Zehrâ ve muşâfağa-yı Hamza seyyidi’ş-şühedâ ve muhâlağa-yı Ca‘fer-i Tayyâr itsem gerek ve bu seylâb-ı hûn ile menzil-i maşûda vâşıl olsam gerek (vr. no: 166/a)

2.11.5. Cafer-i Tayyar

Ashab-ı Kiramdan olup Hz. Peygamberin amcazâdesidir. Asıl ismi Cafer bin Ebu Talib’dir. Tayyar ¹⁹² onun lakabıdır. Mute savaşı sırasında göstermiş olduğu üstün gayretten dolayı bu lakab kendisine verilmiştir. Metinde de ismi Hz. Hamza ile zikredilmiştir.

minnetülillâh sa‘âdet-i şehâdet naşîbim olup bu nişâne ile taraf-ı bârgâh-ı Kibriyâ ve mülâkât-ı Hazret-i Muşafâ ve müşâhede-yi didâr-ı Zehrâ ve muşâfağa-yı Hamza seyyidi’ş-şühedâ ve muhâlağa-yı Ca‘fer-i Tayyâr itsem gerek ve bu seylâb-ı hûn ile menzil-i maşûda vâşıl olsam gerek ... (vr. no: 166/a)

2.12. MEZHEB İMAMLARI

Hz. Peygamber’in sağığında dinî hayata ve hukukî ilişkilere dair meselelerin çözümü için ictihada başvurulsa da neticede bu çözümler vahyin kontrolü altında bulunuyordu. Onun vefatıyla birlikte bu imkân sona erdiği gibi İslâm coğrafyasının genişlemesi sebebiyle ictihadî meselelerin sayısında önemli bir artış ortaya çıktığından ictihad faaliyeti yeni bir ivme kazanmıştır. Akabinde fıkıh çalışmaları hızlanmış, zaman zaman farklılaşmalardan dolayı bir ekolleşme halini almıştır. Fıkıhî disiplin haline gelme süreci 4 fakihin çalışmalarıyla belirginleşmiştir.¹⁹³

Dinî hükümlerin anlaşılması noktasında ileri sürülen fikirler hakkında bilgi veren mezheplerin dinin amacına ulaşmasında ve yorumlanmasında katkısı olmuştur. Sünnî inancıya göre temelde dört mezhebin ictihadı kabul edilmiştir. Hanefî, Şâfiî,

¹⁹¹ Hüseyin Algül, Hamza mad. **DİA**, C.15 s.502.

¹⁹² [Tayyar: uçan]

¹⁹³ İlyas Üzüm, mezhep mad. **DİA**, C.29 s.537.

Hanbelî ve Mâlikî. Eserde Numan bin Sabit (Ebu Hanife) ve İmam Şafi'î yer verilmiştir.

2.12.1. Ebu Hanife

Asıl adı Numan bin Sabit olan Ebu Hanife , fıkıh alimlerince İmam-ı Âzam olarak ismi zikredilir. İslam kültüründe fikhî düşüncenin ve icihad anlayışının gelişmesine zemin hazırlayan kişi olarak anılmıştır. Hâb-nâme'de ismi en çok zikredilen mezhep imamıdır. Aşağıdaki verilmiş metinde katl-i kısas ile ilgili düşüncesi ile eserde ön plana çıkmıştır.

İslaḫiye muta'allaḫ ve yāḫūd ḳāt' itmeklikte esliḫa maḳāmına ḳāim olan keskīn tāş ve ağaç ve ḳamış veyā sırça veyā uci demirli şopa veyā āteş ile iḫrāk gibi eczāi tefrīḫ idici şeyler ile ḳatl ider ise İmām-ı A'zam 'inde ol kimesne müte'ammid olmuş olup ḳışāş lāzım gelür (vr. no: 104/a)

2.12.2. İmam Şafi'î

Asıl adı Muhammed b. İdrîs olan İmam Şafi'î sekizinci yüzyılda Filistin'in Gazze şehrinde doğmuştur. Tıpkı Ebu Hanife gibi İslam hukukunun gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Eserde de ismi onunla beraber zikredilmiştir.

ḫuşūşā ki bunca 'ulemā-yı 'izām ve fuḫalā-yı kirām maḫzarındaki her biri aḫḳām-ı fetvāda ḫāzreti Nu'mān ve Şāfi'î ve aḫḳām-ı taḳvāda Ḳurtubî ve Yāf'îdür (vr. no: 43/b)

2.13. MUTASAVVUF ŞAHSİYETLER VE SUFÎ MENKİBELERİ

2.13.1. Cüneyd-i Bağdadî

Tasavvuf ehlinin tanınmış simalarından olup dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Tasavvufun gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Cüneyd tasavvuf terimlerini, usul ve esaslarını tesbit ederek tasavvufun ortaya çıkışını sağlayan büyük sûfîlerden biridir. Tasavvufî görüşleri hem kendi risâleleri hem de kaynak eserler yoluyla günümüze ulaşmıştır. Sûfîliğin temel konularından biri, insan ile Allah arasındaki mesafeyi kapatma meselesidir. Ona göre bu mesafe ancak tasavvuf köprüsüyle kapatılabilir. Bundan dolayı tasavvufu, “Her şeyden alâkayı kesip Allah’la olmaktır” veya, “Allah’ın sendeki seni öldürüp kendisiyle diri kılmasıdır” şeklinde tarif eder (Kuşeyrî, s. 551, 552). Cüneyd birinci tanımında Allah’la kul arasındaki mesafeyi aşmak için insanın Allah’tan başka her şeyden kopması gerektiğini, ikinci tanımında ise bu yolculuğun sonunda beşerî vasıflar ortadan kalkmış olacağından insanın sadece Allah’ın sıfatlarını göreceğini, bu anlamda beşerîliğin yok olup sadece Hakk’ın var olacağını anlatmaktadır. Bu merhalede tasavvufun temel meselesi olan tevhid konusuyla karşılaşılmaktadır.¹⁹⁴ Hâb-nâmeden alınan aşağıdaki metinde, Cüneyd-i Bağdadî’nin soyundan gelen bir zahidin de bulunduğu bir mecliste eleştirilmesi dikkat çekmektedir.

Zemân-i evâ’ilde rufeķâ-yi şelâse ki biri şahîhi’n-neseb sādât-i kirâmdan seyyîd digeri ‘ilm-i fiķihda imâm Yûsuf şânî Mollâ Faķîh üçüncü sülâle-yi hazret-i Cüneydin zâhid miyânelerinde ķavl-i ķarar ‘ahd-i mîşâķ idüp bi’l-ittifâķ otuz seneye mütecâviz refâķatlerinde ‘âlem-i geşt-i güzâr idüp kendülerine zürtümü’l- meķâbir żarar işâbet itmemişdür.... istirâķat buyrulması mercûdur dedikte içlerinden zâhid-i merķûm ey vâh diyüp müterâhi-yi seccâde olduķda seccâdeyi ba’de’l-ahz gelür iken bâĝbân-ı zâhidiñ önüne çıkup eyitdi ey şeyh-i nâ-pâķ zu’m-i fâsidince kendini nesl-i Cüneyd-i Bağdâdîden add idersiñ bu mudur emr-i Cüneydî böyle mi olur irşâd-ı tariķi ger bulmasam iderdiñ (vr. no: 147/a)

2.13.2. Veysel Karanî

Asıl ismi Üveys el-Karanî olup Yemen’in Karen kasabasında dünyaya gelmiştir. Zâhidâne hayatı dolayısıyla Veysel Karanî tasavvuf ehli tarafından örnek bir şahsiyet kabul edilmiş, Hz. Peygamber’i zâhiren görmemekle birlikte mânen kendisinden feyiz aldığı ileri sürülmüştür. Bu sebeple ileriki asırlarda Resûl-i Ekrem’i, Veysel Karanî’yi veya herhangi bir şeyhi görmeden rüya gibi mânevî bir

¹⁹⁴ Süleyman Ateş, Cüneyd-i Bağdadî mad. DİA, C.8 s.120.

yolla onlardan eğitim alan kişilere Üveysî denmiş, bu şekilde eğitim almaya Üveysîlik adı verilmiştir¹⁹⁵

Hız. Muhammed döneminde yaşamasına rağmen peygamberi görememiştir. Rivayetlere göre Medine'ye kadar gitmiş, ancak onunla karşılaşmak nasib olmamış ve geri dönmüştür. Bunun üzerine Hız. Peygamber ona hırkasını hediye olarak göndermiştir. Metinde de hırkasıyla zikredilmiştir.

tabânını tarîkat fâlakasına kaldırıp taqvâ-yı ‘aşâsıyla darb idüp serâ-pây cerhle Veysel-Karanî hırkasını giydürüp işte hırka işte külâh diyu icâzet du‘âsını idüp irşâd eyledi (vr. no: 147/a)

2.13.3. Bayezid-i Bistâmî

Büyük âlim ve velilerden olup tasavvuf ekolünde önemli bir şahsiyettir. Sultân-ül-ârifîn” lakabıyla tanınmış olup, asıl adı Ebû Yezîd Tayfur bin İsa Sürûşân’dır. dokuzuncu yüzyılda İran’ın Bistam kasabında tevellüd etmiştir. Şathiyeleri, hikmetli sözleri ve menkıbeleriyle meşhur olup çeşitli mecmualarda kayıtlıdır. Eserde Şems-i Tebrizî’nin Mevlânâ Rûmî’ye sorduğu soruda ismi zikredilmiştir.

zîrâ cihânuñ her kûşesinde bir Şems-i Tebrîz vardur lâkin kanı Mollâ Rûm gibi bir cevher-i şarrâf ki muhikke dânişle cîb-i cânuñda tutdığı gevherin bilüp ve anı almağa nesi var ise vire ve işbu kazîyye fehvâsınuñ kemâl-ı keşfi bu hikâyeye mevķûfdur..... ey hazret-i Mollâ-yı Rûm ve ey kâşif-i müşkilât huşuş ve ‘umûm cenâbîñizdan bu müşkile cevâb-ı şavâb ricâ olunur ki Muhammed büzürgest yâ Bâyezîd büzürgest Hazret-i Mevlâna bu eşkâl-i mücib-i kelâli güş itdükde hemân ‘itaben ahz-ı ‘inân idüp buyurdu (vr. no: 116/b)

2.13.4. Fudeyl bin İyaz

Halife Harun döneminde yaşamış evliyalardandır. Yine aynı dönemde yaşamış Behlül Dâna ile birlikte Harun Reşid’e sık nasihat eden âlimlerdendir.

¹⁹⁵ Necdet Tosun, Veysel Karanî mad. **DİA**, C.43 s.75.

Nitekim eserde Harun Reşid ile bir diyaloguna yer verilmiş, ona tavsiyelerde bulunmuştur.

Harûn eyitdi mahzûz oldum yâ Fuḍeyl daha ziyâde nüṣḥ u pend ile dimekle yâ emiru'l-mü'mînin cedd-i büzürgârîñuz Ḥazret-i 'Abbâs raḍıyallâhu anh Resûllâh ḥazretlerinden ricâ itdiler ki beni bir imâret ile me'mûr eyle dedikde Ḥazret-i Resûl-i Ekrem yâ 'amm senüñ kendi nefsiñe zâbiṭ ve ḥâkim olmañ saña imâret-i keşîreden enfa'dur yâ emiru'l-mü'mînin eger mülk sizden muḳaddem kelân-ı mülûklere bâḳî lâzım geleydi şimdi siz mâlik olamazdîñiz yâ emiru'l-mü'mînin ma'lûm-ı... (vr. no: 116/b)

2.13.5. Hallac-ı Mansur

Görüş ve yaşam tarzıyla döneminin dikkatini çeken Mansur H.858 yılında İran'ın Tur şehrinde doğmuştur. Genç yaşta ilmî konulardaki ehliyeti onun tasavvufa ilgisini arttırmış, zamanla tasavvufun sembollerinden biri olmuştur. İnsanoğlunu, Yaratıcı'nın bir tecellisi olarak gördüğü için meşhur "Ene'l Hakk" sözünü söylemiş ve bu sözünden dolayı katledilmiştir. Bu söz başta Bektaşî olmak üzere bir çok tarikatta büyük etki uyandırır. "Ene'l hakk" sözü bir çok menkıbeye geçtiği gibi divan şâirlerimizde bu unsurları sürekli eserlerinde dile getirmişlerdir. Divan edebiyatında sevgilinin saçları idam ipine benzetilmiş, âşık da tıpkı Mansûr gibi aşk şehidi olarak bu ipte asılmıştır. Hâb-nâme'de onun bu sözüne telmih yapılmıştır.

ṭāvus eyitdi ey ḥakîm zî-fünûn ḥayâl-ḥâne-i ḥâṭıra yine bir mes'ele-i müşkil vâḳı' oldı 'acabâ Bâyezîdiñ sübhânî mâ a'zîmü's-şânı ve Mañşûruñ Ene'l-Haḳḳ kelâmı ne sebeb üzerine mebnî idi ve bu kelâmına şer'-i şerîf rûy-ı mesâide gösterir mi (vr. no: 143/b)

2.13.6. Muhyiddin Arâbî

İslam düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan tasavvuf erbabı ve mütefekkindir. 12. yüzyılda Endülüs'de doğmuş, fikirleriyle gerek döneminde ve gerekse de kendinden sonra gelen ilim erbabını etkilemiştir.

Eserlerinin şekli özelliklerinin yanı sıra muhtevaları konusuna da temas eden İbnü'l-Arabî, verdiği bilgileri bazı kişilerin söz ve görüşlerinden veya kitaplardan aktarmadığını söylemiştir. Kendisinin başkasına ait sözleri tekrarlayanlardan, bir başka eseri veya herhangi bir müellifin yolunu izleyenlerden, filozofların veya benzeri düşünürlerin sözlerini ve görüşlerini nakledip duranlardan olmadığını, kitaplarının sadece Hakk'ın kendisine keşif yoluyla verdiği ve imlâ ettirdiği şeyleri içerdiğini sahip olduğu ilmin vecd sultanının veya vücutta fâni olma halinin kendisinde galebe ettiğinde kalbinde tecelli eden şeylerden ibaret olduğunu ileri sürer.

İbnü'l-Arabî kendi görüşlerini anlatırken zaman zaman bu konulara dair diğer görüşlere eleştiri ve yorumlar getirmiştir. Ona göre her din, mezhep veya düşünür hakikatten bazı parçalara sahip olabilir; ancak bunlar aslî anlamlarından kaymış, ilk konulduğu yerlerden başka yerlere gitmiş durumda bulunabilir. Bu parçaları yeniden ait oldukları yerlere oturtmak için orijinal bir metafizik şablona sahip olmak gerekir. Bu da ancak keşif ilimleriyle olabilir.¹⁹⁶

Müellifin ömrü hep ilimle işigâl olmuş, ağırlıklı olarak tasavvufî olmak üzere beş yüze yakın eser vücuda getirmiştir. Fusûsü'l-Hikem ve otuz yedi ciltlik El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye hacim olarak en kapsamlı eserleridir. Hoca-zâde Muhammed Râsim eserlerinde bu iki çalışmayı sürekli zikretmiştir.

İslam coğrafyasında ismi Şeyhü'l-Ekber olarak zikredilmiş, Râsim Efendi de Hâb-nâme'de genellikle sadece bu takma adla ismini belirtmiştir. Muhyiddin Arâbî'nin yukarıda saydığımız iki önemli eserinin yanında bizi ilgilendiren bir çalışması daha mevcuttur. O da “Şeceretü'n-Nu'mâniyye fî Devleti'l-Osmâniyye” Kitabı'nda, Osmanlı'nın Zuhuruna Dair Esrarengiz İşaretler” adlı eseridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık bir asır önce yazılan bu eserde yazar ilm-i cifr ve ebced hesabıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve tüm cihana hakimiyetini müjdelemektedir. Hoca-zâde Muhammed Râsim, Hâb-nâme'nin İlm-i Cifr kısmında ve bazı bölümlerde bu eserden bizzat yararlanır. Hem ilm-i cifr kısmında hem de Hâb-nâme'nin ikinci bölümünde bu bilgidен bahsedilir :

¹⁹⁶Mahmud E.Kılıç, İbnü'l-Arabî, Muhyiddin mad. DİA, C.20, s.521.

bu kelâmın te'vîlin Hâzret-i Şeyhden suâl itdiklerinde cevâbında

¹⁹⁷ اذا دخل السين بالشين ظهر قبر محى الدين *diyu cevâb (9) virmektedir*

Vaqtâ ki Sulţân Selîm Şâma duhûlunda mes'ele-i müşkil keşf olundu ya'ni murâd-ı şeyh bu idi ki müezzîn ezânı aqçe ile oqur idi 'ulemâ-yı mutekaddemin 'indinde ücret ile ezân kıra'ât itmek câ'iz olmadığından haqıkatde Cenâb-ı Haqqı tekbîr itmezsiñ murâdıñ ancak zehebdür taht-ı qadimde bir çoqca altun vardur Ahz yine işâret eyledi bir dahı ücret ile ezân kıra'ât eyleme çünki sen bundan ol aqçe için câmi'-i şerîfi ta'tîl ve cemâ'atı tefrîk eylediñ ve bundan soñra dahı aqçe anlara sebeb olduñ sinden murâd selîm olup ol defneyi ol maħallden ihzâ idüp qabr-i sa'âdetlerin termîm ve ta'mîr itdiler

Yukarıdaki metinde Muhyiddin Arâbî'nin ebced hesabıyla yaptığı "Sin Şın'a girince Mim'in kabri ortaya çıkar" şeklindeki ifadesi Muhammed Râsim tarafından ele alınıp izahı yapılmıştır. Nitekim Sin'in Yavuz Selim'i, "Şın"ın Şam'ı, "Mim"inde Muhyiddin'i işaret ettiği; Yavuz Selim'in Mısır seferi öncesi Şam'a girdiği ve onun kabrini ifşa ettiği ortaya çıkar. Metinden alınan aşğıdaki bilgide de Muhyiddin Arabî yine ilm-i cifrden yararlanarak Rum suresinin ilk âyetleriyle çıkarımda bulunur:

Şeyhü'l-Ekber kıddise sırrıhu bu âyet-i kerîmeden Şâh Timûruñ (3) bilâd-ı İslâmiyyeye istilâsını istihrâc buyurmuşlardır (vr. no: 7/a)

2.13.7. Rabi'â-yı Adevîyye

Sekizinci yüzyılda Basra bölgesinde yaşamış kadın mutasavvıfçı ve evliyadır. Kerametleri ve tasavuffî fikirleriyle ön plana çıkmıştır. *Râbia'nın zühd hareketinin tasavvufa dönüşüm sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Râbia'nın önderliğinde gelişen tasavvufî çizgide korku, kaygı ve hüznün yerine sevgi, ümit ve iyimserliğe ağırlık verildiği görülür. Sûfî müellifler sadece muhabbet ve aşk konusunda değil tövbe, zühd, hüznün, rızâ, tevazu gibi tasavvuf kavramlarının açıklanmasında da Râbia'nın sözlerine başvurmuşlardır. Çektiği sıkıntılar ve yaşadığı zorluklarla Hâb-nâme'ye konu olmuştur:*

¹⁹⁷Sin şine girerse Muhyeddin'in kabri açığa çıkar.

derece-yi zühdde Hâzret-i Sâre ve takvâda Āsyâdur ‘ilmde Hâzret-i manend-i ‘Āiše ve nesebi mümtehâ-yı Hâzret-i Fâtıma rağıyallâhu ‘anhâdur perverde-yi hüsni başarı çilekeşi Rabi‘â-yı ‘Adevîyyedür tâ kı işbu evşâf andadur diyesin (vr. no: 48/a)

2.13.8. Mevlânâ Celaleddin Rûmî

Hem mutasavvıf hem de şâir kimliğiyle ma‘rûf olan Celaleddin Rûmî, 13. yüzyılda yaşamış kendisinden sonraki çoğu şâiri etkilemiştir. Mütefekkiriği, alçakgönüllüğü, Mesnevîsi, Şems-i Tebrizî ile olan dostluğuyla ismi zikredilmiştir. Hâb-nâme’de Mesnevî eseriyle ön plana çıkmıştır.

kāmildür ki a‘ni be Mollâ Celâlle’ d-dîn-i Rûmî İbn-i Sulţānu’l-‘ulemāu’l-Belhî hâlen sa‘âdetle medrese-yi siyâdet-medâr ve dirâset-envârda zümre-yi t̄alibîne ta‘lîm-i ‘ulûm-ı dîniyye itmege giderler didikde hâzret-i şeyhüñ nûr-ı velâyetle hâıır-ı nûr-ı mefâırlarına bu lâyiğ oldu ki ayâ bizim maqşûdumuz olan sîne-yi şâfi bu ola mı ve ‘acabâ Şems-i Tebriz bunuñ gibi evc-i ‘azametde olan hümâşanı hâzîz-i meskenetde dâme şalâhı deyü tefekkür iderek rikâb-ı sa‘âdetlerince bir miğdâr giderek hemân ağız-ı ‘inân idüp didi ki (vr. no: 116b)

2.13.9. Şems-i Tebrizî

Miladî 1185 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiş, Asıl adı Muhammed bin Ali olup Tebrizli olduğu için Tebrizî olarak ismi zikredilmiştir. ilk eğitimini burada alan Tebrizî, daha sonra Anadolu’ya nihayetinde Konya’ya varır. Burada Mevlânâ Rûmî ile karşılaşır. Mevlânâ’nın hayatında bir dönüm noktası oluşturur.

Şems-i Tebrizî menkıbesi eserin on dokuzuncu bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanında Muhammed Râsim diğer bölümlerde ona ait beyitlere de atıf yapmaktadır. Eserde onun hayat hikayesine ve Mevlânâ ile tanışmasına yer verilir:

Çünkü bu niyyet üzre hıttâ-yı Tebrizden seyr iderek vilâyet-i Yunândan Konya nâm şehr-i Karamana geldikde ‘ârifâne küşelerin seyr iderken nâgâh gördi ki bir merd-i Mollâ nâşiyesinde mağvilik lema‘ân ider cübbe-yi destâr ile pür ve ester-i mâriyâne süvâr olup önuñce merd-i gâşiye vār-ı sa‘âdet-şiyâr ve yemîn ü yesârda

merdmān-ı şalāh aşārlar ve vakār ile yürürler çünkü Hazret-i Şems bir şahşa su 'āl itdiler ki bu zāt-ı kadir-‘ālī kimlerdendir cevābında hıttā-yı Karaman enfās-ı kudsiyesi seferesinden şa‘bān olmuş bir ferd-i fāzıl ve ‘ālim-i ‘āmil kāmildür ki a‘ni be Mollā Celāle‘d-dīn-i Rūmī İbn-i Sulţānu‘l-‘ulemāu‘l-Belhī hālen sa‘ādetle medrese-yi siyādet-medār ve dirāset-envārda zümre-yi tālībīne ta‘līm-i ‘ulūm-ı dīniyye itmege giderler (vr. no: 115/a)

2.14. EFSANEVİ ŞAHISLAR, HÜKÜMDARLAR, VEZİRLER

2.14.1. İskender-i Zülkarneyn

Edebiyatımızda iki İskender mevcut olup bunlardan birincisi Makedonyalı İskender; diğeri ise İskender-i Zülkarneyn'dir. Hâb-nâme'de ismi zikredilen İskender-i Zülkarneyn'dir. *Onun ismi sürekli ab-ı hayat ve Hızır ile birlikte anılır. Rivayete göre İskender, ordusu ile zulûmât ülkesine âb-ı hayatı aramaya gitmiş; ama veziri olan Hızır suyu bulup içtiği halde ona nasip olmamıştır.*¹⁹⁸ Aşağıdaki bölümde de sedd-i İskender ifadesi bölümde kullanılmıştır.

bu yüzden yedlerinde olan aqçeler ihtilās olunup ‘āķibetü‘l-kār iflās şandālıyasına sedd-i İskender gibi iç‘ād oluna ve ehl-i mürüvvet kalmayup fuķarāsı nān-ı ‘azīze muhtāc ola ve bir dereceye geleler ki girībanları ‘işmet perde-yi hayā gibi çāk ve āb rū-yı şeri‘at çeşme-i şafā gibi hāk ola (vr. no: 40/a)

2.14.2. Rüstem-i Zâl

İsmi Şeh-nâme'de zikredilen Acemler'in milli kahramanıdır. İktidarı ve cesareti ile divan şiirine konu olmuştur.

Çeşitli özellikleriyle Hint-İran tanrılarında Indra ve Grek mitolojisinden Herakles ile Prometheus'a benzeyen, onlar gibi daima iyinin yanında yer alan ve daima galip gelen Rüstem, İslâm sonrası İran kültüründe de en ünlü ve en etkili efsanevî kahraman olarak yerini almış ve edebiyatta özgün bir konum kazanmıştır. Ayrıca onun tasavvuf edebiyatına da girdiği ve mutasavvıf şâirler tarafından

¹⁹⁸ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 237.

özellikle *Dîv-i Sepîd* hikâyesindeki tiplerle kişinin *nefs-i emmâresini* yenilgiye uğratarak egemenliği altına alması arasında bağlantı kurulmuştur.¹⁹⁹ Eserde yiğitlik ve kahramanlığıyla örnek gösterilmiştir.

cümlesi gök kandîl her biri saḥâda Ḥatemî Ṭayyî ve şecâ'atde Rüstem-i Zâl ve metânetde sedd-i İskender Begden ve pâşâdan havfları yok iflâs şandaliyesine ku'ud itmişler ḥazîneyi iflâsı küşâd itmişler (vr. no: 102/b)

2.14.3. Hızır

Hızır, âb-ı hayatı içip ölümsüzlüğe kavuşan kişidir. Peygamber ya da velî olduğu hususunda rivayetler vardır. Halk inancında büyük bir yer edinmiş olup Kur'ân-ı Kerim'de Musa Peygamber ile olan macerası anlatılır. Darda kalanların yardımına yetişme ihtiyacı hayli yaygındır. Edebiyatımızda âb-ı hayat, İskender ve zulumat imajlarının kopmaz bir parçasıdır.²⁰⁰ *Hâb-nâme*'de birçok yerde ismi geçmekte özellikle İlyas ve Musa Peygamber ile birlikte anılmaktadır :

nefise meyl olur meşelâ ḥârîḳ-i 'ādât ve izhâr-ı sādât ve ifşâ-i kerâmât ve iḥşâ-i maḳâmât gibi bālâda zıkr olunan ki şüret-i nâsda nesnâs pür vesvâsdur ki efsûs ve efsûn ile Ḥızır u İlyâs ve ḥayrû'n-nâs diyü... (vr. no: 94/b)

2.14.4. Cemşîd

İran kültürünün mitolojik kahramanlarından olup başta Firdevsi'nin *Şehnâme*'si olmak üzere birçok yerde ismi geçmektedir. Divan şiirinde ismi bazen Cem olarak da zikredilmiştir. *İran mitolojisine göre bin yıl yaşamış bir hükümdardır. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul etmiş ve nevrûzu yılın başı olarak ilan etmiştir. Önceleri İdris peygamberin şeriatına bağlı iken ululuğuna güvenerek tanrılık iddia edince halk ondan yüz çevirmiş, Dahhak onun yerine şah olunca Çin'e kaçmış ve orada öldürülmüş. İslam edebiyatlarında tahti, saltanatı ve zevk-eğlence sembolü olarak efsaneleştirilmiştir.*²⁰¹ incelediğimiz eserde tahti ve

¹⁹⁹ Nîmet Yıldırım, *Rüstem-i Zâl* mad. **DİA**, C.35, s.294.

²⁰⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s204

²⁰¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s87

sihirli kadehiyle gündeme gelmiştir. Aşağıdaki beyitte Cemşîd'in camı (sihirli kadeh) İskender'in aynası ile birlikte kullanılmıştır.

Cām-ı Cem āyine-i İskenderî
Āb-ı Hızır okursam adını revā (vr. no: 98/a)

2.14.5. Nemrûd

Zulmüyle ön plana çıkan, Hz. İbrahim döneminde yaşamış hükümdardır. *Nemrud ile Hz. İbrahim arasındaki mücadeleyi konu alan hikâyeler hem Yahudi hem İslâm kaynaklarında yer alır. Bu menkıbevî rivayetlere göre Nemrud, İbrahim'in dünyaya gelişiyle ilgili olarak rüyasında yeni doğan bir yıldızın parlaklığının ay ve güneşi bastırıldığını görür. Rüyayı yorumlayan kâhinler, ona ülkesinde doğacak olan bir erkek çocuğun halkın dinini değiştireceğini ve kendisini öldüreceğini söyler. Bunun üzerine Nemrud, doğan erkek çocukların öldürülmesini emreder ve şehirdeki bütün erkekleri şehir dışına çıkararak hanımlarıyla ilişkiye girmelerine engel olur. Ancak Âzer'e (Terah) olan güveni sebebiyle onu hanımıyla görüşmemek şartıyla bir iş için şehre gönderir. Bu arada Âzer hanımıyla ilişkide bulunur ve bunu gizler. Eşi hamile kaldığında onu şehir dışında bir mağaraya saklar ve Hz. İbrahim burada doğar.²⁰² Eserde kendisine lanet edilmesiyle, inatçılığıyla, kötü karakteriyle ön plana çıkmıştır:*

Nitekim Nemrûd-ı mutemerrid Hâzret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm efendimize su 'âlinde Rabbiñ Te'âlâ kullarına ne işler didikde ol Hâzret dañı cevâbında yuhyi ve yumîtu diyü cevâp virdikde Nemrûd dañı mañbûşhânedan iki kâtil çıkârup birini katl ve digerinuñ sebilini tañliye itdükde Hâzret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm işbu da'vâyı terk idüp delîl-i âhara intikâl ile benüm Rabbim şemsi maşrıkdan mağrîbe götürür diyu cevâb buyurdular (vr. no: 50/b)

2.14.6. Firavûn

Hz. Mûsâ zamanında yaşamış, Mısır kralı olarak tarihe geçmiştir. “*Kur-an-ı Kerim'de firavun kelimesi sadece Hz. Mûsâ dönemindeki Mısır kralını ifade etmekte olup Yûsuf devrindeki kral için “rab ve melik” kelimeleri kullanılmaktadır (Yûsuf:*

²⁰² Mustafa Âsım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Ankara 1993, C.1, s.143.

12/ 41 -43, 50) Kur'an'da yetmiş dört yerde geçen Firavun Hz. Mûsâ'nın karşısında yer alan, büyüklük taslayan, böbürlenene, ilahlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen, Musa 'nın tanrısına ulaşmak için kuleler yaptıracak kadar taşkınlık gösteren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerekirse sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir²⁰³ Esere, merhametsiz zalim sıfatıyla konu olmuştur:

*bundan ğayrı ne ħüccet olsun ki yedi seneden berü dergāh-ı mucibü'd-
da'avāta bu ħuşuşda tazarru' ve niyāz-kerdeyim ol ki cenāb-ı ħazretiñe cümleden
i'lāmdur ki Nemrūd-ı mütemerrid ve Fir'avn-ı bî-'avn 'aleyhimā māyesteħiķķān
mülküñde iştirāk da'vāsın idüp (vr. no: 55/a)*

2.14.7. Nuşirevân

Enüşervân, Nüşîrevân, Nüşervân şeklinde de kaydedilen bu kelime, Pehlevîce'de "ölümsüz ruh" anlamına gelen ve Zerdüşt metinlerinde ölümler için övgü sıfatı olarak kullanılan enüşeg-rüvânın değişik bir şekli olup genellikle Kistrâ I. Hüsrev'i II. Hüsrev Pervîz'den ayırt etmek için kullanılmıştır. I. Hüsrev, Pehlevîce eserlerde olduğu gibi Arapça ve Farsça kaynaklarda da bu unvanla zikredilmiştir. Avesta'nın nihaî derlemesi ve mevcut alfabeyle yazılması belki de Enüşirvân dönemine aittir. İslâmî kaynaklarda âdil bir hükümdar olarak zikredilen Nüşîrevân'la ilgili hikâye ve menkabelere sıkça yer verilir. Bu sebeple âdâb ve ahlâka dair Pehlevîce kaynaklarda, İslâmî eserlerdeki pek çok hikmetli söz ona atfedilmiştir.²⁰⁴ Eserde bir gurup onun uyku gafletinde olduğunu ileri sürmüştür :

*Teveccüh itdi şāh-ı 'ālem ğāfil şems-i devlete küşûf ve iķbāl ħamerine ħusûf
tārı oldı mādem ki vaķtiñ pādişāhı Nüşîrevân ħ'āb-ı ğafletde ve firāş-ı sincābda
nevm-i nāzdadür yaķın vaķitde nice māllar telef ve nice cānlar helāk olup bî-ħesāb
köşkü ve sarāylar yıķılıp ħarāb olsa gerekdür (vr. no: 120/b)*

2.14.8. Behram Şah

²⁰³ Ömer Faruk Harman, "Firavun", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara 1996, C.13. s.119.

²⁰⁴ Ahmet Tefazzüli, Enuşirvan mad. DİA, C.11, s.255.

12. yüzyılda yaşamış Gazne Devletinin hükümdarıdır. Siyasî olarak olmasa da kültürel anlamda Gazneli devleti parlak dönemini onun hükümdarlığı zamanında yaşamıştır.

Behram Şah âdil, iyi kalpli ve cömert bir hükümdardı. Zengin bir kütüphanesi vardı. İlim, edebiyat ve şiire ilgi duymuş, bu sebeple âlim, şâir ve edipleri himaye etmiştir. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Senâî, Seyyid Hasan Gaznevî, Kelile ve Dimne'yi Arapça'dan Farsça'ya çeviren Ebü'l-Meâlî Nasrullah-ı Şîrâzî (eser onun teşvikiyle tercüme ve kendisine ithaf edildiği için Kelile ve Dimne-i Behrâm Şâh adıyla şöhret bulmuştur), Seyyidü'ş-şuarâ Ebû Bekir b. Muhammed, Muhammed b. Nâsır-ı Alevî ile kardeşi Hasan, Şehâbeddin Ali ve Fahreddin Muhammed gibi şâir ve edipler onun himayesine mazhar olmuş ve bazıları eserlerini ona ithaf etmişlerdir. Bu bakımdan onun dönemi kültür açısından Gazneliler'in son parlak dönemini teşkil eder.²⁰⁵ Eserde ismi iki yerde zikredilmiştir.

Zükûr eyitdi rivâyet olunur ki haşan Behrâmı telef itmek için vezîrine emr idüp ol vezîr dahı qarındaşını alup toğru Behrâmın dârü'l-mülküne vâşıl olduklarında vezîr karındaşına gûlâmımdur deyü Behrâmın hıdme-i hâş kurnâ-yı Behrâmdan birine fûrûht eyledikden soñra ol gûlâm dahı icrâ-yı mel'anet mâ fî'z-zamîrlerine vesile olmağ üzere kendüyi iştirâ iden efendisiniñ senün leyl ü nehâr tahşîl-i rızâsında ve hıdmet-i lâzimesinde zühûr iden hıdmeti lâyiğası efendisiniñ farı-i timâdını mûcib olmağla kâffe-i umûr ve hıdmetin âña ihâle ve kendünün hıdmet-i hâşşası olan muhâfaza ve muhârese ve kaşr-ı Behrâmı dahı tefvîz eyledi (vr. no: 124b)

2.14.9. Harun Reşid

Abbasî devletinin 5. hükümdarı olup devletin en parlak dönemi onun zamanında olmuştur. Döneminde bilim sanatta büyük ilerleme görülmüş; ekonomi, ticaret ve kültürel yönden zirve dönemi yaşanmıştır. Eserde dönemin veziri ve yöneticilerinden olan Fazl bin Rabia ile diyaloguna yer verilmiştir.

²⁰⁵ Erdoğın Merçil, Behram Şah mad. DİA, C.5, s.358.

Nitekim devlet-i ‘Abbāsīden Hārūn Reşīd Fazl bin Rabī‘a eyitdi yā Fazl derūnuma ba‘zı havātır-ı huṭūrī benī bī-ārām eyledi suālī māfī’z-zamīr idecek bir zāt-i ‘ālī-ḳadra götūr benī irşād eylesün didiginde Fazl daḫı Süfyān ḫāzretlerine götürüp bir sa‘āt miḳdārī müḫādeşe ve mükālemeden soñra yā Süfyān deyniñ var mıdur ol daḫı vardur (vr. no: 148/a)

2.14.10. Hülagu

İlhanlı Devleti’nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Hülagu on üçüncü yüzyılda yaşamıştır. “Hülâgû matematik, astroloji, astronomi ve kimya ile ilgilenmiş, Posta teşkilâtını geliştirerek idaresi altındaki şehirler arasında ulaşım ve haberleşmeyi kolaylaştırmıştır. Kararlı, savaş taktiklerini iyi bilen, ulemâ ve filozofları koruyan bir hükümdar olarak tanınan Hülâgû, Nasîrüddîn-i Tûsî ile Târîḫ-i Cihāngüşâ adlı eserinde Cengiz Han ve haleflerinden bahseden Alâeddin Atâ Melik Cüveynî’yi himayesi altına almıştır ancak döneminde birçok müslüman zulüm, işkence ve katliama mâruz kalmıştır.”²⁰⁶ Eserde ise Abbasî vezirlerinden İbnü’l-‘Alkame ile gizli anlaşma yaptığı, hile ve entrika ile Abbasi Devletinin sonunu getirmesiyle konu olmuştur.

Bermekî diyü ila yevminā hazā şöhret-şi‘ār oldı ve nihāyetü’l-emr devlet-i ‘Abbāsīye ‘iş u ‘işret ve ‘ulemādan nefret sādāta ḫāḳaret ile ḫuzmā şafā da‘ mā keder zemzemesiyle bā-nūñ olup tā sefāḫ zamānuña gelince ol daḫı zimām-ı devleti ḫā’in-i dīn olan İbn ‘Alḳameye tefvīz idüp ol daḫı ‘inān-ı devleti ve miftāḫ-i memleketi ḫīle vü ḫud‘a ile Hülāguya teslīm eyledigi kitab-ı tevāriḫde mezkûrdur (vr. no: 143/a)

2.14.11. İbn Alkamî

Abbasi Devleti’nin son veziri olan Alkamî, uzun bir süre yöneticilik yapmış, vezirliğe kadar yükselmiştir ancak Abbasi Devleti’nin yıkılma sürecinin baş müsebbibleri arasında gösterilmiştir.

İbnü’l-Alkamî’nin öldürülmeyip tekrar vezir olarak atanması bir takım soruları akıllara getirmektedir. Özellikle İbnü’l-Alkamî’nin Şiâ mezhebinden olması

²⁰⁶ Abdulkadir Yuvalı, “Hülagu”, **DİA**, C.18, s.474.

nedeniyle Sünni tarihçiler tarafından hainlikle itham edilmiştir. İbnü'l-Alkamî, esasen Hülagü'yü Bağdad'a sefer düzenlemesi için teşvik etmek, mektuplaşmak ve Abbasi ordusunu dağıtarak zayıflatmak gibi konularda suçlanmıştır.²⁰⁷ Nitekim eserde de müellif onu Hülagü ile işbirliği yaparak ihanetle suçlamıştır:

Bermekî diyü ila yevminâ hazâ şöhret-şi'âr oldı ve nihâyetü'l-emr devlet-i 'Abbâsiye 'iş u 'işret ve 'ulemâdan nefret sâdâta haķaret ile ħuzmâ şafâ da' mā keder zemzemesiyle bā-nūñ olup tā sefâĥ zamānuña gelince ol daĥı zimām-ı devleti ħā'in-i dīn olan İbn 'Alķameye tefvīz idüp ol daĥı 'inān-ı devleti ve miftāĥ-i memleketi ĥile vü ĥud'a ile Hülāguya teslīm eylediĥi kitab-ı tevāriĥde mezkūrdur (vr. no: 143/a)

2.14.12. Mahmud-ı Gaznevî

Miladi onuncu yüzyılda Buhara'da doğmuş, Gazneli Devleti'nin hükümdarlarından biridir. Gazneli Devleti en parlak dönemini onun zamanında yaşamıştır.

İdarî kabiliyeti, siyaseti ve muazzam fütühatı ile Türk-İslâm dünyasının müstesna devlet adamlarından biri olan Mahmud hayatının büyük kısmını savaş meydanlarında geçirmiştir. Öldüğü zaman Gazneli Devleti batıda Azerbaycan topraklarından doğuda Hindistan'ın Yukarı Ganj vadisine, kuzeyde Hârizm'den güneyde Hint Okyanusu sahillerine kadar uzanan çok geniş bir sahayı içine alıyordu. Mahmud dindar, zeki, ileri görüşlü, ihtiyatlı ve âdil bir hükümdardır.

Âlimleri himaye eden Sultan Mahmud'un Şâfiî ve Hanefî fakihlerine huzurunda münazara yaptırdığı bilinmektedir. Âlimlere olan saygısı, adaleti ve iyi yönetimi, gerek kendi döneminde gerekse sonraki devirlerde edip ve şâirler tarafından övülmüş, Fars edebiyatında adalet ve insafın timsali olarak gösterilmiştir.²⁰⁸ Eserde veziri Ayâs ile birlikte zikredilmiştir.

Şi'ârîñ vezîr-âşaf şifâtüñ ef'âl ve aĥvâli ve ĥarekâtı ve sekenâti Belĥ pâdişâhı Maĥmūd Ġaznevîñ vezîr-i müdebbiri mānend Ayâsdur ne āña ki vezîr-i seffâĥ

²⁰⁷ Bk. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilası ve Abbasi Devletinin Yıkılışı*, s.291.

²⁰⁸ Erdoğan Merçil, "Mahmud-ı Gaznevî", *DİA*, C.27, s.364.

olan İbn ‘Aklēmi şöyle ki şāhı müşārun ileyh vākten meni’l-evkāt şaydgāhında kurnāsından devr olup bir hayme-i türkmāna misāfir oldıkdā sen temyīze ırmış....(vr. no: 137/a)

2.14.13. Ayās

Sultan Mahmud-ı Gaznevî’nin veziridir. Rivayetlere²⁰⁹ göre Sultan Mahmud bir av merâsiminden dönerken Ayas isminde bir genci tanır, bu genç ile hasbihal ederken onun yeteneklerinden ve zekasından etkilenir. Ayās saraya yerleşir, bilgeliğiyle kısa sürede sultanın gözüne girer. Sultanın diğer vezirleri bu yakınlıktan rahatsız olurlar. Eserde alınan bir bölümde bu rahatsızlık diğer vezirler tarafından dile getirilmiştir :

Ayās eyitdi efendim mesāfe-i ba‘ideden teşrīf buyurmañız ile vech-i şerifiñizde aħmer arupdan le‘āfetiñizde olan ‘ırķ-ı manzūr-ı ‘ācizi oldıkdā teskīn-i harāret ve temkīn-i rahat için ol ābıñ nūşundan ‘avķ-ı te’ħir eyledim ki vücūd-ı hümāyūn-ı ‘ālem-şümūllarına bir zarar işābet itmeye işbu takrīr-i meşrūh tab‘-ı şāhāniye muāfık gelmeğın Ayās-ı mūmā ileyh pederinden alup başda külā arkada keçe ayakda çarık olarak getürüp ba‘de’t- tertibihi kendülerine ser kurnā eyledikde sâ’ir kurnā Ayāsa hasede mütecāsir oldıklarında yevmen mine’l-eyyām fırsatı ğanimet bilüp huzūr-ı pādīşāhīde (11) Ayās hakkında şöyle ifāde-i merām itdiler (vr. no: 137/b)

2.14.14. Timur

14. yüzyılda yaşamış Tümlü hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Osmanlı Devleti’nin *Ankara Savaşı* sonrası Fetret dönemi yaşamasına sebep olmuştur.

Timur’un teşkilâtçı bir lider niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Devlet teşkilâtı ve ordu sisteminde bunun izleri görülür. Bozkır kültürünün hüküm sürdüğü bölgelerden çok şehir kültürünün hâkim olduğu memleketleri ele geçirme amacını

²⁰⁹ Mesnevi’de geçen hikaye

taşımıştır. Büyük bir cihangir olarak tanınan Timur, sayısız zaferlere imza atmıştır. Seferlerinin Türk-İslâm devletleri üzerine yöneltilmiş olmasından dolayı ağır eleştirilere uğramıştır. Timur'un, hâkimiyetini kabul etmeyenlere çok sert ve zalimce davrandığına, İsfahan'dan Delhi'ye, Tebriz'den Sivas'a, Astarhan'dan Bağdat'a kadar ele geçirdiği bazı şehirlerde büyük tahribat ve katliam yaptığına dair dönemin kaynaklarına yansıyan birçok rivayet vardır.²¹⁰ Nitekim eserde onun mezkur coğrafyaları istilasından bahseder. Bunun yanında Muhyiddin Arabî, Rum suresi ilk ayetlerinden yola çıkarak onun Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasını ele geçireceğini yorumlamıştır.

Hâzret-i Şiddık dahı taşadduk itdiler ve bi'l-cümle âyet-i kerîme muğayyebâtdan ihbâr itdiginde şüphe kalmadı Şeyhü'l-Ekber kuddise sırrıhu bu âyet-i kerîmeden Şâh Timūruñ bilâd-ı İslâmiyyeye istilâsını istihrâc buyurmuşlardur (vr. no: 7/a)

2.14.15. Abdumelik Mervân bin Hakem

Emevî halifesi olup tarih araştırmalarında ve kitaplarda I. Mervan olarak ismi geçer. Hz. Osman ile amca çocuklarıdır. Hz. Ali'ye biat etmemiş, bir sonraki halife Muaviye tarafından desteklenmiştir.

Muaviye'nin ölümünden (60/680) sonra Mervân, Yezîd'den daha fazla yakınlık gördü. Yezîd'in Medine valisine, Yezîd'e biat etmek istemeyen Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr'e karşı kuvvet kullanmasını tavsiye etti. Hz. Hüseyin'in katledilmesine müslümanların gösterdiği tepki ve Medine halkının Abdullah b. Hanzale liderliğinde Emevî yönetimine karşı ayaklanması sırasında (63/683) nüfusları 1000 civarında gösterilen Ümeyyeoğulları ile birlikte zor durumda kaldı. İbnü'z-Zübeyr'i destekleyen muhalifler Mervân'ın mâlikânesine sığınan Ümeyyeoğulları'nı muhasara altına aldılar. Mervân Yezîd'den yardım istedi. Yezîd kuşatma altındaki akrabalarını kurtarmak ve muhalifleri itaat altına almak için büyük bir orduyu Medine üzerine gönderdi. Buradan sağ kurtulan Mervân Yezîd'in

²¹⁰ İsmail Aka, "Timur", **DİA**, C.41, s.174.

davetiyle Dımaşk'a gider ve ikramlarla karşılaşır. Yezîd'in oğlu ve halefi II. Muaviye'nin ölümünden sonra devletin başına geçer.²¹¹

İştihâr oldu Abdülmelik bin Mervân Haccâc bin Yûsufâ su'âl idüp baña fitneyi bir vechle ta'rîf ve tavşîf eyle ki o vaşîfları muţâla' itdükçe fitnenüñ 'aynını görmüş kadar ittîlâ' ve vuķûf hâşıl ideyim didikde Haccâc dañı cevâbında fitne ibtidâ halk miyânında taraf taraf fısıldı didikleri gizlü ve mañfî sözlerden tekevvin idüp ba'dehu nâsîñ keşret u ittifâkıyla bir şeyden tazallüm u şikâyetleri bâ'îş-i zuhûr-ı fitne olup teskîn ve izâlesi sell-i seyf-i şârim ile kıabil u müyesser olurdu (vr. no: 21/a)

2.14.16. Ubeydullah b. Ziyâd

Emevî valisi olup, Kerbelâ hadisesiyle hep çağrıştırılmıştır. Ubeydullah'ın, Hz. Hüseyin'in isteğini yerine getirmediği ve son anda Yezîd'i bilgilendirip onun tâlimatına göre davranmadığı için Kerbelâ Vak'ası'nda en büyük sorumluluğu taşıdığı kabul edilmekte ve kendisine lânet okunmaktadır.²¹² Eserde müellif vakayı anlatırken duygularını dile getirir ve onu zülm yapmakla suçlar.

el-kîşşa şühedâ başları mızrâklar üzerinde olduğı hâlde bu sitâyiş ile Kûfeye duhûl idüp 'Ubeydullâh Ziyâdîñ huzûr-ı nâ-pâkına ehl-i Resüllullâhı ihzâr itdüklerinde muhâzarât ehl-i beytden Zeyneb bint-i 'Alî ol 'Übeyd-i mel'ûna iltifât itmeyüp bir köşede karar tutdı 'Übeyd-i mel'ün Hâzret-i Zeynebiñ istignâsından gâzabnâk olup eyitdi (vr. no:69/b)

2.15. TELMÎH VE TAHKİYE UNSURLARINA KONU OLAN DİĞER ŞAHISLAR

2.15. 1. Kasanî

14. yüzyılda yaşamış tasavvufî tefsirleriyle ön plana çıkmış İslam âlimlerindedir. Hayatı hakkında bilgiler sınırlı olup en önemli eseri Te'vîlâtü'l-Kur'ân'dır. Hâb-nâme'de âyetlerin yorumlanmasında başvurulan önemli kaynaklar arasında sayılmıştır.

²¹¹ İrfan Aycan, Mervan I mad. DİA, cilt:29; sayfa: 227

²¹² Ahmet T. Yüksel, Ubeydullah b. Ziyâd mad. DİA, C.42, s.30.

وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ
213 kezālik tefsir-i Kāṣānide āyet-i kerimesinde ma' nā-yı bāṭın böyle işāret buyurmuşlar ki Aşhāb-ı Kehfden murād ehlullāhi 'izāmıñ cesed-i şerifleridür zātü'l-yeminden murād cismāniyyeti zātü's-şimālden murād ruḥāniyyetleridür *venuḳallibuhum* dan murād nefsi-giryeleridür (vr. no:93/a)

2.15.2. İmam Suyûtî

On beşinci yüzyılda Kahire'de doğmuş müfessir, muhaddis ve fâkih bir ilim adamıdır. İslamî ilimlere vakıfıyeti onun çok yönlü bir mutasavvıf kimliği kazandırmıştır. Hâb-nâme'den alınan aşağıdaki metinde onun hadis nakli konusundaki bilgisine başvurulduğu görülür. Mezkur hadisin sahih olup olmaması konusunda görüşüne yer verilmiştir.

وَأَنَا أَكْرَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَنْ تَرَانِ يَتْرَكُنِي فِي التَّرَابِ أَلْفَ عَامٍ 214
ḳāle Nebi 'aleyhi's-selām ammā İmām Celaleddin e's-Suyûtî bu ḥadīse mevzu'dur diyü ḥadīş-i erba'inde beyān itmüştür egerçi ḥadīş-i şerif bu maḳāmda şaḥiḥ olmaḳ lāzım gelse idi bu āna ḳadar āşāri ve ḥikmeti müşāhede olunur idi (vr. no:13/b)

2.15.3. Molla Cāmî

On beşinci yüzyılda yaşamış mutasavvıf şâirdir. Mütefekkirliğinin yanında manzum ve mensur birçok eseri mevcuttur. Eserindeki bir sözüne atıf yapılmıştır:

Ḥazret-i Mollā Cāmî ḳuddise sırrihu's-sāmî silsilet'üz-zeheb-nām risālesinde naḳl u beyān eylemişdür ki 215 *وَأَمَّا فِرْعَوْنُ شَتَّى* *bunlardan 'ibāretdür ki ber-vech-i ātî zikr u beyāna cesāret ḳılındı tedābir-i ḥaseneden birisi budur ki millet-i İslāmīyenüñ ḥāmil olan nisālarına murzi'a-i kāmile ve kābile-yi ḥāziḳalar yetiştirülüp ol şabīler ki dünyāya geldikde ānlara teslīm olunup leben-i murzi'alarla ḡidālanup büyüdüḳçe yevmen fe yevmen kendi lisānımızca itdireler (vr. no:39/b)*

2.15.4. İbn Ravendî

²¹³ Ve onları sağa ve sola doğru çeviririz. Onların köpeği, ön ayaklarını (mağaranın) giriş kısmına uzatmış vaziyettedir. (Kehf/18)

²¹⁴ Ben Allah'ın yanında kendisine ikram edilenim, gördüğünüz gibi beni toprağa bıraktılar bin yıl geçtiği halde aynıyım. (Saganı, Mevduat/56)

²¹⁵ Ama boşluk çeşit çeşit.

İbnü'r-Ravendî adının ilhâd²¹⁶ kavramıyla özdeşleşmiş olduğu görülmektedir. *İbnü'r-Râvendî'nin fikrî gelişmesini, ilmî ve ahlâkî şahsiyetini kesin biçimde belirlemek hayli zordur. Klasik kaynakların çoğu, onun önceleri bilinçli bir Mu'tezilî iken sonradan Şîî-Râfizî doktrinleri benimsediğini ve nihayet bazı müfrit Şîî çevrelerinde tutunma imkânı bulan mülhidce inançlara ve âlemin ezeliğini savunan görüşlere bağlandığını kaydetmektedir. İbnü'n-Nedîm'in bildirdiğine göre İbnü'r-Râvendî ölürken pişman olup tövbe etmiş, bütün olanların arkadaşlarının kendisini dışlamasına duyduğu öfkeden kaynaklandığını belirtmiştir. Bundan dolayı İbnü'n-Nedîm onun eserlerini önceki ve sonraki durumuna göre tasnif ederek sıralar.*²¹⁷ Eserde ona ait manzumeyle zikr edilmiştir :

İbn Râvendînin bu manzûmesini sened idüp iftihâr iderler :

* كم عاقل عاقل اعيت مذاهبه
* وجاهل جاهل هل تلقاه مرزوقا

* هذا الذي ترك الاوهام حايرة *
* وصير العالم الخير يرزنديقا²¹⁸

2.15.5. Fahreddin Râzî

İslam âlimi ve ünlü müfessir olup, asıl adı Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekrî'dir. İlköğrenimini yine kendisi gibi âlim olan babasından aldıktan sonra kelami metafizik ve felsefî konularda kendini yetiştirir. Başta varlık konusu olmak üzere birçok temel kavram üzerinde fikirler üretir.

Râzî, Müslüman filozofların felsefî konularda yapmış oldukları açıklamalar ve kullanmış oldukları kavramlardan oldukça etkilenmiştir. O, birçok konuda İbn Sina'yı eleştirmesine rağmen zaman zaman onun etkisinde kalmıştır. Varlık konusu

²¹⁶Dinden çıkma sonucunu doğuracak inanç ve görüşleri savunma anlamında felsefî görüş.

²¹⁷ İlhan Kutluer, İbnür-Revândî mad. **DİA**, C.21 s.180

²¹⁸ Kaç akıllı akıllı ne yapacağını bilmez bir yola girdi
Cahilin cahile rızkıyla karşılaşır
Bu ki tehlikeye atılan kuruntulardır
Ve hayırlı âlimi bile zındıklaştırır

da bunlardandır. Örneğin o, varlığın tanımı konusunda İbn Sina'yı takip etmekle birlikte tasnifi konusunda ondan ayrılmıştır. Râzî kendisinden önce gelen ve ilgili konularda görüş belirten düşünürleri bilmekte ve onların görüşlerini tahlil edebilme imkânı bulmaktadır. Bu bakış açısı, ona daha tutarlı olması konusunda olumlu katkı sağlamıştır. Kendisinden sonra birçok kelamcı üzerinde derin izler bırakması belki de bu özelliğindedir.²¹⁹

Eserde birçok yerde ismi zikredilmiş, müellif birçok yerde ondan alıntı yapmıştır. Bazı yerlerde adı tam zikredilmemiş İmam Razî olarak geçmiştir. Aşağıdaki metinde bir beyite yapmış olduğu yorumla esere konu olur:

Yine İmām-ı Fahreddin Râzî buyurdular ki duḥādan murād faḥr-i kāinātîñ mübārek vech-i sa‘ādetleridür ve leylden murād ol ṭāhir ve muṭahhar gisūlarıdur eğer insān efdāl olmuş olsa idi Cenāb-ı zāt-ı celle ve ‘alā ḥazretleri duḥa ve leyle ḳasem buyurmayup insāna ḳasem buyurur idi ḥuşūşān ‘āle ṭarīḳü’t-teşbih duḥa ve leyl-i müteşebbiheye olup vech-i sa‘ādet müşebbehe oldı (vr. no: 91/a)

2.15.6. Sa‘adeddin Teftâzânî

Başta fıkıh ve kelam olmak üzere İslamî bilimlerin birçok alanında eserler vermiş kendinden sonraki kuşakları etkilemiş çok yönlü bir âlimdir.

Teftâzânî'nin fikhî ve kelâmî mezhebi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kendi teliflerinde mezhebini açık biçimde beyan etmemesi ve daha çok Hanefî eserleri üzerine şerh ve hâşiye yazması, ayrıca çalışmalarında oldukça eleştirel bir tavır takınması sebebiyle sonraki dönemlerde iki farklı kanaat meydana gelmiştir. Leknevî, Hanefî âlimlerinin biyografisine dair eserinde Teftâzânî'ye müstakil şekilde yer vermeyip Cürcânî'yi anlattığı bölümde ona da değinmiş, önce onu Hanefî, ardından Şâfîî sayanların sözlerini kaydetmiştir.

Eserlerinde antik Yunan filozoflarının görüşlerine yer verip onları eleştiren Teftâzânî, bazan -âlemin kıdemi meselesinde görüldüğü gibi- bu filozofların söylediklerinin remiz ve işaretlerden ibaret olduğu şeklinde yorumlarda

²¹⁹ Mustafa Bozkurt, Fahreddin Râzî'nin Varlık Anlayışı, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14:2, 2009, s.121.

bulunmuştur. Teftâzânî, Fahreddin er-Râzî'den bazı konularda ayrılrsa da eserlerinde onun etkisi açıktır²²⁰. Eserin bir bölümünde de onun Fahreddin Râzî ve İbn Arabî'yi eleştirdiği ancak daha sonra pişman olduğu belirtilir. Aşağıdaki beyitte de onun kelam ilmine vukufiyetinden bahsedilir :

Me'âni ve kelâmda Sa'eduddin Taftazânî 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıkhda Tahtavî 'ilm-i uşûlde Mollâ Hüsvrev ve 'ilm-i hadîşde 'aynı uşûl-i hadîşde 'Asşalânî 'ilm-i tefsîrde Ebû's- Su'ud şanâ'atde İmâm-i Birgivî taşvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır *vr. no: 132/a*)

2.15.7. Ali bin Hilal

18. yüzyılda yaşamış, Bağdatta yetişen ve İbn Bevvab adıyla şöhrete kavuşmuş bir hattattır. Rivayetlere göre altı çeşit yazı türü²²¹ onun sayesinde tekrar keşfedilmiştir.

*İbn Mukle, bugünkü mânaca sülüs ve nesihî ilk yazan oluyor. Fakat İbn Bevvâb'dan beri yazının bu yeni şekli malûmdur, daha öncekilerden elimize geçmiş nefis bir satır yazı yoktur. Her ne kadar kûfî ve kûfiden dönmüş ilk nesihle yazılmış yazma ilmî eserler kütüphanelerimizde az değilse de biz bunları yazanları bilmiyoruz ve şimdiye kadar İbn Mukle'nin imzalı veya imzasız veyahut ona atfedilen bir yazısına henüz rastlamadık. Binaenaleyh kûfî yazıdan İbni Hilâl'e kadar çıkan sülüs yazısı hakkında kaynaklarımız bizi tenvir etmeyecek kadar azdır.*²²²

Lâkin şavî-i mezkûr şahîh olmayup şavâb degıldür ve müşâhîr-i küttâb-ı Bağdâddan İbn Bevvâb künyesi ile ma'rûf üstâd Ebul- Hasan 'Alî bin Hilâlîñ bu bâbda buşûr-ı 'arûzdan bahır-i kâmil üzere ma'mûl bir şavâde-yi râ'iyyesi olup anda san'at-ı şavî u şavî ve devât ve sâir âlât-ı kitâbetiñ resm u vaz'ı mezkûr ve bu bâbda mektûb ve mersûm olan terâkîb-i manzûme ve mensûrenuñ ahsen olmağın ta'allüm-i kitâbata rağbet iden erbâb-ı isti'dâdın intifâ'ı şavîyle bu

²²⁰ Şükrü Özen, Teftâzânî mad. DİA, C.40 s.301.

²²¹ (Aklam-ı Sitte) Muhakkak, Reyhânî, Sülüs, Nesih, Tevki, Rika

²²² Süheyl Ünver, **Hattat Ali bin Hilal Hayatı-Yazıları**, Labarator yay. İstanbul,1958, s.3

maḥalde ūbt u taḥrīr-i savāb-dīd ḥāṭır-fāṭır oldu ḳaṣīde-yi mezkūrenūñ evvelidūr ki zīkr olunur (vr. no: 157/a)

2.15.8. İbn Haldun

Asıl adı Abdurrahman olan İbn Haldun, 14. yüzyılda Tunus'ta yaşamış, tarihçi ve sosyologdur. *Tarih felsefesinin kurucusu olan Haldun, kendine mahsus fikir ve metoduyla sonraki nesiller üzerinde derin etkiler uyandırmıştır.* ²²³ Başta Mukaddime olmak üzere Kitabu'l-İber, Şifā'ü's-sâ'il, et-Tarīf bi İbn Haldūn önemli eserleridir. Hoca-zāde Muhammed Râsim'in eserde Mukaddime'den sık alıntı yaptığı tespit edilmiştir.

Me'āni ve kelāmda Sa' deddin Taftazānī 'ilm-i ferā'izde Seyyid-i Şerīf 'ilm-i fıkıhda Ṭaḥṭavī 'ilm-i uşūlde Mollā Ḥüsrev ve 'ilm-i ḥadīşde 'aynı uşūl-i ḥadīşde 'Asḳalānī 'ilm-i tefsīrde Ebū's- Su'ūd ḳanā'atde İmām-i Birgivī taḳvāda İbn Mālik dirāyetde İbn Ḥaldūn olmalıdır (vr. no: 132/a)

2.15.9. İbn Sînâ

Batı toplumunda *Avicenna* olarak tanınan İbn Sînâ, başta tıp olmak üzere birçok alanda eserler vücuda getiren bir bilim adamıdır. Hekimliğinin yanında bir şâir olarak edebî yönü de kuvvetlidir. Nitekim eserde onun şu beyitlerine yer verilmiştir.

Bi'z-zenc hür gayrū'l-ecsāda

Ḥatta kesā cüludhā sevāda

Va'l şaḳleb ektesebetū'l-beyāzā

Ḥatta ḡuddet cüludhā bafāzā

ya'nī zenc ṭāifesinūñ sâkin oldukları iklimde vaḳi' ifrāt-ı ḥarāret-i hevā cesedlerinūñ levnini teḡyīr idüp cildleri esved oldu (vr. no: 75/a)

2.15.10. Ashab-ı Kehf

²²³ Süleyman Ateş, **DİA**, İbn Haldun mad. C.19, s.541.

Putperest bir hükümdar olan Dakyanus devrinde yaşamış ve onun inançlarını kabul etmediği için ondan kaçıp bir mağaraya saklanmış ve bu mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıkları, Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen yedi kişiden oluşan inançlı kişilerdir.

Ashâb-ı Kehf kıssasının anlatıldığı Kur'ân-ı Kerîm'in on sekizinci sûresine, bu kıssanın önemi dolayısıyla "Kehf" adı verilmiştir. Sûrenin 9-26. âyetlerinde bildirildiğine göre, putperest bir kavmin içinde Allah'ın varlığına ve birliğine inanan birkaç genç bu inançlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkmış, taşlanarak öldürülmekten veya zorla din değiştirmekten kurtulmak için mağaraya sığınmışlardır. Yanlarındaki köpekleriyle birlikte orada derin bir uykuya dalan gençler muhtemelen 309 yıl sonra uyanmışlardır. Bu süre Kur'ân-ı Kerîm'de, "Onlar mağaralarında 300 yıl kaldılar, dokuz da ilâve ettiler" şeklinde belirtilmektedir. 300 yıla 9 ilâvesi, şemsî takvimle belirtilen sürenin kamerî takvime göre ifadesi olmalıdır. Müfessirlerden bazıları, bu âyetteki ifadenin meseleyi aralarında tartışan grupların sözü olduğu görüşünü benimsemekte, gerçek süreyi sadece Allah'ın bilebileceğini bildiren âyetin de bunu gösterdiğini söylemektedir.

Mağarada "bir gün kadar" uyuduklarını sanan gençler, içlerinden birini gümüş bir para vererek yiyecek almak üzere şehre gönderirler. Böylece onların durumuna muttali olanlar Allah'ın vaaadinin hak olduğunu ve kıyametin mutlaka geleceğini anlarlar.²²⁴ Kehf sûresindeki bir ayetten iktibas yapılarak esere konu olmuştur.

وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ²²⁵ *âyet-i kerîmesinde ma'nâ-yı bâṭın böyle işâret buyurmuşlar ki Aşḥâb-ı Kehfden murâd ehlullâhı 'izâmiñ cesed-i şerîfleridür zâtü'l-yemînden murâd cismâniyyeti zâtü's-şimâlden murâd ruḥâniyyetleridür venuḫallibuhum dan murâd nefs-i giryeleridür (vr. no: 93/a)*

2.15.11. Şemseddin Sivâsî

²²⁴ İsmet Ersöz, Ashâb-ı Kehf mad. **DİA**, C.3; s.466.

²²⁵ Ve onları sağa ve sola doğru çeviririz. Onların köpeği, ön ayaklarını (mağaranın) giriş kısmına uzatmış vaziyettedir. (Kehf/18)

16. yüzyılda yaşamış Halvetiye tarikatının şemsiyye kolunun kurucusudur. Tasavvufî yönünün yanında âlim ve şâir bir kişiliği de vardır. *Şemseddin Sivâsî'nin eserlerinin incelenmesinden Arapça'ya ve dinî ilimlere tam vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Farsça'dan tercümeleler yapması, Farsça grameri hakkında bir risâle yazması, ramazan gecelerinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Meşnevî'sini müridlerine okuyup şerhetmesi onun Farsça'yı da bildiğini ortaya koymaktadır. Eğri seferi için İstanbul'a geldiğinde Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından karşılandığı, Hüdâyî'nin kendisine büyük saygı gösterdiği, elini öptüğü, üç gün Hüdâyî Tekkesi'nde kaldığı, bu sırada İstanbul'un ileri gelenleri tarafından ziyaret edildiği, III. Mehmed'in kendisi için Sinan Paşa Köşkü'nde ziyafet verdiği, ziyafette bulunanların ve Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin hürmetine mazhar olduğu belirtilmektedir. Şemseddin Sivâsî'nin Ehl-i sünnet'in görüşlerine sıkı bir şekilde bağlı olduğu, Ehl-i sünnet dışı görüşlere, Râfîzîler'e, Şîa'ya ve Bektaşîler'e karşı son derece sert bir tavır ortaya koyduğu görülmektedir. Şiirlerinde "Şemsî" mahlasını kullanmıştır.²²⁶ Eserde ondan atıf yapılan bir beyitiyle gündeme gelmiştir.*

*Şems-i Sivasî buyurmuşdur Beyt
Yüzüñdür ve'ç-đuħa şacıñdür ve'l-leyl
Kaşıñdür riķâb-ı kavseyn ev ednâ (vr. no:91/a)*

2.15.12. İbn Askalanî

Hadis ilminin ileri gelenlerinden olup Hicri dokuzuncu yüzyılda yaşamıştır. Askâlânî hadis ilminin yanında fikhî konulara da hakimiyetiyle ön plana çıkmıştır. Hâb-nâme'de hadis nakilleriyle ismi zikredilir.

me'âni ve kelâmda Sa'ceddin Taftazânî 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fikhda Tahtavî 'ilm-i uşulde Mollâ Hüsrev ve 'ilm-i hadîşde 'aynı uşul-i hadîşde 'Asķalânî 'ilm-i tefsîrde Ebû's- Su'ud kanâ'atde İmâm-ı Birgivî taķvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır (vr. no:132/a)

2.15.13. Tahtavî

²²⁶ Hasan Aksoy, Şemseddin Sivâsî mad. **DİA**, cilt: 38; sayfa: 524

Hicri on üçüncü yüzyılda yaşamış, Hanefî mezhebi itikadına mensup İslam hukuku âlimidir. Asıl adı Seyyid Ahmed bin Muhammed'dir. Soyu Hz. Ali'ye kadar dayanmaktadır. Başta fıkıh ile ilgili olmak üzere İslamî bilmilerin birçok alanında eseri mevcuttur. Hâb-nâme'de ismi kendi alanlarında öne çıkan diğer şahsiyetler ile birlikte geçmektedir.

me'âni ve kelâmda Sa'ededdin Taftazânî 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıkıhda Tahtavî 'ilm-i uşûlde Mollâ Hüsrev ve 'ilm-i hadîsde 'aynı uşûl-i hadîsde 'Askalânî 'ilm-i tefsîrde Ebû's- Su'ud kanâ'atde İmâm-ı Birgivî taqvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır (vr. no:132/a)

2.15.14. Karun

Hz. Mûsâ döneminde yaşamış, zenginliğiyle tanınmış ve İlahî emirlerlere karşı çıktığı için cezalandırılmış bir şahıstır. Edebiyatımızda daha çok mecazî olarak kullanılmıştır.

Kur'an'ın Kasas sûresinde (28/76-82) Kârûn Hz. Mûsâ'nın kavminden, hazinelerinin anahtarlarını ancak güçlü bir topluluğun taşıyabildiği, zenginliğiyle mağrur bir kişi olarak takdim edilir. Kârûn gösterişi sevmekte, kavminin arasında ihtişamlı dolaşmakta, bu ise bazılarının hayranlığını celbetmekteydi. Kavminin, servetiyle böbürlenmemesi gerektiği yönündeki uyarılarına karşı Kârûn bu serveti kendi bilgisi sayesinde yaptığını ileri sürüyordu. Nihayet kendisi ve evi yerin dibine geçirilmiş, bu âkibetten ne kendini kurtarabilmiş ne de onu kurtaracak bir topluluk çıkmıştır.²²⁷ Eserde hazineleriyle birlikte zikredilmiştir.

İşbu nâ-merd gedâ iken şâh olmaçlık murâd ider hatta ol kadar hazîne cem'eyledi ki Kârûnı sebkat itdi eğer bu huşûşda müsâ'ade-i hazret-i tâcidâri buyurulursa mûmâ ileyhiñ kapalı otaşını fetḥ idelüm terâküm itmiş olan zi kıymet eşyâyı huşûr-ı şehriyâriye 'arz idelüm (vr. no:137/b)

2.15.15. Mekkî bin Ebu Talib

²²⁷ Ömer Faruk Harman, Kârûn mad. DİA, C.24, s.520.

Onuncu yüzyılda yaşamış, Tefsir ve kıraat âlimidir. Birçok eseri mevcut olup en önemli eseri yetmiş cüzden oluşan El-Hidâye fî Bülûg-Nihâye adlı tefsir çalışmasıdır. Eserde onun bir cümlesine atıf yapılmıştır:

Hadîs-i meşhûrlar buña şâhîddür kısm-ı şâliş taşdîk ve ikrâr buluna ‘amel bulunmaya bunda dağı ihtilâf olmuşdur Ebu Tâlib Mekkî ‘amel imândandır (vr. no:111/b)

2.15.16. İbn Mâlik

Asıl adı Muhammed bin Abdullah el Mâlik olup on üçüncü yüzyılın başlarında Endülüs’de doğmuştur. Sarf ve Nahiv ilmine vukufiyeti ile dönemin tanınmış simalarından olmuştur.

Arap dilinin inceliklerine vâkıf olmak hususunda büyük gayret sarfeden İbn Mâlik şöhreti Sibeveyhi’yi aşmış büyük bir dil âlimidir. Arap dili ve grameri yanında lugat ve kıraat ilminde de otorite sayılırdı. Gramer ve lugata dair meselelerde zikrettiği örnek beyitler âlimlerin takdirini kazanmıştır. Gramer meselelerinde Kur’an’dan sonra hadisleri ilk defa yoğun ve sistemli bir şekilde örnek olarak kullanması Arap gramerinde yeni bir çığırın açılmasına vesile olmuştur²²⁸ Eserde takva ve fazileti ile ön plana çıkmıştır.

me‘âni ve kelâmda Sa‘deddin Taftazânî ‘ilm-i ferâ’izde Seyyid-i Şerîf ‘ilm-i fıkıhda Tahtavî ‘ilm-i uşûlde Mollâ Hüsrev ve ‘ilm-i hadîşde ‘aynı uşûl-i hadîşde ‘Askalânî ‘ilm-i tefsîrde Ebû’s- Su‘ūd kanâ‘atde İmâm-ı Birgivi takvâda İbn Mâlik dirâyetde İbn Haldûn olmalıdır (vr. no:132/a)

2.15.17. İmam Kastalanî

²²⁸ Abdalbaki Turan, DİA, C.20, s.170.

On üçüncü yüzyılda yaşamış büyük Şafîî âlimlerindedir. Çok eser yazmış, bunlardan en çok tanınanı Mevahibü'l-Ledüniyye'dir. Hz. Peygamber'in kabrini gördükten kısa bir süre sonra Medine'de yazdığı bir siyer kitabıdır. Hz. Muhammed'in doğmundan itibaren ele aldığı vakaları onun vefatına kadar kronolojik olarak sıralamış, İslam peygamberinin tüm yaşamını teferruatlı bir şekilde ele almıştır. Eser giriş bölümüyle beraber toplam on bir kısımdan oluşmuştur. Hâb-nâme'ye konu olan çalışma ise onun “ Cümelü'l-İcâz fi'l-İ'câz bi-nâri'l-Hicâz ” adlı eseridir. *Hicaz bölgesinde meydana gelen volkanik patlama sonucunda görülen ateşle Medine'de çıkan yangınların, özellikle de bunlardan Mescid-i Nebvî'ye kadar uzanan birinin anlatıldığı bir eserdir.*²²⁹

Kuṭb-i Kaṣṭalānî daḡı Cümelü'l-İcâz fi'l-İ'câz nām risālesinde beyān itmişdür ba' dezā ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem Ḥāzret-i 'Alī bin Ebū Ṭālib ḡāzretlerine bu esrār-ı ḡafīyyeyi ta' līm buyurmuşlardur

وَلِهَذَا قَالَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَلُونِي عَنْ طَرِيقِ السَّمَاءِ فَإِنَّ أَعْلَمُ بِهَا مِنْ طَرِيقِ
الارض سلونى قبل ان تفقدونى فان بين جنبي علوما كثيرة كالبحار الزواجر قال ايضا واعلم ان جميع اسرار
الله تعالى في الكتب السماوية في القرآن في الفاتحة في بسم الله في النقطة التي تحت الباء وانا هذه النقطة التي
تحت الباء

(vr. no:9/a)

2.15.18. Macritî

Onuncu yüzyılda Endülüs'te yaşamış kimya ve matematikte dönemin gözde âlimi olmuş bir ilim adamıdır . Asıl ismi Mesleme bin Ahmed olup İspanya'nın Macrit (Madrid) şehrinde doğduğu için bu künye ile bilinmektedir. Hâb-nâme'de Gâyetü'l- Hakim adlı eseriyle ismi zikredilmiştir :

ve daḡı kitab-ı ehl-i riyāzeten Gâyetü'l- Ḥakīm nām-ı kitabda evrād ve ezkāṛ maḡūlesi ba' zı esmā zikr olundu ki ibtidā-yı nevmde ḡirā'at olunduḡda ol

²²⁹ Abdulkadir Şenel, Kastallānî mad. **DİA**, C.24 s.585.

²³⁰ Bundan ötürü; Hz. Ali dedi ki, bana gökyüzü yollarını sorun, kesinlikle o yolları biliyorum. Beni yitirmeden bunu sorun zîrā kanatlarımın altında denizler gibi ilim mevcuttur. Ali yine dedi ki : Allah c.c.'ın bütün sırları semavî kitaplarından biri olan Kur'an'ın Fatiha süresinde yer alan besmelesindeki bā harfindedir. İşte o bā harfî benim. (Biharü'l-Envār /332 Şîa kaynak)

esmānuñ hāşşasıyla ile insān taleb itdigi emr-i rüyāsında görüp teveccüh eylediği huşuşuñ haķıķatına vāķıf olur diyu tahrīr ve bu maķūle esmā ve ezkārı Hāldüm ismiyle tesmīye edilir ve zıkr olunan kitāb ğāye mü'ellifi Mesleme bin Aħmed bu maķūle esmādan beş 'aded ismi zıkr idüp (vr. no:151/b)

2.15.19. Haccâc bin Yusuf

Şiddet ve zulmüyle tanınmış Emevî valisidir. Şiddete meybinden dolayı döneminde ve sonrasında Haccâc-ı zalim olarak ismi tarihe geçmiştir. Yezid, II. Muaviye ve Abdulmelik Mervân dönemleri içerisinde devlet kademesinde yöneticilik yapmıştır. Hâb-nâme'de ismi Abdulmelik Mervân ile birlikte anılmıştır.

İştihār oldı Abdulmelik bin Mervān Haccāc bin Yūsufā su'āl idüp baña fitneyi bir vechle ta'rif ve tavşif eyle ki o vaşıfları muţāla' itdükce fitnenüñ 'aynını görmüş kadar ıttılā' ve vuķūf hāşıl ideyim didikde Haccāc daħı cevābında fitne ibtidā halk miyānında taraf taraf fııldı didikleri gizlü ve maħfī sözlerden tekevvün idüp ba' dehu nāsıñ keşret u ittifāķıyla bir şeyden tazallüm u şikāyetleri bā' iş-i zuhūr-ı fitne olup teskīn ve izālesi sell-i seyf-i şārim ile ğabil u müyesser olurdu (vr. no:21a)

2.15.20. Mehdî

Ahir zamanda ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti yeryüzüne hakim kılacağına inanılan şahsiyettir. Sünnî mezhep ve görüşlere göre onun ortaya çıkması ile ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte dinin temel inanç ve esasları altında yer almamaktadır. Hatta ilk dönem İslâmî eserlerde onunla ilgili bilgiler bulunmamaktadır ancak Şiî inancına göre onun varlığını inkar etmek küfre kadar götürür. Bu mezhebe göre kendisi Hz. Peygamberin soyundan gelip, kaybolan on ikinci imamdır. Diğer on bir imamın varlığı bilinmekle birlikte onun varlığı bilinmemekte ahir zamanda ortaya çıkılacağı ileri sürülmektedir.

Seyyid Muhammed Râsim Hâb-nâme ona çok sık yer vermiş, onunla ilgili eserde ayrı bir bölüm açmış, hatta hadislere dayanarak onun yüz şeklini fiziksel olarak çizmiştir²³¹ der-beyân-ı Ahvâl-i Mehdî başlığı altında onun ne zaman ortaya

²³¹ (vr no: 13/a)

çıkacağı, Hz. İsa ile karşılaşması, Deccal'e karşı zaferi vb. konular işlenmiştir. Eserin ikinci bölümünün [250b-258a] sayfaları Hz. Mehdi'nin zuhurundan bahsetmektedir.

Arapça هدى kökünden türemiş, hidâyete erdirilmiş, kendisine doğru yolu gösterilmiş kişi mânâsına gelen Mehdî kelimesi Kur'an'da, ayrıca Buharî ve Müslim'de yer almaz. Mehdî inancının temeli kabul edilen hadisler Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Hâkim ve Taberânî gibi âlimlerin rivâyetlerinde geçmektedir.²³²

Seyyid Muhammed Râsim "Der Beyân-ı Ahvâl-i Mehdî" bölümünde büyük ölçüde Muiyiddin Arabî'nin Fütihat-ı Mekkiye ve İbn Haldun'un Mukaddime'sinden hareket ederek Mehdî hakkındaki görüşlerini beyan etmiştir.

Yazarın, Mehdi'nin çıkışıyla ilgili yer verdiği bir başka düşünce Mehdî'nin İsa bin Meryem olduğu, Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne zuhur etmesi ve adaleti sağlamasıyla ilgili kaynaklarda yer verilmesidir.

(İsa'dan başka Mehdî olmaz) لا مهدي إلا عيسى hadisine dayanılarak Mehdî ile ilgili yapılan yorumları ihtivâ eder. Ayrıca müellif, ahir zamanda Ashab-ı Kehf'in rüyadan uyandırılacağı ve Ashab-ı Kehf'in Hz. Mehdi'nin yardımcıları olacağını hadisler ışığında nakleder.

Müellif, hadis kaynaklarına dayanarak Hicrî 1446 (M.2023-2024) yılında Mehdî'nin ortaya çıkacağını, onun Fatıma'nın soyundan geldiğini ileri sürer ve şöyle devam eder:

Sonra; Bilin ki Ahir zamanda Allah (cc) bir halife -yeryüzünden zulmü çıkaran, adaleti ve hakkı savunan dünyanın sadece bir günü bile kalmış olsa Allah o günü ehl-i beytimden bir adam- gelinceye kadar uzatır. Bu halife Fatıma'nın çocuklarından burnunun ortası yüksekçe, gözleri sürmeli, sağ yanağında ben olan, hal erbabı onu tanır. Adı Muhammed olup orta boylu güzel yüzlüdür. İnsanlar arasında kırk yıl yaşayacak sonra vefat edecek ve insanlar ona selam verecek. (vr. no: 12b-13/a)

²³² Yusuf Şevki Yavuz, Mehdî mad. DİA, C.18 s.371

2.15.21. Deccâl

Ahir zamanda ortaya çıkacağı iddia edilen fitne sahibi, zâlim, ikiyüzlü karaktere sahip bir şahsiyettir. *Ahir zamanda ortaya çıkıp göstereceği hârikulâde olaylar sayesinde bazı insanları dalâlete sürükleyeceğine inanılan kişi diye tarif edilir. Deccâl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemektedir. Hz. Peygamber'e nisbet edilen rivayetlerde "muhatabını aldatmak gayesiyle güzel sözler söyleyen kişi; bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse" anlamındaki mesîh kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.*²³³ İslamî eserlerde ismi genellikle Mehdi'nin ortaya çıkışı ile çağrıştırılmıştır. Nitekim yazara ait aşağıdaki beyitte Deccal ismi Mehdi ile beraber anılmaktadır. Alıntı yaptığımız ikinci metinde de Deccal'in çıkışının kıyamete zemin hazırlamasından bahsedilir:

*Ŧutdılar dehri idüp Deccâlleri bir bir Ħurûc
Mehdi-i şâhib-zamân olmazsa bir dem çâre-gir (vr. no:7b)*

لا تقوم الساعة حتى تقتل فئتان عظيمتان يكون بينهما مقتلة دعواهما واحدة وحتى يبعث دجالون كذابون
قريب من ثلثين كلهم يزعم أنه²³⁴

2.16. İLM-İ FIKİH

Kelime anlamı bir şeyi usulüne göre anlayıp bilme demek olan fıkıh, terim olarak şeriatın usul ve hükümlerini bilme ve uygulama demektir. *İslam dininin ibâdet ve hukuk meselelerini tanzim eden fıkıh ilmi de şâirlerimizin doğrudan olmasa da istifade ettikleri ilim dallarından biridir. Daha çok fetva metnini ya da mecelle ahkâmını andırır söyleyişlerle fıkıh dairesine girildiği görülür.*²³⁵ Üzerinde inceleme yaptığımız metinde şer'i hükümlerden bahsedilmiş; teyemmüm, cima, setr-i avret, Namaz hükmü, Sufi raksının caiz olup olmadığı, bir konunun caizlik meselesi vb. konular ele alınmıştır.

²³³ Kürşad Demirci, Deccal mad. **DİA**, C.9, s.67.

²³⁴ Kıyamet kopmaz (tâ ki ikisinin arasında davaları bir olan iki büyük fitne öldürülmeden. Tâ ki yalancı Deccal üçte ikisinde her şeyi yalanlayana kadar...)

²³⁵ Ömür Ceylan, **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000 s.319

sāniyā budur ki ben anlaruñ miyānelerinde bulundum (4) ve anlaruñ lisānuna āşinā ve şerī'atlerine 'ālem u vākıf oldum ki pādişāhlarına (5) muṭī' olan teba'a ki gerek İslām ve gerek milel-i muhtelifē aḥkām-ı şer'īyyede ḥuşūşā ki (6) ḥīn-i muḥākemedede cemi'-i milel-i müteferriḳe miyān olup tefriḳi cā'iz degildür (7) ḥatta bir ḥākimü'l-şer'-i İslāmı sāir fark-ı mütenevvi'adan tefriḳ u terciḥ idecek (8) olsa günāhkār olur ..... Ḥāzret-i Mūsā (15) 'aleyhi's-selām Ṭūr-ı Sīnāya giderken bir 'abd-i siyāhkār gördiği beytden (16) ḥālī elbiseden 'ārī me'kulāt-ı nefiseden biri ḳum içinde oturmuş (17) kendini ḳum ile setrū'l-'avret ider ol daḥı Cenāb-ı Ḥaḳḳdan temennī ider (vr. no: 37b)

ḥatta kitāb-ı fiḳḥiyyede muşirr-i ḥader ki bir kimsenüñ livāṭa mu'tādī (13) olup önüne gelen şābb-ı imrada fi'ıl-i şenī'i icrā eylese şer'ī sulṭān (14) üzerine ol menḥūs ḳatlı itmek vācibdür (vr. no: 105b)

2.17. İLM-İ KELAM

İslam felsefesi olarak da bilinen kelam, başlangıçta Allah'ın zâtı, sıfatları ve fiilleri konu edinmiştir; daha sonra felsefenin İslam dünyasında sorgulanmaya başlamasıyla varlık, evren, ölüm sonrası hayatın merak edilen yönlerinin izahını kapsamaya başlamıştır.

İslām kelāmcıları felsefî deliller ve aklî istidlâl yöntemlerini, bunlara ilişkin örnek şablonları dış unsurlardan ve felsefî cereyanlardan öğrenerek ödünç aldılar. Teolojik tartışmalar sırasında düşünme kalıpları ve mekanizmalarını geliştirip zenginleştirme fırsatı buldular. Yine bu kişiler dış kaynaklı unsurları alırken oldukça ihtiyatlı davrandılar, bunlardan özellikle kendi dünya görüşleriyle uzlaşabilir olanları seçip kullandılar. Zira dış felsefî kaynaklar, genellikle bu usûlleri Kutsal Kitâb'ın metinlerinden ziyade, dış doğal dünyadaki tecrübelerine ve entelektüel birikimlerine bağlı olarak geliştirmişlerdi. İslām kelāmcıları, fetihler sonucunda kendilerini içinde buldukları fikir ve medeniyet havzasında geçerli olan ve geliştirilen bilim anlayışını, tevhîd inancı ekseninde kelâma uyarlayıp uyguladılar. Bu esnada önemli kültür değişimleri yaşandı; bu entelektüel geçişler, kelâmî tartışmaların vechesini tayin etti. Elbette müslümanlar bu kültür havzasında

*buldukları her şeyi almadılar. Yabancı medeniyetlere ait entelektüel ürünler ile bilimsel çalışmaları Kur'ân'ın dünya görüşü ışığında bir süzgeçten geçirerek analiz ve değerlendirmeye tabi tuttular. Böylece onlar, tevhîd ilkesine ve Kur'ân'ın teolojik dünya görüşüne ters düşmeyen bilimsel çabalardan yararlanmış oldular.*²³⁶

Mutezile, Eş'arî, Mâturidî, Cebriye, İbn Haldun, İmam Gazali, Muhammed bin Ali Cürcanî gibi İlm-i kelâm ekolleri ve bu ilimle ilgili fikirlerini beyan eden şahsiyetler eserde geçmektedir. Eserde kelâm ekollerine zamam zaman yer verildiği görülmüş, bu akımların başta kader olmak üzere çeşitli konulardaki görüşlerine eserde yer verilmiştir. Örnek verilen metinde ise Mu'tezile ekolüne mensup kişilerin bir konudaki görüşlerine yer verilmiştir.

Ey Rübâh ma'lûm (13) ola ki îmân altı derecedür evvelâ derece-i taşdîk bi'l-cinân ve ikrârî bi'l-lisân (14) ve 'amelî bi'l erkānuñ mecmû'ı mevcûd ola bunuñ şāhibinuñ müstakreri cennet (15) olduğında hîlâf yokdur şānî budur ki taşdîk ve ikrār buluna velakin (16) 'amel-i noqşān üzere var nikāb-ı kebîre dahı ola bunuñ şāhibi (17) Mu'tezile (17) 'indinde fāsîk-ı muḥalleddür ammā ehl-i sünnet 'indinde muḥalled degildür ... Hüma eyitdi bu āyet-i kerîmede mütekellimin (8) ve mâturidî vü eş'arî ve cebrî vü mu'tezile ve şüfiyye mezhepleri ne gūnā (9) tefriḳ u izāḥ olunur (vr. no: 105b)

2.18. İLM-İ NÜCÛM

İlm-i nücûmun matematiksel ilimlerden astronomiyle farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem sayesinde gelecek, şimdiki durum ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olduğuna inanılmasıdır; bu anlamda astroloji astronominin metafiziğidir. Astroloji, İslâm ilimler tasnifi geleneğinde tabii ilimlerden sayılmış ve astronomiyle yakın ilişkisi bulunmakla birlikte ismindeki "ahkâm" terimi sebebiyle ondan ayrıldığı kabul edilmiştir. Fârâbî'nin verdiği bilgiye göre ilm-i nücûm adıyla anılan iki ilim bulunmaktadır. Bunlardan ilm-i ahkâm-ı nücûm yıldızların zaman içinde olmuş ve olacak hadiseler hakkında verdiği işaretlerin (delâlâtü'l-kevâkib) yorumlanmasını amaçlar; ilm-i

²³⁶ Fethi Kerim Kazanç, Klasik Kelamî Tartışmaların Doğuşu Ve Gelişimine Etki Eden Faktörler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl :2007, S.25 s.224

nücûm-i ta'limî adıyla anılan ikincisi ise asıl matematiksel astronomidir. İlm-i ahkâm-ı nücûm rüya tabiri, uğursuz olduğuna inanılan bazı olayları yorumlamak (zeczr) ve geçmiş hadiselerden geleceğe dair gizli anlamlar çıkarmak (irâfe) gibi yöntemlerle gelecekte vuku bulacak hadiselerle karşı insanları uyarma sanatından ibarettir.²³⁷

Eserde de İlm-i nücûm ve onu çağrıştıran bazı terimler (Batlambus, Zühre, Zuhal, Merih,Utarid, Felek) ile ilgili bilgi verilmiştir :

İstānbul burc-ı cedy ile Zuḥale müşākildür ahālisi (15) kibār-ı mülk ve riyāsete nā'ıldür bilād-ı 'Acem burc-ı Şevr ve Zühreye mensüb olmağla (16) ekşer ḥalkı münakkaş libās giyüp kamışleri daḥı sāde degildür ve Fırāt ile (17) Dicle mābeynî ve Bağdād etrāfi sünbüle ve 'atārda mensüb olmağla (18) ḥilqatinde aşḥāb-ı raşd ve ehl-i 'ilm çoğdur ve Hind ü Sind cedy ve zuḥale (19) müşākil olmağla ekşer ḥalkı bed-güy ve bed-rüy ve bed-ḥüy ve 'anūd olur ve vasaṭ-ı meskūn olan memālik-i Kudüs ü Şām ve Hicāz u Yemen ve cemī' cezīretü'l-'Arab ki bunlaruñ müdebbiri Müşterî ve Meriḥ ve 'Utārīdde bulunmuşdur (3) ekşer ḥalk aşḥāb-ı tağallüb ve erbāb-ı ticāret olmuşdur ve mekr ü ḥile me'lūf (4) olmuşlardır (vr. no: 82a)

2.19. İLM-İ CİFR

Gelecekte meydana gelebilecek vakaları başta ebced hesabı olmak üzere farklı yöntemlerle öğrettiğine inanılan ilmin adı olarak tanımlanır. Muhyeddin Arabî, Beyazid Bistâmî gibi mutasavvufçuların bu yöntemi kullandığı görülür. Bu metot uygulanırken Arabî harflerin kullanımı gerekmektedir.

Yazının bulunmasıyla birlikte insanoğlu tarafından harflere ve rakamlara zaman içinde kutsiyet atfedilerek bazı sırların bunlar içinde gizlendiği düşüncesi bir inanış hâline gelmiştir. Hemen her inanç sisteminde yansımaları olan bu inanış, divan şiirinde de kendisini göstermiştir. İlm-i hurûf olarak nitelendirilen bu anlayışın sonucunda şâirlerimiz, harfleri bir mazmun olarak kullanmışlardır.²³⁸

²³⁷ Tevfik Fehd, İlm-i Nücûm mad. DİA, C.22 s124

²³⁸ Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dâir", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yay., İstanbul 1988, s. 599.

Çeşitli metotlara başvurmak suretiyle geleceği keşfetme merakı İslâm öncesinde yaşayan eski milletlere kadar uzanır. İslam dininde ise daha çok şii kaynaklarda ön plana çıkar. İi kaynaklarına göre Hz. Ali Kur'an'ın bâtinî mânalarını Hz. Peygamber'den öğrenmiş ve insanların muhtaç olduğu bütün bilgileri cefr adı verilen kuzu veya oğlak derisi üzerine yazarak el-Cefr ve el-Câmi 'a adlı iki eser telif etmiştir. Geçmiş peygamberlere verilen kitapların özünü, ayrıca kıyamete kadar gerçekleşecek bütün dinî ve siyasî olaylarla karşılaşılacak problemlerin çözüm yollarını ihtiva eden bu eserler ancak Ehl-i beyt'e mensup imamlarca çözülebilecek rumuzlarla doludur. Diğer bazı kaynaklara göre ise söz konusu kitapları yazarak cefr ilmini kuran Ca'fer es-Sâdik'tır.²³⁹

Hâb-nâme'nin giriş bölümünün ilk on dört sayfasında İlm-i Cifr konusunu işlenmiştir. Müellif özellikle kıyamet öncesi gelişmeler, Mehdi'nin çıkışı ve onun Deccal ile savaşması gibi konularda ebced hesabından ve hadislerden yararlanarak fikir ileri sürmüştür.

İşbu ebyātüñ ma'nā-yı zāhiri murād olmayup ancak ma'nā-yı rumūzı maşşüddur (8) şöyle ebyāt-ı mezkūruñ harfleriñ ve hurūf-ı ism-i muḳaddes ile ma'an ahz olunup (9) mevādd-ı sū'ale ve mevādd-ı rumūza ve uşul-i mürtefi'aya mükerrer olan harflerin ba'de'l- (10) ışkāt darb ve muḳarrerlerin ba'de'l-işbāt maşşülâtı işbu 'āyet-i kerîmeye (11) muḳābaḳat ider (vr. no: 2b)

المريخ كيوان في آخر درجة الميزان²⁴⁰ buña işāretdür ve arz-ı Mışırda 'acā'ib ve ğarā'ib şey (7) zuhūr ider ol vaḳitde Ğānem nāmında bir şahş zuhūr idüp 'ālemi (8) ifsād itdükden soñra medine-i Ḳonyāya duḫul itdükde ḳabl-i Sulṫāniden (9) bir recul anı ferāşında ḳatl idüp şerrinden ḫalāş olunacaḳdur tārīh-i (10) mezkūrda mücedded ḳānūn vaz' olunup ahḳām-ı şer'ıyyeye ḫalel gelüp (11) erbāb-ı dīn kibrīt-i aḫmer gibi olup ehl-i dīn ḳurd arasında ḳoyūn gibi (12) olup ğāyetle ḫalleri perīşān ve kendüleri sekrān mişāli (13) olup ḳanḳı cānibe hicret ideceklerin bilemeyüp ḫālet-i (14) ḫayretde ḳalurlar (vr. no: 4a)

²³⁹ Metin Yurdağül, Cifr mad. **DİA**, C.7 s.216

²⁴⁰ Mars gezegeni var olma gayesi ölçünün en son derecesindedir.

2.20. İLM-İ KEF

Eski çağlardan beri gelecek ile ilgili kaygı ve beklentiler insanoğlunda merak dürtüsüne zemin hazırlamıştır. Gelecek ile ilgili temenni ve beklentilerin oluşması için insanlar bir takım girişimlerde bulunmuştur. Yıldıznâmeler, ilm-i Nücûm, İlm-i Kef bunlardan birkaçıdır.

Günümüzde birçok insanın yaşamında önemli bir yer tutan fal, insan hayatının olmazsa olmaz gerçekliinden biridir. Oldukça renkli bir kompozisyonla karşımıza çıkan bu fal türlerinden biri de Kefnâme'dir. Kefnâme, avuç içindeki çizgilere ve parmakların şekline bakarak, hem geleceği hem de insanın karakterini ortaya koyduuna inanılan bir fal şeklidir. Bu türde, eldeki çizgilerin, incelik kalınlık, uzunluk kısalık, kesiklik düzlük durumlarından hareketle, kişi hakkında fikir sahibi olunması esası vardır.²⁴¹

Bu bölüme giriş Ankebut ile Hakimin sözlü atışmasıyla başlar. Ankebutun ilm-i kef ile ilgili düşünceleri hakimi kızdırır. Ankebut bu ilmi öğrenmeyi Kıptî çingelerin öğrenmesiyle bir tutar, bunun üzerine hakim onu cehaletle suçlar. Akabinde ilm-i kef ile ilgili iki şekil eserde verilir.

Müellif ilm-i kef ile ilgili bir başka yerde daha açıklama yapar. Burada el falından hareketle “ilm-i kef ”in sadece insana özel olduğu, diğer hiçbir canlıda bulunmadığı,elin belirli yerlerinde işaretler olduğu ve bu işaretlere bakarak karşıdaki kişinin huy, karakter, ahlakî yapısı, algılama ve kavrama gücü, yaşam ve kader çizgileri ile ilgili yorumlar yapılabileceğinden söz edilmiştir.

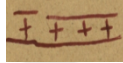

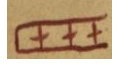

*İnsāna mahşūş olup hayvānātda bulunmaz ‘ilm-i kef ‘ilm-i mirfağ ‘ilm-i kitif ‘ilm-i hınşırdur evvelā ‘ilm-i kef oldur ki vasaṭ-ı kefde ve eşābi‘de huṭūṭ vardur her huṭūṭ bir şey’e işāret olunmuşdur ve hurūf içinden (4) dahı her bir harf birer eşābi‘ üzerine vaż‘ olunmuşdur meşelā elif-i (5) sebbābe üzerine bā-i şehādet parmağı üzerine vaż‘ olunmuşdur tāğına (6) degin eger kefde bulunursa ol kimse ehl-i taḫva ve şalāḫa delālet (7) ider ve eger eşba‘ı ve elde yine bulunursa *

²⁴¹ Yusuf Ziya Sümbüllü, Kefnâme Türü ve Yazma Bir Kefnâme Risālesi Üzerine Değerlendirme, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 2/6 Winter 2009, s 575

sefere delâlet (8) idüp ehl-i ticâretten olur eger kefde bu şekil bulunursa

(9) rütbe ve münâşibe delâlet ider ve eger hatt-ı ‘ömürde bu şekil bulunursa

(10) imrâza delâlet ider egerçi âhir ki barmağın mâ-fevkindeki barmağın (11) üçüncü mafşalından aşağı olursa muṭlaḳa veled-i zinâdur zirâ te’sîr-i cimâ‘ (12) zührede bu mişillü cimâ‘ nâkışdur ve ‘ömri daḫı nâkış olur ‘ilm-i teşriḫde (13) böylece mezkûrdur Allâhu a‘lem eger elif hattında olan aşba‘da bu şüret (14) bulunursa ol şahş nihâyeti şulb olunur ‘ilm-i teşriḫde tecrübe olunmuşdur (15) eger bu şekil bulunursa vâlidisiyle ve yâ kız karındaşıyla ve yâ mahremiyle

(16) zinâ itmiş olur eger vasaṭ-ı kefde bu şekil bulunursa (17) ‘adedince kaṭ‘-ı merâtib ve menşüb zabṭ ider ve eger bu şüret bulunursa (18) kâlîlü’l-mâl olup ehl-i şalâḫdan olur ve eger bu şekil bulunursa (19) ‘âlim u fâzîl olup velâkin rızḳ-ı kalîl olur ve eger bu şüret [84a] (1) bulunursa aşhâb-ı şervetden olup fül-ı ‘ömrüyle mu‘ammer olur (2) eger bu şekil bulunursa ḫüsnü’l-ḫuluḳ ve mestûru’l-ḫâl olur ve eger (3) bu şüret bulunursa secî‘ ve sezi‘ü’l-ğazab olur ve eger (4) ḫınşırda ya‘nî ḫınşırın nihâyetinde kaç ‘aded hatt olursa ol ‘aded (5) miḳdârı tezevvüc ider eger sebbâbede ḫâc şüreti olursa zânî olur (6) eger baş parmaḳda olursa Lûṭî olur eger hatt-ı şehvet ziyâde kızıl (7) olursa cimâ‘a ḫariş olur Allâhu a‘lem hazâ şürete²⁴² (vr. no: 83b-84a)

²⁴² En iyisini Allah bilir bu suretdir

2.21. İLM-İ BELÂGAT

Belâgat, “ sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adabına göre söylenmesini öğreten ilmin adı.”²⁴³ olarak bilinir. Batı edebiyatında karşılığı Retorik olan belâgatda önemli olan sözün doğru bir şekilde, manaya uygun olarak ve sanatlı olarak anlatılmasıdır. Sözü akıcılık kazanmasında ifade ve beyan her zaman önemli olmuştur.

Belâgat, bir düşünce ve duygunun yerinde ve zamanında manası en açık şekilde ve akıcı bir dille ifade edilmesidir. Kelimenin temel anlamı ulaşmak, bir şeyin son noktasına erişmek, olgunlaşmaktır. *Belâgat* kitaplarında sözü fasih (açık, anlaşılır ve akıcı) olmak şartıyla *müktazâ- yı hâl ve makâm* denilen (a) söyleyenin, (b) söze muhattap olanın ve (c) dile getirilecek düşünce, duygu ve hayalin durumuna uygun şekilde söylenmesi olarak tanımlanır. *Muktezâ- yı hâl ve makâm*, lafızların gösterdiği anlamların belirlenmesi ve anlaşılmasında da önemlidir. Aynı kelime

²⁴³ Ceylan, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul s 331

*farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilir. Belâgat ile iki şey niyetlenir; kelâm/ söz ve bu kelâmı dile getiren (mütekellim)*²⁴⁴

Batıda retoriğe denk gelen Belâgat terimi bize Araplar'dan geçmiştir. İslam öncesinde Cahiliye döneminde yapılan eğlence ve panellerde söylenen şiir ve hikmetli sözlerin kritiği yapılır; şâirler bu değerlendirmeler sonucunda şiirlerinde düzeltme imkanı bulurdu. İyi hatip çıkararak kabileler bu durumla övünür, aile için önemli prestij yakalanırdı.

*Mevcut bilgilerimize göre bizde edebiyat bilgilerine ve belâgata dair yazılmış ilk kitap Diyarbakırlı Bardahî'nin eseridir*²⁴⁵ (Câmiî'l-Envâi'l-Edebi'l-Fârisî adlı eser Türk diliyle yazılmış en eski belâgat kitabı olarak bilinir.)

Müellif Râsim Hikmet, daha eserin girişinde ve bir çok yerinde belâgatın önemine değinmiş, eseri belâgat ilminden yararlanarak yazdığını, sarf ve nahve dikkat ettiğini belirtir. Eserin sebep-i telif kısmında, kitabının belâgat ilmini hususiyetlerini içeren hikmet dolu sözler olarak izah eder.²⁴⁶ Muhammed Râsim eserin bir çok bölümünde belâgat ile ilgili terimleri kullandığı görülür:

*me'âni-i ayâta 'ilm ü ma'rifetden 'ibâret olmağla anı zabt ve ihâta ancak (9)
şahâbe ve tâbi'inden nakle mevku'fdur şımf-ı uhra rivâyât ve aşâra maşşûr (10)
olmayup belki ma'rifet-i lügat ve muktezâ-yı hâle ri'âyet ile te'diye-i ma'nâda (11)
kavâ'id-i belâgati mutazammın olmağla lisân-ı 'araba râci' 'ulûm-ı mübîndür ....
Mecnûn-ı zî-fünunuñ ma'sûkuna bu ma'küle taş atdı hemân bu aḥbâr-ı (7) ḥançer-vâr
'aşıkıñ üstühânına yetdi ol demde zincir-i cünûn 'ışk-ı ḥarekete ve ḥurûşa (8) gelüp
didi ki ey ğurûr-ı dünyâ ve salṭanatla mesrûr olan şâhî sen ki (9) henüz mekteb-i
'irfân-ı edepte muḥabbet önüne diz çöküp ḥarf-i 'aşkdan ebced okumadın (10) ve
medrese-yi dânişde edeb kelimesin şığaya çekmedin ve vücûduñ zenb kelâmını (11)
i'râb itmedin...(vr. no: 47b)*

2.22. İLM-İ RÜYA

²⁴⁴ Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat**, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2014 s.35

²⁴⁵ M. Fatih Köksal, "Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı", Dirizözler Armağanı, Ankara, 2003, s 216 ss. 215-290

²⁴⁶ (Vrn no:23a)

İlm-i cifr, ilm-i firâset ve tasavvufu içeren bölümlerinin dışında kalan kısımlarda uyku, rüya yorumları, ve tabirleri eserin iskeletini oluşturmuştur. Müellif bazen rüyanın tanımını yapar, bazen onunla ilgili menkıbeye dayalı vakalardan bahseder, kimi zamanda rüyaların dinî boyutuna değinir.

Rübâh sükûta vardı (4) Hakîm eyitdi ey Rübâh hayretiñden (5) uykuya varduñ bā'ış-i hayret nedür (6) Rübâh eyitdi Ne'am nevm ğalebe itdi (7) baña 'acebâ 'âlem-i menâmda müşâhade olunan ru'yâlar yaķazaya geldikde bir şemeresi (9) müşâhede olunur mu olunmaz diyu mülâhaza itdigim budur didikde Hakîm eyitdi ne'am 'âlem-i menâmda (11) müşâhade olunan ru'yâlar insânıñ...(vr. no: 151a)

İnsân taleb itdigi emr-i rüyâsında görüp teveccüh eylediği huşuşuñ haķikatına vâķıf (2) olur... bir kimse birkaç gice ekl u şürbde perhîz ve riyâzat ve evrâd-ı (13) ezkâra müdâvemmet itdikden soñra bir gice bu esmâyı okuyup h'âba (14) varduķda 'âlem-i menâmda kendüye bir şaķış zâhir olup...(vr. no: 151b)

2.23. METİNDE TESPİT EDİLEN DİDAKTİK UNSURU ÖRNEKLER

Hâb-nâme, kurgu zemininde oluşmuş, alegorik ve didaktik unsurları içinde barındıran bir çalışmadır. Temel gaye okuyucuyu düşünceye sevk etme olduğundan nasihat ve öğretiyeye²⁴⁷ dayalı bilgileri ihtiva etmiştir.

Lü'lü ise içinde incilerin bulunduğu denize, فَيَايَ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? /Rahman Suresi) demiş. Sen bil ki kesinlikle Hz. Muhammed en büyük özelliklere sahip ve bu âlemde en yüksek kalemdir... ey evlâd-ı bî-vefâ defa'at ile nuş u pend idüp naşihat (19) kabûl itmediñ biñ naşihatden bir serencâm yeğdür gör imdi...

*Ĥazret-i Yūsufa naşihat eyitdi ki
Ey nihâl-çemen-i cân u dilim
Ĥonca-ı baĝçe-i âb u gülüm*

el-leyletü-ħublâ ma'lûm degil ki (3) yârın âyine-i rüzĝârına şüret gösterür ve bu bostân-ı 'âlemde nihâl-i (4) ĥikmet ne şemer virir ĥâlâ saña dört naşihatım var yâ benî lâ-tensiyâllâhu ma'būdıñı unutma...

²⁴⁷ [1/b-12/a-19/b-63/a-63b-124a-155b]

ya‘nî bu kelimeyi çokca zîkr eyle ²⁴⁸ *لا تنساني فاني لا أنساك (8)*
eyleme ki ben dağı seni ferâmûş etmezim

Ey hakîm zulm ile ma‘mûr olan ‘adl ile olur ħarâb

2.24. METİNDE TESPİT EDİLEN EDEBÎ SANATLAR

Yazınsal sanatlar; anlamı güçlendirmek, sözü daha etkili söylemek için başvurulan genel olarak mecazlar, mana ile ilgili sanatlar, söz ile ilgili sanatlar ve yazıya bağlı hünerler olmak üzere dört grupta tasnif edilmiştir. Hâb-nâme’de daha çok “mecazlar” adı altında yapılan sanatlara sık yer verildiği görülür.

Telmih, seci‘, mecaz-ı mürsel, teşhis ve intak, teşbih, istiare, iktibas eserde en çok yer verilen edebî sanatlardır. Tarihî olaylara göndermede telmih, mensur metinlerde seci‘li anlatım, diyaloglarda intak ve teşhis, tasvirlerde teşbih, şerh ve izahî bilgiler ile bazı şiirlerde daha çok istiare sanatından yararlanmışır.

Eser tarihî olaylardan belirli kesitler verir; bazı vakalara göndermede bulunur. Bundan dolayı telmih sanatı Hâb-nâme’de sık kullanılmışır. Âdem Peygamber’in yaradılışı, Hz. Nuh’un tufanı, Hz. İbrahim’in ateşe atılması, İsmail Peygamber’in kurban edilme hadisesi, Yusuf Peygamber’in rüyası, Hz. Zekeriya’nın şehit edilmesi vb. vakalar esere konu olmuştur. Aşağıda metinde Yezid ile Hz. Hüseyin’in kızkardeşleri arasındaki diyaloga gönderme yapılmıştır :

Ümmü Gülşüm ve Zeyneb feryâda gelüp eyitdiler ey zâlim-i bî-din bu tıfildan
ğayrı ħanedân-ı nübüvvetde şâhib-i vilâyet kalmadı bu ne zulm-ı şarîhdür (vr. no:
71b)

Mensur metinlerde cümle sonunda bulunan metinlerin kafiyeli şekilde tertiplenmesi sanatı olan seci‘ bu eserde de ön planda olmuştur. Eserin ağırlıklı olarak mensur bir çalışma ürünü olmasından dolayı müellifin seci‘ sanatından sık sık yararlandığı görülür.

²⁴⁸ Unutma beni kesinlikle bende unutmam seni.

şayân-ı i' tibâr-ı cihândâr-ı dil-nüvâz ve manzûr-ı enzâr-ı şehriyâr-ı ser-efrâz
.... büleñ ve zâtı hûceste- aḡter ve maḡbûl-ı sa' âdet-guster (seci') (vr. no: 34a)

Eserde yüzlerce âyet ve hadisin varlığı iktibas sanatının ne kadar sık kullanıldığını gösterir:

ḡayvânâtıñ cûş u ḡurûşı (10) zeminden âsumâne şu' ûd eyledi ولا تحملنا ما لا
طاقة لنا (Bize gücümüzün aştığı şeyleri yükleme Bakara /286) diyüp (11) me'yûs u
maḡrûm ol kelâḡa du' â itdiler dâḡ-ı derûn ve sîne-i pür-ḡûn (12) ile dönüp girdiler
(vr. no: 25b)

Bilürsüz ki [Sünnet Rahmandandır, acele şeytanın işidir.(Tirmizi)] سنة الرحمان
والعجلة من عمل الشيطان (vr. no: 26a)

Teşhis ve intak eserde sık kullanılan bir başka edebî sanattır. Eser baştan sona hakim ve çeşitli hayvanların diyaloglarından oluşmuş, soru-cevap tekniğiyle eserin üslubu oluşmuştur. Müellif anlatıcı pozisyonda olup hakimin ağzından; üstür, feres, şîr, tavus, peleng, murg, mûr, hargûş, hümâ, ankebut, keşef şütür-murg ile diyaloga girmiştir. Bu hayvanlar arasında hikmetli sözler söyleyen, “Hakim”i en çok anlayan ve akl-ı selimi temsil eden şütür-murg (deve kuşu) dur. Bunun yanında hayvanların da kendi aralarında diyaloga girdiği eserde tespit edilmiştir :

*Feres eyitdi ey şütür-ı (7) selîmü'l-ḡalb ve şâḡib-i vaḡar işbû risâlet emrinde
kimi ta'yîn ve ihtiyâr (8) itdiñ ve bu ḡıdmete irsâlde ḡanḡı zîreki tensîb itdiñ ki kâr-ı
risâlet-i (9) pür-tevkîr ve fârḡ-ı diyânet ve ḡıfz-ı emânet birle mevşûf ve feşâḡat-ı
lisân (10) ü melâḡat-ı beyân ile ma'rûf ve ḡüsn-i vecâhet ü luḡf-ı bedâhetle mükerrem
(11) ve faẓl u kemâl ile ve faḡâhetle müselleḡ gerekdür şütür eyitdi ḡazret-i
şehriyârî (12) cümleden dâñâ vü a'lem ve re'y-i münîri ve fikr-i zamîri sehv-i
ḡaḡâdan eslemdür (vr. no: 26b)*

Hâb-nâme'de intak gibi baştan sona var olan bir başka edebî sanat ise “istiare”dir. Eserde daha çok açık istiare sanatına başvurulmuş, müellifin zaman zaman kapalı istiareyi de kullandığı görülmüştür. İstiare sanatına başvurularak ismi dolaylı olarak en çok zikredilen şahsiyetler şu şekilde sıralanmıştır:

Fahr-i Kainat, Eşref-i mahlukat : Hz. Muhammed

Halil, Halilullah : Hz. İbrahim

Esedullah, Şîr, Hz. İmam : Hz. Ali

Hz. Şeyh : Şems-i Tebrizî

Şeyhü'l-Ekber: Muhyeddin Arabî

Terk-i cān itdim ey şanem senden

Zann itme ki ey şanem o şanem

....

Leşker-i İslāmı koyduñ server-i serdārsız

Noldiñ ey zālīm ki kaçd-ı şāh-merdān eylediñ (vr. no: 166b)

Yukarıdaki iki beyitte de istiare sanatından yararlanılmıştır. Sanem sevgiliyle özdeşleşmiş; sevgili söylenmemiş onunla çağrışım yapılan sanem kelimesi kullanılmıştır. İkinci beyitte Hz. Ali söylenmemiş, onun yerine Şah-merdan sıfatına yer verilmiştir.

Aşağıdaki beyitte ise teşbih sanatından yararlanılmıştır: Kişiler, benzetme edatı olarak kullanılan “veş”eki ile şeytana benzetilmiştir.

Ādem ma‘ nā durur Rāsīm bu gün eyle sücūd

Qaleme zāhid-i ‘āşīka şeytan-veş herkes hāsed (vr. no: 91b)

Rāsīm Efendi'nin Arapça'ya vukufiyeti dolayısıyla edebî sanatları bazen bu dilde kullandığı görülmüştür:

ezhârun mine 'ş-şemsdür (güneş gibi açıktır). (vr. no: 139b)Teşbih sanatı

Eserin genelinde istifhām sanatının icra edildiği görülür. Aşağıdaki cümlede de tavus hakime soru sorarak bu sanatı uyguladığı görülür :

ey hākīm bu ‘ilmi siz pederiñizden mi aḥz itdiñiz yoḥsa şoñradan mı taḥşīl itdiñiz (vr. no: 107b)

Bu sanatların dışında müellifin leff ü neşr, kināye, mübālağa, muammâ, lügaz, hüsn-i tahlil sanatlarından da yararlandığı görülür.

2.25. ESERDE TESPİT EDİLEN DARB-I MESEL, DEYİM, VECİZE, KAZİYYE, KELAM-I SUFİYYE

Hâb-nâme'de müellifin, her üç dilde de (Türkçe, Arapça, Farsça) darb-ı mesel, deyim, vecize, kaziyye, kelam-ı sufiyye terimlerini kullandığı görülür. Eserde geçen bazı deyim ve atasözleri:

1. Eger vermez Ma' bûd ne yâpsun terzi Maḥmûd var ḳaderiñe küs...
(Vermeyince Ma' bûd ne yapsın Mahmud.)
2. Ey evlâd-ı bî-vefâ defa' at ile nuşḩ ve pend idüp naşihat (19) ḳabûl itmediñ biñ naşihatden bir serencâm yeğdür gör imdi
(Bir musibet bin nasihatten yeğdir.)
3. Piyâsa pirince gider iken ḩânedede mevcûd bulğurdan oldun
4. ' Aḩıl başda ve yaşda mıdur
5. Son pişmanlık faide vermez
6. Ebdân-ı ḩavm-i cürm ve zalâl gibi ḩavlum ḩavlum ḩılurlar
(tavlum tavlum kırmak: davul gibi şişmek)
7. Eser yeller gibi yelsem yüpürsem yâ rasûlallah
Cemâliñ nûrunu uyḩuda gördüm yâ rasûlallah
(yelmek yüpürmek)
8. Anlara bedel bizlere cezâ virüp (19) ḩabs iderler şoyulduḩ şoğana döndük
ne ḩâlimizden bilür (soyulup soğana dönmek)
9. Ay bacâyı aşdı atı alan Üsküdârı geḩti abdâl ḩorasânı aşdı
10. ' Ayn-i naşihatdür diyu cevâb-ı a' ḩâsıyla sâde yağdan ḩıl çeker gibi
çıkarsañız
(Terayağından kıl çekmek)
11. ḩalbini mecrûr ve cigerin kebâb eylediñ imdi ol maḩbûl ' abdim bir
yabâna (cigeri kebab eylemek)
12. Teklifât-ı şer' -i şerîfe ḩadem bâşdım (kadem basmak)

13. Hâzret-i Mûsâ ile Hızır miyânında olan (6) kazîyyeniñ dağı istimâc itmelerini çâr-çeşm ile muntazırlar (çar çeşm : dört gözle beklemek)

Metinde Hz. Ömer ile ilgili veziceye yer verilmiştir. İkinci halife, adaletin timsali özelliğiyle öne çıkmış ve aşağıda yer alan özdeyişiyle esere konu olmuştur.

Hâzret-i ‘Ömer mâ tala‘atü’ş- şems ve’l-ķamer hâzreti buyuruyor ki Fırât nehri kenarında bir kıuzı zâyî‘ u telef olsa (16) yarın rüz-ı cezâda andan mes’ül olmaķ havfını tefekkür iderim. (vr. no: 148b)

“Kelâm-ı sûfîyye”ye; eserde ismi sürekli zikredilen Beyazıd-ı Bistâmî ve Hallac-ı Mansur’dan örnek verilebilir. Bununla beraber Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî’nin karşılaşması ve burada Tebrizî’nin ona hikemlî tarzda soru sorması (Hz. Peygamber ve Beyazıd-ı Bistâmî’nin sözlerini karşılaştırması) kaziyeye örnek teşkil etmektedir:

zîrâ cihânuñ her kūşesinde bir Şems-i Tebrîz vardur lâkin kıanı Mollâ (6) Rûm gibi bir cevher-i şarrâf ki muhıkke dânişle cîb-i cânuñda tutdığı gevherin bilüp ve anı almağa nesi var ise vire ve işbu kazîyye fehvâsınuñ kemâl-ı keşfi bu hikâyeye mevķūfdur..... (8) ey hâzret-i Mollâ-yı Rûm ve ey kâşif-i müşkilât huşûş ve ‘umûm cenâbîñızdan (9) bu müşkile cevâb-ı şavâb ricâ olunur ki Muħammed büzürgest yâ Bâyezîd büzürgest (10) Hâzret-i Mevlâna bu eşķâl-i mûcib-i kelâli güş itdükde hemân ‘itaben aħz-ı (11)‘inân idüp buyurdı ki Dervîş bu ne maħall eşķâldür ki idersin ve henüz (12) bilmedigimi ki Bâyezîd hâzret-i ‘aleyhi’s-selâmuñ ħırmen-ı ma‘ârifinden bir ednâ dâne-çîn (13) ve bâb-ı matbaħ-ı semâħatdan cüyende-i nân bir miskindür (vr. no: 116b)

2.26. MANZUM METİNLERDE TESPİT EDİLEN NAZİM ŞEKİLLERİ

Eser ağırlıklı olarak nesirden oluşmuştur ancak Hâb-nâme’nin manzum kısımları az da olsa vardır. Bu bölümlerde müellif şekil olarak aşağıdaki türlerden yararlanmıştı: Beyitlerden oluşan nazım şekillerinden “Gazel, Kaside, Mesnevi, Kıt’a, Müstezat”a yer vermiş; Bentlerden oluşan nazım şekillerinden “Rubai”ye örnek vermiştir.

Gazel :

[Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün / Mefâilün]

Düşelden mekteb-i ‘aşka unuttım ders ü fetvâyı
Girüp meyhâne-î dirde yañıldım zühd ü takvâyı

Göñül levhinde yazaldan muhabbetnâmesi şeyhim
Görünmez çeşmime evrâk seçemez âğ u karayı

Olup fermânına mahkûm esîr oldı dil-i ‘aşkıñ
Muhabbet kâtibi anda yazaldan hûn-ı tuğrâyı

Gözüm yaşı gibi göñlüm revândur bî-ķarâr oldı
Arar maķşûdunu bulmaz gezer bî-ķäre her câyı

Gehî yanmaķdayım gâhî ğarîķ-ı *baħır-ı hicrânum*
Duħânım göklere çıķdı başım yerlerde arayı (vr. no: 117b)

Kaside Örneği

[Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün]

Bilmezem âħir ne ķıldı rûzigâr-ı pür ‘ anber
Şimdi yok ‘ âlemde zâhir bu feğâilden eşer

Muķteđâ-yı din olanlar ihtiyâr idüp ħamûl
Mürşid-i ‘ âlem geķer her reh-nümâ-yı şür u şer... (vr. no: 157a)

Mesnevî :

[Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün]

Şehriyârâ şolmasun ħüsnüñ ğülü
Medhiñ itsün bāğ-ı cennet bülbüli

Görmesüñ ‘ ömrüñ ğülistânı ħazân
Bezm-i ‘ işretde müdâm ol kâmurân

Gerçi bir bendeyem zâr u naħîf
Sözlerim dirlik cân-baħşış laťif

Rûz u şeb derdim durur ğüftâr-ı ‘ aşķ
Bende ħatm olmuş durur esrâr-ı ‘ aşķ

Nālem idüp nāya ta' līm u nevā
Oldı 'aşkımdan derūnī pür hevā

Nālemi 'uşşāķ işidüp cūş ider
Māh- rūlar 'aşkıma mey-nūş ider... (vr. no: 33b)

Rubâ'î

Budur 'uşşāķ içünde de' b u 'ādet
Ki olmaz rü'yet 'āşıkda tākāt
Velī āşārla idüp tebessüm
Kılur mirātde 'aksiyle kânā' at (vr. no: 48b)

Müstezāt

* يك جند بی زینت و زیور کشتم *

* در اهل شباب يك جند بی دانش دفتر کشتم *

* کردیم حساب جون واقف ازین جهان ابتر کشتم *

* نقشیست در آب ترک هم کردیم قلندر کشتم *

* زد شتی بی خودی می آیم از وزن آداب دورم *

²⁴⁹ جنون کر کنم ای شهر یا را از غوش معذور کردم (vr. no: 65a)

Kıt'a

Der āb-ı cām u āteş mey ken te'emmülī
İn ittiḥād beyn ki miyān devr desmen est (vr. no: 97b)

---

²⁴⁹ Bir müddet ziynetsiz süssüz gezdım
Bir müddet gençlik ehlinde bilgisiz gezdım
Bu dünyadan haberdar olmayı hesap ettim, faydasızca gezdım
Suda bir nakıştır, terk ettim, derviş gibi gezdım
Boş bir çölden geliyorum ki uzağım onun adabından
Ey şehriyar! Beni mazur gör bir delilik yaparsam

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİN

Hazā Kitāb-ı Ḥʿāb-nāme -i Rāsīm Afī ‘anh²⁵⁰

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

[1b]

الحمد لله الذي اطلع من اجتبيانه من عباده الاخيار * على كنوز الأسرار * وعلم من احتباه من اصطفاه الأبرار * من علم غيوب وقضا بالاعتدال وادع فيهم من سر المعرفة ما تختار * منه عيون البصائر والأبصار * ووقع في نفوسهم الطمع في حراز رموز كنوزها بيد الأظهار * من جانب حجب الاستار * وصلى الله على سيدنا محمد وآله وأصحابه أجمعين * وبعد فيقول العبد الفقير * المعترف بالذنب والتقصير * خوجه زاده السيد محمد راسم حكمت * ختم الله له بالخير في سائر الأعمال * فاجبته الى ما سئل عليه فاقول * وبالله المستعان * وعليه التكلان * لا بد قبل الشروع في المقصد والمطلوب من اثبات شكل السؤال في سائر الأحوال * وفي أي زمان كان السؤال * وما أحاط بعلم الأقوال * وذلك في ابتداء أول ساعة من يوم الأحد سابع من عشرين شهر رجب تمام احدى وثلاثمائة والف * وصورته سئل محمد عن ما يحدث على قسطنطينية وغيرها وما و يحدث في التاريخ المذكور بالحوال سلطان وزس وبن ب ع و س ض ظ ف خ ص ما يكون عاقبة امره فخرج له جوابا من سر الحروف منظومة ورموزاً عند باب الفضائل وسميت هذه الرسالة الدرّ

*251 المكنون فيحدث في أيام دولة عثمان فهو حسبي واليه انيب

Beyt :

²⁵⁰ Bu kitap Rāsīm’in Rūya-nāmesidir.

²⁵¹ Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Hamd âlemlerin sahibi olan muhafaza altına aldığı seçkin kullarından eylediği için, sırların hazineleri ve tercih ettiği iyilerden kimseler öğrettiği, dilediği sırları ve algılamayı gücüyle tamamlayıp gaybtan haber veren ve tanıtın, onlardan gözün bakışı ve gözlerin esrarı, tertemiz kudret eliyle nefislere eser bırakan, koruma altına alıp ihata eden ve Allah’ın salat ve selamı Hz. Muhammed (sav), Ali, ashabının ve hepimizin üzerine olsun.

Bu söyleyişten sonra Allah’ın fakir kullarından, günahlardan küçük düşmüş olan, Hocazâde Seyyid Muhammed Rāsīm Hikmet, Allah diğer amelleriyle hayra çevirsin, sorunlar üzerine verdiği cevaplar, Allah’tan yardım alarak ve ona tevekkül ederek, bütün hallerin sorularına şekil olarak ispatı istek ve arzu ile ve ne vakit sorular olursa ve ilmiyle ihata ettiği sözleri kapsamaktadır. Böylece başlangıcım Pazar günü recep ayının yirmi yedinci günü bin üç yüz bir senesidir. Hz. Peygamber’den Konstantiniyye ve haricinde zikredilmiş tarihteki araştırmalar sultanın ahvali, و ز ن - ن - بن - ب ع و س ض ظ ف خ ص akıbeti ne olacak ? diye soruldu. Cevabı harflerin sırrından çıkar üstünlük babı yanında düzenlenmiş rumuz olarak cevaplanır.

Yaṭīru bināe bercāhu ve mercū’
Linehdu mecdi fevḳe’s-ṣuhbe yektemilā

Bi ‘adelen ve’z-zāleme ve iḳtiṣāse beḳāyih
Vemen yekā maḡrūri felā bedde liyeḳtilā ²⁵²

(7) İşbu ebyātīñ ma‘nā-yı zāhiri murād olmayup ancak ma‘nā-yı rumūzı maḳṣūddur (8) şöyle ebyāt-ı mezkūruñ ḫarfleriñ ve hurūf-ı ism-i muḳaddes ile ma‘an ahz olunup (9) mevādd-ı sū’ale ve mevādd-ı rumūza ve uşul-i mürtefi‘ aya mükerrer olan ḫarflerin ba‘de’l- (10) ıṣḳāṭ ḍarb ve muḳarrerlerin ba‘de’l-işbāt maḫşulātı işbu ‘āyet-i kerīmeye (11) muṭābaḳat ider ḳavluhu Te‘ālā

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ إِلَى قَوْلِهِ بغيرِ حسابٍ. ²⁵³

ebyāt-ı mezkūrede olan (13) ḳā‘ide daḫı bitamāmihi bu ‘āyet-i kerīmede icrā olunur.
Ḫulāṣā-i Uşul

ḫurūf-ı su’āl

1120 ḫurūf-ı beyteyn

1236 ḫurūf-ı muḳaddes

+

1356

ḫurūf-ı su’āl 1626

ḍarbe şeddi 1356

şu’ālike min ‘āmi dāfi‘ 1_8_0_4_7_5_6

İlla ‘āmi eyḳa‘ ḡayn_fe_elif_dal_kaf_ye_elif

²⁵² Bizimle birlikte uçuyor onun burçları
Bir ahde bir şana ki üzerinde kumrallık tamamlanır
Adaletle, zulümle, kısasla, dövüşle
Her kim mağrurlanırsa öldürülmesi gerekir.

²⁵³ De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın” (Alimran, 26) hesapsız olarak ayetine kadar.

بعد الكسر والبسط والمضاف يحصل الرقعات من البيتين الاسامي المقس والسؤل²⁵⁴

hurūfu'l 'āyeti kezālik

Beyt:

1	4	4	6
Sad	Sin	Ze	Vav

3	2	7	8	6	ceme'ā yekûn
Lam	be	zal	fe	vav	

Şeḡvā ṭavli raybī yedie'l-menūni fī 'azmirāh

[2b] ²⁵⁵ مِجُورٌ لِيَكْدُ حُونَ مَحْجُوبٌ مَقْصُودَانُ نَحْزِرُ (1) bu rumūzuñ keşfi işbu (2)risālenüñ evāḡirinde taşriḡ olunur ḡā'ide-i sābıḡada olan aḡḡām-ı bitamāma (3)bu beyitte daḡı icrā olunur ḡaflet olunmaya imdi gelelim beyt-i evvelde olan

(4) ibtidādaki kelime ki “Yaḡiru” lafzıdır ‘alā ḡisābi'l-ebced [229] iş bu (5) kelimeden ism-i maḡşūş zuhūr idüp bu kelimenüñ 'adedine ḡankı isim tevāfuḡ iderse (6) ḡarf-i “ḡā”dan şoñra ḡarf-i ḡilāfet “şin”de ey er-reşād-ı şadārete ḡu'ūd idüp (7) ba' de'l- 'azline şadāreti tekerrür ider ve 'āyet-i kerīmeden buña tevāfuḡ iden lafz (8) daḡı *ṭuruk* [229] kelimesidür ki beyt-i mezkūrda vaḡı' olan (9) “yaḡiru”ya [229] muṭābaḡat itmişdür bundan ma' lūm oldu ki bu iki (10) lafza muvāfaḡat iden lafz ism-i Muşṭafādur [229] “vaḡt-i şin”de (11) şadārete taşaddur iden işbu isimdür vaḡt-i

²⁵⁴ Bu işlemler yapıldıktan sonra tabloda her iki beyitte isimler ve mukaddes soru ortaya çıkmaktadır.

²⁵⁵ O sürede gizli amacın tahmini hakkında sıkıştırırtı.

مِنْ تَحْرِى ك م س ق و بِيَّارِ ب ل غَا ر و د ي ا ر س ا ر 1310 ile 1303 (12) daħi taşaddur
ارض ر و م ا لى

(14) velākin [52] ki Aħmed ile Muştafānuñ taqđim-i şadāretinde iħtilāf vākı‘
olmuşdur bir rivāyetde Aħmed taqaddüm ider diger rivāyete nazārān Muştafā
taqaddüm ider Aħmed taqaddüm itdigi ħalde Muştafā Aħmedi qatlı idüp ba‘dehu
şadāreti ħā’iz taqaddüm ider Aħmed taqaddüm itdigi ħalde Muştafā Aħmedi qatlı
idüp ba‘dehu şadāreti ħā’iz

[3a] olur rivāyet-i uħrāda ħā dan murād Abdurraħmandur ki [406] شقو
lafzına tevāfuq itmişdür [406] bu isim Abdurraħmandan soñra şadārete taşaddur
ider eṭvār-ı Muştafā işbu Muştafāya mülakqabesü’s-sāhī tesmiye olunur ya’nī
ħarekāt-ı sekenātında qāṭibe riyā vu sum‘a olmayup dīn u devlete ‘alā ṭarīki’l-ħulūş
ve’l-istikāmet ħızmetde bulunup zamānında umūr-ı muğlaqa bābı küşāde olunur
gerçi şehr-i Mışırda Kezzāb nāmına Meħdī zuhūr iderse sem’u i‘tibār olunmaz و
م خ ل ص ا س م ه ulyā ‘ulyā meşīħat-ı ‘adinde bulunan zātdur intiha

İmdi gelelim beyt-i evvelüñ binā lafzına ki [53] āyet-i kerīmede daħi buña
muvāfaqat iden lafz *muħacceb* dūr [53] ve bu iki lafza muvāfiq olan ism-i Aħmeddür
ki [53] bu daħi şadāreti ħā’iz olur bunuñ zamānında berrde ve baħrda menāzi‘-i
keşire vuqū‘ bulup *cim* lafzı der-saadetde zuhūr idüp miyānelerinde kıtāl zuhūr idüp
‘ala’t-ṭarīki’t-tedric fesād münkaṭı‘ olup iħtilāf ref‘ olur ve ṭarīk-i Ĥicāzda daħi
‘Urbān miyānında kıtāl-ı kesire vuqū‘ bulur bu daħi müstaķimü‘l-eṭvār ve qavīyyü‘l
ħişāldur sene [308] أَمَّا قَوْلُهُ [212] āyet-i kerīmede daħi buña muvāfaqat iden lafz-ı
rayb [21270] bu iki lafza daħi muṭābaqat (16) iden ism-i İsmā‘ıldür [212] bu daħi
şadāreti ħā’iz olup zülme meyyāl ve qaṭ‘-ı ebdāndur zamānında nās-ı sükārā olup
kendülerine mālīk degüllerdür bunuñ zuhūrı

[3b] Mışırdandır [309] qavluhu mercū [259] āyet-i kerīmeye muvāfaqat iden
lafz-ı meycur [259] buña muvāfaqat iden ism-i İbrāhīmdür [259] bu daħi şadāreti
ħā’iz olur bunun zamanında Benī Aşfar fesād ider bādiyelerde ṭarīkler qaṭ‘ olunur bu
fesād daħi medīne-i Ĥalebde zuhūr idüp vālī-yi Ĥaleb ‘azlı olup Rümīler ile şulħ

olunur [309] *müstakîmü'l-eṭvār ve ḳaviyyü'l-ḥiṣāldur* فَبَى [92] ²⁵⁶ أَمَا قَوْلُهُ لَنْحُ bu ikiye muvāfaqat iden ism-i Muḥammed [92] bu daḥı vezāreti ḥā'iz olur bunun zamanında ehl-i İrān ḥarbe ḳiyām iderler muḥārebe arz-ı nehrevāndur ṭevā'ifi erba'a ki cem' olur ehl-i Rūm, ehl-i Yemen, ehl-i Ḥicāz dur Cenāb-ı Ḥaḳḳ müslimīn üzerine nuṣret iḥsān idüp muḫaffer olurlar [312] *al-muāfaqqe bialāiye* [53] lafz-ı *muḫacceb* [53] bu ikisine muvāfaqat iden ism-i 'Aḫmed-i ṣānīdur [53] zuhūr-ı Ṣa'bān [313] ṣadāreti ḥā'iz olur zamānında sāḥil-i 'Arab ḥarāb olur Rūm cānibinden 'arz-ı Ṣāma zarar iṣābet ider "ceziretü'l-'Arab ḳiyām idüp 'arz-ı Ḥicāz maḡmūm olur ṣerr-i beriyyeden re'āya ḥavf ider bu daḥı 'arz-ı Baṣradadur bu zātın eṭvārı eṭvār-ı müstakîm ve ḳaviyyü'l-ḥiṣāldur

²⁵⁷ أَمَا قَوْلُهُ قَوْلُهُ [191] *tevāfuḳ-ı āyet lafz* 191 *يَدُ الْمُنُونُ* ²⁵⁸ [191] bunlar *tevāfuḳ* iden ism-i Süleymāndur [191] bu daḥı ṣadāratı ḥā'iz olur zuhūr fī ṣa'bān sene [315] bunuñ zamānında min ḳabli'l- imām arz-ı Ḥicāz iṭā' atden ḥurūc idüp fesād iderler ve Benī Aṣfer daḥı Ḳudsī Şerīfi [4a] (1) *istilā* iderler bunuñ daḥı zuhūrı *عِنْدَ قِرَآنِ الْعُلُوِّ فِي بُرْجِ الْقَوْسِ* ²⁵⁹

Ammā ḳavluhu [128] *el-muvāfaqqate bi'l-āyeh lafz-ı liyekdehūn* [128] Bu iki lafza (3) daḥı ism-i Ḥüseyn *tevāfuḳ* ider [128] zuhūra gelür sene [319 ile 1446] tamam-ı ḥilāfetihi (4) bu daḥı ṣadāratı ḥā'iz olur bunuñ zamānında İskenderiyyede fesād-ı azīm ḳitāl-ı (5) keṣir vuḳū'a gelür ve melḥame-i 'uzma vāḳı' olur arz-ı Rey de herc ü merc olur

²⁶⁰ *الْمَرِيخُ كَيَوانُ فِي آخِرِ دَرَجَةِ الْمِرْزَانُ* buña iṣāretdür ve arz-ı Mıṣırda 'acā'ib ve ḡarā'ib şey (7) zuhūr ider ol vaḳitde *Gānem* nāmında bir ṣaḥṣ zuhūr idüp 'ālemi (8) ifsād itdükden ṣoñra medine-i Ḳonyāya duḡul itdükde ḳabl-i Sulṭānīden (9) bir recül anı ferāṣında ḳatl idüp ṣerrinden ḥalāṣ olunacaḳdur tāriḥ-i (10) mezkūrda mücedded ḳānūn vaż' olunup aḥkām-ı ṣer' iyyeye ḥalel gelüp (11) erbāb-ı dīn kibrit-i aḫmer gibi olup ehl-i dīn ḳurd arasında ḳoyūn gibi (12) olup ḡāyetle ḥalleri periṣān ve kendüleri sekrān miṣāli (13) olup ḳanḳı cānibe hicret ideceklerin bilemeyüp ḥālet-i

²⁵⁶ āyet ile mutabıktır

²⁵⁷ ama üstünde sözüyle

²⁵⁸ Ölüm eli (Ecel)

²⁵⁹ Evlilik bağı töreninde evlilik dairesinde refakat

²⁶⁰ Mars gezegeni var olma gayesi ölçünün en son derecesindedir.

(14) hayretde qalurlar Ol vaqt vaqtin padiŝahi dađı ‘alem-i h̄’abdan ik̄az olduđda nazār ider ki dīn u devlet ve rutbe-i h̄ilāfetden (15) iħrāc olunmađtadır der-‘ađab nūdemā vū vūzerāsını (16)baŝından def‘ idüp ŝalāh-ı hāl erbābıyla ba‘de’l-meŝveret (17) dergāh-ı Ħađđā yüzler sūrüp tazarru‘ u niyāz itdükde qalbine ilhām olunur ki aħkām-ı ŝer‘iyyeye diđđat

[4b] (1) olunsa bu muŝibete giriftār olunmaz idün diyü qalbine böyle sünühāt-ı (2) rabbānī olduğda aħkām-ı ŝer‘i at-ı muṭahharaya müvāzebet evānında arz-ı (3) amağda ehl-i İslām üç fırқа olup müŝāvere itdüklerinde (4) muħārebeye mübāderete qarārgīr olduğlarında bir fırqası muħārebeden (5) firār diger fırqası İslām dağı itdüklerinde ric‘at qabuğuna gitmekden (6) imtina‘ idüp fırқа-yı ŝālīŝe ki bi’l-ittifāq ğazā-yı Bedir gibi muħārebeye ŝurū‘ (7) itdüklerinde eṭrāf u eknāfdan nās fevc fevc cem‘ olup (8) h̄ilāfet-i kübrāya nuŝretler idüp ekŝerī ‘adüvvü’ d-dīn olanlar helāk (9) olup bākī qalanlar qaplumbağa gibi manŝūr u muẓaffer olduğlarında yine padiŝāh-ı (10)‘alem mađāmında qā’im ‘adālet üzre aħkām-ı ŝer‘iyyeyi icrā buyurucağlardır (11)

الحمد لله الذي هدانا على دين الاسلام وجعلنا من امة محمد صلى الله عليه وسلم , قال عليه وسلم
الذين يعلى ولا يعلى عليه²⁶¹

ba‘deẓā ebyāt-ı (13) mezkūrede olan ħarfler ki on kelimededen ‘ibāretdür sekizi sekiz ŝadr-ı (14)‘aẓama iŝāret olup bākī qalan iki kelime ki اشقو وراجشا bunlar (15) bu mađāmda terk olunmuŝdur zīrā bu iki kelimededen baħŝ cā’iz olmayup (16) sırru’l-međtüm qalmıŝdur beyān olunacađ olsa ‘uđūl-ı selimeye(17) ħalel ve rūħ-ı ‘āleme sekte irāŝ ideceğinden ŝimdilik terki revā (18) görülmüŝdür vaqt-ı merhūnesinde anuñ dađı rumūzātı beyān olsa gerekdür (19) bu aħvalün küllisi bu iki cedvel-i āyette ziđr olunmuŝdur ki bunlardır

²⁶¹ Allah’a hamd olsun ki bizi İslam dinine hidayetimizi sağlamış ve bizi Peygamber (sav) in ümmeti eylemiş. Din yüceltir, hiçbir şey onun üstüne yoktur.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ إِلَى قَوْلِهِ بِغَيْرِ حِسَابٍ. 262

وَتُجْرُ مِنْ تَشَاءُ وَتُذَلُّ مِنْ تَشَاءُ بِبَيْدِكَ الْخَيْرِ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ 263

ف ت ح تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ب و ح ي ر و 264

ع ز ي ر وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ح ك ي م 265

262 Söyle ki; Rabbin mülkün sahibi dilediğine mülkü veren ve dilediğinden mülkü alandır hesapsız olarak (Âli İmrân/26)

263 Dilediğini şerefli yapan ve dilediğini zelil eden sen her şeye gücü yetensin. Söyle ki; Rabbin mülkün sahibi dilediğine mülkü veren ve dilediğinden mülkü alandır

264 f t h geceyi gündüzden çıkaran ve gündüzü geceden çıkaran

mim bin üç elif ve rızıklandırır * الف ۱۱۱ و ترزق م تشاء بغير م حساب ن²⁶⁶
dilediğine hesapsız olarak mim ve nun.

وت ن ج ی ه ا ن ت و ر ع ك ش ع ف سنة: 1087 رجاك تدور ثم يعود سبحان الغفور حتى قديم
ميزخ ب ع ر -242

259 – میجور الف رحیم فعاله مقیم 7 بظهور فيه ما ليس فيه اذا قال الزهرة وجد زحل محجب 53
بالخصال قوى سنه: 1095

ن ل ا د م ك ت مجيب د م ن ص ر ق ر لله شقوم ش س ع فرعون ن سيم منتقيم سنة: 1090

ريب 212 عون سنة- 1095 وترى الناس سكارى از ظهر مصر حمري فاضحة و في اشارة
واضحة

54 ع د ح س مقصود ايدك لنحد عون د م ق

نكدحون 128 يا ظلوم بدليل معلوم وقابل الميزان كيوان سنة- 1093 بنقح الشيطان في يختلف في
القاف يحصل القتل على الشام مصر سنة – 980

يد المنون 191 و ج و د ي ا ر الروم من جوره وشره باب لا يفتح الا ما صرار وما حولا يرج النار
سنة- 1096

الأسماء التي خرجت من البيت²⁶⁷ [5b]

الأسماء التي خرجت من الآية الشريفة²⁶⁸

مصطفى: في آخر مدة الميم طوفان الدم ويتصل جانبيين بعد الحاء – شقو: 406²⁶⁹

رجب: بتولى مرتين في الأولى حكمه قذر دور الزهرة يكون باقتران الزهرة – طرك: 229²⁷⁰

أحمد: في أيامه فتنته العجم و ظهوره قاف الخارج في أرض الروم شأنه الصدر العظمى ظهوره من
الترك ولهي من ام الولد دخول الرتبة وطبعه الموسوس مسلم المعتدى م س ق ف: محجب: 52²⁷¹

سرجامد: احتراق طالعه في بيت وباله وانفصله في المريخ سيرته العدل

ومباله الشهرة مبال الذكور و قصير العنق مثلون الطبع مشغول الخواص عينه الأخضر: 97²⁷²

²⁶⁵ Öluden diri çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran ‘z y r

²⁶⁶ Tablo içindeki dairenin sağdan sola iç kısımları

²⁶⁷ Beyitten çıkan isimler

²⁶⁸ Āyeti şeriflerden çıkan isimler

²⁶⁹ Mustafa adı: mim süresinden sonra kan tufanına yetişen iki yanı ha harfinden sonra; sayfa:406

²⁷⁰ Recep: iki defa tekrar birinci hükümde necasete bulaştırılıp çiçeğin etrafına o zaman çiçekle yaklaşır, kesinleşirsin:229

²⁷¹ Ahmet: fitne günlerinde Acemler ortaya çıkacak. Rum memleketi haricinde geniş göğüslü Türklerden tek annenin çocuğu rütbe ve sağlam itikada sahip Müslüman doğal insan, peçeli: 52

أبرجاه : اسماعيل: في مدته خروج الكنانة عن الظالم والقصاص يدخل الرتبة – ريب:212²⁷³

سب صفر: في سعد طالعه في اقتران المريخ بعطا رده احتراق ناظره : 27499

مرجوى: ابراهيم : يكون في زمان الملحمة الكبرى المثاف: وفتح جزيرة في الحرس و ظهوره
مصطفى: ميجور: 259²⁷⁵

شبه سؤل: الخوارج ارض الحا سيرته بالعدل وعنده الغرور في نفسه
يدخل الرتبة: 106²⁷⁶

لنجد: محمد : في مدته ظهور عالج بن قنطور من شهروان وقيام الاعجام بالزور يدخل الرتبة:
فبى:92 – شهر ربيع: في حلول كنوان في لميزان ويخاف على جانب الشمال من حروف السين محرم من
باب لا بفتح بالروم 381-391²⁷⁷

وحجد : أحمد: وفي أيامه حراث الساعل الشرقي عليه حرف العين ودخولهم / محمد سنه / وخوف
من باب الروم و عليف في رتبة اذا قال بل عطا رد والمشتري: محجب: 53 / 69²⁷⁸

فوقه: سليمان: في مدت خروج قوم من الشمال الايام الى ارض الحجاز قيام الروم:423 / يد المنون
191 – شهر شعبان: اذا قلنا الزهرة لزحل في منزلة الا لكيل خرج في السماء حرة فاضحة فيها
اشارواضحة²⁷⁹.

الصهب / 121 / سنه: حسين: في مدة قدم المراكب البحرية في ارضى الاسكندرية تم ملحمة ادظمى
ومرافعة في سائر البلدان وفي هذا التاريخ عقد بقابل المريخ كوان آخر المريخ رزق من المزان ترى في
مصر عجائب و غرائب / ليكدحون 128 – مقصود /بالمضي /108²⁸⁰

²⁷² Sercamed: Doğduğu ev ve kısım olarak mars tan çıkma gibi hayatı adalet, şöhret ve gamsız bir erkek mahiyeti kısa boyunlu yeşil renge sahip gözler.97

²⁷³ Ebraceh: İsmail: çıkış Kenane diyarının zalimlerden ve kisasından mertebeye giriyor: 212

²⁷⁴ Seb sıfır: Mars gezegeninin yaklaşması bakanını yakması:99

²⁷⁵ Mercuvi: İbrahim: mülhime -i Kübra zamanı – Horos'ta adayı fetih ve Mustafa'nın ortaya çıkması.
Micur :259

²⁷⁶ Şevval Ayı: h yerinden çıkacak hayatı adalet ve biraz gururlu mertebeye giriyor : 106

²⁷⁷ Kısıtlanmak: Alic bin Kanturun zuhur etme süresince acemlerin kıyımı ile şehrevan kentinde mertebeye giriyor ziyaret ederek. Bahar aylarında: ölçülerde olan lakaplarda kuzey üzerinden sin harfinden korkuyor. Rum'u fetih edemiyor: 381-391

²⁷⁸ Ve hecede: Ahmet: toprağı öksürtürsen doğuda onların üzerin ayn harfi gelir onlara girer / Rum kapısından korkarsan ve hayvan yeminden mertebede dedi ne zaman ama verir müşteriye geri.
Örtülü: 53/69

²⁷⁹ Yukarıda: Süleyman: Rum başkaldırısını günlerden kuzeyden Hicaz topraklarından çıkararak bir kavim yapacak. 423 / Menünün elinden / 191 – Şaban Ayı: Çiçekler yerlerinden göklere doğru yükselince sıcaklığın belirtisi işaret eder apaçık.

²⁸⁰ Sahb/121/yılı: Hüseyin: Deniz yolcularının İskenderiye'ye geldiği sürede başka şehirlerde birleşme başladı. Bu tarihte Mars gezegeni Marsın sonunda yapılan anlaşma ölçülerden mısırdı tamamlandığında hayret verici ve garip şeyler oldu. Çabalar: 128 / maksut / geçmiş /108

6a] (1) ba‘ dezā ma‘ lūm ola ki ‘ilm-i ğayb Cenāb-ı Hāḳḳa muhtaşşdur ğayba ıttılā‘ maḥlūḳuñ (2) şānından degüldür ammā ol nesne ki lisān-ı ‘aleyhi’s-selām üzere vāḳı‘ (3) olmuşdur ol daḥı Cenāb-ı Hāḳḳ ḳabilindendür enbiyāya bā-vaḥy evliyāya bā-ilhām (4) i‘ lām buyurmuşdur kemā ḳālellāhu Te‘ ālā

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنَ الرُّسُلِ²⁸¹

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَاللَّهِ إِنِّي لَا أَعْلَمُ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنِي رَبِّي²⁸² illā āyeh

(6) Cenāb-ı Hāḳḳ Resūlunuñ nübüvvet u şıdḳ-ı risāletine delālet içün (7) bā-ı lām ḥalḳa ḥaber virmişdür ol Resūl-ı Ekrem daḥı ba‘ zı eşḫāb-ı kirāmına (8) ta‘ līm buyurmuşdur bu daḥı iki kısımdur bir kısmı āyet ile şābitdür ki Cenāb-ı (9) Hāḳḳ āyet-i şerīfesiyle Resūluna i‘ lām buyurmuşdur kemā ḳālellāhu Te‘ ālā

أَلَمْ غَلِبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ إِلَّا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ²⁸³

ḳavl-i şerīfine varınca bunuñ sebep-i nüzūlı budur ki (12) Hüsrev Perviz iki ser-‘ askerlerine Firāvān ‘ asker ḳoşup göndermiş (13) idi geldiler Rūm diyārunuñ vilāyet-i ‘ Arabiyye ḳarīb olan yerlerinden ba‘ zı (14) vilāyetlerin ḳabza-yı teşhīre aldılar ve Rūm askerī münhezim oldu küffār- ı (15) Ḳureyş bu ḥāle mesrūr olup baḥtiyār ‘ add itdiler şöyle ki ehl-i (16) İslāma ḥiṭāb idüp siz Rūm ṭā’ifesi ehl-i kitābsız ve biz Fārsī (17) ḳavmiyiz ve Fārslar Rūmlara ğalebe itdükleri cihetinden kendümüze bunuñ [6b] (1) baḥtiyār tutarız ki biz de size ḳarīben ğālib oluruz didiklerinde Cenāb-ı (2) Hāḳḳ bu āyet-i kerīme ile ḥaber buyurdu ki Rūmiler daḥı biḳ‘ sinin (3) ya‘ nī üç seneden toḳuza varınca Farslara ğālib olalar āyet-i kerīme nüzūl (4) idicek Ḥazreti Şiddīḳ raḳıyallāhu anhu küffāra eyitti: *ey bed ma‘āşlar mesrūr (5) olmayın nazār-ı ‘ākibetdür ‘ākibet ṭā’ife-i Rūm Farslara ğālib olsa gerekdür* (7) didükte

²⁸¹ Gaybı bilen kimse gaybını açığa çıkaramaz ancak razı olduğu elçilerinden;

²⁸² Resullullah (sav) dedi ki; Vallahi ben bilmiyorum ancak; bana öğrettiklerini rabbim.

²⁸³ Elif Lām Mîm. Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Allah (onlara zafer konusunda) bir vaadde bulunmuştur. Bu Allah’ın vaadidir. (Rum 1-2-3-4-6)

Tā'ife-i Kureyşden Ubey bin Hâlef eyitdi *böyle degildir gelberü senünle* (8) *mübâheşe idelüm* onar deve kıyup üç sene müddet qodılar Hâzret-i Şiddîk (9) şüret-i mâcerâyı huzûr-ı Hâzret-i Resûl-ı Ekreme 'arz eyledi

Cenâb-ı Resûl (10) buyurdu ki biđ' sinîn üç seneden toqûza varıncadır imdi var (11) mâlı ve müddeti ziyâde kıl buyurdu Şiddîk-ı Ekber dağı toqûz sene değin yüz (12) deve üzere bağş eyleyüp müddet bağladı *ađdü'l-hümâ* âğardan kefil aldılar âğarü'l-emr olamaz (13) ol günki ehl-i İslâm Bedir ğazâsında küffâr-ı Kureyşe ğalebe itdülerse Rûmlar (14) Farslarla cenk idüp ğâlib olduklarınıñ haberi vâşıl oldu ol demde (15) Şiddîk-ı Ekber yüz deveyi evvelki qavl üzerine Ubeyden ađz buyurdu qavl-i şânî (16) üzere kefilinden aldı zîrâ qavl-i evvel Hudeybiyede idi qavl-i şânide Ubey Bedirde (17) qâtl olunduğundan kefilinden aldı Resûl-ı Ekrem dağı yâ Şiddîk ađz itmiş (18) olduğun develeri taşadduğ eyle diyü buyurdu imtişâlen li emri Resûlallâh [7a] (1) Hâzret-i Şiddîk dağı taşadduğ itdiler ve bi'l-cümle âyet-i kerîme muğayyebâtdan ihbâr (2) itdiginde şübhe qalmadı Şeyhü'l- Ekber quddise sırrıhu bu âyet-i kerîmeden Şâh Timürün (3) bilâd-ı İslâmiyyeye istilâsını istihrâc buyurmuşlardur

Bî adedi'l-hurûf (4) ve'l-uşûl [809] Tikrit [803] fehazâ ħarâb-ı Sivâs [803] vehü edni'l-erde yekün[805] ²⁸⁴ (5) kısım-ı şânî Hâzret-i Resûl-ı Ekremiñ âyât-ı Qur'ânîyyeden ğayrıla ihbârün 'ani'l- muğayyebât (6) itdiginüñ beyânundadır

Hâzret-i Huzeyfeden rivâyet olunmuşdur ki bir gün seyyidinâ (7)Muĥammed şallallâhu 'aleyhi ve sellem ħazretleri aşĥâb-ı ğüzîn miyânında ħuţbe buyurdu (8) tâ kıyâmete değin zühür idicek ħavâdişden ħaber virdi bir nesne qomadı ki (9) andan ħaber virmeye ħıfz iden ħıfz eyledi ve meclis-i nübüvvetde vallâhu'l- azîm üç yüz (10) aşĥâbdan ziyâde var idi ez-cümle Hâzret-i 'Alî'nüñ şehâdetinden ħaber virdi

²⁸⁵ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا عَلِيَّ مَنْ أَشَقَى الْآخِرِينَ ya'ni âĥerinuñ begâyet şaqîsi kimdür ol dağı (12) Allâh ve Resûle a'lem didi qâle 'aleyhi's-selâm qâtilüke buyurdu

وَقَالَ أَيْضاً: عَنْ شَهَادَةِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ يَقْتُلُ هَذَا مَظْلُوماً²⁸⁶

²⁸⁴ Harflerin adedince ve usul 809 - tikrit 803 bu Sivas'ın yıkılması 803 bu yerin altında 805

²⁸⁵ - Resul (sav) Dedi ki; ya Ali ahiretin kötüsü kimdir

İbn ‘Abbās inne Resūlullāh (14) ṣallahāhu ‘aleyhi ve sellem

287 قَالَ يَا عَثْمَانُ : تَقْتُلُ وَأَنْتَ تَقْرَأُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ فَتَقَعُ قَطْرَةً مِنْ دَمِكَ عَلَى فَسَيْحُوهُمْ اللَّهُ

ve biri dahı Hāzret-i Hāsan haqqında

إِنَّ ابْنَ هَذَا سَيِّدٍ وَ سَيُصْلِحُ اللَّهُ بِهِ فِتْنَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ²⁸⁸

buyurdı bu muhārebe ki Mu‘āvīye (17) ile Hāzret-i Hāsan miyānında vākı‘ olmağda iken Mu‘āvīye ile şulh oldılar

لَنْ يَغْلِبَ الْمُعَاوِيَةَ أَبَدًا وَعَمَّارٌ²⁸⁹ تَقْتُلُكَ الْفِتْنَةُ [7b] (1) ve yine Mu‘āvīye haqqında الْبَاغِيَةَ²⁹⁰ buyuruldu ve yine

لاتقوم الساعة حتى تقتل فنتان عظيمتان يكون بينهما مقتلة دعواهما واحدة وحتى يبعث دجالون كذابون قريب من ثلثين كلهم يزعم أنه رسول الله وحتى يقبض العلم ويكثر الزلازل ويتقارب الزمان وتظهر الفتن ويكثر الهرج وهو القتل وحتى يكثر فيكم المال فيفيض حتى يهم الرجل من يقبل صدقته وحتى يعرضه فيقول الذي يعرضه عليه لا ارب لى فيه وحتى يتناول الناس في البنيان وحتى يمر الرجل بقبر اخيه فيقول ليتنى مكانه وحتى تطلع الشمس من مغربها فاذا طلعت ورأها الناس اجمعون فذلك لا ينفع نفسا ايمانها لم تكن امنت من قبل او كسبت في ايمانها خيرا ولتقو من الساعة وقد نشر الرجلان ثوبهما فلا يتبايعانه ولا يطوبا نه ولتقو من الساعة وقد انصرف الرجل بلبن لفتحته فلا يطعه ولتقو من الساعة وهو يليب حوضه فلا يسقى فيه ولتقو من الساعة وقد رفع الكائنه الى فيه فلا يطعمها²⁹¹

²⁸⁶ Resul (sav) Dedi ki; Hz. Osman’ın şehadetinden bu mazlum olarak öldürülür

²⁸⁷ Resul (sav) Dedi ki; ey Osman ve sen Bakara süresini okurken ve bir damla kan parçası üzerindeyken öldürüleceksin. Allah, (onlara karşı) sana kâfi gelecektir (Bakara/137)

Tavzih: Hz. Osman şehit edildiği vakit o sırada Kur’an-ı Kerim okuyordu. Şehadete erdiği sırada Bakara süresini okuyordu. Hatta kanının damlaları Bakara 137. āyete sıçramıştı.

²⁸⁸ Bu benim çocuğum seyittir. Allah onun vesilesiyle Müslümanlardan iki büyük gurubu ıslah edecek (Buhari/2703)

²⁸⁹ Ammar ve Muaviye asla galip gelemezler.

²⁹⁰ seni başkaldıranlar öldürecek

²⁹¹ Kıyamet kopmaz (tâ ki ikisinin arasında davaları bir olan iki büyük fitne öldürülmeden. Tâ ki yalancı Deccal üçte ikisinde her şeyi yalanlayana kadar. Resul (sav): İlim ortadan kalkınca ve depremler fazlalaşınca zaman gelecek fitne fazlalaşacak ölümler fazlalaşacak mal fazla olacak ama insan sadaka vermekten tembel olacak, bina yapımında uzun binalar yapacak ve tâ ki şahıs kardeşinin mezarının yanında geçerken ve temenni eder “keşke mekânım olsaydı” diye, tâ ki güneş batıdan doğana kadar kişi imanına kefil olamayacak ya da imanını kıyamet için hayır bekleyemeyecek. Kıyametten kork hayırlı konuş, kıyametten kork iki ! Kişi elbiselerini satacak kiremit satmayacak, kıyametten korkan adam sütünü açacak hakka itaat etmeyecek, kıyametten korkun havuzuna arka arkaya vurmak , kıyametten korkun sözlerini söyleyecek ve arkasında durmayacak.(Ahmed Müsned 10864)

(13) diyu buyurmuşdur hadîş-i şerîfde Ebû Hureyre rađıyallāhu anhu bir nice ‘alāmet (14) zıkr itmişdür ihtimāldür ki Resūl-ı Ekrem hazretlerinden mecmū‘an meclîs-i vaħidede (15) istimā‘ itmiş ola ve cā’izdür ki mecālis-i müte‘addidede işitmiş ola hāşıl-ı cümleden (16) biri iki ‘azīm ‘asker da‘vāları bir iken ya‘nî kelime-i İslām üzere müttefikler iken (17) muhārebe iderler buyurduğu ‘asker Hazret-i ‘Alî ve Mu‘āviye idigi rađıyallāhu anhumā

[8a] (1) Şıffîn didikleri mevzi‘de kıtāl itdiler biri daħı da‘vā-yı risālet iden (2) kezzāblardur ki şimdige degin nicesi zuhūr itmişdür ve haķlarından gelinmişdür

biri daħı (3) halk arasında ‘ilm kabz olunmaķdur ‘ilm aħvālî vü erbāb-ı ‘ulemā ne mertebeye vardığı beyāna (4) muhtāc degildür

biri daħı teķārub zamānuñı seneler şehirler ķadar ve şehirler haftalar (5) ķadar taşavvūr olunur

biri daħı zuhūr-ı fitnedür ki ‘ale’t-tevālî olmaķ üzeredür

biri daħı (6) keşret-i katldür biri daħı māl-ı keşret bulmadur şöyle ki şadaķa ķabūl ider kimse bulunmamaķdur (7) bu daħı zuhūra gelse gerekdür ve biri daħı nās muttaşıl ‘alî binālar bünyādına himmet şarf (8) itmekdedür biri daħı bir kimse bir mü’mîn ķarındāşınıñ ķabrine uğrayup ne olaydı (9) bunuñ yerinde ben olaydum dimekdür ya‘nî fitne vü fesād keşretinden halk temennî-yi mevt (10) eylemekdür ve daħı güneş mağrîbden tülū‘ itmekdür ve kıyāmet şol hāl üzerine ķā’im (11) ola ki iki kişi ķumāş açup şātū bāzār iderken ne mübāya‘aya ķādir olalar ve (12) ne ķumāşı dürmege ķādir olalar ya‘nî şöyle nā-gāh ķopa ve halkı şöyle hayret (13) ala dimekdür ve daħı yemek için süd sağmuş olan kimesne ekle ķādir olmaya (14) ve devesin şuvarmaķ için havuz tōldıran kimesne terk ide siķāyete ķādir (15) olmaya ve loķma ķaldıran kimesne ağızına alup ekle ķādir olmaya ve’l-hāşıl ne ķadar (16) emr-i mühim olursa da anı terk eyleye hayret gālebesinden tedārik-i mecāl olmaya(17) dimekdür

ve biri daħı budur ki İmām Buħārî vü Müslim rivāyetlerinde Ebû Hureyre [8b] rađıyallāhu Te‘ālā ‘anh Resūl-i Ekremden rivāyet itmişdür

قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ تُضِيُّ لَهَا إِغْنَاقُ الْإِبِلِ بِبَصْرَى²⁹²

buyurmuşlardır (3) hâşılı kıyâmet kopmaz tâ şöyle vâkı‘ olmayınca ki zemîn-i Hicâzdan bir ‘azîm (4) âteş çıka ziyâsı etrâf-ı memâlike şöyle gide ki Şâm vilâyetinde Başrâ didükleri (5) şehride ol âteşden develeriñ boyunları ziyâlana dimekdür maşşûd âteşin (6) ziyâsı tâ ol vilâyetlere vâşıl ola demek olur bu vaq‘a sene erbaa ve hamsîn(7) ve sitte-mie cemâziye’l-âhiresinüñ üçüncü gece Çehâr-şenbe gicesi oldığı gibi Medîne-i (8) Münevvereye bir konağ mesâfe mağalden bir ‘azîm âteş zühûr idüp ibtidâsında (9) şöyle bir zelzele-i ‘azîme ve bir ‘acîb ü mehîb şıyt u şadâlar zühûr idüp (10) kıyâmet kopdı şandular ve ehl-i Medîne helâk olmağı muqarrer bildiler bir günde (11) on sekiz kerre zelzele vâkı‘ oldı ve zıkr olunan nâr deryâlar gibi cûş u hurûş (12) ider idi şöyle mümted olduğım Yemen kıariyyesinden bir kıariyyeye müntehî olup anı iħrâk (13) itdi İmâm Kırtubî rivâyet ider ki beş günlük yoldan nârîñ irtifâ‘ ı hevâda müşâhede (14) iderler imiş

Şeyh Kıtbeddîn Kıaşalânî eyütdi galîba elli iki gün tırdı (15) ahîr Receb ayunuñ yigirmi yedinci gece ki h‘âce-i ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hâzretlerinüñ (16) mi‘râcî ayunda vâkı‘ olmuşdur ol gece söyüñdi dimişdür ve bi’l-cümle bu nâr (17) kışşasunuñ tefşîli kıatı çokdur İmâm Kırtubî tezkiresinde mufaşşal beyân buyurmuşdur

[9a] ve Kıtb-i Kıaşalânî dağı Cümelü’l-İcâz fi’l-İ‘câz nâm risâlesinde beyân itmişdür ba‘ dezâ şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Hâzret-i ‘Alî bin Ebû Tâlib hâzretlerine bu esrâr-ı hafîyyeyi ta‘ lîm buyurmuşlardır

وَلِهَذَا قَالَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَلُونِي عَنْ طَرِيقِ السَّمَاءِ فَإِنَّ أَعْلَمُ بِهَا مِنْ طَرِيقِ

الْأَرْضِ سَلُونِي قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِي فَإِنَّ بَيْنَ جَنْبِي عُلُومًا كَثِيرَةً كَالْبَحَارِ الزَّوْجَرِ قَالَ أَيْضًا وَعَلِمَ أَنَّ جَمِيعَ أَسْرَارِ اللَّهِ تَعَالَى فِي الْكُتُبِ السَّمَاوِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فِي الْفَاتِحَةِ فِي بِسْمِ اللَّهِ فِي النَّقْطَةِ الَّتِي تَحْتَ الْبَاءِ وَأَنَا هَذِهِ النَّقْطَةُ الَّتِي تَحْتَ الْبَاءِ

²⁹² Hicaz bölgesinde yüksek bir ateş çıkmayınca kadar kıyâmet kopmaz. (o ateş) Devenin boynuna benzer, Şam ve Basra arasında görülecek. (Buhari/ 7118)

²⁹³ Bundan ötürü; Hz. Ali dedi ki, bana gökyüzü yollarını sorun, kesinlikle o yolları biliyorum. Beni yitirmeden bunu sorun zîrâ kanatlarımın altında denizler gibi ilim mevcuttur. Ali yine dedi ki : Allah c.c.’ın bütün sırları semavî kitaplarından biri olan Kur‘an’ın Fatiha süresinde yer alan besmelesindeki bâ harfindedir. İşte o bâ harfi benim. (Biharü’l-Envâr /332 şia kaynak)

294 وبعد قد اتفق اهل الملل الاربع يعنى المسلمين والنصارى والصابية واليهود انّ عمر الدنيا سبعة آلاف سنة ويؤيد ذلك ما روى عن النبي عليه السلام أنّه قال مدّة عمر الدنيا سبعة آلاف سنة واني بعثت في الاف الأخير

قال ابن عبّاس انّ الله تعالى يبعث دينه القويم وظهور صراطه المستقيم وكان في الاف الاولى آدم عليه السلام²⁹⁵

وكان في الاف الثانية ادريس عليه السلام وكان في الاف الثالثة نوح عليه السلام وكان في الاف الرابعة ابراهيم عليه السلام وكان في الاف الخامسة موسى عليه السلام وكان في الاف السادسة عيسى عليه السلام وكان في الاف السابعة محمد عليه الصلاة و السلام ختمت به النبوة وتمت به آلاف الدنيا والاف الاول لزلخ الاف الثانية للمشتري الاف الثالثة للمريخ الاف الرابعة للشمس الاف الخامسة للزهرة الاف السادسة لعطار الاف السابعة للقمر فاستولى على الف آدم حرف الف فاستولى على الف ادريس حرف الباء فاستولى على الف نوح حرف الجيم فاستولى على الف ابراهيم حرف الدال فاستولى على الف موسى حرف الهاء فاستولى على الف عيسى حرف الواو فاستولى على الف محمد حرف الزاء فالاف الاولى قلمها سريانى فالاف الثانية قلمها برباوى فالاف الثالثة قلمها خرزى فالاف الرابعة قلمها برهمى فالاف الخامسة قلمها عبرانى فالاف السادسة قلمها رومى فالاف السابعة قلمها عربى

فأدم عليه السلام أوّل الانبياء زمحمد عليه السلام خاتم الانبياء فابوبكر أوّل الخلفاء وعمر بن عبدالعزيز أوّل الأبرار ومحمد المهدي خاتم الأبرار ويزيد أوّل الأشرار والدجال خاتم الأشرار

قال بعضهم حديث مدّة عمر الدنيا سبعة آلاف سنة موضوع لانه ليس موجود في كتب السنة قال ابن طلحة المائة الاولى على رأسها سيظهر سيف الحق وامام الخلق اقامه الله ليحيى الكتاب والسنة ويميت الضلالة والبدعة المائة الثانية على رأسها سيظهر العارف بالله الواقف على اسرار الله المائة الثالثة على رأسها يظهر الامام العادل والعايد الفاضل المائة الرابعة يظهر القادر بالله المطع لامرالله المائة الخامسة يظهر المحب للعلماء والمعتقد في الاولياء المائة السادسة يظهر الناصر الكتاب الله القائم بسنة رسول الله المائة السابعة يظهر

²⁹⁴ Yahudî, Sabîî, Hristiyan ve Müslümanlar dünyanın yedi bin sene olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bunu teyit eden Hz. Peygamber'den rivayet edilen “dünyanın ömrü yedi bin senedir; ben son bin yılında gönderildim.” hadisidir. (Munavî, Feyzu'l-Kadir/ 4277)

²⁹⁵ İbn Abbas dedi ki Allah güçlü dinini doğru olan yolunu mahlukata gönderdi. Birinci bin yılda Adem a.s. ikinci bin yılda İdris a.s. üçüncü bin yılda Nuh a.s., 4. bin yılda İbrahim a.s. 5. bin yılda Musa a.s. 6. bin yılda İsa a.s. 7. bin yılda Muhammed a.s. gönderildi. Onunla peygamberlik sona erdi ve dünyanın binleri de tamamlandı. Birinci bin yıl “zühal”e, ikinci bin yıl “müşteri”, üçüncü bin yıl “merih”, dördüncü bin yıl şems, beşinci bin yıl “zühre”, altıncı bin yıl “utarid”, yedinci bin yıl “kamer” e karşılık gelir. (Biharü'l-envâr /334 Şîa kaynak)

الغيث العامى الامام الناصر المائنة الثامنة يظهر ملك²⁹⁶ الشديد المائنة التاسعة في الشدائد يظهر الملاحم الى سنة 1446 –

قال ايضا فوجدنا الملوك بصورته تسعمائة وستين صورا للملك اولهم معاوية آخرهم آل عثمان والمهدى يلاقى آخر آل عثمان روى عن دانيال عليه السلام انه قال اذا مضى من الف الثامنة 1408 فانه اوان خروج يأجوج ومأجوج²⁹⁷

قال كعب الاخبار لابد من نزول عيسى عليه السلام ومن امارات نزوله كثرة الهرج والمرج في البلاد وظهور الفساد بين العباد قبل نزوله يخرج من بلاد الجزيرة رجل يقال له اصهب ويخرج من بلاد الشام يقال له جرهه ويخرج القحطاني بأرض اليمن فبينما هؤلاء الثلاث فوجورهم وظلمهم واذا هم بالسفياى وقد خرج من غولها ومشق في احواله اسمه معاوية بن غيننة وهو رجل مزبوع القامة رقيق الوجه طويل الانف في عينه اليمنى كسر قليل فأول ظهوره يكون بالزهد والعدل وبذل الاموال ويخطب له على منابر الشام فاذا تمكّن وقويت شكوته زال الامان من قبله واطهر الظلم والفسق ثم يسير الى العراق بجيش عظيم على مقدمته رجل يقال له ناجية فأول ما يقابله القحطاني وينهزم ثم ينقد جيشه الى الكوفة وجيشا الى خراسان وجيش الى الروم فيقتلون العباد وظهور الفساد

وقيل ان السفياى هو من ولد ابي سفياى ومن علامته على باب داره صخرة عظيمة فيصيح من الايام وقد ركزا ابليس عليها ثلاثمئة علم وأنه يخرج حتى يبلغ الاسكدرية فيقتل بها ما شاء الله ثم يدخل مصر والشام ثم الكوفة والبغداد وخراسان حتى يدخل مروة فيلقاه رجل يقال له الحارث على مقدمة منه رجل يقال له شعيب بن صالح فينهزم السفياى منه فعند ذلك يظهر رجل من اهل البيت يقال له محمد على المهدي قال ابن عباس

²⁹⁶ Âdem'in bin yılına üstün gelen harf, "Elif'e işaret ediyor, İdris'in bin yılına üstün gelen harf "ba" ya işaret ediyor, Nuh'un bin yılına üstün gelen harf, "cim"e işaret ediyor, İbrahim'in bin yılına üstün gelen harf, "dal"a işaret ediyor, Musa'nın bin yılına üstün gelen harf "ha" ; İsa'nın bin yılına üstün gelen harf, "vav"a işaret ediyor; Muhammed Nebi'nin bin yılına üstün gelen harf, "za"ya işaret ediyor,

İlk binin kalemi Süryanicedir. İkinci bin Berbavî, üçüncü bin Harezmcedir, dördüncü bin Brahmicce, beşinci bin İbranice altıncı bin Rumca yedinci bin ise Arapçadır. Adem peygamberlerin ilki, Muhammed as. sonuncusudur. Ebu Bekir ilk halife, Ömer bin Abdülaziz ilk ebrardır, Muhammed Mehdi son ebrar, Yezid şerhlerin ilki; Deccal ise sonuncusudur, bazıları "dünyanın ömrü yedi bin senedir" hadisinin mevzu olduğunu söylemiştir. Çünkü bu hadis Kutub-ı Sitte'de bulunmuyor.

İbn Talha dedi : ilk yüz yıl başında hakkın kılıcı, halkın imamı kitap ve sünneti diriltmek ve bidat; küfrü yok etmek için Allah tarafından gönderilecektir. İkinci yüzyıl, Allah'ı bilenler ve Allah'ın esrarına vakıf olanlar çıkar. Üçüncü yüzyılda adil, üstün abid olan imamlar zahir oldu. Dördüncü yüzyıl, Allah'ın güç verdikleri ve Allah'ın emirine itaat edenler beşinci yüzyılda âlimleri seven ve Allah dostlarına itikadı bağlanan. Altıncı yüzyılda, Allah'ın kitabına yardımcı olanlar çıkacak ve sünneti ihya edenler. Yedinci yüzyılda yardım eden imam ve itaatkar halk; sekizinci yüzyılda krallar zahir olacak.

²⁹⁷ Dokuzuncu yüzyıl ise şiddetleri içerir ki -bu şiddetler savaşların çıkmasına sebep olacak- hicri yıl: 1446 ve yine de dedi ki, Kralları göreceğiz hicri yıl 960 krallık bazında ilki Muaviye sonuncusu ise, Hz. Osman'ın ailesinden ve Mehdi'yi karışılacak. Hz. Osman'ın ailesiyle Danyal (as) rivayetine göre dedi ki, yıl 1408 olunca Yecüc ve Mecüc çıkışı olacak.

ببايعون المهدي بين الركن والمقام ويكون اصحابه على عدد اهل بدر وهو من ولد الحسن وَاَمَّه عَبَّاسِيَّةٌ وَمِنْ
امارات خروج المهدي خروج السفيناني

وقيل رجل اولاد الحسين كسوف الشمس في النصف من شهر رمضان وخسوف القمر في آخره
على خلاف العادة وخسف بالبيداء وخسف بالمشرق وطلوع الشمس من مغربها ومن علامته خروج سنين كذا
بايد عون النبوة و خرج اثني عشر رجلا من آل ابي طالب يدعون الامامة ثم يذهب المهدي الى القسطنطينية
فهي المدينة التي بناها قسطنطين الملك وهو اول من ظهر الدين النصرانية ودونه وهي مدينة متألثة الشكل منها
جانبا في البحر جانبا في البر ولها سبعة اسوار وسمك سورها الكبير احد وعشرون ذراعا وفيه مائة باب
وبابها الكبير يسمى باب الذهب وهو باب مصمت مملو بالذهب ويحيط به وارتفاعه عشرة اذرع ومنها منارة
من نحاس قد قبلت قطعة واحدة وليس لها باب وفيها ايضا منارة قريبة من مارستانها قد البست جميعها النحاس
وعايبها قبر قسطنطين. وهو راكب على فرس وقوايم الفرس محكمة بالرصاص ما عدا يده اليمنى فانها مطلقة
سائبة في الهواء كانه سائر قسطنطين على ظهره ويده موقوفة في الجر وقد فتح كفه يشير نحو بلاد الشام ويده
اليسرى فيها كرة وهذه المنارة تبين على نصف يوم البحر وقيل انه يده اليسرى طلسم يمنع لعدو من الدخول
اليها وقيل مكتوب على الكرة ملكة الدنيا حتى بقيت في كفي مثل هذه الكرة وخرجت منها كما ترى²⁹⁸

²⁹⁸ Ka' ab dedi ki : Bu haberler İsa (as) ın inişine delalet eder. Bu da ülkelerde karmaşıklık ve ortalığın kızışmasına işaretler ve insanlar arasında fitnenin yayılacağına, İsa'nın inişinden önce ve Cezire bölgesinde "Esheb" adıyla bir kişi ile Şam şehrinde ismi "Curhum" diye zikredilen şahıslar çıkacak. Yemen'de ise Kahtani" adında biri çıkacaktır. Bu üç şahıs yaptıkları zulüm ve fücürleriyle nam salacaktır. Onlar Süfyan ağalığı ve suları bol bir yerden çıkacak olanın adı "Muaviye bin Gıne" eşlik edecek. O da - orta boylu ince yüzlü uzun burunlu sağ gözünde az kırıklık olan ilk başlarda zühd ve adalet ile cömert olan Şam minberinden kendisine Hutbe okunan ne zaman kuvvetlenip güç sahibi olduğu zaman iman giden ve zulme başlayani- sonra büyük bir orduyla Irak' a harekete başlar ve komutanlarına (Naciye) deniliyordu. İlk olarak Kahtani'yi hezimete uğratarak, sonra askerlerini Küfeye doğru yola koyacak. Bir bölüm askerini Horasan'a doğru, bir bölümünü de Rumlara doğru sürecek. İnsanları öldürüp fesadı yayacaklar. (Tehzibu'l-Ahkâm fi şerhi'l-Mukni'a [Şi'a kaynak] s.920)

Bazıları Süfyan için o Ebu Süfyan'ın çocuklarından diyor, işareti kapsamında büyük bir kayanın olması. Bazı günlerden şeytan yoğunlaştı üzerine onun, üç yüz isimle çıkarak aya kadar uzandı ve binlerce âdemoğluna yetişecek ve İskenderi'ye yetişene kadar ve onları öldürecek. Sonra Mısır, Şam, Küfe, Bağdat, Horasan ve Merve girene kadar, bir adamla karşılaştı ve ona (haris) diyorlardı. Komutanlarından (Şuayb bin Salih) olan biri vardı, o esnada Süfyan onu ezdi, geçti ve ehli beyitten biri çıktı ona da (Muhammed bin Ali Mehdi) deniliyordu. İbn Abbas'ın rivayetine göre Mehdi arkadaşlarıyla sayıca fazla bir toplulukla savaştı. O, Hz. Hasanın çocuklarından; annesi de Abbasilerden olacaktır. Süfyanın çıkışı Mehdi'nin çıkışına zemin hazırlayacaktır.

Hız. Hüseyin'in çocuklarından biri dedi ki, güneş tutulması zamanı, Ramazan ayının ortalarında, ay tutulması olağandışı beyazlıkla aydıncandı ve güneşin batıdan doğması, ve on iki imamın Ebu Talib b. Ali'den çıkması ve imamlığı talep etmelerinden sonra Mehdi'nin Kostantiniyye gitmesiyle Rum kralını İslam'a davet eder. Fetihden sonra Kostantiniyye şehri Rum kralının yaşadığı ve inşa ettiği şehirdir. O da ilk olarak Hristiyanlığın zuhur ettiği şehirdir. O da üçgene benzeyen bir şehir olarak deniz kenarında olup karada yedi surla çevrili olan yüksekliği on metre olup yüz kapı bulunmakta en büyük kapısı Altın kapı adıyla adlandırılır. Altın ile işli olduğu için ve yüksekliği beş metre ve demirden bir minaresi bulunur. Bir bölümü yine minareye sahip olup kabristan her tarafı demirden ve üzerinde Kostantin'in kabri olup bakırın üzerinde kurşun işlemleri bulunup sağ tarafında

قال ابن طلحة واذا خرج هذا الامام المهدي فليس له عدو الا الفقهاء خاصة وهو السيف اهران ولو لا ان السيف بيده لاقتوا الفقهاء بقتله ولاكن الله يظهره بالسيف والكرم فيطيعون ويخافون فيقبلون حكمه من غير ايمان بل يضمرون خلافه ولان يده امانة الكبرى والامانة دم سن النبي عليه السلام وكسر الكفار ربايعه في غزاء احد فلما اراق دمه وارسل الله تعالى جبريل عليه السلام واخذ وقبض دمه قبل ان ينزل على الارض فوضع في محل المباركة وحفظه الى خروج المهدي فلما ادعى المهدي المهدية فاوحى الله اليه لمكانه واخذه يده اليمنى ولهذا ظفر في كل الامور

قال ايضا المراد بقوله تعالى مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ - يَخْرُجُ مِنْهَا الْوَلُّوْ وَالْمَرْجَانُ فاطمة وحسن محمد على حسين فالفرد اشارة الى البحر الازلي والزواج اسارة الى السر لمحمدى يخرج من بحر الازل²⁹⁹

اللولو ومن بحر الابد المرجان قباي الآء رَبُّكُمَا تُكذَّبَانِ. اعلم ان محمدا صلى الله عليه وسلم هو صورة العنصر الاعظم والامام على صورة العقل الكلى وهو القلم الاعلى لهذا العالم و فاطمة هي صورة النفس الكلنة وهي المرج المحفوظ والحسن هو صورة العرش والحسين هو صورة الكرسي والاثني عشر من اولاده صورة البروج الاثني عشر الامام محمد المهدي صورة العالم الدنياوى وابوبكر عمر عثمان وطلحة وزبير وسعد وسعيد وابو عبيدة رضى الله عنهم

قال علي رضى الله عنه علم الحروف من علم المخزون لا يعرفه الا العلماء الربانيون عتيق عمر محمد على عثمان اول شجرة الملك وفي عدده ينتقل الملك الى آل مروان ثم انتقل الى آل العباسية ثم انتقل الى آل عثمانية تُوتى الْمَلِكُ مِمَّنْ تَشَاءُ وَيَنْزِعُهُ مِمَّنْ يَشَاءُ ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ. ومن علامته ايضا قال امير

havada olan mallar ve Kostantin'in sırtında ve elinde testi içerisinde ve elini açarak Şam memleketi gibi sol elinde bir top bu minare beyan ediyor. Denize bakan taraf sol elinde olduğunu bir tılsım onu engelliyor oraya girilemiyor. Bazı rivayetlere göre kürenin üzerinde yazılı olduğu görüldüğü gibi çıktı.

²⁹⁹ İbn Talha dedi ki ne zaman bu İmam Mehdi çıkarsa onun düşmanı olmayacak ancak fakih âlimleri o da seyf ve diğerleri eğer seyfin elinde olmasaydı fakihlerin onun öldürülmesine fetva vereceklerdi. Fakat Allah seyfin eline hükmü geçirip onların korkmasına ona saygı göstermesini sağladı ve dediler ki "hüküm iman haricindedür fakat zarar verir ve zayıflatır onu" elinde büyük güven vardır, Nebi (as)ın dişinin kanı vardır- Uhud savaşında kafirler kırdı ve kanı aktı- Allah, Resulüne (as) a Cebrail'i gönderdi (as) ve onun kanını aldı yere düşmeden önce ve mübarek yere bıraktı ve o kanı tā ki Mehdi çıkana kadar koruyor, ne zaman Mehdi halifeliğini ilan ederse Allah vahiy edecek mekânına ve onu alacak sağ eline ve bütün emirleri başaracak, yine Allah c.c. : [Suları acı ve tatlı olan iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar fakat aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar. (Rahman /19-20-22)] Fatima ve Hasan ve Hz. Muhammed'e Ali ve Hüseyin'e murat buradan işaret etmesi denize ezeli olan evlilik işaret eder ebedî denize berzah işaret eder Hz. Muhammed'e (sav) ezeli denizden çıkar.

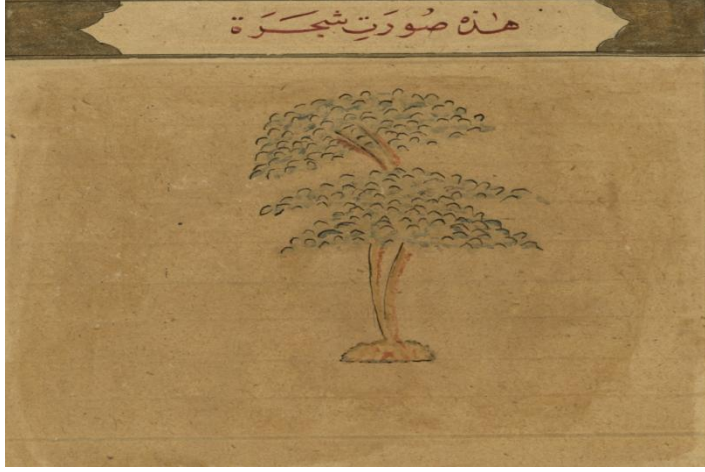
المؤمنين على بن ابي طالب كرم الله وجهه سوف يظهر شجرة الحنظل بديار مصر فهو آوان ولادة الامام المهدي وهذه صورة. 300

قال على بن ابي طالب كرم الله وجهه رضى الله عنه ويح اهل الارض في الطول او العرض باعداد حروفه ومواد حروفه ومبادهيه ومقدسه فانه يكون بعد الالف سنة 1439 شجرة الحنظل وحمرة الصندل كيف الخلاص من الاقفاص لو لا شاهين الجود يطير على فراخ الرخش وهذه صورة شاهين الاشرار وهو سلطان مصر 301 .

300 Lü'lü ise içinde incilerin bulunduğu denize : فَيَا آءَ رَبُّكُمْ تُكذَّبَانِ [O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (Rahman 21)] Sen bil: Kesinlikle Hz. Muhammed (sav) en büyük özelliklere sahip olan ve imamlığa bütün akıl suretinde, bu âlemde en yüksek kalemdir. Fatıma ise, o da nefsi külliyyenin suretidir, korunmuş muhafazakârdır. Hasan ise, arşın suretidir. Hüseyin ise, kürsünün suretindedir ve on iki çocuğu, on iki takımyıldızdır ve İmam Muhammed Mehdi ise, dünyevi âlem şeklindedir. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyir, Sad, Said, ve Ebu Ubeyd ondan memnundur. Ali, gizli harflerin ilmüne sahip olup onu kimse bilmez ancak Rabbanî ulema olanlar hariç. Sevgili âlim! Muhammed, Ömer, Osman, Ali melikliklerin ilk ağaçlarıdır ve onlardaki sırlar Melik Mervan ailesine sonra Abbasilere daha sonra Osmanlı Devletine taşınır. [Söyle ki; Rabbim mülkün sahibi dilediğine mülkü veren ve dilediğinden mülkü alandır (Âli İmrân/26)] Müminlerin emiri Ali bin Ebu Talib dedi ki : soy ağacı Mısır şehrine ordan Avaniiler geçecek. İmam Mehdini zuhuru, sultan reis hakan eğer harflerin üzerinde bismillah kelimesi yok olursa Mehdi kalkacak, devran dönecek ve herkes selamete erecek. 1499 yılı.

301 Ali bin Ebu Talib dedi ki : Eyvahlar olsun yeryüzündekilere! Eliften sonra harflerin adedince, harflerin maddelerinde; harflerin girişimlerinde, harflerin kutsallığında bunların hepsi eliften sonra olacak .1439 Hanzala ağacı ve Hint ağacı kırmızılığı; eğer kendi yuvası üzerinde uçuşan cömert şahin olmaz ise nasıl kafesten kurtulacak. Bu gördüğün esrarlı şahin resmi, bu da Mısır'ın sultanı.(Sembolik)

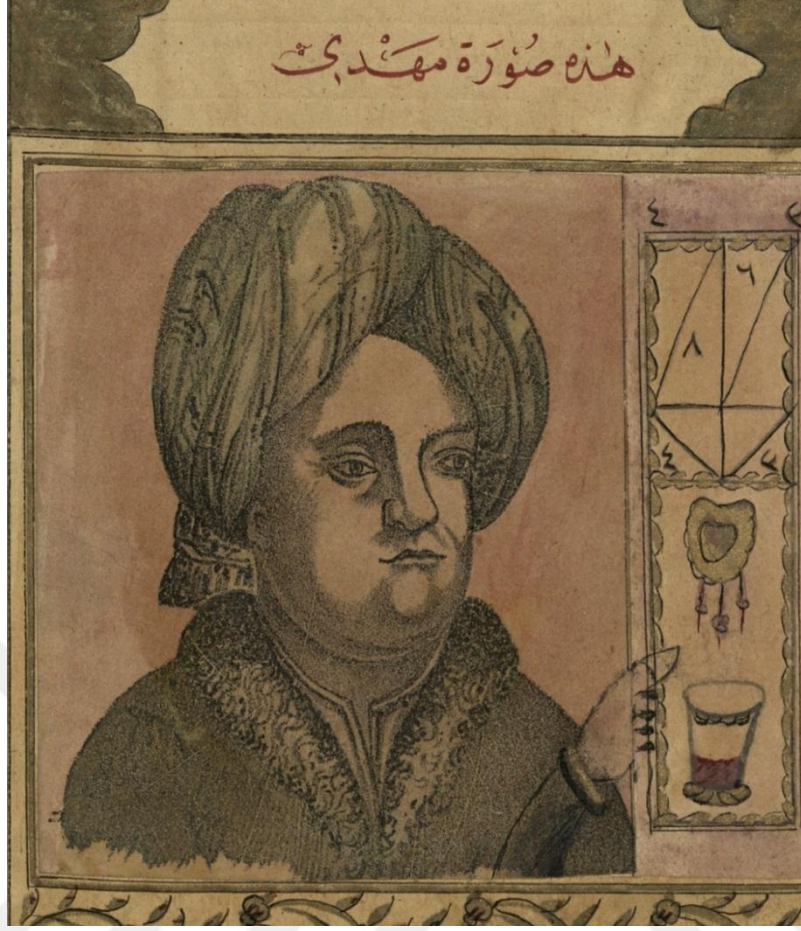

ثم اعلم فإنّ الله تعالى خليفة يخرج في آخر الزمان وقد امتلأت الارض جورا وظلما فيملأها قسطا وعدلا ولو لم يبق من الدنيا الا يوم واحد حتى بلى هذه الخليفة من ولد فطمة الزهري وهو اقنى الانف الكحل الطرف وعلى خذه الايمن خال يعرفه ارباب الحال اسمه محمد واسم ابيه عبدالله وهو شاب مربع القامة حسن الوجه والشعر ولباسه اخضر واسعد الناس ويمكث في الارض اربعين سنة³⁰²

ثم يتوفى ويصل عليه المسلمون فمن رسم ما رسم ورقم ما رقم فهو المهدي بلا اشكال صاحب العلوم يعرفه العرفان ويده هذه³⁰³.

³⁰² Sonra; Bilin ki ahir zamanda Allah (cc), yeryüzüne zulmü çıkaran, adaleti ve hakkı savunan tâ ki dünyada bir gün bile kalsa halife tayin edecektir. (İbn. Mâce, Fiten /34) Bu halife Fatıma'nın çocuklarından olup burnunun ortası yüksekçe, gözleri sürmeli, sağ yanağı ben olan, hal erbabı onu tanıır. Adı Muhammed Babasını adı Abdullah orta boylu güzel yüzlü yeşil elbiseli, insanlar tarafından sevilen, onların arasında kırk yıl yaşayacak sonra vefat edecek ve insanlar ona selam edecek.

³⁰³ Bu resimde gördüğünüz resim ve rakam o Mehdi'dir. Şüphesiz ilim sahibi tanır ve irfan sahibi birinin eliyle çizilmiş.

والمهدى قد سل السيف وبشر بالسيف فأنه بالوصف وحسن الصف وقال بعضهم خروج المهدي
 1446 وهو مطابق في بيت الثاني من لفظ غر مره سنه 1446 وهو يشير و زس و اعنى به السلطان و ز
 س و خاقان وبحساب ابجد يوافقته³⁰⁴.

[13b] وبحساب أبجد يوافقته³⁰⁵

Amma divān-ı ‘Alī bin Ebū Ṭālib raḍiyallāhu anhu şerhinde (2) mezkūrdur ki
 devr-i şameriyye heşābı ūzre müddet-i dūnyā biñ dōrt yūz yigirmi iki sene ūç (3)
 māh yigirmi dōrt gūndür buyurmuşlar ve şerh-i mezkūrda ‘ala rivāyetihī (4) biñ dōrt
 yūz on yerine ūç māh yigirmi dōrt gūne bāliğ olmuşdur ammā (5) bu heşāb heşāb-ı
 taḫrībīdür heşāb-ı taḫḫīkī ‘ilmullāha müfevvezdür diyü beyān olmuşdur ve ‘alā
 rivāyetihī dōrt yūz seneye bāliğ olmuşdur ki bu heşāb heşāb-ı şemsīdür bu heşāba

³⁰⁴ Bazılarına göre Mehdi'nin çıkışı 1446 hicri yılıdır, o da ikinci beyitte kelime sel olarak gramer
 şekilde 1446 senesinde ona işaret ediyor و زس و

³⁰⁵ Ebcet hesabıyla aynıdır.

binā'e'l-sene-i nāsda meşhūrdur ki Resūl-ı Ekrem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem
hazretleri biñ beş yüz seneden ziyāde arz üzerinde yatamam buyurmuşlar (9)‘ acabā
bu hadīs-i muḳārin siḥḥat midur degil midür diyu beyne'l-muḥaddiṣin iḥtilāf vāḳı‘
olmuşdur (10) İsmā‘il Hakkı Muhammedīye şerḥinde bāb-ı sed tövbede zıkr ider ki
bu hadīs bu üslūb (11) üzere fem-i şerīfden sūdūr itmemişdür belki biñ sene-i
mütecāviz türābda (12) meḳṣ itmeydiyü buyurmuşlardur ḥatta ehl-i muḥaddiṣinden
İmām Şaġānī bu hadīs-i şerīfi bu üslūb üzere beyān idüp temessük ider ki ḳāle
Nebīyyü ‘aleyhi’s-selām ³⁰⁶ وأنا أكرم عندالله من أن تران يتركنى في التراب ألف عام

ammā İmām Celaleddin e’s-Suyūṫī bu hadīse mevzu‘dur diyu hadīs-i
erba‘inde beyān itmüşdür egerçi hadīs-i şerīf bu maḳāmda şaḥīḥ olmaḳ lāzım gelse
idi bu āna ḳadar āsārı ve ḥikmeti müşāhede olunur idi bā-ḥuşuş sene-i ḥicret-i
Nebevī vaḳtımızda

[14a] (1) biñ seneyi mütecāviz olmuşdur buña cevāben Şen‘ānī dir ki
velādet-i (2) Nebevī altı biñ seneyi mütecāviz idi ber muḳtezā-yı hadīs-i şerīf biñden
(3) dört yüz sene tarḥ olunduḳda altıyüz sene bāḳı ḳalur ve ‘aşrımızda (4) bu ḳadar
seneye bāliġ olmuş olur ol daḥı zamm olunduḳda biñ seneye (5) varmaya bu ḳadar
sene vardur diyu işbāt-ı muda‘yı itmmişdür

pes-i imām müşārü’n (6) ileyhüñ ḥesābı üzere fī zamānina ḥesāb olsa yine
ḥesāb-ı mustaḳīm olur (7) ya‘nī e’l-ān sene biñ üç yüz birdür sene-i mezkūrdan dört
yüz iḥrāc (8) olunduḳda toḳuz yüz bir ḳalur biñ seneye varmaya toḳsan toḳuz (9)
sene ḳalur hadīs-i şerīf ḥesābınca müstaḳīm olmuş olur ve zamm olduġı (10) şüretde
ḥesāb-ı şālişe tevāfuḳ ider biñ üç yüz bir senesi üzerine (11) toḳsan toḳuz senesi
zamm olunduḳda tamamen bin dört yüz seneye bāliġ olur (12) bu şüretde Resūl-ı
Ekremiñ turābı üzere ‘adem-i meksene toḳsan toḳuz (13) sene ḳalmış olur

³⁰⁶ Ben Allah’ın yanında kendisine ikram edilenim, gördüğünüz gibi beni toprağa bıraktılar bin yıl geçtiği halde aynıyım. (Şaġānī, Mevduat/56)

قال الديلمي عن أبي ذر انه سمع رسول الله (ص ع و) يقول سيكون بمصر رجل من قريش أخنس يلى سلطان ثم يغلب عليه وينزع عنه فيفر الى الروم فيأتي بهم الى الاسكندرية فيقاتل اهل الاسلام بها فذلك أول الملاحم كما قال السيطي³⁰⁷

işte bu ‘ilm-i cifir yazulup temām oldu (17) rumūzāt u ḥaḳāyīḳdan derūnī sadeḫ-vār mürvārīd ile ṭoldı

[14b] (1)

Ve ḳalem meşḫ olunup ḳalemdāne ḳondı
Ve eṭrāfı dehān devāt-ı midād siyāhdan yundı

(2) ve bu ‘ilm daḫı nā-maḥremden iḥtirāz olunup evvelā el- ebsāre vaşıyyet olundu (3) nitekim dimişlerdür

غابة كل متحرك سيكون ونهاية كل متحرك ان لا يكون³⁰⁸

(4) imdi lāzım geldige ḳavāīd memleket ü erkān-ı devlet ḥaḳḳında bir lāyīḫa tanzīm (5) olunup rūḫ-ı‘ālem pādişāhımız efendimiz ḥazretlerine taḳdīm ola bināberīn (6) işbu lāyīḫa pā-yı serīr-i salṭanata cesāret olunup arz u taḳdīm ḳılındı

(7)Şüret-i Lāyīḫa ma‘lūm ola ki taḥḳīḳan memleket bir ḳā‘ide-i külliye (8) üzerine binā olunmuşdur ki ol ḳāide cesed-i ḥayvānda baş meşābesinde (9) olup başında cesediñ beḳāsı olmadıḡı gibi ol ḳāidesiz memleketiñ daḫı (10) şebātı olmaz ol ḳāide beş ‘aded erkāna muḥtacdur ki ol beş erkāndan birine (11) ḥalel irāş eylese ol ḳāideye za‘f ‘arız olur nefsi-ḥayvānuñ erkān-ı (12) ḥamsesi olan beş şey’ gibi ki bunlardur: ḡāzā vu şaḫm ve dem u laḫm ve muḫḫ u azm bunlardan biri bir şaḫşda müntaḳaş olsa ḳuşūrına daḫı buṭlān (14) irişmekle ol şaḫş ‘illetden sālīm olamaz ve bu ḳā‘ide vü erkān-ı ḥamse daḫı bir (15) esāsa muḥtacdur ki ol esās olmaduḳça şābit u müsteḳār olamaz ol esāsa (16) ḥalel gelse ol erkān u ḳā‘ideye daḫı ızdırāb gelüp cümlesi münhedim olur (17) zıkr olunan ḳā‘ide ki kāffe-i umūr-ı memleket anuñla şābit u ḳā‘imdür ancaḳ vüçüd-ı ḥümāyūn

³⁰⁷Suyuti’nin dediḡi gibi Ebu Zer, Resulullah (s.a.v)’den işittim; Mısır da bir adam kureş kabilesinden basık burunlu sultana yakın sonra ona galebe çalacak onu görevinden alacak ve o da Rum diyarına kaçacak ve onlarla İskenderiye’ye gelecek ve İslam ehlini öldürecek onlarla bu ilk savaş olacak. (Nuaym b. Hammad Fiten /1358)

³⁰⁸Bütün hareketli işlerin amacı olur ama bütün hareketli olan işlemlerin sonucu olmuyor.

[15a] (1) Hâzret-i Mülükâneneden ‘ibâretdür ki mücerred tedbîr-i ra‘iyyet ve siyâset memleket (2) için kâ’imdürler dört şey’ anlardan münfekk olmaz edeb ‘aql ‘adl ikdâm (3) bu dört şey’iñ birinden ‘ârî olmak umûr-ı memleketde za‘fi mücib olur (4) cesed-i insânda olan tabâyi‘-i erba‘a gibi ki bunlardan biri nâkış olsa (5) cesed-i insânun terkîbine za‘f gelir bu taqdirce işbu evşâf-ı erba‘a ile (6) mevşûf olan Mülük-ı ‘İzâm hâzerâtınun vücûd-ı hümâyûn-ı ‘âlem-südlarıyla (7) kâ’ide-i memleket kâ’im ü şabit ü kavî olur erkândan biri dağı vezâretdür (8) ol dağı iki kısmdur biri vezâret-i tefvîz ve birisi vezâret-i taqyiddur (9) ammâ vezâret-i tefvîz Şahensâh-ı Übbehet-penâh hâzretleri tedâbir-i umûr-ı devletlerini (10) vezîr-i dirâyet-semîrlerinun re‘yine ihâle vü tefvîz buyurmalarıdır ki ihâta-yı umûr-ı (11) ‘âmmede rây-ı işâbet-pîrâ-yı mülükâneye medâr ola ammâ vezâret-i taqyîd (12) kâffe-i umûr-ı memleket rây-ı sevâb-ı sedîd-i cenâb-ı hilâfet-penâhiye maşşûs u (13) maşşûr olup vezîr-i şadâkat-meşîrleri hemân taraf-ı bâhirü’l-izzü’ş-şeref (14) Hâzret-i Cihândârîden şeref-yafte-i şudûr olan emr u irâde-i hümâyûnların icrâ vü infâz ider

Hâzret-i ‘Âişe radıyallâhu anhâdan mervî hadîs-i (16) şerîfiñ me‘âl-i le‘âfeti iştimâli budur ki Hâzret-i Mâlikü’l-mülk-i lâ-yezâl (17) cellet âzametehu ani’z-zevâl mesned-efrûz saltânat olan bir padişâh-ı ma‘delet-penâhi

[15b] (1) Hilye-i şadâkatle muttaşîf bir vezîr-i revıyyet-mesîre maşrûn u muvaffâk kılar ki ferâmûş (2) olan eşyâyı tezkîr-i zîkr u irâde buyrulan umûrda i‘ânet ider (3) ve ma‘lûm ola ki vezâret için ihtiyâr u intiğâb olunan zevât-ı kirâmda on (4) şıfat bulunmak elzemdür evvelkisi ‘ilmdür ki ‘ilm sebebiyle muştezâ-yı şer‘-i muşahhar (5) üzre hareket eyleye şâni sinn ya‘nî yaşdur ki müsinn olan merd-i ‘âkil (6) germ u serd-i rüzgârı görerek ve tecrübe-i umûr iderek muştezâ-yı devr-i (7) gerdûn ve iktizâ-yı tab‘-ı felek-i buqâlemûna kesb-i vuşûf eylemişdür şâlis (8) emîn olmaşdur ki kendüye i‘timâd olunan umûrda şâ’ibe-i hıyânetden ihtirâz (9) eyleye râbi‘ şıdk-ı lisândur ki hatta kelâmuna i‘timâd u i‘tinâd u kavliyle ‘amel oluna (10) hâmis kıllet-i tama‘dur ki hatta rüşvet ağız itmeyüp aldanmaya sâdis cümle nâs (11) ile ‘adâvet ü buğzdan sâlim ola zîrâ ‘adâvet ‘adâlet ve şefkâta mâni‘ (12) olur sâbi‘ huzûr-ı lâmi‘ü’n-nûr-ı mülükâneye arz u ifâde eylediği mevâddı (13) ve taraf-ı Hâzret-i Hüsrevâneneden naql u rivâyet eylediği emr u irâde-i şâhâneyi (14) unutmıyup hâtırında tuta zîrâ vüzerâ-yı ‘izâm bu maşûle umûra şâhidlerdür (15)

şāmim zekā vü fiṭnatdur ki vāḳi' in ḫilāfi ' arz u inhā olunan umūrda şıdḳ u (16) kızbi fark idüp ' indinde iştibāh u iltibās vāḳi' olmaya zīrā umūrda (17) iştibāh ile cezm u ' azīmet şaḫīḥ u temām olmaz **tāsi'** ehl-i hevādan olmaya [16a] (1) zīrā ' uḳūl u elbābı iḡfāl u iḥdā' ve ṭarīḳ-i şavābdan şarf u imāle ve şāḫibini (2) ḫaḳdan bāṭıla iḫrāc u işāl idüp ḫaḳḳ u bāṭılı tefrīḳ idemez '**āşir** (3) ' uhde-i vezārata mevkūl olan umūr-ı ḫarbiyye vu ḫarāciyyede kitābet erbābından ola (4) ya' nī bu umūrlarda kitābete takrīb ile ḫabīr vü vaḳıf tafşil u mezāyāsına ' ārif (5) ola zīrā vezīr bulunan zāt-ı ' ālī himem yā emr-i ḫarb u ḫaraca ḳıyām u mübāşeret (6) yā bu umūruñ esbābına teşebbūş ü mübāderetden ḫali olmadıḡından bu şıfat (7) medār-ı vezāret olup umūr-ı siyāset bunuñla muntazam olur diyü evşāf-ı (8) ' aşereden nemik-dāri nāḳış olursa umūr-ı tedbirde ol miḳdār noḳşānı (9) zuhūr ider evşāf-ı mülūkdan biri daḡı rıfḳ u mülāyemetdür ma' lūm (10) ola ki rıfḳ tedbir-i umūrda mülūk-ı ' izām ḫazerātınıñ memdūḫ u efḫal olan (11) evşāf-ı ḫasene ve aḫlāḳ-ı müstaḫsenelerindendir re' āyā zümresinden taḫşil-i (12) emvāl ḫuşūşunda rıfḳ itmek ' unf u şiddet göstermekden ziyāde müfid u (13) müeşşir olur zīrā re' āyāya rıfḳ ile mu' āmele olunduḡça ḫıḳd u ḫasedleri (14) zā' il ve inḳıyādları müzdād olur ' unf olunduḡça anlar daḡı zamīrlerinde (15) merkūz olan ḫabāsetlerin izḫār ya' nī ' işyāna ictisār iderler (16) bu taḳdīrce anlar teḡallüb iderse ḳatl-ı nüfūs u dimā-yı mucīb olur (17) eger sen anlara ḡalebe iderseñ saña bunda iftiḫār ḫāşıl olmaz

[16b] (1) ḫadīş-i şerīfde vārid olmuşdur ki eger rıfḳ ādem olaydı ḡuzel (2) ādem olur idi ve ger ' unf ādem olaydı bir zişt u ḳabīḥ ādem olur (3) idi rıfḳ u mülāyemetiñ kemāl-i te' şiri bu mişallerden zāhirdür ki ḳaşurḡa(4) didikleri rüzḡār ḳuvvet u şiddeti ve hevl-i şedāsıyla eşcārıñ dallarına (5) işābet ider gönüllerine te' şir idemez ammā aḳarşular rıfḳ u mülāyemetle eşcārıñ (6) gönüllerüne te' şir u ḳal' ider velākin her maḫalde ve cem' -i umūrda rıfḳ u mülāyemet (7) eylemek lāyık u münāsib olmayup belki re' āyā ṭā' ifesini üç ṭabaḳanıñ (8) ḫaḳḳında birer ḡunā tedbir u siyāset eylemek iḳtizā ider bir ṭabaḳası daḡı (9) esāfil-i nāsdur ki anlar ḫaḳḳında dā' imā ' unf u şiddetle tedbir muḳtezīdür (10) birisi daḡı ṭabaḳa-i ' āmmedür ki anlar ḫaḳḳında iḳtizāsına ḡöre ḡāḫ ' unf (11) ve ḡāḫ rıfḳ u mülāyemetle tedbir u siyāset lāzım gelür ve daḡı mülūk-ı ' azām (12) ḫazerātına lāyık olan budur ki meclīs-i şūrāda bir kimesne bir re' y-i irād u beyān (13) eylese der- ' aḳab ḳavl-i mücerredine ' amel u i' tibār olunmayup uşul u esbābından (14) istikşāf ve netice vü ' āḳibetünden

baħişde cümle ahālî meclîsi teşrîk iderek (15) ba‘de’t-tenkîh kabûl olunup kabli-
im‘âne’n-nazar ol re‘yle ‘ilmden hâzer oluna

(16) **hikāye** menķûldur ki Hind beldelerinden memālik-i Farsa qarîb
bir beldenüñ ħüsn-i (17) muntazır ve ħîb-i hevā u mā ‘ keşret-i ‘imāret u ħişānet u
metānet kal‘ası [17a] (1) ve ahālisinüñ daħı cesāmet u şecā‘at ve kuvvet-i ebdān ve
mülûklarına kemāl-i müţāva‘itleri (2) Nüşirevānuñ meclîsinde vaşf u şenā olunmağla
Nüşirevān ol memleketi teşhîr u temellük sevdāsına düşüp kimiñ zîr-i ħükümindedür
diyu su‘āl eyledükde ħadîşü’s-sinn (4) ve hevā-yı şehvāniyesine tâbi‘ münķād ve
lezzāt-ı nefsanîyyesiyle mütelezziz(5) u meşgûl Erket nām melikiñ zîr-i
idāresindedür lâkin re‘âyāsına kendüyi ħoşnûd itdiginden kendüye ġāyet muţā‘ u
müteveccihdürler diyu taķrîr (7) u iġbār itmeleriyle Nüşirevān daħı vüzerā vü
vükelāsını cem‘ ve ol vilāyete dest-rest (8) sevdāsında olduġını ve Melik Erketiñ
keyfiyetini ve re‘âyāsınun itā‘at (9) u muġabbet üzre olduġunu ta‘rîf ve beyān u
tefhîm eyledikde bu merāmiñ ħuşûlu (10) ancak Melik Erketiñ re‘âyāsını taġrîk u
ifsād ve Melik Erketden tenfir ve Nüşirevān (11)cānibine istimāleden ġayrı vechle
şûret bulmaz diyu cümle vüzerānuñ re‘yeleri (12) netice yāb-ı ittifāk olmağla derġal
taķlîb-i ķulûb-ı berāyā ve idlāl u ifsād-ı (13) re‘âyā fitnelerinde sebaķ-ı āmîz İblîs
dehāt-ı ‘Arabdan bir kaç kimesneleri (14) tedārik ve kendülere baġş u emvāl ve
taġşîl-i āmāl mişüllü va‘deler ile bu merāmiñ (15)ġuşûlunu ‘uhdelerine iġāle itmekle
ol kimesneler daħı Melik Erketiñ (16) vilāyetine varup her biri bir kaşabāt u ķurāya
müteferriķ olup tevhā‘if-i (17) re‘âyāyı behāyim-i sîmāya envā‘-i ‘alef-i iġtiyāl ile
yemle dirler ki bir iki sene zarfında

[17b] (1) ifsād u idlāl ve Nüşirevān cānibine istimāle eylediklerinden sonra
Nüşirevān (2) nāme-i taġrîr ve ‘umūmā re‘âyā-yı melik Erketi istimāle eylediklerin
iş‘ār itmeleriyle (3)Nüşirevān daħı ol ħavāliye qarîb maġalde bulunan vālilerinden
birini asākir-i (4) keşîre ile arāzî-yi melik-i Erkete duġûl u istilā eylemek üzere ta‘yîn
ve vālî-i (5) mezkûr daħı me‘mûr olduġı üzere ħareket ve elli biñden mütecāviz
‘asākir (6) tertîbine mübāşeret eyledigini melik-i Erketiñ ba‘zı cāsûsları ġaber alup
melik-i Erkete taġrîr u inhā itmeleriyle bu keyfiyyet şuyū‘ bulup memleket-i melik-i
Erketde (8) şûret-i fesād u şikāk rû-numā vu beyne’n-nās envā‘-ı erācîf hüveydā
olmağla (9) melik-i Erket daħı bu keyfiyyete taġşîl-i vuķûf eyleyüp ammā kendi

umūr-ı memleketini beş (10) kimesne idāre iderdi ki derdi kendünün muşāhib u semīri ve biri dağı (11) reisü'z-zimām idü ki aḥz u i'ṭāda müvekkili idi derḥāl bu beş kimseyi (12) cem' ve keyfiyyeti tefrīm ve aḥd-ı encümen-i meşveret ile def'-i mādde-i fesād ve iḥtilāl (13) ḥuṣūşunda istikşāf-ı re'y-i sevāb eyledikde vezīr-i mezburdan biri feth-i (14) kelām idüp şimdi re'y-i sevāb budur ki re'āyā ṭā'ifesine 'aṭāya vu iḥsān (15) u 'aḥd-ı mevā'id ile ıslāḥ u taşfiye olunalar zirā re'āyā ṭā'ifesinün (16) bu vechle taşfiyeleri 'adüvvümüzuñ ma'lūmı olduḡda iḡdām u iḡtiḥāmdan (17) bā-keşide-i ictisār olur ve eger iḡdām iderse dağı kelime-i müctemi'a ve ḳulüb-i [18a] (1) selīme ile muḳābele u müdāfa'aları müyesser olur didikde reisü'z-zimāma (2) bu re'y taḡṭte ve men'-i siyākında bu vechle cevāb verdi ki bu re'y ol zamān (3) şevāb olurdu ki eger fesād-ı re'āyāya sebep cevr u te'addī ve zulmdan (4) neş'et eylemeyüp belki kendülerünün asāyiş u rāḥatları ḳadrini bilmedüklerinden (5) iḡtizā eyledi meşhürdur ki dört ṭā'ife rāḥat u asāyişleri ḳadrini (6) bilmemekten nāşī kendülere feşād-ṭarı olsa anlara kerem u iḥsān olunmaḡ (7) fesādlarınuñ tezāyüdünü mucib olur ol dört ṭā'ifeden biri evlād (8) biri zevcāt digeri ḥıdmetkār ve digeri dağı re'āyādur pes bu dört (9) ṭā'ifeden biri kemāl-i rāḥat u asāyişinden nāşī tuḡyān eylese ol ṭā'ifeye (10) rıfḳ u mülāyemetle mu'āmele u müdārā olduḡça tuḡyānları müzdād olur belki (11) bunlarıñ madde-i fesādların ḳāṭ' ve ḥasma ihtimām olunmaludur didikde melik-i Erket (12) şādıḳsın ey ḥekīm didi ba' dehu vezīr-i şānī kelāma aḡāz idüp (13) re'y-i şevāb budur ki re'āyādan ehl-i şalaḡ u şaffetlerini erbāb u fesād u (14) 'işyānları üzerine ḥavāle ile te'dīblerine ihtimām olunmaludur ki ḫatta 'uşāt-ı re'āyā bizlere munḳād olup ba' de ol ḡā'ileden emīn olarak düşmanımıza (15) mülākī olalım didikde reisü'z-zimām bu re'yı bu vechle naḡz eyledi ki bu (16) şüret 'adüvvümüze kendi 'askerinden ziyāde nāfi' ve re'āyāmızıñ ḥaşma

[18b] (1) teba' iyyet u temāüllerini mevcūbdur zirā re'āyā ṭā'ifesi 'āḳil-i maḡzūmdan ḫālī (2) degüldi ya'nī miyānelerinde o maḡüleler vardur ki mücerred pādişāhdan ḫavflarına (3) bināen sell-i seyfi-şikāka ve 'işyāna cür'et idemezler bu şüretde o maḡülelere (4) sell-i seyfe ruḡşat virmekdür anlar sell-i seyfe ruḡşat bulduḡda (5) bizim lehimize sa'y istemeyüp aleyhimüze iḡdām idecekleri zāhir ve cumhūr dağı (6) o maḡülelere muvāfaḳatu mutāba'at idecekleri derkārdu zirā miyānelerinde (7) çok kimesne var ki ṭaraf-ı mülūkānelerine ḫased ve gürūh-ı zu'āfa

buğz u (8) huşümet ile mecbül u maḥbū‘lardur mesā’il-i meşhūredendür ki eşyā-yı (9) erba‘a vardur ki dōrt ḥalde ol şey’e ‘unf ile muḳābele iden kendüyi (10) helāka ilkā ider biri pādişāha ğāzabı ḥalinde ve biri daḥı seyl şuyuna (11) tuğyān u heyecānları biri daḥı rūzgārīñ şiddeti ve digeri daḥı nārīñ şiddeti ḥalinde bunlara bu ḥâlde ‘unf ile muḳābeledde ḥaṭar (12) der-kārdur ḥükemā umūm üzere nāsīñ tuğyānları ḥâlinde teskīnleri (13) tedbīrin vücūd-ı insānda zuḥūr idüp cümle cesedi isti‘āb iden (14) āhū didikleri ‘illetiñ ilācına teşbīh iderler bu ‘illete tıllā’-ı edhān-ı nāfi‘a (15) ile müdāra olunur didikte melik-i Erket yine şādıksın ey hekīm-i ḥāzık (16) buyurdu vezīr-i şālīş daḥı bu bābda re’y-i sevāb mu‘temed u emīn cāsūslar (17) gönderip o maḳūle fesādāta ictisār idenler taşḥīh u taḥḳīḳ olunduğdan soñra [19a] (1) kıllat u keşretlerine göre iḳtizā iden muāmele icrā olunmağdur didikde (2) reisü’z-zimām bu re’yde daḥı ḥaṭar ‘āzīm vardur zīrā bu keyfiyyet elbette (3) şuyū‘ bulur bu taḳdīrce fesād-ı eşḥābı istimā‘ idüp ḥavfa tābi‘ olurlar (4) bu şüretde iki şıḳdan ḥālī olmaz yā ḥavflarundan nāşī ‘adüvvümüz ṭarafına (5) firār ve yāḥūd ḥaşma mu‘āvenet ve bize mücib-i ‘ār olacağı serā’ir-i aḥvālimize (6) delālet itmegin ḥaşmımız ṭarafından iḳdām-ı tām iderek bizimle muḳāteleye mübāderet (7) iderler veyāḥūd ḥaşm ṭarafına firār itmeyüp ba‘de’t-tecemmu‘ bizlere muḥālefet iderler (8) bu huşūşda daḥı melik-i Erket re’isü’z-zimāme ḥiṭāb ile şadaḳa el-ḥakīm (9) didi ba‘dezzā vezīr-i rābi‘ vüzerāsınuñ a‘lem u efdalı idi bu vechle (10) kelāma āğāz eyledi ki bendeñiz ve sā‘ir refik u şāḥiblerim olan bendeleriñiz (11) birbirimize iḥtiyācda bir elde bulunan beş barmaḳ meşābesinde olup (12) ve nücūm-ı semānuñ nūr-ı ḥürşid-i ‘ālem-tābdan istimdād eyledikleri gibi bizim daḥı (13) cümlemiz cenāb-ı mülükāneleriñ sirāc u hāc-ı ‘aḳl-ı ḥakimāneñizden istimdād ve (14) istifāde iderüz ḳuluñuzuñ ḥaṭırına bu re’y-i mücerredīñ muğāyiri re’yi (15) ḥuṭūr eyledi ki bu muḥālefetden murādım anlara tefevvuḳ u tereffu’ veyāḥūd anlarıñ (16) re’ylerin redd degüldür re’yimi redd u ḳabül irāde Ḥazret-i Şevket-me’āb (17) efendimize menūtdur bu huşūşda izn-i hümayunuñuz şeref-şudūr buyurulursa

[19b] (1) ḥuzūr-ı Ḥazret-i Tācdārīya arza cesāret eyleyem didikde ol padişāh-ı (2) melik-sıfat daḥı ey vezīr sen ve gerek şāḥib u refikleriñ nezd-i şāḥānemde (3) müşārun bi’l-benān ve me‘ālī-yi semīrimsiñiz ve bu bābda re’y-i şevābıñızıñ nef‘-i cümlemize (4) ‘āiddür sizler baña münāşāḥada ḳalb-i insāna nuşḥ iden ḥavāss-ı ḥamse maḳamındasız (5) dimekle vezīr-i rābi‘ bu re’yinde başṭ-ı maḳāl idüp

taḥkīken re'āya maḳūlesi (6) avāḳıb-ı umūra naẓar idemeyüp hemān pīş-i naẓarlarında olan şüreti (7) gördüklerinde varṭa-yı helākdan teḥaffüz ve mevşil-i menzil-i selāmet olan (8) meslege sülük eyleyemezler bir ṭā'ife-i kütēh-naẓardurlar ve'l-ḥālethu hazīhi ṭā'ife-i (9) merḳūmeye feşād 'arız olup ve bu ḥalde anları te'dīb şüretlerinde (10) ḥaṭar-ı 'azīm zāhir ḥaşm daḥı ṭama' ziyāde ve bizlere muḳābele ve müdāfa'aya ḳudret (11) dimek olur bu şüretde bize lāzım olan budur ki ol emrde evliyā ve etbā'-ı (12) ḥālīşeñizi ve ehl u ıyāl u zaḥīrelerini ve re'āyā-yı muṭī' añızı te'mīn (13) için bir ḥaş-i ḥaşīnī me'mūn ittiḥāz idelüm ve dāḥil-i ḥavza-yı vilāyetiñizde bir me'mūn (14) maḥal vardır ki ḥışānet cihetinden 'adil u naẓirī 'adīm ve āb-ı hevāsı (15) laṭif olduğundan ecdādīñızdan ba'zıları ta'mir ḳaşdıyla bir miḳdār binā inşā (16) eylemişler idi ol maḥall-i mezkūre naḳl idüp iḳāmet ve düşmen zuhūrında (17) müdāfa'ası müyesser olmadığı şüretde ol maḥalle ilticā vu teḥaşşün eyleyüp Cenāb-ı [20a] (1) Ḥaḳdan ferec u zafere intizār üzere oluruz didikde Melik-i Erket (2) bu re'yde izḥār-ı maḥzūziyyet ve sāirīn-i ḥāzırīn daḥı bi'l-icmā' istiḥsān (3) itmeleriyle der-'aḳab Melik-i Erket ḥavāş-ı etbā'ıyla rüküb ve ol maḥalle varup (4) a'vān u enşārın cem' idüp emr-i bināyı tekmile müsāra'at ve emvāl u zaḥā'ir (5) ü ḥazāin u mühimmāt naḳl ve Nüşirevānuñ tarafından me'mūr olan vālī-yi mezkūrda (6) cünūd-ı vāfire ile eṭrāf-ı bilāde duḥūl eyledikçe muḳaddemā re'āyā-yı ızlāl u (7) ifsāda ta'yin olunan müfsidler idlāl u ifsād eyledikleri re'āyalar ile fevc (8) fevc vālī-yi mezkūrı ḳarşulayup telāḥuḳ ve bu ḥāl ile ṭayy-ı mesāfe iderek (9) giderlerken melik-i Erketiñ cemi'iyetinde bulunan ba'zı āvanesi evvel emirde şüret-i (10) inhizām göstermeleriyle bu şüret 'asākir-i ḥālīşaya daḥı sirāyet ile cemi'iyet (11) Melik-i Erket münhezim ve şikest olup vālī-yi mezkūr daḥı ol ḥavālilere müstevli (12) olup 'asker-i melik-i Erketi ta'kīb iderek iḳāmet-i şāha ve şollarında Melik-i Erket (13) tevābi'āt-ı ḥālīşesiyle maḥall-ı mezkūra duḥūl ve teḥaşşün ve vālī-yi mezkūr ol maḥall-ı (14) mezbūrīñ ḥaşāneten müşāhade ile sāḥasında nüzül ve ḳarārīñ 'adem-i imkānını (15) fehmi ric'at ve müstevli olduğu beldelere vāliler ve 'amiller naşb ve ḳabza-yı taşarrufa alduḳdan (16) soñra ahāli-yi Ḥinde yevmen-fe-yevmen teklif-i mālā yuṭāḳa taḥammül (17) idemeyüp anlar daḥı taḥammül idemediklerini fark u idrāk eylediler Melik-i Erket daḥı

[20b] (1) vüzerāsınuñ re'yi vü tedbirleri üzere şabr idüp zīr-i ḥükmünde bulunan (2) re'āyā vü za'ifāya 'adl u iḥsān ve bezl-i emvāl ve mücrimleriñ

cürümlerin ‘afv ve (3) mütevahhişlerin te’lif ile Melik-i Erket ‘adl u ihsanı ve vâli-yi mezkûruñ (4) zulm u ğadri avâzeleri cümle ahâlinüñ sâmi‘aların toldurdu bu eşnâda vâli-yi (5) mezkûruñ ba‘zı kalâ‘a hâkim naşb eylediği ‘âmellerden biri olduğu nâhiyede sū-i (6) hareket idüp ‘ulemâdan biri ol ‘âmele va‘z u nuşh şadedinde olmağla âmil (7) ğazaba gelüp ol nâşihi katl murâd eyledikde ahâli-yi belde cem‘iyyet ve ittifağ ile ‘âmiliñ (8) üzerine hücum ve katl eyledikleri haberi vâli-yi mezkûra vaşıl olmağla vâli-yi mezkûr (9) dağı ‘asâkir-i keşire ile ol nâhiye ahâlisini te’dib için ol cânibe (10) ‘azimet eyledikde ahâli dağı bi-cem‘ihim Melik-i Erket tarafına vürüd u ilticâ vesâ’ir (11) nevâhî ahâlilerine muhâşşâş âdamlar gönderilüp bu keyfiyeti haber virmelerle cümle (12) nevâhî ahâlileri tecemmü‘ ve ittifağ ile herkes kendü nâhiyelerinde vâli-yi mezkûr tarafından (13) naşb olunan hâkemler üzerlerine efhâm ve i‘dâm ve ale’l-‘umüm Melik-i Erket (14) cânibine vürüd u ilticâ itmeleriyle vâli-yi mezkûr nâçâr olup memleket-i Farsda olan (15) qarârgâh-ı kadîmine avdet ve melik-i Erket dağı dârü’l-mülkine naql bâr-hâne-i mu‘âvedet (16) ve baş-ı bişâ‘ ikâmet ve ba‘d-ez-în nefis u hevâdan ferâğat vâşl ‘adl u inşâfdan (17) hâric ahenk u refârdan mubâ‘adet iderek âvâze-i hüsn hareketi âfâk-gîr [21a] (1) iştihâr oldu Abdümelik bin Mervân Haccâc bin Yüsufa su‘âl idüp (2) baña fitneyi bir vechle ta‘rif ve tavşif eyle ki o vaşıfları mu‘âla‘ itdükce (3) fitnenüñ ‘aynını görmüş kadar ittılâ‘ ve vukûf hâşıl ideyim didikde Haccâc (4) dağı cevâbında fitne ibtidâ halk miyânında taraf taraf fısıldı didikleri gizlü (5) ve mağfi sözlerden tekevvin idüp ba‘dehu nâsiñ keşret u ittifağıyla bir şeyden (6) tazallüm u şikâyetleri bâ‘iş-i zühür-ı fitne olup teskîn ve izâlesi sell-i seyf-i (7) şârim ile qabil u müyesser olurdu rivâyet olundu ki Osmân bin ‘Affân (8) rağıyallâhu te‘âlâ ‘anh hazretleri mağşür oldukları hâlde cülesâlarına buyurdular (9) istermege bir şadık dostum benim ve beni muhâşşara iden kavmüñ keyfiyetlerine vakıf (10) olup baña haber vire buyurdıklarında enşârdan bir zât kıyâm idüp yâ (11) emîrü’l-mü’mînin ben vâkıfım zât-ı hilâfet ma‘abîñize haқиkatını beyân u arz eyleyem zât-ı (12) melâ’ike şifâtıñızın bu kavme olan kemâl-i teslimiyyet ve hâlimiñize ve müsâmağa ve (13) müsâ‘adeñize böyle harekâtı irtikâb ve ihtiyâr eylemlerine bâ‘iş oldu (14) ve bu cesâretlerini ancak ifrâğ hükümler icâb eyledi didikde Hazret-i Osmân (15) rağıyallâhu ‘anh dağı kavliñizde şadıkıñız diyü cülûsuna emîr virüp ba‘dehu tekrâr (16) su‘âl buyurdular

ki hüdüs fitneye sebep nedür ma' lümüñuz midur diyü su 'äl (17) buyurduklarında ol zāt cevābında fitneyi taħrīk iden iki şeyden ' ibāretdür

[21b] (1) birisi havāş-ı nāsīñ haqd u kinleri digeri 'ämme-i nās haqqında 'ala's-sevīye (2) hilm ile mu'āmele olunmasıdır arz-ı merām eyledikde yā fitneyi teskīn iden nedür (3) diyü buyurduklarında cevābında fitnenüñ ibtidā zuhūrında ba' zı aşhāb-ı cerāimiñ (4) cürümlerin 'avf ancak havāşü'l- havāşşa istiqlāl virmek ile teskīn-i fitne (5) müyesser olur

Ammā ibtidāye hüdüs-ı fitne ki def' u teskīn müyesser olmayup mādde-i (6) fiten kuvvet u istiħkām bulur ise şabırdan ğayrı çāresi yoqdur didikde (7) Hāzret-i Oşmān rađıyallāhu 'anh işte şimdi vuķū' bulan fitne dağı kuvvet ve (8) istiħkām bulmağla Cenāb-ı Hākim-i Muṭlāķ Cellet kudretehu mādde-i nizā' ı faşl idinceye dek (9) şabr iderüz diyü peyvend-i ķıl ve kaṭ' -ı kelām itdiler bu kışşadan hişşe budur ki (10) fī zamānina vuķū' -yāfte olan fitne-i 'azīme pey-der-pey terāküm u temevvüc itmededür (11) vüzerā ise nifāķda vükelā dağı hüd' ada ađniyā dağı imsākda fuķarā dağı (12) 'adem-i şabrda 'ulemā' dağı kaselīside şulehā dağı hayretde meşāyiğ dağı (13) taķlīdde düvel-i ecnebī dağı fırsat bulup yemīn u yesārımızı devr idüp (14) kaṭ' -ı eşcārı vücüd itmede buña dağı ķanā' at itmeyüp mużmer fāsıdleri (15) 'ırķ-ı İslāmı kaṭ' -ı nūr-ı Muḥammediyeyi mānend-i Ebī Leheb sevindirmedi velākin (16) zīyā-yı nūr-ı Muştafāvī ilā-yevmi'l-ķiyāmet iķād olduğı naşş-ı ķātı' ile şābitdür (17) ancak bunuñ çāresi şimdilik şabrdur 'ākıbetü'l-emri yine nūr-ı Aḥmedī ğalebe idüp

[22a] (1) a' dā-yı din perişān olduğuna ķātıbeten şübhemiz yoqdur işte bu a' dā-yı dinüñ (2) hāl u şānları āyetde zeyl-i muṭavvel-i hikāyāt-ı 'acībe ki hayvānāt-ı vuḥuş u ŗuyūr u (3) ciniyyātdan baḥş ve her bir ŗāife bir düvel-i mücessemeye ve her bir muḥāvere ve muḥārebeleri (4) birer ķraliceye işāretdür ve nazar-ı im' ān ile nazar çeşm-i inşāf ile diķķat (5) olunsa her bir kelām-āmīz ve ḥiṭāb-engīzleri birer rumūzāta delāletdür ve ol vechle (6) ehl-i İslāma ibretnümādur

Sebeb-i Testīr-i in Maķāle ve Mūcib-i in Hikāye

(7) tārīḫ-i sene ih̄da ve 'ş-şelāse-mi' e ve elfdeki müddet-i ' ömr-i giran-māye pencāh-pençe ve ' aṭāyā-yı (8) ḥaḫdan ve hedāyā-yı cevād-ı muṭlaḫdan bu dūnyā-yı sipencde mizān-ı ṭabī' at-ı gevher-senc (9) olup hezār genc-i bī-rence irmişdi ya' nī bi-ḥasebi'l-' örfü'l-muḫtāl ' inde erbābi'l-vehm ve'l-ḥayāl beyne'l-aḫrāni ve'l-emşāl şol ḫīl u ḫaldan faẓl u kemāl (11) ' add itdükleri a' māle el virmişdi el-cünün-ı fūnūn ve'l-fūnūn-ı cünūn (12) muḫtezāsınca her zamānda tezeyyūn-i ḫīl u ḫāla ve tefennūn-i fikr u ḥayāle iştiḡāl gösterüp (13) ḥavrā-yı inşā'-ı berā' at-efşānuñ gūş u gerdenin dūrer-i ḡureri ṭazmīn u telmīh ve cevāhir-i (14) zevāhir terşīḫ u telmīh birle pīrāste ve ' azrā-yı eş'ār-ı belāḡat şī'āruñ (15) ḫulle vu cāmesin ṭırāz-ı ' aks u tebdīl ve ṭavḫ-ı tekml̄l u tezyille ārāste (16) idüp gāḫ şanāyi' -i cem' u tefriḫde munḫālibu'l- aḫvāl ve gāḫ bedāyi' -i dil-nāz (17) u ta' līḫde muẓḫaribu'l-bāl ve gāḫ ol şekerūñ güftār-ı fikr nūş-ı lebinden

[22b] (1) sermest u medḫūş ve gāḫ şol ḫamer ruḫsāruñ zīkr-i cāḫ u çāḫ-ı (2) ḡabḡabından pūr-cūş u ḫurūş olmuşdım

El-ḫışşa her-dem bu olmaz sevdālarla (3) manend-i geştiyi şikeste-girdāb fikret ü ḥayālda ser-geşte-i hevā ve hemīşe-i peykāna (4) şıfat-āşinālar lücce-i deryā-yı belāda āşinā-ḫavāş olup her zamānda ḡarḫa-yı (5) baḫr-ı ḫayr ve her ānda giriftār-ı emvāc-ı tefekkūr idim

Ve dest-i ' ibāret ü isti' āretde (6) ḫayrān u lā ya' ḫīl ve meydān-ı güft-i ḡūyda ḡūy-kerdār-ı ser-gerdān u bī-ḫāşıl idim (7) nūḫ ü māḫ-ı muḫtelifü'l-edvār gibi iki gün bir ḫāl üzerine ḫarār ve nūḫ-felek-i siyāḫkār u bī-iḫtiyār (8) gibi bir sā' at rām u izṭiyār ma' a ḫalb-ı munḫalib u ḫāṭır-ı muẓḫaribin (9) fī'l-leyl ve'n-nehār idim

Bu ḫāl-i pūr melālle ve bu yüzden hezār fikr-i ḫayāl ile (10) bir gice oturmuş idüm dide-i baḫt-ı siyāḫım yüzine bāb-ı ḫābı sed için (11) dumū' -ı ḫūnumdan āb urmuşdum ve yaḫīn bilmişdüm ki bu nefesāt-ı ruḫāniye (12) maḫz-ı ilḫāmāt-ı rabbāniyyeden vāriddür ve işbū mebdādi-yi ḫıdsiyeye mücerred te' bīdāt-ı (13) ḫuddīsedden ' āiddür ki ḫıyās-ı muḫkemü'l- esāsınuñ muḫaddemātında ' itirāz (14) u intīḫāz ve ne tertībinde iḫtiyāc-ı redd-i ḫalef u iḫtirāz var her cevābı faşlu'l- (15) ḫiṭāb ve her su'ālī mūmteni' u'l-cevāb felā-bed bu şūrla telḫ-kām u bī-ārām (16) olmuşdur çünkü bāz-güne urup cān ḫişverine sefer itdüm ve şūret-i ḫarāmīleri (17)

nişân-ı reft-i âdemden izleyüp de rehzenlik ideler diyü hâzer itdüm ve diledim ki [23a] (1) hâtm-i hâtemeyi kirdâr ve mihr-i ceride-i neşr u eş'âr olsun için bir medine (2) bünyâd-âbâd idem ve bir sefine-i tibyân bünyâd eyleyim ki anda fezâil-i insânîyeden (3) ve ma'ârif-i dil u câniden sâlik-i rehzen ve kıyûd-ı derd-i mihen olanlaruñ âfet u (4) nehfâfetine işâret ola

Ve sâlikân râh-ı hâkka ânûñ tenbihâtından beşâret (5) ola hâkikatda ol nûkteleri dâimâ hem-dem-i cân u tezkîre-i düstân eyleyim 'ale'l-huşûş ki (6) zamânımızda ve 'ayân ve erkânımızda kemâl meyl u rağbet şetârete ve nedâmetdür (7) ne kemâl ve fazl ve kerâmetdür

وَهَا إِنَّا شَرَعْنَا إِلَى الْمَقْصِدِ سَتَوْ كَلَّا عَلَى الصَّمَدِ وَ نِعْمَ الْمَوْلَى وَ نِعْمَ النَّصِيرُ وَالْيَهُ الْمَرْجِعِ

³⁰⁹ وَالْمَصِيرِ

âgâz-ı kitâb şerefü'l-insân u beyân hilkat-ı âdem 'aleyhi şalavâtü'r-rahman ve'l-hamdu lillâhi Rabbi'l-'âlemîn ve's-şalât (10) 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve şahbihi ecma'in müverrehân belâgât 'ilm ki hame-i zebân (11) 'alleme bi'l-kalem³¹⁰ birle münşiyân ceride-i *mâlem tekûn ta'lem*dür³¹¹ böyle yazılmışdur ki kabâyil vuhûş ve tıyûrda ve tavâif mâr u mürdan bir cem-i gafir ve bir cem-i keşire (15) müctemi' olup kaçd itdiler ki divân-ı Süleymânı ve mağzar-ı ma' dalet-i sitâniye arz-ı (16) ahvâl-i pür melâl ve i' lām māni' u'l-bâb idüp zürriyât-ı âdemden şekvâ ve hâkların (17) da' vâya kıyâm idüp bu zulm-ı eziyetden ve cevr-i beliyetden hâlâş gele bula kim ve min ba'd-i (18) zimâm-ı ihtiyâr 'inân-ı iktidâr kendi destimizde ola ne esbâb ma'âşımıza ihtilâl (19) ve ne etvâr-ı evşâgımıza iğtilâla yol bula bu müşâverede iken nâ-gâh bir şütür

[23b] (1) murğ-ı şâhib-i sülûk-ı dil-i gamgin ve cân-ı âteşin birle bâdeye tarafından çıka geldi (2) çünkü bunlaruñ kaçd u niyyed u fikirlerine nazar şaldı eyitdi

ey yârân-ı vefâ (3) ve ey hem-kârân-ı şafâ her umürda taqdîm-i te'ennî ve te'emmül ve istiḥâre ve tefe'ül şart lâzımdur (4)

³⁰⁹ Maksadına doğru doğrulasım her şeyin kendisine muhtaç olduğu Allah'a sahiplerin en iyisi ve yardım edenlerin en iyisi ancak geri dönüş ona olacaktır.

³¹⁰ Kalem ile yazmayı ve bilgiyi öğretendir (Alak/4)

³¹¹ Allah Teâlâ'yı sizlere bilmediğiniz şeyleri nasıl öğretti ise öylece zikrediniz (Nisa/113)

312 وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ

mücebince ulū'l-ebşār pīrler ile müşāvere ve zevī'l-efkār (5) rūşen-zamīrle muhāvere eylemek sūnnet-i enbiyā ve sīret-i evliyādur 'Arabī (6)

شَاوِرْ صَدِيقَكَ فِي الْخَفَى الْمَشْكِلِ – وَأَقْبِلْ نَصِيحَةَ نَاصِحٍ مُنْفَصِلٍ - وَاللَّهُ قَدْ أَوْصَى بِذَلِكَ نَبِيِّهِ³¹³

çünkü dūḥa-i isti'cālike bārī ḥār-ı (8) nedāmetdür ve beyzā-yı istiqlālūñ neticesi mār-ı ġarāmetdür 'acabā miyāneñizde (9) bir pīr-i rūşen-zamīr ve arañızda bir merd-i şāḥib-tedbīr görünmez mi ki ānuñ (10) ġüftār-ı şevābına i'timād ve ilticā oluna ḥiṭāb-ı müsteṭābı ile 'amel eyleyüp Cenāb-ı (11) Ḥaḫdan fevz ü sa'ādet ricā kılna vaḫtā ki ol ḥayvānāt şütür-murġuñ ḥilḫatinde (12) ġarībini ve hey't-et-i 'acībini müşāhade itdiler görseler ki sīmāsı başdan (13) ayāğa üştüre beñzer ve ḥilyesi ṭā'ir-i ḥümā gibi ser-ā-ser bāl u pūr-ġūh-i peyker nāḫa pā (14) vāsib-i ser-gerden-i ḫavs-i 'Arabī gibi ḫurulmuş ḫadr-i şerefdan sehm a' lāsı var (15) bedenī ṭılsım maġrebi gibi urulmuş fütūh-ı 'irfāndan ḫaṭṭ-ı muntehāsı vār dīde-i (16) ḫikmet dādesi yaḫūt-ı aḫmere ve tābında aḫtere ve fūrūzende aḫkere beñzer (17) ve çehre-i sa'ādet çehresi āyine-i İskendere ve şafḫa-ı mihr ü ḫāvere ve bedr-i envere [24a] (1) beñzer ġüyā ki tenāvül āteşden ḫāṭıra ġüneş ve anuñ envārī 'aksinden cemāli (2) meh-veş olmuştur pes ol ḥayvānāt cümleten şütür-murġa iḫbāl idüp sem'-i (3) rızā ile naşīḫatın işġā eylediler ve ġūş-ı hūş ile telkīn pūr ḫikmetin diñlediler (4) hemān ki ḫāṭıf-ı ġayb ve ser-veş ol ṭāifenūñ ḫulūb pūr-ızṭırābına oḫudu

314 أَطْرُقُ كَرَأً طَرُقُ كَرَأً أَنْ النَّعَامَةَ فِي الْفُرَى - بُعَاثِكُمْ فِي أَرْضِنَا مَا سَتْنَسْرَى مَا سَتْنَسْرَى

hemān-dem ilerü ġelüp inḫiyād u iṭā'at ve itibā' u müṭāva'at sırrını (7) ne'āme nīk ḫademinde ḫodılar ve ānuñ nuşḫ u pendine cān u dilden pesend idüp (8) taḫşīr ġafletlerine i'tirāf ve lücce-i i'tizārdan i'tirāf eyleyüp eyitdiler (9) ey şeyḫ-i şāḥib-vaḫār ve ey nām-dār biz şikeste bāl ḫasta ḫālūñ re'y pūr-ḫuşūrunı ma'zūr buyur ki taḫammül-i teklifāt benī Ādemden serāsime ve meşāḫḫat ve eziyyet zerriyāt-ı beşerden zelīl ve ḫor ḫükmünde olmuştuz şimdi lehu'l-ḫamd ve'l-minne (12) kelām-ı

³¹² Emirde onlarla istişare et (Al-i İmran/159)

³¹³ İstişare et arkadaşınla gizli sorunlar için – ara ara sana nasihat edenin nasihatini kabul et Allah(cc) bu şekilde vasiyet etmiş tembih et.

³¹⁴ Başını eğ yere bak! uyuklama. Başını eğ yere bak! uyuklama, nimet köydedir. Topraklarımızda kartallarla, kartallarla gafil avlanma.

hikmet teşrîfîñiz ile muğtenem ve işâret-i pür beşâretüñüz ile şād u hürrem (13) olduq

315 أَلَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى

şütür-murğ eyitdi qavliñiz dürüst (14) ve her ne kim dirsiz hasb-i hâldür her ne kim söylersiz derd-i mā fi'l-bâldur (15) ben dağı bu qazıyye-i nā-marziyyede siziñle enbâzım diyü qazıyye-i pür guşşada pür söz (16) sâzım benüm dağı cigerim insân elinden pür-hündur ve miñnetlerinden ten-i nâçizim (17) zebündur ammā aşhâb-ı sedād ' indinde bāb-ı pendı pend itmek maqbül degıldür

[24b] (1) ve erbāb-ı reşād nezdinde cūy-ı naşîhati sedd eylemek ma'kul degıldür (2) pes anda hâzır olan hayvāñāt ser-cümle du'ā-yı dehānın açub *cezekallāhu hayran*³¹⁶ (3) du'āsını oquyup re'y-i şahîh ve hükmi şarih her ne ise bu bābda buyur diyü (4) tazarru' ve niyāz itdiler şütür-murğ eyitdi eğer pend-i pür gezendimi güş edersiniz (5) sizi bir nāşîh-ı emîn ve şālîh-i güzinuñ re'y-i şerîfine irşād edeyim sizleri (6) bend-i gāmdan ve qayd-ı elemnden azād u şād eyleyeyim agāh oluñ ki küh-ı demāvende (7) bir kelāğ şahib-i ferāğ vardur ki dîl pür intibāhı şeb-i siyah içünde rüşen (8) çerağdur gāyetde pîr-i mu'ammer ve ehl-i tedbîr-münevverdür esrār-ı eṭvār-ı 'ālemden ve (9) aḡvār-ı aşār benī ādemden ziyāde ba-hayırdür şerbet-i şedāyid-i eyyāmı bî-cid (10) meşide ve çarbet-i mekāyid eyyāmı bî-'ad keşidedür

el-kıssa şütür-murğüñ (11) işâreti pür beşâreti mücebince tā'ife-i hayvāñātdan anlarda ki pāy-ı kudret (12) var idi küh-ı dümavende 'azîmet itdiler ve ol cebel-i bülende erdiler gördüler ki (13) yeşil yaprāğ içünde 'abā-veş bir zāhid fāriğü'l-bāl ve āsude hāl olup (14) oturmuş zemîn-i hizmete büse verdiler ve şüret-i hāl-i pür melâletlerin (15) taqrîr-i naķîr ve kıtmîr beyān itdiler kelāğ-ı miskîn dağı bu dağ ile mevsüm (16) ve bu derd-i miñnetle mağmüm idi ki benī ādem elinden kerrātla hedef-i tîr ve belā ve meratla (17) giriftār dām-ı 'anā olmuş idi ve hezerān hîle vü tezvîr mekr ü tedbîr ile

³¹⁵ Emri yerine getir bak ne görüyorsun

³¹⁶ Teşekkür duası

[25a] (1) Yedlerinde hālāş olmuş idi ve kayd-ı bendlerinden ve dām-ı kemendlerinden necāt (2) bulmuş idi vaqtā kim bunlarıñ şikāyetin diñledi derūn-ı dīlden dönüp ney gibi (3) iñledi tābe sīne ile beyāna ve āb-ı dīde ile zebāna gelüp eyitdi

ey ferzendān (4) dīl-bend ve ey derd-i mendān müstemend ol demde berü ki ādem hılāfet tahtına (5) ku‘ūd itdi biz tã’ife için huzūr ve rāhatı ‘ālemden götürdü ve zürriyyāt-ı (6) ādem dest-i zulmü bize dūrāz etmişdür ve cevr ü fesād tarīkine gitmişdür (7) hāliyā izhār-ı şikāyet ve hikāyet ve istimdād-ı ‘ināyet ve himāyet vaqti degildür (8) bir müddet daħı meşābireti pīşe ve haşāreti endīşe idüp dest-i rızāyı (9) dāmen-i teslime urmaq ve medārā üslubunu mer‘a tutub tevekkül ve taħammül maķāmında (10) şābit kadem olup tırmaq gerekdür ve bu zārı bir ferde ifşā etmemek yeğrekdür (11) beyit

كل سر جوزا لاثنين شاع كل امر شاع في الافاق ضاع³¹⁷

ne hoş (12) demişlerdür ki kulübü’l-ebrār qubürü’l-esrār ekşer ihtimāl oldur ki şekvāñız (13) mesmū‘ olmaya ve da‘vāñız maṭbū‘ düşmeye hemān benī ādem ile ‘adāvetiñiz müştēd (14) ve huşūmetiñiz mūmteḍ ola zirā zürriyyāt-ı insān biri birine zahīr ve mu‘īn ve naşīrdür (15) ki el-cinsü ile’l-cins yemīlü ve Süleymān bin Dāvud aleyhūme’s-salātü ve sellem (16) egerçi cemāhir-i enbiyānın meşāhirlerinden ve gürūh-ı aşfiyānuñ rūşen-i münīrindendür (17) ve hāliyā ḥall ü ‘aḳdi memleket ve kabz u başt ḥükm ü ḥükümet ser-cümle aña

[25b] (1) müfevvezdür ve cihānda emr-i cān gibi bedende sārīdür ve kevn ü mekānda (2) ḥükmi kān gibi tende cārīdür qorqarum ki bu da‘vāñuz nezd-i Süleymānīde ḥaḳsız (3) çıkup ol zamānda ḥükm ü kānunuñız mensūḥ ve üslub u āyīneñüz maṭrūḥ (4) u ‘āṭıl ola benī Ādem ‘inde zelīl ü ḥaḳīr olasız ancaḳ bu derdiñ devāsı (5) şabr u tevekküldür ve işbū belānuñ şifāsı ferāḡ u taħammüldür

hāliyā meydān-ı (6) fırsatda çevgān-ı kudret anlaruñ eline tefvīz olmuşdur ve bu da‘vā daħı (7) pādīşāh-ı cin huzūrında olmaq gerekdür zirā ānlar bī-ṭarafduklar

³¹⁷ Herhangi bir sır iki kişi arasında yayılırsa sırdan çıkar ve yayılan sır kaybolur.

kelāğ-ı ferāğ (8) ber-muḳtezā-yı vemā ‘ale’r-resūli ille’l-belāğ va‘z u naṣīhatını tamām eyledi (9) ve ŧeḳkat ü merḫamet sözlerin söyledi ḫayvānātıñ cūş u ḫurūşı (10) zeminden āsumāne ŧu‘ūd eyledi

ولا تحملنا ما لا طاقة لنا³¹⁸

diyüp (11) me’yūs u maḫrūm ol kelāğa du‘ā itdiler dāğ-ı derūn ve sīne-i pūr-ḫūn (12) ile dönüp gitdiler ber ḳarār-ı sābıḳ benī Ādemiñ cevri ü cefāsına taḫammül idüp tevekkül ve tevessül gösterdiler ve ney gibi bunı söylediler Beyt:

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

Gel berü ey nāy-ı dem-keş ḳıl fiğān
Kim demüñden diller alur būy-ı cān

Yan ciğerden ‘ūd-ı ŧeklin dem gibi
İñle dilden bülbul-i pūr-ğām gibi

Her nefesi dilleriñ dem-sāzısın
Dem-be-dem ‘aşḳ ehlinüñ hem-rāzısın

Tiğ-ı miḫnetden delinmişdür diliñ
Sīneler ŧerḫin ḳılır bülbul diliñ

Sözleriñ her-dem rumūz-ı ‘aşḳdurur
Āh u nāliñ cümle sözi ‘aşḳdurur

Seyr iderseñ on sekiz biñ ‘ālemi [26a]
Yetmiş iki dilden urursun demi

Manḫıḳu’ḫ-ḫayr-ı Süleymān sendedür
Nuḫḳa gel (ki) esrār-ı firāḳ sendedür

Āteşiñden sīneler büryān olur
Dīdeler giryān ciğerler ḳan olur

³¹⁸ Bize gücümüzün aştığı şeyleri yükleme. (Bakara/ 286)

(4) vaqtā kim ḥayvānāt-ı muẓtaribü'l-bāl ve munḵalibü'l-aḥvāl kelāğ-ı pür-
dağıñ naşīḥatı (5) ile maḵāmlu maḵāmına 'azīmet ve ḵaşd-ı ferāğāt itdilerse her
birileri (6) evlād u etbā'ına aḥfād u eşyā'ına kelāğıñ ḵışşa-yı pür-ğuşşasın taḵrīr (7)
eylediler ve bu mācerā-yı tezkire vaqt-i ḥāl olsun için ḥūn-ı dil ü dīde ile (8)
tömārlarda taḥrīr eylediler

ve bir müddet-i vāfirenden soñra yine ol ḥayvānlar (9) ḥab-gāhlarından ḵıyām
idüp yine bir maḥalle geldiler her biri bir ray-ı saḵīm ve bir (10) fikr-i 'aḵīm eyleyüp
bunu tedbīr ile ḵabā'il-i ḥayvānāta ser-ā-ser bu ḥālī i' lām (11) ve taḵrīr-i 'ām idüp
ğalebe ü izdihām ve cem' iyyet-i tām birle mülk-i dād-feresiñ (12) *ḥuzūr-ı mevḫūru'l-
cevr ve's-sürūrına* bir nice cumhūr olup insān elinden (13) şikāyetlerin eyleyeler
ḵaṭār ḵaṭār olup boyunlarına resenler taḵalar ve külāhların (14) yerlere çalup
başlarına ḥaşīrler yaḵalar meger kim bir ḥār-pušt ol meclisde (15) kāf u kūfī ve
mürāḵıb-ı şūfī gibi ser-fūru idüp gülzār-ı müşāhede seyrānında (16) ḥayrān olup bir
köşede nihān olmışdı girībānuñ murāḵabeden ve ḥırḵa-yı (17) muḥāsebeden baş
çıkırap ol ḵavm-i behāyimden yaña teveccūh idüp eyitdi ki (18) ey yārān-ı bī-dil ve
ey ḡam-ḥārān-ı lā ya' ḵil niçün kāriñuzda musta' cil olursuz (19) bilürsüz ki

³¹⁹ سنة الرحمان والعجلة من عمل الشيطان

siziñ [26b] (1) bu beyhūde tedbiriñizden ne ḥaşıl

ben ki meydān-ı 'anāda ve şaḥn-ı belāda dest-i (2) devrāndan çevgān olup
bunca miḥnetler çeküp ser-gerdān oldum ve insān (3) cevrinden bağrım kebāb ve
eşkim şarāb olup 'āciz-i bī dermān oldum (4) li- müellifihi

Mefā' ilün mefā' ilün fe' ulün

Ḵarardı dūd-ı āhımdan vücūdım

Boyadı gögi mihr-i māhı dūdım

(5) pes münāsib belki vācib oldur ki miyānuñızdan bir merd-i şāḥib- ferheng
ve bir (6) lebīb-i ḥoş-nīk iḥtiyār idüp āsitāne-i sa' ādet-āşiyāne-i şehriyāre (7) gerdūn-
ı iḵtidāra ṭarīḵ-i risāletle gönderesiz ol ḥazretiñ a' yān-ı devlete (8) ve erkān-ı

³¹⁹ Sünnet Rahmandandır, acele şeytanın işidir. (Tirmizi/66)

salṭanata aḥvāl-i pür-melālîniizi ‘arz idesiz zîrâ zulm-ı benî Âdem ṭavāyif-ı (9) ḥayvānāt-ı ‘âlem içinde siziñ ḥuşuşuñuzda ğayrlardan artuğdur ve size olan (10) teklifât ve taḥmîlât-ı şâka ḥağ budur ki âḥarlarda yoğdur ve ḥiṭâb-ı Rabbânî (11) ü kitâb-ı Subḥânî ḥükmünce siziñ üzeriñize mâlikiyet da‘ vâsını dağı iderler (12) ve sizi kendülerine itâ‘ at için maḥlûğ oldu dirler çünki divân-ı sulṭânî (13) ve maḥkeme-i ḥâkânîdür tağdîm-i şikâyet sizden gereğdür eger mağşûduñuz ḥuşûle (14) mevşûl ola sâir ṭavāyif-i ḥayvānâta dağı şikâyete yol ola ba‘dezâ cümle ḥayvānāt (15) ḥârpuştıñ tedbîrini ma‘ḳûl ve irşâdını mağbûl tutup melik-i feresden (16) yaña müteveccih oldılar ve ḥuzûr-ı şâha vâşıl olduklarında cümle du‘â dehânun (17) açup eyitdiler Cenâb-ı Ḥudâvend-i mekremet-meâ’bdan şehriyâr-ı dâr-ı bağş-ı ma‘delet- (18) nişâba bir resûl-ı sūḥandan u ḥoş-beyân irsâl olunup bu sitem- dîdeleriñ (19) ve elem-keşîdeleriñ aḥvâlî neğîr ve kıṭmîr ‘arz olsun didiler ol feres [27a] (1) dağı ol tedbîre mutâva‘at ü mütâba‘at itdi bu ḥuşûşa mübâşeret (2) gösterüp menziline mürâca‘at itdi vezir-i üştüre buyurdi ki ḳabâ’îl-i (3) zevâtü’l- ḥâfir ve ṭavāyif-i benî’l-ḳarnı da‘vet idüp tertîb-i divân-ı şâhi (4) ve tezyîn-i bâr-gâh-ı pâdişâhi kıla

Şütür dağı emr-i Sulṭânî ü fermân-ı ḥâkânî her ne (5) ise yerlü yerine getürdi ve cemî‘-i mîr-i sipâhî ve re‘âya-yı şehriyâre ‘arz (6) eyleyüp kendüsi geçüp şadr-ı vezârete oturdi feres eyitdi ey şütür-ı (7) selîmü’l-ḳalb ve şâhib-i vağar işbü risâlet emrinde kimi ta‘yîn ve ihtiyâr (8) itdiñ ve bu ḥıdmete irsâlde ḳanğı zîreki tensîb itdiñ ki kâr-ı risâlet-i (9) pür-tevkîr ve farğ-ı diyânet ve ḥıfz-ı emânet birle mevşûf ve feşâhat-ı lisân (10) ü melâḥat-ı beyân ile ma‘rûf ve ḥüsn-i vecâhet ü luğf-ı bedâhetle mükerrem (11) ve fağl u kemâl ile ve fağâhetle müselleme gereğdür

şütür eyitdi Ḥazret-i şehriyârî (12) cümleden dâna vü a‘lem ve re‘y-i münîri ve fikr-i zamîri sehv-i ḥaṭâdan eslemdür (13) behâyim-i vağşi vü ehlî ve en‘am-ı fer‘î vü âşlî ser cümle ḥâk-ı pây-ı sulṭânîyye ve südde-i (14) se‘âdet-bağş-ı ḥâkânîyyeye yüzler süregelmişlerdür işte zevâtü’l- ḥâfirün (15) üştür u ḥarguş ve ṭavāyif-i benî ḳurûndan gâv u câmûs ve mîs (16) ve büz ve âhû ve zürâfa ḥâzîrdurlar ve emr-i şâhiye nâzır u muntazırlardur feres (17) eyitdi ister egerçi ehl-i ihtiyâr nezdinde künyesi ebu’l-muḥtârdur ve merkeb-i (18) aşḥâb-ı zevi’l-iftihârdur şahrâ-yı bî-âbda bād-ı şarşardur ve beydâ-yı per-tâbda (19) murğ-ı semendür ve neşîb-i miḥnetde âb-ı revân ve firâz-ı şiddetde mâr-ı revândur [27b] (1) ve dürbîn-nağardur

şabr u taḥammülde bî-dil ve ğayret-i himmetde bî-meşeldür velâkin (2) bî-neseb ü ḥasebdür nâr-ı İbrâhîme ḥaṭab çekmişdür ol vechle mel'undur (3) risâlete lâyıḳ ve sefârete nâ-müstehaḳdur ve ḥar daḫı gerçi ḥamül ve bâr ber-dâr (4) ve şâḫib-i temkîn-i vaḳardur merkeb-i şuleḫâ ve ḫıdmetkâr-ı fuḳarâdur lâ-cerem erbâb-ı (5) ḳadem ve aşḫâb-ı ḫadem içinde ol sebebden mükerrem ve muḫteremdür velâkin ziyâde (6) belâdetle ma'rûf ve ḥumḳ ü belâhetle mevşûfdur ḳulaḳ urur ve ḫatırı isteyicek bir ednâ (7) menzîl gitmedin ayağın taşa urur ve bu maḳûle şaḫşı risâlete idḫâl (8) ma'ḳül ve pâdişâhlara irsâl nâ-ma'ḳüldür

egerçi ḫargûş daḫı selîm-ṭab' u (9) ḫalîm-nihâd u şâḫib-hüşdur ve maḳbûl-ı ṭavâ-yif-i vuḫûşdur lâkin ḫavf (10) u hirâsı ğâlib bir maḳlûb-ı vaḫşîdür ve ḫuşûşan ehl-i Fars içinde adı ḫargûş (11) bu sebebden ḫavâdiş-i 'âleme göz ḳulaḳ olup her zamânda şâḫib-i kemîndür (12) ve ğam-ı elemden ğâyır emîndür ḫâba varsa feşt ile uyur uyansa dehşetle (13) ṭurur ve ḫatûnlar gibi ḫayz görür ve'l-ḫâşıl ṭab' ında ünûset ve mizâcında (14) ḫunûşet vardır

risâlete ḳavî dil-i merd-i fâzıl ve hünermend-i kâmil gerekdür (15) gerçi gav daḫı beni'l-ḳurûndur şedîdü'l-ḳuvvet ve keşîrû'l-menfa'atdır her birinüñ (16) cemâli mâh-ı tâbâna ve ḳurûnı ehl-i şıfat-ı kemâna beñzer ve Ḥazret-i Âdeme ḫıdmet (17) itmişdür ve bâb-ı zirâ'atde ve rûy-ı arz-ı 'imâretde ḳavî himmet itmişdür amma lütf-i (18) ṭab' ile ma'rûf ve ḫüsn-i ḫulḳ ile mevşûf degildür ekl u şürbe meş'ûfdur (19) bu sebebden laḳabı 'abdülbaṭn olmuşdur beyne'n-nâs ḫasâsete ve belâhata şöhret

[28a] (1) bulmuşdur bu daḫı risâlete elyaḳ degildür ammâ câmûs ehl-i vaḳâr u nâmusdur (2) lâkin ziyâde girân-cândur ve ḳabîḫü'l-liḳâ ve menḫûsdur ve 'abûsdur bu denlü (3) 'azm u cesâmet ve kibr-i ḫaḫametle ne germâye-i nihâdında ṭaḳat ve ne sermâye-i cânında (4) ḳudret vâr her zamânda esîr-i âb u gil bir ḫayrân-ı lâ ya'kîl ve bir şaḫş-ı bâṭıldur (5) ğûsfend daḫı egerçi nefsinde teslim ve selâmetde ğâlibdür ve aḫvâl u eṭvârı (6) ser-cümle bî-mesâlibdür ve ṭıynetî pâk ve ṭâl'atı tâb-nâḳ ferḫunde-ḫûy u tâbende- (7) rûydur nihâdı nezâfet ve bünyâdı leṭâfet-âverdedür ammâ zürriyât-ı âdem ânuñ (8) tenâvül-i laḫm u şaḫmına ziyâde ḫariş u mu'tâddur ol cihetden ṭab' ında ḫavf (9) u ḫaşıyyet ve dehşet-ğâlib olup ğâyetde maḳlûb-nihâddur ednâ nesneden (10) ürker ve cüz'î ḳaḫıyyeden ürper ḫatta şüreyyâ ṭulû'un görse

ṭāḳat götürmez (11) ammā büz daḥı gūsfende nisbet dilirdür ammā ğāyetde şerīrdür bī- nevā siretdür (12) ve sevdā-yi meşreb ve her-cāy-ī mezhebdir cānbāz-ṭabi‘ at ve raḳḳāş-şıfatdur (13) gūyende-i nā-sāz ve ḥānende-i bed-avāzdur āhū daḥı gerçi memdūḥ-ı zurefā ve (14) maḳbūl-ı ‘urefādur kuḥl-i ḥikmetden muḳle-i dīdesi şeb-i mu‘anber gibi sūrmelenmişdir (15) ve nūr-ı ḳudretten şafḥā-yı nāsiyesi şubḥ-ı münevver gibi vesmelenmişdir kīse-i nāfeleri (16) ³²⁰مختوم ختامه مسك birle mühr-i Süleymānī gibi feraḥ-nākdur ammā perī-veş ve ḥayrān-(17) şūret ve meczūb-siretdür bu sebebden ricālū’l-ġayb ile müşāḥabeti ve ehl-i (18) riyāzat ile münāsebeti vardır ve ‘örf-i nāsda erenler ātīdur dimek ile meşhūrdur (19) velākin sefāret ḥuşūşunda ma‘zūrdur ammā zūrāḳa daḥı kerīmū’l-ḥulḳ ve [28b] (1) ḥūsnū’l- manzardur ve ferḥunde-ḥışāl ve perī-peykerdür ve seḥāvetde destini iḥsāna (2) dırāz itmüşdür ve ḥāṭırında tereddūd ve taḥayyür çoḳdur ve ceddi zab‘-ı ḥabeşdür (3) ve ceddesi nāḳa-yı vaḥşidür ve ümmī baḳara-yı aḥfeşdür bu cihetden lisān-ı (4) ‘Arabīde künyesi ümm-i ‘İsādur ve zebān-i Farsde nām-ı üştür gāv u pelengdür (5) rāh-ı risāletīñ çoḳ firāz u nişībīdür bu da risālete layıḳ degūldür (6) muḳtezā-yı ‘aḳli ve mübteġā-yı naḳli odur kim bu maşlahata senden mu‘temed ve ḳabāilimüz (7) içünde senden mu‘tekid kimse yoḳdur ve fuādīñ ḥalimdür vaḳar u sūkūn (8) sende üssīdür misāfir-i Ḥicāz u Şām ve rehber-i ḥacc-ı İslāmsīñ umūr-dīde ve (9) kār-azmūdesin

Ḥāzret-i Ḥaḳḳ subḥanehu ve te‘ālā cümle ḥayvānāt icinde seni (10) efrāz-ı bi’z-zikir ile tekrīm itmişdir ve şānuñda ³²¹أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ āyet-i kerīmesi münzeldür diyüp zimām-ı iḥtiyārı re‘y-i cihān-peymān eline virüp (12) cinnīler pādīşāhınuñ meclis-i şerīfine varup bu bir bölük sitem-dīdeler tarafından (13) bī-imdād ḥāme-i zebān-āver ve bī-a‘dād nāme-i suḥen-gūster ol ki şikāyet-i ḥāl-i (14) pūr melāldür ve ḥikāyet-i derd-i mā fi’l-bāldur

Göreyim seni şūret-i ecmel ve ma‘nā-yı (15) ekmel üzre edāsı ‘uhdesinden gelesin şöyle ki berāt-ı ‘ālī şānuma imtişāl (16) idüp mu‘cibince amel idesin diyü üştür-i selīm nihādı ruġān-ı mülāṭafetle (17) yağladı ve ḥabl-i mülāyemetle bağladı

Şütür daḥı sem‘an ve ṭā‘aten diyüp ‘ubūdiyyet (18) maḳāmında yüzün yere sürdi hemān-dem ḥıdmet kemerin beline bağlayup yol (19) yarāġın görüp ḳandesin

³²⁰ Onun (içiminin) sonu misk (kokusu)'dur. (Mutaffifin/26)

³²¹ Develeri görmüyor musunuz? nasıl da yaratılmışlar. (Gaşiye/16)

ey pādişāh-ı cin diyüp kemāndan oğ çıkar gibi [29a] (1) seyr-i cüz'ı ile dāhil-i cem-
abād olup divān-ı Āşaf-şıfat nihāda toğruldu (2) hemān-dem lāubāli Hāzret-i destürüñ
huzūr-ı mevfuru'ş-şurūrına müteveccih (3) oldu etrāfdan hüccāb u nuvāb yügürşüp
eyitdiler

Ey küstāh-ı bī-edeb (4) ve ne taleb-i icāzet ve ne re'y-i meşveret dīvāne misin
ve āyīn-i dānişden (5) bīgāne misin işbu şaħn-ı serā maħkeme-i çün u çerādur ne
maħall-i 'alef ü çerādur divān hāne-i āşaf-ı devrān ve daru's-selām-ı destür-ı
hükümrandur

sen (7) bunu deve āħurı mı şandıñ yoħsa bir yabān mı gümān itdiñ bu tūrānları
(8) sınır taşımı kıyās itdiñ ve işbu oturanlar eşek başı degildür ammā tūl-i (9)
kāmetiñden ve cesāmetiñden bu maķūle emr-i ba'ıd degıldür ki *kulli tavılün
aħmaķun*³²² mışdaķınca (10) senüñ tūl-i kāmetiñden hālet-i cününüñ ma' lümdur

üştür eyitdi ey nuvāb-ı (11) kām-kār ve ey hüccāb-ı nām-dār ben müstemend-
i bī-dil u hayrān-ı *lā ya'ķılı* ma' zūr (12) buyuruñ ki ³²³ العذر عند خيار الناس maķbūldur
ki kahr-i ādem-zādeden (13) ve ol tāife-i bīdāddan 'aqlım-nīme ve cānım serāsime
olmuşdur diyu insān (14) elinden şikāyet idüp hāl-i pūr melālin ³²⁴ من أوله الى الآخرة
taķrİR eyledi ise (15) 'özr-i üştür maķbūl olup ol hācibler rusūm u āyinlerini ta'lim
idüp āşaf-ı (16) nışfet-nişābıñ bār-gāh-ı ciħān penāhına alup geldiler vaķtāki üştür bir
ķaç kadem (17) ilerü yürüdi gördi bir bārgāh-ı 'āli ve bir kaşır-i cennet havālidür ki
saķf-ı (18) merfū'ı felekden a'lā ferş-i maţbū'ı 'arşā-yı behişt-i 'ulyādur mānend-i
beyt-i (19) ma' mūr ve divānı nūr-ı 'alā nūrdur ve bir 'āli divān ve mezāhime-i ins u
cāndur

[29b] (1) hemān-dem vezīr-i baħtiyāruñ öñünde fark-ı 'ubūdiyyeti hāk-ı
mezellete urup silk-i elfāz-ı (2) me'āniyye cevāhir-i berā'at ve belāgatla nazm u
intizām virüp ba' de'd-duā' (3) ve'ş-şenā kışsa-yı pūr guşşasın naķİR u kıţmİR beyān
eyledikde vezīr eyitdi şikāyetiñiz (4) ma'lūm ve hikāyetiñiz mefhūm oldu
inşāallahü'r-raħman Hāzret-i Hūdāvendigār-ı (5) ma' delet şī'ār ve cenāb-ı şehriyār-ı

³²² Bütün uzunlar ahmaktırlar.

³²³ Özü insanın tercihidir.

³²⁴ ilk başından ahirete kadar

mekremet-dişāra aḥvāl-i pür melālîñizi bir vaqt-i (6) şerîf ve sâ‘at-i laṭîfde fırsat ile ve iltifât-i sultāniyyeden ruḥṣatla (7) arz eyleyem

Muḳarrerdür ki zaḥmet-i āb u gilden ve miḥnet-i ṭay-yı menāzilden dest u (8) pāyuñ süde ve teng ü fersüde olmuşdur bir iki gün bir murğ-zār-ı behişt- (9) āşārda ve bir sebze-zār-ı ḥurrem-diyārda āsüde olup istirāḥat eyleyesiz (10) ben daḥı bu vāḳ‘a-ı düşvāre³²⁵ علی ما هو العهد cidd ü cehd eyleyem

El-kıssā (11) āşaf-ı nişfet nişāb şehriyār-ı ma‘delet-cenābına bir vaqt-i hümāyün ve sâ‘at-i (12) meymūnda resül-ı üştürüz istiğāşe-i feryādın ve dest-i insāndan çekdikleri (13)zulmden ‘arz eyledi ve lücce-i ‘atıfet-i sultāniden ḥayvānātıñ ṭaleb-i imdādın ve (14) cümle murādın ve maḳşūd-ı nihādın beyān itdi

pādişāh eyitdi bu emr-i ḥaṭîr (15) maḥall-ı teemmül ve tefekkür ve maḳām-ı temehhül ve tedebbürdür ne cā-yı teğāfül ve tehevür zîrā eger (16) insāndur ve gerek sâir ḥayvān mā-beynimizde cinsiyyet-mefḳüddur ve ḥükm (17) u ḥükümet mesdüddur

pes a‘yān-ı memleket ve erkān-ı dîn u millet cümle cem‘ (18) olup bu bābda müşāvere ve mübāḥaşa ve muḥāvere kılungun ki³²⁶ من تفكر في العواقب امن من العواطب

buyrulmuşdur ba‘de zā vezîr-i nām-dār fermān-ı şehriyāra

[30a] (1) bāş koyup aḥyār u ebrāra ve ‘ulemā-yı zevi’l-iftihāra ve ḥavza-yı ḥükümetlerinde (2) feylāsuflara ve dāire-i vilāyetlerinde ki şāḥib-i vuḳūflara emirler virüp (3) cümleye şālā diyüp divān-ı sultāniyye ve ḥāk-i pā-yı ḥākāniyye cem‘ eyledi çün (4) āyîn ü erkān ve tertîb-i divān ve tezyîn-i eyvān ve terḥîb-i meydān her ne ise (5) yerlü yerine geldi

şehriyār-ı ma‘delet şî‘ār daḥı taḥt-ı zer-nigārına ḳu‘ūd idüp (6) eşrāf u sādāta ve aşḥāb-ı rüsüm bār-ı ‘ām virdi ḥüccāb-ı divānî ve nuvāb-ı (7) sultānî anlara rehber olup cümlesin tertîb-i ḥāş ve ta‘yîn-i iḥtişāş üzere (8) ḥuzūr-ı şehriyāra alup vardı her biri ādāb-ı şāḥî ve ḳānūn-ı pādişāḥî (9) mücibince du‘ālar ve şenālar eyleyüp vezîr-i şāḥib-tedbîriñ işāret-i beşāret- (10) nümāsı vefḳınca maḳāmlu maḳāmında ḳarār itdi

³²⁵ o söz üzerinde oldu

³²⁶ Kim akıbeti düşünürse zorluklara emin olsun

cümlesi hayret-i mehābet-i sulṭāniden (11) mānend ayr-ı ser oldu fermān-ı şāh-ı cihāna göz kulāğ olup ṭurdılar (12) ‘acabā emr-i cihān-muṭa’ ne vechle şādır ola diyüp ser-cümle pāy-ı taht-ı şehir-i (13) yārīden yaña yüzler urdılar bir sâ‘ at-i laṭif ve bir vaqt-ı hafifden soñra (14) manend-i āfītāb-ı ‘ālem-tāb şehir-i yār-ı ‘āli-cenāb daḥı rüy-ı ḥandān ve ṭal‘ at-ı (15) tābān birle başını ḳaldırup ḥāzır olan ‘ulemā-yı kirāma ve umerā-yı ‘izāme³²⁷ هل عندكم من علم فتخرجوه لنا

diyüp ḥüsn-i ḥiṭāb eyleyüp eyitdi³²⁸ يأيها الملاء افتوني في أمري ما كنت قاطعة أمرا حتى تشهدون

ba‘ dehu resül-i [30b] (1) behāyimiñ zürriyāt-ı Ādemden şikāyet itdüklerin söyledi bu ḥuşūşda (2) tedbīr-i ma‘ ḳül ve re‘y-i maḳbül her biriñüz ve ne yüzden ṭulū‘ iderse naḳīr (3) u ḳıtmir taḳrīr olunmaḳ gerekdür zīrā resül-ı kāināt ve seyyid-i mevcūdāt (4) ‘aleyhi’t-teslīmātü’ş-şāfiyyātü’l-vāfiyyāt ki ḳalb-i münevveri ve sīne-i muṭahharı (5) āyine-i envār-ı zāt u şıfāt ve cām-ı cihānnümā-yı esrār-ı meknūnāt iken her mühimde (6) aḫḫāb-ı kirāmı ve aḫḫāb-ı ‘izāmı birle rıḍvānullāh-ı ‘aleyhim ecma‘īn ila yevmi’d-din (7) müşāvere eylerdi ve ānlarıñ re‘y-i cihān-ārāsına ḳāil olurdu ve ekşeriyā vaḫy-i (8) ḫaḳḳ sirāc-ı ehlü’l-cenne Muḫyeddinu’s-sünneh ‘Ömeru’l-Fārūḳuñ re‘y-i müniri üzerine āyet-i (9) kerīme nāzil olurdu ve Ḥāzret-i server buyurdu ki³²⁹ الحق ينطق على لسان عمر³³⁰ raḍiyallāhu anh

vaḳtā ki şehriyār-ı ḥürşid cenāb-ı (11) ḥaṭṭāb-ı müsteṭābını tamām eyledi ve zamīr-i münirinüñ ‘uḳdesinden söyledi meger ki (12) bir civān-ı ḥüşmend ve ḫoş ḫişāl ve ḫuceste-manzar hezār luṭf u edeb birle (13) ey cihān-ārā-yı şāha ma‘ lümdur ve zamīr-i rüşen-münir cihān-küşe-i şahensāha (14) mefhümdur ki beyne’l-cinn ve’l-ins ibtidā-yı ‘ālemden bir ve ḳā‘ide-i ḫilāf u cidāl (15) ile mu‘ lemdür ḫāliyā eger ḫayvānātla olan mu‘ āmelenüñ teftiş ḫuşūmetine (16) şurū‘ ve mübāşeret oluna muḫtemeldür ki ‘adāvet-i dīrine yine tāzelene ol vechle dāmen-i (17) ‘ iffet-i salṭanata töhmet ve çehre-i ‘ işmet-i ‘ izz ü devlete ḫalel gele ol ṭāifenüñ

³²⁷ De ki: “Sizin (iddialarınızı) ispat edecek bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? (En‘ ām/148)

³²⁸ “Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem.”(Neml/32)

³²⁹ Hakk, Ömer’in dilinden nutuk edildi

³³⁰ Güneş ve ay gibi

[31a] (1) cidāl u muhādeşesinden ğubār-ı nedāmet hāşıl ola bunlar ki zürriyāt-ı insāndan (2) şikāyete gelmişdür yüz verilmeye tā ki bir bī-edeb dağı bu maqbūle emr-i nā-maqbūla (3) iqdām itmeye ve bu yüzden fikr-i nā-maqbūle mübāşeret göstermeye pādişāh eyitdi (4) bu re'y baña tamām pesendide ve bu kelām mizān-ı ağılla sencide görünmedi zīrā her (5) kimiñ ki bir zulm u fesādıñ kāl u kam'ına kudreti ola ve bir cevri-i 'inādıñ def' u ref'ine (6) istiṭā'ıtı ola anda tehāvün ü tekāsül ve ol maḥalde teğāfül göstermek yā za'f-ı (7) imāndan ve yā meyl-i ṭuğyāndan olur huşuşen bir ṭāife-i biçāre ve dest-i zulm-ı (8) bīdārdan ser-geşte olup dergāh-ı ma' delet-penāhımıza tazallüm gösterüp (9) şefkat u merḥamet ümīdin eyleye anları nevmīd u maḥrūm göndermek ṭarīk-i fütüvetden (10) ve mezheb-i mürüvvetden mehcürdur didikde vezīr-i suḥan-ğūy-ı çevgān-şıfat (11) pāyitaht-ı sulṭāniye bāş indirüp şāhiñ re'y-i 'ālem-ārāsına āferīn itdi (12) ve cümle erkān u a'yān ve ehl-i dīvān ve erbāb-ı kalem ve aşḥāb-ı 'ālem cevāb-ı şehriyāra (13) taḥşīn eyledi ki الملك ملوك الكلام³³¹ ba' dehu erkān-ı devlet ve a'yān-ı (14) milletden bir şāhib-i şadr ve 'āli kadr eyitdi ki bunlar bir ṭāifedür ki ṭabī'atları (15) üzere mecbül ve her zamānda hevā-yı nefsāniyyetlerine meşğūldur belki zürriyāt-ı (16) Ādem dağı ḥükümet-i şāhib-i kırāniya rızā virmeye naşihatımız faşihata ve ḥükümetimiz (17) huşūmete müncer ola istikbār idüp bu cānibe istinkār ve istiḥkār ile nazār

[31b] (1) ideler ḥürmetimiz mezellet ve istihānete ve rıf'atımız mezellete mübdel ola lāyık olan budur ki (2) bunlara şimdilik mu'āmele-i rıf' ile cevāb virilüp iḳametgāhlarına gitmelerine (3) izīn virile çünkü sevḳ-i kelām bu maqbāma irdi vüzerā-yı hāş ve muḳarribān-ı (4) zevī'l-iḥlāş içünde bir pīr-i rūşen-zamīr vār idi nām-ı şerīfī munşıf (5) ve inşāf u diyānetle muttaşıf idi şu vechle kelāma āğāz itdi ki ey şāh-ı (6) cihān bu astāne-i şa'ādet-āşiyāne ol ḥırmen-i cūd-ı mükerrrem degildür ki bir mūr-ı (7) za'if yā bir 'uşfūr-ı naḥīf gelüp andan maḥrūm ve bī-dāne gide ve bu 'atebe-i (7) siyādet-nişāne ol ma'den-i iḥsān u seḥā degüldür ki bir faḳīr-i ḥaḳīr ve bir dervīş-i (8) nā-ğüzīr yüz urup andan mağmūm ve ḥāṭırı vīrān gide ve şol ḥüsni-va'de (10) ile müdāhene ve mübālağa ile anları def' eylemek mekr u ḥile ve ḥud'a yüzünden (11) söz söylemek selāṭīn-i 'izāma ve ḥavākīn-i kirāma belki 'amme-i ehl-

³³¹ Meliklerin sözleri sözler meliklerin.

i İslāma (12) cāiz olanlardan degüldür³³² المحتال خابن والمقدر كائن her nesne ki sermāye-i (13) ğurūr ve pīrāne-i kizb ü zürdur dīde-i fütüvvetdendür ve kâc ide-i mürüvvetden mehcürdur ki (14) pes c aqlen ve naqlen şevāb oldur ki anlar ki aşhāb-ı da c vāyı ve erbāb-ı şekvādur (15) bunlara lazım geldi ki maḥkeme-i kübrāda muḥākeme olunup şer c -i şerīf-i ilāhī ve kânūn-ı (16) münīf-i pādīşāhī ḥükmünce her birine sezāsı ve her fırkaya cezāsı virile (17) ve her kim çenber-i iṭāc atden ser-piç ide ve dāire-i muṭāva c atdan taşra gide Ḥaḫdan

[32a] (1) gelene ve lāyık-ı c afv u ğufrān ve müstaḥāḫḫ-ı fazl u iḥsān olanlar ḥimāyet ve ri c āyet (2) kılına

vaḫtā ki āsaf nişfet nişāb-kelāmın tamām eyledi ve zamīr-i münīrine ilhām (3) olanı söyledi re c y-i ḫaḫānīye muvāfiḫ ve fikr-i metīn-i c ulemā-yı ḫaḫānīye muṭābıḫ (4) düşüp ḫāzret-i Sulṭān Taḫsīn ve cümle erḫān āferīn itdi ba c dezā (5) ḫāzret-i Şehriyār buyurdu ki ḫabāil-i insāna ve ṭavāyif-ı ḫayvāna mürāfa c a ve müdāfa c a için (6) resüller ta c yīn olunup tā dīvān-ı sulṭāni ve muḫakeme-i cihān-bānīye ḫāzır olalar (7) ve her ne kim vār i c lām olunmaḫ için zīr-i cenāḫ-ı mekārīm-felāḫlarında bulunan (8) ḫükümetinde zebān-ı faşīḫ ve beyān meliḫ ıssı yegāne cinniler ta c yīn olunup (9) ³³³ كالبرق الخاطف والريح العاصف insāndan yedi memleket serdārlarına ve ḫayvāndan (10) altı ṭavāyif sipeh-sārlarına ḫasb-i ḫālī taḫrīr idüp irsāl olundu ğüyā bir ḫüdhüd-i Süleymān idüği pervāz idüp maḫall-i me c müriyetine gitdi

Beyt:

[Fāilātün/ Fāilātün/ Fāilün]

Gel berü ey ḫüdhüd-i ṭütī beyān
Söyle bülbül gibi bir nūr rāsītān

Çün Sebā mülkini seyr itdiñ yaḫīn
Fe c tinā minhā bi sulṭānin mubīn

Ḥaṭṭ-ı munḫāriñ ki Bismillāḫ durur
Nüktesin añlar şu kim āğāḫ durur

³³² Seçmen başarısızlığa uğrayan takdir eden kazanan (bir yerde bulunanadır.)

³³³ Yırtıcı şimşek gibi, fırtınalı rüzgar gibi.

Munṭakāîñ pür hikmet zāt u şıfāt
Sendedür şerḥ-i ḥurūf-ı ‘āliyat

İdicek cān ‘āleminden tā nüzül
Bize peygām için olasin Resül

Ola çünkim nāmenüñ ‘unvānı hū
Bize keşf eyler ḳamū esrar-ı hū

İrişüp Şām-ı Ḥicāz Ṭāyife
Oḳusun ol nāme ki her ṭāife

[32b]

Farḳ olup nīk u bed u la‘l ü ḥuref
Bileler ‘ālemde kimiñdür şeref

Şüret-i ma‘nāda fāyık kim imiş
Ḥil‘at-ı tekrīme lāyık kim imiş

Gün gibi rüşen olup tā dūr şādef
Urmasun her tīre dil lāf u güzāf

(5)Vaḳtā ki peyk-i şāh-ı ḥuzūr-ı esede vāşıl olduḳda peyāmın ‘arza ḳılup aḥvāl-i (6) mācerā her ne kim vaḳt‘ olmuşdur ḥikāyet eyledi ve şīr-i dilīr daḫı tevkīr-i (7) ta‘zīm ile ḥıdmetinde ḳıyām ve fermān-ı Sulṭānīde ihtimām gösterdi ve ṭāyife-i (8) sebā‘a nidā idüp ol emr-i hümāyūnı ve ḥükm-i sa‘ādet-nümünı ‘arza ḳıldı (9) pes ṭavāyif-i sebā‘ ser-cümle ol tevḳī‘-i refi‘le dilşād u ‘ıtk-nāmesi (10) ellerine verildikde bend-i ḡamdan āzād oldılar çünki şīr-i cihāngīr ve zīr-i (11) pelenk-dilīre ḥiṭāb itdi ki bir merd-i kāmīl bula ki benī ādem ile münāzara ve zürriyat-ı (12) beşer ile muḥāvere eyleye pelenk eyitdi ki zīb vardur bu re‘y-i müşkil-küşā-yı (13) pādişāhī bu ḥıdmete anı lāyık görse şekk yokdur ki cān-ı dilden fermāna (14) yüz urur şīr eyitdi bu vaşfuñ eyitdigüñ güzeldür ve şikār-ı ḥaşm eylemekde (15) tedbīr-i rüşen ḳılır ammā baḥş u münāzara ve kelām u muḥāvere ehli degüldür (16) vezīr eyitdi boza vardur şīr eyitdi ol daḫı kūteh-endişedür ve marāz-ı beraşa (17) mübtelā olmuşdur mizācında sefāhat vardur risālete lāyık ve muḥāvereye müstaḥaḳ degüldür [33a] (1) vezīr eyitdi şa‘leb vardur bī iştibāh ol ḥakīm-i pür-intibāh risālet ḥıdmetine (2) lāyık ve münāzara ve muḥāvere emrinde müstaḥaḳdur

şîr eyitdi benüm dağı mizân-ı (3) nazarım ol idi ve mi' yâr-ı hâţır-ı ' âţırına ol toķundi egerçi hüşni manzar (4) ve elhânı hoş ve takrîri dil-küşâsı degüldür zâhirde it bıyıklu ve kâba (5) kıuyruķlı bikâr-şûret ve levend-sîret bir herîfdür ammâ mizâcgîr u dânişmend (6) bir ednâ lu' bla kendüyi tîz hâlâş ider nicelerini hîle ile râm eyler (7) bu kâra andan evlâ kimse yokdur hıdmet-i risâlete ve vekâlete müsteħaķdur (8) şa' leb dağı ba' de'l-ķabûl bir nûrânî şûrete girüp 'azm-i şâh-ı cîn eyledi (9) vaķt-ı yesîrde dâhîl-i hışn-ı emân-ı şâh oldu ba' dezâ Sîmürg-ı âlî-cenâb (10) vezîr-i tāvusa şevket-i nişâbdan yaña dönüp lütf u mülâyemet ve hüşn-i (11) mükâlemet ile hitâb eyledi ki bu ķabâyil-i marazı's-şimâl ve işbu tavâyif-i maķbûlu'l-hişâl içinde bizim tarafımızdan risâlete ve tarafîñızdan vekâlete sezâvar (13) kim var tāvus-ı zemîn eyitdi ³³⁴ وَالطَّيْرُ مَحْشُورَةٌ كُلُّ لَهُ أَوَابٌ

mucîbince huzûr-ı (14) şehriyâride tuyûrdan bülbül u tûtî ve ķumrî ve hüdhüd ve امثالهم ve murgân-ı (15) baħrîden murgâb ve kaz ve mür-nikâb اشباهم hâzırlardur ve işâret ve beşâret-nümâ-yı (16) sulţânîye nâzırlardur ve cenâb-ı şehriyârîden işâret buyrula şekk degüldür ki (17) her birinüñ ķıl u ķalından ve cünbüş ü ef' âlundan 'ayb u kemâli ma' lûm u (18) idbâr u ikbâli mefhûm olur ki ³³⁵ المرء محفوظ في طي لسانه لا في طيلسانه

(19) simürg eyitdi câ' izdür ve her kim dürüst-güftâr ve dürüst-girdâd ola

[33b] (1) fâizdür cümleden ol bülbül eyler ve gelüp şevk u söz ile pür söz u sâz olup bu yüzden ser-âğâz-ı ğam pervâz eyitdi beyt

[Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün]

Şehriyârâ şolmasun hüşnüñ güli
Medhiñ itsün bâğ-ı cennet bülbüli

Görmesüñ 'ömrüñ gülistânı hazân
Bezm-i 'işretde müdâm ol kâmurân

Gerçi bir bendeyem zâr u naħîf
Sözlerim dirlik cân-baħşış laţîf

³³⁴ Bütün kuşlar toplanarak hepsi ona dönecek. (Sa'd/ 19)

³³⁵ kişi diliyle söylediğinin koruyucusudur, dil onun koruyucusu değıl.

Rüz u şeb derdim durur güftâr-ı ‘aşk
Bende hatm olmuş durur esrâr-ı ‘aşk

Nâlem idüp nâya ta‘lîm u nevâ
Oldı ‘aşkımdan derûnî pür hevâ

Nâlemi ‘uşşâk işidüp cûş ider
Mâh- rûlar ‘aşkıma mey-nûş ider

‘Aşk-ı küll yakmış durur cânımda od
Dûd-ı âhımdan felekler durur kebûd

Nâlemi gûş eyleyen sermest olur
Şanma çeng u ney baña hemdest olur

Gice gündüz âh u zâr durur işim
‘Aşk odundandır dem-â-dem cünbüşüm

Gülleriñ cânını âhım od ider
Lâlenüñ bağrın yaqup bir dūd ider

(13) Çünkü bülbül-i pür-gülğul hâl-i zârından bir miqdar söyledi ve sîne-i şad-şerhası (14) derûnî bir pâre şerh eyledi ol merd-şîr vezîr tâvusa eyitdi

bunlar (15) bir tâifedür ki ezkâr-ı şubh ve güftâr-ı hoş edâ ile gâfilânı hûb-ı gâfletden (16) bîdar iderler ve ‘aşîk-ı didârları cânından bizâr iderler meserret demlerinüñ (17) meddâhlarıdır mecâlis-i zûrafânüñ güyendeleri ve mecâmi‘-i ‘irfânüñ hanende (18) menâbir-i eşcârîñ hañîbleridür savâmi‘ ezkârîñ nakîbleridür Hicâz ve ‘Irâk u (19) İşfehân mesâfeleridür Şeyh ‘Abdulqâdir hizmetinden el almışlardır

[34a] (1) ve diyârı ‘Abdü’l-mü’minen gelmişlerdür ve mürîd-i Mollâ-yı Rûma ney ta‘lîm itmişlerdür (2) bunlar erbâb-ı muqâbele ve eşhâb-ı muhâvere u mücâdele degildür ve hüdhüd dağı (3) gerçi emîr-i tâcdâr ve emîn-i kâmkâr Hâzret-i Süleymândur ‘aleyhi şalavâtu’r-Raḥman (4) ve zîrek u dânâ vü nâzik ü binâdur peyk-i şabârefâr ve cäsüs u tecessüs- (5) kâr tefahhuş-ı ahvâl-i rüzgârda ‘adîmü’l-mişdür ammâ Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm (6) ‘ahd itmişdür ki kimsenüñ

risāletine iltizām itmeye ve bir kimsenüñ (7) hizmetine bu huşuş için elinde berāt-ı süllemi ve hüccet-i muhkemi vardur (8) kimsenüñ aña kıl u kâlî ve ibrām u ikdāma mecālî yoğdur ve bu cihetdendür ki Hāzret-i (9) rişālet ‘aleyhi’s-selām anuñ katl u zebhinden nehy buyurmuşdur

el kışşa (10) bu risālet hıdmetinüñ ehl-i hü mā-yı ferhunde liķādur ki t̄ayr-ı mübārek ve murğ-ı dānādur (11) manzar-ı şerif ve peyker-i zarıfdür hılkatı laṭif ve hıl’atı nazıf kadr-i bülend (12) ve zātı hūceste- aḥter ve maķbül-ı sa’ādet-guster ve risālet hıdmetine hü mā-yı (13) şāhib-i ikbāl ta’yın kılınup bi’l-‘izzi ve’l-celāl şehriyārıñ hużurı şerifine (14) irsāl olundu ba’dezā şehriyār-ı dād-baḥşuñ resūlî nihenk-i mehîbi hużurına (15) vāşıl-ı edā-yı risālet eyledükde ol daḥı taraflarından ‘ankebūt şāhib-i künütı (16) tensîb ol daḥı şehriyār-ı dād-baḥşuñ bārgāh-ı a’lāsına ve dergāh-ı mu’allāsına (17) gönderildi ba’dezā resūl-ı hāmîs daḥı Hāzret-i Ya’sübüñ bārgāh-ı mu’allāsına (18) geldi huşuş-ı mezkūrda edā-yı risālet eyledi pes Hāzret-i Ya’süb (19) daḥı vezîr-i müşîri naḥle ki emîn-i hāşı ve serdār-ı ḥavāşı idi eyitdi bizim

[34b] (1) ta’allukātımızdan hıdmet-i risālete sezāvār ve benî Adem ile muķābeleye yarar kim (2) ola vezîr eyitdi ḥāliyā kavmimiziñ ekşerî meşğül-ı ‘imāret ve sâ-i-i hıdmet-i (3) imāretdür kimi giriftār-ı āb u gîl ve kimi giriftār-ı faķîr-i bî-ḥāşıldur fi’l-cümle hıdmete (4) kâbil zenbūr-ı siyāh ve zenbūr-ı sürḥ ve pervāne ḥāzırdırlar emr-i şāhāneñize (5) çār çeşm ile munṭazırdırlar fermān buyurılırsa hużur lâmi’ul-envārıñıza (6) gelsünler Hāzret-i Ya’süb eyitdi bu maküle kimesneler ne resm-i āyîn-i risālet (7) bilür ve ne ādāb-ı mülük selāṭin ri’āyetin kılur şehriyārlar cemālîn görmüş (8) ve cihāndārlar ḥāk-i pāyına yüz sürmüş degüldırlar bu hıdmetiñ ‘uhdesinden (9) gelür var ise müverrid ki suvār-ı piyādesin ḥıfza me’mürdür Hāzret-i (10) Süleymān ‘aleyhi’s-selām ile su’āl ve cevābı meşhürdür nebe’-i ‘azîmde kışşası (11) mezkūrdur pes kemer-i hıdmet-i risāletle mür me’mür olup dū maḥalden miyān-(12) beste olup murūr ve ḥubūrla yola düşüp dāḥil-i şehri cem-ābād oldukları (13) mesmū’-ı ḥāzret-i Tācdārî olduğda istirahat için müheyvā kılınan sefārethāneye (14) duḥullarına emr olundu süferā-yı mumā-ileyhim daḥı ba’dü’t-teenni ve istirahatı hatta (15) müsāferet-i sefāret-i kemā yenbāği edā olundu süferā-yı mumā-ileyhimden sefer-i behāyime (16) ص ر ض س ف غ ع خ ‘aḳd-encümen-i meşveret itdiler ki

şāyed ki şehir-i cem-ābād (17) dağı bizlere rū-yı müsā'ade göstermeyüp bu yüzden kažiyye ber-'aks olup da (18) tāife-i beşer üzerine hüküm idüp anlar yine hākim ve bizler maḥkūm olup ḥāib (19) ü ḥāsir ric'at itdigimiz ḥalde bi'atımız 'abeş ve seferimiz beyhūde olursa [35a] (1) ḥāl nice olur diyü buña tedbīr-i ḥasene ḥuşusunda istikşāf-ı re'yi (2) şevāb nedür diyü efkār-ı 'amīka ve ḥülyā-yı bātılāya zāhib olduklarında (3) önlerinde olan eḥ'ime-i nefiseden bir beyāz ṭabāk derūnunda vaḳı' havyāra (4) nazār itmeleriyle bu nedür diyü su'āl itdüklerinde miyānelerinden birisi cevāba taşaddī (5) idüp eyitdü kāse-i mezbūr-ı vuḥuş u ḥayvānātdur derūnunda olan (6) havyār ki tāife-i beşerdür didikde digeri dağı bu havyārı līmūn ile (7) ezüp süzüp bizlere müşābih olsa elyaḳdur diyü taṭvīl-i muḥārebe itdüklerinde (8) karar virdiler ki içlerinden ḥümā kendülerine şāh olup rūbāh dağı reīsü'z-zimām (9) şütür ve mūr ve 'ankebūt ve keşf ve ṭāvus dağı ḳurenā-yı Ḥazret-i şehriyārī (10) olup ol şāh-ı ḥümānuñ emrine muṭā' olalar işbū ḥuşuşa cümle ittifāk (11) itdükden soñra ḥümā dağı ṭāvusa ḥitāb idüp ḥuşuş-ı mezkūrı lāyıkıyla (12) ḳaleme alup ba' de'l-imzā cünd-i kevne ḳadar icrāsına mübāşeret oluna diyü irāde-i (13) cihān-meṭā' olduḳda ol vezīr-i şī'ār dağı çend rūz soñra iki 'aded dāsīdān-ı (14) cāyi'āni meydān-ı vāsī' de zincirlerin alup taḥliye birle 'arşa-yı muşāre'ade (15) aḥd-ı ḥümā āḥer ile muşāra' a-yı şedīdede iken yedi 'adet zīb dağı getirüp (16) esedān-ı mezbūrān üzerlerine ḥavāle ḳıldıḳda der-'akab esed-i mezkūrlar (17) muşāre'ayı terk idüp ikisi birden zībler üzerine ḥücūm idüp (18) nīm u pāre pāre itdüklerinde

ḥümā eyitdi işbu kažiyyede nükte nedür ve bu (19) maşlahātda rumūzāt nedür beyān ḳılınması aḳşā-yı merām-ı şāhānemdür didikde [35b] (1) ṭāvus eyitdi işbu mu'āyene olunan şey vaḳı'a-yı Şıffine işāretdür ki (2) ol ešnāda ḳayşer-i Rūm fırsatı ḡanimet bilüp muḥārebe ḳaşd itdükde vezīr-i (3) ḳayşer işbu māddeyi biṭbḳihī ḳayşere müşāhede itdirdikde vezīr-i müdir cevābında (4) esed-i evvelden murād Esedallāhi'l-Ġālib 'Alī bin Ebū Ṭālib ve digeri dağı Mu'āviye bin (5) Ebū Süfyāndur ve zīblerden murād düvel-i ḡayr-ı İslamīyyedür şöyle ki bunlar (6) zāhir-i ḥālde muḥārebe iderler velākin ḥaḳıḳatde muḥāveredür ki bir ḥışmūñ zuhūrında (7) miyānelerinde olan münāza'ayı terk idüp bi'l-ittifāk ḳurtlara ki bizlere ḥücūm (8) iderler diyü peyvend-i ḳīl u ḳāl eyleyüp vezīr-i mumā-ileyh ḳırāl müşār-ı ileyhi'z-zimām (9) eyledi fi'l-ḥaḳıka kažiyye-i mezkūrı Ḥazret-i Mu'āviye istimā' itdükde ḳırāl (10) müşārūn ileyh nāmı irsāl eylediḳi egerçi bizim ile muḥārebeye mübāderet

itmiş (11) olaydın şāhibim olan Hāzret-i ‘Alī ile ittifāk idüp seni havīç gibi (12) kökünden çıkarup nā-bedīd itsem gerek idi ammā ne çāre ki bu sevdādan (13) fāriğ olup girībānını pençe-i esedden taḥlīş eyledik didikde reisü’z-zimām (14) rūbāh bu re’y ve işbu tedbīr-i taḥṭa ve men‘-i siyākında bu vechle cevāba (15) ṭaşaddī eyledi ki işbu ḳāziyye ol zamānda eşkāl-i erba‘adan şekl-i evvelde (16) müretteb olan bir ḳiyās-ı celī idigi netīcesi dürüst şuğā vü kübrāsı ‘illetden (17) sālīm netāic-i da‘vāya muvāfiḳ idi şöyle ki müdde‘ā olunan Şıffīn (18) vaḳ‘ası ki ictihāda mebnī olup her iki ṭarāfiñ ictihādı Ḳur‘ān ile olup (19) ne ān ki ḳānūn ‘aḳlı ile idi

Hāzret-i ‘Alī ictihādında muşīb olup şevāb-ı [36a] (1) ‘aşereyi ḥāiz oldu ammā Mu‘āviye ki ictihādında muḥṭī olup sevāb-ı vaḥde nāil oldu ammā şıḡarı Hāzret-i Mu‘āviye Ebū el-mülūk olup (3) siyāset-i mülkde bī-hemtā ve tedbīr –i menzīlde yektā idi ki eşyā-yı erba‘a anda mevcūd (4) idi edeb u ‘aḳl ve ‘adl u iḳdām bu eşyā-yı erba‘adan ‘ārī olmadı ki umūr-ı (5) memlekete ve siyāset-i medeniyete za‘f mūcibe ola ve cesed-i insānda olan (6) ṭabā‘-ı erba‘a gibi ki bunlardan biri nāḳış olmadı ki cesed-i insānuñ terkībine (7) za‘f gele işbu evşāf ile mevşūf olup vücūd-ı hümāyūn-ı ‘ālem (8) sūdlarıyla ḳā‘ide-i memleket ḳāim u şebāt ve ḳavī idi kübrāsına vezīr-i müdebbiri (9) olan ‘Amr Bin ‘Āş idi ki şıfat-ı aşereyi cāmi‘ idi evvelkisi ‘ālim idi ki (10) ‘ilmi sebebiyle muḳteżā-yı şer‘-i muṭahhare üzre ḥareket eyler idi şānī sinn (11) ya‘nī yaşlı idi ki kerem ü sürūr-ı rüzgārı görüp ve tecrübe-i umūr-ı dīde (12) ve muḳteżā-yı dūr-ı gerdūn ve iḳtizā-yı ṭab‘-ı felek bu ḳalemun kesb-i vuḳūf (13) itmişdi şālīş emīn idi ki kendüye i‘timād ve i‘tikād olunur idi (14) rābi‘ān şādīḳu’l-lisān idi ki kelāmına i‘timād ve ‘amel olunur idi ḥāmisen (15) ṭama‘-ı ḳalīl olup cānib-i rüşvete ašlā meyl itmez idi sādisen cümle (16) nās ile ‘adāvet ve buḡzdan sālīm idi sābi‘an ḥuzūr- lāmi‘ u’n-nūr-ı (17) mülūkāneye ‘arż u ifāde eyledi ki mevādī ve ṭaraf-ı Hāzret-i Hūsrevānedan (18) naḳl u rivāyet eyledi ki emr ü irāde-i şāhāneyi sehv itmeyüp ḥāṭırında (19) güzelce ṭutar idi şāmin zekā vu fiṭnat erbābından olup ‘arż u inhā [36b] (1) olunan umūrda şıdḳ u ḳizbi farḳ idüp cezm-i ‘azīmet aşḫābı idi (2) tāsi‘en ehl-i hevādan olmayup ḥaḳḳ u bātılı farḳ ider idi ‘āşiren ‘uhde-i (3) vezāretde mevkül olup umūr-ı ḥarbiyye ve kitāb erbābından idi ama neticesini (4) miyānelerinde olan muḥārebe-i ḥaḳīḳata muḥāvere idi zirā murādları riyāset (5) olmayup belki da‘vā-yı diyānet idi ammā ol ‘Alī raḳıyallāhu ‘anh ki esedullāh (6) ve seyfullāh idi ki bāb-ı Hāyberī ḳuvve-i ḳudsīyye ile ḳal‘

eyledi belki al' ayı (7) yerinden al' itmege mutedir idi zhiri er' at ile aim btini-i velayet (8) ile bk' idi her hlde 'uul-ı mucerrede anun hında mtehayyir idi ve trih-i (9) mezburda ayer-i Rumun tali' -i devletine kusef ve saltanat-ı kamerisine(10) husuf tari olup millet-i Islama yevmen *fe-yevmen ferec*³³⁶ bulup burc-ı (11) ibali evc-i 'azimetde idi imdi anlarda ne Mu' av'iye gibi melik-i 'azim ve ne vuzerada (12) 'Amr bin el-' A gibi mudebbir vezir almadı ve ne eyle bir ahi velayet gibi bir veli (13) almadı

İbu iyasin iyas-ı ma' el-farık olup muavirimize muvafakat (14) itmedi didikde melik-i humā adısı ey vezir rubah dedi ba' de vezir-i (15) sani suture kelama agaz idup re' y-i sevab budur ki kendi ebna-yı cinsimizden (16) ve milletimiz 'ulemasina bir bir name tahrir olunup mahfice ma' bed-hanelerinde kira'at (17) olundukda insan elinden tesekki ve feryad-namelerle payitaht-ı mulukanıye (18) velvele- endaz ve gulgula figanlarıyla doldursunlar oye ki 'avn-ı mesihe tevekkul (19) ve lutf-i devletlerimize tevessul idup disunler ki bu millet-i islamdan yandık [37a] (1) her zamanda hayvanlar gibi bizleri gup gup darp iderler ve gahi haste (2) canimizi ebdan kavm-i curm u dalal gibi tavlum kilurlar ve hayvanatlar gibi sefer-i mesakkate (3) ol denlu sevq iderler ki giceler ten-i fersudemiz bir lahza asude olmaz (4) ve ne gunduzleri can-ı na-tuvanimiz bir sa' at gunude olmaz tas cekdirirler (5) ve basımız alup karyelere ve magaralara ve hali diyarlara firar itmekdeyiz (6) ve bunlarin sur u errinden canimuza gedi ya aduvvallah diyu cizyeyi bizlerden (7) ahz iderler ve digerimizi kayd u bend iderler ve tenhada cigerimize isler okup (8) hakezet iderler ne kimseye dillerimiz takınur ve ne ellerimiz ve ne bir nesnede ta' arruzumuz (9) var ve ne an-geh med halimiz evladlarimizi esir ve 'arzimizi ikeste ve paymal (10) iderler ve her hlde ve kaffe-i ahvalde bizleri har iken kul diyu bey' iderler (11) ve aliblerimizi tahkir idup ruy-ı mesih'i paymal iderler lutfen ve merhamet bizleri (12) rikıyyetden halas idup hurriyet defterine sebt olunmasını istirham itdüklerinde (13) bizler dahil ol vaqt hurriyet namına bir kanun-i esasi vaz' idup ol (14) vechle serbesiyyet bulup bi-mehaba vuqu' bulan havadisati peyder-pey 'atebe-i (15) mulukanemize i' lam itsunler ibu kanun-i esasa razı olmadıkları hlde (16) muhaverre-i muharebeye tebdil eyleyecegimizi muqarrer bilsunler didikde rubah

³³⁶ Gün be gün ferahlıyor.

(17) eyitdi bu re'ye de dağı ğatır-ı 'azım vardur zirā bu ğaziyye-i mūhmeledür çünki
(18) bu tedbır ol zamānda olur ki milletimize bu ezāyı vū cefāyı millet-i İslāmın (19)
küllisi itmek lāzım gelürdi ğuşūşā bu mādde küllisinde bulunmayup

[37b] (1) ba'z-ı müteğallibe eşğābında bulunmağla millet-i beşer-i İslāma
bundan lā-ğağğ (2) olmaz zırā bundan ğarāzımız anlarıñ ğānūnlarına müdāğaledür bu
ise bir ğānūn-ı (3) ğādīmdür ki ref'ī mümkün degildür şāniyā budur ki ben anlarıñ
miyānelerinde bulundum (4) ve anlarıñ lisānuna āşinā ve şer'atlerine 'ālem u vāğıf
oldum ki pādīşāhlarına (5) muğı' olan teba'a ki gerek İslām ve gerek milel-i
muğtelife ağkām-ı şer'ıyyede ğuşūşā ki (6) ğın-i muğākemede cemi'-i milel-i
müteferriğe miyān olup tefriği cāiz degildür (7) ğatta bir ğākimü'l-şer'-i İslāmı sāir
farğ-ı mütenevvi'adan tefriğ u terciĥ idecek (8) olsa ğünāĥkār olur ve bir de bizim
milletimiz olan anlarıñ arasında ğalup (9) bi'z-zarurī muğı' olduklarından bir
muğtezā-yı şer'-i şerīf mālaları ve cānları (10) ve 'ırzları İslām gibi olup aşlā ve ğat'ā
farğ ve temyız olmadığı ezğaru (11) mine'ş-şemsdür bu tedbırde şadra şifā virir bir
şey müşāhade olunmadığı (12) derkārdur didikde şāh-ı humā vezir-i rübāha ğığāb
idüp şadāğat-ı (13) yāre bāh didi ba' dehu vezir-i şāliš mūr u rābi' ki 'ankebūt kelām
āğāz itdiler (14) re'y-i şevāb budur ki elān ğazinemizde ağcemiz mevcūd ve
'asākirimiz müheyyā (15) ālet-i ğārb fevğalāde yolunda 'ale'l-ittifāğ ğarbe ğıyām ve
mübāşeretle miyānemizde (16) olan noğta-yı siyāh olan hū bāri ğaldırup bi'l-küllīye
ğalāş olup (17) tūlen vū 'arzen şarğen ve ğarben ektād ve ezrā' idelüm didiklerinde
reisü'z-zimām (18) vezir-i rübāh bu re'ye de dağı ğatır-ı 'azım ve bi'l-keşir vardur zirā
bu keyfiyyet iki (19) şığdan ğali degildür encām-ı kār yā ğālib ve yā mağlūbiyyetdür
ğālib olduğımız

[38a] (1) ğālde iki ğarafdan nüfūs-ı keşire telef ve ihlāk olunacağına ğat'ā
iştibāhdan (2) mā'ada eğrāf-ı muğālifimiz mağlūb olacağlarını idrāk itdüklerinde
kendi cins u (3) milletimizde bulunan re'āyalarını ğasbe'l-be's gözümüz önünde
bizlere ğarşu (4) cümlesi ihlāk itmedikçe teslīmiyyet ğuşūşı ğabil-i imkānda olamaz
mağşad (5) aşlımız budur ki a' dāmız üzerine ğālib olduğumuz o anda ğiç bir ferdiñ
cānı (6) rencide olmamak ğuşūşıdır bu ğaziyye ki nice milyon nüfūsın telef olmasıyla
(7) olduğı der-kārdur şāyed ki mağlūb olduğumuz ğālde ilerüde ğāşıl olunacağ (8)

neticeyi niçün mülāhaza itmedik diyu te`essüf itmekde bir fāide-yi müfid olmayacağı (9)hüveydādur

Kişi işinde `aķibet-endiř gerek dedikleri darb-ı meřel bundan (10) kināye olduđı cümleñ ma`lūmıdur böyle bir tedbır řasenesiz řarbe řurū` (11) olunup da nihāyeti nüfūs-ı keřirenüñ telef olunmasına bādī olmaķ dünyāda bed-nām (12) āhiretde rüsvāy olmaķda ma`nā yoķdur didikde

Melik-i hümā řadıķsıñ (13) ey řakīm řazıķ buyurdı ba`dezā vezīr-i hāmı keř ki cümleden a`lem u efzāl (14) idi bu vechle kelāma āgāz eyledi ki bu `abd-i kemteri vesāir refiķ u müsāhiblerüm (15) olan bende-yi aķkarları bir birimize iħtiyācda ve zahir-i metānetde keff-i şazret-i (16) Tācdārī'de bulunan beř barmaķ müřābehesinde olup ve nücüm-ı semānuñ nūr-ı (17) şurşid-i `ālem-tābdan istimdād eyledikleri gibi bizim dağı cümlemiz cenāb-ı (18) mülūkāneleriñ sirāc u hāc `aķl-ı řakīmānemizden istimdād ve istifāde (19) idegelmişüz bu bende-yi muħliřlerinüñ hātırına yine bu re`y-i mücerrediñ muğāyiri

[38b] (1) bir re`y-i huřur eylediđi bu muħālefetden murād `ācizānem refiķlerime tefavvuķ (2) ve tereffu` ve yāhūd ānlarıñ re`yleri hařāya řaml-ı verd degildür ve re`y-i nāçizimi de (3) redd u řabüle irāde-yi řazret-i řevket-i meāb efendimize menūtdur bu řuřuřda (4) izn-i hümāyūnuñuz ve fermān-ı řazret-i tācdārīñız řeref-i řudür buyrulursa (5) huřūr-ı řazret-i řehriyārī'ye `arza cesāret eyleyim didikde ol pādīřāh-ı (6) melik-i řaffet dađı ey vezīr-i sımberim sen ve gerek řāhib u refiķleriñ nezd-i (7) řāhānımda müřārün bi`l-benān ve me`āliyi vezīr-i dirāyetkārım sekiz ve bu bābda (8) ve iřbū mādde-yi cesīm ve hařır-ı `aźimde re`y-i řevāblarıñızıñ nef`i ve hāřıl (9) olan řemeresi cümlemize `āiddür sizler baña münāřāhada řalb-i insāna nuřh (10) u pend iden řavāss-ı řamse maķāmında siz dimekle vezīr-i hāmı keřfiñe bu (11) zemінде bař-ı muķaddime ve serd-i maķāl idüp mānende-yi řuři zebāne gelüp (12) sekr-i feřān oldu ki taħķiķā-yı řāife-yi itrāk řabī`atde řānem ve tekellümde ğurāb (13) gibi önünde olan mer`āda ra`y ve buldıđı laķiřayı bel` idüp eřrāf u (14) kenārına nařar itmezler ki arslān mı var ve yāhūd řāhin mi var ya`nī `avāķib-i (15) umūra nařar idemeyüp hemān piř-i nařarlarında olan řureti gördüklerinde (16) varřa-i helākdan taħaffuz ve mevřil-i menzil selāmet olan mesleke (17) sülūk eylemezler a`lā vü ednā mine`l-bāb ile`l-mihrāb bir řāife-i kūtah

nazardirler (18) ‘ākıbet-i encāmın mülāhaza itmezler nihāyet kār-cāh eyleme düşüp helāk (19) olacaklarından bī-ħaberdirler ğatta berüce ātī ‘arz u beyān ideceğim

[39a] (1) bir muğaddime ve çend-fürü‘-ı şettādan müstebān olacağı nezd-i şāhānelerinde müsellemdür (2) ve işbū millet-i merķūmūn üzerine zafer-yāb olmamıza delīl-i kātī‘ ve burhān-ı (3) s̄abit u seyf-i şārimdür şöyle ki seyyidīnā seyyidü’l-küllī nebiyy āħirü’l zamān (4) Ğazret-i Muħammed Muştafā şallahāhu ‘aleyhi ve sellemzamān-ı sa‘ādetlerinde bī’l- emr-i Rabbānī (5) kararlılara da‘vet-i imān ğuşuşunda sefirler gönderilmek iktizā itdiginde (6) bir muğtezā-yı fermān-ı ilahī melik-i kisrāya cānib-i Aħmediden mürsel-i sefir-i duħūl-ı (7) ğuzūr-ı kisrā olduğda nāme-i sa‘ādeti feth idüp ba‘de’l-kırāat sefir-i (8) merķūma ğitāb-ı āmiz ve kelām-ı engiz ile ‘itāb idüp ğağğ-ı nübüvvetlerinde (9) lāyık olmayan kelām nā-sezāda bulunup nāme-i şerif pāre pāre ve ğāk ile (10) yeksān idüp ol vechle me‘yūsa mürsel mezkūr-ı ğuzūr-ı hūmāyūna dāħil (11) ve sebķat iden aħvāl-i ‘arz itmekle ol cenāb-ı faħr-i ālem mezk-i Allāh mülke du‘āsını (12) ğūyān olmağla du‘ā-yı Resūl kirdğār-ı der-‘ağab hedef-i İlahiyye te’sir idüp (13) ğarīn icābet olup melik-i kisrā zamān-ı ğalilde ğāk ile yeksān olup (14) nāmeleri ceride-yi ‘ālemde okunur oldu ammā tāriħ-i mezbūrda ğağğ-ı ğayşerde (15) muħarrir olan nāme-i sa‘ādet raħyetü’l-ķelbī ve saħ ile tāc-ı ğayşere vāşıl (16) olduğda ol nāme-i merğūbı ba‘de’l-ta‘zīm ve’t-tekrīm taķbīl idüp mürsel-i mezbūra (17) daħı fevķa’l-‘āde ri‘āyet ve ğürmet idüp *iħsān-ı mā-lā yuħşāya*³³⁷ müsteğrağ (18) ğıldığdan soñra birğün ğarār-ı müşār ile raħiye-yi ğazīne-yi hūmāyūna ğetürüp (18) bir şandūķa ğıķārıp küşād itdüğde cem‘-i enbiyā-yı ‘izāmīñ şüret-i şeriflerini

[39b] (1) ru’yet itdirüp nebī-yi āħirü’z-zemānuñ şüret-i münevverlerini gördüğde (2) raħye-yi ķiyām idüp şalāt u selām itmeğe mübāşeret idüp teħayyürde (3) ğaldığından sebep şüretten su’āl itdüğlerinde ğayser daħı cevābında (4) zamān-ı sābıķda mülūk olan ecdād-ı ‘azāmızdan birinüñ zamān-ı salţanatlarında (5) Min ğabli Allah bir nebī meb‘ūs olup melik-i vaķte ol nebī-yi zışān imān ‘arz (6) itdüğde melik-i mezkūr daħı mu‘cize-yi nebī olmağ üzere cem‘-i enbiyānuñ şüretini (7) taleb itdüğde ol resūl-ı muħterem daħı Cenāb-ı Ğudā-yı Mütē‘āl ğazretlerinden (8) temennī idüp Cibrīl vāsıtasıyla şūr-ı mezküreler inzāl olunup melik-i (9) mezkūra

³³⁷ İyilik hesapsızdır.

ibrāz ve ba‘de’l- imān ol vaqitden bu āna degīn şandukamızda (10) hıfz ola gelmişdür diyü ifāde-yi merām eylemişdür ve elān dağı nāme-i sa‘ ādet (11) hāzīne-yi kırāl kayserde maḥfūz olduğunu Ḥāzret-i Mollā Cāmī ḫuddise sırrıhu’s-sāmī (12) silsilet’üz-zehēb-nām risālesinde naql u beyān eylemişdür ki ³³⁸ واما فروغ شتى

(13) bunlardan ‘ibāretdür ki ber-vech-i ātī zıkr u beyāna cesāret kılındı tedābīr-i (14) ḥaseneden birisi budur ki millet-i İslāmīyenūñ ḥāmil olan nisālarına murzi‘a-i (15) kāmile ve kābile-yi ḥāzīkalar yetiştirülüp ol şabīler ki dünyāya geldikde ānlara (16) teslīm olunup leben-i murzi‘ alarla gıdālanup büyüdükçe yevmen fe yevmen kendi lisānımızca (17) itdireler ve hīn-i tūfūliyetde kendi mektublarımızı duḫūl idüp bize maḥşūş (18) ‘ulūmı öğrenüp sinn-i temyīze vāşıl olduḫda kendi ṭabī‘atımızla ṭabī‘atlanup (19) kendi ‘ilm ḫāllerini ḡāib iderler ki ilerüde bunlar me‘mūr olduḫı ḫālede bizim [40a] (1) milletimize ri‘āyet iderler ve ḫīn-i iḫtīzāda bize mu‘īn ve zāhīr olalar ve şāniyen (2) erbāb-ı şānāyi‘e tenbīh oluna ki anlarıñ emti‘a vü ḫumāşlarına aşlā i‘tibār olunmaya (3) ve bizler de iḫdās olunan nev-icād emti‘alar tezyīn olunup şemen-i ḫalīl ile furūḫt (4) oluna ve bu yüzden yedlerinde olan aḫçeler iḫtilās olunup ‘āḫībetü’l-kār (5) iflās şandālıyasına sedd-i İskender gibi iḫ‘ād oluna ve ehl-i mürüvvet ḫalmayup (6) fuḫarāsı nān-ı ‘azīze muḫtāc ola ve bir dereceye geleler ki gırībanları ‘işmet perde-yi ḫayā gibi (7) çāk ve āb rü-yı şeri‘at çeşme-i şafā gibi ḫāk ola ve erbābı dağı bir kūşeye (8) çekilüp gözden pinḫān ola mekr u ḫid‘a vü teblīs u ḫurūr ‘ālemi ṭuta ḫılup (9) İslāmdan rahmet ve mürüvvet ve nūfūs-ı müsūlmāndan şefḫat ve fütuvvet ref‘ ola (10) cevāmi‘ u sevāmi‘ aşḫāb-ı riyā ile memlū meḫāfil u menāzili erbāb-ı zinā ile ṭola (11) ve kūçeler fesāda me‘vā ve kūşeler fucūra meşvā evlā ilā nisā-yı faḫīr (12) ve zelīl ve zevīyyü’l-iḫsāb ḫaḫīr u ‘alīl ne kebīre kebīrinden ṭolayı ḫürmet (13) ve ne şaḫīre şaḫīrinden iḫūn merḫamet ola

³³⁹ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ (14) ümerā ile emr-i ma‘rūf nehy-i münkerde müsāmaḫa ideler umerā-yı ‘ulemāyla meşāliḫ-i dünyā (15) ve dīnde mükāfaḫa ider olalar aşḫāb-ı taḫvāyı

³³⁸ Ama boşluk çeşit çeşit.

³³⁹ Denizde ve yeryüzünde fesat apaçık oldu. (Rum /41)

340 من كان له العزلة فالعزلة diyüp (16) uzlet ve ihtifāya karar vireler erbāb-ı fetvāyı³⁴¹ من صمت نجا diyüp (17) sükūt u inzivāyı ihtiyār ideler kemāl u hüner ve güherleri tād-ser iken hāk-ı (18) mezillete düşeler sebep-i kader u izzet-i ‘ālemde hemān sīm u zer ola ne haseb ve (19) ne nesb ve ne şeref-i ‘ilm ānlar ki fūrūmānde oldı fūrūmāyeler fermānber ola

[40b] (1) **şālīs** oldur ki hāzīne-yi celīlelerine ta‘arruz oluna çünkü bunlarıñ vāridātı (2) a‘şār ve aġnām virgü bunlardan i‘bāretdür a‘şār ile aġnām tazmīnāt-ı (3) ‘askerī ve dūyūn-ı saābıķalarına muķābildür tazıyık olunup vaķt-i zamānıyla (4) yedlerinden aħz u ķabz olunmasına kemāl-i derece sa‘y ve ġayret oluna ve bu ħuşuşda (5) aşlā müsāmaħa olunmaya bākī virgü bedel virgü ķalmışdur bedel virgü daħı (6) bizim milletimizden taħşil olunacaķdur bu gidiş ile anuñ daħı ħuşulı müte‘assirdür (7) ķaldı ellerinde bir virgü bu daħı muma-ileyhiñ ħavāyic-i zārūriyyesiyle dāħiliyyesine (8) muķābildür bu tūtam ile irād-ı meşārifı idāre edemeyüp bi’l-ṭab‘-ı hāzīne (9) istiķrāza mecbūr olacaķdur ve me’mūrılar daħı me’mūriyyetlerine yine rüşvet (10) ile mālīk olup virgüleri aķçeleri fuķaradan almaya sa‘y iderler ve bizler (11) daħı yigirmi senede bir muħārebeye kıyām idüp zafer bulduķça mālıları (12) telef u helāk olmuş ola ve bākī ķālanları daħı şerr u fesāda me’lūf u (13) aħlāķ-ı seyyie ile mevşūf olmaġla esāfil u erāzil ile iħtilāṭ idüp (14) fikr ü endişeleri şehvete ma‘ṭūf ve māl-ı mevrūşların hevā vü hevese maşrūf (15) itmeleriyle sāil tehī-i kise gibi şāhid-i bāzār iflās olmuş olala iyāzen billāh (16) bir milletin derūnı bu maķūla erāzil ile memlū olup ma‘āş u mu‘ādlarınıñ (17) şilāħ ve nizāmları muħtel-i ricāl ile māl-ā-māl olmaķ min ṭarafullāh ol ķavmiñ (18) ve ol şehriñ ħarāb ve inhidāmına ‘alāmetdür ki āyet-i kerīme

342 وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا

bu ma‘nāya [41a] (1) işāretdür ve bu ħāletde fuķarā vü zu‘afā daħı şiddet-i mezāyıķa ve teklīf-i (2) mālāyüṭāķa ‘adem-i taħammülden mezāmīrde maķāmāt-ı pārs havāsını çalup istimā‘ (3) eylediġimizde ba‘de’l-istikbāl bi’l-‘izzü şeref duħūl-ı bilād-ı İslām idüp (4) murādımıza nāil olabilürüz şāhı hümā eyitdi yaġmā yoķ ne nāil

³⁴⁰ Bir kimse için tercih azletmektir.

³⁴¹ kim susarsa kazanır.

³⁴² Biz bir köyü helak etmek istediġimizde bolluġa daldırırız onlarda içinde kötülüġe giderler, o zaman karar alınır onlar için ve onları mahvederek yerle bir ederiz. (İsra /16)

olursuñ bilmem (5) çünkü bu kitābın bānisi olan Hāzret-i pādīşāh-ı cihān mehdī-yi şāhib-i (6) zamān zuhūrında қаzīye ber-‘aks olacağından haberdār degilseñ ol şāh-i (7) ma‘deletiñ vezīri olan mānende-yi Hāzret-i āşaf vesāte(t)iyle ehl-i İslām (8) şilāh-ı hāl peydā idüp şeķb-i fārelere duhūlumuzdan ma‘lūmātın olmamaķ (9) gerek **rūbāh** eyitdi beli bu қаzīyye hayāl-i hāne-yi hātırında devrān itmekdedür (10) ammā ne çāre izmār güç izhār gücdür ve bu bir sırr-ı hafidür ki mezālıķ-ı ikdāmdan (11) olup mektūm tutulması lāzımedendür ve milletimiz haķķında bu keyfiyyet meskūt ‘anh 12) қалmasına ruhbānlarımıza tenbīhāt-ı şedīde olmuşdur çünkü الاسلام يعلى ولا³⁴³ عليه يعلى mażmūn-ı şerīfince bu қаzīyyeden bir nebze keşf u beyān olacaķ (14) olsa milletimiz bizlerden i‘rāz idüp cānib-i İslāma meyl idüp şeref-i (15) İslām ile müşerref olmaķ lāzım gelür idi ve bu cihetden devletimüz tālī‘i (16) şemsine kusūf ve ikbālimiz kamerīne husūf-ı tārī ola gelür idi işbu sebebden (17) behime-i hāl-i maħfī tutulması iktizā ider ol demden berü ki Hāzret-i Nebī-yi āhirü’z-zamān (18) meb‘ūs-ı rahmet-i ‘ālem olup hilāfet tahtına cülūs itdi biz tāife için (19) huzūr ve rāhatı ‘ālemden getürdi ve zürriyāt-ı İslām dest-i zulmını bize dirāz

[41b] (1) eyledi ve cevr ü fesād-ı tarīķine sülük itdi hāliyā izhār-ı şikāyet u (2) hikāyet ve istimdād-ı ‘ināyet u himāyet vaķtı elden gitdi ve bu huşūşda tedābir-i (3) hūsne kabzamızdan çıķdı bir müddet daķı müşābereti pīşe vü haşāratı endişe (4) idüp dest-i rızāyı dāmen-i teslīme urmaķ ve medār-ı uslūbunu mer‘ī tutup (5) tevekkül ve taħammül maķāmında şābit-i kadem olmaķ gerekdür ve bu rāzı bir ferde ifşā (6) itmemek yigrekdür çünkü Hāzret-i Aħmed Cemāhīr-i enbiyānuñ müşāhirinden ve gürūh-ı (7) aşfiyānuñ rüşen-i münīrindendür ve hāliyā hāl-i ve ‘aķd-ı memleket ve kabz u başt-ı hükmi-i (8) ser-cümle kibār-ı ümmetinden

³⁴⁴ وظلّ الله في العالم olan hālīfeye müfevvezdür ve cihānda (9) emr-i cān gibi bedende sārīdür ve gūn-ı mekānda hükmi kān gibi tende carīdür (10) ancaķ bu derdün devāsı şabr ve tevekküldür ve iş bu belānuñ şifāsı ferāğ ve taħammüldür (11) hāliyā meydān-ı firaşetde çevkān-ı kudret anlarıñ kabza-yı kudretine tefvīz olmuşdur (12) ol rūbāh pūr nebāh bir muķtezā-yı

³⁴³ İslam yükselir ama hiçbir şey onun üzerine yükselemez.

³⁴⁴ Dünyada Allah’ın gölgesidir.

345 وَعَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ³⁴⁵ sanduqa-yı (13) mecmū'asında olan ma'rifet ve hikmeti 'alī mā huve'l-ḥaqq beyān idüp tamam eyledi (14) ve hey'etiñ daḥı cūş u huruşı zeminden āsumāna şu'ūd eyledi 346 وَلَا تُحْمَلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ³⁴⁶ diyüp me'yūs ve mahrūm olarak bir qarār-ı sābıq 'azīmetle dāḥil-i (16) ḥuzūr-ı cem ābād olup tef gibi sīne döküp ve ney gibi iñil iñil iñleyüp (17) cānı gönülden vāh-i ḥasret ile bunı söylediler Şi'r

Gel berü ey nāy-ı demkeş kıl-i fiğān
Kim dimekden diller alur bŷy-ı cān

Yan cigerden 'ūd şeklin dem gibi
Añla dilden bülbül-i pür-ğam gibi

[42a] (1) vaqtā kim melik-i dād-baḥşıñ ḳabāil vuhūş u tŷyūra ve tavāyif-i mār u mūra (2) irsāl olunan resŷlleri ba'det-tebliği'r-risāle ve 'arzu'l-maḳāle mŷrāca'at idüp (3) yine ḥuzūr-ı şehriyāra irdiler cemī' -i ḥāyvānātıñ emr-i sulṫānī ve ḥŷkm-i ḥāḳānīye (4) inḳiyād-ı pādişāha ve bārgāh-ı cihān muṫā' her biri birer resŷl-ı sŷḥandān (5) ve merd-i şāḥib-lisān irsālen ḥaber verdiler ol işāretten beşāret u beşāset (6) ḥāşıl itdŷklerin 'arza kıldılar ki her resŷl işte rŷz-ı mev'ūd ve sā'at-ı (7) ma'ḥŷdda āsitāne-i sa'ādet āşiyāne-i şehriyārīye irişmek ŷzerinedŷr (8) didiler Melik-i dād-baḥş daḥı vezīr-i a'zam destŷrı meger mey-i āşaf-ı nişāba (9) itdi ḥāyvānātıñ ihtimāmı ve iḳtidāmı ma'lŷm ve iltizām ve iḥtişāşı mefhŷm (10) oldu ancak zŷrriyāt-ı ādemiñ serdārlarına ve ol ṫāife-yi mŷkre miñ sipehsālarına (11) daḥı bir emr-i tenbīh ve ta'yīn ve iş bu ḥuşŷş-ı i'lām ve tebyīn bābında bir vechle (12) şarf-ı ferāset ve ḥarc-ı kiyāset ve şalāḥ-ı mābeyne sebep oluna fesād (13) zātŷ'l-beyne ve mŷnāşāḥat ve mŷşāmaḥata mŷncer ola vezīr daḥı bu ḥuşŷşda (14) ḥāṫır-ı fātırına gelen oldur ki cezīre-yi Serendibde olan ol şehriyār-ı (15) nāmdār olan sa'ādetmendige sa'dŷ'l-mŷlŷk nāmıyla mŷsem mā olan ve kŷnyesi (16) Ebu es-Su' dāndur bu ḥuşŷşda bu maşlahat ol ḥāzrete 'arz kılına (17) şekk yoḳdur ki re'y-i cihān-ārāya muvāfaḳat gŷstere didikde der-'akab (18) sa'dŷ'l-mŷlŷke bir ḥaṫṫ-ı hŷmāyŷn taḥrīr olup 'ahde-yi resŷla ba'de't-tefvīz (19) ol daḥı bir zamān-ı yesirde ḥuzūr-ı Ḥāzret-İsā' dŷ'l-melŷke duḥŷl [42b] (1) itdŷkde ol daḥı imtişālen li'l-emri'l-'ālī-yi dār-ı sālṫanat Ḥāzret-i Şāh-ı (2) İslāma 'azīmet ol vechle emr-i risāleti ba'de'l-

³⁴⁵ Resul için ancak apaçık tebliğ vardır. (Maide/ 99)

³⁴⁶ Bize gücümüzün aştığını yükleme. (Bakara /286)

infāz yedi iklimden (3) yedi ḥakīm-i zī-fünūn ve yedi ‘ālem-i rehnümün ihtiyār idüp yol yarağın (4) gördiler ve ‘āzim-i bārgāh melik-i baḥş olup ve gālebe-yi enbūh ile ṭaraf-ı şehr-i cem (5) ābāda yüz urdular eger ‘ināyet bāri yāri kıla ve ehl-i dilden du‘ā ile (6) meded-kārı ola gör imdi münāzara vu muḥāvere ne vechle olur imiş istimā‘ ideler

İbtidā-yı münāzarāt ve āgāz-ı şütür ber resül deru sāz bā-ḥakīm-i Hicāz

Ba‘dezā melik-i dād-baḥş daḥı muḥaddemā vilāyetinde olan şeyhü’l-islām (9) ve sāir zevīyyü’l-ḳadr ve’l- ihtirāmı ya‘nī a‘yān-ı milleti ve erkān-ı devleti olan (10) vülāt-ı eknāfi ve ḳuzāt-ı eṭrāfi ve sādāt-ı eṣrāfi cem‘ idüp şöyle ki rüsum-ı (11) Selāṭin-i cihān ve āyīn-i ḥavāḳin-i zamāndur tertīb-i divān-ı Süleymānī ve terḥīb-i (12) meydān-ı cihān-bānī eyledi ve kendüsi ferş ü kürsi pādişāhī birle (13) tāc-ı keyānī ber ser-ḥil‘at-ı nūş-ı revānī der ber ḳılup ma‘dalet-i serīrine ve (14) ḥükümet-i taḥtına geçüp oturdı ḳavm-i ḥācete bār-‘āmm ve ehl-i şikāyete (15) icāzet-nām virüp perde-yi vaḥşeti ve ḥicāb-ı dehşeti ‘arz-ı cemāl (16) ve başt-ı maḳāl idüp ortadan getürdi sādāt-ı ‘ulemā ve eṣrāf-ı fuḫalā (17) mahrūma gibi zerrīn kürsilerde ve şandālyelerde ārām ve ḳarār idüp (18) meclise nūr-ı şevket virdiler vezir-i şī‘ār daḥı maḳām-ı ḥidmetde ve mevḳif-i (19) ‘ubūdiyyetde bende-vār el ḳavuşdurup şerminde kirdār-ı ser-efkende idüp

[43a] (1) ayak üzere ṭurdı ḳabl-i şāh-āneden münādiler nidā eylediler rüzgār-ı rüzgārdan (2) ve çarḥ-ı ḡaddārdan her kimiñ feryād ve nikāyeti ve dād-ı şikāyeti vardur söylesin (3) diger gūne nezd-i şāhı da ḥācet ü murādı vardur ‘arz eylesün bu nidā-yı (4) beşāret nümāyı gūş itdiler her ṭarafdan mānend-i baḥr-i ummān ve mişāl-i nehrivān mevc (5) mevc ve fevc fevc ṭavāyif-i benī ādem ve ḥalāyık-ı ‘ālem aḳup aḳup geldi ol (6) maḥfil-i ma‘delete cem‘ oldı şikāyet yüzünden ve kimi daḥı aṣḡā-yı faşl-ı ḥükümet (7) için sem‘ oldı vaḳtā ki nevbet-i **şütür** ki resül-i behāyime geldikde bī-taḥammül ‘avn-ı (8) Raḥmāna tevekkül ve luṭf-i sulṭāna tevessül gösterüp ilerü yürüdü dūd-ı āh (9) teẓallümden seḥāb-ı zulmet gibi göründü pādişāh-ı ‘ālem-penāh önünde yüz yire (10) urup ba‘de’ş-şenā insān elinden şikāyet mübāderet eyledi şī‘r:

Dilde ḳuruldı yine bir bezm-i ḥāş
Geldi bu şeb meclise ḥāş-ı ḥavāş

Elden ayāğ aldılar erbāb-ı aşk
Buldı şeref pāyiñe ihtişāş

(13) şöyle ki bu benī ādemden yandıķ her zamānda ehl-i ħarb u kıtāl gibi bizleri (14) gūb gūb đarb iderler ve gāh tāziyāne-i bilā nihād ile ten-i ħaste-cānımız (15) ebdān-ı kavm-i cürm ve đalāl gibi tavlum tavlum kılurlar ve sefer-i meşakķate şol (16) deñlü sevķ iderler ki giceler ten-i fersūdemiz bir laĥza āsūde olur ve ne (17) gündüzler cān-ı nātuvānımız bir sā' at gūnūde olur ve gıdālarımız bir āvuç şı'rdür (18) ve yā bir yumruk ķadar ħamirdür

li-müellifhi:

Şerĥ eylesem maķālımı gūş eylese felek
Çeşm-i kevākib-i āķide leyl u nehār la'l

Kime disem ħālimi baña dir şabr kıl
Şabr-ı Eyyüb ķābil 'ōmr-i Nūh ķābil degül[43b]

ve'l-ĥāşıl fevķiyyet ve fazīletleri (2) ne ħüccet ile ve ne delil ile şābitdür burhān-ı 'aķlī vü delil-i naķli birle müşbet olmaķ (3) gerekdür tā ki 'ırķ-ı ħuşūmet munķatı' ve emr-i hükūmet munĥāli' ola ķünki üstürden (4) bu gune şikāyet vuķū'a geldiyse cümle ħayvāna ħimmet u ħayret gelüp şütür 5) üzerine üşüp çağırdılar āşaf-ı munşif itdi ħāy yārān-ı meclis-i (6) şāhān maĥkeme-i'adl u dād ve mecmu'a-yı reşāddur ve ma'reke-yi ħarb ve kıtāl-i maĥall ceng (7) ü cidāl degildür ħuşūşā ki bunca 'ulemā-yı 'izām ve fużalā-yı kirām maĥzarındaki (8) her biri aĥkām-ı fetvāda Ĥazret-i Nu'mān ve Şāfi'i ve aĥkām-ı taķvāda Kırtubī (9) ve Yāf' idür her ħiṭāb olunur bir ķānūn-ı edeb ve her cevāb ki verilir pākize (10) ve mutehezzib gerekdür ki pādişāh-ı ma' delet Cenāb-ı Ĥūd her fi'liñ cezāsın verir (11) didikde meger ki ħakīm-i Ĥicāz orada ħāzır ve buraya nāzır idi hemān sā' at (12) resm-i 'Arab birle lisāna ve ķānūn-ı edeb üzerine beyāna gelüp eyitdi şı'r

Tevesseltu billahi ni'me'l-mu'ın
Leĥü'l-ĥamdu ve'l-mecīd fi kulli ħin³⁴⁷

³⁴⁷ Allah 'a tevessül ettim ne güzel yardımcıdır
Ona her zaman hamd ve şeref olsun

ve şütür hâyimden yaña işâret idüp eyitdi ki

هذا الحيوان المرسل من قبائل الهمة الأنعام والدواب وذات القرون والأذنان يعني بوحوانك³⁴⁸

ya' nî bu hayvân ki (16) bir nice şikemperver ve tilâyı darü'l-bağar bir tã'ife tarafından gelmişdür ki benî (17) âdemden ve ol kavm-i mükerremden fazîletleri ve uluvv rütbeleri bâbında taleb-i (18) burhân ve isti'lâm-ı hüccet ve beyân itdigi 'acebden 'aceb ve izhâr-ı 'aceb ve istikbârlarına (19) ve i'lân-ı humğ ve istidbârlarına sebebdür zirâ insânüñ cümle hayvân üzerine

[44a] (1) fazl u rüchânı ibtidâ-yı hılqat-ı tavâyif-i 'âlem ve âğâz-ı hıl'at-ı şerâyif-i Âdemden (2) berü mâhtâb gibi 'ayân ve âftâb gibi tâbân olmuşdur bu huşûşa iştibâh (3) u taleb şâhid ü güvâh mağz-ı sefâhat ve farğ-ı belâhetdür bunun ne bir berâhîn-i (4) 'aqliyyeye ve ne delâil-i nakliyyeye ihtiyâcı vardır

Üştür eyitdi mağall-ı hilâf (5)ve mücâdelede da'vâ-yı bedâhet-i hilâf ma'küldür ve mevzu' nizâ' ve muğâbelede (6) iddi'a-yı be-nihâyet ğayr-ı ma'küldür muğarrerdür ki hâkim 'âdiller ve 'âlim 'âmiller huzûrunda (7) bî-şâhid ve hüccet ve bilâ-hilâf beyne meğâşime murâfa'a merdûddür ve münker ki (8) البية³⁴⁹ من أنكر³⁴⁹ hakîm eyitdi nizâ' u cidâlîñuz ma'ânada (9) ve muğâberedür

Şütür eyitdi cevâb ve mağâlîñiz 'ayn-ı muşâderedür elbette(10) delil-i Şâfi ve burhân-ı kâfi gerekdür **hakîm** eyitdi beli

منكر واردات عارفان قبول نبود كافرا نرا معجزات انبيايى باود ست

Şütür eyitdi **Beyt:**

Büy-ı dervîşân nedârî hırğa-i çend
Pecî peşek der-nâfe ki misk-i ezkar nist

(13) haşma ilzâm safsağa ve müddeâ-ya ifhâm-ı muğâlağa ile olmaz eger hüccet ve burhânüñ (14) varsa getür ve illâ nizâ' u şudâ'ı ortadan qaldır **hakîm**

³⁴⁸ Bu gönderilmiş hayvan değerli kabilelerden nimetler, hayvanlar, asırlar ve alt tabakalardan yani boşluktan.

³⁴⁹ Dava açan için delil inkar eden için ise yemin vardır.

eyitdi ey bî-ḥired (15) bu emriñ ḥücceti felekü'l-esâsdur ve encüm-ı mişâl bî-
kıyâsdur **Şütür** eyitdi

الذّ الكلام اوجزه – واحسن المقال اعجزه³⁵⁰

ola ki muḥtaşar u müfiddür (17) ve mu' teber ve sediddür beyân eyle **ḥakîm**
eyitdi burhân-ı şaḥîḥ ve delîl-i feşîḥ (18) bu ḥuşûşa nuṭḡ-ı şariḥ ve beyân-ı feşîḥdür
ki i' lân kelime-i ṭayyibe-yi tevḥîddür (19) ve izhâr-ı şükr ü şenâ zât-ı vaḥîd ve
aḥkâm-ı va' d ve va' iddür ve emr ve nehyi [44b] (1) teşdîd ü temhîd sercümle aña
menûtdur ve te'sîs-i ḳavâ' id bunuñla merbûtdur (2) ve'l-ḥâşıl bu insân feşîḥü'l-lisân
ve ṭayife-i melîḥü'l beyândur

إِنَّ مِنَ النَّبِيَّانِ لَسِحْرًا وَإِنَّ مِنَ الشُّعْرِ لِحِكْمَةً³⁵¹

muḳtezâsınca envâ' -ı maḳâlât feşâḥatde ve melâḥatde (4) ol leṭâfet u zerafet
kılurlar ki melâike-yi şaḥîb-erâike ḥayret virirler (5) **şütür** eyitdi eger nuṭḡ u
maḳâldan ve ḳîl u ḳaldan maḳşûd şol kelâm (6) ise ki tercümân-ı keyfiyyet-i aḥvâl ve
kaşif-, mestürât-ı mâ fi'l-bâl ola ve (7) muḥâṭaba andan fâide ola şekk yokdur ki bu
ḳaziyyede siziñle berâber belki (8) niẓâm u intizâm yüzünden sizden efzûn ḥaḳḳ
sübḥâne ve Te' âlâ kelâm-ı (9) ḳadîminde ve nebâ-i ' azîmde buyurdu ki

قَالَتْ نَمَلَةٌ يَا أَيُّهَا نَمَلٌ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ³⁵²

(10) ve furḳân-ı kerîminde bir maḥalde daḥı câsûs-ı memâlik-i ' âlem ve
peyk-i Nebî şaḥîb-i (11) ḥâtem hüdhüdün ḥaḳḳında buyurdu ki

وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ³⁵³

eger bunlarıñ nuṭḡ-ı (12) muḥaḳḳaḳ ve maḳâlî muşaddıḳ olmasa âyet-i şariḥ

علمنا منطق الطير³⁵⁴

nice şaḥîḥ olurdu ve ger nuṭḡ-ı tekellüm size maḥşûş olaydı ḥakîm-i manşûş

أَنْطَقْنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ³⁵⁵

³⁵⁰ Söz sahibi veciz olmalı, en güzel söz vecizeli olmalı.

³⁵¹ Kesinlikle beyandan sihir vardır ve kesinlikle şiiirden hikmet.

³⁵² Karınca dedi ki ey karıncalar kendi evlerinize girin. (Neml /18)

³⁵³ Yemen'den geldim sana (dağılmış yerden).

³⁵⁴ Bize kuşların mantığı öğretildi(dili). (Neml /16)

nice rāst gelürdi ³⁵⁶إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ āyet-i kerimesi bu huşūşa burhān-ı kâṭı‘
degil müdür ³⁵⁷وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالَ

āyet-i bāhiresi bu müdde‘āya delīl-i sātı‘ degil müdür (17) eger dīde-yi
ḥaḳīkatle nazar iderseñ te‘asūf ve ta‘aşşübden ḥazer idesin (18) cemī‘-i insān u
ḥayvānātı ve cümle nebātāt u cemādātı bu ḳaṣṣıyyede enbāz (19) ve işbu kışşada hem
āvāz ve hem-sāz bulursın ‘ale’l-inşāf bu iştirāka

[45a] (1) delīl

³⁵⁸إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ āyet-i kâṭı‘ı sı yetmez mi (2) ve bu
maṭlūba sebīl-i

³⁵⁹لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهُ قَائِنُونَ

kifāyet itmez mi (3) **ḥakīm** eyitdi ey bī-ḥaber sen āyāt-ı beyyinātıñ
mermūzātından gāfilsin ve muḥakemāt (4) u müteşābihātıñ maḥrūzātından rācil ve
cāhilsin tenzīl-i Rabb-ı Celīlden irād-ı (5) burhān u delil ³⁶⁰رَأْسُخُونَ فِي الْعِلْمِ

vazīfesidür ne sebīl her ‘alīl (6) ü zelīl kelām-ı Rabbānīde ve naşş-ı
Subḥānīde nuṭḳ-ı ḥayvānātından murād lisān-ı ḥāldür (7) ne zamān

³⁶¹فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ

ve nuṭḳıñ zūhūrı ve kelāmıñ ḥuzūrı (8) ḥāriḳ-i ‘ādedür ve izḥār-ı ḳudret-i
ehli’s-sa‘ādedür eger anlarda nuṭḳ olsa (9) mu‘cize ve kerāmet ve a‘dā üzerine
ḥüccet olmaz idi **şütür** eyitdi hāy (10) derd-mend ḥabṭ ve gālaṭ eylediñ sehv-i saḥṭ
söylediñ ne revādur ki ola (11) muğlaṭa burhān-ı şekil

³⁶²وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ den gāflet itdiñ (12) ve bāb-ı te’vīlde kendü hevāña tābi‘
olup ṭarīḳ-i ḍalālete gittiñ eger

³⁵⁵ O Allah ki her şeye konuşma yeteneği verdi. (Fussilet/21)

³⁵⁶ Ancak onunla hamd ediyor.

³⁵⁷ Davud’a dağları emrine verdik. (Sad/18)

³⁵⁸ Biz emaneti yeryüzü ve gökyüzüne sergiledik. (Ahzab/72)

³⁵⁹ Ona yer yüzü ve gökyüzü vardır, her şey ona itaatkardır.

³⁶⁰ İlimde çok bilgilisin.

³⁶¹ Hakktan sonra dalalet nasıl olur ? (Yunus/32)

³⁶² Allah’tan başka kimse tevilini bilemez. (Ali İmran /7)

رَبَّنَا ظَلَمْنَا³⁶⁴ ve ger nesl-i Ādemden iseñ (14) ³⁶³ والراسخون في العلم den iseñ kim maḳālāt-ı ḥayvānāt cümle-yi mümkinātdan olup fī-nefsihā ğayr-ı muḥāldür (15) pes ānuñ ḥaḳḳında olan nuşuş-ı müḥkemātı ve āyāt-ı beyyinātı bilā mu‘āraza (16) berāhīn-i ‘aḳlı ve bī-münākaza-yı delāil naḳl-i te‘vīl bī-tahvīl ‘ayn-ı vebāldür (17) ve tevcīh u bī-vecīh maḥz-ı dālāldür ve eḥādīs-i mervīye mucībince i‘cāz u ilzām (18) ve ḥaşma iskāt ve ifhām cemādātıñ nuḳḳ u tekellümünde degüldür belki ismā‘ (19) ve istimā‘ indadır ve lein sellem ki maḳālāt-ı ḥayvānāt ḥālī olana ḳālī [45b] (1) ve anuñla daḡı tefhīm-i murād ve ta‘līm-i māfi‘l-fu‘ād ola beraberdür meā‘lī belki lisān-ı (2) ḥālūñ fażīleti celi ve mezīyyeti ‘ālīdür ḥadīs-i Nebevī buña nātıḳ ve kelām-ı (3) Muştafa şāhid-i şādıḳdur ki

البلاء موكل بالمنطق³⁶⁶ ki ³⁶⁵ من صمت نجا ومن سكت سلم ve bu eçlden (4) dimişlerdür ki ³⁶⁷ لسان الحال انطق من لسان المقال ve lisān-ı ḥālūñ fażl u şerefine bu daḡı (6) ‘ayn-ı dāldür ki çoḳ umūr-ı pür-nefād olur ki lisān-ı ḥālle söylenür (7) ve müḥāşehe-i billāh tekellüm edilür çün kim ‘amele gelmez şāḥibi anuñla me‘ḥūz olmaz (8) zebān-i ḳālūñ ḥükmi buña muḥālīfdür ve aḥkām-ı şer‘-i mubīn bu emri kāşīfdür (9) **meşelā** bir kimesne ḳalbinde taḥt-ı nikāḥında olan zevcesine ḫalāḳ-ı şelāse (10) virse şer‘an bir nesne lāzım gelmez ammā lisānen tekellüm eylese elbette zevcesi (11) muḫallaḳ olur veḳıs ‘aleyh

ḥakīm eyitdi ta‘līm emrine nedür dirseñ ve insānuñ (12) mu‘allimiyetine ne cevāb virirseñ ki her zamānda insān üstād-ı behāyim ve mu‘allim-i (13) ḳavm-i vehāyimür tā‘ife-yi ḥayvān muşāḥabat-ı insān ile ve anlardan ta‘allüm (14) luḫf u iḥşān ile taḫşīl iderler üstādıñ şākird üzerine fażīleti (15) ḫod gün gibi rüşen ve āyāt u ḥadīs ile müberhendür

şütür eyitdi (16)bu ḳaḫiyyeñ daḡı muhmeledür ve ğayr-ı maḳūledür nice yerlerde siz vüḫuş u (17) ve tıyūra u mār u mūra üstād ve mürşid olursuz ve nice yerlerde anlar (18) size olur āḫirü‘l-emr-i Ḳur‘ān-ı Kerīmde ve furḳān-ı ‘aẓimde Hābili defn itmekde (19) zāġıñ Ḳābile ta‘līmīni zıkr ile

³⁶³ İlimde mahir olanlar.

³⁶⁴ Rabbimiz biz zulmettik. (A‘raf /23)

³⁶⁵ kim konuşmaz ise kazanır ve kim sukut ederse güvende olur.

³⁶⁶ Bela mantıġın vekilidir.

³⁶⁷ hal dili söylenenin dilindedir.

قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ³⁶⁸

[46a] (1) āyetin fikr eyle ve bu maḳūle-i ḥikāyāta ḥad yoḳdur Cālinūs ḥuḳneyi bir ğurābdan (2) ögreñdigi meşhūrdur ve kütubu'l- etibbāda meşṭūrdur ki ğurāb āb-ı bahrdan mınḳārīyle (3) ihtikān eylerdi ve bünyān-ı ḳabzını anuñla vīrān eylerdi ve evvelki mu' allimiñ mu' allem (4) üzerine faẓīleti mu' ayyen ve üstādiñ şākird üzerine mezīd-i rütbeti müberhendür (5) dedigin ol daḳı küllī degildür ve illā cibril Seyyidü'l-enām Ḥazret-i Muḥammediñ (6) üzerine faẓlı lāzım ne ānki böyle terciḥ ola

Ḥakīm eyitdi insānda bir (7) ḥāl vardur ki bu ḥālete 'aşḳ dirler kimi 'aşḳ-ı ḥaḳikīyye giriftār olup (8) ba' dehu ifnā-yı vücūd idüp vücūd-ı mecāzīsın maḥbūb-ı ḥaḳikī yolunda (9) iḥrāḳ iderler ve ba' zısı daḳı ibtidā-yı 'aşḳ-ı mecāzīye mübtelā olup³⁶⁹ المجاز مقتطرة الحقيقة

mışdāḳınca leylā leylā dir iken Mevlā-yı Müte'āl ḥazretlerine (11) vāşıl olurlar ḥatta Mecnūn-ı zī-fünūn 'aşḳ-ı mecāzīye giriftār olup maḥbūbesi (12) olan Leylā ḥaḳḳında serd itmiş olduğı ḳışsa-yı ğarībe ki yevmen mine'l-eyyām (13) peder-i mecnūn-ı zī-fünūnı ḥuzūr-ı melike iḥzār ittirüp şöyle ifāde-yi merām (14) eyledi ki ey şāh-ı hümā-yı himmet ve ey pādīşāh-ı zekā-yı ḥil' at iş bu gedānuñ (15) başına bu ğüne felāket u helāket gelmişdür ki ḥāşıl-ı ömrüm bu bir oğlüm (16) cünūn-ı 'aşḳla mecnūn u meftūn olmuşdur. İşbu girdāb-ı ḥayretten (17)sāḥil-i rāḥata vāşıl olmaḳ ḥuşūşunda āsitāne-yi sa' ādetiñden ğayrı (18) melce' ve melāzım yoḳdur diyu i' lām-ı ḥāl itdükde ol ḥüsrev-i dil-nevāz (19) ve azīz-i can ve merḥamet-i me' ābiñ şefḳat ve merḥameti cūşa gelüp ḥāṭırına bu geldi ki

[46b] (1) eger bizim ḥarem-i hümāyun-ı muḥteremde olan cāriyeleri mecnūn göreydi şāyed dāne-yi (2) ḥālleri sebebiyle birinüñ dām-ı zülfine esir olurdu diyu bu ḥāṭıra birle serā-yı serverlerine ba' de'l-' azīmet māşīṭā-yı duḥterān ihtar-ı peykarāne şöyle tenbih buyurdılar ki (4) kenīzāk ve ḥavārī ve zenānuñ ḥüsn-i cemālī ve ğunc u delālde mümtāzlarını envā'-ı zīynetle (5) tezyīn ve tekvīn idüp şaḥn-ı sarāyiñ kenārı ḥavza iḥzār ḳılıp iki ṭaraf (6) şaf bağlayup ṭuralar ki bir merd-i

³⁶⁸ Dedi ki, eyvahlar olsun bu karga gibi olmaktan aciz oldum.

³⁶⁹ Mecaz hakikatin köprüsüdür.

beyābānī ḥuzūra ihzār itsem gerek andan (7) ihticāb etmeyüp ‘ arz-ı cemāl ve nāz-ı istiğnā ideler ki bundan bir murād-ı şāhānem (8) vardur diyu fermān-ı ihsān-feşānları varid olduḡda Māşiṭa-yı şātıra (9) me‘ mūra olduḡı umūr-ı şed-i izār ve teşmīr-i izār yāl-ı kār kı lup umerā libās-ı (10) ḫalelde ihtimām ve ḫuşuş-ı ziyetde cūtām idüp kāfūr şāma ve misk (11) ve semerlerle kenār-ı ḫavza ber-vefḡ-i me‘ mūr ol ḫübān-revānları memerr-i şāha dizdi (12) bu ešnāda ol ḫüsrev-i dil-nevāz ve şāh-ı cāre-sāz Mecnūn-ı cānbāziñ destini (13) dest-i ḫümāyūnuyla sarāyı surūra idḫāl buyurduḡlarında nāḡāh-ı çeşm-i Mecnūn-ı meftūn (14) işbū evşāf ile mevşūfa olan ḫavārī āsaflar şaffina düşen olduḡda (15) hemān-dem bi’l- ihticāb ser-i ḡayretin aşāḡı şalub

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَعْضُوا مِنْ أَيْصَارِهِمْ³⁷⁰

(16) āyeti kerīmesin ezber oḡdu çünkü şāh-ı cāre-saz ve ṭabīb-i dil-nevāz (17) Mecnūnuñ bu vazī‘ ini ḫayā ve ḫavfa ḫaml idüp ḡuş-ı ḫuş-ı mecnūna aheste (18) ve maḫḡice ḫavf itmeyüp bunlara nazār eyle ki bu tertibāt-ı zībā vaşf-ı ḫūrī-i (19) cinān dükeli senūñ iḡün tertīb ve müheyyā olmuşdur her ḡanḡısın

[47a] (1) pesendide buyurulursa saña ḡabl-ı şāhānemden ihsān buyurulmuşdur (2) didikde Mecnūn āḡāh pūr-intibāh bu vaz‘ a ḡuşından pūr-şor ve bu nüktenuñ (3) rüşenden bī zor ve dil-ḡīr olup didi ki ey şāh-ı nifāḡ-ḡayret-i ‘ aşḡ-ı Leylā (4) ardımda sell-i seyf idüp ṭḡḡ-ı ḡahrın ‘ uryān ṭutarken benüm ne ḫadd vazīfem (5) var ki andan ḡayrıya cūzi’l-ittifāḡ idüp nazār ideyim ya‘nī nām-ı meymūnum (6) sa‘ ādet defter-i ‘ uşşāḡda şebt olup cerīde-yi ‘ ālem bālāsına şöhretim (7) Leylā-yı ‘ aşḡla ṭuḡrālanmış iken her zāḡ u zaḡna iltifāt-ı nīm ile ol cerīde-yi sa‘ ādetden nām u şānım iḡrāc olup ve benüm ḫümā-yı himmetim zencīr-keş-i hevā-yı Leylā (8) olmaḡla evc-i ‘ azimetde ve burc-ı sa‘ ādetde iken her sırça ve decāca mişālī ḫazīz-i (9) mezābilede ḫubbetü’s-sevdāsıyla örümcek aḡına ṭolaşam ol vechle niḡün (10) ṭālī‘ m devlet şemsine kūsūf ve iḡbālīm ḡamerīne ḫusūf ṭārī olup ‘ izzet-i (11) kübrādan ve devlet-i vüzerādan sükūṭ idem

Beyt

³⁷⁰ Deki, Mümin erkeklere gözlerini yumsunlar(bakmasınlar). (Nur/30)

Qabr kıysa ger başsa naqā-i Leylā
Düşer mezārına bir deve tapāni kemhā

diyu āh idüp haqqā dehān-ı zülālinden (14) āb-ı hayāt serpülüp feryād u fiğānlar eyledikde sāmī' inüñ cigerlerün kebāb eyledi

(15) vaqtā ki Mecnūn-ı zī-fünūnuñ bu hikmet-i āmīzi tabı' şāhāneye hoş gelmeyüp (16) eyitdi ki ey Mecnūn-ı esir-i cünün bu re'ıy qoyalım kendi re'ıy nā-şevābına uyalım (17) ve ma' zūr turalım ki evvelā senüñ ma' şūkuñ bir güyāh-ı siyāh çehre ve melāhatden bī-behre (18) şāniyen bedeni nā-hoş nezāketden bī-haber ve nāzikden 'ārī ve cilveden berī ve cismi (19) arıq ve pā-bürehne ve saçları kıvırcık ve başı açık ve yalın ayāq gezmekden

[47b] (1) tabānı yarıq şālisen 'abā-püş ve heyeti nā-hoş elemi ekdārdan haṭṭ-ı siyākat (2) vāvı bozulmuş şanki bir koca qarı yüzünü gördükde büzülmüş 'acūze güyā (3) mānend-i berdü'l-'acūz ve zuhrı kāmety kanber kaşları 'aḳreb gözleri mānend-i nūn tül-i 'ömründe şāhra boy ve ḥaml-ı ḥaṭabden 'araqla bed yuy ve çün (5) bu evşāf anda ḥāşıl tā ki diyesin

371 في جيدها حبلٌ من مسدٍ sānında nāzil (6) çünki Mecnūn-ı zī-fünūnuñ ma' şūquna bu maḳūle taş atdı hemān bu aḥbār-ı (7) ḥançer-vār 'aşıḳıñ üstühānına yetdi ol demde zincir-i cünün 'ışḳ-ı ḥarekete ve ḥurūşa (8) gelüp didi ki ey gurūr-ı dünyā ve salṭanatla mesrūr olan şāhī sen ki (9) henüz mekteb-i 'irfān-ı edepte muḥabbet öñüne diz çöküp ḥarf-i 'aşḳdan ebced oḳumadın (10) ve medrese-yi dānişde edeb kelimesin şığaya çekmedin ve vücūduñ zenb kelāmını (11) i' rāb itmedin ve ḥānḳāh-ı 'aşḳda pīr-i muğān ḥuzūrında çileler çeküp poṭa-yı (12) ḥalvetde ḳaynayup ḳal olmağla sikke-yi sulṭān-ı ezel u ebede lāyıḳ olmadın bir pīr-i (13) murtażaya nefsini teslīm idüp tabānuñı tarīkat ḳalfasına ḳaldurdup (14) taḳvā-yı 'aşāsıyla muḥkemce ḍarb idüp şavm u şalāt ḳaydıyla muḳayyed olmadın (15) ve çilehāne-nām mevzi' de ḥabs olup tevḥīd çārūpı destiñe almadan ve (16) ḥane-yi ḳalbiñi ğubārdan yumadın riyāset-i diyānete tebdil idüp telvīn ü temkīn (17) ḳılmadın mücerrred mevkıb-ı taḥt ve divānda bir alay esir civārı ki ḥaseb ve nesebden (18)

³⁷¹ Dikenlerden bir ip boynuna asacağız. (Tebbet /5)

berī olan şācı uzūn kuteh ‘aķılları baña medħ idüp yaram üzere yara (19) urursun beyt:

Āteş-i ‘aşkıña yandı ey şıfat başa

Beni Mecnūn diyü eţfāl-ı şehriñ tütalar taşa

[48a] (1) ey şāh-ı lā ya‘ kıl sen ki Leylāya haķıķat nazarıyla (2) nazar itmedin başa ile görüp başiretiñ ile görmediñ gerçi başiretiñle göreydiñ (3) şekāvetiñ sa‘ādete tebdil olurdu gerçi nām-ı Leylādur şācı leylīdir (4) vechī nehārdur қаşları Cezerīnūñ çifte besmelesidür gözleri şekl-i cīm (5) enfi meşel-i mīm gūşları mānend-i ħā lebleri nūn zekānı Deylemī re’si Türkī ħaddi Yemeni (6) ve ruĥları Rūmīdür kāmeti tūba mānend-ĥūr di senge ma’ĥūz-cenāndur elbetde revādur derece-yi zūhdde Ĥazret-i Sāre ve taķvāda Āsyādur ‘ilmde Ĥazret-i (8) manend-i ‘Āişe ve nesebi mūmtehā-yı Ĥazret-i Fāţıma rađıyallāhu ‘anhādur perverde-yi ĥüsn-i (9) başarı çilekeşi Rabi‘ā-yı ‘Adevīyyedür tā ķi işbu evşāf andadur diyessin

³⁷²كَلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

Beyt:

Ben belā deryāsına ġarķ olmaġa başdım ķadem
Girmesün girdāb-veş çevremde her cānı seven

Ben beķā deyrinde menzīl tütmaġa ‘azm eyledim
Tırmasun yanımda mülk u ķasr ve eyvān seven³⁷³

(13) böyle diyüp bir āh ile bir yābāna baş ķoyup gitdi

şütür eyitdi ‘acebdür ki (14) Mecnūn-ı zī-fünūnuñ bunuñ gibi şān-ı mülūka ĥaķāret-vāri çāre-sāzāne-yi zebāne (15) cūr’eti dirāz idüp Cenāb-ı Mülūke lāyık olmayan kelām-ı nā-marżiyede bulundu (16) **ĥakīm** eyitdi e’l-cevāb kütub-ı aşķda mezbūr ve zīr-i muĥabbetde meşūr olan (17) mes’ele-i müftī bih ve beyne’l-uşşāķ ma‘mūlun bih olan fetvā budur ki ‘aşıķ (18) ma’şuķından ġayrısını menzīl-i ‘ademde bilüp ġāyır ile kemāl-i istiġnāda (19) olur

³⁷² Zekeriya mihraba girdiğinde

³⁷³ Bu beyit Fuzūlī’nin Hadīkatü’s-Süedā adlı çalışmasından alınmıştır.

³⁷⁴رؤيته المعشوق نار تحرق العاشق حيث رأى كان huşūşā ki ma' şūkası t̄arafina ħarf-endāz ola

[48b] (1) Ĥudā ne kerde sūiqaşd-ı şāhāne itmedigine teşekkür itsün ve yine bir gün Leylānuñ (2) çeşmesi her kande rikz olsa Mecnūn-ı z̄ī-fünūn

³⁷⁵رؤيته المعشوق نار تحرق العاشق حيث رأى

mışdāķınca lā-cerem maĥfice ħayāl-i Leylā ile ķanā'at ķılıp Leylā tarafından (4) olan ser u bazū yā ümmü'l-ġaylān beride baķup Leylānuñ bugün lā-cerem (5) buña nazarı toķunmuşdur diyü anuñ rü'yetin ġanimet bilüp anuñla eglenür idi rubā' i

Budur 'uşşāķ içinde de'bu 'ādet
Ki olmaz rü'yet 'āşıkda t̄āķat

Velī āşārla idüp tebessüm
Ķılır mirātda 'aksiyle ķanā'at

Bu şeb nāġāĥ çeşm-i ħ'āba varmış
Düşünde mūmiyān-ı yāri şarmış

Biĥamdilillāĥ şararmışken dil-i zār
Şarāb-ı la'lini görmüş kızarmış

(10) ve bu ħülyā ile gelürken nāġāĥ bir kimse ey Mecnūn-ı tābi'z-z̄ünūn bunda (11) tenhā ne t̄urursun Leylā bundan riĥlet edeli çend gün oldı çün Leylānuñ (12) riĥlet ħaberi sem'ına vāşıl olduķda heman-dem gönül murġı ķafesinden uçdı (13) riĥlet-i tedārikin görüp nāķaya süvār olduķda çendān ki cānib-i Leylāya (14) teveccüh ider ol nāķa-i 'āķa aksine gider çünki süvār ile divāne olmadı (15) hemān nāķadan nüzül idüp ve zimām-ı nāķa-yı destine alup cebren yürütdi (16)ve bir mesāfe zārūrī ardınca gitdi ol nāķa-yı miskīn enin-i ħazīn iderek (17) Mecnūnuñ elinden çıkup evvelki maķāmına geldi iş bu ħāl üzre kerretenve merreten (18) 'ukūs-ı ħuṭvāt vāķı' olduķda Mecnūn-ı ħayret-i füzūn gördü ki nāķa-yı za'ifesinūñ (19) beççesi anda baġlu imiş ve bunca enin-i ħazīn ol imiş beyt

³⁷⁴ ne olursa olsun.

³⁷⁵ Aşığın maşuku görmesi gördüğünde ateşin yanmasıdır.

[49a] ³⁷⁶هوى ناقتى خلعى قدامى الهوى الهوى – وانى وايها لمختلفان

ve bu hayretde (2) tefekkür iderken hamiyet-i aşk-ı Leylā kalb-i kabiline bunı ilkā itdi ki ey Mecnūn-ı bī-ğayret ve ey za‘if-i bī-hamiyyet bu ne himmetsizlikdür ki bir hayvān-ı bī-temyīz (4) beççe-i azīzī için bu kadar serkeşlik idüp seni maşşūd-ı ‘azīzinden alıkoaya (5) ve sen anı bu kār üzere rām itmeyesin ba‘ dehu yine suvār olup (6) tāziyāne-yi himmet ve sevdā-yı ğayretle bir miqdār tilkā-yı medyen teveccüh itdükde nāqa-yı (7) ‘aşıkīñ yavrusu muhabbeti yine ğalebe idüp ve bi’l-żarūrī seyr-i ma‘ kūsı tıutup (8) kendi hevāsına tābi‘ oldı Beyt

Ey felek bir gün benüm re’yimle devran itmediñ
Derd çok virdin velī bir derde derman itmediñ

Hiç menzilde benüm muhlişlerüm cem‘ olmadı
Kim bir engiz ile ol cem‘ i perişān itmediñ

(11) lā cerem Mecnūn ğayret-füzūnuñ fikret-i himmeti buña müncer oldu ki bi’l-āhare nāqadan (12) gice ve piyādece maşşūd tarafına evceh bu vechle ol Mecnūn āgāh serv-i kāf (13) ve nūn didi ki ey nāqa ikimiz de ‘aşıkız ben Leylā’ya sen beççeye

³⁷⁷الضدّان لا يجتمعان diyüp kendüsini nāqadan bir sengistān maħalle

atdı gördü ki (15) üstühān şikestelenmiş didi ey Leylā gerçi pāyım şikeste ve üstühānum (16) inkisārdadur tobu çevgān gibi yüzüm üzerine hużūrına giderim didikde gördü ki nāgāh hıyām-ı rüz rüşen gibi zāhir olduğda şād olup didi li muħarririhı

Nüş idenler cām-ı ‘aşkına kalur mestāneden
Bezm-i hūsne cān yağan hiç kalur mı pervāneden

‘Āşıkānedür dāima dost uğruna virmekte ser [49b]
‘Āşık olan cān dirig eyler mi hiç cānāneden

³⁷⁶ Aşk bedenimden öne geçip hayat, ben ve o birbirimize deĝişkeniz.

³⁷⁷ Zıtlar bir araya gelmez.

Etrāfiñi yādlar almış bāy u gedādan izdiḥām
Bāğ-ı ḥüsnüñ seyrine növbet var bigāneden

Şıdqla oldum ben sañā cān-ı dilden müstemend
Söylerim lafz-ı ḥaḳıḳat diñle ey hūş-mend

Muntazır iḥsānuña dāim bu dil-i derd-mend
Ey canānım kesme lütfuñ bu Rāsım-i bīçāreden

Şütür eyitdi ³⁷⁸المجاز قنطرة الحقيقة didiñ ḳanı bunda ḥaḳıḳat işbu kelāmda (6)
rāyiḥa-yı ḥaḳıḳat-ı istişmām olunmadı ḥaḳım eyitdi işbu mecāz-ı zımnında ḥaḳıḳatı
(7) beyān itdüm velāḳin sen mezāyāsına varamadıñ çünki ‘inde işılāḥu’l-uşşāḳ-ı
Leylādan murād Mevlā-yı muta‘āl ḥazretleridür nāḳadan murād cismdür peçeden (9)
murād ‘alāyık-ı dünyādur sengistān tarḥdan murād dünyāca kesr-i nüfūs olup (10)
ḥalka menfūr olmaḳdur

Bu maḳamda ne ḥüb dimişler ḥaḳḳa vāşıl olmaḳ (11) dilerseñ ḥalka menfūr
olmadan pādişāḥ ḳonmaz sarāya ḥāne ma‘mūr olmadan (12) bundan ma‘lūm oldu ki
Mecnūn-ı āgāḥ ser u kāf u nūn nāḳadan fākaya ve (13) dürüstlükden şikestelige vāşıl
olmadıḳça seferi gāyetine ve seyrī nihāyetine (14) irmeyüp rü’yetine ḥıyām-ı Leylā-
yı mecāziden maḥbūb-ı ḥaḳıḳıyyeye ḳarīnū’l-‘ayn (15) ve zumerām olmadı çünki
‘āşık-ı şādık vārın virmedin mecāz-i yārini (16) görüp yār-i ḥaḳıḳaya irmedi ey şütür
yā seniñ zannuñ bu mudur ki nāḳa-yı cism-i (17) cāndan geçmedin ve muḥālefet
itdiḡiñ nāḳa-yı cismden uçmadan ve geçmeden enfūs-i (18) āfākda maḥbūbuñ nedür
ve kimdir ānı bilmedin maḥbūb-ı ḥaḳıḳi yolunda şarf-ı vücūd (19) ve bezl-i mevcūd
itmedin vuşlat-ı emelinde ölüreseñ böyle yoḳ çekmekde

[50a] (1) iken emele nāil olasin ne an ki olasin belki eleme nāil olursun imdi
(2) saña lāzım olan kendüñi bir mürşid-i kāmile teslīm idüp iḥtimāl ki ol daḡı (3)
ḥüsn-i iḥtişāşın ve āyīn-i irādetde şıdḳ u ḥulūşuñ şafḥa-yı ruḥsārından (4) oḳuyup
cebhe-yi pūr-envārından tuyup ḥezāyan-ı himmetlerin fetḥe āgāz ve bāb-ı ekseri (5)
bāz idüp ol ‘aḫıyyelere maḫzar olup nāgāḥ-gedā iken şāḥ u şāḥ iken (6) pūr intibāḥ
olup beyne’l-evliyā müşār-ü bi’l-benān olmaḡla iftiḥār idesin

³⁷⁸ Mecaz hakikatin köprüsüdür.

(7) **Şütür** eyitdi sizde ki Mecnūnuñ Leylāya ‘āşık olduğı ma‘lūm ve meşhūr olduğı (8) gibi bizde dağı tuyūrdan bülbül-i gülğulūñ güle ‘āşık olduğı ma‘rūf ve mütavātirdür (9) hatta anuñ şayt u sedāsından vaqt-i şubħda mevsim-i gülde ‘āşıklar şöyle (10) dursunlar ġāfilleri dağı ħāb-ı nāzdan ikāz idüp giryān iderler (11) manzūme-i limuħarririhi Beyt

Rūz u şeb derdim dūrūr ġüftār-ı ‘aşk
Bende ħatm olmuş durur esrār-ı ‘aşk

Nālem idüp nāya ta‘līm u nevā
Oldı ‘aşkımdan derūnī pūr hevā

‘Aşk kül yakmış durur cānımda od
Dūd-ı āhımdan felekler durur kebūd

Gülleriñ cānını āhım od ider
Lālenūñ bağrın yakup pūr dūd ider

İşte bu ġüftār-ı belāğatı ol ‘āşık-ı biçāreler ħīn-i istimā‘larında vālih ve sergerdān olup dirler li muħarririhi

Gülistān-ı cihān içre nedür feryādıñ ey bülbül
Seni rencide kim kıldı yā kimden dādıñ ey bülbül

Nedür bu peyveste-yi āh u figān itmek
Bizcileyin gülden ayrıldıñ mı yā bülbül

(19) **Hakīm** eyitdi sizde ‘aşk-ı ħaķikī nābuddur ‘aşk-ı mecāzī bülbülde var ise [50b] (1) maṭlūbuna nāil olmadığından ħālet-i cezbede ħalup figān ider ve bu ise (2) beyne’l-uşşāk merġūb bir ħaziyye degildür ‘ādetā bu keşret ġūy ve şamaṭadan ‘ibāret (3) olup esrār-ı ġüli ‘alenen herbir bāğçe-yi nāmaħremde keşfden ‘ibāretdür bir (4) şahş ki ma‘şūķunuñ esrārını keşf iderse ħānūn-ı ‘uşşākundur ki (5) anı der-i ma‘şūķdan ṭard iderler senuñ bu bülbül didiğiniñ maħbūb ħapusından (6) maṭrūd olmuşdur **Hakīm** eyitdi benī Ādemde teslīm ve tefvīz-i umūr (7) ve tevekkül-i tām vardur ki işbu ħāşşa insāndan mā‘dāya i‘ṭā olmamışdur

(8) **Şütür** eyitdi ‘ilm-i ādāb ve münāzara görmemişsin zīrā ħānūn-ı münāzara bir (9) baħşdan ve yāħūd bir delīlden delīl-i āħara intikāl cāiz degildür çünki (10) baħşimiz ‘aşk üzere iken diger baħş olan bāb-ı tevekküle intikāl itdiñ aşlā (11)

beynehümāda cihet-i cāmi‘a yokdur didikde **Hakīm** eyitdi fi’l-ḥaḳīka bir delīlden (12) delīl-i āḫara intikāl cāiz degildür egerçi delīl-i evvel ile işbāt müdde‘ā olunmazsa (13) ḥuṣūṣā ki bāb-ı ‘aşqda delā’il-i ḳavīyye ile işbāt-ı müdde‘ā olunmuşken sizi (14) diger yüzden iḳnā‘ ve ilzām itmek için bāb-ı tevekkül baḫşına intikāl itdüm (15) nitekim Nemrūd-ı mutemerrid Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām efendimize su’ālinde Rabbiñ Te‘ālā (16) ḳullarına ne işler didikde ol Ḥazret daḫı cevābında yuḫyi ve yumītu diyü (17) cevāp virdikde Nemrūd daḫı maḫbūshāneden iki ḳātil çıkārup (18) birini ḳatı ve digeriniñ sebilini taḫliye itdükde Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām (19) işbu da‘vāyı terk idüp delīl-i āḫara intikāl ile benüm Rabbim ṣemsi maşrıktan [51a] (1) maḡribe götürür diyü cevāb buyurdular ol vechle bir delīlden delīl-i āḫara (2) intikāl cāiz olduḡı ḳavl-i Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ile müşbetdür **Şütür** (3) eyitdi murādım laṭifedür aralıḳda cümle-i mu‘tarīza olmaḡ için su’āl (4) itdüm evvelā teslīm neye dirler beyān buyurıla

Hakīm eyitdi teslīm oldur ki (5) ‘ālem-i ḡaybdan zuḫūra gelen umūra raızı olmaḡdur meşelā ḫavādiş ü nevāib-i (6) rüzḡār ile ḫırşıñ helāk olması vaḳtinde ḫükmi Hudāya rızā virüp (7) terk-i i‘tirāz ide ve belā-yı ızdırāb ve ta’līm-i inḳiyād cānibine gide bu taḳdırce (8) teslīm ol kimesneye müyesser olur ki ḳazā vü belānuñ vuḳū‘ meşiyet-i Hudā iledür (9) ve meşiyet-i Hudā ‘ilm u hikmete tābi‘dir li ḫikmetiñ olan ‘abeş olmaz ve ḫakīm-i (10) muṭlaḳa i‘tirāz lāzım gelmez çünki sırrı ma‘lūm olmayan şeyde ‘abdiñ şānı (11) teslīm olmaḡdur ve ḳazā-yı ḫaḳḳa kendüyi muṭi‘ ḳılmaḡdur teslīm mertebesinde (12) olan zātıñ ḫāl u şānı budur ki eger bu ‘ālemda ‘aḳla muḫālif ve ḳalbe (13) müzāḫim ve ḫuzūra māni‘ baızı aḫvāl görse meşelā şāh-ı zālimiñ melik-i ‘ādile (14) zafer bulması ve yāḫud bir ümmetiñ enbiyā u evliyāya ezā ḳılması ve yāḫud bir (15) cāhiliñ bir ‘ālime ḡālib olması ve ‘ālim-i ‘āḳılıñ zelīl ve maḫrūm ḳılması (16) ve bunlar emşālī ‘aḳla muḫālif ve ḳalbe müzāḫim her ne şey görse ve her ne aḫvāl (17) müşāhide ḳılsa i‘tirāz ḳılup perākende ḫātır olmaya zīrā bu cümlesi (18) kemā kāne vācibü’l-vuḳū‘dur ve muḳteziyyāt-ı ḫaḳāyık ve isti‘dāddur (19) ve dükeli ḫikmet üzere olup ‘abeş degıldür ḫatta Nemrūd ‘aleyhi’l-la‘ne

[51b] (1) Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmı nārü’l-eyḳāda te’essüf idüp ḫüddāmına (2) emr eyledi ki İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmı nārü’l-ilḳa emrinde te’ḫir ḫayr

görünüyor (3) şimdilik müsāhele olunsun ki İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām fi-nefsi’l-emr bir maḳbūlü’s (4) sīret ve şāhibū’l-emānet marzīyu’l-ef’āl ve ḥüsnū’l-ḥiṣāl zāt dur eger (5) ma’būdum olan eşnāma şetmi terk iderse bu ḥuşūşda maḳbūl-ı ḥāzretim (6) ve maḳbūl-ı ḳurbetim olduğunu kendüsini ḥāberdār idiñ şāyed ki sebep-i dūşnāmdan (7) fāriḡ olursa mazḥar-ı ‘afvım olur diyu fermān idüp ol peyk-i nāpāk (8) daḡı der-‘akab maḥallū’l-eyḳāda vāşıl olduḡda ol Ḥalīl-i ḥıllat bunı gördükde (9) derūn-ı dilden ol evvāh-ı ḥalīm hemān bir āh itdükde ḳıyās itdiler ki ehl-i evlād (10) ‘aşāirinden iftirāḳa ve bu ihānetle ihtirāḳa āh ider ola diyu bu maḥall-i (11) ḡanimet bilüp ve dininden rucū’a ṭama’ gelüp didiler ki yā İbrāhīm buña (12) maḳām-ı ḡargara ve cān-ı ‘azīz ḥulḳumda āh serdiñ sūdmend olmaz ḳünki (13) rūḥ ‘azīz ü lezīzdür kendi yediñle resinūñ ḳāk idüp öziñi berdār (14) eyleme Nemrūd-ı ḡümrahdan cümleten ricā vü iltimās idelüm ve ile’l-ān cezā yimekten (15) vazgeçürelim sābıḳān irtikāb itmiş olduḡuñ fi’il-i şenī’a istiḡfar eyle (16) didiklerinde ol Ḥalīl āh-ı evveliñden eşed bir āh daḡı serd idüp (17) felekde melekler ağlayup def gibi sīne döv diler Ḥāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām (18) buyurdu ki ey gurūh-ı bī-āḡāh ve ey ḡāfilān-ı nā-intibāh ḥayāt-ı fāniye için (19) ḥayāt-ı bāḳīye’-yi ṭayyibenūñ ser-i müyına dūnyā vü māfihāyı virmem li-muḥarririhi [52a]

Bütün dūnyāyı virseler virmem senuñ bir müy-ı nāciziñ
Deḡişmem misk-i çine anber-āmiziñ

Beni yolumdan alı ḳoymayın diyüp ricāmend oldı (3) ise bu gurūh-ı bī-intibāh cehāletleriyle işbu kelām-ı sefāhata ḥāml idüp didiler ki yā İbrāhīm nāşihīñ pendinden i’rāzkār ‘aḳl degüldür didiklerinde

Gel ey nāşih ḳo pendı ḥāl-i dilden bī-ḥabersiñ sen
Beni bend eyledi ol ḥaḳḳ bilmem ne dersiñ sen

Ba’de zā bāzū-yı zūr ile mencā (7) olucaḳ Ḥāzret-i Cibrīl-i emīn قال يا ابراهيم
³⁷⁹سل حاجتك ya’ nī bu maḥal-i maḥalli (8) du’ādur ḥācet dile diyü du’āya terḡīb buyurduḡda ³⁸⁰قال اما اليك فلا (9) ya’ nī yā Cibrīl senden aşlā ḥācetim yoḡdur diyü Cibrīlden böyle bir maḥal-ı (10) muḥāṭırada ilticā itmege ‘ār idüğini fehm idüp

³⁷⁹ dedi ki, ya İbrahim sor hacetini.

³⁸⁰ dedi ki, ama sana ise olmaz.

buyurdu ki ³⁸¹ سل حاجتك عن الله ya‘nī ḥācetiñi Cenāb-ı Haḫdan taleb eyle fırsat fevt olmadan (11) didikde ³⁸² فقال حسبي عن سؤالی عمله بحالی ya‘nī Ḥāzret-i Fa‘aliñ benüm ḫālime (13) ‘ilmi su’ālimden muḡnīdür

Ey Cibrīl bu demde baña şudā‘ virme diyü ricā eyledikde (14) hemān ³⁸³ فَلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ‘ināyetden seḫāb-ı irādet müterākim olup ḫiṭāb-ı müsteṭābı nāzil olduḫda der-‘akab semādan emṭārü’ṭ-ṭāfın (16) şab itmekle nār-ı Nemrūd ol cihetle müntefī oldı bundan münfehemi oldu ki kenz-i (17) hidāyet ve genc-i ‘ināyet ṭāleb-i ‘inān-ı irādetin rızāyla dest-i dildāra teslīm imiş (18) ‘abde lāyık olan budur ki her hālını Haḫḫa tefvīz eyleye ammā tevekkülden tefvīz (19) evlādur zīrā tefvīz min ḫayṣi’l-ma‘nā tevekkülden evsa‘dur ve min ḫayṣi’l-işāret

[52b] (1) andan elṭafdür ve li hazā tevekkül ba‘de vuḫū‘i’s-sebeb ḫāşıl olur ammā tefvīz (2) hem ba‘de vuḫū‘u’s-sebeb ve ḫalbe vuḫū‘i’s-sebeb olur Ḥāzret-i Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selām (3) evlādınıñ ḫıfzında ³⁸⁴ دَخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ buyurduḫı bu tevekkülüñ ba‘de’l-vuḫū‘udur ki Ḥāzret-i Ya‘kūb (5) evlādına şiyāneti içündür

Ve Ḥāzret-i Resūl ‘aleyhi’s-selām aṣḫābıyla idi (6) didiler ki müşrikler zāt-ı nübüvvet-mübāñızı ḫatlı itmeye cem‘ oldular didiklerinde (7) iş bu āyet-i kerīme bu ma‘nāya delālet ider ³⁸⁵ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ āyeti buña (8) ba‘de vuḫū‘-ı sebebdür sebep müşriklerden kendülerini şiyānetdür ammā tefvīziñ (9) ḫabl-e vuḫū‘-ı sebep olduḫına mişāl Ḥāzret-i Nebī ‘aleyhi’s-selāmıñ vaḫt-i nevmde ³⁸⁶ يوظيف تركت إليك يوظيف تركت إليك (11) ḫavl-i şerīfidür ve ba‘de vuḫū‘-ı sebep olduḫına mişāl

³⁸¹ sor hacetini Allah tan.

³⁸² dedi ki, yaptığım amelim kafidir sorularıma

³⁸³ dedik ki, ey ateş İbrahim’e serinlik ve selamet ol.

³⁸⁴ Ve şöyle dedi: “Ey oğullarım! Bir tek kapıdan girmeyiniz. Ayrı kapılardan giriniz. (Yusuf /67)

³⁸⁵ kesinlikle insanlar sizin için toplandılar.

³⁸⁶ Allahım! Kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşimi sana ısmarladım. (Buhârî, Vudû‘ 75; Müslim, Zikir 56-58; Ebû Dâvud, Edeb 98)

387 وَأَفْوَضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ āyet-i (12) kerīmesidür ki āl-i Fir‘avnūñ emrini Cenāb-ı Hāḳḳa tefvīzdür burada sebep (13) Fir‘avndan ḥavfdür tefvīz ile tevekkül miyānında ‘umūm ḥuṣūṣ muṭlaḳ vardır (14) tefvīz e‘amdur ve tevekkül-i āḥaṣdur

Üṣtūr eyitdi tevekkül nedür beyān buyrula (15) ḥakīm eyitdi tevekkül bu ḥadīṣ-i ṣerīfle ṣābitdür ki ‘an İbn ‘Abbās raḍiyallāhu anhumā ḳāle Resūlullāh (16) ṣallahāhu ‘aleyhi ve sellem

388 تَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَرْفُونَ وَلَا يَنْتَطِرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (18) aṣıl tevekkül ḥavāṣ ehlidür ki umūrların Cenāb-ı Hāḳḳa tefvīz ve esbāba (19) teṣebbūs itmeyüp rızıkların Cenāb-ı Rezzāḳdan temennī iderler ḫatta Ḥazret-i Dāvūd [53a] (1) ‘aleyhi’s-selām yedi maḥalde muḥākeme-i āḫiret icrā buyurmuşlardur birisi daḫı (2) ehl-i tevekkül muḥākemesidür bu Mesnevī-yi ṣerīfde mufaṣṣālān beyān olmuşdur (3) Üṣtūr eyitdi beyān buyrulması mercüdür

Ḥakīm eyitdi bir tācir var idi (4) ticārete gidüp gelürken vilāyetine ḳarīb maḥalde nā-bedīd olmuşdı ve ḥānesinde (5) bir ṣaḡīr oḡlı ḳalup büyüdükte mā ḥazar ṣarf idüp ḳūt-ı yevmiyeye (6) muḥtāc idi ve bu ḫalde taḫṣīl-i kemālāt idüp ammā dūnyā ḥuṣūṣunda külliyen (7) ıztırāba dūṣ olup aḳrabā-yı ta‘alluḳātı ise ḥ‘āce-zādeyi ṣan‘ ata (8) sevḳ itdükçe der idi ki beñim ḫelāl rızḳımı Rezzāḳ-ı ‘ālem ayaḡuma ṣalar diyü (9) kesbe taḳayyud itmeyüp rüz (u) ṣeb ṣavt-i bülend ve nidā-yı ‘āliyle yā Rabbi’l-erbāb (10) ben esīr baṭṭāl ve kāhil ḳūluñam ḫelāl rızḳımı min-ḡayr-ı kesb ü meṣakkat baña (11) vāṣıl eyle tā ki sāye-i lüṭfuñda bir ḫoṣca geḫineyim diyü her yerde münācāt (12) ider idi bunu istimā‘ idenler yā yave-ḡūy ve beyhude-būy diyü eblehe (13) nisbet iderler idi ve kendü daḫı cevāb ider idi ki bir ehl-i ḫāl mütevekkilen- (14) ‘alāllāhi Ka‘be-i Beytū’l-ḫarāma teveccüh ḳılıp bi-ḡayrı zād bir beriyeye sülük itmiş (15) idi lākin devām-ı vuzū’ ve teyemmüme ‘adem-i iḫtiyāc için bir devl ve resen (16) getürmişdi ittifāḫen berīyye içre bir fezāda tevzī’ lāzım olup keyfū’l-ḫāl (17) diyü dīde-i ṭaleb her ḡuṣeye dā’ir iken görür ki bir maḥallde ḫayrānlar (18) cem‘ olup āb-ı zelāl içerler hemān dergāh-ı ‘azimete ḫamd idüp ol cānibe (19) meyl ü teveccüh ḳıldıkda ol behāyimler perākende olup ṣūya ḳarīb

387 Bütün işleri Allah’a havale ediyorum.

388 Ümmetimden cennete yetmiş bin insan hesap vermeden girecek, onlar aşırı gitmeyenler ve sınırı aşmayanlar ve Rabbine tevekkül edenlerdir.

olduğda [53b] (1) rü'yet ider ki şu yāb yāb ğavr idüp vāşıl olduğda tamam ka' r-ı cāhda (2) maḳāmına vāşıl olmuş gördükde münācāt itdi ki ey benüm Perverdigārim (3) iş bu behāyim-i murādın yer yüzünde iḥsān buyurduñ ve bu 'abd-i 'āciz ki anlara (4) nisbet insān-ı mükerrerem ve cüyende-i ḥarem iken ḥikmet-i ḥafiyeyñ nedür ki bu 'āciz (5) ḳūluñ geldikde irāde-i rubūbiyyetiñ ile ol şu ğavrı olup nā-bedīd oldı (6) didikde hātifden ğuş-ı hūşına bu ḥiṭāb-ı 'itāb vāḳi' oldu ki ey ḳāşid (7) ḥarem-i ḳıbletü'l-kül ve ey mübtelā-yı vārṭā-yı āb-ı gil iş bu ḥayvānāt-ı ser-cāha gelüp (8) şü-yi ḳa' r-ı çāhda gördüklerinde cümleten yüzlerin semā-yı raḥmete tūtup tazarru' (9) ve niyāz itdiler ki ey Rezzāḳü'l-berāyā bilürsin ki insān gibi delv ve resenden (10) ālāt-ı esbābımız yoḳdur ve senuñ faẓl u iḥsānuñdan özge penāh olmadığına (11) 'ilm-i ezeliñ muḥiṭdür bir muḳteẓā-yı raḥmet şāmilim anlara murādların suhūlet (12) ile i'tā ideyim ve sen ki insān-ı mükerrerem iken seni murādiña meşāḳḳat ile ayır (13) görem delv ve reseni ittikāl itmiş señ ki mesās-ı ḥācetde anuñ ile 'amelüñ (14) bitüresin

Bu gedā ol behāyīm ḳadar olmadı mı ki murād-ı 'ācizānemi bizzāt (15) müsebbibü'l-esbābdan istirḥām idüp ve bilā-meşāḳḳat rızḳ-ı maḳşūmum bi'tabi' (16) ayağıma gele ḥānesine 'avdet eyledi kemā fi's-sābıḳ da'vāt-ı müstecābasına (17) iştiğālde iken nāğāh bir dem ğāv-ı semīn-i Zü'lḳarneyn mesāḥalarıyla (18) ḥ'āce-zādenüñ ḳapusını daḳ idüp zor ile feth-i bāb idüp ḥavlusına (19) du'ā-yı ḥay diyüp duḫūl itdükde ³⁸⁹ هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَصَدَّقَ اللَّهُ [54a] (1) der-'aḳab ğüyā hediye-i ḥāceyāndur bāliḡü'l-ka'be olmuşdur diyü ḳavāyim (2) idüp a'lā şavtla tekbīr ḳılıp ba' dez-zebḥ selḥ-i cilde ve tefriḳ-i laḥm idüp (3) ehl u evlādı ḳalb-i kebāb ğayretinde iken nāğāh şāḥib-i baḳar eserine tābi' olup (4) ḥ'āce-zādenüñ ḥānesine duḫūl itdükde görür ki baḳara-yı mezbūḥ ve cild-i (5) sülūḥ u laḥm-ı meşrūḥ hemān feryād idüp didi ki ey zālīm-i ḥarām-ḥor ve ey (6) sālūs-ı bed-kirdār bu ne cesāretdür ki benüm ḥarrāsemi ḥırş ile zebḥ idüp bu ğüne (7) ḥıyānet idesin

Pes ḥ'āce-zāde cevābında ey evbāş-ı ḳallāş ve ey şerīr-i (8) bed-ma'āş bu ne cāy-ı şekvā ve ne maḥall-ı ğarāzdur ki benüm ḥelāl-i rızḳ-ı mevsūḳum (9) baña vāşıl olmuşken beni zūlme nisbet idüp üslūb-ı sālūs-ı selfe (10) teşbih ḳılıp da'vā-yı cey'ān ile ḥelāl rızḳımı şūret-i mazlūmede (11) elümden alup baña zūlm idersin

³⁸⁹ Bu Allah'ın vaat ettiği ve doğru olduğudur.

böyle bāṭıl da‘vā kavī ve beyhūde şekvā (12) eşkālindür ƙalbiñden yū didikde şāhibü’l-baƙar cevābında ey gedāy-rūy (13) ve ey perişan-gūy bu ne bü’l-‘aceb haberlerdür ki guft-ı gūy idersin ve hilāf-ı (14) hūkm-i Tevrāt-ı bāṭıl taħakküm eylersin ve bu mezbūh benüm baƙarum ‘icledür sen ne vechle (15) helāl rızkımdur diyü feryād idersün h̄‘āce-zāde cevābında yedi senedür ki (16) Hāzret-i mucībü’d-da‘vāte helāl rızkıımı baña irsāl eyle diyü tazarru‘dayım (17) hāşā ki ol dergāh-ı ‘izzetden bu ƙadar müddetde zirā‘at üzre olan (18) sālīkini maħrūm ve gā‘ib ide

Şāhib-i baƙar cevābında dir ki eger bu maƙūle (19) bir hücec-i ƙavīyyen varsa ibrāz eyle ve illā muhālif-i Tevrāt-ı şerīf ƙıl u ƙalı [54b] (1) terk eyle bu hengāmda ahālī maħalle cem‘ olup bu ‘acībeye vāƙıf olduklarında (2) h̄‘āce-zādeyi taħmīk birle haƙ baƙar şāhib-i baƙar yegdür bunuñ gibi beyhūde kelimāt (3) u jāj-hāydan hāşıl yūri imdi baƙarayı yā mezbūhān şāhibine red eyle (4) ve yāhūd ƙıymeti verilsün diyü nuşh u pend itdüklerinde pend-i mezkūrları (5) revzen-i sem‘ine duhūl itmeyüp kemā fi’s-sābık cevāp virdikde bi’z-zarūrī (6) hākime mürāca‘at revā görüldiği tarafına faşıl-ı hiṭāb ola ve her birisi (7) hākimü’ş-şerri‘den cevābın alup iƙnā‘ ola meger ƙarn-ı sa‘ādetde hākimü’ş-şer‘ halifetullāh fi’l-arz bi’t-tūl ve’l-arz seyyidinā Hāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām (9) idi ki şāhib-i kitāb-ı müşerref

وَأْتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخُطَابَ³⁹⁰

idi (10) çünki hużūr-ı pür lāmi‘u’n-nūr Hāzret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāmda maħall-ı hudūda (11) hāzır oldılar ise der-‘akab şāhib-i baƙara da‘vā-yı meşrūhasını (12) taƙrīr ve ta‘bīr-i ‘ani’l-merām idüp iş bu fehvā-yı da‘vāyı ma‘lūm-ı nübüvvet-me‘ābları (13) olduƙda h̄‘āce-zādeden müdde‘āsına muṭābık beyyine tāleb olunduƙda (14) yine kemā fi’s-sabık müdde‘āsı silkine sālīk olup şöyle ifāde-i merām (15) eylediği yā nebīyellāh yedi seneden berü

لَيْلًا وَنَهَارًا سِرًّا وَعَلَانِيَةً³⁹¹

Hāzret-i mucībü’d-da‘vāt-ı sāmī‘u’l-eşvāddan tazarru‘ u niyāzda bulunduğum ma‘lūm (17) risālet-me‘ābları olduƙda benüm helāl rızkıımı sevƙ buyurup tālī‘im kūh gibi burc-ı (18) şūrda tūlū‘ itmiş olup bu şevri ben ƙulına iħsān

³⁹⁰ Biz ona hikmet ve değişik hitabetler verdik.

³⁹¹ Gice ve gündüz gizli ve aşikar.

buyurmuşdur (19 iş bu kimesne merzūk helālimi yed'imden aḥz ve ekline māni' olup tam'-ı ḥām [55a] (1) ile rāh-ı şirrete sālīk olur bu ḥuşūşda emr ü irade-i Ḥāzret-i risāletüñdür didikde Ḥāzret-i Dāvūd 'aleyhi's-selām bu cevāb-ı ğaribeye istiġrāb idüp (3) buyurdılar diler ki yā recül bu ḥuşūşda ibrāz itmiş olduġıñ cevābıñ bu ise mesmū' ve iltifāta şāyān degüldür eger ğayr-ı ḥüccetiñ var ise irād eyle ve illā bu maḳāmda beyhüde maḳāl taz̄yī'-i ḥāl belki mūrīş-i vebāldür (6) diyü ḥ'ace-zādeye ḥiṭāb buyurduġlarında ol daḡı üftāde zārī vü girye (7) ile ifāde-i merām eyledi ki ey muḥāṭab

392 إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْعَدْلِ

bundan ğayrı ne ḥüccet olsun ki yedi seneden berü dergāh-ı (9) mucībü'd-da'avāta bu ḥuşūşda tazarru' ve niyāz-kerdeyim ol ki cenāb-ı ḥāzretiñe (10) cümleden i'lāmdur ki Nemrūd-ı mütemerrid ve Fir'avn-ı bī-'avn 'aleyhimā māyestehiḳḳān mülküñde (11) iştirāk da' vāsın idüp belki 393 أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى

demdemesiyle rubūbiyyet (12) ve 'ulviyyet da' vāsın kıllular iken anlarıñ dünyevī ḥācetlerin rāvī kılan merām-ı (13) maḳşūdların iḥsān buyurmuş iken ba' id midür ki bu faḳīr-i muḥtāc ü muvaḥḥid (14) olan ḳulunı bu cüz'î murādım dergāh-ı saṭvetinde ḥayz-ı ḳabülde olmaya (15) yā Nebiyellāh nūr-ı ḥaḳla nazār buyur bu ḳavli ki ḳulm ile ğādri mücib olmasun (16) diyü tazarru' ve feryād ḥadden aşırıldı ol ḥāzretiñ ḳalb-i 'ulyālarına (17) suḡan-i sūz-nākī te'sīr idüp buyurdular ki yā şāḥibe'l-baḳar egerçi şüretde (18) ḥaḳḳ saña müteveccih ammā bu kārī te'hīr idüp ferdāya şalmaḳ evla görüldi (19) bir dem şabr u ārām ile inşāallāhu'r-raḡman ferdā ḥaḳḳ ne ise icrā vü faşl [55b] (1) olunsun ve bir ferde ḳulm olmasun pes şāḥibü'l-baḳar ḥāh nā ḥāh (2) rızādāde olup ol gice cenābları tazarru' da ḳıyām ve bu vaḳ' a-yı (3) 'acībenüñ inkişāfında ihtimām-ı tām gösterdikde bi-iznillāh bu sırr-ı mektūma (4) muṭṭali' olup ta' accübde iken irte ḥaşmeyn ḥuzūr-ı maḥkeme-i kübrāya ḥāzır oldular (5) ammā şāḥibü'l-baḳar kendüye ḥakim olmaḳ ḥuşūşında ilḥāḥ idecek

Ḥāzret-i (6) Dāvūd 'aleyhi's-selām sırr-ı mektūmdan zerre istişmām idüp buyurdular ki (7) ey müddei' -i kezzāb yürü beni söyletme baḳar da' vāsından ferāġat

392 Kesinlikle biz seni yeryüzüne halife seçtik, insanlar arasında adil bir şekilde hüküm et.

393 Ben sizin en yüce rabbinizim (Naziat /24)

eyle yoksa (8) esrār-ı maḥfiden çok nesnelere münkeşif olup beliyye-i ‘āmmeye mübtelā (9) olacağından ğayrı beyne’l-enām ḥazīl-i benām olursıñ ve bu ḥükme gerçi rāzī (10) olmazsañ kendi raķibiñ ḥāce-zādenüñ kavli olmasında ḥükm ederim (11) ve daḡı buna da rāzı olmazsañ cem‘-i mā-melekiñ bunuñ mülki olup ve ehliñ (12) daḡı cāriyesi ve evlādiñ cümle ğulāmı ve aması olduğına ḥükm iderim (13) yūri Ḥazret-i Settārıñ settārīyyet şıfatıyla pūşide buyurduġı aḥvālī (14) āşikāre olmadın cümle taḡt-ı taşarrufuñda ve ḥavza-yı mülküñde olanı ve (15) nefsiñi daḡı iş bu miskīne baġısla yoksa sırr-ı maḥfi zūhūr iderse (16) intikām-ı ḥaḡḡ ile ğarām-ı tamāma düşersin diyü hafiyeten şāhib baķaranuñ (17) ğūşına inhā itdükde ol daḡı ey zümre-i müslimīn vāveylā ki Ḥazret-i (18) Dāvūduñ baş-ı zeminde şadā-yı ‘adlı münteşir olmuş iken ve her bābda ‘adlı u (19) dādı bilinmiş iken benüm ğāv u netācım ḥuşūşunda muḡaddemāt müselleme [56a] (1) netice verdirmeyüp belki ḥilāf-ı mestūr Zebūr ve ‘aks-i kıyās āyāt-ı Tevrāta (2) netācım olan ol ğāv mülküñü bir müflise berāy-ı ḥāḡır ḥükm-i zulm itdigidinden (3) ğayrı şer‘-i cedīd iḡdāş idüp ehl u evlād ve sā’ir emlak ve kendü (4) nefsiñi bu bir müflise teslim ile diyü ol zulmünden taḡmīl-i mā-lāyuḡāḡ ider (5) diyü nālān ve sine ğūyān ve bu ğūnā şekvālar ile fiġān idüp vāveylāyı (6) ḡoparup herkesiñ cigerini kebāb eyledi

Mesnevī:

Ey müsülmānān beyāyīd-i ber belā
Eş’-şālā hengām-ı zulmest es-şālā

diyü giryān u sūzān ve a‘lā-yı şavt (8) ile i‘lān-ı ḡāl sāmi‘ ahālī-yi Medīneye memlū olıcaḡ lā-cerem her işden (9) bu ḥükmüñ ḥilāf-ı şer‘-i Tevrāta olduğın bilüp hazā şey’ün ‘ucāb diyü ḡuzūr-ı (10) lāmi‘ u’n-nūr Ḥazret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selāma cem‘ olup ‘ala ḡarīķi’l-levm (11) ve’l-istikşāf didiler ki ey seyyidinā ve seyyide’l-kül sāye-i ‘adālet ve medārīñızda (12) revā görölmez ki bu maḡūle zulm-ı şarīḡ zāt-ı risālet-me’ābiñızdan şaḡrā-yı vücūda gele (13) revā midur ki bāb-ı ḡikmetden rücu‘ birle iḡḡāḡ-ı ḡaḡdan devr ola (14) ve bu sırr-ı mektūm her ne ise müştemir ḡalmayup lisān ile beyān oluna ve illā (15) bu ḡuşūşda iḡdām-ı za‘ife-i ümmet mütezelzildür Ḥazret-i Dāvūd buyurdu ki (16) iş bu müdde‘i ğāv ve siresen ol miskīn ḥāce-zādenüñ bābāsı (17) ḥācenuñ ‘abd-ı memlūkī imiş ve zecvesi daḡı cāriyesi olmaġla ol vechle (18) cümle māmeleki daḡı ḥācenuñ olup bu ‘abd-i siyāh-kār ḥācesini ḡatlı

(19) idüp cümle māmelekini taht-ı taşarrufuna alup bu şehirde güyā aşhāb-ı şervetden [56b] (1) olmuş bu h̄āce-zāde daḥı bu fakr-ı hāle mübtelā olduğunu bilürken ve emvāl daḥı bunuñ olduğunu iz‘ān itmişken bāri nevrūz-ı eyyāmda olsun (3) hediye tarīkiyle bir şey’ verip hālını tefakḥud itmez idi Ḥazret-i ḥakīm-i muṭlaḥ (4) rabbū’l-feleḥ murād buyurdu ki bu miskīni mülk-i mevrūşına vāşıl kıla işbu (5) gāv-ı meserret-me’ābı göndermiş idi ki bu bahāne ve muḥākeme ile ḥaḥḥ-ı müstahāḥḥına işāl eyleye lakin bu vaḥ‘anuñ kemāl-i zuhūrı ve da‘vānuñ ḥüccet-i keşfi filān şahrāda (7) ḳadīmden filān şecere-i ‘azīme tahtındadır ol maḥalle ‘azīmete mevḳūfdur (8) diyu va‘d-i kerīme buyurmağın ertesi bu sırra itlā‘ için ‘avām u ḥavāş (9) vażī‘ u şerīf bu kār-ı ğarībeden ‘arīf olmaḥ için taht-ı şecereye cem‘ (10) olduklarında ol faşlü’l-ḥiṭāb Ḥazret-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām ol zālīm maḥzūlı iḳān idüp ‘āmm u ḥavāşsa ‘ibreten lil-hā‘īnin i‘lāna ḳabl-i (12) nebevīden fermān şadır oldu ḥuzūr-ı şer‘-i şerīfde ‘adālet şandālyesine (13) ba‘de’l-ḳu‘ūd müdde‘ī ve müdde‘ī aleyh daḥı ḥazır oldukları ḥālde müdde‘ī gāv-ı merḳūm (14) kemā fi’s-sābıḳ da‘vā-yı meşruḥasını tizkār ve müdde‘ī aleyh daḥı sālifü’s zıkr (15) tevekkül-i tām aşhābından olup rızḳ-ı maḳşūmasını ekl ile müdde‘ī-i merḳūmuñ (16) kendüsine duḥul ve ta‘arruż olunmamasını ṭalep eyledikde her tarafından sāmi‘in (17) ‘acabā bu sırr-ı mektūm ne ola diyu ḳarīb u ba‘idden ḳulaḥ ṭutarlar idi (18) iş bu şıdḳ-ı maḳāla güvāh olmaḥ için taht-ı şecere ḥafır olunduḳda buyurduḳları (19) gibi ol miskīn dem-i maḥremīye maḥlūṭ ve nām-ı meşşūm-ı zālīm üzerinde maḥlūṭ [57a] (1) çıḳup ve şāniyen serberīde-i h̄āce zuhūr u dem şehadet-i levḥa-yı ruḥsār ve (2) cebhe-i pūr-enverinde ene’l-zālūm şehādetin gösterdikde ol ḥazretiñ bu mu‘cize-i (3) bāhiresi ezherün mine’s-şems olucaḥ hemān-dem ḥalḳ arāsında feryād u fiḡān (4) ḳubbe-i āsumānı doldurdu ve Ḥazret-i Dāvūduñ ḥükm-i sābıḳın bi-muḳteziye’z-zāhir (5) inkār idenler derhāl sikkīn iḳrārıyla zünnār-ı inkārı ḳaṭ‘³⁹⁴ *أَمَّا بِاللَّهِ وَبِحُكْمِ رَسُولِهِ*

(6) diyüp ‘özr-künān pāy-i şerīflerine düşdüklerinde ol ḳātil-i zālīm ḥāmil-i cerāīm (7) ve’l-mazālīm mācerāyı ber-vech-i meşrūh iḳrār ve i‘tirāf eyledikde bir nehc-i şer‘-i (8) şerīf ‘ala mucīb-i iḳrāra ḳışāşına ḥükm-i şer‘ī lāḥıḳ olduḳda ba‘de’l-ḳışāş (9) ol ḥāyinūñ emlāk-ı mevrūşe ve riḳāb-ı maḥrūsasın ol (10) şāḥib-i tevekkül olan h̄āce-zādeye teslim olunup icābāt-ı da‘vāt (11) ve ḥuşul-ı murādāt

³⁹⁴ Allah’a ve Resulü’nün hükmüne iman ettik. (Nur/47)

müyesser oldu işte bu kışsa-yı ğarībe Meşnevī-yi şerīfde (12) mezkūrdur diyü hākīm-i pūr-hikmet ‘kaṭ’-ı kelām eyledi

Üştür eyitdi iş bu (13) każiyyeñ mühmeldür zīrā insānuñ küllisi murād degildür ve ba‘zı havvāş-ı (14) erbāb-ı tevekkülden ise bu da e’n-nādiru ke’l-ma‘dūmdur yok insāndan ‘avām (15) murād olunursa bu fazīletden ma‘dūd olup eşrefiyyeti mucīb olamaz (16) zīrā bizlerde dağı haşlet vardur ez-cümle ‘av ‘aviler tarīkde yatarlar (17) ve kapu önünü beklerler eger erbāb-ı hamıyyet mürüvvet idüp bir loğma nān virirler (18) ise ekl idüp şükr iderler egerçi yedlerine bir şey geçmez ise şabr (19) iderler dahā bunuñ gibi nice bizlerde erbāb-ı kanā‘at vardur ki hadd-i [57b] (1) pāyānı yokdur

Hākīm eyitdi sen de kelāmıñı mühmel bırağdıñ insānuñ yedīne (2) rızq-ı maḵsūmı vāşıl olduğda fuḵāraya bezl u infāk iderler gerçi nā’ıl (3) olmazlarsa teşekkür iderler insānuñ havvāş-ı rızq için kimsenüñ bābını (4) ta‘ciz itmezler ne anlar vüzerāyı bilürler ve ne anlar ‘urefāyı bilürler ancak bunlar (5) der-i Mevlāyı bilürler

Bejt:

Feilātün / Feilātün / Feilātün / Feilün

Rızq için çekme ğam *naḥnu ḵassemnāyı* gözet

Ḵula i’ lāma ne ḥācet der-i Mevlāyı gözet

Üştür eyitdi insānda (7) ol ḵadar zulum ve ta‘addi ve sefk-i dimā vardur ki ḥududullāhı tecāvüz idüp (8) itdükleri cevr u cefādan felekde melekler ağlar zeminde vuḥūş u tıyūr (9) mār u mūr ağlar ḥatta bir dereceye gelmişdür ki ḵardaş ḵardāşı bāba evlādı (10) ümem-i sālifede enbiyālarını ḵatıl eyledikleri meşhūr ve mütevāriddür ezcümle Ḥāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām oğlu Ḥāzret-i İsmā’ıl ‘aleyhi’s-selāmı zebḥ itmesi ḥuşūşı (12) ‘inde’l-müverriḥin meşbūtdur

hākīm eyitdi ey ḥar-ı lā-yefhem ve ey en‘ām-ı lā-ya‘lem (13) ḥaṭā itdük mü’mīn ve müvaḥḥid iseñ ağzıña bir penbe ḵo (14) böyle şey’ söylemeden dūr ol şimdi semādan nār-ı ilāhī zuhūr idüp seni de (15) beni de iḥrāk ider be hey nādān

işitmişsiñ harāsında hālī tōkurlar (16) ammā tūlen ve ‘arzen ne ān haber Hāzret-i Hālīl ‘aleyhi’s-selām hāqqında bu bir ibtilā-yı (17) ‘azīmdür

³⁹⁵ hadīs-i (18) şerifinūñ sırrından gāfilsin ve bu kažiyye emr-i İlāhī ile vuqū‘ bulmuşdur (19) Hāzret-i Hālīl İbrāhīm efendimiziñ bu belāya giriftār olması huşūşuna lisān-ı [58a] (1) tenzil cārī olmuşdur

من أحب أو bu ibāret kütub-ı semāvīden (2) menkūldur ³⁹⁶ هَذَا لَهُوُ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ³⁹⁷ أحب صب عليه البلاء ya‘nī bir bende-i maqbel ki muhib (3) olmağa liyākat buldı lā-cerem kendüsin hedef-i sihām-ı belā ve menzīl-i ‘inā kıldı (4) hemişe sebze-i şadākat-gülzār-ı tıynetde bārān-ı belādan neşv-nümā buldı (5) ve çerāğ-ı muhabbet-hilkatde āteş-i miñnetden rüşen olur ki

³⁹⁸ البلاء للولاء كالذهب للذهب

Şöyle rivāyetdür ki bir gün Hāzret-i İsmā‘īl ‘aleyhi’s-selām (7) şaydgāhdan ruhsār-ı gubār-ālūd ile Hāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmıñ (8) huşūrına geldikde ve Hāzret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāmıñ çeşm-i iltifātla ol (9) āfitāb-ı ‘ālem-tābiñ şafha-yı ruhsārını muṭāla‘a kıldıkda silsile-i kisve-i (10) müşk-bārından her sırr-ı mevecātına bir reg-i peyvend ve şa‘şa-yı cemāl-i pür-nūrından her rişte’-i şu‘ā bir ‘uzvūna bend olup lezzet-i didārında maḥv oldı lācerem (12) sisile-i gayret-i ‘aşq-ı ilāhī müteharrik olup rābiṭā-yı muhabbet-i mecāzinūñ inkiṭā‘ı (13) lāzım geldi ve ma‘şuk-ı müşfik ‘aşık-ı şādıkın ağıyarından kaṭ‘ itmege (14) teveccüh kıldı çün Hāzret-i Hālīl ‘aleyhi’s-selāmıñ qalbini muhabbet-i İsmā‘īl ‘aleyhi’s-selām memlū kıldı vākı‘ında divān-ı kazādan hükm oldı ki ey maḥrem-i (16) serā-perde-i hullet ve ey müktedā-yı ümmet eger cādde-i muhabbetimde sābit-kađemseñ (17) benden gayrıdan rağbeti getür ve meftūnı olduğıñ ciger-kūşeñüñ rişte-i ḥayātına (18) tīg-ı inkiṭā‘ yatur

İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ol uyḥudan bīdār olduqda Hācere (19) eyitdi ey hem-ser-i mihrībān İsmā‘īle tecdīd-i libās birle zīver ver ki dost-ı [58b] (1) mihmānı

³⁹⁵ En çetin bela nebilerin üzerindedür. Sonra evliyaların, sonra onların mislinde olanların, sonra onların mislinde olanların.

³⁹⁶ Kesinlikle bu beyan edilmiş beladır.

³⁹⁷ Kim severse ve içüne sevgiyi atarsa bela üzerine gelir.

³⁹⁸ Bela dost için, altın gibi tutuşmadır.

olur Hâcer bi-ḥasebi'l-işâre ol ḥurşid-i âsumân-leṭâfetiñ sünbül-i (2) kisve-i müşk-
bârin şâneleyüp ve endâm-ı laṭifin elbise-i elvânla müzeyyen kıllup (3) mühey-yâ
kıldıkda Ḥâzret-i İbrâhîm 'aleyhi's-selâm eyitdi bir resen ve bir tiğ daḥı (4) hem-râh
eyle

Hâcer eyitdi yâ Ḥalîlallâh şoḥbet-i aḥbâb-ı sebep râbîṭâ-yı ittişâl olur (5)
tiğ ki kâṭı' dur anda ne münâsib ve mecmu' a-yı aşḥâb-ı maḥalli ḥaml-ı eşkâl olur (6)
seng-i âlet 'uḳdedür anda ne vâcibdür Ḥalîlallâh eyitdi şâyed bir ḳurbân (7) itmek
lâzım ola ve bu baḡlamaḡa ve kesmeḡe tiğ ve resen zârüret ola

El-kıssa İbrâhîm (8) ve İsmâ'îl 'aleyhi's-selâm Hâcere vedâ' idüp revâne
olduḡda Hâcer (9) varṭa-yı tefekküre düşüp müteḥayyire ḳaldıkda İblîs ki muḥarrîk-i
sil-sile-i fesâd (10) ve müessis-i binâ-yı 'udvân fırsat bulup 'azm ḳıldı ki ḥânedân-ı
ḥillete raḡne bırâḡa ve ma' mûre-i nübüvvetin ḥile ile yıḳa ve pîr-i şâlih şüretine
mütemeşsil olup (12) Hâceriñ ḥıdmetine gelüp eyitdi ey şaliḡa bilür misin İbrâhîm
ve İsmâ'îl (13) ḳande gitdiler

Hâcer eyitdi dost-ı şelâyı ziyâfet urmuş aña icâbet (14) iderler İblîs eyitdi ey
ḡâfile ḡalaṭ-ı ḡayâl itmişsin İbrâhîm İsmâ'îliñ ḳanın (15) dökmek ister tiğ ve
resenden endişe ne olduḡın bilmediñ mi ve şüret-i (16) ḡâlinden keyfiyyet -i me'alın
mülâḡaḡa ḳımadıñ mı ve bu ḡüftârdan İblîsiñ müdde' âsı (17) bu idi ki cemâ' at-i nisâ
riḳḳat-i ḳalble meşḡuredür ve ṭavâif-i 'avret ḳillet-i şabr (18) u şebâtle mevşüfedür
Hâcer bu ḡaberden müte'essîr olup ızırâb ḳıla ve (19) Ḥalîlallâhiñ 'azîmetine mâni'
ola Hâcer eyitdi ey pîr-i ḡarif 'acebdür ki sen [59a] (1) İblîs olmayasın zîrâ Ḥalîlallâh
aḡyâr ḳatlinden firâr iderken Ḥâzret-i İsmâ'îl ki (2) yâr-ı vefâdârdur cefâsın revâ
görür mi İblîs eyitdi ey Hâcer vâḳı'asında (3) bu emre me'mûr olmuşdur Hâcer
eyitdi Ḥâzret-i Ḥalîlu'r-raḡman kâzib degüldür fermân-ı (4) ilâh bu ḡuşuşda şudür
bulup Cenâb-ı Ḥaḳḳdan işâret böyle olduysa (5) zülâl-ı tiğ-ı belâ çeşme-i âb-ı
bekâdur ve ḳaṭre-i ḡün-ı İsmâ'îl lâle-i ḡülzâr-ı 'izz u 'alâdur

(6) İblîs Hâcerden nevmîd olup Ḥalîlu'r-raḡman rah-ḡüzârın ṭutup eyitdi ey
(7) 'âḳil-i zamân ve ey efdâl-i ehl-i cihân ne revâ ki ḡülzâr-ı nübüvvetiñ nihâl-i
nürsın (8) zîynet-i ḡülşen-i iḳtidâr iken vesvese-i ḡ'âb-ı ḡayâl ile âzürde-i nişeyi cefâ
(9) ḳılasın ve şedef-i risâletiñ gevher-i tâbnâkın zîver efser-i 'izz u i'tibâr iken (10)

dağdağa-yı fikr-i muhāl ile girdāb-ı belāya şalup mütehayyir ve müteessif olasin (11) Hāzret-i Hālilu'r-raḥman bildi ki ol İblīsdür cevāp verdi ki ey müdebbir egerçi meyve-i naḥl-ı ḥayātım ve cevher-i gencine-i zātım İsmā'ıldür ḥaḳḳā ki eger her (13) reng 'azā-yı- ber-İsmā'ıl olsa ve cümlesinüñ ḳaṭ'ına emr-i ma'būd şudür (14) bulsa tevaḳḳuf itmem ve ṭarīḳ-i taḥallüf tutmam İblīs andan daḥı me'yūs olup (15) Hāzret-i İsmā'ıl 'aleyhi's-selāmı ṭıfl görüp firībe ḳābil taşavvur idüp eyitdi

(16) Ey gül-i gülzār-ı nübüvvet ve nihāl-i ḥadīḳa-i risālet 'azīmetiñ ne cānibedür Hāzret-i (17) İsmā'ıl eyitdi dost ziyāfet-ḥānesine İblīs eyitdi ḥāşā Hāzret-i İbrāhīm (18) seni zebḥ itmek tedārikindedür Hāzret-i İsmā'ıl eyitdi ey pīr-i (19) gümrāh eger benüm ḳatlım aña emr olunmasa daḥı anuñ iṭā'atı baña emr olunmuşdur

[59b] (1) inḳiyādında temerrüdüm yoḳdur ḥuşūşān ki emr olunmuş ola semi'nā ve eṭa'nā şümme (2) metnā

şi'r

Cānımı cānān eger isterse minnet cānıma
Cān nedür kim ānı ḳurbān itmeyen cānānıma³⁹⁹

Hāzret-i Hālilu'r-raḥman eyitdi yā İsmā'ıl ol (4) bedbaḥt şeyṭāndur ḥīlesinden ḥazer it Hāzret-i İsmā'ıl cānib-i İblīse (5) seng-i ictināb atup ba'de'd-def' vālid-i şālīḥ ve veled-i ḥalef ittifaḳla minaya (6) geldiler İbrāhīm 'aleyhi's-selām tiḡ çeküp resen çözüp eyitdi ey (7) ferzend-i 'azīz-nāzımḳār gāh-ı ḥikmet ve muşevvir-ı şüret-ḥāne-i fiṭratdan (8) zebḥiñe ḥükm-i şādr olmuşdur bu ḥuşūşda şalāḥıñ nedür İsmā'ıl eyitdi (9) ey vālid-i bezr-güvār bu fermāna mücib ne ola Hālilu'r-raḥman eyitdi muḥabbet ḳabül-ı (10) müşāreket ḳılmaz ve muḥabbetde müşāreket münāsib olmaz ḡālibā tuḡyān-ı muḥabbetiñ (11) mücib taḥrīk-i ḡayret-i Hāzret-i 'izzet vaḳı' oldı ve hevā-yı ifrāt-ı müvedditiñ (12) deryā-yı maḥbūb-ı ḥaḳīḳatı müteḥarrik ḳıldı Hāzret-i İsmā'ıl eyitdi

يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ⁴⁰⁰ Hāzret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām eyitdi ey ferzend-i kirām ne vaşıyyetiñ vār (14) Hāzret-i İsmā'ıl eyitdi ey peder-i 'azīzim üç vaşıyyetim var

³⁹⁹ Bu beyit Fuzûlî'nin Hadīkatü's-Süedâ adlı çalışmasından alınmıştır.

⁴⁰⁰ Ey baba ! Emrolunduğun gibi yap. (Saffat /102)

Evvelki zamān-ı (15) kıtalde ‘azā-yı cismimi muhkem bağlayasun ki iktizā-yı elem-i tiğ irişdikde (16) cism-i za‘ ifemi ihtiyārsız ıztırāba şalup hareketimden saña bir rahm (17) gelüp baña mucib-i ‘işyān olmaya

Sāni oldur ki zamān-ı zebhimde ruhsāre-i (18) ziri demimü yeryüzüne birağup hāk ie yeksān idesin olmaya ki (19) muṭāla‘a-yı şafha-yı ruhsarum olduḡda muḡabbet-i ṭabī‘-i icrā-yı hikmete te’ḡir virüp [60a] (1) katlime māni‘ olup seni taḡşir-i ṭā‘ata mütehhem kıla

Sāliş oldur ki daru’s-sa‘ādetiñe (2) mürāca‘at kıldıkda vālide-i mihribānımı teselli idüp ri‘āyetin vācib bilesin (3) sabr u şükr ṭarīḡine hidāyet kılasın iş bu vaşayā tamām olduḡda Ḥazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām Ḥazret-i İsmā‘iliñ ellerini ve ayaklarını muhkem bağlayup (5) ḡalk-ı mübarekine tiğ-i bi-dirig urduḡda melāike-i zemīn ü āsumān ḡurūşa (6) gelüp ta‘accüb itdiler ki yā Rābb bu ne bende-i ‘azīmu’ş-şāndur ve maḡlaş-ı ‘adīmu’l-aḡrāndur (7) rah-ı muḡabbetde āteş-i sūzāna bıraḡsalar tafāvüt kılmaz ve ciğir-küşesinüñ (8) katlına ḡükm iderler mütezecir olmaz

El kışşa yetmiş nevbet tiğ çaldı kaṭ‘ā (9) kaṭ‘ itmedi ve ol cism-i laṭife tiğ-i teber zebāna gelüp eyitdi yā Resūlullāh (10) ⁴⁰¹ الخليل يأمرني والجليل نهاني

ve ben müteraşşıd-ı ḡükm celilim ne ānki ṭabī‘-i emr-i ḡalilim (11) **El kışşa** Ḥazret-i İbrāhīm müteḡayyir iken Cibril gelüp ḡurbān getürdi ki (12)

⁴⁰² قَدْ صَدَّقْتُ الرُّوْيَا beşāret saña ki ḡurbānuñ ḡabul oldı ve ‘ibādetiñ (13) derece-i ḡabūl buldı ve kebs-i ‘azīm Ḥazret-i İsmā‘il ‘uvzuna ḡurbān (14) eyle Ḥazret-i İbrāhīm neşāṭ tamamıyla bend-i belāyı İsmā‘ilden getürüp ve ol ḡurbāna (15) tiğ çalup Ḥazret-i İsmā‘ile eyitdi ey ferzend-i ‘aziz çün naḡd-ı ‘ibādetiñ (16) sikke-i ḡabūl buldı ve dergāh-ı rızā-yı ma‘būd çehre-i mübarekiñe meftūḡ oldı (17) ve bu şükrāne ile bir du‘ā eyle ve bu fırsatı ḡanīmet bilüp bār-gāh-ı kibriyādan (18) iltimās-ı ‘afv u ‘aṭā kıla Ḥazret-i İsmā‘il eyitdi ilāhī şulb-ı muṭaharrimden (19) ḡuşūla gelen Resūl-ı āḡirü’z-zamān maḡdūm-ı necm-i mes‘ūdum oḡlum Ḥazret-i [60b] (1) Muḡammed ‘aleyhi’s-selāmiñ ümmetine rahmet kıla ānlara olan ‘afv u ‘aṭā hemān (2)

⁴⁰¹ Dost bana emreder, yüce olan beni engeller.

⁴⁰² Kesinlikle rüyan doğrulandı. (Saffat /102)

beñâdur serâdîkât-ı ‘ izzetden hitâb şudür itdi ki İsmâ‘ il (3) hâcetiñ kabûl oldu ve du‘ âlarıñ derece-i icâbet buldı

Üştür eyitdi (4) Zekeriyâ ve Yahyâ ‘aleyhi’s-selâm haqlarında olan kažiyye-i nâ-marziyeye ne (5) dersiñ **hakim** eyitdi ne‘ am bu kažiyyeye muqârin şıhhatdür velâkin bunda dahı (6) esrâr-ı meknûze ve hikmet-i hafıye vardur ki Cenâb-ı zât-ı cell ü ‘alâ bir kuluna (7) muhabbet itdükde bir vesîle ile cemâline mazhar kılmak için ‘abd ihlâşını (8) bir ‘âşinüñ murâdınıñ huşulı için tepeler zirâ hadîş-i qudsîde vârid (9) olmuşdur ki bir ‘abdim bir ‘abdimi katl itdükde maqtûl vâriş diyete tâlib (10) olduqda ânuñ diyeti dinârdur kulum baña muhabbet itdükde ben ol kulumu katl (11) itdirirüm ânuñ diyeti dîdârdur ki ol ‘abd cemâl-i kemâlimi müşâhade kılar (12) rivâyetdür ki bir gün Zekeriyâ ‘aleyhi’s-selâm muhârib ‘ibâdetinde münâcât itdi ki (13) ilâhî Şâm şebâba şubh şeyb irişdi ve râbıta-yı cân u ten-riştesine (14) tâb-ı muhâlefet düşdi

فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا⁴⁰³

ya‘nî ‘inâyet kıl baña (15) bir halef-i şâhib-takva ve ferzende-i pākize-likā Cenâb-ı Haqq nâvek du‘âsın (16) hedef-i icâbete yetürdi ve Yahyâ-yı ma‘şümü aña ihşân buyurdu üç (17) yaşına yetdikde bir gün etfâl-ı maħalle Zekeriyâ ‘aleyhi’s-selâmıñ hücreesine cem‘ (18) olup Yahyâyâ teklîf-i la‘b ü lehv itdiler Hâzret-i Yahyâ hücreden çıkmayup (19) cevâb virdi ki

ما للعب خلقنا⁴⁰⁴ ibtidâ-yı tufülliyetde rikkat-ı temâm ile [61a] (1) mecbûl olup ve terk-i lehv ü la‘b kıilup hemîşe istimâ‘-ı ahvâl kıyâmete mâil (2) ve keyfiyyet-i ahvâl-i mahşerî sâil idi ve dört yaşında Tevrâtı hıfz itdi (3) ve on yaşında aħkâm-ı şer‘iyyenüñ künhüne yitdi şeb-i rûz giryân olmağın (4) ve mâh u sâl nâle vü efğân kılmagın bir gün Zekeriyâ ‘aleyhi’s-selâm münâcât (5) itdi ki yâ Râbb senden bir halef istedim ki sürûr-u sinem andan müyesser ola (6) baña bir nuḫfe-i kerâmet kıldıñ ki andan râhatım gitdi ve nâle vu efğânı âzerde itdi (7) nidâ geldi ki ey Zekeriyâ sen benden ferzend-i velî-şi‘âr temennâ kıldıñ bu şâlihler (8) nişânuña hemîşe giryân olalar ve peyveste nâle vü efğân kıllalar ey Zekeriyâ (9) henüz şubh-ı

⁴⁰³ Kendi tarafından dostluğunu verdi.

⁴⁰⁴ Yarattığımız oyun için değildir.

belādan bu nişāne-i sihirdür ve āteş-i miḥnetden bu bir şerdür taḥammül kııl ki (10) ‘an-ḳarīb bu şukūfenūñ meyvesin direceksin ve bu ḡoncanuñ ḡülin (11) ḡoreceksiñ ey Zekerıyyā vaḳtdır ki seni başdan ayaḡa erre ile iki pāre (12) kıılalar ve Yaḡyānuñ ḡalkına tıḡ tız ḡavāle kıılup ḳatline müteveccih olalar

El-ḳıṣṣa (13) ḡavf-ı Yaḡyā bir ḡāyete irdi ki ol ḡāzır olduḡda Zekerıyyā ‘aḡūbāt-ı maḡşerden (14) bir kelime beyān ve bir ḡarf ‘ayān idebilmez idi bir ḡün Yaḡyādan ḡāfil olup (15) ḡāib şānup Ḥāzret-i Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām eyitdi ki düzaḡda ḡadbān (16) nām-ı ber-kūh-ı āteş vardur ki andan seyl-i eşkle ḡüzār itmek olur ve bedreḳa’-ı (17) sūz-ı ḡüzarla pāyāne yitmek olur Ḥāzret-i Yaḡyā işidüp zerā‘ asın (18) bıraḡup cānib-i şaḡrāya revān oldı

⁴⁰⁵الويل لمن دخل غضبان⁴⁰⁵ diyüp (19) fiḡāna başladı Ḥāzret-i Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām anuñ aḡvāline muṡṡali‘ olduḡda [61b] (1) minberden inüp vālidesine eyitdi ey za‘ if bugün sehv idüp (2) bir şemme aḡvāl-i düzaḡdan beyān itdüm Ḥāzret-i Yaḡyā istimā‘ idüp şaḡrāya (3) düşdi aḡbār-ı şaḡḡhadan naḡıldür ki Zekerıyyā ‘aleyhi’s-selām mazlūm Yaḡyāyı (4) ma‘şüm ile mu‘āşır olan mülk-i bī-raḡmiñ bir menkūḡhasıñ zevc-i āḡirinden (5) bir cemīle kıızı olup kendi pır olup istidā kııldı ki kızın ol mülk-i (6) ‘aḡdına muḡarrer kııla Melik⁴⁰⁶ Ḥāzret-i Yaḡyā ile bu ḡuşuşda meşveret kııldıḡda (7) Ḥāzret-i Yaḡyā rızā virmeyüp “Melik”i bu endişeden men‘ itdi ol mekkāre (8) münzecir olup Ḥāzret-i Yaḡyāya kīnin ḡāṡırında ṡıtdı bir ḡün melik-i cām (9) istilā-yı şehvetden mest iken ḡarşısında ol maḡbūbeyı müzeyyen kıılup (10) aña ḡösterdi Melik anuñ vişāline ḡarış olup taleb-i muvāşalat kııldıḡda (11) eyitdi bu şūret-i Yaḡyānuñ ḡanı dökülmeyince müyesser olmaz ve derece-i imkān (12) bulmaz Melik Ḥāzret-i Yaḡyānuñ ḡatline ḡükm itdükde ‘ulemā-yı ‘aşır itdiler Ḥāzret-i (13) Yaḡyānuñ bir ḡatre ḡanı yeryüzüne dökülse eczā-yı ‘urūḡ-ı nebāt min-ba‘ d peyvend (14) ṡıtmaya ve rüy-ı zemīnde behāyim mütena‘im olmaḡa ḡiyāḡ bitmeye melik-i ḡakim eyitdi ki (15) Ḥāzret-i Yaḡyānuñ başın bir ṡeşṡ üzerinde kesüp ḡānın taḡṡü’l-şerāya defn (16) ideler

El-ḳıṣṣa cellādlar muḡarrer olup Ḥāzret-i Yaḡyānuñ ḡatline emr olunduḡda (17) cellādlar eyitdiler Ḥāzret-i Zekerıyyā müstecābu’d-da‘ vādur oḡlunu ḡatlı itmekde

⁴⁰⁵ Eyvahlar olsun o kimseye ki, sinirleniyorsa

⁴⁰⁶ Kast edilen dönemin hükümdarı Herot’tur.

(18) anuñ bed-du‘āsından ihtizār iderüz hâkim oldur ki evvelâ Hâzret-i Zekerıyyâ kânın (19) dökelim bu ‘azîmet ile Zekerıyyânun maħalline gelüp Yahyâyı muķayyed iderken Zekerıyyâ

[62a] (1) fırşat bulup bir cānibe qarar itdi ba‘zı kimseler Hâzret-i Zekerıyyâyı ta‘ķīb (2) digerleri daħı Hâzret-i Yahyānuñ cüst u cū yine revān oldı Hâzret-i (3) Zekerıyyâ iztirābla giderken şiddet-i za‘findan bî-tāķat olup bir penāh (4) isterken bir dıraħt-ı ‘ālî görüp aña müteveccih olduķda ol dıraħt çāk (5) olup Hâzret-i Zekerıyyâ baħnında menzil itdi Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selām daħı (6) ba‘de’d-duħül şüret-i iltiyām tutdı ammā Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selāmın kūşe-i (7) ridāsın İblīs çeküp taşra ķodı Zekerıyyâ aħvālin istifsār (8) idenlere İblīs-i laın bir pîr-i şālîh şüretine girüp maṭlūbuñuz iş bu dıraħt (9) içündedür diyü ol ridâyı gösterdi ve anlara erreyi icād idüp (10) ta‘lîm itdi

Rivāyetdür ki küffār Hâzret-i Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selāmın fark-ı (11) mübārekine erreyi koyduķlarında sūradikāt-ı ‘izzetden ḥitāb-ı ‘izzet vāķi‘ (12) oldu ki yā Zekerıyyâ bu ḥükm-i meṭā‘ benümdür eger müteellim olacaķ olursañ (13) ismiñ cerīde-i nübüvvetden maħv olmaķ muķarrerdür şî‘r

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

‘Āşıkım derseñ belā-yı ‘aşķdan āh eyleme
Āh idüp aġyār esrārīñdan āġāh eyleme

‘Aşķ sultānı ne fermān itse göster inķiyād
İctināb itme teneffür ķılma ikrāh eyleme

El-ķiṣṣa ol mazlūmı erre ile farkdan tā baķdım iki pāre (17) ķıldılar bir āh çekmedi ve dīde-i nem-nākından bir ķatre eşķ-i tazallüm dökmedi (18) ammā Yahyā ‘aleyhi’s-selāma muķayyed olanlar bir taşıt üzerinde ser-i mübārekini beden-i (19) lütfundan cüdā idüp ol nābekāra hediye itdiler ve ķanın bir cāh ba‘de’lgavre

[62b] (1) döktiler rivāyetdür ki ol ķan her yıl cūşa gelüp gül gibi tāze olur (2) idi tā ol zamāna deġin ki buħt-ı naşr-ı nuşret bulup anlardan yetmiş biñ (3) kāfir ķatl eyledi ol hun-rīzden soñra Hâzret-i Yahyānuñ ķanı çoşdı (4) sākın oldı imdi senüñ daħı ey üşter şübheñ def‘ oldı **Üşter** (5) eyitdi iş bu ķaziyye-i nā-marziyyeye ne

dirseñ Hâzret-i Yūsufi birâderleri (6) hile vu had‘a ile getürüp cāh-ı belāya ilkā itdiler

Rivāyet olunur ki (7) evlād-ı Ya‘ kûb Hâzret-i Ya‘ kûbdan Yūsufi ricā itdiler ki ey peder-i bezr-güvārımız (8) n’ola ki bu mevsimde Yūsufa ruḥṣat viresin ki bir nıce dem lāle-zār seyrinde (9) gül gibi gön̄lü açıla ve sebze-i nezāresi nergis-i ŧehlāsın münevver ve benefşe-i (10) ‘ıtrī dimāğ-ı laṭifin mu‘atṭar kıla Ya‘ kûb eyitdi ey ‘azizler Yūsuf nāz-perverde’yi (11) mesned-i rāḥatdur tereddüd cefāsına taḥammül itmez ve ṭıfl-ı nazik-ṭabī‘atdür sibā‘ u (12) zīyāba muḳābil olsa muḳāvemete ḳudreti yetmez evlād eyitdiler ey peder-i Yūsuf (13) bizim ḥıŧn-ı ḥimāyetimizde ve ḥırz-ı ḥerāsetimizde olsa sebā‘a ne mecāl yā eŧer (14) ḥile-i zebāba ne iḥtimāl

El-kıŧŧa envā‘-ı ilḥāḥ ile Ya‘ kûb Yūsufiñ firāḳına (15) rızā virüp endām-ı laṭifin mülevven cāmeler ile müzeyyen ḳılup evlādına hem-rāh (16) idüp sipariŧ itdi ki ḥāric-i der-i zāviye’-i Ken‘ān ve ŧeceretü’l- vedā‘ taḥtında (17) ben gelince tevaffuḳ idiñ andan gideñ anlar daḫı ŧehirden ḳıḳup ŧeceretü’l- vedā‘ a (18) vāŧıl olduklarında Hâzret-i Ya‘ kûb daḫı müte‘ākib gelüp Yūsufi iḥtiyārsız (19) bāğrına bāŧup yüzin yüzine sürüp eyitdi ey evlād-ı emcād Yūsuf

[63a] (1) muḥabbetinde ma‘zūr ṭutuñ ki iḥtiyārıyla degil Hâzret-i Yūsufa naŧiḥat eyitdi ki

Feilātün / Feilātün / Feilün

(2) Ey nihāl-çemen-i cān u dilim
Gonca-ı bağçe-i āb u gülüm

El-leyletü-ḥublā ma‘lüm degil ki (3) yārın āyine-i rüzgārına ŧuret gösterür ve bu bostān-ı ‘ālemde nihāl-i (4) ḥikmet ne ŧemer virir ḥālā saña dört naŧiḥatım var yā benī lā-tensiyāllāhu ya‘nī (5) ma‘būdıñı unutma

⁴⁰⁷ اذا وقعت في بليّة فاستعين بالله ya‘nī eger belāya düşer (6) iseñ ma‘būduñdan mu‘āvenet ṭaleb eyle ve ekŧer ⁴⁰⁸ حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (7) ya‘nī bu kelimeyi çoḳca zıkr

⁴⁰⁷ Ne zaman bir belaya düşersen Allahtan yardım dile.

⁴⁰⁸ Allah bize yeter o ne güzel vekildir. (Ali İmran /173)

eyle ⁴⁰⁹ لا تنساني فاني لا أنساك (8) eyleme ki ben dađı seni ferāmūş etmezim

El-kıssa iktizā-yı hūkm қаzā-yı fesh ‘ azīmetehu (9) rızā virmeyüp evlādlarına teslim idüp raviyle eyitdi sen ekber evlādımsın (10) Yūsufi saña ıapşurdum senden isterem gālibā bu sehvden ki imdi Allāha (11) teslim ve tefvīz itdüm dimeyüp bu nice firāқа seza-vār oldı ve bu nice belālara istiḥkāk (12) ve isti‘dād buldı bir meşrebe şir u şeker rūbıyla teslim itdi ki Yūsufuñ (13) ṭab‘-ı nāziginde tāb-ı ḥarārete ṭākat yokdur teşne olduđda bu meşrebeden (14) ḥarāretine teskīn viresiz ve ziyāde tavaḳkuf itmeyüp Yūsufi baña getüresiz ki (15) siz gelince ben menzīl-i aḥzānıma gitmezim beyt

Қoyma sīnem üzre elemi ekdārlar қatı
Sende gördüm nūr-ı nübüvvet-i ešmārını

Ey ṭūtī’-i zebānum tizce gel
Ey Resūl-ı benī İsrāīl tizce gel

anlar revān olup Ḥazret-i Ya‘қūb (18) eşerlerine nigerān қalup her laḥza biñ ah çeküp her-dem қаtre-i şirişk-i lāle- (19) gūn döker idi şı‘ir

[Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün]

Bir ḥaber ver ey şabā serv-i revānım қandedür
Cānımın ārāmı yok ārām-ı cānım қandedür

Neylediñ nittin felek-i ḥūrşid ‘ ālem tābımı
Ol dağı ferḥunde māh-ı mihrībānım қandedür

Ḥazret-i Ya‘қūbuñ (3) ‘ arizā-yı müşāhedesinde Ḥazret-i Yūsuf

Mefâilün / Mefâilün / Feülün

Kimi gögsünde eylerdi maқāmın
Kimi bāş da maқām-ı iḥtirāmın

Kimi eylerdi kerden dāmen-i pāk
Yolunda ref‘ iderdi ḥār u ḥāşāk

⁴⁰⁹ Unutma beni kesinlikle bende unutmam seni.

Kimi tekrār idüp güftār-ı şīrīn
Virirdi nāzenīn ṭab' ma teskīn

Gürūh-u ḥile-engīz u cefā cū-kemāl makberle Ya' kūba qarşı kılup izhār-ı āşār talattuf çün imtidād (8) ba' de mesāfe Ya' kūb ile evlād arasında ḥā'il oldı ve rişte-i medd-i (9) şu'ā' başar-ı Ya' kūb tīg-i eşkle inqitā' buldı ol bi-vefālar kuvvelerinde (10) olan ḥasidlerin fi' le getürdiler ve perde-i mü'ennesāt ve müdürāyı araden (11) getürdiler 'amāme-i mātem gibi başlarından ḥāk-ı mezellete bıraktılar ve gördüğü (12) vāḳ'adan ta'arruz ile eyitdiler ki ey şāhib-i rü'yā-yı kāzib mescüdları (13) olduğın mihr u māha istigāşe kılsaña i'ānet itsünler

El-kıssa Yūsuf (14) 'aleyhi's-selām üç ta' zīmden ḥazīz mezellete düşüp her kime ki teveccüh (15) itdiyse ta' arruz istedi ve her cānibe ki mā'il oldı āzar buldı zulm eliyle (16) 'amāmesin başından alup ve na'leyn ayāğından şalup sünbül kisvelerin (17) perişān itdiler ve ḥār u ḥāşīñ üzerine pā-bürehne yürütdiler ru' b ile (18) eyitdi ey birāder ben senuñ ḥırz-ı ḥirāsetiñdeyim benüm ḥālime raḥm ile ve feryādıma (19) mürevvet ile andan iltifāt bulmayup Şem'ūna eyitdi ey birāder tīg-i tuğyān [64a] (1) 'aşeş-i rişte-i ḥayātım kaṭ'ındadır nola bir kaṭre şuyla nāşire-i ıztırābıma (2) teskīn viresiz Şem'ūn-ı bī-mürüvvet ol meşrebeyi toprağa döküp virmedi (3) ol şīr u şekeri türāba revā görüp aña lāyık görmedi **El-kıssa** Ḥazret-i (4) Yūsuf cümleden nevmīd olup rüy-ı tazarru' ı dergāh-ı ḥācete ve kıble-i münācāta (5) tutup eyitdi ilāhī nār-ı Nemrūddan Ḥalīle necāt verdiñ ve tūfān-ı (6) ıztırābından Ḥazret-i Nūḥa meded verdiñ bu ḥādişeden baña emān ver Ḥazret-i (7) Yūsufuñ nesīm-i münācātı Yehūdānuñ ravza-yı zamīrinde gül-i refiḳ açup Ḥazret-i (8) Yūsufa eyitdi ey birāder teveḥḥüm itme ki benüm baḳā-yı ḥayātımdan eşer olduğça (9) saña fenā yitmez sāir ihvān bu ḥimāyeti gördüklerinde katlınden tecāvüz idüp (10) çāh-ı ba' de'l-gavra ilkā ideler Ḥazret-i Yūsuf ıztırāba düşüp (11) ihvān-ı bī-vefālarıñ ellerin öpüp ayaklarına yüz sürüp istigāşe kılırdı (12) ve hiç birinüñ dil-i saḥn-ı murūr seyl-i sirişkden nerm olmazdı **nazm**

Derd aña dār-ı dehrde yār kalmadı
Şerḥ-i ğam-ı dil itmeğe ğam-ḥār kalmadı

(14) El-kıssa beden-i mübârekinden pirâheni çıkarmak istediklerinde Hâzret-i Yûsuf (15) eyitdi zindeye setr-i ‘avret ve mürdeye kefen lâzımdur anlar eyitdiler hûn (16) âlûde bize pirâhan lâzımdur çün göre Hâzret-i Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmıñ (17) mûy-ı miyânına rişte-i reseni peyvend idüp tîre câha indilerdiler ol (18) câhıñ üzerine hâr-ı hâşâk vaz‘ idüp gitdiler ol dem Hâzret-i ‘izzetden (19) Cibrîle emr oldu ki idrâk-i ‘abdî fi’l-hâl Hâzret-i Cibrîl Hâzret-i Yûsufı [64b] (1) ka‘r-ı câha vâşıl kılıp hîle-i bihiştten setr-i beden virüp ser-i mübâreki (2) hak-ı mezelletden götürüp şüret-i ahvâline hayrân kıldı nidâ geldi ki (3) ey Cibrîl Hâzret-i Yûsufuñ bir nice gün müvânesetin ihtiyâr et ki garîbdür (4) bîdâr olduğda aña benüm selâmım teblîğ eyle ve müjde-i necât ver Cibrîl eyitdi (5) ilâhî icâzet ver ki kendimi aña Hâzret-i Ya‘kûb şüretinde gösterem ki gayetde (6) müştâkdır Hâzret-i Yûsuf ol hû‘âb-ı dehşetden bîdâr olduğda Cibrîl (7) Hâzret-i Ya‘kûb ‘aleyhi’s-selâmı şanup feryâda geldi ki yâ ebtâh gördüñ mü ki ihvân-ı bî-vefâlar baña ne cefâlar kıldular ve bu zindân-ı belâya şaldılar Hâzret-i Cibrîl (9) bu ıztıraba tâkat getüremeyip eyitdi ey Yûsuf ben Ya‘kûb degilim Cibrîl-i (10) emîn ve resûl-ı Rabbü’l-‘âleminem Cenâb-ı Hakk saña selâm itdiler ve firâk-ı vâlidîñ (11) huşûşunda ta‘zîyet virür ve hüküm ider ki belâya taḥammül kılasın ve şabr ile (12) necâta ümîd-vâr olasın ba‘dezâ

Bir gün Mâlik nâm tâciriñ güzârı ol (13) câh üzerine düşüp Hâzret-i Yûsufi ihrâc itdükte evlâd-ı Ya‘kûb (14) haber-dâr olup üzerine varup bu bizim kulumuzdur diyü añı mâlike şatdılar (15) ve sipâriş kıldılar ki bu bir ‘abd-i ‘âşîdür zencîre urmak lazımdur Hâzret-i (16) Yûsuf-ı şiddik anlaruñ kelimâtın istimâ‘ itdüğe taşdik virüp şabr iderdi (17) ammâ bend ü zencîre geldikde tevaḥkufsuz figâna geldi mâlik eyitdi ey gûlâm-ı bende-i (18) girîz-pâye bend ü zencîre lâzımdur ne figân idersin Hâzret-i Yûsuf eyitdi (19) ey malik ben bend-i zencîrden feryâd itmeme ammâ ol gün yâdıma geldi ki Hâzret-i [65a] (1) Sultân-ı bârgâh-ı Kibriyâ mâlik-i dûzahâ hüküm ide kim tâ‘atimden mütemerrid olanları (2) selâ-seyl ve aḡlâle idecek âyâ baña bu cefâları revâ görenleriñ ol gün hâli (3) ne olur diyü aḡlarım mâlik bu haberden müte‘essîr olup eyitdi ey gûlâm (4) kelimâtında eşer var bend-i belâya müsteḥâk degilsin ammâ efendileriñ gitdükdün şoñra (5) seni bendden ıtlâk iderim çün evlâd-ı Ya‘kûb Hâzret-i Yûsufi (6) mâlike teslim idüp gitdiler

Ḥazret-i Yūsuf mālīke tazarru‘ itdi ki ey (7) mālīk lütf ile beni bir daḥı ḥ‘acelerim dīdārına şeref kııl mālīk eyitdi ey faḳīr (8) bu nice cefādan şoñra bu ne muḥabbetdir ki seni anlara müştāk ider Ḥazret-i Yūsuf (9) eyitdi ey mālīk bunlar benüm maḥdūmlarumdur bunlardan nefret gördükçe ülfetim (10) ziyāde olur mālīk ta‘accüb idüp bülend āvāzla nidā eyledi ki ey eşrāf-ı (11) Ken‘ān ta‘cīl itmeñ ki bu bende bir daḥı didārıñızla müşerref olmaḳ ister evlād-ı (12) Ya‘ḳūb tevaffuḳ idüp Ḥazret-i Yūsuf zencīrin sürüyerek anlara mülḥaḳ (13) oldı eyitdi ey ‘azīzler her cefā ki kııldıñız size ḥelāl itdüm bu şartla ki (14) peder-i bezr-güvār hergiz ri‘āyetinde ihmāl itmeyesiz Yehūda giryān olup eyitdi (15) ey Yūsuf ḥālā bir muşībetdür vaḳī‘ oldı merdāne olup ceḥd ile ki ḥāndān-ı (16) nübüvvete seyl-āb-ı ceza‘dan ḥālel götürmeysi

Li muḥarririhi müstezāt

یک جند بی زینت و زیور کشتم *

دراهل شباب یک جند بی دانش دفتر کشتم *

کردیم حساب جون واقف ازین جهان ابتر کشتم *

نقشیست در آب ترک هم کردیم قلندر کشتم *

زد شتی بی خودی می آیم از وزن آداب دورم *

جنون کر کنم ای شهر یا را از غوش معذور کردم⁴¹⁰

[65b] el-ḳışşa Ḥazret-i Yūsuf nāḳaya (2) pend virüp bir ḡulām-ı zeşt-rüy ve tend-ḥūy aña müvekkil itdiler ve müteveccih-i (3) dārü’l-mülk-i Mışır olup müḥmel ‘azīmet yürütdiler Ḥazret-i Yūsuf her merḥalede (4) ceres-vār fiḡān kıilup ve her menzīlde müteḥayyir ve bī-zebān ḳalup envā‘-ı kudūretle (5) giderken yolda maḳābir-i āl-i İşḥāḳa ḡüzārı düşüp vālidesi mezārın görüp (6) ihtiyārsız nāḳadan kendüsin biraḡup ol ḳabri der-aḡüş idüp feryād (7) itdi ki yā ümmāh mülāḥaza kııl ki

⁴¹⁰ Bir müddet ziynetsiz süssüz gezdım
 Bir müddet gençlik ehlinde bilgisiz gezdım
 Bu dünyadan haberdar olmayı hesap ettım, faydasızca gezdım
 Suda bir nakıştır, terk ettım, derviş gibi gezdım
 Boş bir çölden geliyorum ki uzaḡım onun adabından
 Ey şehriyar! Beni mazur gör bir delilik yaparsam

bende gibi bey^ç olunup ve sārīklar gibi zencīre (8) çekülüb ne ukubetlere giriftār oldum qabirden bir āvāz geldi ki

يَا وَآلِدَاهُ يَا قُرَّةَ عَيْنَاهُ فَاصْبِرْ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ⁴¹¹

şubh olduğda Hāzret-i Yūsuf müvekkil (10) olan ğulām Hāzret-i Yūsufi nāka üzerinde görmeyüp tecessüs iderken (11) gördü ki bir qabir üzerinde oturup nevhā ider bī-maḥāba ṭabānca ile ruḥsār-ı (12) laṭifin mecrūh idüp eyitdi ey bende-i ^çāşī ḥāceleriñ kelāmlarında şādīk (13) oldukları ma^çlūm oldu Hāzret-i Yūsuf cevāp virmeyüp ammā derdle (14) bir āh-ı serd çekdi ki mülk-i melekūte ğulgule düşüp fi'l-ḥāl ebr-i bahār gibi ra^çd (15) ve berk-i peydā olup bir tūfān qopdı ki ehl-i qāfile mütevehhim olup didiler (16) bu ^çalāmet-i kıyāmetdür ol ğulām eyitdi ki ben bir ṭapanca urdum bu ğulām bir (17) tazarru^ç itdi der-^çakab bu ^çalāmet zāhir oldu Mālik eyitdi sebab-i ṭapanca (18) ne idi ğulām eyitdi nākadan düşüp firār itmek tedārikinde idi Mālik (19) eyitdi zincir ile firār itmek olmaz Hāzret-i Yūsuf su'āl itdükte

[66a] (1) daḥı keyfiyeti ba^çde'l-beyān ehl-i qāfla Hāzret-i Yūsuf iltimās itdiler ki ey civān-ı (2) ^çalī-şān bu qūdūrātī āniye-i rüzgārdan fi'l-ḥāl Hāzret-i Yūsuf āsumāne (3) nazār idüp leb-i cevher-feşānun du^çāya müteḥarrik itdükte hevādan kedūrāt (4) gidüp şafāya mübdel oldu mālik Hāzret-i Yūsufuñ bend u zencirin (5) def^ç idüp fāḥir libāslarıyla melbes idüp mükrim ve muḥterem kıldı Mışıra (6) dāḥil olduklarında ^çazīz-i Mışr Hāzret-i Yūsufi mālikden alup Züleyḥānuñ ḥizmetin (7) aña muqarrer kıldıqda Züleyḥānuñ dām-ı muḥabbetine giriftār olup çün ^çaşq-ı Züleyḥā ālūde-i (8) mecāz idi kendüsine raḥāt ve ma^çşūquna miḥnet revā gördi ve dāmen-i pākine (9) çāk-ı tahmet birağup bend u zendānla aḥa ezālar eyledi

El-kışşā Hāzret-i Yūsuf (10) yedi yıl muqīm küşe-i zindān oldu ammā ol mertebe efgān iderdi ki ehl-i (11) zindān dirlerdi ey ^çazīz gündüz nāle idersin bāri gice taḥammül eyle ki bize (12) raḥat müyesser ola Züleyḥā bu ḥāle muṭṭali^ç olduğda buyurdu ki zindāndan (13) şārī^ç-i ^çamme bir derice açalar ola ki şādir ve vārid nazāresinden (14) Yūsufuñ dil-i peykārına bir qārar gele ittifaq-ı derice cānib Ken^çāna küşād (15) oldu Hāzret-i Yūsuf ol derece-i meftūḥ idüp cānib-i Ken^çāndan

⁴¹¹ Ey o ikisinin çocuğu ey ikisinin göz aydınlığı sabret kesinlikle Allah sabredenlerle beraberdir.

(16) müteḥārrik olan nesīm muḥāṭıb idüp Ḥāzret-i Ya‘kūbuñ aḥvālin istiḥbār (17) idüp aña peygāmırsal irsāl iderdi Ői‘ r

Bir ḥaber ver ol māhitābından baña
Kim ğām-ı ‘aşqında yüz ğam yetti devrāndan baña

Bir gün bir A‘rābī (19) Şütür suvār-i Őehrden mütevecceḥ Őaḥrā iken nāqa anı bıraḳup bī-iḥtiyār.

[66b] (1) Yūsufuñ zindānına muḳābil gelüp lisān-ı ḥālile Yūsufa selām virüp
(2) eyitdi ey pesend-dīde-i melik-i celil ve ey Őükūfe-i gülzār-ı Benī İsrāīl Ken‘āndan
(3) MıŐıra geldim ve ḥālā MıŐırdan Ken‘āna giderim Ḥāzret-i Ya‘kūba selāmıñ var mı
(4) Ḥāzret-i Yūsuf Ken‘ān zıkrın ve Ya‘kūb adın istimā‘ itdükde fiğānı āsumāna
(5) yetdi **nazm**

Őiyā lütf itdiñ ehl-i derde dermāndan ḥaber virdiñ
Ḳanı bī-cāna cāndan cāna canāndan ḥaber virdiñ

İŐbu ḥāle muḳārin (7) A‘rābī ıztırāp ile gelüp nāqa-yı tāzeyāne urmaḳ Őadedinde iken zemīne (8) ḥükm oldu ki A‘rābī ḥabs ide A‘rābī muḳayyed olduḳda Ḥāzret-i Yūsuf (9) eyitdi yā aḥi‘l-Arab ne cānibden gelürsin

A‘rābī eyitdi Ken‘āndan gelürüm (10) Ken‘ānuñ ḳānḳı nāḥīyesinden olursın
A‘rābī eyitdi menzīlgāhım çeŐme-i (11) sār-ı benī İsrāīl ve merğzār-ı āl-i Ya‘kūbdur

Ḥāzret-i Yūsuf eyitdi ol bādiyede (12) ḥiçbir dıraḥt gördüñ mü ki on iki budāğı olup birini ŐarŐar-ı āfet (13) ḳopārıp bir müddetdür ki aŐl-ı dıraḥt arzū-yı fer‘ le efsürdedür

A‘rābī (14) eyitdi bu nükte aḥvāl-i Ya‘kūbdan kināyedür on iki oğlundan birin (15) ğā‘ıb idüp ḥālā bir müddetdür ki ṫāriḳ üzerinde bir miḥnet-ḥāne binā ile (16) ismin beytü‘l-aḥzān ḳılıp anda sākin olup āyende ve revendeden (17) ḥaber Őorar ammā eŐer bulmaz

li-muḥārririhı

اموزی دیکرم بفراق توشام شد *

در جوست جوی روی تو عمر تمام شد*

* آمد نماز شام ینامد کار من

ای دیده باس وارکه خابت حرام شد*⁴¹²

ey A'rabī ḥālā 'azīmetiñ [67a] (1) ne cānibedür A'rabī eyitdi bādiye-i Ḥicāza andan metā'-ı münāsib alup Ken'āna (2) mürāca'at murādım bu ticāretde ne miqdār fā'ide mutaşavvurdur A'rabī eyitdi (3) yüz dirhem saña bir yaqūt i'tā edem ki kıymeti yirmi biñ dirhemden ziyāde (4) ola bu menzilden Ken'āna müraca'at kılıp ol beytü'l-aḥzāne vāşıl olduḡda (5) ol pīre benüm selāmımı tebliğ ve ḥāk-ı pāyine niyāzım 'arz edesiñ ki ey rasül (6) şāḥib-i qabul zikrinde olan ġarībleri ve firākıñ çeken bī-naşībleri (7) hengām-ı du'āda ferāmuş etmeyesin A'rabī eyitdi ey 'aziz ismiñ nedür

(8) Ḥazret-i Yusuf eyitdi şafḥa-i çehremde şerḥ-i miḥnetim merķūmdur zāhirimden (9) bāḥınım keyfiyyeti ma'lūmdur izḥāra ne ḥācet bu aşār-ı kelimātımdan ol pīr-i (10) müşerreffe ḥaber verdikde kim olduġum bilür ey A'rabī eger anuñ merdüm-i çeşmi (11) reh-güzār-ı seylāb-ı sirişke düşüp maḥv oldu ise benüm ḥal-i ruḥsarım (12) ḥūn-ı ciğer girdābında nā-yāb oldu ve eger anuñ maḥāmı beytü'l-aḥzān ise (13) benüm menzirim bend ü zindan oldu ey A'rabī bu yaqutı alup la'l-i sirişkimden (14) ol ma'den-i mürüvvete ḥaber vir ki anı feraḥ-nāk idüp du'āsın alasın (15) zirā müstecābü'd-da' vedür

A'rabī eyitdi ben giriftār-ı zemānim ḥarekete ḳudretim (16) yoḡdur Ḥazret-i Yūsuf eyitdi ey A'rabī bu nāka mübārekdür senden maḥdem (17) bādiye-i ġurbet giriftārlarına sükkān-ı beytü'l-aḥzān ḥaberin getürüp ve ḫālibe (18) maḫlūb müjdesini işāl kıldı müsteḥāḳ-ı 'uḳūbet degil ta'arruzdan (19) tecāvüz et A'rabī tevbe kılıp ol muzāyiḳadan ḥalāş oldu

[67b] (1) ve ol yaqutı alup cānib-i Ken'āna revān oldu el-ḳışşa A'rabī Ken'āna (2) vāşıl olup nişfü'l-leylde beytü'l-aḥzāna gelüp Ḥazret-i Ya'ḳūba selām (3) itdi es-selāmu 'aleyke yā nebīyullāh es-selāmu 'aleyke eyyühe'l-mehmūm es-selāmu (4) 'aleyke eyyühe'l-maġmūm Ḥazret-i Ya'ḳūb ol şadādan bir feraḥ (5) iḥsās

idüp hücreden çıkup eyitdi ‘aleyke’s-selām ey bende-i Hudā (6) ne cānibden gelürsin A‘rābī eyitdi selāmım var Mışırdan ve tamāmen hikāyeti (7) şerh itdi Hāzret-i Ya‘kūb bu haberden murād ne vāşıl oldu ey A‘rābī (8) cān-ı ‘azīzime kelimāt-ı behçet āşārla temkīn itdiñ ve nāşire-i hicrānıma zülāl-ı (9) lafz-ı güher-bār ile teskīn virdiñ ne şükrāne taleb edersin A‘rābī eyitdi (10) yā nebīyullāh dünyā murādın ol civān-ı ‘Alī-şāndan hāşıl itdüm zāt-ı nübüvvet- (11) ma’abıñuzdan necāt-ı ahiret için istid‘ā-yı du‘ā iderim Hāzret-i Ya‘kūb (12) eyitdi İlāhī bu bende-i maqbūlı sekerāt-ı mevtden fāriğ musta‘id-i duhūl-ı (13) behişt kıl bu hāle muķārin nāķa zebān-ı hāl ile feryād u fiğān itdi ki yā (14) nebīyullāh vāşıta-yı peyām ben idim ben daķı du‘āya muhtācım Hāzret-i Ya‘kūb eyitdi (15) İlāhī bu nāķayı behişt nāķalarından idüp aña sebzezār-ı cennet mer‘āsını (16) naşib eyle A‘rābī eyitdi yā Resūlallāh yā şefi‘u’l-muznibīn bu zamān-ı icābet-i (17) du‘ādur ol esir-i zindān için daķı bir du‘ā kıl Hāzret-i Ya‘kūb eyitdi (18) İlāhī anı daķı maķlūbına vāşıl idüp cem‘-i murādını hāşıl buyur der-‘aķab (19) du‘ā-yı Hāzret-i Ya‘kūb hedef-i İlāhiye te’şir idüp şarafeyn mülākāt

[68a] (1) idüp ber-murād oldılar velākin şurāsına ta‘accüb olunur ki Hāzret-i Ya‘kūb (2) enbiyā iken Hāzret-i Yūsufa olan muķabbet ne muķabbetdür ve evlāda olan muķabbet (3) olduğı hālde evlād-ı sā’ire rağbet buyurmayup Hāzret-i Yūsufa haşrda (4) hikmet-i hafıyye nedür beyān buyurula **Hakīm** eyitdi el-cevāb evlāda muķabbet tabi‘idür (5) insān evlādını sever lākin miyānelerinden bilā iħtiyār birine muķabbeti ziyāde (6) olur kezālik Hāzret-i Ya‘kūb ‘aleyhi’s-selām evlād miyānında nūr-ı nübüvveti (7) nāşıyye-i Hāzret-i Yūsufda müşāhede idüp vaķt-i ğayūbetinde havf (8) ider idü ki bu hüsne ‘ismet-i hānedān ehl-i nübüvete bir ğubār-ı tārī ola (9) ol vechle

وَأَبْيَضَتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ⁴¹³

zuhūra geldi şütür eyitdi (10) vaķ‘a-yı Kerbelāya ne dersiñ ol günde ki Hāzret-i Hüseyin Kerbelāda bezl-i cān (11) şarf-ı muķtedirat idüp evlād u aħbābı şehid olduķda ancak Zeynel (12) ‘Abidīn kālup vālid-i büzürgvārın tenhā görüp kendüye esbāb-ı harbī müretteb (13) kılup ‘azimet-i meydān itmekde iken Hāzret-i

⁴¹³ gözleri üzüntüden katarakt oldu.

Hüseyin eyitdi ey nūr-ı dīde hālā (14) saña ruḥṣat-ı şehādet yoḡdur zīrā silsile-i siyādet saña merbūtdur ve baḡā-yı nesl-i Muṣṭafā ve Murtaza senüñ vücūdiña meṣrūtdur Ḥāzret-i Zeynel (16) ‘Abidīn eyitdi ḡāṣā ki ben ṣerbet-i şehādetden bi-naṣīb ve devlet-i dīdār-ı (17) ṣerīfiñden maḡrūm ḡalam Ḥāzret-i Hüseyin eyitdi ey ciger-kūšem bezm-i belāda (18) cām-ı şehādet-nūṣ itmege henüz saña nevbet gelmemiṣdür ve sāḡi-yi ecel seni (19) henüz yād idegelmemiṣdür ‘anḡarīb sen daḡı bu ṣerbetden nūṣ idüp

[68b] (1) bize mülḡaḡ olsañ gerek ve murādınca bu ḡān-ı muṣībetden naṣīb alsañ (2) gerek ba‘de zā cedd u ābādan mevdū‘ emānetleri ol ḡāzrete tevdi‘ itdi ki (3) muṣḡaf-ı Fāṡıma ve cifr-i ebyaṣ ve cifr-i cāmī‘ ve ‘ilm-i ḡifāyet ve ‘ilm-i ferāset (4) ve bākī ‘ulūm ki evlād-ı Resūlden ḡayrı kimseye ṣabṡı mümkün degil aña teslīm (5) idüp

وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا⁴¹⁴

kelimesin yād idüp ‘arṣa-yı meydāna yüz (6) ṡıtdı tize-i cān-sitānı dil-i ḡāke istidār ḡıluṡ āḡāz itdi ki ba‘z-ı (7) ebyātındandır ṣi‘r

خيرة الله من الخلق أبي * ثم امي وأنا بن الخيرتين / فضة قد خلقت من ذهب* وأنا الفضة ابن الذهبين/ فاطمة الزهراء

* وارث رسول الثقلين / من له جد كجدي في الورى * أو كشيخي و أنا ابن العالمين / ذهب في ذهب في ذهبي * والحين في الجين في الجي⁴¹⁵.

ṣi‘r

Ol benüm ki cedd-i pākimdür çerāḡ-ı enbiya
Āfitāb-ı evc-i himmet serv-i bāḡ-ı istīfā

Ol benüm ki ma‘den-i dürr-i vücudumdur ‘Alī
Ṣāh-ı erbāb-ı ḡaḡīḡat ṣem‘-i cem‘-i evliyā

⁴¹⁴ Şahit olarak Allah yeter.

⁴¹⁵ Allah babamı yaratılmışların en hayırlısı kıldı – sonra annemi ve beni iki hayırlıya oḡul etti – gümüş altından yapılır – bende iki altını gümüşüyüm – Fatimetüzzehra annem ve babam – İki cihan Resulünün varisi – Arkanıza bakın kimin dedesi benüm dedem gibi – O benüm büyüğüm ve iki alemin oḡluyum – Altın altından altından – genim geninde geninde.

Ol benüm ki şem^ç-i nür-ı hilkatümdür Fâtımâ
Gevher-i kân-ı şeref şem^ç-i şebistân-ı hayâl

Ben nihâl-i gülşen-i ‘adl u riyâz-ı ‘işmetem
Ey fesâd ehli nedür bunca bana cevr ü cefâ

Dökdiñüz bir bir atup seng-i sitem evrâkıımı
Ûodiñuz tenhâ beni ğurbetde bîberg ü tevâ

Hâliyâ katlum temennâsında kılmışsuz ğülüvv
Ûankı mezhebde benüm kaç^ç-ı hayâtımdur revâ

Enâ İbn Resûlullâh ve enâ İbn ‘Aliyyu Veliyyullâh (18) diyüp bir na^ç ra urdu
ki ol şadâdan cem^ç-i eczâ-yı terkîb-i kâinât (19) mütehalhîl olup felek-i devvâr
hareketden mütevaqqıf ve arz-ı sâkin mütezelzil oldı

[69a] (1) her cânibe teveccüh kıldıqça a^ç dâyı helâk eyler idi ‘aķibet piyâde
kalup (2) vücûd-ı şeriflerinde dağı yetmiş üç yerde zaħm olmağla ‘ateş dağı bir
tarafdan ğalebe idüp tãkatı bi-tâb oldı nihâyetü’l-emr iş bu şekâvet (4) iki kimseye
münhaşır oldı biri Sinân bin Enes ve biri Şimr zı’l-Cevşen (5) Sinân-ı bed-baht istedi
ki ol emr-i kabîhe mübâşeret kıla Şimr-i la‘în-i bi-devlet (6) sebkat idüp ol Hâzretiñ
sîne-i ‘aliyyesine kadem başdı ol Hâzret (7) göz açup didi ey bed-baht saña kim
dirler ol mel‘ ün dedi ben Şimrim (8)

Hâzret-i Hüseyn eyitdi dâmen-i zırhı çehre-i nâpâkıñdan ref^ç eyle seni
göreym (9) ol bed-baht dâmen-i zırhı ref^ç itdükte çehre-i nâpâkı görüldükde dişleri
(10) hınzır dişi gibi dehân-ı pelidinden tışarı çıkmış Hâzret eyitdi şıdķ-ı (11)
Resûlullâh zirâ Hâzret-i Resûl katilinden ‘âlem-i menâmda haber virmişdi (12) ol
Hâzret eyitdi ey Şimr benüm katlim saña muķadder olmuşdur ‘ameliñde taķşır (13)
itme ammâ ey Şimr bu vaķt ne vaķitdür ve bugün ne gündür ve bu ay ne aydur (14)
Şimr-i bed-baht eyitdi Muħarrem ayı ve cum^ç a ğünü ve namâz vaķtidir ol Hâzret
(15) eyitdi ey zâlim bunuñ gibi şehri harâm ve rûz-ı cem‘iyyet ve vaķt-i şalât ki
ħuķebâ-yı (16) İslâm re’s-i menâbirde ceddım evşâfını beyân iderler ğâşş ve

ḥavāṣṣu'l-ḥavāṣṣ (17) ve 'avām-ı müteveccih dergāh-ı ma' būd olup edā-yı 'ibadet kıllurlar sen ki bu emr-i (18) ḳabiḥe iḳdām idersin bāri ey Şimr sinem üzerinden dūr olup (19) bir miḳdār mühlet vir ki ben daḫı leb-i teşne ile şalāta meşḡul olam

[69b] (1) zīrā şalātda şehīd olmaḫ baña mevrūs-ı pederdūr ol dem ḳibleye teveccüh idüp (2) namaza şurū' itdükde ol vaḳt bir vaḳt idi ki ḫuṭebā-yı ümmet minberde (3)

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ 416 mev' izesin zālimgere ilḳā ve mü'ezzinler (4) minārelerde

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ 417 zemzemesin cihāna (5) şalmışlar idi

el-ḳiṣṣa Ḥazret-i Ḥüseyn şalāta meşḡul olup secdede iken Şimr-i bed-baḫt baş ḳaldırmaḡa mühlet vermeyüp şerbet-i (7) şehādet içürdi

el-ḳiṣṣa şühedā başları mızrāḳlar üzerinde olduḡı (8) ḫālde bu sitāyiş ile Kūfeye duḡul idüp 'Ubeydullāh Ziyādīñ ḫuzūr-ı (9) nā-pākına ehl-i Resüllullāhı iḫzār itdüklerinde muḫāzarāt ehl-i beytden Zeyneb (10) bint-i 'Alī ol 'Übeyd-i mel'ūna iltifāt itmeyüp bir köşede ḳarar tıtdı (11) 'Übeyd-i mel'ün Ḥazret-i Zeynebiñ istignāsından ḡazabnāk olup eyitdi (12) bu kimdir ki henüz eşer-i tuḡyān şüret-i aḫvālınden melḫūz olunur didiler (13) bu hemşire-i Ḥazret-i Ḥüseyn.

Mel'ün eyitdi ey ḫātūn şükr u sipās (14) ol ma' būda ki sizi ḫāş u 'ām içünde maḡlūb idüp buṭlānuñızı (15) iḫhār itdi Ḥazret-i Zeyneb eyitdi *kezebtu yā 'aduvullāh* ey kezzāb sipās-i (16) bī-ḳīyās ol vācibū'l-vücūda ki bizim ḫānedānımızı şeref-i nübüvvetle mu'azzez (17) ve mükerrrem ḳılıp *إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ* 418

işāretiyle (18) sa'ādet *وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا* 419 beşāretiyle kerāmet ḳıldı ey zālimgere bize vaḳt' (19) olan aḫvālden ceddimiz ḫaber virmişdi vuḳū'una muntazır idik

[70a] (1) el-minnetullāh ki ceddimiziñ şıdḳ-ı ḳavline şüret-i aḫvālimiz mazḫar vāḳı' olup (2) derece-i iḳbāl *إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ* 420

416 Kesinlikle Allah adaleti ve iyiliḡi emreder.

417 Kesinlikle Allah ve melekleri nebiniñ üzerine salavat getirir.

418 Kesinlikle Allah ehli beytin üzerinden kötülükleri kaldırmayı ister.

419 sizleri temizledik siz de temizlendiniz.

müyesser oldı ‘ ankarîb size dağı (3) serencâm ne olacağı ma‘lûm olacağdur ve herkes cezâ-yı ‘ amelin kârgâh-ı ‘ adden (4) bulacağdur Mel‘ ün, Zeynebden i‘ râz idüp Zeynel ‘ Abidîne teveccüh kı lup (5) eyitdi bu kimdür didiler ‘ Alî bin Hüseyindür eyitdi ‘ Alî maqtûl olduğı (6) istimâ‘ olundı didiler ol ‘ Alî Ekber idi Zeynel ‘ Abidîn muhtemel ölmeyüp (7) eyitdi inne lehu mu‘tâliben yevme’l-kıyâmeh ey mel‘ ün ol benüm birâder-i büzürgvârim (8) idi hattâ ki âhiretten muğaddem dünyâda ânuñ intikâmın alanlar ankarîb peydâ (9) olur mel‘ ün gâzab idüp emr itdi ki ol mazlûmı kıtl ideler (10) Hâzret-i Zeyneb dest-i mübârekin Zeynel ‘ Abidînün dâmen-i şerîfine muhkem idüp (11) bünyâd-ı nevhâ kıldı ki

Ey bed-baht-ı zâlim eger henüz âteş-i tuğyânuñ seyl-i (12) hûn-ı şühedâ-yı Ehl-i Beyt-i Muşafâdan teskîn bulmadıysa bunuñ yerine (13) beni şehîd eyle zîrâ hânedân-ı nübüvetde ve düdmân-ı velâyetde bundan gayrı (14) yâdigâr kılmadı Hâzret-i Zeynel ‘ Abidîn ‘ amme-i muhteremesinden ‘ inân tekellüm alup (15) meydân-ı feşâhatde güftâra gelüp eyitdi ey İbn Mercâne baña kıtliden tevehhüm mü (16) verirsin bizlere kıtl u kıtal sermâye-i feyz-i şehâdetdür ve hemîşe gâzâ kı lup (17) şehîd olmak bize resp u ‘ âdetdür peyveste-i hayâtımız zülâl-ı şimşir-i âbdâr ile (18) sebze ve hürremdür kaçâya rızâ ve meşâ’ibe şabr itmek bize müsellemdür ol (19) mel‘ ün gördü ki maşdüka⁴²¹ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ vağı‘ olan kavmle

[70b] (1) münâzara fâide kılmaz ve müte‘allim-i mekteb-i ‘ ilme şedidü’l-kuvve mübâheşede (2) gâlib olmak olmaz nâ-çâr sâkit olup der-‘akeb bunlar Yezîde hediyeür (3) deyu Yezîd-i pelîde irsâl eyledi

El-kıssa Leşker-i Yezîd menâzil ü merâhil (4) kıtl idüp ve her menzilde bir kerâmet ve her merhalede bir beşâret görüp (5) şehir-i Dimeşke kırlı olduğıda haber-i vuşulları hâş u ‘ âma şuyû‘ (6) bulduğıda Yezîd-i ‘ anîd vâkıf olup mesned-i hükümetine envâ‘-ı tekellüfâtla (7) zîb u ziynet virüp ve meclîs-i ‘ iş u ‘ işret müretteb kı lup ve cemî‘ erkânı (8) hâşmet ve a‘yân-ı hükümeti elbise-i fâhire ve esbâb-ı mülûkâne ile müzeyyen bârgâhına (9) cem‘ oldular ve tamâmı şehriñ halkı mu‘âmelâtdan fâriğ olup temâşâ için (10) istikbâle teveccüh kıldılar vaqtâ ki muhadderât-ı Ehl-i Beyt sarây-ı Yezîde duğul (11) itdüklerinde Hâzret-i Hüseyinün

⁴²⁰ kesinlikle Allah sabredenlerle beraberdir.

⁴²¹ O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Necm/3)

ser-i mübârekin bir tabağ derûnuna vaz' idüp (12) huzûr-ı Yezîde getürdiler ittifağ ol bî-devletiñ yedinde bir tâziyâne vār (13) idi ānuñ ile mübârek leb-i dendānına işâret itdükde

Nemîr bin Cündeb (14) meclîsde hâzır idi mütehammil olmayup eyitdi *kağ'allah yediñ*⁴²² ey bî-edeb (15) bu mulā'abe kıldığıñ leb u dehen busegāh-ı Hâzret-i Resûlullāhdur (16) Yezîd gāzabnāk olup eyitdi ey Nemîr eger hürmet-i şoḥbet-i Resûlullāh (17) olmasaydı saña siyâset ider idim Nemîr eyitdi ey bed-baḥt şoḥbet-i Resûlullāha (18) hürmet olup evlādınuñ hürmeti olmamağ ne münāsibdür huzzār-ı meclîs (19) bu kelimâtdan müteessir olup Yezîd-i pelîd fitnedden tevehhüm idüp Nemîri [71a] (1) meclîsden iḥrâc itdiler ba' dehu hüküm itdi ki Ehl-i Beytden ba' zı kimesneyi (2) iḥzâr ideler

Ümmü Gülşüm ve Zeyneb ve Zeyne'l-Abidîn hâzır olup perde (3) altından Zeynebiñ nazar-ı mübâreki Hâzret-i İmāmiñ ruḥsâr-ı şerîfine düşüp (4) bî-iḥtiyâr feryâda gelüp eyitdi

Şî'ir

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

Ey felek şerm et ne bid' atdur ki bünyād eylediñ
Ḥanedân-ı Aḥmed-i muḥtâra bî-dād eylediñ

Ehl-i Beyt-i Muştafâya biñ sitem gördüñ revā
Tâ Yezîd-i pür-cefānuñ gönîlünü şād eylediñ

Bu ne fikr-i baḥıl u endişe-i beyhüdedür
Kim yıqup biñ Ka'be bir puḥāne ābād eylediñ

Ey Yezîd-i pür-cefā her kimse bir ad eylemiş
Sen daḥı bu zülümle 'ālemde bir ād eylediñ⁴²³

⁴²² Allah elini perişan etsin.

⁴²³ Fuzûlî, Hadîkatü's-Süedâ s.462

Yezîd eyitdi bu kimdir didiler hemşire-i Hüseyin bin ‘Alîdür (10) Ümmü Gülsüm dağı bir cānibden ħurūşa gelüp eyitdi ey Yezîd ruḥşat ver ki (11) Ḥāzret-i Hüseyin ile bir dağı mülākāt idüp vedā‘ idem icāzet ḥāşıl (12) idüp ol demde ser-mübāreki eline alup rāyiḥa-yı gīsū-yı müşk-bārından (13) bir zamān bī-hūş olup üzerine geldikde eyitdi ey Yezîd ümîdvārum (14) ol vācibü’l-vücūd dergāhından ‘azāb-ı āḥiretten muḳaddem ‘azāb-ı dünyāya (15) giriftār olup murādına yetmeyesin

Yezîd eyitdi ey ḥātūn da‘vā-yı kazibeñiz (16) ne netice verdi Ümmü Gülsüm eyitdi ey Yezîd إِنَّ لَكَذِبُونَ الْمُنَافِقِينَ⁴²⁴ andan (17) i‘rāz idüp Zeynel ‘Abidîne ḥiṭāb itdi Hüseyin istid‘ā kılırdı ki (18) minberlerde cilve kıla ve ḥuṭbeler beyān ide el-minnetü-lillāh cilvegāhı rü’ūs-ı (19) remāh oldı ve benüm devletim anı maḳhūr ve maḳzūl kıldı ḥāzret eyitdi (20)

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Eyleseñ tūṭi ile ġurābı hem-nişin ber-ḳafese
Yine şekvāyı ġurāb eyler ġarābet bundadur

[71b] (1) ey Yezîd benā-yı minber benüm ecdādımdan mıdır yā senüñ ve resm-i ḥuṭbe bizim ḥālimizden midür yā senüñ devlet devlet-i uḥrevîdür ol bize müyesserdür (3) ve sa‘ādet bākıdür ol bize muḳarrerdür ey ġāfil saña dağı itdigiñ (4) ‘amel cezāsı ‘anḳārīb ‘āid olmaḳ muḳarrerdür Yezîd anuñ kelimātından ġāzabnāk olup ḳatline emr itdi Ümmü Gülsüm ve Zeyneb feryāda gelüp eyitdiler ey zālīm-i bī-din bu tıfıldan ġayrı ḥānedān-ı nübüvvette şāḥib-i velāyet ḳalmadı bu ne zūlm-ı şarīḥdür **şî‘r** :

انا ديك يا جداه يا خير مرسل *

حسينك مقتول ونسالك ضايع⁴²⁵

⁴²⁴ Münafıklar iki yüzlüdürler (Münafikun/1)

⁴²⁵ *Ben horozum ey hayırlı elçi ve dedem

* İyiliğin öldürülmüş ve sorularımız kayıptır

Yezîd bu kelimâtdan havf idüp qatlınden (9) güzâr eyleyüp ri‘ âyet eyledi ve eyitdi ey Zeynel ‘ Abidîn her ne hâcetiñ (10) var ise benden istid‘ â kııl ol hâzret eyitdi bugün Cum‘ a günüdür (11) ruşsat ver ki minbere şu‘ üd idüp bir huţbe kırâ’ât idem Yezîd eyitdi (12) bu istid‘ â kabuldur ammâ be-şarţ-ı ân ki huţbede menâkıb-i âl-i Ebî Süfyân (13) idesin ol hâzret minbere çıkup mesned-i Resûlullâhı vücûd-ı şerîfiyle (14) münevver kıılup bir huţbe-i belîğ edâ kııldı ki kemend-i idrâk nazîr-i küngere-i eyvân-ı (15) evşâfına vâşıl olmağ dâire-i imkâna girmez ve deryâ-yı tefekkür mazmûn ve ‘ibâretinde (16)‘ aql-ı serâsime sâhile ihtimâl virmez cemî‘-i ehl-i meclîs meftûn olduğda (17) eyitdi ey kavm mesned-i hilâfet-i ma‘nevî cânib-i vâlid-i büzürg-vârımdan baña (18) mevhubdur ve serîr-i salţanat-ı şurî cânib-i vâlide-i ‘âlî miğdârımdan baña (19) mensûbdur ol bülbül güzâr-ı feşâhat ve ol tûti-yi şekeristân-ı belâğatiñ [72a] (1) kelimât-ı hikmet-aşârdan Yezîd-i pelîd müeşşer görüp müezzine işâret itdi ki (2) kâmet getüre müezzîn ayağâ turup eyitdi Allâhu Ekber Hâzret eyitdi

لا شكّ فيه ولا شبهة ولا شئ أكبر منه مؤذّن⁴²⁶

müezzîn eyitdi أشهد أن لا اله الا الله⁴²⁷

Hâzret eyitdi وَأشهد أنّ محمدا رسول الله⁴²⁸

müezzîn eyitdi أشهد أنّ محمدا رسول الله⁴²⁹

Ol hâzret ‘amâme-i şerifin farq-ı mübârekinden alup müezzîn (6) önüne birağup kisve-i mu‘teberîn perişân idüp eyitdi ey müezzîn (7) bu zıkr itdigiñ Muhammed haqqıçün bir dem şabr eyle müezzîn hamuş olduğda (8) şehzâde rağş-ı feşâhatı meydân-ı ‘ibârete birağup harâret-i ‘işmet ve cür’et (9) ‘urûğ-ı Haşimî cûşa gelüp bî-mahâbâ didi

Ey Yezîd-i gümrâh ü la‘în bu (10) Resûl-ı Kerîm ki zıkrı zîver-i menâbirdür âyâ senüñ ceddüñ müdür yâ benüm ve bu (11) şâhib-i şân-ı ‘azîm ki vaşfidur ve ekâbir ve aşâğirdür âyâ sañâ mı aqrebdür (12) Yâ baña eger dirseñ bilmezem bu kemâl-i tecâhüldür ve eger dirseñ ki bilürüm âyâ (13) ne hayâl-ı ğalaţ ve endişe-i

⁴²⁶ Müezzinden daha büyük birşeyde şüphe ve tereddüt yoktur

⁴²⁷ Şehadet ederim ki Allahtan başka ilah yoktur.

⁴²⁸ Ve şehadet ederim ki Muhammed (s.a.v.) Allah’ın elçisidir.

⁴²⁹ Şehadet ederim ki Muhammed (s.a.v.) Allah’ın elçisidir.

bâıldur bu ki zeḥārif-i dünyā-yı bî- i' tibār için (14) sarā-yı 'ākībetüñ vīrān idüp naqd-i Resūlullahı teşne ü ḥayrān kılup (15) ve muḥadderāt-ı ehl-i beyti nā-maḥremlele şehirden şehre gezdirüp mübtelā-yı mihnet-i (16) ğurbet kılduñ eger ḥilkatiñde eṣer-i İslām var ise nedür bu istiḥfāf-ı (17) nekbā-yı İslām ve eger yok ise nedür bu mescid u miḥrābı ālüde kılup (18) 'ādet-i bâtıla kıyām ü iḳdām etmek Yezīd ol kelimātdan kemāl-i infi'āl bulup (19) ayağa ṭurup müezzīne emr itdi ki kāmēt getirüp meṣḡül-ı namāz oldular

[72b] (1) Namāzdan soñra def'-i maḗanne için cemī'-i ümerā-yı Şām u Kūfeyi ḥāzır idüp (2) izḥār-ı te'essüf kıldı ki ben Ḥazret-i Ḥüseyinin ḡatline rāzı degil idüm la'net (3) 'Ubeydullāḥ Ziyāda ki bu emr-i ḡabīḥe iḳdām idüp benī 'Irāḡ ve Şāmda bed-nām (4) itdi

Ḥakīm eyitdi çün ḥikmet-i bāligā-yı Rabbānī bennā-yı meknūnāt ve ḡudret-i kāmīle-i Sübhānī müṣavvir-i eṣkāl-ı mevcūdāt böyle iḡtizā kılmış ki bünye-i (6) vücūd-ı beṣer maḗhar-ı cemī'-i şıfāt olup ḡāḥ eṭvār-ı sūtūdeleri a' māl-ı zemīmelerine ḡālib düṣüp rıf'at-ı iḡtidārı melāikeden a' lā ola (8) ve ḡāḥ ef'āl-ı ḡabīheleri aḡlāḡ-ı ḡamīdelerine fāiḡ olup rütbe-i i' tibārın (9) İblīsten ednā kıla ve ba'zı erbāb-ı ḡakāyık ki 'ālem-i kevn ü fesāda insān-ı (10) kebīr demiş bu ma'nā-yı mutaḗammındur ki şüret-i 'ālem hemīşe mütenevvi' ve mütelevvindür (11) ḡāḥ mesned-i ḡilāfetde ḡülefā-yı 'adālet-şi'ār ve selāḡin-i re'fet-diṣār (12) olmaḡda istiḡlāl bulup erbāb-ı küfr u ṭuḡyān maḡḡūr olur ve ḡāḥ serīr-i (13) eyāletde mülūk-ı cefā-pīşe ve ḡükkām-ı sitem-endişe mütemekkin olup aṣḡāb-ı (14) 'aḡl u imānı maḡbūn ve maḡzūl kıılır ḡakīm-i muṭlaḡa i' tirāz vārid olmaz ki (15) Ḥüseyin-i maḡlūmı aḡladup Yezīd-i fāciri çerā ḡüldüre zīrā Yezīdiñ eyyām-ı (16) istiḡlāl-ı ḡükümeti ki cemī'-i ef'āl-ı zemīmeyi cāmī' olup cihānı fıṣḡ (17) u fesādla dārū'l-fesād itmiş idi ve Ḥazret-i Ḥüseyin maḡlūmuñ zamān-ı (18) istiḡlāyı muḡtefi ki tamāme-i aḡlāḡ-ı kerīmeye maḗhar vaḡi' olup 'ālem-i şüretde (19) muṣībet ve melālī kemāle yetmiş idi

Üṣtūr eyitdi mādem ki Ḥüseyin-i maḡlūma [73a] (1) bu ḡālimler bu ḡulmu itdi gerek idi ki ḡātilleriñ ve fā'illeriñ yüzleri (2) siyāḡ olmaḡ lāzım ḡelür idi nitelim Ḥazret-i Nūḡūñ oḡlu pederi ḡaḡḡında bir cürmü (3) sebebiyle yüzü siyāḡ renk olup ḡatta Ḥām evlāda daḡı ila yevminā hazā (4) reng-i siyāḡ intiḡāl eyledi

Hakim eyitdi el-cevāp Hāmiñ ve evlādlarınıñ (5) yüzleriniñ siyāh olduğu ol cihetden degildür ancak iqlīm-i arzıñ iktizāsından (6) oldı

Üştür eyitdi iqlīm-i arz nedür ve iqlīm kaç kısım üzeredür (7) ve her iqlīm kaç münkasımdur ve her iqlimiñ ahālisi kimlerdür ve bunlarıñ hāl (8) ü şānları neden ‘ibāretdür ve iqlīm-i mezkūrdan kanķı arz ma‘ mūr ve ğayr-ı ma‘ mūrdur (9) ve bunlarıñ cenūb ve şimāl midür ve derece-i şemse kurbıyyeti ve bu‘ diyeti miķdār (10) ve mu‘ addile’n-nehārından ‘ibāretdür ve hatt-ı istivā ne mekāndadır ve bürüc-ı (11) işnā ‘āşer kanķı bilāddadır bir vech-i tafşil beyān buyurulması müsterhāmdür

(12) **Hakim** eyitdi el-cevāp ma‘lūm ola ki cirm-i arzıñ mecmū‘ı bir müdevver top (13) şeklinde olup ‘ināyet-i ilahiyye muķtezāsınca ta‘ ayyüş-i hayvān ve taşarruf-ı efrād-ı (14) insān ile ma‘ mūr ābādān olmaķ için nīm karpuz şeklinde nişfi (15) miķdārı küre-i mādan taşra çıkup cemī‘-i cevānib ü etrāfını baħr-ı (16) aħzar ve baħr-ı esved itlāk olunan baħr-ı muħit ihāta eyleyüp takrīben (17) arzıñ nişfi cevfi deryāda ve nişfi-ı āhirī hāricde qalmışdur ve eflāki (18) felek-i a‘zam muħit olup cirm-i arz cümleñün vasaıtında ve tahtında vāki‘ (19) olmuşdur felek-i a‘zamiñ ortasında ğarbdan şarka toĝru bir dā‘ire-i [73b] (1) ‘azıme farz olunmuşdur ki ol dā‘ireye

عند الهيئة معدّل النهاد⁴³⁰

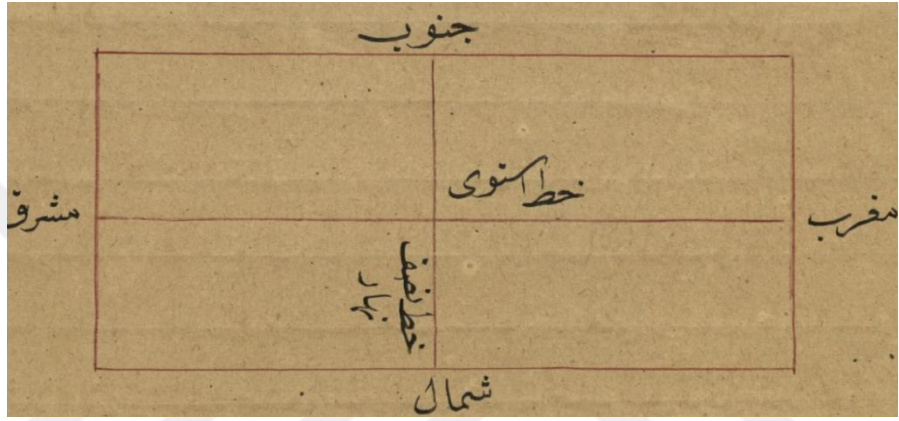
(2) tesmīye olunmuşdur ve cevfinde olan sekiz eflāki ve kūrre-i arzı tenşif (3) eyleyüp bir kısmına cenūbī ve bir kısmına şimālī itlāk olunur ve kūtūb-ı cenūbı (4) ğarbdan şarka müteveccih olan kimesnenüñ şāĝ tarafına ve kūtūb-ı şimālī şol tarafına gelür kimesne hatt-ı istivāda ya‘nī arzıñ ortasından (6) meşelā vilāyet-i Yemende Şan‘ā şehrinden cihet-i şimāle toĝru meşelā Hicāza (7) ve Mışıra ve vilāyet-i Rūma toĝru müteveccih olsa tā Moskova diyārınıñ ve verāsında sedd-i Ye‘cüc ü Me‘cuce varınca vāki‘ olan cihete (9) cihet-i şimālīye dirler ve ol hizādan Habeş vilāyetine toĝru baħr-ı (10) muħite varınca ‘azımet itse ol cihete cenūbiyye dirler şemsiñ (11) ğāyetü’l-ĝāye bu‘dı olan maħallerde şiddet-i bürüdetden nāşī ‘imāret (12) mümkün olmadığından ħarāb qalmışdur altıncı ve yedinci iqlīm ki ve şemse (13) karīb olan maħallerde daħı şiddet-i ħarāretten tolayı me‘mūrıyyetden hālī (14) qalmışdur ve

⁴³⁰ Adalet heyeti daima yükselmedir. (bk.Fütuhāt-ı Mekkiye s.174.)

me‘müre-i arz yedi kısma taḫsīm eyleyüp eḳālim-i seb‘a (15) ismiyle tesmiye eylediler ve bu iḳlimleriñ her birinüñ tūlun ta‘yīn (16) için maḡribden maşrūḳa toḡrı bir ḥatt-ı müstaḳīm farz (17) idüp her iki ḥattıñ mābeyinini bir iḳlīm ‘add ettiler

İşbū şüret-i mersümeysi müşāhededen ḥaḳīḳat-ı ḥāl zāhir olur

[74a]

(1) ve daḡı her bir iḳlimi onar kısma taḫsīm idüp cem‘an yekūn yetmiş kısım olur (2) evvelki ikinci iḳlīm ki ekşerī bilād-ı ‘Arab ve bilād-ı Sūdāndur üçüncü ve (3) dördüncü ve beşinci iḳlīmde ḥarāret mu‘tedil olduğundan ‘imāret ziyādedür (4) altıncı ve yedincide bürüdet ziyāde olduğundan ‘imāret nāḳışdur Mısır (5) ve İskenderiyye üçüncü iḳlimdedür Ḥalep ve Anḫāḳya dördüncü iḳlimdedür (6) bilād-ı ‘Acem altıncı iḳlimdür bilād-ı Rūs u Bulḡār u Tātār yedinci iḳlimdür (8) burc-ı Ḥamel ve Bābil ve Fārs ‘Āzerbaycān bilādlarındadır burc-ı şevr arz-ı (9) Hemedān ve Ekrāddadır Cevz daḡı arz-ı Cürçān Geylāndadır (10) Sereḫān daḡı arz-ı Şīn ve Ḥorasāndadır Esed daḡı bilād-ı Türkdür (11) Sünbüle daḡı Şām ve Cezīretü’l ‘Arabdadur ve mizān daḡı arz-ı Rūm (12) ve Afriḳa ve Şa‘īd ve Mısır ve Ḥabeşdedür ‘Aḳreb daḡı Ḥicāz u Yemenedür (13) Ḳavs daḡı Baḡdād ve İşfeḫāndadır Cedī daḡı şehri Kirmān ve Hinddedür (14) Delv daḡı Kūfe ve arz-ı Ḥicāzdadur Ḥūt daḡı arz-ı Ṭaberistāndadır

⁴³¹ Tabloki yönlerde hatalı yazım mevcuttur. Yukarı kuzey, aşağı güney, sağ doğu, tablonun sol tarafı batı olması gerekir. Tablonun içinde elle yazılmış (üst tarafta orta eksen; altta, gün orta kısmı) iki ibare bulunmaktadır.

[74b] (1) 3,4,5 sâkin olan tavâif-i benî Âdemiñ mizâcları gâyetü'l-gâye mu' tedil (2) ve kuvâları kavî olup ' aqılları selîm ve fikirleri müstaķimdirler ve işbu (3) eķâlîmde mütemekkin olan eşnâf-ı ümem ve tavâif-i benî Âdem Mağrib ve Şâm (4) ve 'Irâķ ve 'Acem ve Çin vilâyetleri ahâlisi ve nefsi-i Endülüs sükkânı ve anlara (5) ķarîb Efrenc tãifeleridür altıncı ve yedinci iķlîmiñ ahâlisi tabî' atları (6) behâyim ve şüretde insâna haķîķatde hayvâna müşâbih maħlûķ-ı ğarîb olup (7) hatta bunlardan ki Tâtâr tãifesi vahşî birbirlerinden teneffür idüp aħâdihumâ (8) âheri ekl ederler

Ĥazret-i Nüh 'aleyhi's-selâmiñ oĝlu Ĥâmdan bir cinâyet (9) ü ' işyân şudûrına binâ'en levni siyâh olmak üzere beddu'â itmekle (10) rengi beyâz iken siyâha mübeddel olup ve ilâ mâşâallahi Te'âlâ (11) zürriyetinde daĝı eşer bâķî ķaldı diyu takrîr ü tahrîr itdiler ma'ahazâ (12) kütub-ı İlâhiden Tivrât-ı şerîfde Ĥazret-i Nüh 'aleyhi's-selâmiñ oĝlu Ĥâmiñ (13) nesl u nesebinden zuhûr iden evlâdları dâimâ ķarındâşî Sâm ve Yafesiñ (14) zürriyetlerine 'abd-ı memlûk olmak üzere beddu'â eylediler diyu mestûr olup (15) lâkin ķať'â beşere vesâir a'zâsinuñ levni siyâh olmak ĥuşuşuna (16) dâir bir şey zıkr olunmadıĝından mâ'adâ 'ulemâ-yı fen-i insânuñ bu maķûle kelâmları tabâyi' -i mevcûdâtıñ aĥvâlinden zuhûl-ı ĥarâret ve bürüdetiñ (18) hevâda bu maķûle maħalde tekevün ü tevellüd iden ĥayvânatda eşerinden ĝafletlerine (19) mebnîdür bu ĥuşuşuñ taĥķîķi böyledir ki tavâif-i Sudân taraf-ı

[75a] (1) cenûbda vaķi' 1, 2 iķlîmde sâkin ve bu iki iķlîmiñ ahâlisinüñ fuşûl-ı (2) erba'ada şemsiñ şiddet-i ĥarâretiyle bu tãifenüñ cidlerine te'sîr (3) eyleyüp zâhir bedenlerinin elvânı siyâh oldu 6, 7 iķlîmiñ ahâlisinüñ (4) daĝı şemse bu' diyetleri sebebiyle levnleri beyâz oldu hatta yedinci iķlîm ahâlisi beşinci iķlime gelse tadrîci tadrîci renkleri beyâz olur ve beşinci daĝı (6) yedinciye gelse 'ale't-tedrîc renkleri siyâha müteĥavvil olduĝı müşâhede (7) olunmuşdur hatta Ebü 'Ali Sînânuñ fenn-i tıbda te'lîf ettiĝi manzûmesinde vaķi' bu iki beyt daĝı kelâmımızı te'yîd ider

Bi'z-zenc hür gayrû'l-ecsâda
Ĥatta kesâ cüludhâ sevâda

Va'l şakleb ektesebetü'l-beyâzâ

Ḥatta ğuddet cülūdḥā bafāzā

ya' nī zenc ṭāifesinūñ sākin oldukları (11) iklīmde vaqī' ifrāt-ı ḥarāret-i hevā cesedlerinūñ levnini taġyīr idüp cildleri (12) esved oldu ve kezālik yedinci iklīmde sākin olan şaḳāliyye ya' nī Tātār (13) ṭāifesinūñ daġı kemāl-i bürüdet-i hevā renklerini sefid u beyāz idüp (14) derilerini yufḳa eyledi dimekdür

Ma' lüm ola ki 1,2 iklīmde sākin olan (15) ṭavāyif-i Sūdān lehv u lu' be ve keşret-i ṭaraba mā' il olup daimā inbişāt-ı (16) ṭabī' iyle şūḥ idüp ' avāḳib-i umūrda bī-fikr ve te'emmül aştābından (17) olup ṭabī' atları ğubār-ı ğumüm ve küdür-ı hümümdan müberrā ve mu' arrādur bu emriñ (18) sırr u sebebi Allāhu a' lem oldur ki ' ilm-i ḥikmetde maḥallinde taḥḳīḳ olunduġı üzere (19) insāna ' arız olan feraḥ ü sürür ve ḥazīne-i ḳalb-i insānda mahzūn

[75b] (1) ve beyne'l-iṭibbā' rūḥ-ı ḥayvānī didikleri nicār-ı laṭifin zāhir-i bedene meyl (2) ü teveccühünden ' ibāret bir ḥālet olup ḥüzn u ğuşşa zikr olunan nicār-ı (3) laṭifin bāṭn-ı bedende ihtibās ve inḳibāzından ' ibāretdür ḥatta teşne-i (4) şahbā ile sekrān olan bāde-i nūşlarda müşāhede olunan feraḥ (5) ü sürür daġı bu sebebden nāşidür ki şarab ḥamr idenlerin ḳalblerinde (6) merküz ve maḥzūn olan nicār -ı laṭifde vāqī' -ı ḥarāret-i ġarizīyyenūñ şiddet (7) ü ḥiddetini taḥrīk idüp ol nicār-ı laṭif ' urūḳ ve şiryānları vāsıtasıyla (8) eṭrāf-ı bedene ḥuşuşa cirm-i dimāġa vāşıl olduġda aştāb-ı ' ayşin (9) ṭabī' atlarında feraḥ ü sürür ḥāşıl olur ve kezālik ḥamāma duġūl idenlerin (10) rūḥlarına ḥarāret-i hevā bedenlerine sirāyet itdükde nicār-ı laṭife-i ḳalbiyyeyi (11) zāhir-i bedene taḥrīk ile ṭabī' atları ta' dīl olup neş' e-i şahbā gibi bir sürür (12) ḥāşıl olur ki işbu telezzüz ile naġamāt-ı lezīze ve elḥān-ı laṭife ile terennüm (13) iderler kezālik Sūdān ahālisi daġı şemsiñ ḥarāreti sebebiyle nicār-ı (14) laṭife cevfi dimāġlarına ve zāhir-i bedenlerine ziyāde taḥrīk itmekle (15) feraḥ ü sürür kesb iderler ve sāḥil-i baḥrde bulunan ahāli daġı bunlar (16) gibidir çünkü şems vech-i baḥrdan bunların bilādına ' aks itdükde (17) nicār-ı laṭif bedenlerine ve dimāġlarına şu' ud itmekle bunlar daġı kesb-i sürür (18) iderler

İklīm-i sādīs ü sābi' de bulunan ṭavāif-i Tātār ve bilād-ı Fās (19) daġı derece-i şemse ba' id olduklarından rūḥ-ı ḥayvānī olan nicār-ı laṭifi [76a] (1) ḥazīne-i ḳalblerinde ḥabs olunmaġla ekser evḳātları ğumüm ü hümüm ile ğüzerān (2) ve

‘avākib-i umūra ifrāz-ı fıkır ile hayrān olmuşlardır ve ekseri şitāsı (3) şedid olan ahālī-i büldānuñ dağı tabī‘atları şakīl ve yüzleri gülmez (4) derūnları muḥabbetden ḥālī ve ḥased ile memlū olup aḥadihumā āheriñ perişān (5) olmasını temennī iderler

Bedevī ve ḳurevīleriñ vücūdları medenī ve şehri (6) olanlardan aḳvādur zīrā bedevī ve ḳurevīler keşret-i eklden memnū‘ ve riyāzetleri (7) ḡālib olduklarından nāşidür ammā medenī ve şehri envā‘-ı mütenevvī‘ ayı (8) me’kūl ve meşrūb olup giribānlarını pençe-i tabībe teslim itmişlerdür (9) ammā riyāzetkār olanlar tabībden müstaḡnidirler bu cihetle ḳaḥṭ ü ḡalā (10) vuḳu‘unda şehriler cū‘a taḥammül idemediklerinden ekserisi vefāt iderler (11) ammā ḳurevīleriñ ekserisi şiddet-i cū‘a taḥammüllerinden nāşī cū‘-ı mevtden (12) ḥalāş-yāb olmuşlardır

Aşḫāb-ı riyāzetden ale’ṭ-ṭevālī kırık gün (13) kırık gice dağı zīyāde vaḳt-i cū‘a şabr ider kimesneler müşāhede olunmuşdur (14) bundan mā‘adā mülūk-ı ‘Arabdan Sulṭān Ebū’l-Hasan devletine idrāk iden (15) nice pīr u iḥtiyār kimesnelerden mesmū‘dur ki Endülüs bilādından cezīre-i (16) Ḥazarā nām belde ahālisinden iki ḥātun nefislerini senūñ (17) ‘adīde ekl ü şurbdan bi’l-küllīye ḥabs idüp bu ḥaber Sulṭān Ebū’l-Hasan (18) sem‘ine vāşıl olduḡda ol ‘avretleri ḥuzūrına iḥzār (19) ve nice zamān meḳş ile ḥāl u şānları tecrübe olunup keyfiyyet-i ḥālleri

[76b] (1) vākī‘a muṭābıḳ ve ḥaḳlarında naḳl olunan ḥaber-i şādıḳ olup bu ḥāl üzre (2) ‘ömürleri tamām ve müddet-i ḥayātıları ḳarīn-i ḥüsn-i ḥitām oldu ma‘lūm ola ki (3) cemī‘ ‘alel ve emrāziñ aşlı tenāvül-i aḡziyeden olup ekl ve şurbdde ḥadd-i (4) i‘tidālī tecāvüzden ḥāşıl olur şöyle ki ḡazā cevḑ ve dehāna vāşıl (5) olduḡda isnān ile mazḡ olunup te’sīr-i ḥarāret-i fem ile anda ṭabḥ-ı (6) yesīr ḥāşıl olduḡda fi’l-cümle mizācı münḳalib ve şūreti müteḡayyir olur

(7) Ba‘de ḡazā-yı memzūḡ mi‘deye vāşıl olup ḥarāret-i mi‘de dağı anı ṭabḥ itmekle (8) olur ba‘de’t-ṭabḥ mide anı ‘arūf masariḳa vāsıtasıyla kebdde irsāl (9) idüp ve esfel-i mi‘dede andan rubb-ı ābdan şakīli meşābeye işāl itdükden (10) soñra ḳuvvet-i dāfi‘a sebīlinden anı iḥrāc ider ba‘de ḥarāret-i kebd dağı ṭabḥ (11) idüp dem-i daḳīḳa münḳalib olur ve ḡaleyān-ı ṭabḥ ile ol dem-i raḳīḳiñ üzerinde (12) nārenci bir köpük ḥāşıl olup şafrā olur ve kebdde ol dem-i daḳīḳiñ (13) ḡaleyānından bir miḳdār eczā-yı yābise münfaşıl olup ol dağı balḡam olur (14) dem-i keşīfden dağı

laḥm ḥāşıl olur bu şüretde keşret-i ekl ile veyāḥud (15) ta‘ām üzerine ta‘ām ekl itmegil ḥummā ḥāşıl olur zīrā ta‘ām ol mi‘dede (16) henüz bir ḥoşca ṭabḥ olmağsızın ta‘ām-ı şānī ekl olunduğda ‘adem-i hażmdan (17) nāşī ‘illet-i ḥummā zūhūr ider bu şüretde ḥummāyı def‘ için eṭibbāya mūrāca‘at (18) lāzım gelür işte bu şüretde keşret-i ekl cümle emrāziñ aşlı olur

(19) **şütür** eyitdi işbu zıkr itdigiñ każiyyenüñ bidāyeti nihāyetine muvāfiğ düşdi [77a] (1) Çünkü arzı beyān itdük velākin semā’ arz-ı kurevī midir yoḥsa ḥıyāmī midir (2) burası noḫşān ḳaldığından itmām ve izāḥ buyurulması mercūdur

(3) **ḥakīm** eyitdi bu ḥuşuşda beyne’l-ulemā’ ve’l-ḥukemā’ iḥtilāf-ı keşire (4) vuḳū‘ bulmuşdur ḥatta ḳāle’l-‘allāme Celāleddīn Es-Suyūtī *fī kitābu’l-hey’et* (5) ‘*alā tariḳa’s-sünnette*

خرج ابن حاتم عن جبير ابن مطعم انّ النبي عليه السلام قال انّ سموات الله على ارضه هكذا وقال
باصبعه السعادة مثل القبة واخرج عبدالله ابن حميد وابو الشيخ عن وهب قال عليه السلام كلّ شيء من اطراف
السماء محدد اى احاطة بالارضين والبحار كا طناب القسطاس واخرج ابي حاتم عن السدى قوله تعالى
والسما بناها قال بناء السماء على الارض كهنة القبة واخرج ابو الشيخ عن اياس بن معوية قال السماء مقيبة
على الارض مثل القبة انتهى قال الامام الدارامى في تفسير قوله تعالى رفع السماوات قال السماء مقيبة قال
الامام ابو الليث السمرقندى في تفسير قوله تعالى والسماء بناها اى سقفا قال ابن عباس في رواية الكلبي كلّ
سما طبقتة على الاخرى مثل القبة وسماء الدنيا ملتزقة على الارض اطرافها ثم الارض بسيطة كروية قال
القاضى في كنز الاسرار اعلم انهم اختلفوا في الارض هل هي كروية او بسيطة على قولين احدهما انها
بسيطة وبه قال ابن عباس وجمع كثير من اهل العلم وثانيهما انها كروية وبه قال الفلاسفة احتج اهل القول
الأول بقوله تعالى والارض مددناها⁴³²

⁴³² Hatem bin Mutam bin Cubeyr’den rivayet edilir ki Resul (sav) mübarek parmaklarıyla gökyüzünü gösterdi ve dedi: Gökyüzü kubbeyi andırıyor ve tıpkı huzur gibi gökyüzü de bir kubbe üzerine inşa edilmiştir. Hamid oğlu Abdullah ve babası Şeyh Veheb aleyhi’s-selam dedi ki: Yeryüzü çevrelenmiş ve deniz ölçüsünde herşey gökyüzü etrafındadır ve Hatemin babası tekrar rivayet eder: Allah Teālā gökyüzünü ve yeryüzünü kubbe şeklinde inşa etti. Eyyaş’tan nakledilmiş : Ebu Şeyh Muaviye oğlu dedi ki gökyüzü yeryüzüne sonlandırır. Ebu Leysi Semerkandī tefsirde Allah Teālā “gökyüzünü inşa ettik” diye buyurdu. Kelbin rivayetine göre (o da İbn Abbas’tan rivayet etmiştir) ; gökyüzü herbir bir diğerine tabakadır. Kubbe gibi dünya seması yeryüzüne bürünmedir ve sonra yeryüzü serildi. Kadı’nın rivayetine göre Kenzu’l-Esrada olduğu gibi bilin ki yeryüzünde değişiklikler mevcuttur. Dünyanın küresel olduğu küresel olduğu kadar da basit olduğunu söyler.

لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا⁴³³

وَالأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ نَحَّاهَا⁴³⁴

[77b] işte ey Üştür bu aqvāliñ (2) kınkısı şab'ıña muvāfiķ olursa anuñla 'amel eyle velākin bālāda beyān itdiğimiz (3) mes'ele-i şıb ki şa'ifü'l-mi' de olan kimse řazm-ı şa'āma nevm ile istiđāse (4) iderse ibtidā nış sā'ati şadar yemīni üzerine yatmaķ lazımdır tā kim (5) ğidā cānib-i yemīne mā'il olan şa'r-ı mi'deye cezb-i kebd ile āsān münħadır (6) olup řarāret-i kebd anı teshīn ide ba' dehu iki sā'at şadar yesāri (7) üzerine yatup uyumaķ lāzımdır tā kim kebd-i mi' de üzerine licāf gibi (8) řāmil olup anı teshīn idüp řazm-ı evvelde mi'deye mu'ayyen ola

(9) Ba' dehu yine iki sā'at şadar cānib-i yemīni üzerine yatup uyumaķ gerekdür (10) tā kim řazm-ı sānī için cihet-i kebdde ğidānuñ inħidārına i'ānet ide bir kimsenüñ (11) nevminde 'arķı bī-sebeb keşret bulur ol ğidā ile yā ĥalř ile mümteli (12) olur ve nevmi řaķil ve şavil olur ya'nī sekiz sā'atden ziyāde uyur şalır (13) anuñ dimāđında rutūbet ğālib olur bir kimse ki yirmi dört sā'atden (14) ziyāde uykusuz şalır ol řamām ile rāřat bulur ammā kābus-ı řānıķ ki (15) nā'im eřnā-yı nevmde şaşayyül ider ki üzerine bir řaķil nesne dūřup anı (16) şışup şareketden men' idüp nefsinı řazyıķ ider ve bu kābus-ı řānıķ (17) buşarı şahlil iden yaķaza ve řareketiniñ 'ademi 'indinde dimek yā balđamıñ veyā (18) sevdānuñ buşarı dimāđa řu'ūdundan řuhūr ider buña 'ilāc istifrāđ (19) itmek lāzımdır

Demeviyyü'l-mizāc olan kimsenüñ ğidāsı semākiyye gibi müberred [78a] (1) ve řāmi'dür ve balđamiyyü'l-mizāc olanuñ ğidāsı řařn ve mülāttafdır ve řařrāviyyü'l- (2) mizācın ğidāsı rummāniye gibi müberreddür ekl-i semek ile leben cem' itmek maşarratdır (3) cüzzām ve fālic gibi emrāz-ı müzmineyi irāř ider leben ile řāmiz cem' itmek (4) iyü degildür paça üzerine 'ineb ve herise üzerine rummān ekl itmek bedene (5) muzırdır cimā' daşı bedene nāfi'dür ammā şehvet-i cimā'

Yerküre üzerine iki görüşün var olduğu İbn Abbas'ın dediği gibi ve çoğunluk olarak ilim ehli; ikincisi de felsefecilerin dediği gibi yeryüzü düzenlenmiştir.

⁴³³ İçinde ne bozukluk ne de eğrilik var. (Tāhā /107)

⁴³⁴ Yeryüzünü böylece sana ezerek dümdüz yapmadık mı? (Naziāt /30)

kuvvet bulmadıkça ve alet (6) fikr ve nazarsız münteşir olmadıkça aña ikdām ile mübāşeret şihhat-i vücūda (7) münāfi bir la'bdür ammā 'alāmāt-ı cimā' nāfi' olur ki anuñ 'aķabinde vücūda (8) hıffet ve neşāt-ı tām ve iştihā-yı ta'ām ve menām gele

Zirā cimā' mu' tedil ĥarāret-i (9) ġarīziyyeyi def' ile müferriḥ-i bedendür ve ġazabı teskīn vesāvis-i reddiyyeyi (10) ve efkār-ı sevdāviyyeyi izāle ider ve emrāz-ı balġamiyyenüñ ekşeri anuñla mündefi' (11) olur ve cimā' ı tārikiñ menisinden ebḥire-i reddiyye dimāġına şu'ūd idüp (12) zūlmet-i başar gibi belālar başına gelür ve keşret-i cimā' daḥı kuvvet-i isķāt ve başarı (13) za'if ider ve ra'şe ve a'şābı tecfif ider ve 'acūze ve ḳabīhe ve marīza (14) ve bāķire-i saġirenüñ ve müddet-i sinin ile mücāmi'a olunmayan şeyyibenüñ (15) cimā' ından ictinābü'z-zemdür ammā cemīle olan nisā-yı menkūḥaya veyā cāriyesine (16) cimā' iden şahşın ṭab'ına meserret irāş ider ammā efḍal-ı eşkāl-ı cimā' (17) odur ki zeni zāhrı üzerine ilkā idüp faḥzın mekşūfını mābeyninde dize gele (18) ibtidā mülā'abe ve mükāleme ve mülāṭafa ile sīne ve leb ve ruḥsārın buse-i kenār (19) idüp belki şedy ve 'ānesin delik ve daġdaġa ḳıla

Ba' de āletiyle baż' ı mess [78b] (1) ve ḥak idüp anuñ çeşmine nāzır ola tā kim ikisi bile şiddet-i şehvetden (2) toķan bula vaķtā ki hey'et-i 'ayndan müteġayyir olup şudürundan menisi (3) infişāl bulmaġla ister ki raculı şadrına ala ol ḥālide üzerine düşüp (4) ilāc ve iḥrāc ile inzālī vaķtine ḥāzır ola ve ba'de'l-inzāl anuñ baṭnı (5) üzerinde bir laḥza ḳala tā kim iki meni mümzec olup raḥme duḥūle yol bula (6) zen daḥı andan lezzet bulup veled-i kāmīl ḥuşūle gele zinhār kendi yatup (7) zeni üzerine almasun tā kim baķiyye-i men-i ṭarīķ-i meşānede ḳalmasun ve anda ta'affün idüp marāz olmasun Beyt

Nazar-ı şehvet için rüy-ı zenān āġ olsun

Zenni olmazsa kişinüñ şol eli saġ olsun⁴³⁵

diyüp yediyle istimnā (10) itmek mevrus-ı ġam ve mücib-i fetretdür ve cimā' ı terk idenüñ derün-ı cildinde (11) olan ĥarāretle ruṭubetden ḳaml tekevvün idüp ḥareketiyle tevellüd ider ve bir mertebe (12) keşret bulur ki levni aşfer idüp māni' -i nevm ve ḳātı' -ı şehvet olur

⁴³⁵ Bk. Marifet-nāme 32.bölüm /6.bab

(13) **Üştür** eyitdi iş bu beyân itdigiñ şeyleri ehl-i şer‘i beyân itmemişlerdür
(14) bu şürette bunlar felsefe ve safsatadır egerçi bunlar maqbül olmak lâzım (15)
gelse idi ehl-i şer‘ beyân itmek lâzım gelürdi

Hakim eyitdi el-cevāb (16) evā’ilde aşhāb-ı kirāmıñ umūr-ı mezkūreden bu
maķūle bi-ğayrī ātī gālibā şadr-ı (17) İslāmda umūr-ı dīn-i mübīn henüz istihkām
bulmadan ārā’-i felāsifeye halk (18) meşğūl olup dīn-i İslām kavā‘idini zabt ve
rivāyetden kalmasunlar diyü umūr-ı dīniyyeden olmayan *su’alleri kelimü’n-nāsi
alā kadri ‘uķūlihim [79a]* (1) mażmūnuñca hakīmāne cevāblar virmişlerdir

Lā-cerem enbiyā-i ‘izāmıñ ve aşhāb-ı (2) kirāmıñ meşālihi halka umūr-ı
dīniyye ta‘limi olup haķāyık-ı eşyā beyānı anlarıñ (3) vazīfe-i şānı olmadıgından
ihtilāf-ı teşekkülāt-ı kameran dağı su’āl olunduğlarında

(4) قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ⁴³⁶

buyurulmuşdur tā kim halk anlardan su’āl idecekleri (5) nedir bilsünler ve
umūr-ı dīniyyeden olmayan ahvālī anlardan su’āl itmesünler (6) nitelikim naħl-i
ħurmāyı ilkāh ve te’bir kışşasında Hāzret-i Resūl-i Ekrem ⁴³⁷ أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأُمُورِ دُنْيَاكُمْ
buyurmuşdur ma‘lūm ola ki ħukemā-i müteahħirīn baħr-i muħīte seyr u (8) sefer ile
ahvāl-i arz keşf u baħr dağı isbāt itmişlerdür ki ħukemā’ ħudemānuñ (9) ma‘lūmı
olmayan arzı bulup ma‘mūrı bir rub‘ a ħaşr itmege mecāl kalmamışdur

(10) Zīrā ki tāriħ-i mīlādıñ bin dört yüz doksan iki sālinde ki tāriħ-i hicretıñ
(11) dokuz yüz üçüncü senesi idi Endülüs vilāyetinden ‘ilm-i riyāzide māhir (12) bir
mühendis ħorsān ki nāmına Ķolon dirler idü ol şahs himmetle keştī-bān (13) teflīş-i
ahvāl-i baħr-i muħīt için iç deñiz dış deñize döküldiği Sebte bogāzı (14) ħāricinde
İspānyā limānuñdan üç sefīnede yüz yigirmi ādam ile yelkeler (15) açup cānib-i
ğarba toğrı şalmışdur ve hemīşe medār-ı sereṭāndan yigirmi (16) derece şimālī
almışdur ya‘nī kırk üç derece ‘arz-ı medārında giderdi (17) zīrā ki iki cānibden
ħarāret ve burūdet altına düşmekden ħazē iderdi (18) muttaşıl rub‘ ve uşurlāb ile

⁴³⁶ Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. (Bakara/189)

⁴³⁷ Sizler dünyanın işlevlerini daha iyi bilirsiniz. (Müslim, Fedail, 141)

meskāt-ı şemsi gözidüp bu üslub üzre (19) otuz üç gün seyr itmişdür ve ol müddet içinde baħr-i muħitiñ sâhilinden

[79b] (1) tamâm üç biñ sekiz yüz mil mesâfe kaṭ ile gitmişdür ve nice def a ittibâ ı (2) nedâmetiyle rücû a kaşd itmişdür ve sefinelerde mevcûd olanlar aña nice (3) def a itâb idüp bizi girdâb-ı belâya uğratdñ ve cümlemizi bu baħr-i (4) bî-pâyân içinde kem-nâm itdñ diyüp K̇olon hünermendi katle hücüm (5) itdüklerinde anlara cevâb itmişdür

Ki siziñ ħalâşñız ancak ilm-i baħri (6) bilür ve âlât-ı felekiyye kullannur âdem ile olur eger beni katl iderseñiz cümleñiz de (7) helâk olup gidersiz diyü gâh va ad ve gâh va id ile anları teskîn (8) ider idi necât bulmağdan nâ-ümîd olup bu ħayretde kalmış iken (9) nâgâh bir cezîre-i ħâliye görünmüşdür ki enhâr-ı cârîye ve eşcâr-ı âliyesi vâ ider idi (10) anı gördüklerinde bir miqdâr râhat bulup K̇olona teslim olmuşlardı (11) ve altı gün yine meskāt-ı şemse toğrı gidüp altı cezîre-i ħâlî bulmuşlardu (12) ve cümlesinden büyük olan cezîreye İspânyol tesmiye kılmışlardu (13) andan mürür idüp yüz mil dağı kara yel üzre gitmişlerdi anda bir sâhile (14) vâsil olup nice eyyâm-ı evvel sâhiliñ tarafında şimâl ve cenûb semtlerine (15) seyr itmişlerdi

Anuñ cezîre olmadığını bilüp anda bir kavm buldılar ki (16) bunlarıñ seyrine gelüp cem ile sâhile gelüp bunları gördükde (17) cümlesi firâr itdüklerinde bunlar dağı sefineden çıkup anlara yetişüp (18) bir avrat tutmuşlar ol avrat varup kavmini sefineler başına gönderip (19) anlar dağı sîm ve zer ve fevâkihe ve nân ile ve envâ -ı tıyûr ve eşnâf-ı ħayvân [80a] (1) ile gelüp iskele yanına gelmişler ve nice eyyâm ve şuhûr anda murâd üzre (2) bey ve şerâlar idüp aña Hind-i garbî diyüp anda kırk adam koyup yine (3) maşrıka toğrı selâmetle gelüp gitmişler ve İspânya ħâkimine yeñi dünyâ tuhfelerinden (4) hediye taqdim itmüşler

Ba dehu ikinci ve üçüncü senelerde vâsil olup yeñi (5) dünyâ ehlinüñ lisân ve âdetin tamâm bilmişlerdür ba dehu dördüncü senede (6) K̇olon-ı zî-fünûn buldığı yeñi dünyâyâ vuşul bulduğda anuñ Kask nâm (7) ħâkimi K̇olon-ı ħâkimi sefineden çıkmağa komayup men eyledikde K̇olonuñ aña (8) muqâbele itmege kudreti olmadığından ħakimâne ħile semtine sülûk idüp (9) dimişdür ki siz bize cefâ

eylediñiz anuñ için Rabbiñiz size ğazab itmişdür (10) ve ‘alāmeti odur ki yārın zū-i şemsi alsa gerekdür meger ertesi ğünü bize (11) nisbetle tahte’l-arz-ı kūsūf emri muqarrer olup Qolon anı taqvīm ile (12) bilmişdür pes bu kelāmdan anlar vehme düşüp şabāha muntaẓır olmuşlardur (13) ol sâ’ atde kūsūf-ı şems vāki’ olmağla bi’l-cümle havfa zāhib olup (14) Qolona hediyelerle gelmişlerdür ve şulh olup aña minkād olup her vechle (15) itā’ at kılmışlardur cümlesi ‘ibādet-i aşnām iken Qolon keşīşe bi’at (16) idüp millet-i Naşārādan olmuşlardur ve Qolon etbā’ıyla yeñi dünyāda (17) qalup yigirmi senede ekşer-i memālikin zabt idüp hükümet itmişdür (18) ol ahālī ebyaz ve esmer ve kāmētleri on dört qarışdan ziyāde (19) uzūn boylı olup qābiliyyet kesb itmişlerdür burası dağı

[80b] (1) ma’lūm olsun ki ehl-i hikmet ‘indinde tefeccür-i ‘uyūnuñ ve zelzele-i zemīnuñ sebepleri (2) budur ki derūn-ı arzda tekevvün iden buhār anda muhtebeş olduğda bir cihete meyl (3) idüp anda teberrüd ile miyāha munqalib olur eger qalil ise eczā-yı buhāriyye (4) ile muhteliğ olup qalur ki quyılar şuyı budur eger keşir ise derūn-ı arzda (5) şıǵmayup rıfğ ile mülāyim yirleri şaq idüp çıkar ki ‘uyūn-ı mütefeccire budur (6) ve ‘uyūn u yenābi’ūñ her bir sebebi dağı budur ki şülūc ve emtārdan derūn-ı (7) cibāle tereşşuğ ile seyelān iden şulardur

Zirā ki şülūc ve emtāruñ keşretiyle (8) ‘uyūn u yenābi’ izdiyād olur anlaruñ kılletiyle bunlar dağı nāqış olmuşdur (9) arz üzerinde cereyān idüp madde-i hayāt nebāt ve hayvān ve insān (10) olan miyāh-ı ‘azb ü furāt için Cenāb-ı Hāq cibāl-i arzı hazā’in kılmışdur (11) zirā miyāh-ı şülūc ve emtār-ı cibālūñ cevfinde maqārāt ve aħcār içünde (12) ve zir-i zemīnde cem’ ve hıfz buyurmuşdur ba’de meşqūq zayıqadan (13) şey’en-fe-şey’en iħrāc idüp andan ‘ibādına kifāyet kadar ‘uyūn-ı enhār (14) aqıtmişdur

Ammā derūn-ı arzda yā buhārdan tekevvün iden yā emtārdan müctemi’ (15) olan şular yirlerine şıǵmayup arāzi-i leyyineden sehl ve heyyin ğurūc (16) eyledikde eger mecār u aħcār ise yā müsafir-i ğāk pāk ise ol mā’-i (17) bārid ve ‘azb ü furāt olur ve eger şarğ yirlerden gelürse ol şū (18) milğ-i icāc olur ve eger arāzi-i kibrītiyyetden ve ma’deniyyeden çıkarsa (19) ol mā’-i ğār olur zirā ki faşl-ı şitāda bürüdet-i havā ğālib olmağla

[81a] (1) ḥarāret-i şems bāṭn-ı arzā firār ider ki iki zıd bir mekānda cem‘ (2) olmaz bu cihetle arz eyyām-ı şitāda ḥār olup arāzī-i kibritiyyete ve ma‘ādin-i ḥārre keşret vakitlerine göre ol ḥarāreti cezb idüp dā’imā hıfz (4) itmişlerdür pes ol ‘illet nedür ki ma‘denler civārında kaynayan ilcā şularuñ (5) ta‘amları ve rāyiḥāları ve ḥarāretleri ve elvānları biri birine muḡāyir olup (6) muḡārinleri aḥkāmēn aḥz itmişlerdür ve eger bu şuya bürüdet-i havā (7) isābet iderse cāmīd olup cīve olur yā zift yā şeb ve yā tuz (8) olur ve İşfahān ile Şirāz arasında bir şū vardır ki ‘acā’ib-i şānāyi‘-i (9) bārīdendür Şıḡırcık şuyı nāmıyla meşhūrdur bir arzā çeker ki müstevlī (10) olup maḥşūlātın ekl eylese ol şudan alınıp aḥz olan kimesne (11) verāsına iltifāt itmeyüp diḡer arzā getirse ol şuya ḥesābsız (12) ṭayr tābi‘ olup ol cerādı ḡatlı iderler

Bu kışşayı tevātür ile naḡl iderler (13) ve ammā derūn-ı arzda tekevvün iden şū ki buḡār ile bir mertebe ḡalīz olsa ki (14) mecārī arzdan nüfūz idüp çıkmak mümkün olmasa yāḡūd arz-ı keşif (15) ve şalb olup ḡurūc-ı buḡāra māni‘ olsa ve buḡār ise derūn-ı arzda (16) müctemi‘ olup ḡurūca ṭālib ve rāḡīb olsa ol buḡār ḡurūc için (17) arzı ‘anf ile şaḡ eyledikde ol mekān ḡareket eyler ki zelzele-i zemīn (18) odur derūn-ı arzda tekevvün iden riyāḡuñ aḥkāmı buḡārāt-ı zemīnūñ (19) beyān olınan aḥkāmı kebīddür ḡāḡ olur ki mevād-ı merḡūme be-ḡāyet kuvvetli

[81b] (1) olup arāzīyi öyle şaḡ ider ki andan bir ‘azīm şavt zāḡir olur (2) ve ḡāḡ olur ki mevādd-ı merḡūme ṭabi‘at-ı dehen üzre mümtezic olan (3) buḡār ve duḡānuñ iştī‘ālini iḡtizā iden ḡareket-i şedīdeleriyle arzdan (4) nār zāḡir olur ve eger bir ma‘dende zūḡūr iderse anı tamām iḡrāḡ edinceye dek (5) eyyām ve şuhūr ve sinīn ile munḡaṭı‘ olmaz dimişler ⁴³⁸ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ فَاِنَّهُ بِالصَّوَابِ فَاِنَّهُ مُسَبِّبُ الْاَسْبَابِ

Bu daḡı ma‘lūm ola ki_burcda olan bilāduñ (7) ahālīsīnūñ eṭvārı budur ki burūcatı zıkr ü beyān olınur burc-ı (8) ḡameldeki Avrupa ahālīsīdūr bunlar ki siyāsete ma‘il müşakḡkata müteḡammildirler (9) ekşeriyā nisāları emrinde teḡāfūl üzere olup ḡayūr olmazlar ve nisvāndan (10) ziyāde ḡılmāne muḡabbet idüp ḡunāḡ bilmezler ḡuşūsen İngiliz ve Nemce aḡlāḡları (11) sibā‘ aḡlāḡına mümāşīldūr ve bilād-ı Rūma ve bilād-ı Fransa burc-ı esedde vāḡı‘ (12) olmuşdur ol sebebdēn ekşer ḡalkı ehl-i riyāset bulunmuşdur ve bilād-ı İspānya (13) ve bilād-ı Portuḡal ḡavs ile

⁴³⁸ Allah sevabın en iyi bilendir, çünkü o sebeplerin müsebbibidir

müşterîye mensûbdur ahâlisi ‘umûmen (14) nazîf ve maḥbûbdur İstānbul burc-ı cedy ile zuḥale müşākildür ahâlisi (15) kibār-ı mülk ve riyāsete nā’ildür bilād-ı ‘Acem burc-ı şevr ve zühreye mensûb olmağla (16) ekşer ḥalkı münakkaş libās giyüp kāmîşleri daḥı sâde degildür ve Fırāt ile (17) Dicle mā-beyni ve Bağdād eṭrāfi sünbüle ve ‘aṭārda mensûb olmağla (18) ḥilkatinde aşḥāb-ı raşd ve ehl-i ‘ilm çoğdur ve Hind ü Sind cedy ve zuḥale (19) müşākil olmağla ekşer ḥalkı bed-güy ve bed-rüy ve bed-ḥüy ve ‘anûd olur

[82a] (1) ve vasaṭ-ı meskûn olan memâlik-i Kudüs ü Şām ve Hicāz u Yemen ve cemī‘ cezîretü’l-‘Arab ki bunlaruñ müdebbiri müşterî ve merîḥ ve ‘uṭārîdde bulunmuşdur (3) ekşer ḥalk aşḥāb-ı tağallüb ve erbāb-ı ticāret olmuşdur ve mekr ü ḥîle me’lûf (4) olmuşlardur Gürcistān ve Tağistān ve Māverāünnehir ya’nî Tūrān u Türkistān (5) ve Tātāristān bunlaruñ müdebbiri zūḥal u müşterî ve ‘uṭārîd olmağla ekşer (6) ḥalkı vahşî ve ğadārdur ba‘zen daḥı ‘iffet müşāhide olunmuşdur (7) Mışır ve memâlik-i Sūdān ve mağrîb daḥı Mirrîḥ ü Zühreye müşterekdür (8) bunlaruñ umûrlarına nisāları müdāḥaleden ḥālî degildirler ve ekşerî kāhindürler (9) memâlik-i Şu‘ud ve Habeş daḥı ‘ādāt-ı muḥtelife üzre olup mevtālarına (10) ta‘zîm iderler ve nisvāna ‘azîm rağbet iderler

Subḥānallah zihî müsebbibü’l-esbāb celle şān burası daḥı ma‘lûm olsun ki ḥükemā-i Hindistān zamānuñ on iki ḥayvān üzerine devrān idüp yılda birinüñ (13) ḥulkiyla muttaşîf olup ehl-i cihāna böyle emr-i Ḥaḳla sereyānuñ bulup (14) tecrübe ve imtiḥān eylemişlerdür ki bir vech-i ātî zîkr ü beyān olunur fāre (15) baḳar ḳaplan ṭavşān semek ḥayye esb ğanem yüzine ve ḥük-ı sinuñ (16) ayıdur sāl fāre olursa evāsıt-ı senede keşret ile bārān olur āḥerinde fitne vü ceng olur ve şiddet-i şitā ve kesret-i fāreden ḥubübāta (18) sekte irāş ider evā’ilde tevellüd iden tıfl zîrek olur ve ḥüb (19) ḥişāl olur evāsıtında ṭoğsa kezzāb u ḥod-bîn olur

[82b] (1) o āḥerinde ṭoğsa bed-kār u ḥasūd-mizāc olur ammā baḳar sāl (2) gelse mülûka fitneler ve şiddet-i şitā ve meyveler tebāḥ olur evā’il-i sālde (3) ṭoğan veled āḥerek işle meşğül olur evāsıtında ṭoğan veled (4) ḥüb-rü ve ‘āḳil olur āḥerinde ṭoğan ḥaste ve ğamnāk olur (5) ammā ḳaplan senesi olursa ol senede ta‘b u meşakkaṭ ve ‘adāvet ve ğazāb olur nāsda ve naḳz-ı ahd daḥı olur ve iḥtilāf-ı mülûk (7) olup zelzele-i ‘azîme olur şiddet-i şitā ve şular keşir olur ibtidā-i (8) senede

tevellüd iden veled ‘ālī-himmet olur evāsıtında tođan kāmīl (9) olur āherinde tođan kāhīl olur ammā ıavşān senesi olursa (10) meyveler keşret ve emn ü āmān mu‘ tedil şitāi ve bahār olur ibtidā-i senede (11) tođan veled bed-hūy olur evāsıtında tođan yađşı olur āherinde (12) tođan vađşı-ıabī‘ at olur ammā semek senesi olursa fitne vü harb peydā gendüm ve cū erzān berf ile bārān keşir olur şitā (14) dirāz ađađlar yābis olur ibtidā-i senede tođan veled ađmak ve bed-kār olur evsaıtında tođan halīm olur āherinde tođan bed-hūy ve bī-şerm olur ammā hayye senesi olursa şitā gāyetle mülāyim ve kađt olup (17) her dilde ğuşsa ola bu senede tođan veled olur hāmūş evsaıtında (18) tođan bed-hūy aherinde tođan olur bed-şekl ammā sāl-i asībde (19) ceng ü fitne ve harb zuhūr ider şayfi hūş zer‘i keşir olur [83a] (1) şitāsı nerm ü dirāz olur meyve cinsine āfet olur

Bu sālde (2) tođan çeker zahmet hem olur pür-hikmet evsaıtında hoş āherinde bed-hūy (3) olur ammā sāl-i ğanemde olur insān-ı ğamnāk sefineler olur helāk (4) harb olduđda şulh olur hayr u ihsāna sa‘y iden çok olur (5) şitā nerm ü dirāz olur bu sālde tođan olur nāfi‘ evsaıtında tođan (6) āsūde āherinde tođan olur fersūde ammā puzīne sāl geldikde (7) ol senede hulka katı sitem olur hastalık ziyāde şitā gāyetle kaşir (8) ve meyve az olur bu senede tođan veled olur bed-rūy evsaıtında (10) tođan olur hasūd āherinde tođan olur sūd-mend ammā sāl-i murğ (11) oldukda meyveler keşir ve hāmīle nisāya āfet olur

Ol sālde tođan (12) olur hūsn ü cemāl ammā fakīrū’l-hāl olur evsaıtında tođan ahlāk-ı hasene (13) ile muttaşif olur āherinde tođarsa sađī olur ammā sāl-i kelb oldukda ğalle vü nān ‘aziz ola ammā bahāsı olur girān çok olur mevt ve katl-i insān (14) şitā hafif meyve olur ehven bu sālde tođan olur bed-gūy hem (15) harīş-i ekūl evsaıtında tođan ider ğavġā aherinde tođan ider (16) kanā‘ at ammā hūk geldikde şāhlar arasında ihtilāf vākı‘ olur (17) ceng olur keşir hınıta vü şa‘ir olur kalil bu sālde tođan bir ferzend (18) olur ahlāk-pesend evsaıtında tođarsa olur kāzib āherinde tođarsa (19) olur halīm ⁴³⁹ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ فَاِنَّهُ بِالصَّوَابِ

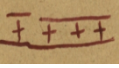

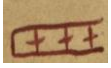

Dört ‘ilm dağı vardır ki bu dağı [83b] (1) insāna mađşūş olup hayvānātta bulunmaz ‘ilm-i kef ‘ilm-i mirfağ ‘ilm-i kitif ‘ilm-i hınşirdur evvelā ‘ilm-i kef oldur

⁴³⁹ Allah sevabın en iyi bilendir.

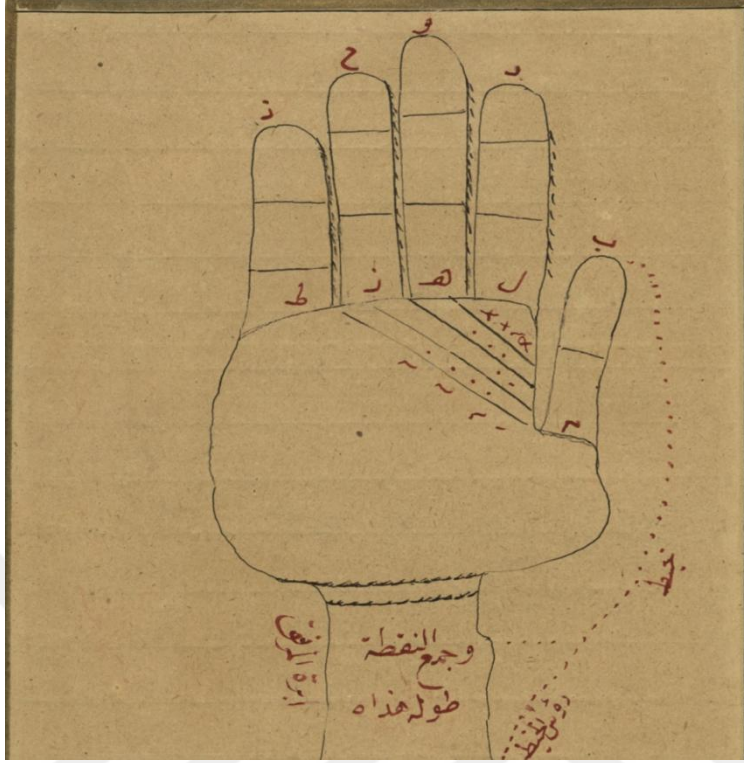

ki vasaṭ-ı kefde ve eşābi‘ de ḥuṭūṭ vardır her ḥuṭūṭ bir şey’e işāret olunmuşdur ve ḥurūf içünden (4) daḥı her bir ḥarf birer eşābi‘ üzerine vaż‘ olunmuşdur meşelā elif-i (5) sebbābe üzerine bā-i şehādet parmağı üzerine vaż‘ olunmuşdur

Tāgına (6) degin eger kefde bulunursa ol kimse ehl-i taḳva ve şalāḥa delālet (7) ider ve eger eşba‘ ۱ ۰ ۹ ح ve elde yine bulunursa sefere delālet (8) idüp ehl-i ticāretten olur eger kefde bu şekil bulunursa (9) rütbe ve münāşibe delālet ider ve eger ḥaṭṭ-ı ‘ömürde bu şekil bulunursa (10) imrāza delālet ider

Egerçi āḥir ki barmağun mā-fevķindeki barmağun (11) üçünci mafşalından aşağı olursa muṭlaķa veled-i zinādur zirā te’sīr-i cimā‘ (12) zührede bu mişillü cimā‘ nāķışdur ve ‘ömri daḥı nāķış olur ‘ilm-i teşrīḥde (13) böylece mezkūrdur Allāhu a‘lem eger elif ḥaṭṭında olan aşba‘ da bu şüret (14) bulunursa ol şahş nihāyeti şulb olunur ‘ilm-i teşrīḥde tecrübe olunmuşdur (15) eger bu şekil bulunursa vālidesiyle ve yā kız qarındaşıyla ve yā maḥremiyle (16) zinā itmiş olur eger vasaṭ-ı kefde bu şekil bulunursa (17) ‘adedince ḳaṭ‘-ı merātib ve menşüb zaḃṭ ider ve eger bu şüret bulunursa (18) ḳālilü’l-māl olup ehl-i şalāḥdan olur ve eger bu şekil bulunursa (19) ‘ālim u fāzıl olup velākin rızķ-ı ḳalil olur ve eger bu şüret [84a] (1) bulunursa aşhāb-ı şervetden olup tūl-ı ‘ömrüyle mu‘ammer olur (2) eger bu şekil bulunursa ḥüsnü’l-ḥuluķ ve mestūru’l-ḥāl olur ve eger (3) bu şüret bulunursa şeci‘ ve sezi‘ü’l-ġaḳab olur ve eger (4) ḥınşırda ya‘nī ḥınşıruñ nihāyetinde ḳaḳ ‘aded ḥaṭṭ olursa ol ‘aded (5) miķdārı tezevvüc ider eger sebbābede ḥāc şüreti olursa zānī olur (6) eger baş parmaķda olursa Lūṭī olur eger ḥaṭṭ-ı şehvet ziyāde kızıl (7) olursa cimā‘ a ḥariş olur Allāhu a‘lem hazā şürete ⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ En iyisini Allah bilir bu suretdir

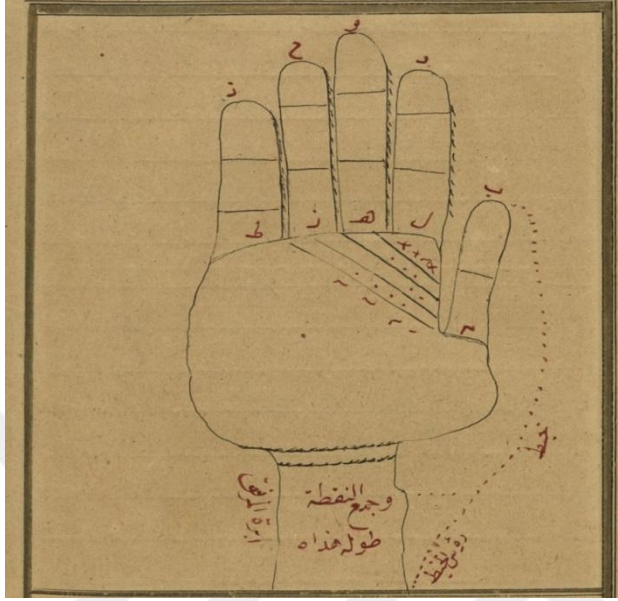

[84b] (1) Kitāb-ı Esrārda zıkr olunduğı üzere ‘ilm-i merfağ dağı İskenderiyyeden (2) mervīdür ki bu ilmde insānuñ tūl-i ‘ömründen kaçırından ve keşret-i mālından (3) ve kılletinden ve sa‘ ādet ve şekāvetinden baħş ider tārīk budur ki biraz önce (4) iblik alınuş baş parmaqları mufaşşal āhırinden kıl olunduğda kadeh her bir (5) işbi‘ a ħurūf içünden bu on ħurūf taħrīr olunmuşdur

ب د ح ی ز ه ك ل م ya‘ nī ibtidā bādan bidā’ olunup baya degin (7) kıl olunup ħitāmında cümlesini cem‘ idüp ba‘ de küçük parmağıñ (8) başından bidā’ idüp dersin başına degin getürdükde eger ħaytın ucu (9) işbi‘ şağırin mufaşşal-ı sālise şinuñ mādevininde karar iderse ol kimesne (10) fağırü’l-ħāl olup ‘ömri dağı kaşır olur mufaşşal-ı mezkūra muqābil gelürse rızkı cedīd yevm-i cedīd aşşābından olup ‘ömri dağı evsağ olur eger (12) mufaşşal-ı mezkūrı bir miğdār tecāvüz iderse rızkı dağı ziyāde olup (13) ‘ömri dağı altmışa vāşıl olur eger ħayt-ı mezkūr parmağdan fazla gelürse (14) sinni yüz yigirmiye vāşıl olup sāhib-i ni‘met ve zī-i ħaşm ve zī-i sa‘ ādet (15) olur eger her işbi‘ in müfeşşilinde ikişer ħatt olursa Zükürdan ve ināşdan

(16) evlād-ı keşir olur eger her işbi' de iki hattı olursa (17) evlād-ı Zükürî ƒalil ve ināş-ı keşir olur Allāhu a'lem hazā şūretihi ⁴⁴¹

[85a]

‘ilm-i ketif dağı bir ‘ilimdür ki aḥvāl-i tecāvüzden ve ƒarık ve ‘asākirden ve berf ve raḥmet ve ḥarāret ve burūdet ve sirƒat ve ƒaṭṭā‘ ƒarık ve aḥvāl şehri ü şahrā ve cebel ve şāhibü'l-beyt ve aḥvāl-i mülük u selāṭin ve me'mūrından baḥş ider bunuñ dağı ƒariki budur ki şehriñ nişfinda bir dişi koyun zibḥ idüp anuñ yüregi aḥz olunup şemse ve yāḥūd sirāce vaż' olunduğda

[85b] (1) anda zuhūr iden noƒtalara nażar olunur ol noƒtalar ki aḥmer yā ebyāz (2) yā esved olur ol ketif dağı dōrt kısım olup re's-i (3) arızadır ki cānib-i şimāl ta'bir olunur āhiri müdevverdür ki cihet-i cenūb (4) ta'bir olunur ve cānib refiki şarƒ ve cānib āheri ğarb ta'bir olunur (5) ve ketifiñ şaḥifası dağı altı kısma münƒasım olup her kısımda bir ‘alāmet fażla (6) vardır ibtidā-i aḥvāl ƒārbānı müşa'irdür ki ketifiñ re'sine nażar olunduğda noƒta-i ebyāz görünürse ahāli-i ƒāribānuñ ‘adem-i selāmetine işāretdür

⁴⁴¹ En iyisini Allah bilir bu suretdir

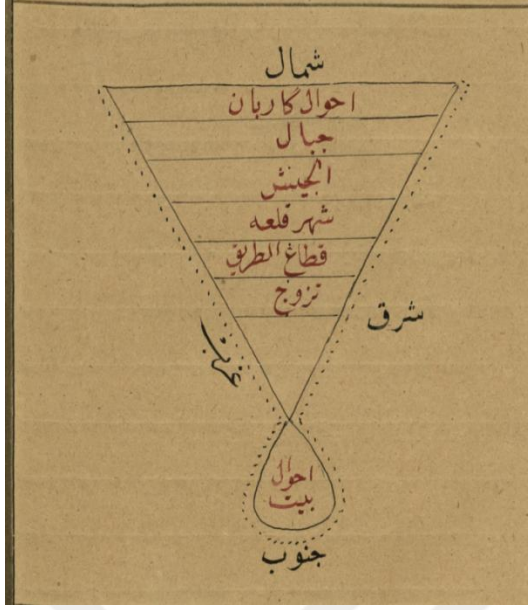
(8) Eger nokta aḥmer olursa cānib cūnbüde ḥarblerine delālet ider eger (9) nokta esved olursa selāmetle gelmelerine işāretdür ikinci ḥaṭṭıñ (10) aḥvālî cebel u şahrādan baḥş ider ki eger bu ḥaṭda esved bulunursa (11) keşret-i giyāha ve nebāta delālet ider

Eger ebyāz olursa kıllit-i giyāha ve nebāta (12) delālet ider aḥvālî'l-^çasākîr eger üçüncü ḥaṭṭda nokta-i esved olursa (13) selāmetle ḥareket-i ceyşe delālet ider aḥmer olursa kıṭāl-ı ^çazīme delālet (14) idüp maḡlūbiyyete delālet ider ammā aḥvālî'l-şehr eger dördüncü ḥaṭda (15) nokta-i aḥmer olursa marîz u mevt ve bāya delālet ider esved olursa (16) kuvvet-i şehre delālet ider aḥmer olursa ve esved olursa fesād u ḥarbe (17) delālet ider aḥvāl-i ḳaṭṭā^ç -ı ṭarîḳ beşinci ḥaṭda nokta-i esved olursa (18) keşret ḳaṭṭā^ç ṭarîḳa delālet ider aḥmer olursa maḳṭül olmalarına delālet (19) ider ebyāz olursa firārlarına delālet ider aḥvālî'l-tezevvüc

Eger altıncı [86a] (1) ḥaṭda çukurluḳ olursa mesrūriyyete delālet ider nokta-i ebyāz (2) olursa keşret-i aḡnāma delālet ider esved olursa imrāza delālet (3) ider eger ketifîñ şāḡ cānibinde nokta-i ebyāz olursa keşret-i raḥmete delālet (4) ider eger noktalar ^çarîz ve beyāz olursa keşret-i şelce delālet ider (5) eger esfel-i ketifde nokta-i aḥmer olursa recce delālet idüp şiddet-i şitāya (6) delālet ider Allāhu a^ç lem ve hazā şūrete ⁴⁴²

---

⁴⁴² En iyisini Allah bilir bu suretdir

Ammā ‘alem-i merfūḵ ve kefde nisālar daḥı zükūr gibidir aḥlāḵ-ı ḥüsne ve seyyi’de lakin ṭā’ife-i nisānuñ şol keffine nazār olunup aña göre aḥkām istinbāt [86b] (1) olunur ve ṭā’ife-i nisānuñ zāhir ḥāllerinde müḥsenāt ḥüsni daḥı şartdur

(2) Ez-cümle dört maḥalli siyāh olmak şartdur saçı ve kaşı ve gözi ve kiprikleri (3) dört maḥalli daḥı ebyāz olmak lazımdur dişleri ve dırnaḵları ve yüzi ve bedeni (4) ve dört maḥalli daḥı aḥmer olmak lāzımdur yanaḵları ve lebleri ve lisānı dört (5) maḥalli daḥı zīḵ olmak lazımdur femi ve ferci ve ketfi ve ünfi ve nāfesi daḥı sefercel (6) resminde olmak lazımdur ve dört maḥallī daḥı şaḡīr olmak lāzımdur yedleri (7) ve ricli ve ünfinüñ delikleri ve ḵulaḵları ve şedīd daḥı ⁴⁴⁴ كان ثدياه حقان (8) ḵabīlinden olmak lazımdur ve dört maḥallī daḥı vāsi’ olmak gerekdür birleştir

Şadri (9) ve baṭnı ve sāḵileri ve ka’beleri nisā daḥı üç kısım üzeredür ṭavīle vü ḵaşīre (10) ve mülḥime-i ṭavīle zıkr-i evsaṭ-ı refīḵden ḥazḵ alur ḵaşīre daḥı zıkr-i ḵaşīr ve ‘arīzden ḥazḵ alur ve mülheme daḥı zıkr-i ṭavīl ve ‘arīzden maḥḵzūz olur eger lisānı aḥmer olursa ve yüzi daḥı kızıl olduḡı ḥālide ve gözleri daḥı (13) mā’i olursa keşretü’l-şehvet olur eger lisānı beyāz ve ünfinüñ üzeri (14) mürtefi’ olursa

⁴⁴³ Tabloda yukardan aşağı geçen ifadeler şu şekildedir : Kuzey, açıklanmış köşelerin halleri, daḡlar, asker, yapılış ayı, kesik yol, evlilik, ev halleri, güney. Tablo saḡ tarafında şark; sol tarafında garb ibaresi mevcuttur.

⁴⁴⁴ Kalpleri haklıymış gibi

ḳalilü'l-şehvet olur lebleri refik olursa yine ḳalilü'l- (15) şehvet olur ünfi kebîr olursa fercî daḫı kebîre olup nezlesi ğalibe ve kebedesi (16) verem iletisi vardur

Ḳaşları ḳalil olup bozca olursa ebraz iletisi (17) vardur ka'bi ḳuric olursa mükeseiretü'l-kelâm olup nâşize olur (18) şedâsı Zükür şadâsına müşâbih olursa bed-aḫlâḳ küffî vâsî (19) olursa zaḫmetsiz velet getürür zîḳ olursa zaḫmet çeker ve ḫîn-i mücâme'atde [87a] (1) tekellüm olursa veled mükessirü'l-kelâm olur zevc zevce-i rızâsız (2) vaṭy iderse veled şehlâ olur leyle-i 'idde vaṭy iderse (3) veled altı parmaḳ olur ḫîn-i cemâ'atde gözlerini ḳıparsa veled a'mâ (4) olur ḳıyâm ḫâlinde cimâ' iderse veled silüsü'l-bevl olur (5) zevc ve zevce ḫîn-i cemâ'atde bir şüret-i ḫaseneye nazâr iderse (5) ve yâḫûd ḫâtırına getürürse veled ğâyetle ḫüsnâ olur

Ṭâ'ife-i (6) Rûm buña kâmil itmişlerdür zevc ḫîn-i cemâ'atde ḫâtırına ne ḫaṭûr (7) iderse ya'nî meninüñ vaḳt-i nüzülında neyi mülâḫaza iderse veled (8) ol ḫâl ile müttasîf olur el-veledü sırru ebîhi ḫadîş-i şerîfi buña (10) işâretdür ba'dezâ zekr daḫı üç kısımdu evvel ki ḳaşirdür ki altı parmaḳ (11) miḳdârı olur şânî evsaṭdu ki sekiz parmaḳ miḳdârı olur (12) şâliş tavîldür ki nihâyet on iki parmaḳ miḳdârı olur bu ḫaddi (13) tecävüz iderse âlet-i insândan ḫâric evtâd-ı ḫimâra mülḫaḳḳ olur (14) ba'dezâ zevcenüñ zevce muḫabbeti bilmek murâd iderseñ kendi ismiñle (15) zevcenüñ ismini ḫesâb idüp durdur durdur tarḫ idesiñ (16) bâḳî bir ḳalursa saña muḫabbeti vardur iki ḳalursa kezâlik üç ḳalursa (17) münâfikdur muḫabbet iderse daḫı i'tibâr yoḳdur dört ḳalursa (18) andan ihtirâz lâzımdur

Fî Beyân-i Cifr

(19) ḳâ'ide-i cifr budur ki evvelâ su'âl ḫarflerini ḫesâb-ı ebced üzerine [87b] (1) ḫesâb idüp ba'de'l-cem' olan raḳamlarıñ taḫtına ebced ḫarfleriñ vaz' (2) idüp ba'de su'âl ḫarfleriyle noḳtalarıñ daḫı cem' idüp kezâlik ḫurûf-ı (3) ebcedi taḫt-ı raḳıma vaz' idesiñ meşelâ su'âl

ه ل ی ك و ن ر ا س م ر ا ی س ب م ح ك م ت ح ق و ق و ل 39 - ط ل - عدد نقطة - 20 - ك

بعد

ای ت س ی و ا س ا م 39 - ط ل - عدد نقطة - 20 - ك

(7) ba‘ de bu ħurūfları başt itmek gerekdür haẓa şūrete

و اول ام ظ اغ ی ن ث ال ام ك اف

(9) iş bu ħarfleriñ muķābelesine nazīre ħarflerini vaẓ‘ itmek gerekdür ħarfleri budur

اب ج ده و ز ح ط ی ك ل س ع ف ص ق ر ش ت ث خ ذ ض م ن

(11) ba‘ de su’āl ħarfindeki vāvdan bedā’ idüp nazīreleri ظ غ

vāv elifiñ nazīri “sin”dür vāv nazīri “r” lām nazīri

ض ا د د ر الخ ر س ر ض س ظ م س ن خ غ ث س ض س ظ ذ س ج

ba‘ de bu saṭırñ taḥtına terfī‘āt (16) ħarflerini vaẓ‘ idesiñ bu daḥı ا ب ح
“cim”dür ba‘ de vāvdur

ت ف ت غ ف اس ف ع ض ب ذ ف غ ف ا ظ ف ه

ba‘ de ser müstaḥşile ħarflerin vaẓ‘ idesiñ (19) bu daḥı ebcedde üçünci
ħarfdür ki buña matbū‘ tesmiye olunur ve haẓa

[88a] ك غ خ ح ط ط ض ط خ غ ض ط ط ض ذ س س ق ك (1)

(2) ba‘ dezā ħarfleriñ nazīre ħarflerin kemā fi’s-sābık vaẓ‘ idesiñ

ذ ن ی ت ث ل ث ی ن ل ث ل ك ا ا ه خ

(4)bundan soñra ḳalb itmek lāzımdur ya‘nī saṭırñ āḥir ki ħarfı olan (5) “ḥā”
ħarfini aḥz idüp “zāl” ħarfınuñ mā taḥtına vaẓ‘ idersiñ ba‘ de saṭırñ (6) evvelki ħarfı
olan “zāl” ħarfını alursıñ bu üslüb üzere yerlü yerine vaẓ‘ (7) olunup saṭır bulduḳda
bu ħarfler ḥāşıl olur

خ ذ ه ن ا ی ا ا ت ك ث ل ث ل ث ی ن

işbu ħarfler (9) terkīb olunduḳda nuṭḳ-ı kāmīl ḥāşıl olur eger nuṭḳ ḥāşıl
olmazsa (10) bi-tekrar ħarfleriñ evvelinden āḥerīne ḳadar gerek esās ve gerek nazīre
ve gerek (11) terfī‘āt müstaḥşile ħarflerine lāyıkıyla diḳḳat oluna sehv olursa (12) bi-
tekrar vaẓ‘ oluna elbette nuṭḳ virir böyle taḥḳıḳ olunmaḳ lāzımdur ve haẓa tafşile

و او ال ام ظ اغ ی ن ط ال ام ك اف د س ر ض س ظ م س ن خ غ ث س ض س ظ ذ س
ف غ ف ل ظ ف ه ك غ خ ح ط ط ض ط خ غ ض ط ط ض ذ س ج ت ف ت غ ف اس ف ع ض ب ذ
ن ا ك ی ا ت ی ك ث ل ا ث ث ل ا ن ل ث ل ك ا ه خ ذ ه ص س ق ی ذ ن ی ت ث ل ث ی
ث ی ن

[88b] (1) El-cevāb ⁴⁴⁵ خذ هناك يأتيك ثلاث ثلاثين

El-kışsa (2) çün baḥṣ ü münāzara ve muḳābele ve muḥavere bu maḳāma erdi
vaḳit şam ve (3) hengām-ı zulām qarīb olup münāzaralarıñ her biri zemīn-i ḥizmete
būse (4) virdi bāb-ı ḥuṣūmet muḡlaḳ ve emr-i ḥükümet mu‘allaḳ ḳaldı şavuluñ (5) bī-
çāreler öteye çün dīvān ḳaldı erteve mefhūmunca herkes mekānuña (6) ‘azm idüp
istirahat itdi zemīn ü āsuman ve kevn ü mekān zulmet-i ḥicābıyla büründi

Meclīs-i Dovom Der-Münāzara-i Mūr-i Za‘if Bā-Ḥakīm-i Şām

(8) Çün şabāḥ oldıḳda pādişah-ı ‘adil-i dīl ve āşif-ı nıṣfet ḥaṣāil-i (9) ḳānūn
şāhı resm-i pādişāhī üzerine edā-i vezāif ve ḥükümet-i ṭevāif (10) içün tertīb-i
mecālis ve muvāfaḳata emr itdi

El-kışsa rūsūm-ı fermān (11) revāyı ve ḳānūn-ı pādişāhī her ne ise yerlü
yerine geldi ve taḫt-ı sa‘ādet (12) me‘ābına geçüp oturdu ve sādāt ve ‘ulemā ve
eşrāf ümerā her biri yerlü (13) yerinde ḳarar ve fermān-ı cihān meṭā‘ıñ ve lāzım’ül-
etba‘a intizār gösterdiler (14) bir kimseden şikāyeti ve irḫālını ‘arz eylesün ve
şikāyetini söylesün hemen-dem (15) ḥalāyık içünden mūr-ı ḡayyur ki dest-i insandan
bī-ḥuzūr ve pāymāl-ı (16) miḥnet ve ve şüpūr ve zürriyet-i ādemiñ eziyetinden ḥasta
ve maḫhūr idi (17) rabb-i ḡafūr ve ḥaliḳ-ı şekūr diyüp zuhūr itdi hemen-dem ilerü
varup (18) şāh-ı ‘ādiliñ ḥuzūrunda zemīn-i ḥizmete baş urdu ve pāy-ı taḫt-ı
sulṭāniyye (19) yüzün sürdi ve el ḳaldurup şāh içün du‘ā ve şenālar itdi ki nazm [89a]
(1)

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Ḥamd āña kim ‘ālemiñ sulṭānıdur

Birliğine ‘arz u semā burhānıdur

⁴⁴⁵ Tut bunu gelecek otuz üç.

Ey şāh-ı kerem ʿāl-i ʿabā haqqıçün
Vʿey māh-ı harem ehl-i şafā haqqıçün

Bu ʿabd-i Rāsım şenā-gūyuñdur
Şād eyle şefāʿ atle Hudā haqqıçün

(4) Bu qulıñuzu derd-i nihānuñ ağlamak için hāk-pāy-ı maʿdelet-penāh sultānı ve südde-i (5) seniyye-i saʿādet dest-gāh haqqāniye ʿarz-ı aḥvāl-i pür melāl ve izhār mā-fiʿl-bāl (6) itmek için irsāl eylediler ki eziyyet-i zürriyet-i ādemden cānlarından vaz (7) gelüp başların alup ğārlara ve maġāralara ve ḥāli diyārlara kaçmışdur

(8) Dirler ki benī ādemiñ bizim üzerimize faẓīleti ve qader ve menzilini nice burhān-ı ʿaqlī (9) ve ne hüccet-i naqlī ile şābit olmuşdur ki bize bu resme cevr ü cefā ve zulm ü ezā (10) iderler kimimizi āteş-i қаhr ile ḥarḳ ve diġerimizi āb çün zehirle ğarḳ (11) iderler maʿa hazā kitāb-ı şeriʿ atüʿl-islāmda ve sāir kütüb-ı aḥkāmda (12) kendüler yazmışlardur ki

لا يعذب شيئا بالنار فانه لا يعذب بالنار الا ربها و لا تقتل النملة و لا يقتل الصّفدع والحشرات التي
في الأرض⁴⁴⁶

ve bunuñ (14) vaʿide ğayeti yokdur veʿl-ḥāsıl ʿilimleriyle ʿamel itmeyüp şeytān-endāzlık (15) beyzesin zīr bāl eyleyüp fırsat bulduqça şikār ve nice nice peççe-i çenkāl (16) çıkarup cihāngīrlık şayd hevāsında uçarlar veʿl-ḥāsıl bunlar bir kabiledür ki (17) kātīʿ uʿl-eşcār ve bāyiuʿl-beşer zābiḥüʿl-baḳar kāsirüʿl-iḥcārdurlar eġer şerāfet ādemi (18) ḥaccec-i kātīʿ ile şābit olmuş ise ve faẓilet-i insani şevāhid-i yaḳīnle şübüt (19) bulmuş ise biz daḡi maʿlum edinüp kātīʿ -i nizāʿ ve menʿ -i difāʿ eyleyelim

[89b] (1) ve terk-i ʿinād ve fevkiyyet-i iʿtikād eyleyüp cān u dilden muṭiʿ ve münkād ve (2) ḥizmetlerinde ber-murād olalım ve illā bizde çāremize baḳalım ittifaḳ-ı (3) ḥakīm-i şām ol araya ḳarīb yerde ṭurur idi ve mūr-ı zaʿifiñ bu ḳudret (4) ve

⁴⁴⁶ Ateşle hiçbir varlığı cezalandırmayın. Kesinlikle o ateşle cezalandırmaz. Yeryüzündeki karıncaları, kurbaġaları ve haşereleri öldürmeyin. (Ali el-Kārī, Haşiye /4145)

ķuvvetle Őikāyeteyn-i istimā' ider idi ķānūn-ı edeb üzere ĥamd ü Őenādan Őoñra (5)
eyitdi Beyt

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Ey zamîr-i enveriñ āyine-i gîti-nümā
Āfitāb-ı tal' atıñ mişbāh-ı envār-ı Ĥudā

'Azm ki nuşret-i muķārin re'y ki ĥikmet-ķarîr
Emir ki tâbi' felek fermān ki ķā'il-i ķazā

Fi'l-ĥāl muķābele idüp eyitdi

سبحان من تنزه عن الفحشاء بربولك كربه المنظر قبيح الصور منفور اللقا وذليل زار وعليل⁴⁴⁷
ناقص البنية مجهول النسب معدوم الحساب

(8) bir bölük giryeĥü'l-manzar ķabîĥü's-şuver menfûrû'l-liķā ve zelîl-zār ve
'alîl-i nākîşu'l-bünye (9) mechûlü'n-neseb ma'dümü'l-ĥaseb t̥aife-i ĥāine-i insān
kāmîlü'l-beyān (10) ma'rûfû'r-rüĥān ve saĥîĥü'l-meĥālib taşdiķiyye-i bedāhetle
ma'lûm (11) ve netāic-i taĥķiķiyye-i zārûretle mefhûm idinmiş kıyās-ı saĥîĥü'l-
erkānuñ (12) Şekl-i iķtirānı senden ve miķyās-ı ehl-i mîzānuñ mebādi-i burĥānı
senden (13) maĥlûb saĥîĥ ve netāic-i sārîĥ iĥrāc eyler ķavm-i Őerifiyle mu'āraza-i
tefāḍul (14) ve münāķazā-i tekāmül idüp fazl-ı insāna ve ol menba'-ı luĥ u iĥsāna
(15) delîl ve burĥān ve ĥüccet ü beyān meĥālibe ideler ve bu ķaziyye-i nā-marziyye
keşret-i (16) muġālaĥa ile ķîl ü ķāle mü'eddi ve cenk ü cidāle müteşaddî ola 'ucbdan
'ucb ve ġāyet müstaġrebdür

الشيء اذا جاوز وضده انعكس ضده⁴⁴⁸

(18) bir ķavm-i Őerifiñe ĥüsn-i Şuret ve i'tidāl-i ķāmet ü kemāl-i ĥilmiyyet ve
istikāmet (19) üzere ola anlarıñ fażileti emāretine ve ekmeliyyetine 'alāmetine zāĥir
ĥalleri

⁴⁴⁷ Kötülüklerden münezzeĥ olan tertemiz ilahlıĥıyla, kederli bakışlar, kötü suratla,
kendisinden kaçınılan ve zelil ziyaretçi ve eksik yücelik ve beyan edilen bilinmeyen soy, hesabı
olmayan.

⁴⁴⁸ Uygun görülen zıddı zıddının tam aksidir.

[90a] (1) ve kemāl-i i‘tidālleri delil-i şāfi ve bürhān-ı kāfi yetmez mi

Mūr eyitdi

سُبْحَانَ الَّذِي لَا يُجْزَى فِي مَلِكِهِ إِلَّا مَا يَشَاءُ⁴⁴⁹

ne ‘acīb noqsān söylediñ ve maḥluḳāt (3) rabbü’l-‘izzetühü ne cesāret ki ḥorluḳla nazār eylediñ

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا⁴⁵⁰

ve ḥakīm-i lebīb oldır ki her şey’e ḥikmet ve ‘ibretle nazār (5) kıla ‘aḳıl-ı edīb oldır ki her cüz’inüñ külliyetinden ḥaberdār ola ‘āḳiller (6) dimişlerdür ki ey merd-i ḥaḳ ḳarıncaya merdāne baḳ

Ḥakīm eyitdi bu ta‘bīr (7) ve taḳrīrden insānı ta‘zīm ve tevkīr ve sāir tāifeye taḥḳirden nāşī (8) deġildür belki ol kird-kārıñ kārı mücebince herkesiñ mikdārını beyān (9) ve rütbet ve ḳudretini ‘ayān içüdüdür ve

وَأَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ⁴⁵¹

muḳtezāsınca (10) insāna olan iḥsān anlarıñ ‘ulüvv-i şānlarına delāil ve şevāhidi imādür (11) cümleden beri ki ḥüsn-i şüretdür ki ez-zāhir ‘unvānu’l- bāḳıldır ki Ḥazret-i ḥaḳ cenāb-ı muḥlaḳ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ⁴⁵²

(13) buyurmuşdur ve resül-i rabbü’l-‘ālemīn şādıḳü’l-ḳavlü’l-emīn buyurmuşdur ki

453 إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

⁴⁴⁹ Her şeyden münezzeḥ olan , kendi mülkünde dilediğine uygunluk vermez .

⁴⁵⁰ Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkār edenlerin zannıdır. (Sa‘ d/27)

⁴⁵¹ Amma Rabbinin nimetlerini hatırla. (Duha/11)

⁴⁵² Kesinlikle biz insanı en güzel şekilde yarattık. (Tin/4)

⁴⁵³ Allah Âdem’i kendi suretinde yarattı. (Buhari, İstizan /1; Müslim/ 115)

şekk yokdur ki bu huşuş ve işbu naşuş (15) benī ādemiñ fazl ü faẓiletine bī-
iştibāh rüşen-i delīldür

Mūr eyitdi (16) hāşa ki aşhāb-ı ma‘nā hūsn-i şüretle lāf eyleye ve hilye-i
‘āriyetle güzāf (17) ide ve erbāb kıllup kālīb ve miqdārla iktifā ve iftiḥār eyleye ve
şekl ü şemā ile ve (18) cismāniyyet ve heyākile i‘tibār eyleye ki şüret dedigiñ devlet-
i dünyā (19) gibi zıll-i zā‘il ve naqş-ı ‘ale‘l-mā gibi zayf-i rāḥıldür

[90b]

Hüsnuñe mağrūr olup deme var ben gibi

Bir muḥālif rüzgār eser şavurur ḥarman gibi

eğer (2) şüretiñ Cenāb-ı Hāq ‘inde kadri olaydı

ان الله لا ينظر الى صوركم بل ينظر الى قلوبكم⁴⁵⁴

buyurdu ve eger cüssenüñ Rabbü‘l-‘izzetü hużūrunda menzileti olaydı
münāfiklar şānuñda

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ⁴⁵⁵ (5) dir iken كَانَتْهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ⁴⁵⁶ birle cemādet tesmiye

eylemez idi

‘Arabī Cenāb-ı zāt-ı celle لَا عَظْمٌ عِنْدَ اللَّهِ قَدْرًا وَمَنْزِلًا⁴⁵⁷

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ⁴⁵⁸

buyurdu ise cümle-i (8) maḥluqāt ḥaqqında daḥi

أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ⁴⁵⁹ buyurmuşdur gāye-i (9) fi‘l-bāl müsebbibü‘l-esbāb şüret
ve hey‘etde cümlemizi mütefāvit ḥalq (10) buyurmuşdur bundan insānuñ şüret-i
aḥsen ve hilyeti müstaḥsen olmaḥ (11) lāzım gelmez

⁴⁵⁴ Kesinlikle Allah sizin çehrelerinize bakmaz fakat kalplerinize bakar. İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed b. Hanbel/ 539)

⁴⁵⁵ Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider (Münafikun/4)

⁴⁵⁶ Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir (Münafikun/4)

⁴⁵⁷ Allah’ın yanında kadir ve yer olarak büyük değil

⁴⁵⁸ Kesinlikle biz insanı en güzel şekilde yarattık (Tin/4)

Hakīm eyitdi şüret-i insānuñ kemāl-i nezāheti ‘ayn-ı bedāhet üzeredür ve şekl-i hayvānuñ ve kāmēt-i huşušan hilye-i haşerātüñ kabāhātı beyānuñdan müstağnidür (13) inkāra mecāl yoğdur

Mūr eyitdi ve inne sellim öyledür siziñ yanuñızda (14) kâ‘ide-i muğarrirdür ki mefāhiret için dāima işkāl-i şemāil de evşāf ve harekāt ve rüşde değıl hayvāna belki cemādata teşbīh idersiñiz meşelā felān (16) dil-ber-i āteş-ruhsār ve āb-ı ‘izār āhu-çeşm ve ‘andelīb-i ilhān ve tuğī-zebān (17) ve lāle-rüydur ve sırr u kāmēt ve yāsemen-büydur felā bed müşebbehiñ müşebbeheden (18) mercū hayyetine kıl u kāl ve nizā‘ ve cidāl eylemek dāire-i inşāfdan devr ü kaziyye-i (19) i‘tirāfdan ma‘cuddur nitekim ne hūb demişler yine

Şikāyet gerçi ammā şāhı [91a] (1) Hindlerdendür
Benüm çekdiceğim ammā kemān-ı ebrūlardandür

Şafā hānde görüp bir (2) çār ebrū bī-hattn sordum
Dedi bu çār-ı bāğıñ hoş büyu sünbüllerdendür

(3) **Diğer beyt**

Feilâtün / Feilâtün / Feilâtün / Feilün

El uzatdım ki kalem şāne-i zülf-i siyāhiñ
Bilmedim verdim elimi şāh-ı mār eline

Hatta sūre-i ve‘d-đuha ve‘l-leyl āyet-i kerīmesinuñ tefsirinde Hāzret-i (5) fahr-i kāinātüñ vechini zuhāya gīsūlarını leyle teşbīh buyurmuşlar anuñ için Şems-i Sivasī buyurmuşdur **Beyt**

Yüzüñdür ve‘d-đuha şacıñdür ve‘l-leyl
Kaşıñdür kâb-ı kavseyn ev-ednā

Yine İmām-ı Faḥreddin Rāzī buyurdular ki (8) duḥādan murād fahr-i kāinātüñ mübārek vech-i sa‘adetleridür ve leylden murād ol (9) tāhir ve muṭahhar gīsūlarıdur eğer insān efdāl olmuş olsa idi Cenāb-ı zāt-ı celle ve ‘alā hāzretleri duḥa ve leyle

⁴⁵⁹ O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. (Secde/7)

kasem buyurmayup insāna kasem buyurur (11) idi huşuşān ‘āle tarīkū’t-teşbih duha ve leyl-i müteşbebiheye olup vech-i sa‘ādet müşebbehe oldı

Hakīm eyitdi işbu āyet-i kerīmenüñ işārāt ve rumūzātından (13) gāfilsin hadīs-i şerīfde vāki‘olmuşdur ki k̄āle’l-ğuryābi ḥaddeşenā süfyāne ‘an Yūnus bin ‘Ubeyd ‘ani’l-ḥüsn k̄āle rasūlullahi şāllallāhu ‘aleyhi ve sellem

لكل آية ظهر و بطن و لكل حرف حد و لكل حد مطلع⁴⁶⁰

Ḥazret-i Mevlānā min külli’l-vücūh (16) Mevlānā Meşnevī-i Şerīfde buyurdular

Zāne sebeb fermūd yezdān ve’ḍ-ḍuḥa

Ve’ḍ-ḍuḥa nūr-ı zamīr-i Muştafā

k̄āle ḥaḳīkatü’l-ma‘nā ‘indenā’l-murād bi-ḍuḥa nūr-ı bāṭın Muştafā ve’l-murādi bi’l-leylü cesedi zāhir Maḥmūd muḥabbeti taḳdūr-i kelā envār-ı bāṭın-ı Muştafā ḥaḳḳıyçün ve cesed-i sāire-i Muḥammed muḥabbeti ḥaḳḳıyçün ki [91b] (1) Ḳuvā-yı cesedıyyeti sāḳın ve rākıd olup mertebe-i iṭmi‘nāniyyete vāşıl olmuşdur (2) li-muḥarririhi

Merhaba yā Aḥmed-i muḥtar-ı maḥbūb-ı eḥad

El-meded ḥüsn-i ḳabūlündür baña ni‘am el-meded

(3) Çünki bu maḳāmda Ḥazret-i Mevlānā erbāb-ı zāhiriñ kelāmın aşḫāb-ı (4) taḥḳīkiñ merāmına tevfiḳ buyurup buyururlar ki cenāb-ı perverdigārıñ nūr-ı nehāra (5) ve şeb-i tāre kısmı vardır ‘ale ḳaşdü’l-mübālağatü ta‘zīmā li’ş-şāni Rasūlullahi şāllallahu (6) ‘aleyhi ve sellem ke’enne Cenāb-ı Ḥudā buyurur ki ey benüm ḥabibim ḍuḥaya kasem senüñ (7) nūr-ı pākiñe müşāhebeti ve’l-leyle kasemim ten-i pākiñe mümāşeleti olduğundan içündür (8) yoḥsa fāni olan eşyā benüm ‘ind-i ma‘nevīmde muḳassem-i bih olmağa ne liyāḳati (9) vardır imdi senüñ nūruña min vech-i müşābih olana böyle kasem edecek (10) nūruña ta‘zīm ve zātıña tekrīm ne mertebe idüğünü

⁴⁶⁰ Her bir ayet için açıklama ve gizlilik vardır ve bir harf için tanım vardır ve her bir tanım için başlangıç vardır. (İbn Hübban, Mesabih/238)

mahlūkāt bundan idrāk (11) eylesiñ bundan ma‘lüm oldu ki ‘arz ve semā şeref-yāb
olmaları sāye-i (12) Hāzret-i Aḥmedīde buldu **li-muḥarririhi**

Çün dil teşne bula feyz-i ilāhīden meded
Taşırır kendin çü deryā kaṭre olmaz aña sedd

Feyz aḳdesidür ḳalemden dāimā cāri olan
Şüret-i sırr-ı ezeldür ‘āks-i mir’āt-ı ebed

Sen ki deryā içre bir māhisin ey dil-i arif-āb
Yandurır ḳulzüm zātında işbu ḥaber rü-med

Ādem ma‘nā durur Rāsım bugün eyle sücūd
Ḳaleme zāhid-i ‘āşıḳa şeyṭan-veş herkes ḥased

[Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün]

Yüzüm ḥākdür iḥsāna sürsem yā resūlallāh
Bu yüzden sen meh tābānı görsem yā resūlallāh

Şaḳalım köhne çarup eylesem bāb-ı şefā‘ atde
Ġubārdur gehiñ silsem süpürsem yā resūlallāh
[92a] (1)

Yüzüm sürsem yer öpsem her seḫer divān-ı ‘aşḳında
Saña el ḳavuşdurup ḳarşında ṫursam yā resūlallāh

Nigeh-bāndur devlet-meāb iştiyāk olsam
Eşiğñ taşına ṫursam oṫursam yā resūlallāh

Hevā-yı bī-kārar rüzigār-ı ‘aşḳ şevḳiñle
Gehi deryā gibi ṫassam köpürsem yā resūlallāh

Müeyesser olmadı feyż-i seherden neşve-yâb olmak
Uyandır hâb-ı gâfletden uyursam yâ resûlullâh

Düşüp şahrâ-yı sevdâya taleb-kâr-ı rızâ olsam
Eser yeller gibi yelsem yüpürsem yâ resûlallâh

Cemâliñ nûrunu uyhuda gördüm yâ resûlallâh
Uyandım bahtımı âsude gördüm yâ resûlallâh

Harîmi şümme vechullâhı görmek idi maḥlûbum
O vechi gûşe-i ebrûda gördüm yâ resûlallâh

Şalât u sünnetiñ ihmâl iden nâ-dân-ı bed-kârı
Heves şahrâsını peymûde gördüm yâ resûlallâh

‘ Aceb mi maḥla‘ -ı nûr-ı server olsa yüzüm zîrâ
Kaḥuñ toprağıña fersûde gördüm yâ resûlallâh

Ba‘ id olmaz gözüm nûr-ı siyâhı görse ra‘yü‘l-‘ ayn
Sevâd-ı kâkülûñ gîsûda gördüm yâ resûlallâh

Girîbân-ı dilin ser-ceyb-i ihlâş itmeyen şahsı
Riyâdan dâmenüñ âlûde gördüm yâ resûlallâh

Râsim-i pür-şafâyım âsitân-ı dil-sitânuñda
Raḥibiñ va‘ zımı beyhûde gördüm yâ resûlallâh

[92b] (1) **Mûr** eyitdi bâlâda zıkr eyitdiğîñ ḥadiş-i şerîfiñ ma‘ nâsı nedür (2)
‘arabiyyü‘l-‘ ibâre tefsîr buyurulması mercûdur

Ḥakîm eyitdi

و معنى قوله ولكل حرف حد أى منتهى فيما أراد الله من معناه الثواب والعقاب و معنى قوله ولكل ما
مطلع وقيل لكل أى لكل غامض من المعاني والأحكام يتوصل به الى معرفته ويتوقف على المراد وقيل كل ما

يستحقه من الثواب والعقاب يطَّلَع عليه في الآخرة عند المجاوة وقال بعضهم الظاهر التلاوة والبطن الفهم والحد احكام الحلال والحرام والمطلع الاشراف على الوعد الوعيد قلت يؤيد هذا ما أخرجه ابن أبي حاتم من حكم مقدار من طريق الضحاك⁴⁶¹.

قال ابن عباس رضي الله عنهما قال انَّ القرآن ذو شبحون وفنون وظهور وبطون لا تنقضى عجائبه ولا يبلغ غايته فمن

اوغل فيه برفق نجا ومن اوغل فيه بعنف هوى وفيها أخبار وأمثال وحلال وحرام وناسخ ومنسوخ ومحكم ومتشابه وظهور وبطون فظهوره التلاوة وبط

التأويل فجالسوا به العلماء وجانبوا به السفهاء وقال بعض العلماء لكل آية ستون الف فهم فهذا يدل على في فهم معاني القرآن مجالا وهبا⁴⁶²

وتسعا بالغا وانَّ المنقول من ظاهر التفسير تقى به مواضع الغلط ثم بعد ذلك يتسع الفهم والاستنباط ولا يجوز التهاون في حفظ التفسير الظاهر بل بد فيه أولا اذ لا مطع في الوصول الى الباطن قبل احكام الظاهر ومن ادعى فهم اسرار القرآن من لم يحكم التفسير الظاهر فهو كمن ادعى البلوغ الى صدر البيت قبل ان يجاوز الباب

[93a] (5) kezālik tefsīr-i Kāṣānīde

⁴⁶³ وَنُقُلُّهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَ ذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بِأَسِطِّ ذِرَاعِيهِ بِالْوَصِيدِ

⁴⁶¹ Her bir harf için bir tanımın olduğunu söylememiz, yani sonuç olarak Allah'ın dilediği tarz da mana olarak sevap ve cezadır. Söyleyişe nazaran her bir tanım için başlangıcın olması ise, manaya dayalı gizli olan için bir anlam vardır ve hükümler tanımına ulaşır ve istenilen şeye ve bir kale göre sevap ve ceza üzerine başlar. Ahirette semavî olarak, bazılarına göre, tilavetin zahirine ve batınına algılamaya tanım olarak helal ve haram başlangıcıdır. Başlangıç ileri gelenlerin sözü yerine getirme kıyamet günü derim ki bunu teyit eder. İbn Ebu Hakem bunu dile getirmiştir. Dehhak'ın yoluyla ahtemden isnad edilmiştir.

⁴⁶² İbn Abbas (ra) dedi ki : Kesinlikle Kur'an hayalî, fennî, zahirî, batnî, acayıpları noksan bir gayeye ulaşmıyor. Onda bir gaye peşinde olan incelikle dalarsa başarır. Zorbalıkla dalmaya çalışırsa arzu isteğiyle haber ve misallerle helal ve haram geçersiz kılınan ve hükmü kaldırılan olan ve muhkeme müteşabih ve zahirî , batnî olur. Zahiri olan tilavet-i Kur'an batını ise tevil âlimlerin oturup akılsızların meclisinde dile getirmesidir. Bazı âlimler her bir âyet için altmış bin algılama olduğunu savunurlar, bu da mananın algılamasına delalet eder. Kur'an'ın mana itibari ile algılanması, uzmanlık alanı, karşılıksız iyilik, dokuza kadar ilgi uyandırma ve kesinlikle tefsirin zahirinden nakil olunan yanlış konuları güçlendirir. Sonra bundan böyle algılama genişler keşif yollarına yönelir. Kolaylaştırma tefsiri ezberleme yönünden zahiri olarak yâ da zaruriye içinde ilk olarak gizliliğe ulaşmak başlangıç değildir. Zahiri hükümlerden önce, bir kimse gizli olan anlamları Kur'an'dan tefsirin zahiriyle hüküm edilmez. Nasıl ki konunun iddiasına ulaşmadan önce tefsirin mahiyetinde uygun görülmesi gereklidir.

āyet-i kerīmesinde ma' nā-yı bāṭın böyle işāret buyurmuşlar ki (7) Aşhāb-ı Kehfden murād ehlullāhı 'izāmıñ cesed-i şerīfleridür zātü'l-yemīnden murād (8) cismāniyyeti zātü's-şimālden murād ruḥāniyyetleridür *venuḳallibuhum* dan murād (9) nefis-i kerīmeleridür te'vīlü'l-ma' nā Allahu a' lem *venuḳallibuhum* ben 'azamet-i şānım (10) bende-i maḳbūllerimiñ cesed-i şerīflerini inkılāb ittirdim zātü'l-yemīn (11) cismāniyyet ṭarafına ve *zātü's-şimāl* ruḥāniyyet ṭarafına ve *kelbühüm* (12) anlarıñ nefis-i maḥremeleri *bāsıṭun* baş edicidür *zīrā'ayhi* cenāhlarını (13) *bi'l-vaşid* fenā-yı cesede

Mūr eyitdi āyet-i kerīmede gerçi ma' nā-yı bāṭını olup işāret-i ḥafıyye vardur ve lākin aşıl maḳşad āyet-i kerīmenuñ (15) ma' nā-yı zāhiridür 'inde'l-müfessīrin kelām-ı şūfiyyenuñ *Ḳur'an-ı 'āzīmü's-şāna* (16) buṭün ma' nā ile tefsīrleri tefsīrden ma' dūd degıldür teslīm (17) idelüm ki 'ale tārīḳü'l-işāret bu āyet-i kerīmede evliyā-yı kirām murād olunsun (18) cümleñiz evliyā degilsiniz bā-ḥuşuş bizim münāzara cins-i insānuñ (19) eşrefiyetindendür cüz'ıyyet ḥükm-i küll iḳtizā idüp müdde'aña delil-i ḳāṭı'

[93b] (1) olamaz ḥaşm daḫı maḳnū' olmaz diğer deliliñ var ise anı ibrāz eyle beyhüde (2) te'vilāta şapup imār-ı evḳāt eyleme didikde

Hakīm eyitdi ey cāhil (3) ⁴⁶⁴ *وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ* rüçḥān insāna burḥāndur ihtimāl-i mercuḥıyyete māni'dür (4) ve müşebbebe ve müşebbehe şüphesini rāfi'dür ve zümre-i ādem zübde-i 'ālem oldıgına (5) kim tereddüd eyler

Mūr eyitdi ey gāfil kelām-ı rabb-i kerīm ya' nī insān haḳḳında ḥuşuş (6) tekrīm-i insān fi zātihi lāyık ta' zımdür demekdür ne müsteḥaḳ tafḫil ve taḳdīm (7) bu daḫı küllī ve 'ām ve 'ale'd-devām degıldür zīrā her ḳazıyye ki edāt-ı şurūn mehcürdür (8) cüz'ıyyet ifāde ider fi'l-ma' nā ve leḳad kerremnā ba' zı benī ādem taḳḫirindedür (9) ḥuşūsān 'ulemā ve fuḫelā tesmiye olunan zevātiñ ekşeri meblağ-ı ricāle bülüg (10) itmemişdür ancak bunlar fūnūn-ı cūnūn ve cūnūn-ı fūnūn birle meftūn ve mağbūn (11) olup bir ḳaç 'ibārāt-ı seḳīm ve işṭilāhāt-ı 'aḳīm ezberlemişlerdür bu (12) efsūn ile sāde dilleriñ dimāgını serāsime iderler ve selim-i

⁴⁶³ Ve onları sağa ve sola doğru çeviririz. Onların köpeği, ön ayaklarını (mağaranın) giriş kısmına uzatmış vaziyettedir. (Kehf/18)

⁴⁶⁴ Biz Ademoğullarına ikramda bulunduk. (İsra/70)

hātırlarıñ (13) kulübünü bir tiryak ile perişān iderler huşūşa ki mesned-i a‘lā ve kürsī-i Hāzret-i ‘Ömer mā tala‘atü’ş-şemsi ve’l-kamer hāzretlerinüñ maḳām-ı şerīfine ḳu‘ūd birle zāhira (15) ma‘deletde müşārun ileyh ve bātında ḳadı-i ‘uḳbā olup şer‘-i şerīfi virān (16) iderler ḫaḳlarında ne ḫüb demişler ‘Arabī

* قضاة الدهر قد ضلّوا فقد بانّت خساراتهم *

⁴⁶⁵ ابا عوا الدين بالدنيا فما ربحت تجارتهم

eğer bunlarıñ (18) aḫvāline vuḳūf-ı tāmme isterseñ kitāb-ı ihyānuñ evāiline ve ‘ulemā-i rüsümüñ (19) anda maşṭūr olan ḳabāyih-i aḫvāline ve fezāyih-i aḫvāline nazar eyle ve ammā [94a] (1) şunlar ki zamānımız ehl-i irşādı ve ṭāife-i rüşādı ve şuyūḫ-ı pür i‘timādı (2) ve ṭālebelerin mercī‘-i istifādıdır ekşerinuñ a‘mālinde ve cerīde-i aḫvālinde (3) tefahḫuş ve taşaffuḫ eyleseñ ḳabāḫat ef‘aline ve fezāḫat āmaline vāḳıf olursuñ (4) zīrā bunlar ki dünyāyı dinār için terk ve ḫubb-ı māsivāyı gōñüllerinde berk (5) itmişlerdür da‘vā-yı irşād iderler reşāda irmedin izḫār-ı kerāmet (6) ḳılurlar istiḳāmet el virmedin telḳīn ve taḫḳīḳ ve yaḳīn ihlāyı geçerler ve (7) hem ve gümāndan ve meğer şeyṭāndan ḫalāş olmadıñ sidre-i müntehāyı öte geçerler (8) dā‘ire-i erba‘a ki şerī‘at ve ṭarīḳat ve ma‘rifet ve ḫaḳīḳat güyā bunları ikmāl (9) idüp el-muḫlişūn ‘ale ṭarīḳü’l-müstaḳīm sırrına mazḫar oldıḳ diyü lāf u gūzāf iderler

(10) Eyne’s-semā ve’s-semk kitāb-ı keşfü’l-maḫcubda maşṭūr ve beyn ve ḳābir meşḫūddur ki meşāyih-i ṭarīḳat ve muḫaḳḳikīn ḫaḳīḳat ittifaḳ itmişlerdür ki iḳtidā ve itbā‘ ve şol (12) müstaḳīme gerekdirür ki inḳilāb-ı aḫvālden ḫalāş olmuş ve telvīn-i imālden necāt (13) bulmuş ola ve buyurmuşlardur ki meretebe-i irşād cemi‘ merātib-i fenādan ‘ubūr (14) ve ḳābūl ehl-i dünyādan ve ‘uḳbādan mürūr itdük de beḳā ḫaḳīḳi merātibinüñ āḫir (15) mertebesidür

El-ḫaḳḳ bu meretebe Hāzret-i Hāḳḳıñ ‘abdına maḫzā ‘ātā ve hibesidür (16) makām-ı irşād maḳām-ı muḳaribden a‘lādur ve merātib-i ‘ubudiyyetiñ cümlesinden (17) bālādur zīrā maḳarreb telvīnden olmaḳ cā‘izdür ammā mürşid olan ol vartadan

⁴⁶⁵ *Zamanın tamamlanması zararları beyan edilmiştir

*Dini dünyaya satan ticaretinde kâr eder

(18) fā'izdür ki herkes anda eşyā-ı ḥasīse meyl olur meşelā itbā'-ı şehvāt (19) ve isti'āb-ı lezzet ve kabūl ḥāş ve 'ām ve hevā-i cāh ve nām gibi ve ne eşyā

[94b] (1) nefīse meyl olur meşelā ḥārīḳ-i 'ādāt ve izḥār-ı sādāt ve ifşā-i kerāmāt (2) ve iḥşā-i maḳāmāt gibi bālāda zıkr olunan ki şūret-i nāsda nesnās pūr (3) vesvāsdur ki efsūs ve efsūn ile Hızır u İlyās ve ḥayrū'n-nās diyü nās-ı ünās iderler beyt

Mādemki der-tefriḳa-i vesvāsı
Der-mezheb ehl-i cemi' şer'ün-nāsı

Lā vallāhi lā nāse ne bi-nesnāsı
Nesnāsı ḥūd ez-cehl mey ne-şināsı

(6) ve sāir fark-ı dālle-i 'āvāmı ve erbāb-ı mekrūhuyla ve dāmī-i ḥūd yād itmek olmaz (7) ne yüzlerinde ḥayādan nem ve sözlerinde şifādan dem her yerdeki bünyād-rāy (8) olurlar 'ahd-i ḳadime peşt ve pāy olurlar

el-ḳışşa şūret-i insānīde olan (9) ḡül-i beyāniye ḥadd ü libās nāsda olan nesnās-ı pūr vesvāsa 'ad yoḳdur (10) pes 'āḳıla bu maḳūle umūr-ı māye-i iftiḥār ve pāye-i iḡtirār olmaz lehü'l-ḥamd ve'l-minnetü (11) hayvānāt bu zemāyimden mu'arrā ve bu nemāyimden müberrādür bu makāmda mütekellim belīg (12) şā'ir-i faşīḥ ne ḥūb buyurmuşdur ne verāllahu merḳadūḥū beyt

کانی لم اکن فیهم خطیرا ولم ازل حقیرا *

لديهم في رجائي وشدتي *

ومن درجات العز امسيت نازلا *

الى دركات الذل من بعد نخوتي *

فلا باب يغني ولا باب يرتجى *

ولا جاه يحمي لفقد حميتي⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Sanki ben hayalen olmadım ve hakirliğim zail olmadı

(16) Ya' nî esbâb 'addiyle ebvâbına mürâcâ'at itdi kim ve yanlarına gidüp gerek şiddet (17) ve gerek ricâ ile yüzüm alup gözüm şuyını dökdüğim ve serfirû itdiğim zâtlarda (18) haqqımda hitâb-âmez ve kelâm-engîz ile bir mu'âmele-i bārīde ve ğayr-ı lāyıkā (19) müşâhede itdüm ki güyâ ben anlarıñ arasında aşlâ hatîr ü şân-ı şeref [95a] (1) erbâbından olmayup tehî kîse müflis-mânende ve bād-ı bedest olup (2) öyle bir haqâret içre yaşamışım ol hâlet benden aşlâ zâ'ıl olmayup (3) müddet-i 'ömrümü müstev'ib olup ol günün şabâhında naḥvet ve 'azamet ü (4) şân ve şerefde bulunduğumdan şoñra derecât-ı 'izz ü rif'at ve ni' metden derekât-ı zıll ve meskenete tenezzül ider olduğum halde aḥşâmladım ben ol halde (6) bildim ki ebvâb-ı halkda beni muğnî kılacak bir kapu yokdur bu bâbda meşhûdum (7) olan hacâlet ve haqâretim ve derecât-ı 'izz ü rif'at ve ni' metden zıll-i meskenete tenezzülüm bir hevâ itmekle ḥamiyyetiñ fiḳdânuñdan münba' iş olmuşdur

Ya' nî rızık için ğam çeküp (9) *naḥnü kasemnâ* gözetmeyüp kula i' lān-ı hâl eylemeden neş'et itmişdür imdi (10) bu huşûşda zevraḳ vücûdumu baḥr-i tevḥide ğarḳ ve vücûdumu kerrât eyle (11) şikeste kıilup sūd ve ziyânımı merrât eyle fark itmemele ṭamâniyyet lengerini Baḥr-ı Ḳulzûme (12) şalup tâlib-i 'inânımı ve ḥüsn-i irâdâtımı rızâmla dâmen-i 'aklımı dest-i dil-dâre (13) ve lenger-i teslim-i cenâ-ı feyyâz-ı muṭlaḳa teslim idüp selimü'l-bâl ve çün çerâdan (14) fâriğ olup peyvend kıl ü ḳâl eyledim

Hakim eyitdi ⁴⁶⁷ سبحان الله عما يقول الظالمون علواً كبيراً

ḥod her cühûddan ḳader-i mesîhâneye şikest gelmez ve pāye-i 'izzet-i (16) nebevî pest olmaz ve şerer-i nâr şerer bu lehbden envār-ı Aḥmede cevâhir iḳdâr-ı (17) Muḥammede ne zarar ve ḥaṭar gelür belki âfitâb-ı 'âlem-tâb gibi tenvîrine ve çarḥ-ı 'âli- (18) cenâb gibi teşhîrine bā' iş olur ki الاشياء تنكشف باضدادها ⁴⁶⁸ mefhûmunca (19) ehl-i fezâiliñ fażîletine ḥüsn verir bir nice arâzil bed-ḥaşâliñ ḳabâḥatinden [95b] (1)Büzürg-vârıñ şerefleri şikest ve ḳaderleri pest olmaz bir ḳaç

* Sıkıntıda ve ricada onların yanında

* İzzet derecesinde dün indi

* Benzeri gibi zillet çukuruna doğru

* Kapı yoktur yönelmek için kapı yoktur zenginleşmem için

* Sorumluluğum bitince yönelmem yoktur.

⁴⁶⁷ Her şeyden münezzeḥ olan ulviyet sahibi Allah zalimler diyor.

⁴⁶⁸ Eşya zıddıyla açığa çıkar.

fāşıkı (2) görüp seni ayak altına alup kesr itme ile ‘ālem de insān fāşıl olmamak (3) lāzım gelmez

Mūr eyitdi elḥamdülillāhi ḥamden keşiren arāzil-i bed ḥaşāyil benī ādeme (4) i‘tirāf ve ikrār eylediñ imdi anlar ki benī ādemden evşāf-ı cemīle ile mevşūf (5) ve aḥvāl-i celīle ile ma‘rūfdur ve şunlarıñ zürriyāt-ı beşeriyyeden mülkü’ş-şifāt ve (6) mümeliki’s-semāvātdur fi zamāninā mefkūd ve fi ‘aşr-ı nā-ğayr-i mevcūddur farazā ki (7) nedretle mevcūd olsa efdaliyyet ḥükümünü ta‘mīm ve siziñ müdde‘āñızıñ külliyyetini teyemmüm itmez ve siz ol kavm-i kirāmdan ve ol tāife-i ‘izāmdan olmanız yine (9) maḥall-i ihtişāşdür ve muhtāc-ı beyān-ı i‘tisām ve ḳabāyilimizde bu maḳūle ehl-i fedāil var demek

⁴⁶⁹ العنين يفتخر بذب ابية قضيه سنة راجع

(11) Vaḳtā ki nizā‘ u ḥuşūmet ve cidāl ve ḥükümet bu maḥalle yetdi şebbāz-ı felek (12) pervāz-ı āfitāb āşiyāñ mağrībden yaña ‘azīmet eyitdi hengāme-i rūziñ (13) nūrānī besāṭı duruldu ve zūlmātı ḥaymesi ḳuruldu ser-çeşme-i envār-nehār (14) neyli niḳāb öründü ve rüy-ı zemīn ve āsmān keḥli ḥicābla büründü her kişi (15) ḳışşadan ḥişşesini aldı ve ḥikāyet ve şikāyetiñ ve burhān-ı ḥüccetiñ (16) i‘lāmī ferdāya ḳaldı cem‘iyyet divān-ı sulṭānı tağıldı ḥāş u ‘ām ve hevām u sevām ve aşḫāb dāne ve dām ve erbāb-ı cidāl ve ihtişām maḳamlu maḳamına (18) ‘azm eyledi pes ḳanādil-i felek yandı ve şūmu‘-ı mülk ve melek uyandı ve şū‘bān-ı şeb ağızından od saçmağa başlayup ‘ālemden şit ü ser [96a] (1)kesildi ve ḡavğa ve velvāl cihānda ser-cümle başıldı

Meclis-i Sevvom Der-Münāzara-i Rübāh bā-Ḥakīm-i Türkistān

El-ḳışşa yine bir nice sāyebān āsuman-ı eyvāni āreste ve meydān-ı divān pīrāste (4) itdiler erkān-ı devlet ve a‘yān-ı millet ‘ulemā-i ‘izām ve fuḍelā-i kirām emīr ve faḳīr (5) kebīr ve şaḡīr aşḫāb-ı şekvā ve erbāb-ı da‘vā ḳabāil-i mār u mūr ve tavāif-i (6) ḥuş ve ṭuyūr bārgāh-ı sulṭāna ve kārgāh-ı divāna cem‘ oldılar beyt Ḳıldı ḥācibler nidā-yı bār ‘ām hemān sāt at ḳabāil-i sibā‘ ve tāife-i zibā‘ içinde rübāh dād-

⁴⁶⁹ Gözler babanın günahına geri dönen yılını tamamlar.

hâh bârgâh-ı hükümet ve pişgâh dârü'l-ğuşümetden (9) yaña yürüdü rübâh dil-geşte ve pür-ğam çarup şîfât-miyân beste ve (10) yüzi üzere âheste âheste ser-i 'ubüdiyyeti mezellet turâbına urup (11) ve çehre-i hîdmeti meskenet ğubârına sürüp bu yüzden 'arz-ı söz ü saz (12) ve hamd-i hâlik bi-çüne ser-âgaz itdi **li-muħarririhi**

Dibâce-i evşâfiñi taħrîr ne mümkün

Fihriste-i kemâlâtıñı tefsîr ne mümkün

Eşcâr-ı kalem olsa şehâ baħr-i mürekkeb

Ser-levħa-i iķbâliñi taşvîr ne mümkün

Bunca rüzigâr ve ħurûn-ı bî-şümâr ki (15) zürriyât-ı beşeriñ şür u şerrinden cânımıza geçdi kimimizi şayd iderler (16) ve diğeriñizi ħayd u bend iderler her zamânda ħatlimiz için kemîn ħılurlar (17) tîğ-ı ħaħla postumuz çıkarup postun ħılurlar ve bunuñla iftiħâr iderler (18) anlar ne ziyânımız toħundu ki her biri bize ħan yağıdur ve çerâğlarıñ deheni iz (19) dil-suħteleriñ ba' zi yağıdur ħancerlerinden bî-cân olup şaħralarda

[96b] (1) ħarbeler ile cigeriñize şişler çakarlar kebâb idüp bel' iderler bunlarda ħadr-i (2) fażilet var ise elbette pâdişâh-ı 'âdil maħzarında bürhân-ı aħlî ve delîl-i (3) naħlî ile bizim muvâcehemizde işbât gerekdür ve illâ lâf-ı ğuzâf ile imrâr-ı (4) evħât ve tażyî' sâ' at itmesünler meger kim ħakîm terk-i meclîs ħarîb yerde (5) тұtur idi ve rübâhiñ taħrîr ve beyânun ve taleb-i ħüccet ve bürhânıñ istimâc' (6) ħılır idi fi' l-hâl hezâr ğayret ve ğazabla başın ħaldırıp luţf ve edeb (7) birle birħaç ħadem ilerü varup ba' de'l-medħ ve's-şenâ eyitdi

Ne 'aceb zamâna (8) ħalmışuz Sübhânallâh ve nice devrâna tüş olmuşuz vâh vâh ki bunuñ gibi (9) bir ħerîf-i ğümrâh ki ğüft u ğüyından ħurd-mend aşħâbına istizâh vardur (10) ve şekl-i rüyından nażar erbâbına istikrâh vardur zürriyât-ı âdemiñ ve ol (11) ħavm-i mükerreminîñ fażl ve meziyyetinde iştibâh eyler ve bu deñlü fehm ħılmaz mı ki Ĥazret-i (12) Ĥaħħ ve ol ħaħhâr-ı muţlak ğalebe ve ħahr ve istilâ ve ħaşr için benî Âdemiñ (13) yedine suyûf-ı abdâr ve ħarâret-i tâbdâr gibi bürhân-ı ħatrî' vermişdür erbâb-ı suyûfa bu kerâmeti i' tâ eyledi ki her bâr ki ħaşd-ı a' dâ-i dîn itseler (15) dest-i Mûsâ gibi leme'ân-ı tîğden yed-i beyzâ ğösterirler ve aşħâb-ı

ḥarāba (16) bir mekremet iḥsān itdi ki azm-i rezdim kılsalar ṣa‘bān-ı ‘aşā gibi çüb-i (17) Sinānı ejdehā gösterirler ve bu cihetden mülk-i cihāna ve kevn-i mekāna musallaḥ eyledi

(18) **Rūbāh** eyitdi taḫrī‘-i ‘ucb-engīz ve teṣnī‘-i istikbār-āmīzi ko (19) eger Ḥazret-i Girdigār size suyūf-ı ābdār ve ḥarāb-ı tābdār ve remāh-ı āteş-damār [97a] virdi ise ṭāife-i vuhūş ve ṭuyūra daḥı bir vechle inbāb ve ıẓfār (2) ve maḥleb ve minḳād virdi belki sizdeki ālāt-ı vekāyi‘ ve esbāb-ı mekāri‘ (3) mānende vedāyi‘ dūr ve muhtāc-ı ehl-i zāyi‘ dūr ve bizim silāhımız ve esbāb-ı necāhımız (4) mānende cenāh-ı

470 في الليل والنهار والروح جزء لا ينفك ويزدن ve yezden bir sā‘ at (5) ḡayrı münfıkdūr ḥuşūşā size virilen yarāḡ cihād ve şalāḥ için (6) virilmüşdür fitne vu fesād ve ta‘zīb-i ‘ibād ve taḫrīb-i bilād için virilmemişdür ki (7) bilā zarūret bir yoluñ fāriḡü‘l-bāl ve muntazamu’l-ahvāl sizde elleri ve ‘ırzınızda (8) ta‘arruż ve medḥalleri yoḡ bir ṭāifenüñ ḳanlarıñ dōkmek ve baḡırların sökmek (9) için degıldür

Hakīm eyitdi ey ḥayvān-ı bī-ḥurd āḡāh ol ki fezā’il-i insāna ne (10) ḥad vardur eger ‘ayn-ı ‘ibret ve dīde-i ḥayretle nazār idesin fezāil-i (11) benī Ādem ‘ıyş u ‘işretlerinden ve ḥüns-i mu‘āşeretlerinden fehmi eylesen (12)

471 مَا رَزَقْنَاكُمْ هُكْمِي مُجِيبًا 472 وَكُلُوا وَاشْرَبُوا هِنَا 473 وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ ve daḥı ol esbāb-ı mülā‘abe ve ālāt-ı mudā‘abe ki nerd ve şaṭrancdūr (15) her birinde istinbāt-ı ḥayāl raḳīḡ ve istiḥrāc-ı fikr tevḑik-i refīkle şadranc (16) çekilmişdür ki her biri basit bezmde besāt-ı neşāt olup ‘uḡūl-ı fuḥūle sebeb-i inbisāt ve irtibāt olur ve erbāb-ı siyādet ve aşḥāb-ı (18) sa‘ādet birle mūcib-i iḡtilāt olur

Eger nerddür bu ‘ālem şeş derde (19) fuşūl-i erba‘a gibi çār fāşıla üzerine ve şuhūr-ı kāmile gibi otuz eyyām-ı nāḡile [97b] üstüne baḡlanmışdur rüz şeb gibi devrinüñ ve gerdiş-i eflāk gibi hem āhengerdür (2) ve ka‘beteyn mihr ü māh

⁴⁷⁰ Gece ve gündüzde ve ruhta bir parça sürekli temin eder.

⁴⁷¹ Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin. (Bakara/172)

⁴⁷² Afiyetle yişin için. (Hakka/24)

⁴⁷³ Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. (Zuhruf/71)

seyrānlarında dengdür ve ger şaṭrancdur iki ‘asker (3) muḳābil ve iki leşker muḳātildür ki piyādelerini öñünce sürüp terettüb mebād-zān (4) ve tereccüb meydān eylemişdür

⁴⁷⁴الحرب خدعة muḳtezāsınca menşübeleri (5) lu‘bet bāzān ḥāne-i eflākī ve fikret perdāzān ‘arşa-i ḥāki māt eyler (6) velhāsıl ol meşğaledür ki mezīd-i fikr ve ḥayāl ve mezīl-i ḡam ve melāldür nitekim (7) İbn-i Ḥayyām buyurmuşdur **Nazm**

Zamānı baḥş u ders u ḳīl u ḳāl
Ki insān rā būd kesb-i kemālī

Zamān-ı şī‘r u şaṭranc ḥikāyāt
Ki ḥātır rā şod def‘-i melālī

ve biri daḥı ḥamrdur ki her dem ki nūş ideler (10) ‘ıṭr-ı cān perverinden dimāḡlar mu‘attar ve gülāb-ı meşk ve ‘anberden (11) müşām olurlar **Beyt-i Fārisī**

Şerābī mu‘attar çü müşk gülābeş
Şerābī mülevven çü yāḳūt nāb

Şerābī gez rūḥ gired şafā
Şerābī gez vü ḥaste yābed şifā

ve hengām-ı şoḥbet ve eyyām-ı ‘işretde sākīlerini (12) oḡurlar

Ḳıṭ‘a

Der āb-ı cām u āteş mey ken te‘emmülī
İn ittiḥād beyn ki miyān devr desmen est

ve bu türkī ebyāt-ı müşevviḳ engīz ve dilāviz daḥı anuñ (16) evşāfında birḳaç ḳadeḥ şarāb nāb-ı şehd-āmīzdür **Beyt**

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Her kim ol tiryāk-ı cānı itdi nūş

⁴⁷⁴ Savaş hiledir.

Kaynayup kanı cigerden kıldı cüş

Bilmezem sākī nice efsūn kılur

Taş la' l ü toprağı altun kılur

Şanki yāķūt-ı müferraħdur demi

Def^ç ider bir demde yüz yıllık ğamı

[98a]

Hāne-i dil cāmıdur beñzer ķadeħ

Sīneler andan şafā cānlar feraħ

Yā mekr-i cān bendinüñ ķandīlidür

Ķufl-i iħvānun kilid-i dilüdür

Māye-i cāndur ħekīm aşlınca ol

Olmağın zevķ u şafānuñ illeti

Rūħ-ı şānīdür Mesīħā milleti

Şem^ç-i rüyından alur nūr u ferī

Cām-ı Cem āyine-i İskenderī

Āb-ı Hıẓr oķursam adını revā

Kim budur emrāz-ı rūħ içün devā

Mümsiki cömerd ider pīri civān

Ĥastayı şāğ eyler ve ŧab^ç -ı revān

Tāzeler^ç ömrüñ nihālin cū gibi

Dilleri açar gül-i ħod rū gibi

Zeytdür ķandīl-i dilde şu^ç le-dār

(9) Rūbāh eyitdi

Efendi ders-i taşavvufda tābīnī mebhāş*

Kitāb-ḥāne-i dilde nedür bu baḥş-i ‘abeş*

Ey maḡrūr-ı hevā-yı nefsanī ve ey memkūr-ı şafā-yı şeyḫānī (11) güftārı tarīka-ı ehl-i İslām üzerine söylemek ve bürhān-ı kâ‘ide-i ‘ilm-i aḥkām (13) üzere irād eylemedük şükr-i mukābele-i ma‘siyyetde idüp makām-ı ‘işyānda (14) teşekkür eyledik gūyā ḥamrı nūş itdük temeccüd eyledük ‘işyānı küfre müncer eyledük (15) ve medḫini melāhī ve münāhīye tebdil eyleyüp mes‘ele-i müşkili terk eyledük ḥāşā ki Ḥakīm ve lebīb nişāb-ı ma‘rifetden bā-naşīb olanlar esbāb-ı āsāyiş (16) ve nümāyişle müfāḫarat ideler Pes Seyyidü’l-enām bu sebebdan buyurmuşdur ki (17)

⁴⁷⁵الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر ayn-ı ‘ibret ile nazār eyle ki Ḥaḫḫ Sübhānehū (18) nice kavmiñ ḥaḫḫında ⁴⁷⁶ذُرْهُمْ يَأْكُلُوا buyurmuşdur ve ol Ḥazret-i Aḫmed (19) Nebīden mervīdür ki ḫarnuñ toyurunca ḫā‘ām yimezdi ve zevāid-i kelām dimezdi

[98b] Ebū Hureyre raḏiyallāhu anhdan menḫūldur ki

⁴⁷⁷ما اشبع النبي عليه السلام اهله ثلاثة أيام من خبز الحنطة حتى فارق الدنيا eger iki dürlü ni‘met ḥāzır (3) olsa birini iḫtiyār idüp digerini fuḫarāya iṣār iderdi ve ekşeriyā ḫarşa-i (4) şa‘ir ve nān-ı faḫırla geḫinürdi şekk yoḫdur ki ḫaḫḫ-ı envā‘-ı ḫā‘ām ve cem‘-i (5) eṣnāf-ı adām māye-i emrāz ve eṣḫām ve madde-i evcā‘dur

Bu ecludendür ki (6) meşāyiḫ-i evliyā ve ‘abbād ve zühḫād ḫaḫḫ-ı māsivādan ḫaḫḫ idüp riyāzat (7) ve mücāva‘at ve şabr ve ḫanā‘at ile ḫurb-ı istiḫā‘ata ve ḫaḫḫa ḫā‘at iḫtiyār (8) itdiler ve ḫıdmet-i mevlāya meşḫūl oldılar kav ve ḫar gibi zelil ve ḫor (9) ve neḫāme gibi ateş ḫār olmadılar ol nesne ki seni ‘ibādetden dūr ve ve (10) ḫā‘atden mehcūr ide nitekim Ḥazret-i Ḥaḫḫ buyurur

⁴⁷⁵ Dünya müminlere zindan kafirlere cennet gibidir. (Müslim, Zühid/1; Tirmizi, Zühd/16)

⁴⁷⁶ Bırak onları yesinler (Hicr/ 3)

⁴⁷⁷ Nebi(as) üç gün buğday ekmeği dünyadan ayrılana kadar doymadı. Hindi Kenzü’l-Ummal/18627)

⁴⁷⁸ وَلَا تَقْرَبُ الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ 478 āyet-i kerīmesi mūcibince yakīnen ma‘lūmdur ki ‘ālemdə andan mezmūm (12) ve dūnyāda andan meşmūm nesne olmaz menba‘-ı şūr ve şer ve ma‘den-i ḥaṭā ve ḥaṭardur (13) **Beyt**

Şaḫın meyden ümmü‘l-ḥabāyişdür ol
Kişide ne ‘ırz u ḥayā ḳor ne ḳader

(14) ammā o şaṭrancdur ki ḥaḳīḳatde derd ü şaṭrancdur aşḫāb-ı şafā-yı buğz (15) ve ‘adāvete ve erbāb-ı vefā-yı ḥabş ve ḳasāvete düşürür ḥāṭır-ı enver ḳamerinden (16) girifte ve muğber ve dil-i muṭahhar kederinden āşüfte ve mūkedder olur ve ḡam-ḥār-ı (17) maḥrefiñle ḡarīm-i bī-meḥābā olursın maḡlūbiyyeti ḳasāvet-i dūnyā ve mātı gūyā (18) mevt-i mūfācādur el-ḥaḳḳ şāḫib-i vaşşāf pādişāh-ı vaḳtiñ bendinde bu ebyāt-ı (19) şaf ve dilbendī ve naẓm-ı ‘ālem- pesendi ḥoş getürmüşdür **Beyt**

[99a]

من بکویم چون ببا اد شطرنج خرد *

دشمنانرا در شطرنج آر وباد آفاه کن *

بیدق تدبیر ران واسب در میدان مکن *

فیلی جنکی را برار وقصد هر بدخواه کن *

دست فلج فتح جوی خرم فرنین بند ساز *

خصم دولت مات خواهی رخ بعد ل شاه کن ⁴⁷⁹

(4) Kütüb-i tevārihde meşūr ve beyne’l-ḥalāyīḳ meşhūrdur ki Şaşa bin Dāhirdür ki (5) iḥrāc-ı fūnūnda māhir idi çünkim şaṭrancı taşnīf eyledi rāy-ı Hinde ‘arz (6) idüp ta‘rīf eyledi rāy eyitdi:

⁴⁷⁸ Namaza sarhoş olduğunuz zaman yaklaşmayın. (Nisa/43)

⁴⁷⁹ Akıl satrancında şahı oynarken
Düşmanlarını satranca çek ve cezalandır
Tedbir piyonunu sür ve atı oynama
Savaş filini oyna ve her kötülük isteyene hamle yap
Devletin, düşmanlarını mat etmek istiyorsa adaletle şaha yönel

Şāhān-ı şāhib rāy ve pādīşāh-ı (7) memleket güşā-yı ehl-i cedd gerekdür ne ehl-i lehv ki evvelā madde-i fetḥ ve zaferdür bu māye-i (8) ḥaṭā ve sehvdür şunlar ki fetḥ ve menşūbe-i müzahrafa fetḥ itmekle memkür olmaz (9) ve ‘asker-i muḥayyeleyi terk ṭarḥ eylemekle server olmaz

Rūz şeb nuḳūş-ı mihre-i (10) encem ve eflāka ve bār pençe-i inḳılābāt āteş ü bād ve āb ve ḥāke nāzır olurlar (11) ve Ḥāzret-i Murtażā Kerremallāhu vecchudan mervīdür ki bir ṭarīḳde giderken (12) ve ‘ālemi ‘ayn-ı ‘ibretleriyle seyr iderken bir ṭāife gördi ki düşüp (13) şaṭranc oynarlar cihātlarından o da göze düşüp yanarlar buyurdu ki (14) ⁴⁸⁰ مَا هَذِهِ التَّمَائِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ya’nī ol ṭāife-i ‘abede-i eşnāma (15) teşbīh itdi ve İmām Ebu Ḥanīfe *eş-şatranc ḥarām* buyurdu

Zīrā şalāt-ı (16) evḳāt-ı ḥamseyi fevt ider ve keşret-i yemīn ile nizā‘ a müeddī olur (17) ve aralıkda daḥı aḳçe ile la‘b olunursa bu daḥı ḳamer nev‘inden olup (18) ḳat‘en ḥaramdur ve bunuñ nice mażarratı daḥı beyne’l-fużalā der-kārdur (19) ḥatta insan ol dereceye gelmişdür ki fişḳ ve fücūruñ āyīn ve ṭarīḳini [99b] (1) bilüp celvet ü ḥalvetde fuḥşeyātı izḥār ve hütḳ-i istār-ı nāmus vaḳār (2) iderler

Muḳteżā-yı ṭavr-ı bedevīyyet üzere kendiden istiḥyā olunacaḳ (3) eḳārib u maḥārimleri meclīslerinde daḥı bī-muḥābā-i i‘lān-ı fuḥşa ictirā idüp (4) ta‘zīm u ihtirāmda ḥaḳlarına ri‘āyet itmezler ḥükkām u vülāt bu maḳūle şey’i (5) men‘ itmek üzerlerine vācib iken anlar daḥı bu ma‘hūdlarıyla beraber ‘ayş u (6) ‘iştret ile ‘ömr-i nāzenleriniñ imrār iderler anlar ki ṭynet u ṭabī‘atlarında ḥabş (7) u rezālet merküz olup aḥlāḳ-ı ḥaseneden ‘ārī ola şeref-i aşl (8) u neseb aña nef‘ u fāide virmez bu sebebden nāşī aşl u nesebi ‘ālī-i ekābirin (9) evlād u aḥfādından çok kimseler vārdır ki vaḳt-i sabāvetde te’dīb (10) ve terbiye olunmayup şerr u fesāda ma’luf ve ahlak-ı seyyiesiyle mevsuf (11) olmaḡla esāfil u arāzil ile ihtrilat idüp fikr u endişesi şehvete (12) ma‘tuf ve māl-ı mevrusi hevā ve hevese masruf olmaḡın sā’il tehī gīse (13) gibi şāhid-i bāzār iflas olmuşlardır ‘iyāzen billah Te‘ālā bir milletin derūnı (14) bu mukūla süfehā’ ve arāzil ile memlū olup ma‘aş ve mu‘ādilerinin salāh (15) ve nizāmları muhtil ricāl ile māl-a-māl olmak min tarafillah ol kavmin ve ol (16) şehrin harāb ve inhadamına ‘alā müteder ki āyet-i kerīme

⁴⁸⁰ Bu heykel nedir? Sizler kendinizi ona adamışsınız. (Enbiya/52)

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَفُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا⁴⁸¹

(18) Bu ma' nāya işāretdür ve sizlerde olan zinā u livāta ol dereceye bāliḡ (19) olduğu ta' rīfi nā-ķābildür ve bu zinā ise nev' -i insānuñ fesādına müfzī [100a] (1) olup nesl ü nesebiñ ziyā' ına mü'eddīdür

Şöyle ki fi' il-i zināda nuṭfeleriñ (2) erhāmda iḡtilāt-ı ensābiñ iḡtilālına bā' iş olup nikāh-ı şer'ī ve mülk-i (3) yemīn ile müzre' a-i vücūd-ı maḡfūz olmamaḡla toḡumuñ sāhibi mechūl olmaḡla (4) herkes şemere-i devḡa-ı fu' ādı olan veledini bilmekde ' āciz olur bu taḡdırce (5) vālidīñ veled ḡaḡkında olan şefkat-ı ṭabī' iyye ve muḡabbet-i ḡaḡkiyyesi zā' il olup (6) infāḡ ve iksā' ve te' dīb ve tertibe vesāir ḡuḡūḡ ve ' alāyık ber-ṭaraf olmaḡla (7) ḡarn-ı evvelde tevellūd iden evlād-ı ziyānuñ ekşerī helāk ve fānī ve nev' -i beşeriñ (8) itkiṭā' ına müfzī olur lakin livāṭada inḡiṭā' -ı neseb vāsıta ve sebep (9) āḡire muḡṭāc olmayup belki ' an-aşl zirā' at ve ḡirāset maḡalli olmamaḡla re' sen (10) fesād-ı nev' a sebep olduḡı zāḡirdür

İmdi bu ser-daḡıḡ fehm-i vāzī' ānuñ (11) oldu ise bu gidiş ne gidişdür ancak ben taḡrīr iderim sen ḡülersiñ (12) ' an-ḡarīb ḡül yüzüñ ḡül olsa gerekdür ḡāni dīn-i Aḡmedī ḡānde ḡaldı (13) şerī' at-i Muḡammedī ne Tevrat ve ne İncil

Ḥakīm eyitdi ebu'l vaḡt olduñ (14) ibnü'l-vaḡt-i evvel poṭṭ ḡurduñ ḡürriyete ṭoḡunduñ ḡanūn seni ḡarpar

Rübāh eyitdi ḡürriyet didiḡiñ şey iki ma' nāya ḡelür birisi ḡuyūdāt-ı beşeriyetden (16) biri ve māsivādan ' ārī beyne'l-ḡalāyık-ı ruḡiyyetden imtiyāz olup ruḡbasını (17) ḡaḡḡa teslīm itmekdür diğeri daḡı herkes bildiḡini söylemekdür işte (18) ben bildiḡim kelām-ı şevābı dirīḡ itmedim neden ḡürriyete ṭoḡındı bu müdāhene (19) ile işimiz bu rāddeye ḡeldi neme lāzım öyle ' ālem-i ṭarz āḡere vardı

[100b] (1) **ḡakīm** eyitdi kelāmıñ dürüstdür özüñ müte' aşşıbdur zirā sen vā' iz-i (2) şehrsiñ lākin ḡāfil-i dehrsiñ kelāmıñdan rāyiha-yı ḡaraż istişmām olduḡı (3) der-ḡārdur bu vādīde nuşḡ u pend ' ayn terk-i naşīḡatdur sen ki üslüb-ı (4) ḡakīmāneye

⁴⁸¹ Bir ülkeyi helāk etmek istediḡimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şırmarmış elebaşlarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helāke müstahak olur; biz de orayı darmadaḡın ederiz. (İsra /16)

sülük itmediñ belki yağaza-yı fitne itdiñ evvelā bu hıtabı (5) nefsiñe idüp şāniyen kināye tarıķle nāsa beyān itmeli idiñ Hābīb-i Neccārıñ meslegine sülük itmeyüp hōd-be-hōd söylediñ āyet-i kerīme ki ⁴⁸² وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Bu mażmūn-ı münīfden ğāfil olduñ didikde (8) vezīr ‘Āşaf kıyām idüp bülend āvāz ile eyitdi murādıñız mukābere mi (9) yoksa haķķ mıdur şadedi geçdiñiz mes’ele-i medreseye düşürüp (10) mühāvereyi muhārebeye tebdil itdiñiz pādīşāhımız hıvābda degildür uyanuķdur (11) o maķuleleriñ haķķından gelür diyüp muhāvereyi başardı az ğaldı ki (12) muhārebe ola **Rūbāh** yine ğāzaba gelüp eyitdi ki hālen sizde aħkām-ı şer‘iyye (13) icrā olmamaķdadur

Hakīm eyitdi nedür ol icrā olunmayan ħamdulillāh ħudūd-ı (14) şer‘i icrā olmaķdadur **rūbāh** eyitdi ħudūd-ı İlāhiden ħanı ħadd-i zināyı icrā (15) cevāb-ı sevāb buyurula **hakīm** eyitdi sen kütüb-i fiķhiyyeyi muṭāla‘adan (16) ğāflet idüp cāhil kürsi şeyhleri gibi kūb kūb söylersiñ zīrā (17) ħadd-i zinānuñ şaṭr u şurūṭı vardur ve hem de ħuķūkullāhdur ħuķūķ-ı Allāhda (18) sabķ-ı da‘vī şart degildür şāhid-i erba‘a gelüp ħuzūr-ı şer‘de zānī (19) muvācehesinde şehādet itdüklerinde ħākimü’s-şer‘ añ vazīfesindedür ki

[101a] (1) şāhidler zinānuñ keyfiyyetini su’āl eyleye evvelā ħākim su’āl ider ki ħanķı mekānda şāhidler cevābında dārü’l-ħarbde zinā itdi dirse ħadd-i şer‘i saķaṭdur (3) şāniyen ħanķı zamānda zinā itdi şāhidler bir sene oldu zinā ideli dirse (4) teķāddüm-i zamān bulunmadığından ħadd-i şer‘i saķıṭ olur teķāddüm-i zamān kırķ (5) gündür kırķ günü tecāvüz itdükde te’ħīr-i şehādet itdükleri için şāhidler (6) şehādetden suķūṭ ider **şālisen** kime zinā itdi der şāhidler zevcesinüñ (7) cārīyesine dirse yine ħadd lāzım gelmez çünkü zevcesinüñ cārīyesi (8) kendüsine ħelāl zann ider rābi‘ān dübürden mi yoķsa ħablden mi şāhidler (9) dübürden dirse yine ħadd saķıṭ olur zīrā mevzī‘-ı dübür mekān-ı ħariṣ degildür (10) ħāmisen dördüñüz birden zinā itdigini rü’yet itdiñiz mi diyü su’ālinde (11) şāhidler müteferriķan rü’yet itdük dirse yine ħadd saķıṭ olur

⁴⁸² Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim! Halbuki hepiniz O’na döndürüleceksiniz. (Yasin/22)

Egerçi (12) dördümüz dağı gördük dirlerse ĥâkim su'âl ider ki meyl-i mükhülede gördük (13) derlerse ol vaqt ba' de't-tezkiye ĥâkim ŧâhidleriñ ŧehâdetini kabûl idüp (14) ĥadd-i ŧer'î icrâ iderler ey rûbâh çeŧm-i inŧâf ile nazâr eyle ki ' aŧr-ı (15) sa' âdetden bu âna kadar ĥuzûr-ı ĥâki'mü'ŧ-ŧer' de böyle bir da' va vuķû' (16) bulup da tenfîzinde ĥâkimü'ŧ-ŧer' müsâhele ve ' aţf ' inân itmiş ise (17) beyân eyle rûbâh eyitdi sirķat ĥaķķında ne dirsiñ ŧimdiye kadar ķaţ'-ı (18) yed olduğı aŧla müŧâhedemiz olmamışdur **ĥâkîm** eyitdi bunda dağı (19) râcil ve mes'eleden ġâfilsîñ sirķatıñ dağı ŧaţr u ŧürûţı vardır

[101b] (1) evvelâ sirķat olunan ŧey' niŧâb-ı ŧer' e bâliġ olmalı **ŧâniyen** mekân-ı muĥrezden (2) sirķat itmeli **ŧâliŧen** ecnebîden sirķat itmeli **râbi'ân** seriķa lafzını tekellüm itmeli (3) aĥz itdüm dise ķaţ'-ı yed lâzım gelmez bu ŧıfat üzere sirķat vuķû' bulup da (4) ĥuzûr-ı ŧer' -i ŧerîfde ŧâhidler gelüp böyle ŧehâdet vuķû' bulmamışdur ki (5) icrâ-yı ĥadd olsun

Rûbâh eyitdi ⁴⁸³ الحلال بین والحرام بین و بينهما مشبهات (6) ĥadîŧ-i ŧerîfi muķtezâsınca aĥz itmiş olduġuñuz mu' âŧırlarıñız yek (7) ekŧerîsi ĥarâmdur ki kimi zicriyâtdan ve kimi menhiyyâtdan ve ġâhî dağı a' ŧârdan (8) gelüp maĥfûz-ı ŧandık olmuŧdur bu aķçeleri aĥz u ķabz idüp ġünâh-ı (9) kebâyirest bârî ĥüyest diyü bel' idersiñüz ve bu yüzden ĥalline zâhib (10) olup cân-ı cânân diyü bunuñla dağı efdâliyyet da' vâsı idersiñiz (11) ⁴⁸⁴ أين الويس أين الويس يفعل الله ما يشاء

Ĥâkîm eyitdi bu mes'elede (12) dağı ġâfil ve sâhisiñ surretü'l-fetvâda meŧûrdur ki bir ġâŧib herkesiñ (13) aķçesini ġaŧb idüp ŧurresine vazı' itse ve bir de pederinden (14) mevrûs-ı ĥelâl olan aķçeyi dağı ŧurre-i mezbûra ba' de'l-vaz' cümlesini (15) maĥlûţ itdükde bu ĥâle muntazır ĥuzûrında bulunan bir ŧaĥŧa ŧurreyi (16) mezkûrî ba' de'l-feth maĥlûţ-ı mezbûr aķçeden ŧaĥŧ-ı mersûma ' ale't-ţarîķi'l-hîbe a' tâ eylese aķçe-i mezkûr ĥelâl olur mu el-cevâb olur diyü muŧarraĥdur (18) kezâlik ĥazîne-i celîlede tıpkı bunuñ gibi maĥlûţ olduğı cihetle bu dağı (19) bervech-i fetvâ-yı ŧerîf ĥelâldür ammâ siz ki ehl-i zühd ü taķvâdan olduġuñız

⁴⁸³ Helal apaçık ve haram da apaçık ve ikisinin arasında benzerlikler var.

⁴⁸⁴ Liveys nerede liveys nerede Allah dilediğini yapar.

[102a] (1) halde bu maķūle aķçeyi ķabūle ķarīn buyurmadiñız hālde zūhd ü taķvāñız (2) müzdād u şān ve şöhretde kibrit-i aķmer tūmārına şebt u muķayyed olmuş (3) olursuñuz **Rūbāh** eyitdi ‘ulemāñız ve meşāyihiñüz tarīķ-i ittikāya sūlūk (4) idüp ‘adem-i ķabūle ceħd ü sa‘y etmiş olsa revā vü becā degil müdür **ħakīm** (5) eyitdi ne‘am revā vü becādur beşarķ-ı an ki ‘ulemā-yı müteķaddimīn avānlarında zimām devlet-i (6) ‘ulemā ve şüleħā yedinde bulunup bunlara vāfi ma‘āş ve kifāf-i miķdār beytū’l-māldan (7) vazīfe ta‘yīn olunup ol vechle ħūb-ı ħāl ile ders-i devrleriyle meşgūl (8) evķāt-ı ħamsede du‘ā-yı‘ömr-i devlet ü pādīşāh ile müstedām olurlar idi (9) şimdi ne an ki beytū’l-māl ve ne āvān ki meyl-i ‘ilm-i ħāl ancaķ ‘itibār-ı ħüsnū’l-idāre (10) ve’l-māl **mes‘ele** bir berr u yābānī maħalde mesdūd mağāre vü mağāze derūnunda (11) bir şahş üç gün miķdārı açlıķa taħammūl idüp ħālet-i maħmaşīyyeye gelmiş olsa (12) şahş-ı mezkūruñ nezdinde muşħaf-ı şerīfler bulunsa ve yedi vāşıl olmadığı (13) fevkānī bir maħalde birkaç ħāşş itmek bulunmuş olsa şahş-ı mezbūrīñ yedi (14) vāşıl olmaķlığı için kelām-ı kādīmleri taħt-ı kademine vaz‘ idüp ol vechle (15) el uzadup ol nān-ı ‘azīzleri aħz ve ekle kaşd eylese ħuşūş-ı (16) mezkūre şer‘-i şerīf rüy-ı müsā‘ade ider mi beyān buyurıla **rūbāh** (17) eyitdi el-cevāb kelām-ı kādīme ihānet kāşd itmeyüp nefsinı tehlikeden taħlīş (18) itmek için nān-ı mezkūrīñ ekline mesā‘ī şer‘i vardur **ħakīm** eyitdi (19) ne ħub cevāb virdiñ ⁴⁸⁵ جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا كَثِيرًا işte ‘ulemānuñ daħı [102b] (1) bu yolda olan ħalleri bunuñ gibidür var kıyās eyle

Rūbāh eyitdi (2) ħudūd-ı İlāhīden ħadd-i şurb-ı ħamre ne dersiñ cehren ve ‘alenen feşāķiñız nūş-ı (3) ħamr idüp ricāli nisādın fark u temyīze ğayr-ı muķtedir ve arzı semādan (4) faşıla ne anki muķtedir bu ‘abd-ı dā‘īleri kerrāt u merrāt ile ħuşūş-ı mezkūr (5) manzūr ve müşāhidim olmuşdur ħatta leylen mine’l-leyālī ṭab‘-ı nāz-ġānım devāceyi (6) şaydına meyl idüp Medīne-i celīlede bir kibār ħānesine sirķat-ı mādiyān (7) için gitmiş idim maṭlūbum olan devāceyi sirķat edip ta’buṭa şıra (8) itmişidim gelürken bir de manzūrum oldı ki baĝce derūnuñda kenar-ı ħavzda (9) sāz u nāy u tefler ve āhengler şadāsı ‘ayyūķa çıkar meclīs cem-kūşād (10) olmuş mezeler mevcūd ve süfre-i ‘işret mükemmel ve erbāb-ı sākī mücmel ħānende (11) ve sāzende mütezeyyin ve müteressil maħbūb-ı mānend-ġüyān ğüft-i şirīn-zebān (12)

⁴⁸⁵ Allah hayırların en fazlasını versin.

Beyt:

İn ci 'te leylen gice gelürsüñ
Fe'l beytu hâli hem oda tenhâ

Halb âteş ve mey âteş sâķi pür-âteş
Elde ķâdeh geldi sâķi

Güyân oldu hânende bâķi şarķi

Beyt-i diger

Ķalkuñ dostlaruñ Ķalkın Ķıyâma Ķuruñ
İstikbâl idiñ selâma Ķuruñ

Bu dertlü göñlümüñ dermânı geldi
Ķurulsun meclisler şem' alar yansun

Bâdeler Ķolsun işret Ķolansun
Ķıdmet ehli olan Ķollar uyansun

‘ Adâlet şehrinüñ fermânı geldi

(19) cümlesi gök ķandil her biri saķâda Ķatemî Ķayyî ve şecâ' atde Rüstem-i Zâl [103a] (1) ve metânetde sedd-i İskender Begden ve pâşâdan Ķavfları yoķ iflâs şandaliyesine (2) Ķu' üd itmişler Ķazîneyi iflâsı küşâd itmişler ve bu Ķazîne-i celilenüñ vaķt-ı mezâyıķasında (3) vazîfelerin alırlar şarâba virir bâģürurlar deĶâne virüp çağırurlar (4) devlet ne Ķalde ve millet ne yolda mânende-i Ķarmâni seyle virüp şavururlar (5) ķande ķaldı Ķuķuķ-ı İlâhî nerde ķaldı Ķuķuķ-ı ' ibâd vaķt bu vaķt (6) dem bu demdür mevsim mevsim-i şarâbdur be yâ sâķi getür şarâbı ķande muķribân (7) çalsun tefî

Beyt

Ey sâķiyân ey sâķiyân Ķâl-i şümâ ber-ter kunem
Ey muķribân ey muķribân teff-i şümâ pür-zer kunem

Ey **ḥakīm** sen ḥakem olasıñ (9) bu yolda ne mu‘āmele ve ḳanḳı gūnā ḥūkm ider idiñ **ḥakīm** eyitdi āl-i mucīb (10) iḳrārūñ ḥuṣūṣ-ı sirḳatı sende icrā idüp iki elleriñi rasğından ḳāt‘ (11) ider idim ve ṣāniyen Cenāb-ı zāt-ı celle ve ‘alā ḥazretleri ṣāhib-i ḥāneden (12) izinsiz bir kimsenüñ ḥānesine ‘adem-i duḥūlına nehy buyurmuş iken bilā- (13) istizān duḥūl itdiginden ḥabs-ı ṣedīd ile ḥabs iderdim **rūbāh** (14) eyitdi ol bed-mestleri dimek ki afv itdiñ **ḥakīm** eyitdi anlar ḥaḳḳında (15) ṣer‘en bir şey diyemem mādem ki ol sā‘atde iki ṣāhid gelüp anlarıñ (16) müvācehelerinde ṣehādet itmedikçe **rūbāh** eyitdi dimek oldu ki anlara iltifāt (17) ider idiñ **ḥakīm** eyitdi estağfirullāh ol maḳūle bed-mestlere iltifāt olunmaz (18) ancaḳ anlarıñ ḥaḳīḳat ḥāline itṭilā‘ itdigimde buğz-ı fillāh ider idi

(19) **Rūbāh** eyitdi cināyāt ve ḳıṣāṣ ḥaḳḳında ne dersiñ **ḥakīm** eyitdi cināyāt [103b] (1) ve ḳıṣāṣdan murādiñ ta‘rif ve nev‘ileri mi murādiñ nedür **rūbāh** eyitdi (2) aḳṣā-yı meramım evvela ta‘rif ṣāniyen taḳṣim evḳa‘fi’l-nūfūsdur **ḥakīm** eyitdi (3) cināyāt ṣer‘an ḥarām olan bir fi‘liñ ismidür ki ol fi‘il insānuñ ya malına (4) ya ‘ırzına ya muṭallaḳā-yı nefesine ya muṭallaḳā-yı a‘zāsına ya min vech nefesine ve min vech (5) a‘zāsına ta‘alluḳ ider eger ol fi‘il māla ta‘alluḳ iderse ol daḥı (6) iki nev‘idür birine ḡaṣb ve diğeri itlaf dirler eger ol fi‘il-i ‘ırza (7) ta‘alluḳ ider ise ol daḥı bi’l-müşāfehe müvācehede olursa aña ḳadh (8) u ṭa‘n dirler eger müvācehenüñ ḡayriyede olur ise aña ḡıybet dirler (9) eger kizb üzre ise aña bühtān dirler eger bu mezkūrāt ḥūkm-i ṣer‘iyyeyi (10) mutazammin olur ise ḥudūddan ma‘dūd olur bunların her biri kütb-i (11) fiḳḥiyyede mufaṣṣıl ve meṣrūḥaddur ammā muṭallaḳā-yı nefse ta‘alluḳ eyleyen cināyāt (12) insāni ḳatldür

القتل : وهو فعل مؤثر في ازهاق الروح⁴⁸⁶

Ya‘nī rūḥuñ (13) izḥāḳında mü‘eṣṣir olan bir fi‘ildür ḳatliñ envā‘ı ‘inde’l- müteḳaddimin üçdür (14) biri amd ve biri ḥaṭā ve diğeri ṣebh-i‘amddur lakin müteahḥirin ‘indinde beṣ (15) nev‘idür nev‘-i evvel ‘amd nev‘-i ṣāni ṣebh-i ‘amd nev‘-i ṣālīṣ ḥaṭā nev‘-i rābi‘ ḥaṭā mecrāsına cārī olandur nev‘-i ḥāmis sebeb ile ḳatldür (17) ammā nev‘-i evvel olan ‘amden ḳatliñ ṣıfatı bir kimesne bir kimesnenüñ ḳatlini ḳāṣd (18) idici olduğı ḥālide bir ālet ile ḍarb itmekdür bu ise fi‘i-i

⁴⁸⁶ Ölüm : Ruhun yapılan fiilin tesirinden çıkıp gitmesidir.

kalbî olduğundan (19) zâhiren ma' lûm olmayup ancak ol âlet bıçak u tefennûñ ve sengî ve kılıc u nacâk

[104a] (1) gibi ıslahıye muta' allak ve yâhûd kât' itmeklikte esliha maqâmına kâim olan (2) keskîn taş ve ağaç ve kamış veyâ sırça veyâ ucu demirli şopa veyâ (3) âteş ile ihrâk gibi eczâi tefrîk idici şeyler ile katl ider ise İmâm-ı (4) A' zam 'inde ol kimesne müte' ammid olmuş olup kışâş lâzım gelür (5) ammâ nev' -i şânî şebeh' amddur ki esliha maqâmına kâim olan şey' in gayrı (6) ile kaşden katldür bunda fi' le kaşd vardur yoğsa kâtle kaşd yoğdur (7) nefis fi' il i' tibarıyla amd olup katl-i i' tibâr ile hatâ olur zîrâ anuñ isti' mâl (8) eylediği âlet katlde isti' mâl olunan âlet olduğundan katl kaşd itdigine (9) delildür nev' -i sâliş olan hatâ iki kısımdur zîrâ hatâ ba' zı kerre (10) fâ' iliñ zannuñda olur meşelâ müslim olan bir kimesneyi mürted zannıyla çarb (11) itmekdür ba' zı vaqt dağı nefis fi' ilde olur meşelâ nişân kaşd ile yâhud (12) şayd kaşdıyla attığı şeyi bir kimesneye işâbet itmek bu ' amddur hatâ (13) degildür ve yâhûd hatâ zannıyla hatâ fi' linüñ ictimâ' i muhtemel olur (14) meşelâ bir kimesneye şayd zannıyla atup âhir bir kimesneye işâbet itmekdür (15) ammâ nev' -i-râbi' ki hatâ mecrâsına cârî olan ile nev' -i hâmis ki sebep (16) ile katldür bunlar dağı mufaşşalan beyân olunmuşdur ba' dezâ bir kimse diger (17) kimesneyi belâ-yı mucib katl eylese maqtûluñ vârişi ol kâtili kışâş itdirür (18) gerek maqtûluñ vârişi senden şağir u şağire olsun ve olmasın (19) mâdem ki vâriş-i kebîr vardur kışâş-ı istifa şağiriñ bülûğına tevfiğ [104b] (1) olunması için ma' nâ yoğdur 'inde İmâmü'l- 'Azam buña delil-i icmâ' eşhâbdur (2)

Rivâyet olundu ki İbn-i Mülcem Hâzret-i Alî kerremellâhu vecheyi cerh eylediği vaqıtde (3) Hâzret-i Alî Hâzret-i Hâsana hitâb buyurup eyitdi eger sen dilersen İbn-i Mülcemi (4) katl eyle ve murâd idersen ' avf idersen senuñ için hayırlıdır buyurdular (5) imdi Hâzret-i Hâsan râdıyallâhu ânh İbn-i Mülcemi katl eyledi halbuki vâriş-i (6) Hâzret-i Alide şigâr var idi bu kâziyyeden iki vech üzere istidlâl (7) olundu evvelki Hâzret-i Alî râdıyallâhu ânhuñ kavli- i şerîfi şânîki Hâzret-i Hâsanuñ (8) fi' il-i şerîfidür ammâ kavli- i şerîf ile istidlâl şâbitdür zîrâ Hâzret-i Alî (9) Hâzret-i Hâsanı şigârîñ bulûğıyla kaydetmeksizin muṭlak olduğu hâlde dilersen (10) katl eyle diyü tahliye buyurdular ammâ Hâzret-i Hâsanuñ fi' liyle istidlâl dağı (11) şâbitdür zîrâ Hâzret-i Hâsan şigârîñ bülûğuna muntazır olmadığı hâlde İbn-i

Mülcemi katl (12) eylediler ve bunlarıñ küllisi aşhâb-ı güzîn rādıyallāhu ānhum ecma‘in maḥzarında (13) olup hiç birisi bunuñ üzerine inkārı naql olunmadığından icmā‘ oldu (14) **rūbāh** eyitdi

لهلوا الخير عند حسان الوجوه⁴⁸⁷

mişdākınca sīmāñızda (15) beşāşet müşāhede eyledim ‘ilm-i fıkhıdan bir nebze behreñiz olduğu ma‘lūm-ı (16) ‘aczi oldu bu huşūşda münāzarayı taṭvīl itmek lāzım geldi (17) ve bu maḳāmda i‘tirāzāt-ı gāribe ḥātırıma ḥuṭūr eyledi eger kıbel-i şāhāneden (18) izn-i hümāyūn şudūr iderse su‘āle iştıyākım vardur ol demde vezīr-i (19) şaffvet ü sīret-āşaf kıyām idüp bülend-āvāz ile ṭaraf-ı eşref Ḥazret-i [105a] (1) Tācdārīden irāde-i seniyye şudūr buyrulmuşdur ve su‘āl u cevāblarıñıza (2) müsā‘ade-i celīle olmuşdur didikde **rūbāh** eyitdi ol tuğrā-yı sultāniyi (3) yedine siper idüp bī-muḥābā su‘āl-i taşaddī itdi ey ḥakīm faḳīh-i şināsī (4) uzaḳdan uzaḳa mesmū‘ muz olan ez-sır-ı nev bir kānūnī esās ihdāş olunup (5) ‘adliyye nāmıyla maḥkemeler küşād olmuş kānūnuñ ba‘zı bendleri esās-ı dīne (6) muḥālif olup beyne‘l-ahāli güft-i gūya bā‘iş olur imiş ‘acebā bu ḳaḳıyye-i (7) nā-marzīyye muḳārin-i şihḥat midūr degil midūr muḳārin-i şihḥat olduğu ḥalde işbu (8) tenāḳuzda tevfiḳ mümkün ise tevfiḳ olunup ḳīl u ḳal ber-ṭaraf olunması (9) aḳşā-yı merāmdur didikde

Ḥakīm eyitdi ne‘am bāb-ı ‘adliyye Üskidār ḳapusından (10) tā Bağdāda ḳadar açıḳdur herkes da‘vāsını faşl u ḥasm ettirmededür (11) böyle bir ḳaḳıyye-i nā-marzīyyenüñ vuḳū‘a geldiği semā‘ olmamışdur işte (12) evvel misma‘ata ḳanḳı bende muḡāyir ise beyān buyurula

Rūbāh eyitdi (13) şer‘-i şerīf bir kimsenüñ kışāşına müsā‘ade olunmaḳsızın taḥliyye-i sebīli (14) lāzım gelürken ba‘zı emāre ile kānūn ol kimsenüñ ḥaḳḳında üç sene (15) beş sene kürek cezāsına ḥükm ider imiş buña ne dersin **ḥakīm** eyitdi (16) işbu su‘ālın izhār-ı ḥaḳḳ için ise feni‘me‘l-maṭlūb cevāba muḳtedirüz (17) egerçi ḥile ve ḥud‘a yoluna sapup nişāne alāyım burası mezlaḳ-ı aḳdāmdandır (18) diyü dāne döküp dāme giriftār itme ise murādın nice def‘a dām-ı tezvīrden (19) ḥalāş olup

⁴⁸⁷ Güzel çehre esnasında aklını yitirir ve yerleştirir.

dām-ı şināş olan kuşlardan olduk hāşā ki ol dānelere [105b] (1) nīm-nażar ile nażar idelüm bundan aқdam olsa idi ihtimāl ki meyl-i dāne için (2) dāme düşerdik

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Hālını gördüm esİR oldum kemend-i zülfüne
Dāne için kendimi atdım düşürdüm dāme ben

‘ Anberin zülfün getürdi başıma sevdaları
Yoḡsa nerden düş olaydım bu ḡayāl-i ḡāme ben

(6) **Rübāh** eyitdi hāşā ki murādım dām-ı tezvİR ola ne anki sizi imtiḡān ola (7) belki murādım izḡār-ı ḡaққ olup maḡlūbum izāle-i cehlimdür **ḡakīm** eyitdi çünki (8) böyledür cevāb daḡı şöyledür devlet için bir siyāset-i memleket vardır (9) tafşİli evā’il-i kitabda murād itmişdür şöyle ki mülūk-ı ‘ azām için vaқt-i (10) ḡāle münāsib bu maқūle şaḡş-ı ‘ ibreten li’l- ḡā’inin ḡabs iderler ve ḡabsiñ (11) kemm u miқdārı yed-i sulḡāna tefvİZ olunmuşdur murād itdükleri қadar ḡabs (12) iderler ḡatta kitāb-ı fiḡḡiyyede muşİrr-i ḡader ki bir kimsenün livāḡa mu‘ tādi (13) olup önüne gelen şābb-ı imrada fi‘īl-i şenī‘i icrā eylese şer‘ī sulḡān (14) üzerine ol menḡūsı қatl itmek vācibdür bu siyāset ki siyāset-i şer‘iyyedür (15) ibtidā ḡazret-i ‘ Ömer rāḡıyallāhu ānh mā-ḡal‘atu’ş-şems ve’l-қamer ḡazretlerinin ḡilāfeti (16) zamānuñda vuқu‘ bulmuşdur

Medīne-i Münevverede bir şāb-ı emrde zūḡūb idüp (17) görenler ḡüsnüne meftūn olurlar idi bu keyfiyyet mesmū‘-ı ‘ Ömer el-Fārūқ (18) olduğda Nefy-i belde olunmasına fermān buyurdularsa ol şāb-ı emred pāk-(19) çehre kelāma āḡāz idüp yā ḡalīfetü’r-resūlullāh mā-zenbun lī benüm için ḡünāḡ [106a] (1) nedür қāle ‘ Ömer el-Fārūқ rāḡıyallāhu ānh

488 ما ذنب لك وانما الذنب لي

Ya‘nī (2) ḡünāḡ senün için olmadı benüm için oldu buyurdılar bundan murād (3) bu idi ki iş ilerü vardıқça bunuñ yüzünden bir fitne-i ‘ azīm zūḡūr (4) idüp bu cihetden nefy-i belde olunmasına fermān buyurdılar **rübāh eyitdi** (5) bi-

⁴⁸⁸ Günah sana değil kesinlikle günah banadır.

tabaka böyle bir kažiyye dağı Hazret-i ‘Alī rāđıyallāhu ānh hazretleriniñ hilāfet-i (6) sa‘adetlerinden vukū‘ bulup huşuş-ı mezkūreye āgāh olduđa hıfz (7) u muqayyed olunup nefy-i belde olunmasına emr buyurmadılar bunda vech-i hikmet (8) ne ola

Hakīm eyitdi el-cevāp ‘adem-i nefye sebep oldur ki Hazret-i ‘Alī kerremullāhi (9) veche hazretleri buyurdular ki hilāfet-i ‘Ömer el-Fārūğda zemān-ı fitne nā-būd idi ben ve Hazret-i ‘Oşmān-ı zi’n-nūreyn halife-i müşārün ileyh mu‘ayyen ve zahİR idik (11) ve benüm zamān-ı hilāfetimde mu‘ayyen ve zahİRim nā-bedīd oldu ol ğulām-ı nefy edecek (12) olursam şāyed ğulām-ı mezkūr hadāset-i seniyy-i i‘tibār ile mürtedd olup ol (13) vechle nām-ı dīne ve nāmūs-ı şerī‘ate hālel irāş eyleye bu cihetden muhāfazasıyla (14) nefy huşuşı ehven görüldi diyü cevāb-ı şevāb buyurdular

Rübāh eyitdi (15) istimā‘ımıza nazaran şerī‘at-ı muṭahhara bir kātiliñ kışāşına müsā‘ade buyurduğda (16) kāmūn-ı pādişāhi ol kātiliñ ‘affvına irāde-i seniyye şudūr ider imiş (17) bunda şer‘le kāmūn miyānuñda nice olup tenākuż def‘u ref‘olabilir (18) **hakīm** eyitdi bunda tenākuż yokdur çünkü sultān-i zemān bunda da maḥirdür (19) dilerse ‘afv ider taleb itdigi hālede kışāş ider bu kažiyye’i bu rivāyet [106b] (1)taşdik ider ki Hazret-i ‘Ömer rāđıyallāhu ānh katl olunduğı zamānda Hürmüzān (2) hāne-i hilāfetden yedinde hançer olarak hurūc itdi maḥtūm-ı mükerreme (3) ‘Übeydullāh zann itdi ki pederi Hazret-i ‘Ömeri katl eyleyen Hürmüzāndur ‘aḳabince (4) ‘Übeydullāh Hürmüzānı katl itdi bu keyfiyyet Hazret-i ‘Oşmāna vāşıl olduğda (5) Hazret-i ‘Alī Hazret-i ‘Oşmāna ‘Übeydullāhı sen katl eyle diye buyurduklarında (6) Hazret-i ‘Oşmān imtinā‘ idüp ben ne keyfiyyetde dünki ğün bābāsı katl olmuş (7) ricāl katl idem ben bu katl fi‘lini işlemem Hürmüzüñ velisi sultān olduğum cihetle (8) baña ‘ayitdür Übeydullāhdan kışāş-ı ‘afv itdüm ve diyetini edā itsün kavlı-i (9) şerīfleriyle diyetden şulḥ murād buyurdular imdi bu kažiyye ma‘lūmuñ oldu (10) ise sultān için kışāşdan ‘afv itme vardur **rübāh** eyitdi işbu deliliñ müdde‘āya muṭābaḳat itmedi çünkü bu kažiyye ve veliyy-i ma‘rūf olmayan (12) haḳkındadır ol demde onuñ velisi sultān olur zirā ‘aleyhi’s-selātu ve sellem(13) efendimiz

buyurmuşlardur Hüzmüzān dağı ehl-i (14) ‘Irākdan olup zāhiren vāriş-i ma‘rūfi nā-būd idi ol vechle Ḥāzret-i (15) ‘Oşmān ‘Übeydullāhi kışāşdan ‘afv buyurdular bizim münāzıramız vāriş-i (16) ma‘rūfi olanlar ḥaqqında kânūn müsā‘ade idermiş **ḥakīm** eyitdi (17) böyle bir kânūn göremedim ve olmamağ gerek **rūbāh** eyitdi zann-ı gālibime göre (18) siz ‘adliyye riyāsetinde bulunmamışsınız **ḥakīm** eyitdi ‘adliyyenüñ maḥkeme-i (19) bidāyet ḥuḳūḳ riyāsetinde bulundum maḥkeme-i cezā-yı istināf riyāsetinde [107a] (1) bulunmadım **rūbāh** eyitdi işte bildim geçenlerde ḥuḳūḳ riyāsetinden (2) munfaşıl olan Rāsım Ḥikmet siz misiniz **ḥakīm** eyitdi belī özümdür **rūbāh** (3) eyitdi su’āl itmesi ‘ayb olmasun mücib-i ‘azliñiz ne idi **ḥakīm** eyitdi şimdi (4) anuñ şırası degıldür bir sa‘a-yı ḥālde ‘ariż u ‘amīḳ ḥākipāyiñize naql iderim (5) **rūbāh** eyitdi inşallāhu’r-Raḥmān yaqında bir istināf reisi olursuñuz (6) bu su’āle ne cevāp buyurursuñuz **ḥakīm** eyitdi

(7) şimdilik keyfiyyet meḥlūmdür naşib olur ise ol vaqt āsān tarafına baqarız (8) **rūbāh** eyitdi ‘aqlım cezm itdi ol vaqt dağı te’vīlāt-ı za‘ife ile (9) bir cevap virseñüz mādeme ki siz de bu müdārā vü müdāhine vardur cevap (10) vereceğimize aşlā şüphem qalmadı **ḥakīm** eyitdi estağfirullāh müdāhaneyi (11) kabul itmeyüp müdāhane diye ḥaqqı bātıldan fark itmeyüp yemin u yesārına nazār (12) itmeyüp şıdku’l-vezir kelāmın güftār idüp rüz-şeb seferi vezir de (13) kalsa leys olup talḳavuḳ olana dirler ammā müdārā-yı meşrū‘ ki (14) qābul-i gerde ‘acizdür çünki şallallāhu ‘aleyhi ve sellem

buyurmuşlardur iş bu müdārā şıfatıyla muttaşif (16) olan zevāt cānib-i selāmeti bulmuşlardur

Guft-i Ḥāfiz

⁴⁸⁹ Sultan velisi olmayan kişilerin velisidir. (Sait b.Mansur /534)

⁴⁹⁰ Arş sabit oldu sonra nakış.

⁴⁹¹ Farz ile emr olunduğum gibi idare etmekle de emir olundum.

آمایش دوکیتی تفسیر این دو حر فمست *

492 با دوستان تَلطف باد شمنان مدارا

Rūbāh eyitdi ey ḥakīm-i pūr-ḥikmet ne ḥalīmsūn ki bu ḡadar rumūzāt ile (19) seni iz‘āc itdūm ise ašlā fūtūr itmeyūp seni ḥiddet ü ḡazaba [107b] (1) getüremedim **ḥakīm** eyitdi bizim meşrebimiz meşreb-i Muḥammedīdür şallallāhu ‘aleyhi (2) ve sellemçunki şanādīd-i Ḳureyš ve müşrik-i bed-ma‘āş Ḥazret-i risāletmā‘ab (3) ḥaḡḡında ne ḡadar eza vü cefā itdilerse yine ḥilm idüp anlar ḥaḡḡında (4) bed-du‘ā buyurmadılar belki ḥaḡḡlarında

493 اللَّهُمَّ اهْدِي قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (5) buyurdular ve li-hazā bu ümmetiñ ‘ulemāsı ḥaḡḡında

494 وينبغي للعالم ان يكون محمدياً خلقه كلامي

(6) ḥalḡa kelāmı meşhūr ve müte‘arīfdür Ḥazret-i Mūsa şāḥib-i ‘aşā (7) Fir‘avn ḥaḡḡında kelām-ı engīr-ḥiṡāb-āmiz ile dine da‘vet itdükde ḥaḡḡ Ḥazret-i (8) Mūsā

495 وَقَوْلًا لَهُمَا قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَنْذَرُ أَوْ يَحْشَى

āyet-i kerīmesi nāzil oldı (9) ammā seyyidinā seyyidi‘l-küll efendimiziñ ṡab‘-ı hümayūnlarında ḥilmiyyet ḡalīb olduḡı (10) cihetle 496 وَعَاظٌ عَلَيْهِمْ āyet-i kerīmesi nāzil oldı

Rūbāh eyitdi işbu āyet-i kerīme iḡtizāsınca yine meşreb-i Muḥammedīde bulunup ḡālāz-ı şedīd etseniz (12) olmaz mı **ḥakīm** eyitdi benüm ḥaşmım yoḡdur meger olsa bu ḥuzūrda (13) siz olmaḡ iḡtizā ider ve sizden me‘mül itmem ki mezḡeb-i şanādīd-i (14) Ḳureyšde bulasıñız sen ki ḥayvānāt miyānuñda gerçi zāhiren ḡaytān bıyıklı (15) ḡuyruḡda Bektāşī bıyıklı görünürsüñüz de beyne‘n-nās ‘urefādan (16) ma‘dūdsüñüz işbu kelām rūbāhiñ ṡab‘ına ḥoş gelüp eyitdi ki (17)

492 İki dünyada da saadetin anahtarı şu iki kelimenin manasında gizlidir; Dostlara lütuf, düşmanlara müdara etmektir.

493 Allah’ım kavmime hidayet ver, onlar kesinlikle bilmiyorlar. Mevsulî Müsned/5216)

494 Alimler için Muhammedî olmaları gereklidir ki sözlerimden bu çıkar.

495 Ona yumuşak söz söyleyin, belki düşünür veya saygı duyar. (Tāhā/44)

496 Onlara karşı çetin ol.(Tevbe/73)

ey ḥakīm bu ‘ilmi siz pederiñizden mi aḥz itdiñiz yoḥsa ōñradan mı (18) taḥṣil itdiñiz **ḥakīm** eyitdi li-muḥarririhı biz muḥaḳḳaḳ ‘ilmi ābāmızdan aldıḳ tıfl (19) iken

قد أخذنا العلم عن آباؤنا حال الصغیر⁴⁹⁷

Rübāh eyitdi iş bu [108a] (1) ḳānūn māddeinde vermiş olduḡuñuz cevāplar cevāb-ı ṣāfi olmayup ol cihetle ṣadre ṣu‘ā vermedigiñden luṭfa ve merḥamete bu ḳānūn ḥuṣūşunda (3) ba‘zı ḥilāf-ı ōer‘ muḥbır nāmına ōehādet iḳāme olunur imiş (4) bunuñ ōer‘-i ōerife taṭbıḳ olunması ne gūne olur beyān buyrulması mercūdur

(5) **Ḥakīm** eyitdi ey rübāh gerçi sen zāhiren dānāsın vaḳt-i ḥālden (6) bī-ḥābersin esrar-ı devlet nedür ve maṣlaḥat ne rengi kesb itmiş ve iş bu (7) gidiş ne gidişdür vaḳt-ı müzāyaḳa ḳanḳı rūḥa ṭoḳunmuşdur ve nihāyeti (8) bu keṣā-keṣ niye müncer olacaḳdur bu ḳalem-revz buḳalemun ile ḳanḳı mīḳatda ve ne (9) raṣādda makarr sukūnet idecekdür ve bu çarḥ-ı ‘ālem ḳanḳı ṣāniyede te’anni (10) idüp ārām bulacaḳdur sen ki mānende ḡanem⁴⁹⁸ مَالٌ هُمْ كَالْأَنْعَامِ maḥal-ı ḥazrevātı (11) bulduḳda māl bulmuş maḡribiler gibi hemān ra‘i olunmadasıñ her ḥalde vā’iz-i (12) ōehr ḡāfil-i dehrsiñ ōiyāsetden bī-ḥāber riyāsetden bī-behresiñ (13)

Öteden beri beyne’d-düvel ḳanūn-ı cesīmedendür ki miyānelerinde ḡubār ṭārī (14) olup reng-i maṣlaḥat ōeker rengini bulduḳda bā-ṭavassuṭ ilāc-ı muḥāvere ve mukālemeye (15) baṣlarlar ‘aḳıbet mādde muḥārebeyi mūcib olup fenā-yı intāc edeceğini idrāklarında (16) bā-ṭavassuṭ maṣlaḥın iṣlāḥ-ı zātü’l-beyn ile rūḥ-ı mādde her ne ise taḥt-ı (17) mu‘āhedeye alunup naḳz-ı ahd olunmamaḳ için maḥūr lāyıḳında noḳṭa-yı (18) ḳuṭba rabṭ-ı ōedīd ile rabṭ iderler egerçi ilerüde iş bu mu‘āhedeye (19) ḳanḳısı naḳza-ı ḳıyām iderse cümleten ittifāḳ idüp nāḳz-ı ‘ahd olanı [108b] (1) aralarından ḳaldırılmasına teṣmīr-i sāḳ ile hücum ederler velākin iş bu mu‘āhede (2) ḳaḳıyyesi dīn u diyānete ṭoḳunmayup riyāsete ṭoḳunursa mu‘āhede (3) bī-sābıḳāyı naḳz bir etmek beyne’l-‘avām ve’l-ḥāṣṣ revā vu becā deḡıldür esās (4) dīne ḥalel irās idecek olduḡı ḥalde evvel devlet ḳudret u ḳuvvet (5) bulduḡu ōüretde naḳz-i ‘ahd edebilür muḳtedir olmadıḡı ḥalde se‘a-ı (6) ḥāle muntazır olup

⁴⁹⁷ Küçük haldeyken atalarımızdan ilim alındı.

⁴⁹⁸ Fakat onlar hayvanlar gibidir (Furkan/44)

eż-zarūrat tebīhu'l- maḥzūrāt mışdākınca teklif olunan (7) rūḥa mādde her ne ise k̄ā'ide-i uşulca zarar-ı 'ām zımnuñda aḥf olan (8) zarar-ı ḥāşş irtikāb cā'izdür bu fetvā-yı şerif mücibince sālifü'z zıkr (9) su 'ālīñe cevāp ola bilür diyü kaṭ'-ı kelām ve faşl-ı ḥuşūmet eyledi

(10) **Rūbāh** eyitdi sālifü'z-zıkr bu vuḳū'āt ḳurūn-ı sābıḳada sebḳat (11) idüp bu ḥālī kesb itmiş ve bu rengi bulmuşdur. **Ḥakīm** eyitdi ne' am bidāyet-i (12) İslāmda ve 'aşr-ı sa'ādetde şanādīd-i Ḳureyş müşrikīn bed-ma'āş (13) ḳuvvet ve şevketleri sebebiyle şallallāhu 'aleyhi ve selleme birçoḳ ezā vü cefā (14) itdüklerinde

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ⁴⁹⁹

mażmūn-ı münifince ber (15) mu'tād-ı ḳadīm Cenāb-ı faḥr-i ḳā'ināt yine onları dīn-i mübine da'vet (16) itdükçe tuḡyānları müzdād olduḳda anlar ḥaḳḳında ber muḳtezā-yı ḥikmet (17)

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ⁵⁰⁰

āyet-i kerimesi nāzil oldu ḥaṭṭa aşḫāb-ı kirām ve zevi'l-iḥtirām (18) ḥazretlerine nice nice cefālar idüp ṭarīḳde teşādūf itdüklerinde (19) bizim ṭarafımızdan sizlere bir şey yok selāmetle gidiñ diyü müsābakāt [109a] (1) itdüklerin bu āyet-i kerime müeyyiddür

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا⁵⁰¹

(2) Ya'nī şanādīd-i Ḳureyş küffār-ı bed-ma'āş aşḫāb-ı zü'l ḳadr ve'l-iḥtirāma ḥiṭāb-āmīz ve kelām-engīz ḥiṭāb itdükleri vaḳitde aşḫāb-ı 'āzām anlara dediler ki (4)selāmetle yoluñuza gidiñ diyü sebillerini taḥliye iderler idi vaktā ki Ḥazret-i 'Ömer el-(5) Farūḳ raḳıyallāhu anh mā-ṭal'atü's-şems ve'l-ḳamer ḥazretleri imān-ı ezeliyyesini (6) izḥār buyurduḳda dīn-i İslām taḳviyye buldu yevmen fe yevmen bulmada idi

⁴⁹⁹Peygamber (sav) için ancak apaçık bir tebliğ vardır. (Nur/54)

⁵⁰⁰ Benüm dinim bana sizin dininiz sizlere.(Kafirun/6)

⁵⁰¹ Cahiller sizinle muhatap olduğunda hürmetler söylerler.(Furkan/63)

(7) **Rübāh** eyitdi iş bu қазиyye siziñ nā-eşref ve bī-mükerrerrem olmaqlığıñıza delālet (8) ider eğerçi müşerref olmaqlığıñız iktizā itse idi dem-ā-dem sizlerde (9) ğalibiyet olmaқ lāzım gelürdi. **hakīm** eyitdi қазā vü belānuñ vuқū‘ ı meşiyet-i (10) Hudā iledür ve meşiyet-i Hudā ‘alem ve hikmete tābi‘dür li-hikmetin olan şey (11) ‘abeş olmaz hakīm-i muṭlaқа ihtirāz lāzım gelmez çünkü sırrı ma‘lūm olmayan (12) şeyde ‘abdiñ şānı teslīm olmaқdur ve қазā-yı haққа kendüyi muṭi‘ kıılmaқdur (13) ve ba‘zı ‘aқla muḥālif ve қalbe mezāḥim ve huзūra māni‘ ba‘zı ahvāl görölse (14) meşelā işte şimdilik siziñ gibi şāh-ı zālimiñ bizim gibi melek-i ‘ādale (15) zafer bulması bunuñ gibi aḥvāl müşāhede kıılınsa i‘tirāz kıılup (16) perākende olmamalıdur zīrā bu қазиyye kema-kān vācibü’l-vuқū‘dur (17) ve muқteziyyāt-ı haқāyık ve isti‘dādur ve dükeli hikmet üzere olup (18) ‘abeş değıldür hatta bundan daḡı ma‘lūm ve şübūt buldu ki insānda bārgāh-ı (19) ma‘būda-yı aқreb ‘indillāhda eşrefiyyete eḡaққ ve elyaқ fırқа-i enbiyā ve zümre-i evliyādur

[109b] (1) zīrā şerāiṭ-i ta‘zīm ādāb-ı ‘ibādet ve merāsım icrā-yı şeri‘at ve irşād-ı (2) ümmet anlara bir emrdür cemī-i-beliyyātı şāmil ve bir hükümdür cemī-i lezzātı ḡāildür (3) ve bu daḡı muқarrer cümle-i ‘uқalā-yı maқbūl cemī’-i fuzalādur ki efḡal-ı enbiyā Ḥāzret-i 4) Muḡamed Muştafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellemdür zīrā cemī‘-i enbiyānuñ ümmeti aña mevdu‘addur (5) ve işlāḡ-ı cemī‘-i ṭavā’if-i muḡtelife ve ümem-i metnu‘a aña mercū‘dur lā-cerem mecmū‘ 6) enbiyādan rütbesi efḡal ve beliyyātı tam ve ekmeldür ol ḡāzret bu ma‘nāya (7) muṭābık ve bu mażmūna muvāfiқ buyurmuş ki ⁵⁰² ما اودى نبى مثل ما اوديت

(8) ve delīl-i şādık bu da‘vāya oldur ki tevāriḡ-i selefde meşṭur ve’s-sine-i (9) ḡavāş u ‘avāmda meşḡur olan enbiyā belālarınıñ hiç biri mu‘ādil (10) olmaz ve imkān-ı münāsebet bulmaz ve Ḥāzret-i risāletiñ şānādīd-i Қureyšden (11) çektiğı cefālar ve süfehā-yı ümmetten gördüğü belālar cümle enbiyāda (12) zīyādedür bu noktayı meş‘ar ve bu ma‘nā-yı muḡbirdür evvel ki Ḥāzret-i risāletden su‘āl olunduқda⁵⁰³ الناس اشدّ بلاء buyururlar ki el-enbiyā

Ya‘nī serā-perde-i (14) nübüvvet-i maḡremleri ve teşri‘if-i risālet-i muḡteremleri zīrā merātib-i muḡabbetleri derecāt-ı (15) muḡitlerine maқrūn ve rıf‘at

⁵⁰² Nebiye eziyet ettikleri gibi eziyete maruz kaldılar.

⁵⁰³ İnsan en büyük beladır.

menziletleri şiddet-i ma'iyetlerinde maẓmūndur ve su'āl (16) olunduğda *ve min ba'dihim* buyurdular ki *şümme'*lemsel ya'nī ṭarīḳ-i muşāberanda (17) anlara şebīh olanlar ve cadde-i mutāba'atde anlara iḳtidā kılanlar bu nukte evliyāullāha (18) işaretdür ki āyine-dār-ı ḥaḳāyīḳ-ı eşyā olup 'ālem-i şüretde aḥkām-ı nübüvveti (19) icrā idüp merāsım-i şerī'atı ihyā ederler ve su'āl olunduğda ⁵⁰⁴ *ومن بعدهم* buyurdular ⁵⁰⁵ *ثم الامثل* [110a] (1) ya'nī şime-i taḳvā ve şive-i şalāḥda evliyāya şebīh olanlardur fi'l-vākı' 'ālem-i fenāda mü'mīn-i müte'ellim ve münker-i mütena'im olmak maşlaḥat (3) ve 'ayn-ı ḥikmetdür tā mülk-i bekāda idrāk-i fevt-i ni'meti münkire mücib-i tezāyüd-i elem (4) ve mü'mīne bā' iş-i tezāyüf-i ni'am olup sürürü ziyāde kıla

⁵⁰⁶ الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر

(6) **Rūbāh** eyitdi şimdiye kadar mübāheşe ve münāzaramız siyāset u riyāset üzerine oldu (7) bu mezkūrātdan ḥiṣār-ı meclisde ehl-i dūnyā olanlar ḥiṣsemend oldu ve ba'zı ehl-i (8) meclīs daḥı diyānetden baḥş olunmasını arzu iderler ve mübāheşeden murād daḥı (9) diyānetdür zīrā fi-zamānīna münāzara 'ulūmı rūsūm üzerine cārī olup (10) 'ālem-i dīn ḡarīb kalmışdur **ḥakīm** eyitdi pek a'lā su'āl oluna cevāp (11) daḥı dirīḡ olunmaya **rūbāh** eyitdi şalāt neden 'ibāretdür **ḥakīm** eyitdi (12) erḳān-ı ma'lūma ve ef'āl-ı maḥşūşadan 'ibāretdür **rūbāh** eyitdi şifātında ve nev'inde iḥtilāf-ı e'ime nedür beyān buyurula **ḥakīm** eyitdi

وذكر في التفسير – وهذا قول الشافعي- من كان له امام فقرأه الامام له الحدث فمن كان امياً فيقول في الصلاة الحمد لله الله اكبر كما قال عليه السلام اذا قام احدكم الى الصلاة فليتوضأ لما امره الله ثم يكبر فان كان معه شئ من القرآن فليقرأ وان لم يكن معه شئ من القرآن فليحمدالله و يكبر الله وان لم يقدر عليه فليسكت مقداراً التسبيح والقعود وان عجز من العربي فليقرأ بالفارسية وغيرها وهذا عندهما وعند ابي حنيفة يجوز سواء كان عاجزاً او لا والأصح رجوع ابو حنيفة عن هذا القول. ⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ onlardan sonra

⁵⁰⁵ sonra benzerleri

⁵⁰⁶ Dünya müminlere zindan kafirlere cennet gibidir. (Müslim, Zühid/1; Tirmizi, Zühd/16)

⁵⁰⁷ Tefsirde geçen – İmam Şafinin kavli- Bir kimse namaz kılmak isterse imam varsa imamlı kılsın eğer imam yoksa ve ümmi ise namazda Elhamdülillah, “Allahu Ekber” desin. Nasıl ki (As) dediği gibi, sizden biriniz namaza kalkınca Allah'ın emrettiği gibi abdest alsın sonra tekbir getirsin eğer Kurandan bir şey biliyorsa okusun, eğer bilmiyorsa bir şey, Allah 'a hamd etsin ve tekbir getirsin, eğer bunu bile yapamıyorsa tespihte ve oturuşta bir miktar beklesin, eğer bunu da yapamayacak kadar aciz ise, o zaman Farsça veya başka bir dille okusun. Aynı şekilde okuyamıyorsa (dili

[110b] (4) ve'l-hāşıl şalāt huşuşunda ya' nî erkân-ı ma' lûma ve ef' âl-ı maşşûşa (5) şallallāhu 'aleyhi ve sellemden bu vech üzere şudûr buyurulmuştur ya' nî kıyām ve rükû' ve secdeleriñ ' adedi **Rübâh** eyitdi Şalâtıñ ' adedleri beş olmada vech-i hikmet (7) nedür

Hakîm eyitdi El-cevâb hikmet budur ki havâs-ı hamseden şâdur olan (8) ma' âsiye kefarât ola ve li-hazâ hadîş-i şerîfde vârid oldu ki

لو كان بباب احدكم نهر يغتسل منه في اليوم والليله خمس مرات اكان ذلك يبقى من دونه شيئاً قالوا
الا يا رسول الله قال فذلك مثل الصلاة الخمس يحوا الله بهن الخطايا⁵⁰⁸

Rübâh eyitdi Ferâ'iziñ mecmû' ı reka' atı on yedi (12) olmağda vech-i hikmet nedur **Hakîm** eyitdi El-cevâb vech-i hikmet budur ki (13) mufaşıl on yedidur her mufaşılıñ muğābelesinde birer reka' at vaz' olundu veyāhūd leyl ü nehāriñ sâ' ati yigirmi dördür ve süp' -ı meşānî (15) fātiha ki yedi āyettür on yediyle mecmû' yigirmi dört olup yedi (16) āyetiñ ve on yedi reka' atıñ her biri bir sâ' atde haţāsına kefarēt olur (17) Rübâh eyitdi üçer dörder ve ikişer olmada hikmet nedür

Hakîm eyitdi El-cevâb hikmet oldur ki melā'ikeye muvāfiğ ola kemā kâle'llahu Te' ālā

جَاعِلِ الْمَلَائِكَةَ رُسُلًا أُولِي أَجْنَحَةٍ مَّتْنَى وَثَلَاثَ وَرُبَاعٍ⁵⁰⁹

[111a] (1) Çünkü iş bu şalāt muşallāya ecniha gibdür ki ol vâşiya ile Cenâb-ı (2) Hağka tayērān iderler ve tağkîğ budur ki her ' ibādet heykel-i nūrāniyle temşil (3) idüp a' lā-yı ' illiyine pervāz ider kimi iki per ve kimi üç ve kimi dört (4) şeh-per-i ma' nevīyle ' urüc ider veyāhūd rek' ateyn cisim ve rûğ muğābelesinde (5) şükrānedür ve şelāşe ' ağı ve kalb ve imān cevāhirine şükrānedür ve erba' a mā ve nār (6) ve hevā ve türāb ' anāşırına şükrānedür veyāhūd a' dād-ı rek' at te' abüdidür (7) Lā yetleb fihe'l-ma' ni dur ve lakin bu meslek ziyāde zāhir-bīn olanlara göredür (8) zirā

---

dönmüyorsa) Bu ikisinin görüşüne göre, ve Ebu Hanefi'ye göre caizdir. sahih rivayetlere göre Ebu Hanife bu görüşten döndü.

⁵⁰⁸ Eğer sizden biriniz kapısında nehir geçerse gece ve gündüz beş defa hiçbir şey kalmaz ekseri dediler ki ya Resulullah (sav) dedi bu da namaz gibidir. Beş vakit günahlarımı temizler. Serrac /Müsned/1266)

⁵⁰⁹ Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yaptı (Fatır/1)

ma' nāsız nesne olmak hikmete muhālifdür a' dād-ı reka' at ehl-i zāhir ve ehl-i (9) ḥaḳīḳat 'inde ma' nā ve işāretden ḥālī degildür şalāt-ı fecr ki leyl ü nehārī müştamidür iki rek' at olması zıkr olunan iki mertebenüñ miyānuñda olan (11) temāyüze işāretdür

Evvelki reka' ati meretebe-i celāle şānī meretebe-i cemāle vāḥidiyyeti meretebe-i (12) kemāli imā ider ve bu vāḥidiyyet ki şalāt-ı fecrde bāındur Şalāt-ı mağribde zāhirdür (13) zīrā mağribiñ evvelki rek' ati celāle ve şānī-i cemāle ve şālīş-i kemāle işāretdür ve şalāt-ı (14) ' işā ta' ayyīnāt-ı zātīyye ve şifātīyye ve esmā' iyye ve ef' āliyyeye işāretdür ve şalāt-ı (15) zühr ta' yīnāt-ı mezkūreye işāretdür ve şalāt-ı ' aşr daḥı zıkr olunan (16) ta' yīnāt-i erba' aya işāretdür

تعينات اربعة به اشار تدر ثم الفرائض اشارة الى الجود الحقانى الالهى المنبسط على الاكوان مطلقة
والواجبات اشارة الى الوجودات الخلقية الكونية الاخصوية السنن اشارة الى الوجودات الكونية الخاصة
والمستحبات اشارة الى الوجودات الكونية العامة⁵¹⁰

Rūbāh eyitdi Īmān [111b] (1) imān neden ' ibāretdür ve çend nev' dür taḥḳīḳ ben cāyi' im ya' nī baña ta' ām-ı (2) rūḥānī vir vaḳt ḍayyīḳ ma' nā daḳīḳdur ve sayf daḥı ḳāṭi' dur Meşnevī

⁵¹¹ اطعمني فاني جايع * واعتجل فالوقت سيف قاطع

(4) Ḥakīm eyitdi Ben saña ta' ām-ı rūḥānī virüp esrārī saña ifşā eylesem (5) ne sen ḳalursiñ ve ne kenārīñ ve ne miyānuñ ' Adem-i taḥammülüñden şabra mecālīñ (6) ḳalmayup zāten za' ifsiñ nā-bedīd olsañ gerek Meşnevī

Goftem er ' uryān şeved evder ' iyān

Nī tu mānī nī kenāret nī miyān⁵¹²

⁵¹⁰ Onda dört Şeye işaret belirtileri vardır. Hakkanī ve mutlak yaradılış olarak ilahī oluşum, Feraize işaret eder. Yaradılış gerekliliği oluşumun özelliğine işaret eder. Oluşumun gerekliliği ise yıllara işaret eder. Genel yaradılışın oluşumu özel olarak, sevilene işaret eder.

⁵¹¹ Ben açım beni kesinlikle doyurman gerek

acele et çünkü vakit kesici kılıç gibidir

⁵¹² Dedim cānan çıplak kalırsa ortada

Ne sen kalırsın ne kuçağın kalır ortada (bu beyit Mesnevideki *Padişahın Doktoru Hastanın Başına Götürmesi* bölümünden alınmıştır. Padişah, cariyesini iyileştirmek için bütün yolları dener;

eger sırr-ı haqīkatden (8) ben saña haber virsem ne ta‘ām-ı ekl ve de şürb-i ekl derūnuña duḡul (9) itmeyüp ser-i cebeli vaṭan ittiḡāz ider idiñ

513 قال عليه السلام لو تعلمون ما اعلم لبكيتم كثيرا واليضحكتم قليلا وما اكلتم طعاما على شهوة ابا

Ey Rübāh ma‘lūm (13) ola ki īmān altı derecedür evvelā derece-i taşdıḡ-i bi'l-cinān ve iḡrār-i bi'l-lisān (14) ve ‘amel-i bi'l erkānuñ mecmū‘ı mevcūd ola bunuñ şāhibinuñ müstaḡarrı cennet (15) olduḡında ḡilāf yoḡdur şānī budur ki taşdıḡ ve iḡrār buluna velakin (16) ‘amel noḡşān üzere ve irtikāb-ı kebīre daḡı ola bunuñ şāhibi (17) mu‘tezile ‘inde fāsiḡ-ı muḡalleddür ammā ehl-i sūnnet ‘inde muḡalled degildür nitekīm (18) Ḥadīs-i meşūrlar buña şāhiddür ḡısm-ı şāliş taşdıḡ ve iḡrār buluna (19) ‘amel bulunmaya bunda daḡı iḡtilāf olmuşdur Ebu Ṭālib Mekki ‘amel īmāndandır

[112a] (1) īmān bī ‘amel tam degildür buyurmuşdur velakin bunuñ üzerine i‘tirāz vārid olur ki bir kimse taşdıḡ iḡrār itdiği sā‘at vefāt eylese ‘indallāh mü‘mīn (3) dinilür ma‘a hazā ‘amel bulunmadı ve kezalik şalāt-ı vāḡid vaḡtine dek mu‘ammer (4) olup terk-i şalāt eylese muḡalleddür dinilürse mu‘tezile mezhebidür (5) denilmez ise ‘amel īmāndan rükn ü īmānuñ vücūdunda cennete istiḡḡāḡına şart (6) olduḡı zāhir olur ḡısm-ı rābi‘ taşdıḡ bulunup iḡrārdan evvel vefāt (7) itmekdür iḡrār şartdır mezhebine göre mü‘mīn dinilmez bu söz ise fāsiddür

(8) Nitekīm ḡadīs-i şerīfler buña şāhid ḡavīdür ḡısm-i ḡāmis bir kimse taşdıḡ (9) eylese ve iḡrār vācib olduḡını bilüp vaḡtiñ müsā‘idesi var iken (10) iḡrār itmese muḡalled degildür zīrā bir kimse fi‘i’l-i vācibi terk itmekle īmān (11) ma‘dūm olmaz ve mürci‘e ṭā‘ifesi ‘inde mü‘min-i ‘āşī cehenneme girmez (12) didiḡi budur zīrā ḡadīsde zıkr olunan ḡurūc-ı duḡulı müş‘ardur ḡısm-ı sādīs (13) iḡrār bulunsa taşdıḡ bulunmasa şāhibi dünyāda müslimīnden ve āḡiretde küffārından (14) ya‘nī muḡalleddür ḡünkü münāfiḡdur ve īmān ve İslām bi-ḡasebi şıddiḡ ve bi-ḡasebi’l-mefhūm(15) müteḡāyyirdür zīrā īmān bāṭında taşdıḡ ve İslām zāhirde olan (16) inḡiyāddur

---

ancak çaresiz kalır. Bir gün rüyasında bir veli doktoru görür ve onun tavsiyelerine uyararak söylenenleri uygular.)

⁵¹³ Resul (as) dedi ki; Benüm bildiḡimi bilseydiniz çok aḡlar az gülerdiniz ve iştahtan kesilirdiniz. (Tirmizī, Zūhd/2313)

Rübāh eyitdi imān-ı haḳīkī nedür Ḥakīm eyitdi bu zevke mebnīdür ki (17) iş bu ḥadīs-i şerīf bunı mü'eyyeddür

صباح يوم لزيد قال النبي عليه السلام كيف أصبحت يا زيد قال أصبحت مؤمنا يا رسول الله قال عليه

السلام بأنّ لكلّ شئ حقيقة إيمانك زيد قال عزلت نفسي عن الدنيا واضمأت نهادي واسرت
اهل النار يتعادون قال ليلي فكأني انظر الى عرش ربي بارزا فكأني انظر الى اهل الجنة يتنعمون والى⁵¹⁴
عليه السلام أصبحت فالزم

[112b] ya' nī Ḥazret-i Zeyd mest ve maḥūde olduđı ḥālde didi yā Resūlallāh (4) ḥuzūr-ı sa'ādetiñde mü'min kimdür ve münāfiḳ kimdür 'ayān eyleyem ve herkesiñ (5) māye-i aşıliesin beyān idem

Cenāb-ı Ḥazret-i faḥr-ı 'ālem buyurdu ki öyle dime (6) yā Zeyd ve deryānuñ ḳa' rına ḫalma ḫaḳīḳat-i ḥālden dem urma sen ki maḥvdasıñ (7) şaḥve gel Zeyd mest olduğı ḥālde gūyān oldu iş bu mükevvenāt 'ind-i 'ācīzde (8) ez-ḫuhru mine's-şemsdür ol ḥālde Ḥazret-i risālet sebbābe-i ḳamer şikāfını çeşm-i (9) Zeyd'e işāret buyurdu ise Zeyd ḫazretlerinde ne ol ḳaldı ne bu ḳaldı (10) ḥāl-i şerī' ata geldi

Rübāh eyitdi ḫikmet kaç nev' dür Ḥakīm eyitdi (11) iki nev' dür nev'-i evvel ḫikmet-i mantūḳadur ki lisān-ı şer' dür ve lisān-ı şer' imizden (12) ne şādur olursa aña ḫikmet-i mantūḳa tesmiye iderler⁵¹⁴ وَمَنْ يُؤْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا⁵¹⁵ āyet-i bahiretü's-şānı bunı mü'eyyeddür

Nev'-i şānī ḫikmet (14) meskūt-i 'anhādur Ol ki 'ulūmu'l-ledünnī ve esrār-ı ḫaḳīḳīdür Cenāb-ı Ḥaḳḳiñ ba' zı (15) ḳullarına 'azāb ḳılması ve ba' zı nev-resīde olan şabīleriñ vefāt eylemesi ve (16) nārda babalarıyla muḫalled ḳalması ve bunlar emşāli daḫı nice kār vardır ki (17) anuñ ḫikmetinden sükūt ḳılınmışdur Cenāb-ı feyyāz-ı muḫlaḳ ba' zı 'ibādına (18) bu esrārı keşf ve izḫār buyurmuşdur

⁵¹⁴ Bir gün sabah Zeyd'e dedi ki," nasıl sabahladın ey Zeyd" ! " müómin olarak sabahladım ya Resulallah" Hz. Peygamber dedi ki: "Her şey için bir hakikat vardır ey Zeyd" O da dedi ki kendimi, nefsimi dünyadan azlettim. Göğsünü kabartı ve kucakladı, geceyi gizledim Ben bariz olarak Rabbin arşına bakıyorum ben cennet ehline bakıyorum nimetleri görüyorum ve cehennem ehline baktım azap çekiyorlar, (A.s) dedi ki, gerekli olan ile sabahla. (Abd b. Hümejd, Müsned/445)

⁵¹⁵ Bir kimseye hikmet verilirse, kesinlikle büyük hayırlar kendisine verilmiştir (Bakara/269)

velakin ihbār itmeyüp sâkit (19) olmuşlardır ammâ ol zāt ki bu esrâra vâkıf olmadı ve haqîkat-i hâle irmedi

[113a] (1) aña lâzım olan böyle bilmek ve i'tikâd itmek gerek ki Hâkîm-i muflâkdan 'abeş (2) fi' il zâhir olmaz ve erhame'r-rahîmîn bir zerre bir çuluna zulm kılmaz farezâ cem'-i (3) 'ömründe şâlih olanı muhalledun fi'n-nâr kılsa ve dükeli 'ömründe tâlih olanı sâkin-i dârü'l-karâr (4) kılsa zulm degildür çünki bir vefk-i hikmet ve bî-'arz ve bî-'illetdür (5) şâliha evlâ olan oldur ve tâlihe dağı ehrâ olan oldur ve lihazâ şallallâhu (6) 'aleyhi ve sellem buyurdu ki

ما قضا الله لعبده من قضاء الآ كان خيرا له⁵¹⁶

Zirâ Hâkîm (7) ve cevâd mûstahâkından bir şey' men' eylemez ve hükmi-kazâsını dağı şer üzere kılmaz her ne ki (8) andan şâdir olursa hayr-ı mağzdur nitekim şallallâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri (9) Medine-i Münevvere soğaklarından teşrîf buyururken Şeyyibe Hâtûn ricâ ittiler ki (10) buyurun fâkîr-hâneye bir hâcetim var 'Arz-ı merâm ve ifâde-i hâl idem

Hâzret-i (11) Resûl-i Ekrem dağı hâne derûnuña kudümlarında manzûr-i 'ayn-ı nübüvvet-me'âbları oldı ki (12) ol hâtûn hâne derûnunda ikâd idüp birkaç şabîlerini hıfz ider ve nâra (13) karîb olmamalarını dağı arzû ider

يا رسول الله ارحم بعباده ام اولادى قال عليه السلام الله ارحم فقالت اراك احب ان هذه الصبيان ولدى احفظ من النار فكيف يلقي الله عبده فيها وهو ارحم الراحمين بهم قال الراوي فبكى رسول الله عليه السلام فقال هذه الحكمة خفى لنا من قبل وعلمنا بالوحي ولا يجوز الكشف عنها⁵¹⁷

Ma'lûm oluña 'ulemâdan (18) iş bu 'izzetle mu'azzez olanlar şol e'izze-i kirâm fuğelâ-i 'izâm emânet olan (19) hikmet-i mantûk 'anhâ 'ilm-i şerîfîñ hamlinde kemâl-i hazâkat ve cemâl-i şiyânet üzere

⁵¹⁶ Allah kulu için bir şeyi kolay kılsa ancak kendisine hayırlı olsun diye

⁵¹⁷ Ya Resulullah, insanlara ya da evlatlarıma merhametli olayım, (A.s) dedi ki, Allah merhamet ediyor, kadın dedi ki, görüyorum seviyorum bu çocuklarıma dua et ateşten muhafaza edilsinler, Allah nasıl kullarıyla karşılaşır, o merhametlilerin merhametlisidir onlara. Ravi dedi ki, (A.s) ağladı ve dedi ki bu bizim için hikmettir gizlenmesi emir olundu. Vahiy ile öğrenmeden önce, onu açığa çıkarmamız caiz değildir.

[113b] (1) olup zāhiren ve bāṭinen ḥuḳūḳ-ı ‘ilm-i şer‘ī ḥimāyet kılp ‘ile’devām ‘izzetle (2) ‘amele mutesaddī olup ḥalkıñ iḳtidāsından ḥavfen kendi nefis ve nefiselerine (3) sed itdiler ammā şol tā’ife ki ancak ‘ilm-i ‘aḳlīyi ‘ilm ḫann idüp naḥiv (4) ve mantıḳ ve kelām ve ḥikmet-i felāsife ile vaḳt-güzār olup ‘ulūm-ı şer‘īyede (5) bāb-güşād itmediler kāşkī naḥv oḳuyacađına maḥv oḳuyup nefsiñizi imḥā (6) itseñiz ne a‘lā olur idi

Nihāyetinde naḥiv oḳuyanlarıñ ḥāli şānı mānende-i (7) mollā-yı naḥvī oldı bir zamānda bir bir ‘ālīm-i fāzıl ki fenn-i naḥivde fāyık ve terkīb-i (8)‘Arabiyye i‘rābında ḥāzıḳ idi berāy-ı maşlahat ittifāḳen bir sefīneye süvār olmuşdı (9) nāgāh nehir ‘ālemi temevvūc idüp mesā’il-i naḥvden bir muşāḥebete ḳābil kimesne murād (10) itti ki teferrūc-i nehri bir miḳdār sūkūn bula ve ol keştīde bir dervīş-i (11) dil-rīş de var idi ki zevraḳ vūcūdı baḥr-ı tevḥīdde kerrātle ğarḳ (12) ve vūcūdın merrāt ile şikeste kıлмаđla sūd ve ziyānuñ fark idüp (13) ḥāliyā ṫamāniyyet lengerün şalup oturmuşdı nāgāh merd-i naḥvīnuñ çeşmi ol dervīşe (14) dūş olup ve ḥuzūruna da‘vet kılp didi ki

Ey dervīş ‘acabā (15)‘ilm-i naḥv oḳuduñ mu ve ol fenn-i şeref-fezādan zerre zevḳ aldıñ mı gel saña andan (16) bir nümüne gösterem tā ki ḥalk-ı cānuñ ‘ömr-i güzide bir lezzet zevḳ itmiş ola (17) ol dervīş cevāb virdi ki ey şeyḫü’l-‘ulemā’ bu ḥaḳīriñ ol ‘ilmden bī-behre (18) ve bu sa‘ādetden siyeh çerdedur merd-i naḥvī çūnkü bildi dervīş iş bu (19) ‘ilmde cāhil ve mesā’il-i i‘rābda rācildur hemān dem ol miskīni taḥḳīr ve kendi

[114a] (1)Nefsin tevḳīr silkine sālīk olup dervīşīñ ‘adem-i dānişden i‘rāb (2) itmege āġāz idüp didi ki faḳīr-i şuret-ārā ḥayfā bu ‘abā ve ḳiyāfetde ve (3) ‘aşā-yı leṫāfetde derūnuñ mu‘arīf naḥivden ‘arī ve ḳalbiñ leṫāyif-i feḥvādan (4) ḥālīdur ve bu ḳadar rūzigārda ḥılḳat-ı insāndan murād nedür fehm itmeyüp ‘ömr-i (5) ‘azīzi hebā-i menşūr idüp bizim gibi merd-i kāmīl şoḫbetinden dūr ve mehcūr (6) olmuşsın diyü dervīşi dil-rīş itdükde ol miskīn de pāy-i ḥacalet kılp ⁵¹⁸ يَا أَرْضُ الْبُلْعَى diyār-ı diyārīñ yine mekān meskenet medārında murāḳebe ile oturduḳda (8) hemān Ḥāzret-i Ḳahḥār-ı Muṫlaḳ Rabbü’l-felaḳ ‘ālīm-i naḥvīnuñ tuġyān ‘ilminden tuḫān-ı (9) deryā

⁵¹⁸ Ey yer! suyunu yut! (Hud/44)

nümunesin gösterüp ol bahre bir cüş u ħurūş virdi ki ⁵¹⁹ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ 519 hālını zühūr idüp aşhāb-ı sefīne ‘alāmet-i (11) tūfāñdan hirāsān ve tersān oldılar

Ĥuşūšen ol ‘ālim-i naĥvīnūñ bī-feĥvā (12) hālını müşāhede itdükde lenger şabrın cüşiş-i қа‘r-ı deryā yerinden қoparup (13) dimen ‘aqlı talān-ı mevc-endāz destinden қayup velakin tedbīrin şarşar-ı rīg-ı çāk (14) idüp hemān girdāba düşüp şöyle enīn eyledi ki şabīden berter idi fe emmā (15) dervīş-i bā‘ iş cüşiş-i baĥr-ı mekāşife de ġarķ ve yem-i müşāhedede müstaġriķ (16) olup ġarķ-ı sāĥil necātı fark itmeyüp belki dimen-i ‘aqlı dest-i-yāre ve lenger-i (17) teslīm-i cenāb-ı dil-dāre teslīm idüp selīmü‘l-bāl oldı imdī merd-i naĥvīnūñ (18) dervīş қatına varup giryān ve sūzān didi ki ey merd-i ġāfil bu ne efsürdelikdür ki (19) bunuñ gibi maĥallde ne çeşmiñde ābīñ ve ne diliñde āhīñ var meger bu tūfān-ı helākdan

[114b] (1) bī-ĥabersin didikde dervīş küşiş-i cevāb virdi ki ey mollā-yı naĥivī (2) nolaydı ‘ilm-i naĥiv okuyacaġına ‘ilm-i maĥv okuyaydın ki ‘ālem tūfān olsa maĥv (3) olanlar helāk olmaz helāk vücūdı olmayanlara ne bīm helāk olsun ki المفلس der في أمان الله⁵²⁰

Ve ey mollā nolaydı meşelā yem didikde ben yoķum (5) ve hīç dimek ma‘nāsın fehm ideydiñ şāyed vücūdıñ zevraķın şikeste itmiş (6) olaydın ki vücūdı zevraķın kesr idenler sefīne-i şūret inkisārından (7) ġam yemez ve ey mollā nolaydı ġarebe Zeydun ‘Amr terkībin kerrāt ve merrāt i‘rāb (8) idince bir kere vücūdıñ zenbun lā yukāsu zenbun āĥer terkibin i‘rāb ideydiñ ki (9) şāyed vücūdıña muṭṭalī‘ olup anı izāle itmege meşġūl ġayrılar ‘ayubına dil (10) uzatmayaydıñ ve ey mollā nolaydı laķad vücūden terkībin i‘rāb ideydiñ (11) tā san‘at-ı ķalb ile vücūdıñ ĥāşılı olduġını bilüp serçe ķuşu (12) gibi bu iki ĥabbe-i şa‘ir üzerine lertzān olup anuñ için girye ve zār itmeyüp (13) belki bu mażmūnı ideydiñ Beyit:

⁵²¹ بدرم روضه جنة بدوكندم بفرخت *

من جرا باغ جهان را بجوى نفروشم

⁵¹⁹ Gemi, daġlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu (Hud/42)

⁵²⁰ İflas edenler Allah’ın güvencesindedir.

⁵²¹ Babam cennet bahçesini iki buġday tanesine satmıştı. Babamın oġlu deġilim, eġer bir arpaya satmazsam (Hafız-ı Şirāzī)

Ve ey mollā nolaydı ihsan-ı Zeyd (15) ve ihān-ı ‘Amr ve medḥ-i Bekr ve zemm-i Ḥālīd terākibinde ef’āl-i erba’anuñ her birin (16) bir fā’ile isnād idüp tekşir-i fevā’il idince bu cümle ef’āl-i tevḥid-i ef’āl (17) silkine sālīk olup fā’il-i muṭlaḳ-ı ḥaḳīkiye isnād ideydiñ şāyed bu hālde (18) fi’il-i tuḫānı bi’z-zāt Ḥazret-i Zāt-ı Muṭlaḳda bilüp ve bu helākdan şafā (19) sürenler zümresinden olaydıñ ne anki Ḥazret-i Ḥaḳkıñ celle şānuhu irādatı [115a] (1) müta‘allīḳ olduḡı fi’il girye görüp ceza‘ vü feza‘ idüp iş bu mażmūndan (2) gāfil olasın Beyit:

Şafādur vādi-i miḥnette olmaḳ ṭayf-ı yār ile
Riyāz-ı cennet içre olmadın aḡyār ḥār ile

Ve ey mollā egerçi faşl-ı ḥāldur (4) derāsetinde ferāsetler idüp bir miḳdār kīl u ḳāle vāşıl olmuşsin (5) ammā ne ḥāşıl ki aşıl ḥālī tuymayup ve üslūb-ı ḥālden ḥaberdār olmayup (6) nehc-i ḥāle sülūk itmemele ehl-i ḥālden ḥaberdār olmamışsiñ ve ey mollā (7) egerçi bāb-ı temyīzden girüp faşabbu’l-fürsu’l-‘urefā meydānuñda firāz u neşīb (8) itmekle ḥaylī terlemişiñ ammā ne fā’ide ki vācib-i mümkinden temyīz şaḥrāsında semend-i (9) hidāyete süvār olup ‘

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ⁵²²

mefhūmın taṭbīḳde henüz ḡarḳ-rīz olmamışsiñ (10) ve ey mollā maḥkeme-i tenāzi’de ma’mūl-ı vāḥid üzere ‘āmilinuñ tevārūdin revā görmeyüp (11) te’vīl ve tevcīhde ḥaylī mücādele ve ‘arbede idüp bi’l-aḡere gāḥ evvele ve gāḥ (12)āḡhire ḥükm idersin ammā çe sūd ki ‘arşa-i ‘ālemde Ḥazret-i fā’il-i muṭlaḳ (13) cümle eşyāda taşarruf idüp

āyā kerīmesi ena’l-fā’il (14) diyü a‘lā şavtla nidā iderken henüz sen her kelimāt-ı ma’mūlına ‘āmil-i zan idüp (15) nizā‘ idersin Beyt:

Baḳma gel çeşm-i ‘avl ile ‘ayn-ı vaḥdetle kerrāt
Tā biline saña bu ortada kimdur fa’āl

⁵²² Onun benzeri yoktur. (Şūrā/11)

⁵²³ Allah’ın sözleri en yüksektir.(Tevbe/40)

Ve ey mollā baḥş-ı lā-yunşerifde diḳḳatler (17) idüp vüçüd ‘iliyyetini māni‘-i şarf kılup ba‘z- kelimāt bu iki ‘illetle tamāmca (18) munşarif olmadığın bilüp lakin ta‘ rifiyle veyā izāfetle yine taşarrufuna ḥükm (19) idersün ḥayfā ki ḳā‘ ide-i mezkürde öz vüçüdüñ kelimesinde icrāya [115b] (1) Mecāliñ olmadı

Ya‘nī ḥubb-ı riyāset ve tül-ı emel bu iki ‘illet-i mühlike sende (2) mevcüd olup ḥaḳḳ yolunda tamam-ı taşarrufa māni‘ oldığın bilmiş iken (3) ta‘ rif-i isti‘dād ve izāfete isnād ile yine munşarifler i‘dādında olmadığın (4) ve ey Mollā vādī-yi nidā ya fussāḳ ve yā kekā şadāsıyla töldirdin dirigā ki (5) derünuñda hevā-yı hüviyyet ḥübüb idüp şevḳle yā hū yā men hū diyüp (6) ḳubbe-i sineñ def gibi döğülüp ney gibi iñlemediñ

Ve ey Mollā şa‘b-ı abdālda (7) teḳşir-i kelām kılup ḥattā cā‘ini ḥumarun zeydün terkibinde bedel-i ḡalaṭa tenzīl idüp (8) ḡalaṭ u cehlle zeydi ḥımārdan bedel itdiñ ve aḥser tā ki vüçüdüñ sūḳında palās (9) aḥlāḳ-ı zemīme ki atlās evşāf-ı ḥamīdeye bāri ḡalaṭa i‘tibārıyla (10) tebdīl-i meyl itmediñ

524 يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ

‘umūmunda nolaydı (11) dāḥil olaydıñ çünki Mollā naḥvī ‘ilmine maḡrūr olup dervīşe cefā itdiyse (12) lā-cerem ḥazret-i ḳahhāra ḥoş gelmeyüp bahāne-i tuḫān ile dervīş lisānuñdan (13) ilzām u ifḥām idüp ḥālūñ bildirdi

Rübāh eyitdi fi-zamānina öyle (14) bir merd-i naḥvī nābüddur ve dervīş-i maḥvī daḥi nāyābdur

Ḥakīm eyitdi (15) öyle dime el-yevm öyle Mollā-yı naḥvīler vardur ki pīş-i taḥtada teşmīr sāk (16) idüp zebān-ı şemşir ile kimi i‘rābda Sībeveyh kimi terkibde aḥfeş-i bülend-avāz (17) ile tāḳ eyvān-ı mescidī çāk iderler ve istimā‘ idenler ḥayrān olurlar (18) zāt-ı şerifiñiz her şeyde diñlemek mu‘tād-ı ḳadīmiñiz iken ne ‘aceb ki bu istimā‘ a (19) heveskār olmadığınız decāce sirḳatına giderken yolıñiz medreseye uğramamış [116a] (1) zānn-ı ḡālibime göre sūḥtelerden siz de müteşekkisiñiz

⁵²⁴ Allah kötülükleri iyilikle tebdil ediyor. (Furkan/70)

İmdi gelemim (2) Derviş-i Maḥvīye ‘ālem maḥvī olmuşdur talebkār yokdur kimi mānende tutulup (3) mādyān ve kimi daḥı māzımaḥ divşirmede ve digeri daḥı māde mih derdindedür (4) sen dime ki erbāb ḳalup hep gitdi ve ‘aşḳ şehri virān oldu (5) zīrā cihānuñ her kūşesinde bir Şems-i Tebrīz vardur lākin ḳanı Mollā-yı (6) Rūm gibi bir cevher-i şarrāf ki muḥikke dānişle cīb-i cānuñda tutdıḡı gevherin (7) bilüp ve anı almaḡa nesi var ise vire ve işbu ḳaziyye fehvāsınuñ kemāl-ı keşfi (8) bu ḥikāyeye mevḳūfdur

Ol durur ma‘ārifīñ şadefi ve zülāl-ı āb-ı ḥayāt-ı (9) tevḥīdiñ zarf-küşte-yi ḥançer-i hüner-i temyizi Ḥazret-i şeyḥ Şems-i Tebrizi (10) çünki ma‘ārifden künuz-ı ilāḥiyye vāşıl letāyifden rumūz-ı şūfiyyeye nā’il (11) oldu diledi ki bu genci defn itmege bir künç kāfi ve bu düneri derc ḳılmaḡa bir (12) şadef-i şāfi bulup anda ızmār ide Çünki bu niyyet üzre ḥıṭṭa-yı (13) Tebrīzden seyr iderek vilāyet-i Yunāndan Ḳonya nām şehir-i Karamana geldikde (14) ‘ārifāne kūşelerin seyr iderken nāḡāḥ gördi ki bir merd-i Mollā nāşiyesinde (15) maḥvīlik lema‘ān ider cübbe-yi destār ile pür ve ester-i māriyāne süvār olup (16) önuñce merd-i ḡāşiye vār-ı sa‘ādet-şiyār ve yemīn ü yesārda merdmān-ı (17) şalāḥ aşārlar ve vaḳār ile yürürler çünki Ḥazret-i Şems bir şaḥşa su’āl (18) itdiler ki bu zāt-ı ḳadir-‘ālī kimlerdendür cevābında ḥıṭṭa-yı Ḳaraman enfās-ı (19) ḳudsiyesi seferesinden şa‘bān olmuş bir ferd-i fāzıl ve ‘ālim-i ‘āmil

[116b] (1) kāmildür ki a‘ni be Mollā Celālle’-d-dīn-i Rūmī İbn-i Sultānu’l-‘ulemāu’l-Belhī (2) ḥālen sa‘ādetle medrese-yi siyādet-medār ve dirāset-envārda zümre-yi (3) ṭālībīne ta‘līm-i ‘ulūm-ı dīniyye itmege giderler didikde ḥazret-i şeyḥüñ nūr-ı (4) velāyetle ḥāṭır-ı nūr-ı mefāṭırlarına bu lāyiḥ oldu ki ayā bizim maḳşūdumuz (5) olan sīne-yi şāfi bu ola mı ve ‘acabā Şems-i Tebrīz bunıñ gibi evc-i ‘azametde (6) olan hümāşānı ḥaziz-i meskenetde dāme şalāḥı deyü tefekkür iderek (7) rikāb-ı sa‘ādetlerince bir miḳdār giderek hemān aḥz-ı ‘inān idüp didi ki

(8) Ey Ḥazret-i Mollā-yı Rūm ve ey kāşif-i müşkilāt ḥuşuş ve ‘umūm cenābıñızdan (9) bu müşkilce cevāb-ı şavāb ricā olunur ki Muhammed büzürgest yā Bāyazīd büzürgest (10) Ḥazret-i Mevlāna bu eşḳāl-i mūcib-i kelāli ḡuş itdükde hemān ‘itaben aḥz-ı (11) ‘inān idüp buyurdı ki Derviş bu ne maḥall eşḳaldür ki idersin ve henüz (12) bilmedügimi ki Bāyazīd Ḥazret-i ‘aleyhi’s-selāmuñ ḥırmen-ı

ma‘arifinden bir ednā dāne-çin (13) ve bāb-ı matbaḥ-ı semāhatdan cüyende-i nān bir miskindür ol demde (14) Ḥazret-i Şems-i Tebrizî ifāde eyledi ki yā Mevlāna ne‘am öyle velākin yā sebep nedür ki (15) ḥazret-i risālet evc-i ‘azametde iken izhār-ı ‘aczkılıp ve cebhe-yi i‘tizārı (16) tīn-i mezellele vaż‘ idüp

525 لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِكَ (17) buyurdılar ve Bāyazid-i ḥaziz denā’etde sübhāni mā a‘zame şāni deyü (18) cevelān eyledi çünkü Ḥazret-i Mevlānā dervişin meşk-i kelāmından büy-ı (19) müşk-i ma‘arifi şem idüp didi ki derviş ḥālvetḥānemize gel inşallāh

[117a] (1) cevāb-ı şavābla reyyān olup biz daḥı teşrifiñizle müşerref oluruz deyü ḥıdmet-ı (2) derāset edā olındıktan soñra sa‘ādethānelerine gelüp derviş-i tālib-i (3) cevābı ḥazır bulup buyurdılar ki ey derviş ḥazret-i nebī ‘aleyhi’s-selāmuñ (4) ‘ilmi bir baḥr-ı bī-kerāndur ki fūzelā-yı ümmetden kimse sāḥiline vāşıl olup (5) nihāyetinden ḥaber virmedi ammā Bāyezid vücūd kūzesin ol deryāya (6) bırakup ṭolduḡda ḥavşalası müteḥammil olmayup ‘ulūm-ı Muḥammediyyeniñ cümlesine (7) vāriş olmaḡ zannıyla kūze-i vücūdı ḡulḡul idüp sübhāni mā a‘zame şāni lāfin urdı ammā ḥazret-i risālet sefine-i vücūd-ı şeriflerin deryā-yı (9) vaḥdetde ḡarḡ idüp ve ḡatresin ‘ummāna ulaşdırmaḡın vücūd-ı (10) pür-cūdından eşer gösterüp

526 هُضِمَا لِنَفْسِهِ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ اعترافن (11) virdi

Çünkü Ḥazret-i Mevlānānuñ işbu muḡaddemāt-ı müsellemesinden (12) nüşḥa-ı maḡbūle zuhūr itdi Şems-i Tebriz ḥıdmetlerinde Mevlānā’nuñ cevābından (13) büy-ı isti‘dād şem idüp vüşefā-yı nihādından kābil-i irşād olduḡı (14) ma‘lūm olup lā-cerem bunuñ gibi hümā-yı hümāmı şikār itmek arzūsında olup (15) min ba‘d dāne-yi kelimāt binā-yı ‘aşḡ-ı ber-ḡarar ve serir-i muḥabbet-i üstüvār olsun (16) deyü ḡā’ide-i şayyādın üzre Ḥazret-i Şems-i Tebrizî ḥıṭṭa-yı Yunāndan firār (17) idüp sa‘ādetle cānib-i Tebrize süvār oldılar

Vaktā ki Ḥazret-i Mevlānā (18) pāy-ı taleb ḡarar ḡılmayup cenāb-ı Şems-i Tebrizden dūr oldı ise şahrāya (19) düşüp ne āyendeden bir şān ve ne revendeden

⁵²⁵ Sana hakkıyla senā etmem mümkün deḡildir; ancak Hamdi sana senin nefesine layık gördüḡün şekilde ediyorum.” Müslim, “Salāt”, 222.

⁵²⁶ Nefsini kırıp istediḡin gibi hamdi sunmak ikrardır.

nişân tıydı resm-i [117b] (1) talebde ol hadde vardı ki bir kimse Mevlânâ'ya dise ki
Hâzret-i Şemsi (2) bir maħalde gördüm dise cübbe-yi destârın müjde virir idi hatta
ol mertebeye (3) vâşıl oldu ki kitâbhânelerine ‘ankebût perdedâr olmuş idi işbu (4)
ğazel vird-i zebânları olmuş idi

[Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün]

Düşelden mekteb-i ‘aşka unuttım ders ü fetvâyı

Girüp meyhâne-î dirde yañıldım zühd ü taqvâyı

Göñül levhinde yazaldan muħabbetnâmesi şeyhim

Görünmez çeşmime evrâk seçemez âğ u karayı

Olup fermânına maħkûm esîr oldu dil-i ‘aşkıñ

Muħabbet kâtibi anda yazaldan hûn-ı tuğrâyı

Gözüm yaşı gibi göñlüm revândur bî-ķarâr oldu

Arar maķşûdunu bulmaz gezer bî-ķâre her câyı

Gehî yanmaķdayım gâhî ġarîķ-ı *baħr-ı hicrânum*⁵²⁷

Duħânum göklere çıkdı başım yerlerde arayı

(11) Bu tarâfdan Mevlânânuñ ne pây-ı ķarârı ve ne bir firârî olduğı nûr-ı
velâyetle Hâzret-i (12) Tebrîziñ ma‘lûm cenâbları oldu ise şefķat-ı Şems ħurûş
idüp (13) bir kimse ile ħaber irsâl buyurdılar ki Mevlânâ Şemsi yine
maṭlâ‘ından (14) taleb itsün ve şehri Tebrîzde bizi maħalle-yi durûğ-ı
zenânda ya‘nî yalancılar (15) maħallesinde taleb itsün ki bizim mesken u
me‘vâmız oldur çünkü bu ħaber-i (16) server-encâm sem‘-i ‘âlîlerine vâşıl
oldu hemân-dem cânib-i Tebrîze şitâb (17) idüp pā-bürehne yürüyüp işbu
mazmûnı vird-i zebân ider idi. (18) **Beyt**

[Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilâtün Fe‘ilün]

Şulasam kâse-i çeşmimle nola yollarıñı

⁵²⁷ Şemseddîn Sivâsî, Dîvân (haz. Recep Toparlı), Sivas 1984, s. 133. Dîvân’da son beyitteki
bahr-i
hicrânım” ibaresi “çeşm-i giryânem” olarak geçmektedir.

Ġarazım bu ki dürr ile mercān olsun⁵²⁸

(19) Hemān-dem seyr-i hayrīde hıttā-yı Ġrāna vāşıl olup andedur [118a] (1)
bunda dūrūġ-ı zenān maallesi deyü su 'āl itdükte herkes suhriyye idüp gülişdiler (2)
erāfi eknāfi devr iderken

اذا تحيرتم في الأمور فاستعينوا من أهل القبور⁵²⁹ hadīs-i şerīfi yādına gelüp güristāne
revān olup ervāh-ı (4) mukadesden bu huşuş isti'ānet ve istimdād idüp gezerken
görirler ki (5) bir gürhānede bir kimse oturmuş ve envār-ı rüyı güristāna ziyā virmiş
(6) dikatle nazār kıldıda görürler ki Hāzret-i Şems-i Tebrīz ne Tebrīz belki āfītāb-ı
(7) heme ve şehir-i dīn der- 'aab itiyār-i rüy-i zilleti pāy-ı 'izzetlerine oyup (8)
cemāl u kemāline nazār idüp eyitdi Şi' r

[Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün]

Şükr kim oldum müşerref devlet-i dīdārına
Olmadı zāyi' 'adem menzillerin ka itdigim

Dīde-i hūnlar mı açdım gül-ı ruhsārına
Vāşıl oldum pertev-i hürşid 'ālem-tābına⁵³⁰

Resm-i mülākāt 'alā aseni'l-alāt (11) edā olındıdan sonra tebessüm-günān
buyurdılar yā Mevlānā ne 'aceb ġala itdiñ (12) ve maalle-i ma' hūde yañıldıñ
Dūrūġ maallesi işbu güristāndur ki bunda yatanlar (13) işbu diyārın taht u sarāyı ve
mezārı' ve urrāsı bāġ u bostān belki şahrā (14) ve azāsı heb benümdür deyü da 'vā
idenlerdür

Bu cümleñün şāhibleri makeme-yi (15) azā ve aderde anlara hükm
oldıda şimdi bunlarıñ kızbleri zuhūr idüp (16) hāmūş olmışlardur deyü
buyurdudan sonra Hāzret-i Şeyh Mevlānānuñ (17) hūsn-i itişāşın ve āyin-i irādetde
şıd u hūluşın şafha-ı ruhsārından (18) ouyup cebhe-yi pür-envārından tıyup ve

⁵²⁸ Beytin ikinci mısrası vezinle uyuşmuyor ?

⁵²⁹ Bir işte şaşırduğınızda kabir ehline gidiniz, yardım isteyiniz. (Aclūnî, Keşfü 'l - hafā , I, 97, nr. 213.)

⁵³⁰ Fuzūlî, Hadikatü's - Süedā , s. 182-183. Hadikatü's - Süedā 'da son beyitteki "ālem-tābına" ibaresi "pür-envārına" şeklindedir.

Mevlānā daḥı niḥās-ı ƣalbin kimyāñıza (19) teslīm idüp Lā-cerem Ḥazret-i Tebrīz ḥazāyin himmetlerin fetḥe aġāz ve [118b] (1) bāb-ı iksiri bāz idüp ‘aṭıyye-i mālā yuḥşalarına mazḥar ƣıldılar ki nāġāḥ (2) gedā iken şāḥ ve şāḥ iken pür-intibāḥ olup ġāḥi iftiḥār ve ġāḥi terennüm (3) idüp işbu ebyātı ġüyān olur idi

صوفى جه فغانست من الأين الى الابن*

اين نكته عيانست من العلم الى العلم

ما الحاصل في البين جه خواهي سفرى كن *

زخضر بجو اين ⁵³¹

كهر اذ مجمع بحرین*

Fārsī Beyit

من من ينم من ندانم من منم يا من ينم*

در عجایب حالتم من من نیم*

عاشقم معشوقم وعشق جه ام*

مست جام وحدثم من من نیم*

من جه يم غقای بی نام و نشانم*

من بقاف قریتم من من نیم*

من زجان فانی بجان باقیم

من باوج رفعتم من من نیم⁵³²

⁵³¹ Sufi bu ne figandır bu husus açıktır
Sonuç olarak ikisinin arasındadır
Eger istersen sefere çık
Kabe Kavseyn’de bu hazineyi Hızır’dan ara

⁵³² Ben ben değilim, ben bilmiyorum, ben miyim, değil miyim
Garip bir haldeyim ben ben değilim

Aşğım, maşukum ve aşk benim neyimdir
Vaḥdet kadehinin sarhoşuyum, ben; ben değilim

Ben neyim isimsiz ve nişansız anka kuşuyum
Ben Kaf dağına yakınım ben, ben değilim

Ben fani candan bākī cennetlere yolcuuyum
Ben yüksekliğin zirvesindeyim ben, ben değilim.

Diger Beyit

ای عاشقان ای عاشقان حال شما بر تر کنم *

ای مطربان ای مطربان دف شما بر زر کنم⁵³³

(13) **Rübāh** eyitdi ey ḥakīm-i pür ḥikmet ne güzelsiñ ki çehreñde beşāşet cebheñde (14) nūrāniyyet lisāniñda ne leṭāfet var ki mest itdiñ beni.

⁵³⁴اطلبوا الخير عند حسان الوجهه⁵³⁴ mışdāqınca maṭlab-ı ‘alā aqşā-yı murādım buña ‘acabā (16) niye müncer olur bu ortalığıñ ḥālī

Ḥakīm eyitdi hoş ḥāl olur nihāyeti (17) **Rübāh** eyitdi bizler şimdi bir mes’ele-i müşkile dūş olduḡ tefriḡ mümkün (18) degil ‘Aceb var mıdur bunuñ cāyı? **Ḥakīm**, ‘ālemde olmadıḡ yoḡ elbette bulunur (19) imkānı **Rübāh** eyitdi gerçi bulunursa çāre soñra nice olur ḥālī

[119a] (1) **Ḥakīm** eyitdi söylemek gerek müşkili Ḥudā kerīmdür ḡaldırır ortadan ḡil u ḡālī (2) **Rübāh** eyitdi işbu mādde de pek ḡavīdür tedbiri **Ḥakīm** eyitdi: Ḥaḡḡıñ taḡdīri (3) elbette bozar tedbiri **Rübāh** eyitdi: Mes’ele-i müşkil ‘ilm-i ferā’ize ta’alluḡ iden (4) mes’ilden ma’dūddur ki bir kimse vefāt itdükde yedi ‘aded şablı kebīr (5) oḡullarını terk idüp esāmileriñi Rūmī ve Yunānī ve ‘Abirī ve ‘Umrānī ve Süryānī ve sevdāyı ve şufrāvī ve bir de İbnü’l-İbnī ṭavrını A‘rabīyi (7) terk idüp ve metrūkāt daḡı fezā-yı vāsī‘ ve iḡlīm-i seb‘a ile bir (8) ced ol ‘azīmeden ‘ibāret olsa imdi aşıl mes’ele neden gelür (9) ve taḡsīm-i beyinlerinde niçe olur beyān buyurulması mercūdur **Ḥakīm** eyitdi (10) ru’usları i‘tibāriyla aşıl mes’ele gelür fezā-yı metrūk ‘ale e’s-siyān (11) miyānelerinde taḡsīm olunur

Rübāh eyitdi İbnü’l İbn ḡişse yoḡ mıdur (12) **Ḥakīm** eyitdi İbn var iken İbnü’l-İbnī mīrāşdan maḡrūmdur **Rübāh** eyitdi (13) Müteveffi ḡāl ḡayātında ve kemāl-i şīḡhatinde maḡzer şehvedde İbnü’l İbn a‘rabiyye (14) hibe-i şaḡīḡ şer’ ile

⁵³³ Ey aşıklar ey aşıklar! Halinizi daha iyi yapayım

Ey çalgıcılar ey çalgıcılar definizi altından yapayım

⁵³⁴ Güzel yüzlü iken hayır işleyin.

ced ol ‘azîmeyi hibe idüp ba‘de’l- kabz ve’t-taşarruf (15) ced ol mezkûreye alan muşarraf olsa İbnü’l-İbnî ‘emvâcları ced ol (16) mezkûreden men‘e kâdir olur mı

Hakîm eyitdi E’l-cevâb men‘e kâdir olamazlar (17) **Rübâh** eyitdi nu‘ahhâran her iki tarafıñ rızâlarıyla ced ol mezkûre ile iklîm-i (18) seb‘ayı birleşdirüp cümlesi kardâş olup eşyâ-yı mezkûreyi ez sırr-ı nev (19) taķsîm idelim didiklerinde İbnü’l-İbnî dağı bi’l-ṭav‘ ve’r-rızâ inķiyâdda

[119b] (1) bulinsa bu taķdîrce ebnün-ı mezkûrun sekiz ‘aded olduğı hâlde (2) aşıl mes‘ele neden gelüp ve taķsîm dağı miyânelerinde ne vechle olur (3) tekrâr cevâb buyrıla **Hakîm** eyitdi aşıl mes‘ele yine rü‘esâları i‘tibârıyla mes‘ele sekizden gelüp eşyâ-yı mezkûreyi bir vech-i ‘adâlet taķsîm iderler (5) **Rübâh** eyitdi cümleññ murâdı aşıl cedâvil-i ‘azîme olup iklîm-i seb‘aya (6) ḥ‘âhişleri olmasa bu mes‘ele-i müşkil nice olur

Hakîm eyitdi e’l-cevâb miyânelerinde (7) kur‘a-yı řer‘iyyi icrâ iderler. **Rübâh** eyitdi üç kerre kur‘a itdüklerinde (8) üçünde dağı cedâvil-i ‘azîme ibnü’l-ibni teşâdüf itdükde ibnü’l-İbne virilmesine (9) rızâdâde olmadıķlarından mâ‘adâ ibnü’l-ibn-i A‘râbinüñ diğerinde olan (10) emvâl ü emlâkını aḥz u kabz itmek şadedinde bulinsalar buña müsâ‘ade var mıdır? (11) **Hakîm** eyitdi bu każa-yı nâ-marziyeye ne řeri‘at rüy-ı müsâ‘ade ve ne de mesâğ-ı (12) kanûn vardur iřte bu zulm-i řariḥdür ki cihânda olur řey degildür (13) Cenâb-ı Haķķ inşâf vire munşif olmadıķları hâlde bu maķûl zâlimleriñ (14) yedlerinden mülklerini iḥrâc idüp ol mazlûma iḥsân buyura

Rübâh eyitdi (15) işte murâdımı idrâk itdiñiz ortalıķ hâl-ı řalâḥ kesb ider mi itmez mi (16) didiğim budur el-ân bizler bu sevdâdayız sizleriñ dağı eṭvârı Nüşirevân (17) ile bayķuş kışşasına beñzer ki bir gün Nüşirevân şayd u şikâre gider (18) iken bir dişi diğerı erkek bayķuşı görür ol maḥallde arâm idüp bunlaruñ (19) muḥâveresine güş itdükde zekûri inâşından istinkâḥ ider inâşi dir ki

[120a] (1) fil-ḥaķîka küfv ve akrânımsıñ senden ğayrıya varmaķ nâ-becâdur velâkin sen (2) şimdi faķîrû’l-hâlsıñ benüm mihr-i mü‘eccelimi edâya muķtedir degilsıñ deyu cevâb (3) virdikde **zükür** eyitdi ‘adem-i iķtidârim neden ma‘lumdur iřzâḥ olunması (4) müsterhimdür

İnâs eyitdi benüm mihr-i mü'eccelim yüz dane virānedür bunuñ (5) 'uhdesinden gelebilür misüñ didikde **zükür** eyitdi yüz virāne degil (6) biñ virāne virmeye muqtedirim **inâs** eyitdi māl bulmuş mağrībī gibi (7) ey murğ āb şād itdiñ bizi nireden bicereceksiñ bu kadar işi

(8) **Zükür** eyitdi şöyle mesrûre ve memnûne idem sizi ki ol gice vaqt-i zifāfımız (9) eyvân-ı tāk-kesrî ve el-ân taht-ı zerrîn cülûs-ı Nuşirevân ola

İnâs (10) eyitdi teşekkür ideriz buna ne beşâret-i 'azîme ve ne müjde-yi fehîmedür ki bir mesken u (11) me'va bulmadık bir merd-i ğarīb yek dem taht şāhda zifāf ola bu ki (12) 'aqlıñ verāsı fikriñ māverāsıdur sen divāne mi olduñ bu gibi (13) şeyler söylersıñ añaşılın vech-i hüsnüm seni mest idüp 'aqlıñ (14) perişān ve fikriñ fāsıd olmuş yoğsa beni nāqışatü'l-'aqlile fāsıdetü't-(15) tedbire mi kıyās idersıñ didigiñ t̄aife-i nisālardan ma' dūd (16) degilüm diyü hitāb-āmiz itdükte

Zükür eyitdi sen aḥvāl-i 'ālemden (17) ğāfil ve umūr-ı siyāsetden bî-ḥabersıñ zırā ortadan tedbîr-i menzîl (18) ref' oldı siyāset-i medenîyyet lağv ve tedbîrler fāsıd ve umūrlar kāsıd (19) olup tesviye-i umūr 'ibād-ı mu'aṭṭal oldı bu yüzden ciḥān ḥarābe

[120b] (1) Teveccüh itdi şāh-ı 'ālem ğāfil şems-i devlete küşūf ve iḳbāl kamerine ḥusūf (2) t̄arı oldı mādem ki vaḳtiñ pādişāhı Nuşirevân ḥ'āb-ı ğafletde ve (3) firāş-ı sincābda nevm-i nāzdadür yakın vaḳitde nice mällar telef ve nice (4) cānlar helāk olup bî-ḥesāb köşkü ve sarāylar yıqılup ḥarāb (5) olsa gerekdür ol dem meserretde özümnden biñ ḥarāb sarāy mihr-i mü'eccele ki (6) muḳābil ola ve biñ virān köşkte saña hibe olsun deyü işbu ḥaber-i (7) meserret gūş-ı ināşa vāşıla oldıḳda ol ināş ki engüştini şehādetinde (8) olan engüştini 'alāmet-i fāşıla için küngüre-i tāk kisrāya fırlatdı (9) el-emān ne ḥüb saḥn oldıñ ol leb-i la'le söyle baḳalım şeker vereyim (10) leb-i la'le didikde

Zükür eyitdi baş-ı maḳāl ve serd-i kelām oldır ki (11) Nuşirevân kendüsünü verā-yı ḥicābda mestür kıılup umūr-ı 'ibādı (12) zümām-ı devleti yedi kimesneye tefvîz idüp eğer ḥ'āh-ı selāmet der-kenārest (13) deyü kenār ḥavzında derün-ı bāğ-ārāmda neş'e kemâlde sākiler cemâlde işbu (14) ebyātla terennüm itmededür bāde

sākī mey bākī ki der-cennet nehvāhī yā fet (15) kenār āb rŭkn-i ābād gül gešt muşallā
rā eġer ān terk-i ūirāzī bedest āred (16) dil mā rā beġāl hind veyš baġšem Semerġand
ve Buġhāra rā ol umŭr-ı seb'adan (17) biri ki mevādd-ı mŭlkiyyedŭr -ānı d ū v r h
teslīm umur z y ye diyāneti meh (18) tafvīz evġāfı s r h c s tevġīb beyt'ŭl-mālı z f s z
ġ (19) tevdi' umŭr-ı ħarbiyye-i e v f e z v h siyāset medeniyyeti z f s c h

[121a] (1) terhīn ve ħuġŭġ-ı 'ibādī f r z ġ ye taġmīl buyurup zāt-ı melālīk
(2) ūiyemeleri aradan ħıġmıūlardur imdi gelelim aġvāl d ū v r h mŭşārun ileyh (3)
daġı ma'ıyyetinde bulunan iki zata 'uhdesinde olan bār emāneti iġāle idŭp birisi ki ū
s y diġeri daġı ġ s v f dŭr ū s y ki (5) vŭlāt-ı vilāyetden vŭrŭd iden evrāġa nazār idŭp
taġġīġ ve tedġīġ itmeksizin (6) dŭrŭġ ve ġayr-ı dŭrŭġ evrāġ-ı mezġkŭriġulāşa-i fāsīd
ile ġulāsa idŭp (7) dāla taġdīm ider

Ol daġı ġaġġı bātıldan fark ve temyīz itmeyŭp bilā su'āl velā-i (8) 'ādet
ġulāşa-i mezbŭr 'arz-ı Nuşirevān olmaġ iġŭn ser-kātibi ġazretlerine (9) tevdi' olunur
kātibi mumā ileyh daġı zāt-ı tācidāriye maġşŭş mŭzehheb maşa (10) ūzerine vaz'
ider y s v f daġı ol ecnebiyye ūaraflarından vŭrŭd (11) iden nāmeleri ba'de'l-feth
ġır'at itdŭkde muvāfıġ-ı diyānet midŭr deġil midŭr (12) buralardan iġmāz-ı 'ayn irle
bātılı ġaġda ġaġġı bātıl ūretinde bir ġulāşa ki (13) neticesi ġayr-ı mŭsellem ūġrāsı
fāsīd kŭbrāsı kāsīd olarak ber vech-i meşrŭġ (14) ol ġulāşa bi'l-vāūıta maşa ūzerine
ġoyulur kezālīk z ya mŭte'allīġ (15) evrāġda daġı bu sene-i mŭbāreke de a'şārīn
keşreti maġşŭlātīn nemasından (16) ġazīne-i celīleye bir ħoġġa fā'ide-i mā lā yuġşa
'āid olmuşdur deyŭ ba'de'l-ġulāşa (17) devletlŭ maşaya vŭrŭd ider

Kezālīk evrāġ h s daġı vŭrŭd itdŭkde (18) mŭndereġatı mescid ve medreseler
ma'mŭr ve tekyeler ūīn-i āyinde ve revendeler (19) her zamān vŭrŭd itmededŭr
'avāyedat-ı ġazīne daġı budur deyŭ bir cedveli

[121b] (1) maġşŭşa gelŭp bu daġı ba'de'l-ġulāşa sa'detlŭ maşa ūzerine
lenger-endāz ġalur (2) z v f c d n vŭrŭd iden evrāġıñ daġı mŭndereġatı budur ki (3)
sāye-i ġazret-i Nuşirevānda ūarīġler tevsī' ve yollar ta'mīr ve mŭcedded binālar
iġdāş (4) olup te'affŭnler izāle der-kenār bāb-ı ġubārdan 'ārī ve ūopraġdan berī
olmuşdur

(5) Bu yüzden fuḡarā ve aḡniyā evḡāt-ı ḡamse de du'a-yı 'ömr-i devlet Nüşirevānla (6) müstedāmdırlar ol ki vuḡū'l-ḡāldür deyü bu daḡı rif'atlı maşa üzerine sedd-i İskender gibi vaż' olunur z c vāşıtıyla b r ş vürüd (8) itmiş olan evraḡıñ neticesi aḡkām-ı ḡānūn-ı muhavver lāyıkında icrā olup (9) mürtekib olanlar irtikāblarından ḡolayı ve nāmus-ı devlete şin verüp (10) ḡarekāt-ı nā marziyyelerinden nāşi bunlarıñ tebeddülü inhā olunmuşdur evraḡ-ı merküm (11) manzūr-ı sāmīleri buyurulduḡda seri'an icrāsı ḡuşuşına müsā'ade buyurulması (12) ma'rūzdur deyü ba'de'l-feth ve'l-ḡirā'at bu daḡı ḡulāşa olup 'arz için (13) 'adāletlü maşa üzerine binek ḡaşı gibi ḡoyulur cānibi e v b vürüd (14) iden evraḡıñ mażmūnu 'asākir-i İslāmiyyeniñ pey-der-pey ma'āşları verilüp (15) elbiseleri altı māhda bir tecdīdiyle ve ekl ü şürbleri yolunda olup (16) her aḡşam zerde ve kuzu kebābı ekl olunup her birerleri arslan-vārī 'adüvv-i şāhāniye müteraḡkıbdırlar

Sā'at-i mu'ayyenesinde cem' olup(18) du'ā-yı devlet-i Nüşirevān āmin ḡaḡırışdıḡlarında şadāları ḡubbe-i āsumanı (19) ḡoldırur bu daḡı ba'de'l-ḡulāşa şevketlü maşa üzerine ḡal'a-i metīn gibi [122a] (1) terabbus itmektedir z y s c ş ḡ tarafından (2) gelen evraḡıñ me'ālī ḡaraf-ı ruḡānīden mürsel ruḡbānlar muḡavvir lāyıkında (3) āyin ve mezḡhebini icrā ḡav-ı 'ıyāfete olan muḡallefāt-ı 'askeriyyeyi (4) ḡahrīr ve taḡsīm ve beyne'l-ahāli vuḡū' bulan da'vāyı kemā yenbaḡı (5) faşlı ḡasem iderler deyü taḡrīr z z ḡ y leri (6) olunup bu daḡı baḡtiyār olan maşa üzerine ḡadı mānend (7) lenger-endāz ḡa'r-ı baḡr-i muḡīte merkūzdur

Ba'dezā işbu (8) evraḡ-ı mezkūr maşa-yı mezkūr üzerine terākım itdükde bir eşref (9) vaḡitde ḡuzūr-ı ḡāzret-i Nüşirevān ḡirā'at olunur münderecātı (10) neden 'ibāret ise ḡaḡḡında irāde-i kisrānīleri şudūr buyrulur (11) ba'de'd-du'ā ve's-şenā du'ā ḡüyānları maḡām-ı 'işyānda teşekkür iderler (12) bunlar teşekkür itmede olsun

İmdi gelelim işiñ leddünnīsine (13) Dün gice kırḡ ḡāneye uğradım erbāb-ḡāne feryād u fiḡān idüp (14) dirler ki vergüye virmekden aḡçemiz ḡalmadı yola gitmekden ḡayvānımız (15) ḡalmadı ve 'asker virmeden evlādımız ḡalmadı i'āne virmeden emti'amız ḡalmadı (16) ve rüşvet virmeden ḡālımız ḡalmadı aḡçemiz olmadıḡından ḡuḡūḡumuz (17) ibḡāl oldu ve 'arżımıza tasalluḡ itdüklerinde feşakamız aḡçe virmekle (18) ḡukümetden sebīllerini taḡliye iderler anlara bedel bizlere cezā virüp (19) ḡabs iderler şoyulduḡ şoḡana döndük ne ḡālimizden bilür

[122b] (1) Bir hâkim var ki aḥvâlimizi beyân idelim ve ne lisânımızdan âñlar bir vâli var ki (2) dilleşelüm buna çâre bu diyârdan gidelim deyü hicret itmeyi kurmuşlar (3) didikde

Înâş eyitdi zann-ı gâlibime göre dün giceden berü cāyi⁶ olmak (4) gereksiñiz şimdi hâzırda kebâb olmuş bir kaç dâne serçe kuşları (5) vardur tenâvülüne rağbet olunursa mühayyâdür didikde Zükûr daḡı sem⁶ ân ve (6) tã⁶ ân deyüp âñla mübâderet itdükde İnâş eyitdi ben abâ vü ecdâdımdan ħîn-i şabâvetimden bir kışsa-i ġarîbe istimâ⁶ itmişdim didikde

Zükûr eyitdi (8) nedür ol kışsa ki zaḡmet olmazsa naḡl oluna İnâş eyitdi bir târiḡde (9) tavâif-i mülûḡdan bir meleġiñ kırk⁶ aded ḡurnâsı olup cümlesinden ziyâde (10)sinde kebîr olan ser-ḡurnâsı ki yirmi yaşında olup yevmen fe-yevmen ḡabl-i (11) şâhânedan iltifâta mazḡar oldıklarında dâḡhilen ve ħâricen mâbeyn-i hümâyunu (12) taḡt-ı taşarruflarına alup teşḡir itdüklerinden soñra ara sıra vaḡit bulduḡda ser-ḡurnâ (13) zât-ı şâhâneye⁶ arz ider ki bu âzâd ḡabul itmez bende cümleten (14) istirḡâm iderler ki bu ḡurnâ-yı hazret-i tâc-dârı sâye-i Ḥazret-i ma⁶ delet-me⁶ âbîñizde (15) bir şey⁶ e ihtiyâcımız olmayup iḡsân-ı⁶ âlem şümûluñuza müstaḡraḡ olmuşlarız

(16) Ammâ çe fâide bir alây-ı müsün ve ma⁶ tûv-i eşḡâş miyânında ḡalup esîr olmuşsız (17) bir şey⁶ ifâde olunsa⁶ aḡılları irmediġinden bizleri hadâşet-i sinnimize (18) ḡaml idüp me⁶ yûs ve maḡcûb iderler bu maḡûle kebirü⁶ s-sin olan me⁶ mûrlar (19) me⁶ mûriyyeti maḡşûşalarından infikâklarıyla maḡâmlarına bizim gibi zeyrek

[123a] (1) ve işe ve güce⁶ aḡlı eren zevâtlar naşb ve ta⁶ yin buyurulması müsterḡamdür deyü (2) ol pâdişâh-i ma⁶ deleti iz⁶ âc ve iġfâl itdüklerinde şâh-ı⁶ âli-cenâb daḡı⁶ ale tãriḡü⁶ l-muvâza⁶ a bunlarıñ istirḡâmlarına müsâ⁶ ade buyurduḡda (4) birkaç gün mürûrunda mûmâ ileyhimi cem⁶ idüp buyururlar ki sizlerden üç şey su⁶ âl ideceġim üç gün daḡı sizlere müsâ⁶ ade-i şâhânem olmuşdur

(6) yevm-i mev⁶ üd mürûrunda su⁶ âle cevâp verilmezse kimiñizi tãrd ve kimiñizi nefy (7) iderim deyü قسم بالله العلى الأعلى⁵³⁵ itdükde bunlar ḡavflarından nâşi odları (8) sınıp renklerinde eşer-i ḡan kalmaz buyurdular ki su⁶ âl-i şelâşeden biri

⁵³⁵ Allah'a yemin yüceliġi ancak yüceliġi.

çiçekler(9) içinde kanki çiçek maqbül ve taşlar miyânında kanki taş ma'kül ve şadâlar (10) beyninde kanki şadâ ma' rûf ve meşhûddur

İmdi sizi göreyim yevm-i şelâse hıtâmına (11) değin cevâblara muntazırım deyü bunları bir mevzi' -i mu' ayyenede münferiden tevķif (12) olunsun deyü fermân buyurulduķda ımtişâlen lil-emrû'l- 'âli tevķif olunduķlarında (13) bunlar işbu su'âl-i şelâşenin cevâbında şadra şifâ verir bir cevâb hâzır (14) idemeyüp yevm-i şelâşeden ancak bir gece kâalup ğayrı cânlarından kať -ı ümid (15) itdüklerinde içlerinden ser-kurnâ her ne hâl ise bir vaķit bulup vüzerâ-yı (16) ' atıķadan pederi huzûruna cân atdıķda işbu irâde-i seniyyeyi naķir (17) ve kıťmir beyân itdükde pederi işbu beyândan maķşûd ne olduğunu fehm ider (18) pederleri buyurur ki şimdi seri' an maķâmına vâşıl ol ğüyâ beni görmemiş (19) olup ferdâ divân-ı şâh küşâd olduķda herkes yerlü yerince maķâmlarına

[123b] (1) ku'üd itdüklerinde ol cenâb-ı Hâzret-i mülükâne su'âle tesaddî buyurmalarında (2) cümleden evvel sen cevâba müttehî olma herkes cevâp verdikde nevbet saña (3) gelüp taşlar içinde maqbül taş kankisıdur çiçekler miyânında kanki nev' i (4) ra' nâ ve şadâlar maqbüldür deyü buyurduķlarında cevâbında (5) taşlar içinde deĝirmen taşı şadâlar içinde nuşh ve pend ve çiçeklerde buĝday (6) çiçeĝi maqbüldür deyü cevâb vermiş olduĝunda nezd-i şâhânede hayyızı maqbül (7) olur deyü tenbîh ve te'kîd iderler ba' de'ş-şubh huzûr-ı pâdişâhi cem' olduķlarında (8) Hâzret-i şehri yâri su'âle mübâderet idüp taşlar içinde kanki taş maqbüldür (9) didikde kurnâdan ba' zısı elmas ve kimi yaķut ve diĝeri zümrüd (10) maqbüldür didiklerinde Hâzret-i tac-dari buyurdular ki bunuñ maqbül olduĝu (11) nedendür cevâp virdiler ki kıymetleridür ya' nî altûn ve ğümüşde ziyâde ider

(12) Şâh eyitdi zehb ü fizzanuñ vaķtâ kesâdında bahâları nedür ol demde kurnâ (13) mebhût oldılar ezhârda ve şadâda maqbül olanlar nedür deyü su'âlinde (14) cevâblarında ğül ve lâle ve menevşe ve sümbül şadâda müsikî ve ' İraķî ve Şâmî ve Hicâzîdür

Şâh eyitdi bunlar daĝı sa' a-i hâlde maqbüldürler vaķt-i zarûretde (16) ya' nî aclık ve zamân-ı kaķt u ğulâda bā-huşuş bir muhârebeniñ vuķû' unda lâ şey' (17) menzilesindedür buyurduķlarında cümlesi cevâbdan ' âciz olup tefekküre

vardıklarında (18) nevbet ser-ķurnāya geldikde bu vechle kelāma āgāz eyledi ki bendeñiz ve sā'ir refīķ ve (19) meşāhibelerim olan bendeleriñiz birbirimize ihtiyāda bir elde bulunan beş [124a] (1) parmaķ meşābesinde olup ve nücūm-ı semāniñ nūr-ı ħurşid-i 'ālem-tābdan istimdād (2)eyledikleri gibi bizim dađı cümlemiz cenāb-ı mülūkāneleriñ sirāc-ı vehhāc-ı 'aķl-ı ħekīmāneñizden (3) istifāde ideriz

Ķuluñuzuñ ħātırıma bu cevāb-ı mücerrediñ muğāyiri bir cevābı (4) ħuķūr eyledi ki bu muĥālefetden murādım ānlara tefevvūķ ve tereffü' veyahūd ānlarıñ cevāblarını (5) red değıldür ve cevābımı red ve ķabūl irāde-i Ĥāzret-i Őevket-me'āb efendimize menūtdur bu ħuŐūŐda (6) izn-i hūmāyunuñuz Őeref-Őudūr buyurulursa ħuķūr-ı Ĥāzret-i tācidāriye (7) 'arza cesāret eyleyim didikde ol pādiŐāh melek-Őifāt dađı ey ser-ķurnā (8) sizleri cem' den murād iŐbu Őe'ele-yi selāŐeye cevāb-ı Őevāblarıñızıñ nef' i cümlemize(9) 'ā'iddür didikde ser-ķurnā taŐlarda değırmān taŐı ve ezhārda buğday (10) ezhāri ve Őadālarda nuŐ u pendür deyü beyān itdükde

Őāh eyitdi ki bu (11) cevābları kendi ķarīhinden zūhūr itmemiŐdur deyü teŐdid itdükde (12) der-'aķab pederinden aĥz itmiŐ olduđunu maķar ve mu' terif olduķda der-'aķab köhne (13) pederi celb olunup ķibel-i Őāhāneden sadāret rütbesini ħā'iz olup ber-minvāl(14)Őābıķ me'mūr Őābıķlar me'mūriyyetlerinde kemā ķan ibķā ser-ķurnādan mā' dā (15) cümlesi mā beyn-i hūmāyundan teb' id olundu ol Őırada pādiŐāhıñ ħaŐmı (16) olan diđer Őāh dađı tedārik-i ħarbe ķıyām idüp ba' dehu bu vuķū' ātıñ zūhūr-ı muvāza' a olduđunu idrāk itdükde zūmām-ı devlet-i ' uķālāya tafvīz (18) olundu diyü sevdā-yı ħarbden fāriğ oldu didikde Őāyed NūŐirevān dađı bunuñ gibi tedbirde bulunup zumām-ı devletini kendi yedine alursa benüm mihr [124b] (1) mü'eccelem tāķ kesri değıl bir tāvuķ kümesini vermeye muķtedür olmazsıñ (2) Őimdilik nefsimi saña tezvīc ħuŐūŐuna söz vemem didikde

Zūķūr eyitdi NūŐirevān ħafleti ħālibdür ve ħuķūzāt-ı nefsāniyyesi ħālib ve nisāya(4) muĥabbeti ziyādedür ihtimāl ki NūŐirevāniñ ħāli Behrām Őāh ile ħaķan miyānında olan ķāziyye gibi ola ināŐ eyitdi nicedür ol zaĥmet olunmazsa naķl ü beyān oluna

Zūķūr eyitdi rivāyet olunur ki ħaķan Behrāmı telef itmek (7) iķün vezirine emr idüp ol vezir dađı ķarındaŐını alup tođru Behrāmıñ (8) dārü'l-mülķüne vāŐıl

oldıklarında vezîr karındaşına ğulāmımdur deyü Behrāmıñ hıdme-i (9) hâş kurnā-yı Behrāmdan birine fūrūht eyledikden şoñra ol ğulām dağı icrā-yı (10) mel' anet mā fi'z-zamîrlerine vesile olmağ üzere kendüyi iştirā iden efendisiniñ (11) senüñ leyl ü nehār tahşil-i rızāsında ve hıdmet-i lāzımesinde zühūr iden (12) hıdmeti lāyıkası efendisiniñ fartı-ı i' timādını mūcib olmağla kaffe-i umūr ve (13) hıdmetin āña ihāle ve kendünün hıdmet-i hāşşası olan muhāfaza ve muhārese ve kaşr-ı Behrāmı dağı tefvîz eyledi

Bir gice efendisi hasta olup hānesine (15) gitdükde kaşr-ı hümāyuna yakın cebeğāneye girüp kenār ve kūşesin seyr (16) iderken bir takrîb gizlüce cebeğāne bir tarafına kundağ bırakup biraz (17) müddeten şoñra cebeğāne tutuşup iştigāl ve hademeğāne nārını (18) söndürmeğe mübāderet eşnāsında bu keyfiyeti Behrām dağı (19) iş idüp harîm-i sarāyından atına binüp ve cebeğāne yanına gelüp ol āteşi

[125a] (1) söndürmeğe ihtimām iden hademeye nezāret üzere iken ol şahş-ı menhūs (2) fırsat hayāliyle hañçerini ğulāfından ihrāc ve eline alup yeñiyle örterek (3) Behrāma yaklaşdığda Behrām ol şahşın vaz' u hareketinden sū'-i kaşdını fehm itmekle 'ale'l-ġaflet atından nüzül idüp ol şahşın üzerine (5) atılıp iki kollarından kabz ve hañçerini elinden ađz u me'hūz iderek (6) kaşrına getürüp bir miđdār halvet ve gizlüce bu keyfiyetiñ sebep ve haķıķatinden (7) su'al ve ebrām idüp ol şahş dağı haķıķat-i keyfiyyeti olduğu gibi takrîr (8) eyledikde

Behrām dağı ol şahşa te'min zımnında sen haķānıñ bendelerinde (9) olduđuña binā'en haķānıñ emrine imtişālen böyle mühlikeyi ihtiyār ve rızāsını tahşile (10) bezl-i nefis eylediñ lakin bu bābda haķān şiyānet eylememiş ben şiyānet idüp bir kaç ğün habş ve ba' dehū itlāk ve ikrām ile sebīliñi (12) tağliye iderim

Sen refiķiñi bize gösterdikde ol dağı haber vermekle ānı dağı (13) getürüp ikisini me' ān kayd ve bendden āsüde olarak misāfir (14) yollu bir hānede ğöz habsine koyup bu sırrı ketm itmelerini tembîh ve te'kîd (15) eyledi Behrām dağı kendi aşhābından ' ađl u zekā ve hilede mütefennin ve māhir (16) bir merd-i mekkārı ihzār-ı vuķū' hāli ba' de'l-beyān sen dağı buña muķābil bir hile ve (17)hud'a idüp haķānı ortadan vücūdunu kaldurmasına tenbîh itdükde (18)ol vezîr dağı hile ve

ḥud‘ asını müheyyā idüp bir mānende hūrī cāriye (19) alup belde-i ḥaḳāna varup iḳāmet eyledikten soñra maḥbūşda olan

[125b] (1) vezīrin ḳarındaşıyla görüşüp vaz‘ -ı esās mu‘ ārefe ve münāsebe ve subḥ (2) u mesā tereddüd ve telāḳī ile taḥkīm-i bünyān-ı müvānese eyledikten soñra bir gün yine (3) vezīr ile mülāḳatlarında eşnā-yı şoḥbetde ol merd-i mekkār bu zemīnde ṫarḥ-ı dām-ı (4) mekīdet ve iḥtiyāle mübāşeret ve āḡāz eyledi ki bir müddetten berü zātınız ile olan (5) ülfet ve müvānesetimiz meyl ü muḥabbet derūnumu derece-i ḡayete işāl eylemekden nāşī (6) bu āna dek ‘ indinde cevher-i ḥātem gibi nefis ve kendi gözümnden setr ü ḥıfz (7) eylediğim bir tuḥfe-i bī-mişl ü ‘ adīlim vardur ānı size ihdā eylemek isterim deyüp (8) vezīr daḡı ol tuḥfe ne maḳūle nefāyisdeñdür deyü su ’āl eyledikde

Ma‘ iyyetinde (9) olan cāriyeyi derece-i mübālaḡa ile vaşf eyledi ki vezīriñ şabr u ārāmı (10) ve mecālī ḳalmayup ol cāriyeniñ iḥzārını niyāza başladı vaḳtā ki cāriye (11) iḥzār olunup pertev-i ḥüsn-i dil-efrūzi ‘ uyūn-ı vezīr oldıḳda şu‘ le-i leṫāfet (12) cemālī cān ve ciḡerin penbe mişālī suzān ve ‘ aḳl u hūşun daḡı şabr u sükūnu gibi (13) perişān eylediğinden vezīr-i nāçār hemān yerinden şıçrayup dü-dest arzusun (14) mıntıḳa-i müy-ı meyānı ve reşḡa-i būs kerden ve dehen-i teskīn-sāz-ı ḡararet-i dil u (15) cānı eyledikten soñra kemāl-i maḥzūziyyetinden nāşī ol merde ne istersen (16) iste saña vereyim didikde ol merd-i mekkār daḡı bir şey ṫaleb itmem maṫlūbum (17) hemān senüñ sāye-i ḳurb ve ḡimāyeñde bulunmaḳdur didikden soñra vezīriñ meclīsinden (18) ḡurūc ve toḡru ḡaḳānuñ sarāyına varup ḡavāş ittiba‘ indan biriniñ vesāṫaṫıyle (19) ḡuzūr-ı ḡaḳāna duḡūl ve taḳdīm resm-i tekrim birle bu vecihle ‘ arz-ı mā fi ’z-zamīre

[126a] (1) başlayup ḳuluñuz ticāret ile bu ḡavālilere ‘ azīmet murād eylediğimde maḡşūş (2) zāt-ı şāhāneñiz için bir tuḥfe-i nefise tedārik eyledim ki o maḳūle tuḥfe-i (3) laṫīfe cenāb-ı mülūkāneñizden ḡayrıya şāyeste deḡildür getirüp ḡuzūr-ı (4) ḡaḳāniye ‘ arz ve taḳdīm için vezīriñize teslim eylediğimde vezīriñiz ol (5) tuḥfeyi kendü nefsiyçün alıḳoyup bı sırrı ketm itmek için baña vāfir māl ‘ arz eyledi ḳabūl itmedim deyüp ḡaḳān daḡı nedür ol tuḥfe didikde (7) ol cāriye-yi medḡ u şenā vaşfında ḡāyet mübālaḡa eyledikde ḡaḳān ḳulaḳdan (8) ‘ āşıḳ olup der-‘ aḳab ādemler ta‘ yīn ve seri‘ ān varup ‘ ale’l-ḡafle vezīriñ (9) üzerine ḡücüm ve cāriye ile

ikisi me'ân 'uyûn-ı nâsdan mestûren huzûr-ı hâkâna işâl olunduğda vezîriñ ne gûnâ mu'âmele eylediğini câriyeden (11) su'âl idüp câriye dağı vezîr-i mezkûruñ hemân naħl-i dil-cûyı bāğ vaşlından (12) iktitâf şeftâlû-yi ruhsâr ve ictinâ-yı mîve-i bûs-kerden tâcidâr ile şirin-kâm (13) olup henüz gonca-i serbeste-i 'işmetine havâle-i dest-i fezâhat eylemeksizin me'mûrunuñ hücûm eylediklerin taqrîr itmekle derhâl vezîr-i mezkûruñ iki ellerin (15) kaṭ' ve gözlerin ḳal' ve lisân ve şifâhın büreyde-i muḳrâz cezâ eyledikden şoñra (16) efkende-i zemîn vuşlat ve mihr-i gencîne-i 'iffetin perde-i dest muvâşşalat eyledikde (18) câriye dağı der-'aḳab başından niḳâbın eline alup niḳâbıyla hâḳâniñ (19) âlet-i ricliyesin silüp taḥîr eylediği ânda hâḳâniñ âlet-i ricliyesinde

[126b] (1) ber vec' peydâ ve daḳıḳa be-daḳıḳa tevrem ve intifâh ile hâḳân ḡâyet muḳtarib (2) olup eṭibbâya müracâ'at eyledikde ittifâḳ-ı eṭibbâ ile 'uzv-ı mezkûrı kaṭ' (3) ve izâleden ḡayrı cäre olmadıḡından nâ-çâr ol 'uzvu kaṭ' idüp (4) derd ü elemi teskîn ve bu hâlet âşâr-ı semm-i kâtil oldıḡuna taḥşil yaḳîn olunmaḡla (5) câriyeyi getüren ol merd-i mekkâr ṭaleb ve teḥarri olunduğda bulunmayup bir müddet tedbir ve(6) mudâvât ile hâḳâniñ eşer-i 'illeti külliye mündefi' ve zâil oldıḡdan şoñra ol (7)câriye getirülüp su'âl olunduğda ol dağı cevâbında ben Behrâm şâhiñ câriyelerinden (8) olup ol şâh beni vezîriñe verüp vezîr dağı ben seni (9) hâḳân-ı şâha bey' ideceğim

Pâdişâh seni ba'de'l-iştirâ teḳarrup ve tevaşşul (10) iderse bu niḳâb ile pâdişâhiñ âlet-i ricliyesin taḥîr eyle ḳâ'ide ve edeb-i (11) mülûk böyledür deyü ta'lim eyledi bundan ḡayrı sırrına vâḳıf deḡilim deyü taqrir (12) itmekle câriyeniñ bunda şun' ve ḳabâḥati olmadıḡı ma'lum oldıḡundan sū-i (13) mücâzat mu'âmelesinden maşûne oldı vaḳtâ ki ol merd-i mekkâr bu hîle ve (14) ḥud'ayı icrâ ve infâzdan şoñra firâren toḡru Behrâma vurup keyfiyyeti ihbâr itmekle Behrâm dağı der-'aḳab hâḳân üzerine vâfir 'asker sevk idüp (16) 'asker-i Behrâm 'asâkir-i hâḳân ile mübârezet eylediklerinde 'asâkir-i hâḳân münhezim ve (17) Behrâm ḡâlib olup emvâl ve esrâ-yı vâfire ile müḡtenim olmaḡla hâḳâniñ(18) nice biñ ḥânelerini ḥarâb eyledi işte bu gidiş ile Nüşirevân dağı böyle (19) olur ve oldıḡda yüz ḥâne deḡil biñ ḥâne-i ḥarâb al benden didikde

[127a] (1) **İnāş** eyitdi işbu bizim aḥvālimiz ḥaḳān gibi olmayup ‘Āḳil ü Nāḳil ve Nāmīl ḳışşası (2) gibi olursa ber murād olmayız didikde

Zükūr eyitdi nedür ol ḳışşa ki naḳl (3) olunması akşa-yı murādımdur didikde İnāş eyitdi mülūk-ı sālifeden ‘aḳil (4) nāmında bir melik olup serīr-i salṭanatında ḳarar idüp ‘adl ü ‘adālet icrā (5) itmekde iken ‘amucaları Nāḳil ve Nāmīl ittifaḳ idüp ḥafıyyen melik-i müşārun (6) ileyhiñ salṭanatında ḥal‘i ile bilādın ḥarāb ḳaşdı arzūsunda idiler bu (7) ḳaḳıyyeye melik- āgāh oldıḳda nāḳili celb idüp kendüsine ser-ḳurnā itdükte (8) bir vaḳt-i medīdeden şoñra diğer ‘amucası Nāmīle daḳı bir cürme (9) isnādıyla ihzār idüp bir taḳım mu‘āmele-i bārīdeden şoñra ol eşnāda (10) bir muḥārebe zühūr idüp sefer tedārīki müheyyā idüp yerine nāḳili tevkīl (11) itdükten şoñra Nāmīli daḳı nāḳile teslim idüp bunuñ itdiği ‘işyān ḥaddi tecāvüz itmiş oldıḳundan benüm seferden vürūduma değin bunu eşedd-i (13) ‘uḳūbet ile ‘āzāb itdükten şoñra vücūdunu ‘alemden ref‘ eyle deyü te’kīd (14) ve tenbīh idüp ‘āzm-ı sefer oldıḳda nāḳil daḳı nāmīli kendi ḥarem-i ḥāşda bir (15) maḥfī mevdi‘a vaż‘ idüp işbu maşlahatiñ ‘āḳıbetini mülāḥaza idüp bu esrār-ı nedīmi olan ‘ārif beyān eyledi ‘ārif ba‘de’t-tefekkūr cevāba teşaddi (17) eyledi ki benüm ḥatırına ḥuṭūr iden budur ki işbu ḳaḳıyye ‘āḳılıñ vesā’is (18) ‘aklındandır ki seferden vürūdunda ḳani ‘amucam nāḳil deyü su’āl eyledikde (19) siz daḳı irāde-i seniyyeñiz üzere ḳatlı eyledim dedıđiñizde ol demde ḳatlı

[127b] (1) emrini inkār idüp Nāmīliñ vārişlerini ba‘de’t-taḥrīk vāriş nāmīl senden (2) ‘Āḳıla teşekki idüp müceb ḳışşāş taleb idüp sen daḳı Nāmīli ḳatıl (3) oldıḳun cihetle mūcīb-i şer‘ le ḳışşāş olunup bu vecihle ikinizden daḳı (4) intikām alup dil-ḥ‘āḥī vech üzere serīr-i salṭanatında ber-ḳarar ve ber-devām ola şimdilik münāsib olan budur ki nāmīli maḥfī olan mevzi‘den ihrāc (6) itmeyüp ‘āḳılun seferden gelmesine muntazır oluna vürūdunda iş rengini (7) gösterir deyü ḥatm itdükte ba‘de bu‘din melik ‘aḳıl sefer-i ḥümāyundan geldiklerinde (8) nāḳıldan ‘amucası nāmīli su’āl buyurduḳlarında nāḳil daḳı murād-ı dil-ḥ‘āḥī (9) şāḥāneñiz üzere ḳatlı eyledim didikde der-‘aḳab vermiş oldıḳu emri inkār (10) idüp ‘unfle mu‘āmele idüp ‘amucamı senden isterim yoḳsa mūcīb-i (11) şer‘ le ḳışşāş olunursuñ deyü ba‘de’t-tehdīd çend gün şoñra vārişi (12) Nāmīli taḥrīk birle vārişleri daḳı mūcīb-i şer‘ isi maḳlūbumuzdur deyü ḳatline fermān (13) oldıḳda nāḳıl daḳı der-‘aḳeb ḥāne-i maḥf

iden karındaşı nāmili huzūr-ı ‘ākıla (14) getürdükde ‘ākıl mebhūt olup ‘adem-i katliñe ve ‘adem-i katline memnūn oldım (15) deyü şüret-i zāhirde memnūniyyet gösterüp cümlesini iltifāt-ı mālā nihāyeye (16) mazhar itdükde ‘Ākil bildi ki bu tedbir meger nākıldan degıldür nākıl bir üstāz (17) önüne ku‘ūd idüp dersini almış hoş imdi sizi bu hīle-i āhire sülük idüp bir mi‘mār celb ile bir hāne-i zibāniñ bünyād olunması ve esās binā dağı (19) tuzdan maşnu‘ ve münce mid ‘umūd-ı erba‘a üzerine vaż‘ olunup ve ka‘r-ı ‘umūd

[128a] (1) dağı ilerüde iktizā itdükde mecma‘ mā oluna bu üslüb ve kavā‘ id üzere (2) seri‘an ikmāline irāde buyurduğda ol mi‘mār dağı zamān-ı kalilede ol kaşr-ı (3) mu‘allā-yı kemā fi haqqāhā dil-h‘āhī şāhāne üzere ikmāl idüp ihsān-ı şāhāneye (4) mazhar olmağ arzusuyla huşūr-ı Hazret-i tācidāriye ikmālī huşūşunu ba‘de’t-teşhīr (5) şāh-ı müşārūn ileyh dağı ba‘de’l-‘azīmet manzūr-ı şāhānesi oldığda fevk‘el-‘ade (6) pesendide idüp sarāy-ı mezkūruñ fevkine şu‘ūd itdükde etrāf ve iknāf (7) seyr ider ken bir fırsat bulup mi‘mār-ı mezkūrı yukarıdan aşağı yuvarlanup (8) işte saña ihsāndür deyü ol bī-çāre mi‘mar pāre pāre olup helāk (9) oldığdan sonra bir vaqt-i ma‘lūmeden sonra ol sarāy-ı ‘amūcaları nākile ve nāmileye (10) ihsān idüp ānlar dağı me‘a’t-teşekkür kabūl idüp bir vaqit ol kaşr-ı mu‘allāda (11) zevk-i şafā ile evkāt-güzār oldılar bir leyle-i mazlemede ‘ākıl-ı hafıyye gidüp (12) bend-i maşūşı feth idüp māi cāri ol mevki‘ mecma‘u’l-māya vāşıl oldığda (13) bir vaqt-i yesirde ‘umde-i erba‘a eriyüp sükūṭ itdükde ol kaşr-ı ‘azīm (14) yıkılıp nākıl ve nāmil evlād ü ‘iyāliyle ol binā-yı ‘azīme tahtında kalup cümleten (15) helāk oldığda huşūş-ı mezkūr sem‘-i ‘ākıl olmağın zāhiri hālde nice (16) nice te’essūf ve hüzünler gösterip bāṭınında bu vecihle aqşā-yı murādına nāil (17) olup kemā fi’s-sābık serīr-i salṭanatında ber-devām ve ber-қarār oldılar deyü hatm-i kelām (18) itdükde Nūşirevān dağı işbu hikāye ve kendi haqqında beyān olunan kelām-(19) engizden ‘ibret alup bundan eyü şayd olmaz deyü çekilüp maқarr-ı hükümetine [128b] (1) revān olup serīr-i salṭanatına cülūs eyledi deyü taṭvil-i kelām ile rübāh (2) kelāmını ihtitām eyledi

Hakīm eyitdi Nūşirevān bālāda zıkr itdigiñ (3) kışsa-ı bümü istimā‘ ile bu ‘ibret-nümadān hişşe-yāb olup bir tedbir-i (4) menzil ve siyāset-i medeniyyete sülük itmedim mi

Rübāh eyitdi ne' am (5) bu kıışa-i pür hişşe üzerine bir kânūn vaz' idüp āteş-perest iken inşāfi sebebiyle Nüşirevān' ādalet-i 'unvān ile yevminā hazā (7) cerīde-i 'ālemde şebt-i defter oldı ammā bu kitābın bānīsine sebep (8) olan pādīşāhın zamānında bir vezīr-i āşaf şıfata muvaffaq (9) olup 'ālemi 'adl ile memlū edecektir

Hakīm (10) eyitdi ol vezīrīn tedbīri bir risāle-i kânūndan 'ibāret olacaqdur **Rübāh** eyitdi muḳaddime-i risāle (11) aḫvāl ve aḳvāl-i devlete müte' allıḳ olup fuşūl-ı (12) şelāşe daḫı mülkiyye ve 'ilmiyye ve seyfiyyedür ki ber vech-i āti zıkr ü beyān olunur

Muḳaddime fi Aḫvāl'ūd-Devlet-i Ma' lūm

Ol ki devletiñ ta' rīfi vech-i 'arzdān bir (16) kıt' a āsyāya mālik olana dirler imdi bu 'ālem bir bostāndur ol bostānı ihāta iden divārı devletdür (18) ve devlet daḫı bir vilāyete beñzer ki ol vilāyetiñ muḫāfazası şeri' at-ı (19) muḫāḫharadur şeri' at-ı ḡarrā daḫı bir tarīḳ-i caddedür ki Mülūk-ı 'Azām [129a] (1) ḫāzerātınıñ sülūk idecekleri mesālikdür ve Mülūk-ı 'Azām ḫāzerātınıñ re' āyā (2) ṭā'ifesiniñ rā' isidur ve re' āyā ṭāifesiniñ aḫlāqları birbirine muḡayyeret (3) cihetinden ol bostāndaki nebāta beñzer ki ol nebātādan ba' zısı ṭayyib ve (4) ba' zısı daḫı ḫabīs ve ḳātil olur

Bu şüretde ol bostānıñ nebātāt-ı (5) ḫabīşesini tenḳih için bir bāḡbāna ihtiyācı bedihī oldıḡu mişillü re' āyā (6) maḳūlesiniñ daḫı fāsidiñi işlāḫ ve ḫabīşini izāle için bir pādīşāh-ı (7) ma' adelet küstere ihtiyācları rüşen ve hüveydādur mülūk-ı i' zām daḫı evşāf-ı (8) şelāşeyi cāmi' olmaḫ lāzımdur evvelkisi edebdür edebe ri' āyet buyurmaları vācibe-i (9) 'uhde-i 'ināyet 'udde-i mülūkāneler idür zīrā fuḳārayı ra' iyyet ḫaḳḳında kânūn-ı (10) 'ādālet muvāfiḳ ve devām-ı mülk ve memleketi mūcib tedābīr-i laṭīfe-i edebe ri' āyet (11) ile şudūr ider çünkü siyāset ve 'adāleti müstaḫsen olan re' isiniñ (12) riyāseti dāim olur çünkü edeb 'aḳlıñ şüreti olmaḡla 'aḳl edebi ve (15) siyāset daḫı 'aḳlı ve mülk-i salṭanat siyāseti müstelzem olup bu kıyās (16) ile umūr-ı mülkiyyede edebiñ lüzümü şābit olur

Bāb-ı der-Beyān-ı Ḳavā' id-i Edeb

Edeb mülūk-ı A' zāma tedbīr-i mülkde şart olan evşāf-ı memdūḫeden (18) olup tedbīr-i memleketde edebiñ iki ḳā' idesi bilinmek muḫtācun ileyh ḳılındıḡı (19)

bu kâ'ideler emr-i siyâset ve tedbir-i memleketde aşıl ve esâs olup [129b] (1) Tedâbîr-i mustahsene ancak bunlara ri'âyet ile zuhûr ider

Evvelki kâ'idesi (2) 'ilmdür ki aḥkâm-ı dîniyyeyi ve uşûl-ı şerî'at-ı Muḥammediyyeyi bilmek kâffe-i ehl-i (3)İslâma vâcib olup ḥuşûşen her bir mücrim ve erbâb-ı cinâyâtıñ icrâ-yı (4) cezâ-yı müsteḥakḳıyla ḥudûd-ı şer'îyyeyi iḳâme ve vücûh-ı ḥukûkî aḥz ve erbâb-ı(5) vücûhâtına şarf ile mûcib-i kıyâm-ı 'arzîñ ve semâvât olan 'adli izhâr (8) ve ibkâ için mülûk-ı feḥḥâm ḥazârâtına 'ilm eşedd-i vücûbla vâcibdür

Ḳâ'ide-i sâni (7) budur ki nefsinı hevâdan men' ve nehy eylemekdür ve bu ḥâlet tedbîr-i memleketde mülûka (8) elzem ve ehemmdür zîrâ re'y ve tedbirin şevâb ve ḥaşâsı taḥayyül-i fikriyyeniñ kuvve ve (9) za'fına göredür her kimiñ taḥayyül-i fikri kavî ise ol kimesenenün re'yi (10) maḥallinde ğâlib olur ve ne vakit shevâtı nefsinê ğalebe iderse 'aklı (11) şavâb-ı re'yden imtinâ' idüp taḥayyül-i fikri za'if olur

Bâb-ı der-Beyân Ḳavâ'id-i Memleket

Ma'lum ol ki memleket bir kâ'ide-i külliye üzerine binâ olunmuşdur ki (13) ol kâ'ide cesed-i ḥayvânda baş meşâbesinde olup başsız cesediñ (14) beḳâsı olmadığı gibi ol kâ'idesiz memleketiñ daḥi şebâtı olmaz bunuñ tafşîli (15) evâ'il-i kitâbda mufaşşalan beyân olunmuşdur bunuñ ḥulâşası rıfḳdan îbâret (16) idi lakin mülûk-ı 'Azâm için her maḥalde rıfḳ ve mülâyemet eylemek lâyıḳ olmayup (17) belki re'âya tâifesini üç ḫabaḳanuñ ḫaḳḳında birer ğünâ tedbir ve siyâset

[130a] (1) eylemek iḳtizâ ider bir ḫabaḳası ḥavâşdur ki añlar ḫaḳḳında dâ'ima ḥilm ile (2) tedbîr iḳtizâ ider bir ḫabaḳası daḥi esâfil-i nâsdur ki añlar ḫaḳḳında dâ'ima (3) 'unf ile mu'amele itmek gerekdür ve diğeri daḥi ḫabaḳa-i 'ammedür ki añlar (4) ḫaḳḳında iḳtizâsına göre ğâḥ 'unf u şiddet ve ğâḥ rıfḳ ile tedbîr-i siyâset (5) itmek lâzımdur

Faşl-ı Evvel der-Beyân-ı Aḫvâl-i Vezîr-i A'zâm

(6) Ma‘lum ol ki vezîr iki kısmıdır biri vezâret-i tefvîz ve diğeri vezâret-i taqyîddür (7) ammâ vezâret-i tefvîz şehensâh übehhet-penâh hazretleri tedâbir-i umûr-ı (8) devletlerini vezîridür semirdelerinüñ re‘yine ihâle buyurmalarıdır ki ihâta-i umûr-ı(9) ‘âmmede re‘y işâbet pirây-ımülükâneye medâr ola buña vekîl-i muṭlaḳ tesmiye iderler (10) ammâ vüzerât-ı taqyîd kâffe-i umûr-ı memleket re‘y-i şavâb dîde cenâb-ı hilâfet-penâhiye (11) maḥşûş olup vezîr-i şadâḳat hemen ṭaraf-ı bâhirü’l-‘iz ve’s-şeref Ḥazret-i cihândârîden (12) şudûr iden irâde-i hümâyunların icrâ ve infâd ider fi-zamâninâ bu vezîre ser-ḳurnâyı (13) Ḥazret-i tâcidârî ıṭlaḳ olunur Ḥazret-i Â‘ işe raḳıyallahu ‘anhâdan mervî (14) ḥadîş-i şerîfiñ me‘al-i leṭâfet-i ştimâli budur ki Cenâb-ı Ḥaḳḳ ve feyyâz-ı muṭlaḳ mesned-i (15) efrûz-ı salṭanat olan bir pâdişâh-ı ma‘delet-penâhı maḫhar-ı ḫayr ḳılmaḳ murâd eyledikte ol pâdişâh-ı şâha ḫilye-i şadâḳatle muttaşif bir vezîr-i aşaf-ıfat maḳrûn ve muvaffaḳ (17) ḳılar ki ferâmuş olan eşyâ tezkîr ü zıkr ve irâde buyurulan umûrda (18) i‘ânet ider vezâret için ihtiyâr olunan zevât-ı kirâmda on şıfat bulunmaḳ (19) elzemdür evvelkisi ‘ilmdür ki muḳtezâ-yı şer‘-i muṭahhar üzere ḫareket eyleye

[130b] (1) **şânî** sin ya‘nî yaşıdur ki müsün olan merd-i ‘âḳıl germ ve serd rüzgârı (2) görerek ve tecrübe-i umûr iderek muḳtezâ-yı devr-i gerdun ve iḳtizâ-yı felek (3) buḳalemûna kesb-i vukûf eylemişdür

Şâliş emîn olmaḳdur ki kendüye i‘timâd (4) olunan umûrda şâiye-i ḫıyânetden ihtiraz eyleye

Râbi‘ şıdk-ı lisândür ki ḫatta kelâmina i‘timâd vuḳû‘ uyla ‘amel oluna

Ḥâmis ḳillet-i tama‘dür ki ḫatta rüşvet (6) aḫz itmeyüp aldanmaya

sâdis cümle nâs ile ‘adâvet ve buḡzdan sâlim ola (7) zirâ ‘adâvet âdâlet ve şefḳate mâni‘ olur **sâbi**‘ Ḥazret-i lâmi’u‘n-nûr-ı mülükâniye (8) ‘arz ve ifâde eylediği mevâddı ve ṭaraf-ı Ḥazret-i ḫusrevânedan naḳl ve rivâyet eylediği (9) emr u irâde-i şâhâneyi ḫıfz idüp ḫâtırında ṭuta zirâ vüzerâ-yı ‘izâm (10) bu maḳûle umûra şâhidlerdür

Şāmin zekā ve fiṭnatdur ki ḥatta vāqı' ūñ ḥilāfi 'arz ve inhā olunan umūrda şıdķ ve kızbi fark idüp 'indinde iştibāh ve (12) iltibās vāqı' olmaya zirā umūrda iştibāh ile cezm ve 'azımet şaḥiḥ ve tamām (13) olmaz

Tāsi' ehl-i hevādan olmaya zirā hevā 'uḫŭlŭ ihda' ve ṭarīķ-i şavābdan (14) imāle şāhibini ḥaḫdan bātıla iḥrāc idüp ḥaḫķ ve bātılı tefriķ edemez 'āşir (15) erbāb-ı kitābetden olmalıdır ve'l-ḥāşıl ḥışşāl-i ḥamīde ve ḥayriyyeyi cāmi' ve edīb ve (16) mühezzeb ve keşret-i tecrübe-i umūr ile rāy-ı mustaḥkem ve kendüye vedi' a olunan (17) esrār ile kā'im ḥilm ile sŭkŭt ve 'ilm ve nuṭķ vādini işaretden münfehim ve her (18) vechle emrinde te'anni kendüye iḥsān olunduķça şākir ve cevr oldıķça şabr (19) müceb ḥarman olacaķ eşyāya vaḫtini şarfla izā' at eylemeyüp ḥŭsn-i beyān [131a] (1) ve 'azŭbiyet-i lisān ile ḫılup ricālī celb eylemek lāzımdur lakin bu evşāf ile (2) mevşŭf olan vezīr ḫatī nāyābdŭr bulunur ise kibrit-i Aḫmer ḫabīlindendŭr (3) işte bu şŭrŭt-ı

'Āşir ol vezīriñ ṭab'ında bulunduğu ḥālde işbu beyān (4) olunan ḥışşāl-i 'aşereye müdāvemeti taḫaḫķuk ider

Evvelkisi 'alāmet-i din-i İslāmı iķāme ve sāir nāsı bilā-noḫsān muḫtezā-yı diyānet üzere 'amel ve ḫarekete sevk ve (6) tergībdŭr

Şāni memleketi ḫıfz ve ḫırāset itmekdür

Şāliş muşāliḫ-i 'ibādı (7) ḫaḫķ üzere tanzīm ile cümle beledānı ma'mūr ābādan ve yolları ḫuttā' -ı ṭarīķ ve ḫarām-zādeden (8) taḫḫir ve te'mındŭr

Rābi' eṭrāf-ı vilāyetde bulunan vāliler ve ḫākimler (9) ve sāir müteğallibe re'ayā fuḫārasına zulm ve te'addī olunmamaķ içŭn teḫarrī ve nezāretdür (10)

Ḥāmis ṭavā'if-i 'askeriyyenuñ ve erbāb-ı vezā'ifiñ aḫvāline nezāretdür ki erzāk-ı (11) mu'ayyenelerin tenķiş ve 'ātāların vaḫt-i mu'ayyenelerinden te'ḫir eylemeyeler zirā bu keyfiyetler ṭavā'if-i merḫūmenuñ tefriķlerin mücebdŭr

Sādis erbāb-ı de'āvinuñ (13) dā'vāların vech-i şer'i ve ḫānŭn -ı münif üzere faşl ve ref' mezālīm-i 'ibādīñ (14) taḫḫiķine dāir müfettişler ta'yīn olunup nīk

bedden fark ve temyîz idüp erbâb-ı (15) şalâha terfi'-i rütbe ve erbâb-ı hâ'ine cezâ verilmesi vâcibe-i lâzımedendür

(16) Sâbi' hazîne-i celileyi işrâfdan ve noqşân hâletlerinden ihtiraz oluna 'ale (17) merâtibihim taqdîr ve i'çadur şâmin erbâ-ı cürm haqlarında cürmlerine göre huğud-ı (18) şer'iyeyi infâzdür tâsi' her bir hizmet için o hizmetde mâhir emîn (19) ve şâhib-i fehm ü dirâyet vâliler ü nâ'ibler ve sâir me'mûrlar intihâb ve ihtiyâr eylemekdür

[131b] (1) 'aşir kuzzât u hükkâm ve sâir müddebbirât umûr-ı şer'e ve kânûna muvâfiq hükm ü (2) tenbîhlerin tenfîz ve icrâ itdürmektedir ba'zen maħkûm-ı 'aleyh kavî ve müteğallib ve (3) hükkâm 'âciz bulunduğundan hâkimleriñ hükmü nâfiz olmayup bu maqûle aħkâm (4) cānib-i Hazret-i şadâretten infâz olunmaħ iktizâ ider işbu hışâl-ı 'aşere-i (5) muħarrereyi bî-tamâmiha icrâ buyurdukları şûretde re'âya fuķârası haqlarında me'mur (6) oldukları 'âdl ile haqullâhı icrâ idüp ve re'âya tâifesi daħı emr ü fermānlarına münkād olurlar bunlardan biri tek olursa resm-i 'adâlete ri'âyetde (8) kuşûr olunmuş olur ber-muķtezâ-yı 'aķılda bunu iktizâ ider

Çünkü bu hâdişenüñ (9) vuķû'undan soñra indifâ'ı tedbirin idene 'âķil denilmez belki qabl'el-vuķû' 'ilâc (10) ve çâresine mübâderet iden 'âķıldür ve bir de veziriñ evşâfindandır ki (11) seħâ ile muttasıf olup buħlden ihtirâz eyleye çünkü buħl bir hâletdür ki (12) evlâdı daħı olsa kendüye hışm ettirir ammâ seħâ dümānları dost ider ve (13) seħâ daħı iki nev'dür bir nev'i oldır ki bir kimesne 'arz-ı hâcet ve su'âl (14) eylemezden muķaddem 'aķâ ve ihsân eylemekdür

Zîrâ Hazret-i 'Ali rağiyallâhu 'anh hazretlerinden seħâ su'âl olunduğda ibtidâ ya'nî talebeden zuħûr iderse (16) seħâdür amma ba'de's-su'âl zuħûr iderse āña seħâ denmez 'aķâ ve luţf denür (17) buyurdular iş bu vezâret baħşinuñ tafşili muķaddeme-i kitâbda beyân olunmuşdur

Faşl-ı Der-Aħvâl-i Şeyhü'l-İslâm

(19) Ma'lum ol ki evvelâ şeyh'ül-islâm olan zât 'ilm-i naħvda Sibeveye ve 'ilm-i [132a] (1) me'âni ve kelâmda Sa'deddin Taftazāni 'ilm-i ferâ'izde Seyyid-i Şerîf 'ilm-i fıķıhda (2) Taħtavî 'ilm-i uşulde Mollâ Hüsrev ve 'ilm-i hâdişde 'aynı

uṣūl-i ḥadīşde ‘Asḳalānī (3) ‘ilm-i tefsīrde Ebū’s- Su‘ūd ḳanā‘ atde İmām-i Birgivī taḳvāda İbn Mālik dirāyetde (4) İbn Ḥaldūn olmalıdır

Ma‘iyyet semūhlarında bulunan erbāb müderresi maḥlūl (5) vuḳū‘ında keşirü’l ‘ayāl olanlara tefvīz-i ‘ulūm-ı şer‘iyyeye tergīb ve teşvīḳ (6) için birer ḳıṭ‘a ru’s-i hümāyun i‘ṫāsı ṫaraf-ı semūhlarından naşb ve ta‘yīn (7) ḳılınan nevāb-ı faḳīh ve erbāb-ı dirāyetden vaḳt-i ḥālden ḥaber dār dīn u devlete (8) muṫṫali‘ vā‘iz’üṣ-şehr ‘ālimü’d-dehr zevātdan intiḫāb ve ihtiyar olup gönderilmesi (9) ve cādde-i şerī‘atden ser-i mü inḫirāfa baş gösterilmemesi ḥuṣūşuna tenbih (10) ḳılınması Ḥudānegerde miyānelerinden her ḳanḳısı nāmūs-ı şerī‘ate şīn verir

(11) Ḥarekāt-ı nā-marziyyede bulunduḡı ḥālide ‘ale’l-fevr icrā-yı cezāsı bir daḡı müstaḡdem (12) olunmamaḡ üzere sicill-i maḥşūşuna ḳayd olunması ve me‘mur-ı mumā ileyhime vāfi (13) ma‘aşlar taḡşīş olup bir daḡı eṫrāf ve iknāfa nīm ilṫifāt ile ilṫifāt (14) olunmaması aralık aralık bunlarıñ ḥālleri teftīş olup ḡin-i iḳtizāda (15) sū-i mu‘āmeleleri vuḳū‘a geldiḡı demde önlerine ḳoyulup yüzlerini (16) tesvīd ile lisānlarını mikrāz-ı ḳader ile düzeltilmesi ve bunlarıñ ḡin-i vefātlarında (17) emşāli mişüllü evlādlarına vazīfeyi ma‘ayyene taḡşīş ḳılınması vaḳtiyle bir ṫaḳım (18) nā-ehile taḡşīşimizden fazlası alınıp erbāb-ı istiḫḳaḳına verilmesi (19) ehl-i tadrīs dersleriyle meşḡul olup diḡer maşlaḡatda buldurulmaması

[132b] (1) her müderris vaḳārın ṫaḳınup her bir ṫalebe kisvesini bürünüp buḡūr-ı ‘ilme (2) ṫaldırılması işbu şīfāt-ı keşire ānlarda mevcūd olduḡı ḥālide taḳbīl-i yed (3) olup du‘ālarınıñ iltimāsı işte şimdi āñlar ḡaḳḳında ⁵³⁶ مسمومة لحوم العلماء

Ḥadīş-i şerīfi oḡunup āñların lehmlerinden ihtiraz olunması şimdiden herkese (5) i‘lān itdürilmesi ḳıbel-i Ḥazret-i meşīḡat-penāhīlerinden istirhām olup ol bābda emr ü irāde buyurulması

Faşl-ı Der-Aḡvāl-i Ser-‘Asker

(7) Bālāda zīkri sebkāt iden evşāf-ı ‘aşere ki ṫadra‘zām ḡaḳḳında beyān (8) olunmuş idi ser-‘asker daḡı evşāf-ı ‘aşereyi cāmi‘ olup zāt-ı sūtūde-i (9) şiyemleri meydān-ı fārisde ve miyān-ı şecā‘atde sipehsār-ı ‘unvān ile ma‘nūn (10) *lā fetā illā*

⁵³⁶ Ulemānın eti zehirlidir. Almevī, El-Muid fi edebi’l-Mufid ve’l-Mustefid /60 Şi’a kaynaḡı)

‘*Alī*⁵³⁷ demdemesi *lā seyf illā zūlfikār*⁵³⁸ şadmesi künküre-i eflāke ‘aksiyle hemen seyfi ğilāfindan çıkarup ‘arş-ı a‘lāya eşdağde ‘aleyke (12) ‘avnullāh şadāsı rüy-ı ‘arzı tepretmesi men nefer ile‘l-emrū‘l-ümerā bī-ecma‘ihüm (13) çār çeşm ile muntazırlardur

Ol bābda emr ü irāde seĥā-yı şecā‘atleri telāţum-ı (14) emvāc-ı ebĥārlarındandur hā arslanı seni göreyim şikār getir de nişān al (15) ger getirürseñ seni taĥsīn ider sāl ma‘lum ola ki ser-‘asker a‘dā-yı devlet üzerine sevĥ idecek tedbīr ve siyāset umūrlarında bir kaç vechle (17) ri‘āyet buyurmaları lāzım edendür

Evv elkisi ‘askeri taĥrīk ve tesyīr eylemezden (18) muĥaddem pīşgāhlarından imrār ü süvār oldıkları atlarına diĥkat ile nazār ve teĥarrī (19) buyurulmaĥ lāzımedendür ki atlarınıñ içünde ĥarbe yaramaz ĥoca veyahūd küçük ve saĥat

[133a] (1) ve ‘alīl ĥayvānāt olmaya ki ğuzzāt u mücāhidīne atlarınıñ za‘fi müverriş (2)vehndür zirā a‘dā ile muĥātele vaĥtinde ĥuvvet ve heybet verecek eşyānuñ (3) aĥdemi atdur ve yine esliĥa ve ālāt-ı ĥarbiyye-i sālireleri teĥarrī olup yerlü (4) yerine vaż‘ olunması şāñi yollarda mesāfe-i menāzil-i yevmiyye zu‘efā-yı (5) ‘asākiriñ ĥāllerine göre taĥdūr oluna ki uzun uzaĥ yollarda yürümekle (6) ‘askeriñ zu‘efāsı telef ve aĥviyāsına za‘af ‘ariz olmaya ĥadış-i şerīfde vārid olmuşdur ki

⁵³⁹ هذا الدين متين فاغلو فيه برفق فان المثبت لا اضا قطع ولا ظهرا ابقى ya‘nī taĥĥiķen din-i Muĥammedī metīn ve muĥkemdür siz tariķ-i (9) diyānetde rıfĥ ile seyr ü sülūk ediniz zirā yorĥūn kimesne ne yol ĥaţ‘ ve (10) ne ĥayvān biraĥur dimekdür

Sālīs bir düşmān üzerine muĥārebeye ‘azīmet (11) olunduĥda eşnāf-ı ‘asākir miyānuñda ĥarbden ‘askeri men‘ edecek ĥarekāta (12) ictisār idenler ve ba‘zı ğünā erācif işā‘asına bādi olanlar ve a‘dā (13) tarafından casūs bulunanlar gereĝi gibi teĥarri birle miyāne-i ‘askerden ĥard (14) ve teb‘id oluna ĥatta şāĥib-i sa‘ādet efendimiz daĥı bu emrde diĥkat buyurup (15) ba‘zı ğazavātta ‘askere māni‘-i cenk olan münāfiķinden ‘Abdullāh Bin Ebī Selūlü (16) def‘ ve red buyurdular

⁵³⁷ Ali‘den başka yiĝit yokdur.

⁵³⁸ Zūlfikār‘dan başka kılıç yoktur.

⁵³⁹ Kesinlikle bu din metininde övünme ve incelik vardır; kendisi ispatlıdır. Hiçbir zaman solmaz ve onun zahiri de bakidir. (Kenzü‘l-Ummal/5377)

Rābi a' dā ile muḳābele ve muḳātele vaktinde aḳāyid ve müzāhibde (17) muḳāif veyāḳūd ser-askere bī-edeblik iden veyāḳūd şūret ve ḫareketinden (18) buḡz ve ḫaḳd-i alāyimi iḫsās olunan veyāḳūd ḫidmetinde taḳşirāt eyleyen (18) kimesnelere ta' arruz olunmaya zirā muḳābele-i a' dāda bu maḳūlelere ta' arruz iftirāḳ

[133b] (1) gelme ve iḫtilāfi ve cebāneyi müceb olur Cenāb-ı 'izz ü cell buyurur ⁵⁴⁰ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ma'nā-yı şerīfi siz küffār ile iltikā eylediñizde nizā' (3) ve iḫtilāfdan mücānebet ediñiz zirā öyle vaktinde nizā' ve iḫtilāf size cebn-i irāş (4) idüp kuvvetiñiziñ zühābını müceb olur demektir Allāhu a'lem

Ḥāmis a' dā ile(5) muḫārebe için şuyu ve otu çok ve etraf ve eknāfi maḫfūz ve tāḡ ve eşcāra (6) ḳarīb mevzi' iḫtiyār oluna

Sādis mu' temid ve ṭabī' at-ı a' dāya āşinā casūs lar (7) ile iḫbār-ı a' dāya taḫşil-i vuḳūf oluna ki ḫaşmıñ mükreminden ve üzerine hücum (8) olunduḳda ḫīlesinden emniyyet ḫāşıl ola

Sābi vakt-i muḫārebede ḳā'ide-i (9) cenk üzere tertib ve her cihetine münāsib görülen rüesā-yı mu' temed ta'yin (10) ve ḳavminden bulunan zāt bi'z-zāt şufūf-ı askerī yoklayup ḫalel gördüğü (11) maḫallerini tertib ve ṭanzim ve düşmān ḳanḳi ḳola meyl iderse ol ḳola gerüden (12) imdād erişdürüp kuvvet vere

Sāmin zümre-i mücāhidini ḳitāle terḡib ile taḳvaya (13) virmek ve a' dā üzerine ḡalebe emārelerin iş'ār ve iş'e ve a' dāyı 'uyün (14) 'asākirde ḫaḳir ve şaḡir gösterecek şūret u ḫāletler irā'e ve ṭavāif-i (15) askeriyeden ḳaḫr ve tedmīr-i a' dāda hüner ve dilāverlik izḫār idenlere medār-ı ma' aş (16) olacaḳ ḳurā ve arāzi ve 'aṭāların va'd eylemek gerekdür

Tāsi Cenāb-ı Ḥudā-yı (17) bī-çün zümre-i mücāhidine vereceği şevāb ve dār-ı āḫiretde ānlar için ta' dād (18) olunan na' imi ve şühedānuñ kendüleri ḫaḳḳında olan fezāil-i uḫreviyeden (19) başḳa medār-ı ma' aş-ı dünyevileri daḫı ba' de's-şehādet evlādlarına verileceği

⁵⁴⁰ Birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. (Enfal,46)

[134a] (1) kelimât-ı terğîb-âmez i‘lân eylemek gerekdür ‘âşir zümre-i ‘askerîyyeden (2) umûr-ı harbiyyeye vâkıf ve haberdâr olan şâhib-i re‘yler ile ve i‘vân ve ricâl-i (3) devletiñ dağı ihtiyârlarıyla müşâvere ve işkâl vâkı‘ olan umûrda ânlarla (4) ihâle ve teslîm buyurıla ki hatta haţâ ve zeleden selâmet hâşıl ola ve li hazâ (5) şâhib-i sa‘adet efendimiz bu huşûşda el-harbü hud‘a buyurmuşdur

(6) Ve bu âyet-i kerîmenuñ dağı sebep-i nüzülü aşıl muhârebe haqqında nâzil olmuşdur kâlellâhu Te‘âlâ fikelâmihi’l-kağim ⁵⁴² واحد عشر غزايه ⁵⁴¹ - وشأورهم في الأمر (7) tertîb (8) olunan ‘asâkir-i Cenâb-ı Zât-ı Muţlakıñ vâcib kıldığı huquku bî-tamâmiha edâ ve hudûd-ı şer‘iyyeye mürâ‘atda gâyet ihtimâm oluna ve bir de tîafe-i ‘askerîyyeden (10) bir ferdi ticâret veyâhüd zirâ‘at eylemeğe qomayup zecr ve men‘ eyleyeler zirâ ticâret ve zirâ‘at-ı ‘askerî maqûlesinüñ muşâberet a‘dâda ve şıdğ ile cihâd ve (12) gazâda ıkdâmlarına mâni‘ olur

Ve ‘asâkir likâ-i a‘dâya teveccüh eylediklerinde (13) Cenâb-ı Haqqı ve haqq-ı pâdişâhiyi iltizâm eylemeleri elzemdür ve lâzım Haqq Bâri (14) Te‘âlâ dört şeydür a‘dâ ile vaqt-i iltikâda şabr u şebât eyleyüp (15) kendülerinüñ iki mişl miqdârı ve noqsân-ı müşrikînden yüz çevürmeyüp (16) izhâr-ı şecâ‘at eyleyeler Cenâb-ı Haqq ⁵⁴³ يَغْلِبُوا مَا تَنْتَنُ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا buyurmuşdur

Ya‘nî Cenâb-ı Haqq buyurdu ki habîbim sen gazâda muvaḥḥidini müşrikîñ ile muhârebeye terğîb eyle eğer sizden yirmi nefer mü‘minîn şabr u şebât iderse iki yüz müşrike gâlib olurlar eğer [134b] (1) sizden yüz nefer şabr iderler ise biñ nefer müşrikîne galebe iderler (2) vallahu a‘lem bu taqdürce bir nefer mü‘min-i şabır on müşrike gâlib olmağ iktizâ (3) idüp bu âyet-i kerîmeden soñra Cenâb-ı Feyyâz-ı Muţlak zümre-i muvaḥḥidînden (4) bir neferiñ on nefer müşrik ile muqâtele meşakḳatini taḥfif için her bir ehl-i (5) İslâmıñ iki nefer-i müşrik muqâtele eylesin vâcib kıılup

⁵⁴⁴ الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ buyurdu

⁵⁴¹ Bir işte daima istişare edin.(Ali İmran/159)

⁵⁴² On bir savaşı vardır.

⁵⁴³ Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelir.(Enfal/66)

⁵⁴⁴ Şimdi Allah sizlere kolaylaştırdı. (Şûrâ/66)

Ya' nī ſimdiye dek bir nefer-i ehl-i İslāmdan on nefer-i (7) müſrik ile muķātele eylemesi vācib idi lakin Cenāb-ı Hūdā-yı Mute'āl siziñ (8) za'af-ı bedenüñizi bilüp bu ānda muķātele meſakķatiñizi taħfif itmekte fimā (9) ba' de eđer sizden yüz nefer mü'min muķātele-i a' dāda ſabr ü ſebāt eylerse (10) iki yüz nefer müſrike gālib olur

Ve eđer sizden biñ nefer mü'min'ın ſābır ise Cenāb-ı Hāķķıñ izn ü 'ināyetiyle iki biñ nefer müſrikine gālebe eyler demekdür vallahu a'lem mervīdür ki Hunsā Binti 'Ömer Bin ſedidü'l- Selemiyye nām hātun (13) Küfe havālisinde vāķı' Kadesiyye nām mevzu' da vuķū' bulan maħall-i muħārebede (14) dört nefer evlādıyla ma'ā hāzır ve mevcūd bulunmağla bir aħſām oğullarına bu (15) ſüretde naſihate baſlayup ey oğullarım siz kendi tav' u ihtiyārıñız ile (16) İslāmı kabül ve muħtār olarak muħaceret eylediniz Cenāb-ı Hāķķa ķasem iderim ki (17) anañız ve babañız bir olup ne ben babañıza ve ne babañız baña hıyānet eylemeyüp neseb (18) ve ħasebiñiz ſaħih ve sālimdür müſrik'in ile muħārebe iden ğuzzāt-ı muvaħhidife Cenāb-ı (19) Bārī ne ķadar ecr ü ſevāb kerem buyuracağı muħakķaken cümleñiziñ ma' lümıdır

[135a] (1) ve dār-ı beķā bu dār-ı fenādan ħayurludur ve Cenāb-ı Bārī buyurur ki fi sebīllāh (2) müſrik'in ile muħārebede ķatlı olanları siz emvātdan zann itmeñüz añlar ħayy olup (3) Cenāb-ı Rabb'ül-' İzzet 'indinde ni'am-ı celīle ile merzūķdirler bu taķdirce ħarb (4) ķurulup bāzār-ı ceng-i kerem ve lehib-i nizāl resīde-i ſaħ-ı felek ķārım oldıķda (5) siz bilā tereddüd ma'reķegāha iķtiħām ve rüesā-yı müſrik'in ile muſādele ve mücādeleye (6) dīlirāne iderseñiz dār-ı 'uķbāda ğanāyim ve kerāmete zafer-yāb olursuz diyerek (7) muķāteleye terğib eyledikde evlādlarınıñ daħı 'urūķ secā'atleri cenebān olup (8) vālide-i muħteremelerinüñ yanuñda kıyām ve 'ale'ſ- ſabāħ cümlesi ma'reķegāha ſitāb ve (9) teķābül ſıffin 'indinde evvelā birisi leſker-i müſrikine iķtiħām işbu ebyātı inſād idüp ķırā'at eyledi

يا اخوتي انّ العجوز الناصحة *
قد نصحتنا اذ رعتنا البارحة *

مقاتلة ذات بيان واضحة *
فبادروا الحرب الفروس الكالحة *

فأنتم بين حياة سالحة *

(14) Maẓmūn-ı ebyāt ey benüm birāderlerim taḥḳīḳan bize nuşh iden vālidemiz dün gice (15) başt eylediği belīg ve vāzih kelāmı ḥulūşa maḳrūn idi siz de mütenaşşih (16) olup ḥarb-i şedīde müsāre‘at iderseñiz ḥayāt-ı şāliḥa ile baḳı veyāḥūd (17) ğanīmet-i rāyiḥa-yı mevrūş olan mevt ile şehīd olup bu iki sa‘ādetden (18) birini iḥrāz idersiz demekdür bu ebyāt-ı ḳır’at idüp muḥārebe iderek nā’il-i (19) sa‘ādet-i şehādet oldı raḥmetullahi ‘aleyh ba‘dehū ikinci daḥı bu ebyātı ḳırā’at idüp

قد امرتنا ابا السداد والرشد *

نصيحة منها وبرا بالولد *

فباكروا الحرب حماة في العدد *

أما الفوز بادر على الكبد *

اوميتة تو رثكم غنم الابد *

في جنة الفردوس والعيش الرغد ⁵⁴⁶

(4) Ya‘nī vālidemiz bize nuşh iḥsān itmek üzere rüşd ve sedād emr eyledi (5) siz daḥı şeci‘ ve bahādirlerden neticeler ile ḳitāl şitāb ediñiz ya size teskīn-i (6) ḥarāret edecek fevz yāḥūd cennet-i a‘lāda ğanimet-i ebediyye irāş idecek şehādet sa‘ādetlerinden birini taḥşīl idersiz dimekdür bu daḥı ḍarb-ı seyf cihād iderek ‘āḳıbet taḥşīl-i sermāye-i şehādet eyledi ba‘dehū şāliş (9) daḥı bu ebyātı inşād eyleyüp

نصحا وبرا صدقا ولطفا *

فبادروا الحرب العيون زحفا *

حتى تلاقوا آل كسرى لفا *

⁵⁴⁵ Ey kardeşlerim! Bu yaşlının nasihatleridir:
Yarın için nasihatları dinler ve uyarsak

Apaçık olan savaşın beyanı
Acele etmeyin savaşmak için yiğitlik ruhuyla

Sizler güzel hayatın arasındasınız
Ölümler ganimetleri varislerine gider.

⁵⁴⁶ Ey şuur sahibi bize emrettin
Onlardan nasihat ve çocuklara iyilik

Savaştan önce kızgınlaştırdın sayısızca
Kalbimize yerleştirdin kalkışmamız için

Ölünce varis olursunuz ebedî
Güzel hayat ve Firdevs cennetine.

وتكسفوهم عن حماكم كشفا*

افا نرى التقصير عنهم ضعفا
والقتل فيهم نجدة وعرفا⁵⁴⁷

(13) Ya' nī vālidemiz bize naşihat ve ihsān-ı şādık ve lütf eyledi siz daḥı (14) mükerreren kıyām iden ḥarbe sevinerek şitāb ediñiz ki ḥatta āl-i kistrāya müctemi' an (15) mülākī olup tesellütlerini geregi gibi def' eyleyesinüz zīrā ben anlardan (16) za' if bilürim ve anlar ile muḥārebeye katıl olunmağı şecā' at ve metānetden 'add (17) iderim dimekdür bu daḥı kemmiyet-i dilāverī ederek şehādete (18) resīde oldu ba' dehu rābi' daḥı bu ebyātı inşād eyleyüp

لسنا الخنساء والا للاكرم *
اعنى عروا اذا السماع الاقدم *

ان لم رد في الحرب جيش الاعجم *
عاجل او مغنم او فاة في سبيل الاكرم⁵⁴⁸

[136 a] (2) Ya' nī ya fevz-i 'acil yāḥūd ḡanāyim yāḥūd fī sebilillah vefāt-ı sa' ādetlerinden (3) birini taḥşil için cevş-i a' cāmı ekeriz red edemeziñ semāḥat ve kerem (4) ile muttaşif olan 'Ömerüñ ve Ḥansānuñ evlādından degiliz dimekdür (5) cām-ı şehādeti nüş idüp rūḥ-ı pür-fütūḥı a' lā-yı 'illiyine 'urūc (6) eyledi vaḡtā ki vālidelerinüñ mesmū' ası olduḡu ānda Cenāb-ı Bāriye şükr eyleyüp(7) baña bu dört nefer evlādımıñ şehādetleri şerefini gösteren Cenāb-ı feyyāz-ı(8) muḡlaḡdan ricā iderim ki rüz-i cezāda daḥı ānlar ile beni cem' eyleye diyüp (9) ḡatm-i kelām eyledi Ba' dezā ser-' askere lāzımdur ki ḡāife-i müşrikīn ile (10) ḡāife-i bāḡiye miyānuñı fark

⁵⁴⁷ Lütüfla, sadakatle ve iyilikle nasihat
Yerde sürünerek acele gider savaşa

Kisra ehliyle karşılaşana kadar
Himayenizden karanlıktan kurtulurlar

Görmüyor musunuz onları daralttık zayıflattık
İmdat sesleri onlardan savaşta yankılanıyor.

⁵⁴⁸ Biz Hansa veya Ekrem değiliz
Yani ben urvayım işittim eskileri

Eğer acemlerin askerleri savaşta geri dönmezlerse
Acele edin savaşın yâ da ölün Ekrem yolunda

eyleye ya' nî zümre-i müşrikîn ile olan kıtâlde hîle şüretinde hücum câiz degildir ammâ zümre-i müşrikinde câizdür

şāni bāgiyenūñ (13) kıtāl ile ancak haqqa rücu'ları kaşd olunup katlleri maqşud-ı bi'z-zāt degildir

(14) şāliş muqātele iderler ise muqātele olunur rev gerdān oldukları hâlde (15) kıtāl terk olunur rābi' mecrūhları katl olunmaz hāmīsrāları katl olunmaz

(16) Sādis aḥvālleri iğtinām ve zürriyetleri seyis olunmaz

Sābi' bağīnuñ (17) kıtālında müşrik-i mu'āhededen isti'āne olunmaz

Şāmin ḥāneleri ihrāk (18) ve eşcārları kaṭ olunmaz ammâ zarūret mess itdiği hâlde ihrāk (19) ve hücumda müsā'ade-i şer'iyeye vardür müşrikinden maqtūl olunanlarıñ

[136b] (1) mālları iğtinām olunur ve katl olunmayanlarıñ mālları mevķūfen ḥıfz olunur (2) eğer İslāmı kabūl iderler ise yine kendülerine red olunur işte tanzīm olunan (3) kānūn ḥitām bulduqda ol vezīr-i āşif şıfat zeyl-i kānūna işbu istid'āy (4) tezbīrle taqđime becā gördi

Şüret-i İstid'ā

(5) Ma' ruzı 'abd-i dā' i-i dīrineleridür ki bu 'abd-i ḳalilü'l-bezā' bā emr-i irāde-i (6) Ḥāzret-i cihāndār ile işbu tertīb ü tanzīm gerde-i ḳarā'atları resīd-i ḥitām birle merfū' -ı sūdde-i (7) seniyye-i Ḥāzret-i tācidāri bende ḳılındı eğer bu ḥidmet-i 'ācizānem şayān-ı i'tibār-ı cihāndār-ı dil-nüvāz ve manzūr-ı (8) enzār-ı şehriyār-ı ser-efrāz buyurulur ise haq ḳākerānemde (9) daḥı ni' met-i 'uzmā ve mediyyü'd-dehr sermāye-i faḥr-i bī-intihā olacaḳ ke'ş-şems fi vasaṭü's- semā (10) zāhir ve rüşenādur

Hemen cenāb-ı melikü'l-mülkü lā yezāl veliyü'n-ni' am 'ālim-i bā' iş-i āsayiş-i ümem pādīşāh-dārā şehensāh İskender Ḥaşem Efendimiziñ ṭubā-yı (12) şevket ve iclāl-i Ḥüsrevānelerin gülşen-i sarāy-ı 'ālemde ilā āḥirü'z-zamān memdūdü'z-zūlāl (13) ve 'amme-i bendegān şādıḳu'l-cihānlarıñ sāye-i 'ināyet vāye-i şāhānelerinde (14) ḳarīn-i āsayiş istintāl eyleye āmin bī-hürmeti seyvide'l- mürselīn vaḳtā ki (15) iş

bu k̄anūn hikmet-i resīde-i dest-i H̄azret-i tācidāri olmağla mazmūn-ı (16) hikmet meşhūr-ı manzūr enzār-ı H̄azret-i şehriyāri oldıkdā ke'n-nezd-i (17) şahānede m̄anend-i define-i 'uzmā ve bir gevher-i kemyāb olmagla vezīr-i āşaf- (18) şifāt şadāret- şandaliyyesine iḳ'ād idāre-i istiḳlāliyyet virüp (19) mühr-i Süleymānı kıble-i şahāndan ol vezīr-i āşif şī'āra ba' de't-teslīm bār-ı emānete

[137a] (1) taḥmīl olundu vezīr-āşaf daḥı ⁵⁴⁹ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا āyet-i kerimesin kırā'at (2) idüp bār-ı emānete hamūl oldı ve bu yüzden āsiyāb-ı zemīnde ma' delet (3) çarḥm tebridüp tedbīr-i menzīl ve siyāset-i medeniyyet ḥaḥasın (4) ögüdüp merḥamet daḳīḳini kılup aḡniyā ve fuḳarāya nefḥ eyledi ānlar daḥı

⁵⁵⁰ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ āyet-i kerimesi sancağı taḥtına cem' olup bi'l-cümle zıllullāh-ı (6) cihāndāride sāye-mend oldılar pey-der-pey düvel-i seb' aya daḥı elçiler (7) gönderüp ānlar daḥı gerden-i inḳiyādların riḳbe-i H̄azret-i mülūkāneye rabṭ ve (8) ta' līḳ itdiler

Ol te'lifāta bādī olan pādīşāh mühr-i ma' dalet (9) şī'ārīñ vezīr-āşaf şifātūñ ef'āl ve aḥvālī ve ḥarekātı ve sekenātı Belḥ pādīşāhı (10) Maḥmūd Ġaznevīnūñ vezīr-i müdebbiri m̄anend Ayāsdur ne āña ki vezīr-i seffāḥ olan (11) İbn 'Aḳlemi söyle ki şahı müşārun ileyh vaḳten meni'l-evḳāt şaydgāhında (12)ḳurnāsından devr olup bir ḥayme-i türkmāna misāfir oldıkdā sen temyīze (13) ırmış Ayās-nām daḥı ḥayme-i mezkūrda bulunmağla ferāsetle şah oldıḡunu (14) ba' de'l-iz' ān sarāy-ı hümāyundan maḥrec ḳurnā gibi ādāb-ı mülūke ri' āyet ve ve ḥidmet-i (15) pādīşāhiye kemā yenbağı diḳḳat ve irāde-i şāha terabbuş iken ol eṣnāda pādīşāhi müşārun ileyh Ayāsdan hātū'l-mā didikde

Ayās daḥı efendim yaḳın maḥallde (17) m̄anende-i āb-ı zülāl bir çeşme-i ḥayāt vardır ki nūş idenlere ḥayāt-ı ebedī (18) ve cāvidān-ı sermedidür pederim ol menba' -ı āba gitmişdür şimdi gelür diyü bir sā' at (19) ḳadar pādīşāhı şürb-i mādan men' idüp ba' deḥū ḥuzūr-ı şahda olan

⁵⁴⁹ Kesinlikle o zalim ve cahildir (Ahzab/72)

⁵⁵⁰ Sizlerden emir olanlar. (Nisa/59)

[137b] (1) kûzeden kâseyi memlü idüp pâdişâha sunduğda ol dağı nüş (2) idüp eyitdi ey Ayās niçün hılâf-ı sūhana mütecâsir oldıñ hâlbuki (3) ol şu müheyyâ idi hılâf-ı irtikâba sebep nedür

Ayās eyitdi efendim mesâfe-i (4) ba'ideden teşrîf buyurmañız ile vech-i şerifiñizde aħmer arupdan leţâfetiñizde (5) olan 'ırķ-ı manzûr-ı 'âcizi oldığda teskîn-i ħarâret ve temkîn-i raħat içün (6) ol âbiñ nüşundan 'avķ-ı te'ħîr eyledim ki vücûd-ı hümâyûn-ı 'âlem-şümûllarına bir (7) zarar işâbet itmeye işbu taķrîr-i meşrûħ tab'-ı şâhâniye muâfık gelmeğın (8) Ayās-ı mûmâ ileyh pederinden alup başda külâ arķada keçe ayağda çarıķ (9) olaraq getürüp ba'de't- tertibihi kendülerine ser ķurnâ eyledikde sâ'ir ķurnâ Ayâsa (10) ħasede mütecâsir oldıķlarında yevmen mine'l-eyyâm fırsatı ğanimet bilüp ħuzûr-ı pâdişâhîde (11) Ayās ħaķķında şöyle ifâde-i merâm itdiler ki işbu nâ-merd gedâ iken şâh olmaķlık (12) murâd ider

Ĥatta ol ķadar ħazîne cem' eyledi ki Ķârûnı sebķat itdi eğer bu ħuşuşda (13) müsâ'ade-i Ĥazret-i tâcidâri buyurulursa mûmâ ileyhiñ ķapalu oņasını fetħ idelüm (14) terâküm itmiş olan zi kıymet eşyâyı ħuzûr-ı şehriyâriye 'arz idelüm (15) didiklerinde bu ħuşuşda ızın-i hümâyûn şâdir oldı ki her ne ki Ayās cem' (16) itmişdür kâffesi sizleriñdür âñlar dağı bâblarıñ miftaħların kesr idüp (17) içeriye duğûl eylediklerinde eşyâ-yı nefise değıl ħasise dağı yokdur ancaķ (18) derûn-ı hücrede köhne bir külâħ bir çaruķ bir kepenek bunlar me'yûs (19) oldıķlarında Ayās dağı ħaķıķat ħâlden ħaberdâr oldığda ħuzûr-ı şâhâniye

[138a] (1) ba'de'l-iħzâr irâde ta'alluķ itdi ki ey Ayās bunları cellâda teslim idüp (2) bu maķûle müfterileriñ ser-i nâ-pâķları beden-i ħabîşlerinden cüdâ olsun (3) ol ħamidü'l-ħışâl Ayās dağı teskîn-i ğazab-ı şâhâne içün sem'an ve tã'an diyüp (4) ħuzûr-ı şehriyârîden ħurûc eyledikde her birilerinüñ sebeblerini ab'de't-taħliye (5) size olan zarar baña işâbet etsün her çe bād bād diyü ħuzûr-ı şâhâ geldikde pâdişâh eyitdi ol oţadaki çaruķ ve külâħdan murâd ne idi

(7) Ayās eyitdi efendimiz bu bendelerini ħaymeden getürdükleri vaķit libâsım bu(8) idi tã ol vaķitden bu aña ķadar ol libâs ol meftûħ hücreye vaz' idüp (9) beni ħalk iden Ĥallaķ-ı 'âlem ħazretlerine şalât murâd itdükde ol gice üzerinde (10) başda

külâh ayakda çaruk olarak namâz edâ idüp du‘āya meşgûl (11) olduğumda ey nefis dünyāya mağrûr olup herkesi taḥkîr itme işte çaruk (12) hemde külâh yaḳîn vaḳitde

⁵⁵¹كلّ شيء يرجع الى اصله⁵⁵¹ feḥvāsınca bu şūrete (13) girerseñ diyü nefsimi zabt idüp ol vechle Cenāb-ı Ḥaḳḳa teşekkür (14) idüp iḥsân buyurduḡuñuz ma‘āşı daḡı fuḳarāya bezl ider idim bu sırra (15) hiç kimesnenuñ āḡāhı olmadıḡından rufeḳâlarım oḡayı mezkûrda eşyâ-yı (16) nefise vardur diyü şüphe idüp efendimiz ğamz itmişler

Bu taḳşîrât (17) ānlarda olmayup belki bu ḳuluñuzda oldu ki āñları sū-yı zanna bıraḳmış oldım (18) bināberîn efendimiziñ ‘avf-ı şāhānelerine mağrûren ānlarıñ sebillerini taḥliye idüp (19) tarziye eyledim diyü ḥatm-ı kelām eyledikte mûmā-ileyhim daḡı cümleten Ayāsa ḳul [138b] (1) olup ḥaḫâlarını muḳarr olduklarında bu cihetden Ayāsıñ rif‘ati nezd-i (2) şāhānede ḳât ender ḳât oldu

İşte Ayās kendi miḳdârını (3) bilüp ḥaddini tecāvüz eylemeyüp aḳrānuña tefevvuḳ da‘vāsı itmediḡinden (4) beyne’n-nās maḳbûl ve mergûb oldu kemâ ḳāle ‘⁵⁵²رحم الله امرأ عرف حده ولم يتجاوز طوره ومن خصائصه⁵⁵² ‘Ali raḡiyallahu ‘anh

Bir gün Ayās ḥuzûr-ı (6) pâdişāhîde sekiz sâ‘at miḳdârı ḳāim olup ayakların taḥrîk itmedi (7) sâ‘at on raddelerine geldikte parmaḳlarını taḥrîk idüp ḥuzûr-ı (8) pâdişāhîden ḥurûc itdükde melik-i müşârun ileyh gördü ki bir ‘aḳreb Ayāsıñ (9) parmaḡını tepüp helâk olmuş bu cihetden pâdişāh-ı ‘âlem-penâh Ayāsıñ (10) bu ḫavr-ı edebine engüşt-i deḫāñ eyledi gör imdi Ayāsa ki bu edebi ne edebdür (11) ve bu ta‘zîm ne ta‘zîmdür

Nükte pâdişāhdan murād ḥallâḳ-ı ‘âlemdür (12) Ayāsdan murād ehlullâh-ı ‘azâmdur āñlar ki şalâta şüru‘ itdüklerinde (13) Allāhu ekber diyüp nefislerini zebḫ idüp mâsivayı terk iderler ḫatta ol (14) ḫâlde vücûdlarını ḳaḫ‘ etseler aşlâ duymazlar nitekim esedullāhu’l-ġālib (15) ‘Alî Bin Ebî Ṭālib kerremullāhu vechehu ḫazretlerine ğazâlardan bir ğazâda vücûd-ı (16) sa‘âdetlerine gürz işâbet idüp vec‘i müşetted

⁵⁵¹ Her şey aslına döner. (Ali el-Kâri Mişkatü'l-Mesabih /2936)

⁵⁵² Kişiyeye Allah rahmet eylesin. Haddini bilen başkasının haddini aşmayan onun özelliğindedir. (Sa‘alabî Kitabu'l-İcâz fi'l-İcâz s.36)

oldıkda eṭṭibaya müraca‘at (17) olunduğda añlar dağı cevābında bu nīzeler üstühāñdan iḥrāc olunur

Be-şarṭ-ı (18) ān ki bir devā verildikde ‘aḳıl zāil olup ba‘dehū mu‘āliceye mübāşeret (19) oluna didiklerinde ol ḥāzret buyurdu aña ḥācet yoğdur imdi ben şalāta [139a] (1)şürū‘ ittigim demde iḥrāc olunsun diyü emr buyurduklarında ṭabīb-i (2) mūmā ileyh dağı cism-i sa‘ādetlerin teşriḥ idüp derūn-ı üstühāñdan(3) nīze iḥrāc olunduğda ol Ḥāzret-i şalātdan fāriğ olunduğda buyurdular ki (4) vallāhü’l-‘āzīm vücūdumda ber-vec‘ ve elem ve ekdār müşāhede itmedim

Zirā (5) ḥuzūr-ı Bārīde beşeriyet benden zāil olup fenāfillāh beḳābillāh ile ḳāim (6) idim buyurdular işbu mertebe-i ruḥāniyyete vāşıl olmuş iken rabbim Te‘ālā ve (7) Teḳaddes ḥāzretlerine vech-i lāyıkıyla ‘ibādet itmedim diyü mā ‘abednāke (8) ḥāḳḳa ‘ibādetike demdemesiyle güyān oldı vemen terbīruhu Ayās rütbe-i (9) vüzārat ḥāyiz oldıkda esrār-ı devlete vāḳıf ve meşreb-i sultānī (10) tahşil idüp ḡaḏab-ı melikden fevḳe’l-ḡāye ihtiraz üzere olur idi

(11) Ḥatta pādişāh bir kimseye ḡaḏab itdükde ol kimseyi arslan (12) ḥāneye ṭarḥ idüp esedler ānı pāre pāre iderler idi bu ḥuşuşda (13) bir tedbīr-i ḥasene lāzımdur diyü yevmiyye on koyun esedlere tahşiş idüp (14) kendi yediyle arslanlara taḳşim bu yüzden esedler ile muvāneset ḥāşıl (15) ḳılınmışdı vaḳten meni’l-evḳāt melike ḥiddet ṭāri olup ‘inde fevarānū’l-ḡaḏab(16) Ayāsı arslan ḥāñeye ṭarḥ olunmasına irāde ta‘alluḳ itdükde (17) ḳurb-ı sultān āteş-i sūzān būd feḥvāsınca ba‘de’t-ṭarḥ arslanlar (18) üzerine hücum itdüklerinde ḥiss itdiler ki kendülerinuñ veliyü’n-ni‘metleri (19) Ayāsdur ol demde Ayāsa tabaşbuşlar idüp tāb-ı şabāḥ ri‘āyet itmede

[139b] (1) oldılar ba‘de’ş-şubḥ şāhıñ ḡaḏabı teskīn olup nedāmet geldikde (2) emr buyurdular ki görüñ ol bī-ḳārenüñ ḥāli neye müncer oldı pāsbanlar (3) ḥaber virdiler ki Ayās arslanlar arasında ber-ḥayāt olup zevḳ u şafādatur (4) der-‘aḳab ḥuzūra gelmesine emr olunduğda

Melik eyitdi ey Ayās (5) bu ḥāl ne ḥāldür ki sibā‘-ı cāyi‘ānlarıñ size aşlā zararları ṭoḳunmadı (6) yoğsa bir siḥir mi itdiñ Ayās eyitdi estaḡfirulāh veyāḥūd bir efsūn mı (7) oḳudıñ Ayās eyitdi ḥaşā ya ne ile kendiñi selāmetde bulduñ Ayās (8)

eyitdi yirmi seneyi mütecāviz bunlar benüm yedimden lahm-ı ğanem ekl itdüklerinden bu (9) bendelerini veliyü'n-ni' met ittiḥaz itdükleri cihetle bir gice baña ri'āyet idüp (10) rüy-ı müsā'ade gösterüp efendilik ḥaḳḳını icrā itdiler

Şāh eyitdi çünki (11) bir taḳım *ḥar-ı lā yefthemler* ḥidmet ḳadrini bilüp saña ri'āyet itmişler ya ben ki (12) bir pādişāh olduğum ḥālde ḥaḳḳıñda taḳşir itmiş olduğum *eḫḫārun mine's-şemsdür* (13) bu ḥuşūşda bizi ma'zūr tutuñ diyü 'özr dileyüp düstür-ı mükerrem (14) muşir-i mufahḫam berātını yed-i Ayāsa tefvīz buyurdular

Telḫ kām olsa da şirin kelāmıñ ey şāhā

Sen heman eyle tekellüm rāzıyım düşünāme ben

Ve minhü bir gice Ayās ḳula çıḳup geşt-i güzār ider iken yolu bir ḥāneye teşādūf (17) idüp gördi ki dört kimesne derün-ı ḥānede sākinler āñlar su'āl (18) eyitdiler ki siz kimlerdensiz Ayās eyitdi ben bir merd-i ğarībim eğerçi bu bendeyi (19) ḥidmete ḳabūl iderseñiz me'al-iftiḫār 'ubūdīyyetde ḳuşur itmem āñlar eyitdiler ki

[140a] (1) Bizler sārık gürūhundanız bu gice ḳaşdıımız ḥazīne-yi celiledür hünersiz (2) kimseyi ḳabūl itmeyiz içlerinden birisi eyitdi benüm hünerim gūşumdaki her ne (3) istimā' idersem idrāḳ iderim dediler bu hüner ednā bir hünerdür ki bunuñ ḳıymeti (4) bir altundan iki altuna ḳadardur diğeri dedi benüm hünerim bāzūmdadur (5) metin olan divārları delüp kemend atarım dediler bu hüner evsaḫdur (6) biri daḫı eyitdi benüm enfümeddür ḳanḳı türābı şemm idersem kimiñ olduğunu āñlarım (7) bu ki daḫı lā ne'am demeyüp sūkūt itdiler diğeri eyitdi benüm hünerim gözümeddür (8) leyle-i muzlīmde bir kimseyi görürsem gündüz daḫı ānı ba'ine teşāḫḫuş iderim dediler bu hüner daḫı pek fenā değıldür

Ayās eyitdi benüm hünerim daḫı engüşt-i şehādetimeddür (10) ya'nī ḥin-i iḳtizāda mücrimler selāsla rabḫ olunup cellād önüne geldikleri (11) vaḳit şehādet parmağımla işāret itdiğimde anları cellādlarından sebillerini (12) ḫalāş iderim ve āñlar eyitdiler ki bu hüner cümleden a'lādur zirā bu gidiş ile (13) bir gün cellād yedine düşeceğımize aşlā şüphemiz yokdur bize çāre ancaḳ (14) sen olursuñ

cümlemiz seni mürşid-i kâmil bilüp inkıyād itdük diyüp (15) ‘āzm-ı hazine-i celîle oldılar eşnâ-yı rāhda giderken bir kelb şadāsı istima‘ (16) itdüklerinde kulağında hāşşaşı olan zāt eyitdi bu kelb dir vezîr-i (17) pâdişâhî siziñle berâberdür tama‘larında bu kelâmı ıŷgâ itmediler kemend ez-kemend (18) ātup bir maħalle geldiler hazine bu mudur diyü türâbı koķuladıķda eyitdi bu bir (19) t̄ul hatun hānesidur diyü ‘āķıbet hazineye vāşıl olup murād

[140b] (1) itdükleri ķadar mücevherāt alup hāne-i mezbūreye gelüp sâkin oldıķlarında (2) Ayās bi’t-taķrîb aralarından çıkup maķāmına geldikde ba‘de’s-şubħ merķūmunı (3) eşyâ-yı nefîse ile me‘ân huzūr-ı Ayāsa ihzâr olunduķlarında ba‘de’l-istinţāk (4) ve’l-iķrâr ‘alâ mûcib-i iķrâruhum li-ecli’l-ķatl meydân-ı siyâsetde cellād yedîne (5) teslim olundular ol demde çeşminde hāşşa olan zāt gördükçe gice kendiler (6) ile berâber olan zāt vezîr-i pâdişâhidür refiķlerine selâmet şalāsını güyân (7) olup eyitdi ey ķavm işte ķatlimize emr iden âmir gice bizim ile olan refiķdür (8) el-kerim izâ va‘d-i vefâ mefhûm-ı münîfi nâşiyesinde muraķķamdur elbetde sebîlimiz (9) taħliye olunur didikde ol kerim vezîr-i âşaf şî‘âr bir işâretle bunları (10) yed-i cellâddan ħalâş idüp ba‘de’l-istiġfâr gicede refiķ eylediġi gibi (11) nehâren daħı mezbûrunı kendüsüne rüfeķâ-i şâdıkdan ma‘dûd ķıldı

(12) nükte Ayāsdan murād cenâb-ı zāt-ı ķahķhâr-ı muţlaķdur düzdândan murād ‘āşî (13) ve mücrim olan ķullardur zîrâ bende-i ‘āşîler dünyâda مَعَكُمْ أَيَّمَا كُنْتُمْ⁵⁵³ sırrından ġâfil ve ħudûd-ı şerî‘atden câhil olup eşyâ-yı ħasîseye tama‘larıyla (15) kelâm-ı ħaķķı ‘ademi aşġa ħudûd-ı ilâhîyyeye kemend atup tecävüz itmişlerdür

اتقوا فراسة المؤمنین فإنه ينظر بنور الله⁵⁵⁴ sırrını ġayrı koķmuş t̄ul (17) ķoca ķarınuñ hānesini teşmim lezzeti hazine-i beyt’ül-mâldan sirķat ile mesrūr (18) ‘āķıbet encâm-ı giribânların penci-yi şerî‘atden ħalâş itmeyenlerdür diġeri (19) daħı

اتقوا فراسة المؤمنین فإنه ينظر بنور الله⁵⁵⁵

sırrından râcil dîde-i zâhir

⁵⁵³ Nerde olursan sizinleyim .(Hadid/4)

⁵⁵⁴ Rahmanın kokusunu Yemen taraflarından alıyorum. (Ali el-Kâri Mişkatü’l-Mesabih /6277)

⁵⁵⁵ Müminin ferasetinden korkun kesinlikle o, Allah’ın nuruyla bakar. (Suyuti Durru’l-Mensur c5 s91)

[141a] (1) ile nazār idüp ancak leylen gördüğünü nehāren daḥi fark eylediğine k̄āni⁶ (2) olup ḥaḳḳı bāṭıldan fark ve temyīz itmeyenlerdür ol rüz-ı maḥşerde السَّرَائِرُ sırrı derkār olup herkesiñ aḥvāli meydān-ı ‘araşātda keşf (4) olunup zebānāniler pençesine düşdüklerinde vāveylā na⁶ rasıyla giryān (5) olduklarında Cenāb-ı Ḥaḳḳ ve feyyāz-ı muṭlaḳıñ raḥmet-i sābıka-i ezeliyyesi cūşa gelüp ‘avf olunmaları daḥi şefā⁶ at-i şāfi⁶ le istirḥām olunur işte (7) Ayās bu tedbīr-i menzil ve siyāset-i medeniyyet ile şāh-ı Ġaznevīyi idāre idüp (8) melik-i şāha ḥalel irāş itdirmeyüp maşlahatı devlet muḥavvir lāyıkında (9) cereyān eyledi

Vaḳtā ki şāh-ı müşārun ileyh dār-ı beḳāya riḥlet eyledikde Ayās daḥi (10) siyāset seferine ‘azm eyleyüp müddet-i vāfire geşt-i güzār idüp bir şehir-i (11) mu⁶ azzama geldikde her küşeden münādiler nidā iderler ki bu dem mātem demidür (12) bu sā⁶ at pādīşāhımız dār-ı beḳāya riḥlet itmişdür her kim ki pādīşāhlık (13) arzū ider şimdi divāna gelsün

Ayās daḥi münādinüñ gūş-ı hūşuna (14) maḥfiyyen tekellüm idüp ḡarīb ve misāfir muḳīm ve muḥācir gerçi ḥilāfete tālib (15) olursa ḥāyyız ḳabūl olur ya olmaz mı münādī ider ednā ve a⁶ lā her kim ki (16) tālib ve rāḡib ola ḥāyyız-ı ḳabūldeḍür divāna gelsün Ayās şitāb (17) idüp divāna geldikde salṭanat-ı seniyyeye bi’r-rızā tālib olduğunu (18) ‘arz eyledikde ehl-i divān daḥi derler ki işbu emānet-i celileyi her kim ki (19) ḳabūl eyleye bī-şarṭ āna iki üç seneden şoñra kendi rızāsıyla işbu

[141b] 1 şusuz ve mer‘āsız vuḥuş ve mevzisi keşīr-i ef‘isi kebīr cezīre-yi ḥālīyeye (2) gidüp nefsinı tehlikeye ilḳā itmeye meşrūtdur ve bu şurūṭ üzerine (3) cezīre-yi mezkūrede nice nice pādīşāhlar helāk olmuşdur ol ki vuḳū‘u’l (4) ḥāldür ḳabūl ve ‘adem-i ḳabūlı ‘uhdeñize müfevvezdür ḥuşuş-ı mezkūrda (5) cevāb buyurulmasına cümlemiz muntazırız Āyās daḥi cevābında şöyle başṭ-ı (6) kelām ve serd-i maḳāl idüp iş bu ḥuşuş nezd-i ‘ācizide ḥīz-i ḳabūldeḍür (7) beşarṭ-ı ān ki mesned-i ḥilāfete cülūsumdan cezīreye ‘azīmetim vaḳtine degin (8) her ne kim bizden fermān şudūr eyleye fermānber olmañızı müte‘ahhid bir ‘ahd-nāme (9) taḥrīr olunması elzemdür el-ḥāşıl tarafeyn ḳavl-i ḳarār ve ‘ahd-i mişāk ettiklerinde (10) Āyās serīr-i salṭanata cülūs itdiği günden i‘tibāren tedbīr-i menzil ve siyāset-i (11)

⁵⁵⁶ Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla! (Tanık /9)

medenîyyete mübâderet eyledi şöyle ki bir sene hitâmına degin cezîre-yi mezkûreyi (12) ta' mîr ve termîm itdürüp cesîm binâlar ve haneler bünyâd ve kendüsüne maḥşuş (13) tāk-ı kesrî ve eyvân-ı bülend ve kaşr-ı mu' allâlar hitâm-resîd oldu sene-yi (14) şâniyede çeşme-i âb-ı zülâl ve 'uyûn-ı âb-ı hayât ve nehr-i cârîler ve bâğ u bostân (15) ve şukûfeler gül-i gülistân ve raht-ı bî-pâyân ve ber-varaḥ şadâ-yı bülbülân ve nağme-yi (16) tûti-yi şekeristân ve sene-yi şâlişede ḥur u ḡilmân her ḥânedede miḥmân ve (17) izdivaç civâr bî-ḡilmân me'külât ve meşrûbât-ı bî pâyân sāye-i lütfuñda zevk (18) itsün

Cihân 'adliñle ma' mûr oldu işbu virân sene-yi şâlişe hitâmında (19) debdebe-yi dârâ ve salṭanat-ı İskender-ârâ ile bi'l-izz ve'l-iqbâl yeñi cihân sarâyına [142a] (1) duḡûl serîr-i ma' delete cülûs ile ber-ḳârar ve ber-devâm olup eski dünyâ (2) yeñi dünyâyâ naḳl u mezc olup ḳarışdı **nükte** şehirden murâd dünyâ-yı fânî (3) cezîreden murâd âḥiretdür ki

⁵⁵⁷الدنيا مزرعة الآخرة feḥvāsınca bir kimse dünyâda (4) diyânet u riyâsetinde müstaḳîm ve câdde-yi şeri' atdan ser-i müy inḥirâfa bâş (5) göstermez ise ol cezîre ki âḥiretdür me' mûr-ı abâdân idüp cennât-ı 'âliyâta (6) dâḥilinden olur

Ammâ ol kimse ki riyâsetden bî-behre ve diyânetden bî-ḥazza (7) oldu pâdişâh-ı sâlifûn gibi şehir-i evvelde fâsiḳûn maḥrumûn ve cezîre-yi (8) ḥâliyede hâlikûn olup ayâs gibi merzûḳu'l-bidâyet ve'l-nihâya olamayup (9) maḥrûmu'l-bidâyet ve'l-nihâyet olur *e'ûzu billâh mine'l-ḥâlihîm*⁵⁵⁸ Ḥâzret-i 'Â'îşe (10) raḳıyallâhu 'anhâ vâlidemiz şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḥâzretlerinden rivâyet (11) iderler ki Cenâb-ı feyyâz-ı muṭlaḳ 'ilm-i ezelîde bir pâdişâhıñ işlâḫına irâde-yi (12) 'aliyyesi ta'alluḳ itdükde ol pâdişâha bir vezîr-i ḥayır-ḥâḳ ve bir müşîr-i âşaf- (13) şıfat ḥalk idüp pâdişâhı müşârü'n ileyh ṭarîḳ-i müstaḳîmde delâlet itdirir

(14) İmdi her pâdişâh böyle bir vezîre muvaffaḳ olmaḳ kimyâ-yı sa'âdet ve kibrît-i (15) aḥmer ḳabîlinden olup bulunamaz bulunur ise de nâyâbdur öteden berü (16) üslûb-ı devlet ve 'âdât-ı ḳânûn ve meslek-i mülûkdendür ki her vezîre (17)

⁵⁵⁷ Dünya Ahiretin tarlasıdır.

⁵⁵⁸ Onların halinde Allah'a sığınırım.

İ'timād idüp 'inān-ı devleti ve zimām-ı milleti vezīriñ 'uhdesine tefvīz (18) buyurmayalar gerçi hīlāfına sülūk iderler ise 'ākıbet-kār-ı nedāmet (19) çekerler

Hatta devlet-i 'Abbāsīden Hārūn Reşīd 'inān-ı devleti [142b] (1) vezīri Bermekīye teslīm idüp bir dereceye vāşıl oldu ki Hārūn Reşīd (2) ismi zıkr olunmayup Bermekīler diyu şöhret şī'ār oldu cümleden biri (3) Reşīdiñ 'amuca Yaḥyā bir gice Bermekī ḥuzūrına gelüp istirḥām itdi ki (4) zāt-ı mükerremet-me'ābından üç şey ricā idecegim birinci budur ki on milyon (5) deynim vardur edā olunması ikinci maḥdūmum Rızāyı Mışra vālī edilmesi üçüncü (6) Reşīdiñ kerīmesini mūmā-ileyh Rızāya aḳd-i tezvīc edilmesine müsā'ade (7) buyurulması müsted'idür Bermekī daḫı ol meclīsde on milyon ğurūş teslīm (8) vilāyet-i Mışırın menşūrına Rızāyı tefvīz ve sulṭānı daḫı taraf-ı pādīşāhīden (9) bi'l-vekāle Rızāya tezvīc itdükde ḥāzırın bi'l-meclis olanlar işbu ḳāziyye-yi (10) nā-marziyyeye engüşt-dehān ve ḫayretle ser-kerdān oldılar imdi görelim (11) şubḫ-ı şādīḳ zuhūrında netice-yi kār neye mecz olur

Vaḳtā ki şafaḳ-ı kāmīl (12) zuhūr idüp şemsiñ daḫı ṭulū'ıyla 'ālem münevver olduḳda ol demde Bermekī (13) dāḫil-i bezm-i Hārūn olduḳda vüzerā ve 'alleme bu ḳāziyyeden ḫaberdār olup ḥuzūrda (14) bulunduklarından kelāmü'l-leylī yemhühü'n-nehār dirler iken Bermekī suḫan-aḡāz idüp (15) ḳāziyye-yi Yaḥyāyı bir veche meşrūh 'arz itdükde ol sulṭān-ı mükerremet-me'āb (16) cümlesi nezd-i şāhānemde ḫayz-ı ḳabuldedür diyu ba'del veliyye rızā-yı müşārün ileyh (17) vilāyet-i Mışıra 'āzam oldılar işte böyle iltifāt-ı şāhāneye maḡrūren (18) ḫazīne-yi beytü'l-mālī isrāf itmede oldı āḫir encām-ı ḡāzab-ı şehriyāriye (19) mazḫar olup ḳatline fermān olup vücūd-ı 'ālemden ḳalḳup Bermekī [143a] (1) Bermekī diyü ile yevminā hazā şöhret-şī'ār oldu ve nihāyetü'l-emr devlet-i 'Abbāsīye 'iş u 'işret ve 'ulemādan nefret sādāta ḫaḳaret ile ḫuzmā (3) şafā da' mā keder zemzemesiyle bā-nūñ olup tā sefāḫ zamānuña gelince (4) ol daḫı zimām-ı devleti ḫā'in-i dīn olan İbn 'Alḳameye tefvīz idüp (5) ol daḫı 'inān-ı devleti ve miftāḫ-i memleketi ḫīle vü ḫud'a ile Hülāguya teslīm (6) eylediği kitab-ı tevāriḫde mezkūrdur

Kezālik devlet-i Emevīyye daḫı nāmūs-ı (7) şerī'atı vaḳāya itmeyüp fuḳarāya zulm sādāt-ı kirāmı iz'āç ve 'ulemā taḫḳīr (8) ve zevḳ u şefā ile vaḳitlerin geçirmekde iken Müslīm-i Ḥorāsānī zuhūr idüp (9) salṭanat devlet-i 'Abbāsīyye

teslīm idüp nām u şānları ceride-i ‘ālemde (10) mezmū mā bākī ƙaldığı kitab-ı tevārihde meşūrdur **li-muħarririhi**

Zulm ile ma‘mūr olan a‘dl ile olur ħarāb

Perde-dār-ı ‘ankebut olup baygūşa vīrān (12) olur ba’zı vūzerā da vardur ki devlet-i ‘aliyyeden yüz bulduƣda zāt-ı (13) devleti keen-lem yekūn ħūkmünde ‘add idüp zamīrinde olan marīzini izhār (14) itmeye şūrū’ ider şöyle ki mūmā- ileyh ešrāf-ı ƣavmden ise cihān-gīrligi(15) ƣurar fūrūmāyeden olursa ħalkƣa kendini taƣiyye itmek iĉün (16) ‘inān-ı devleti şahīhi’n-neseb sādāt-ı kirāmdan birinūñ ‘uhdesine tefvīze (17) sa’y-ı belīg ile sa’y idüp ‘āleme teşvīş virür kemā vaƣı‘ fī zamānina tecellüb ve nefi fī-tā’if ba’de zā (19) mülūk-ı ‘izāma lāyık olan meslek Ĥazret-i ‘Ömerü’l-Fārūƣa sülūk idüp

(143b) (1) vezir ü ‘ulemāsı daħı zamān-ı Ĥazret-i ‘Ömerde bulunan vāliler gibi olmaƣ (2) vācibe-i zimmetdendür şöyle ki Ĥazret-i ‘Ömer mā ƣala’tu’ş-şems ve’l-kamer efendimiz (3) ħazretleri bir gice aħvāl-i fuƣarāyı teftiş iĉün devvar iken bir ħāneye (4) duħūlunda gördi bir ‘avrat ocaƣa bir tencere vaz’ idüp āteş yaƣmaƣa (5)sa’y ider mezbūrenün sıbyānları daħı feryāda başlar ol ħazret buyurdılar ki (6) yā emetullah bu sıbyānlara sebep-i bukā nedür ol biĉāre cevāb virdi ki aĉlıƣdan

(7) Ĥazret eyitdi derūn-ı tenceredeki nedür ol ħātūn eyitti şāfi şudur (8) ƣa’ām zanniyle lu’bla ħāba varsunlar ol ħazret nefsine ħiṭāb idüp (9) ey nefis sen ħalīfe olduğıñ ħālde hergün nefsine ħiṭāb idüp (10) şafāda olursañ böyle fuƣarā bu lu’bla ƣocuƣlarını aldadup ħāba (11) vardursun der-aƣab ħāne-i sa’ādetine gelüp bir ƣuval derūnuna bir parĉa (12) nān u laħm ve ħurma ƣoyup ƣuvālı yüklenüp ol ħāneye duħūl mübārek yed-i (13) sa’ādetleriyle tencere derūnuña vaz’ idüp ocaƣ üzerine ƣoyup ateş (14) yaƣup āteşiñ duħānı mübārek lihyeleri aralarından ħurūc u şu’ūd iderek (15) ba’de’t-ṭabḥ mübārek dest-i şerīfleriyle ol sıbyānları iṭ’ām itdirdükde (16) gülmeye başlayup rāħat itdirinceye ƣadar ol maħallde ārām buyurup ba’deħu (17) ƣıyām ve ‘azīmet buyurdılar

Ve yine rivāyet olunur ki Ĥumuş ƣādısı ‘Amīr (?) ħuzūr-ı Ĥazret-i ‘Ömere geldikde su’āl buyurdılar ki ħasta mısın ‘Amīr eyitdi ħasta olan bu kadar yük ile Ĥuzūr-ı sa’ādetiñe gelebilür mi [144a] (1) yükūñ nedür buyurduƣlarında eyitdi bir

tağarcık ve bir maḥara ve bir çanak (2) ve ba'z-ı müziyâtdan nefsimi muḥâfaza itmek için bir 'aşâdur

Ḥazret-i 'Ömer (3) eyitdi raḥimekellâh ahâlî-yi Ḥumuşuñ İslâmı ne ḥâldedür 'Amîr eyitdi (4) tevḥîd-i Bârî ile evkât-ı ḥamsede şalavât-ı mefrûzalarıyla meşgûllerdür (5) ehl-i zimmet ne ḥâlde eyitdi cümlesi muṭî' u munḳâd oldukları ḥâlde (6) virgûllerini aḥz eyledüm ba'deḥu Ḥazret-i 'Ömer buyurdılar ki yâ 'Amîr yine serî'an (7) me'mûriyetine 'avdet eyle'

Amîr eyitdi lâ vallâh ba'dezîn bir maḥalle kâdî (8) olmam Ḥazret-i 'Ömer sebebinden su'âl buyurduklarında cevâb eyitdiler ki (9) ḥengâm-ı me'mûriyetimde bir gün gâfil bulunup re'âyâdan birine aḥzâkellâh(10) ḥitâbıyla tekdîr eyledüm ḥuḳûka ri'âyet idemedüm ol vechle 'indallâhda (11) mes'ûlüm didikde ḥazret kıyâm idüp 'Amîrûñ yedinden tutup ma'an (12) ḳabr-i enver-i Ḥazret-i Seyyide'l-Kevneyn 'aleyḫi's-şelâtu ve selleme varup es-selâmu (13) 'aleyke yâ Resûlallâh ve ba'deḥu es-selâmu 'aleyke yâ Ebâ Bekr yâ Nebiyyullâh zât-ı (14) nübüvvet-me'âbîñdan soñra benüm avân-ı ḥilâfetümde itdigim ḳuşûr nedür benüm (15) ṭaraf-ı 'âmilimden böyle ḳuşûr zuhûra gele

⁵⁵⁹يا اله العالمين يا غياث المستغيثين عن قريب 559 beni bu iki şâhiblerime lâḫıḳ ḳıl ki iştîyâḳ (17) kemâle reşide oldı ba'deḥu 'Amîre ruḥşat virüp ehl-i 'ıyâline vâşıl (18) olup üç günden soñra dâr-ı beḳâyâ rıḫlet eyledi raḳıyallâhu anh (19) rûbâh eyitdi fi zamânina pâdişâhîñ 'izzeti ne ile ḥâsıl olur

[144b] (1) Ḥakîm eyitdi nâsîñ itâ'atiyle ḥâşıl olur rûbâh eyitdi nâsîñ (2) itâ'atine sebep nedür ḥakîm eyitdi ḥavâş-ı nâsa muḥabbet ve 'avâm-ı nâs (3) ḥaḳḳında izḫâr-ı 'adaletdür rûbâh eyitdi mülûkuñ ḳuvveti ne ile olur (4) ḥakîm eyitdi vüzerâ ve 'avaneleriyle olur bunlar her ne ḳadar şâliḫu'l-aḥvâl (5) ve mustaḳîmu'l-eṭvâr olurlar ise siyâset daḫı ol kadar şalâḫ kesb (6) ider ve her ne ḳadar müfsid olurlar ise aḥvâl-ı memleket daḫı ol kadar (7) fâsid olurlar rûbâh eyitdi şalâḫ-ı vüzerâ ve 'avaneye sebep nedür

⁵⁵⁹ Ey âlemlerin Rabbi yardım dileyenlerin yakından yardımcısı. (Taberanî, Mucemü'l Evsat/145)

(8) Hākīm eyitdi mülūk-ı ‘azāmin en’ām ve ihsān-ı şāmilesi sebep olur (9) rūbāh eyitdi esās-ı devlet nedir hākīm eyitdi esās-ı devlet dīn ile kā’im ve sābit olur eger dīn ve şerī’ate ri’āyet olunmaz ise esās-ı devletde (11) devām ü bekā olmaz ve her tarafından ‘adūlar zūhūr idüp iz’āca bādi ve (12) fesād-ı millete bā’iş olup ol devletden rāhat selb olunur

(13) Rūbāh eyitdi mülūkun helākine sebep nedür hākīm eyitdi ‘ucbdur rūbāh eyitdi ‘ucb neden hāşıl olur hākīm eyitdi meddāhinlerüñ medhinden bir medh ki (15) haddini tecāvüz eyleye ol mādiḥ kizb ü meddāhına olur rūbāh eyitdi (16) nefis-i mülūkı hadd-i i’tidālden iḥrāc iden şey nedür hākīm eyitdi kibrdür [rūbāh eyitdi] (17) sebep-i kibr nedür hākīm eyitdi kesret-i kuvvet veyāḥūd fazīlet ve ma’rīfete maḡrūr olmaḡdur egerçi bu ḡurūr haddini tecāvüz iderse şāhibinüñ dīnini selb ve rütbesini (19) tenzīl ve cümleye menfūr ider

Beyt

Tekebbürlük Hudāya yaraşur ki sen nesl-i Ādemdensin
Vücūdün yokla beḡey ḡāfil ki bir kaṡre menidensin [145a]

(2) İşte ey rūbāh evşāf-ı zemīmenuñ beyānı bu maḡallde tamām olmaḡla hadd-i (3) i’tidālden ḡurūcı mūcib olan a’rāz-ı şelāse-i reddiyyenuñ beyānuña şürü’ (4) idelüm

‘Arāz-ı Evvel ve şānī ḡemm u ḡāmdur ki bir kimesneye ifrāt üzere ṡārī (5) ve āriż olsalar ol kimesnenün olsalar ol kimesnenün nefisine elem ve ezā irāş ve cismine daḡı (6) bir ḡālet-i reddiyye ḡetürürler ki telāfi ve tedāvīsi mūmkün olmayup umūr-ı mūḡimmede (7) taḡşīr ve tedbīr ‘aḡl u şu’ūrına za’af ve ḡalel tāreyānuña sebep olurlar (8) ve bu iki ‘arāzdan bir aḡd için muḡliş olmayup ḡavādisāt-ı meleme ve nevā’ibāt-ı (9) mūḡimme muḡtezāsıyla elbetde ḡerkese ṡārī ve lāḡıḡ olur ḡemm ol (10) şey’e dirler ki nefis ḡelecek zamānda ol şey’üñ ḡudūşına mütevaḡḡı’ (11) ve ümītvār olur

Ve ḡamm zamān-ı māzīde mūrūr iden şey’ için nefsüñ (12) mütekeddir ve maḡzūn olmasına dirler bu şüretde mülūk-ı ‘azām ḡazerātına (13) lāyıḡ oldur ki bu iki ‘arāzdan biri tārī olduḡda nefis-i nefīs-i (14) ḡümāyunların ve vücūd-ı ‘ālem-

mesmūdların irāhe ve şer'-i şerīfde mübāh kılınan (15) meserrātdan biriyle telezzüz ve insibāt taḥşiliyle sürür ile iktifā buyurular (17) ve liḥazā ba'z-ı mulūka ğamm u ḥemm tāri olsa nehāren sāḥa-yı sarāy-ı ḥaşşasında (18) lu'b-gūy ve çevgān ve müsābaqat-ı fürs leylen daḥı şaṭranc ve ḥüb şadā ile (19) kıra'āt-ı eş'ār ile def-i ğamm ve ḥemme tedbīr idüp iḥtilāc-ı zih̄n ve şu'ūra

145b] (1) ḥalelden ḥalaş olurlar diyu kütüb-i tevāriḥde meşūrdur ve bu ikisine daḥı (2) sebep keşret-i ḥamr ile sekrān olmaḥtan nāşidür taḥrīm-i şerāyi' den başka (3) sekrīñ ḳabihinde aşḥāb-ı 'uḳul daḥı ittifaḳ etmişlerdür zīrā sekr bir araz-ı (4) rüydur ki şāhibini envā' -ı belāya ve eşkāma giriftār ider

Ḥikemā-yı tıbb 'indinde (5) sekrīñ ifrātı şāhibine baġteten sekte ve iḥtināḳ ve istilā-yı baṭn 'illet-i (6) hā'ilelerin irāş ve ekşeriyen ḥayāt-ı ḥarre ve evrām-ı demeviyye ve şafraviyye ve ra'şe (7) ve fālic mişillü eşkāmı iḥdāş ider ma'a hazā şāhibini 'akl u ḥūşdan dūr (8) ve derk-i meṭālibden meşġul ve mehcūr ve istiḳāmet-i tedbīrden maḥrūm ve 'uyūn-i (9) nāsda ve ḳārīn meslūb ve mertebesin tenzīl ider

Ḥūd-dār-i 'uḳbāda ne (10) miḳdār 'azāb-ı elīm ve nekāli iḳtizā eyleyecegi ezher mine's-şemsdür her ḥālde (11) mülūk-ı feḥḥām ḥazarātınuñ bu gibi menāhilerden dūr ve şerā'iṭ-i edebe ri'āyet (12) buyurmaları vācibe-yi 'uhde-yi 'ināyet 'idde-yi mülūkāneleridür zīrā fuḳarā-yı ra'ıyyet (13) ḥaḳḳında ḳānūn-ı 'adālete muvāfiḳ ve devām-ı mülk u memleketi mūcīb tedābir-i (14) laṭife edebe ri'āyet ile şudūr ve zūhūr ider

Menḳūldur ki siyāset (15) ve 'adāleti müstaḥsen olan re'isiñ riyāseti dāim u müstemirr olur ma'lūm (16) ola ki taḥḳiḳen edeb-i tedbīr-i memleket ḥuşuşunda padişāh ma'adelet-'unvāna (17) şart olan edebe ri'āyetdür bu taḳdīrce edebe ri'āyet buyurulmaz ise (18) siyāset ve tedbīr 'ārıza-yı iḥtilāle dūḳār olur ḳünki edeb 'aḳlıñ (19) şūreti olmaġla 'aḳl edebi ve siyāset daḥı 'aḳlı ve mülk-i salṭanat

[146a] (1) siyāseti müstelzem olup bu kıyās ile umūr-ı mülkiyyede edebiñ lüzümü (2) şābit olur ḳünki edeb mülūk-ı 'azāmıñ 'işmetidür zīrā edebī olan (3) mülūk re'āyāsına şefḳat ve merḥamet ider bu şūretde mülūk-ı feḥḥām ḥāzeratı (4) edebiñ fażiletini bilüp ehline ta'zīm ve ikrām eylemek ḥuḳūḳ-i edebdendür (5) edeb

bir cedid libâsdur ki eskimez ve bir kenz-i ‘azîmdür ki fenâ bulmaz ve bir kimyâ-yı (6) sa‘ adettür ki şâhibinden münfekk olmaz hâşılı hiç bir maħallde erbâbını ğarîb (7) kılmaz ve her şey keşret bulduķca ucuz olur illâ edeb bunuñ ‘aksinedür (8) her ne kadar çok olursa behâsı ziyâde olur ve’l-hâşıl edebiñ fazîletinüñ (9) şöhreti taħrîr ve beyândan müstagnîdür

Rübâh eyitdi muħâlefet-i re‘âyâ (10) ve nifâķ-i ķavme sebep nedür **ħakîm** eyitdi: ihtilâf-ı arâ muħâlefet-i vüzerâdur (11) rübâh eyitdi: itâ‘at-i ķavme izân-ı millete sebep nedür **ħakîm** eyitdi: ittifâķ-i (12) arâ muvâfaķat-i vüzerâdur

Hiķâye Zemân-i evâ’ilde rufekâ-yi şelâse ki biri şahîhi’n-neseb sâdât-i kirâmdan seyyid digeri ‘ilm-i fıķıhda imâm Yûsuf (14) şânî Mollâ Faķih üçüncü sülâle-yi Ğazret-i Cüneydin zâhid miyânelerinde (15) ķavl-i ķarar ‘ahd-i mişâķ idüp bi’l-ittifâķ otuz seneye mütecâviz refâķatlerinde (16) ‘âlemi geşt-i güzâr idüp kendülerine zürtümü’l- meķâbir zarar işâbet itmemişdür (17) bir gün huķû‘-i ‘ukûs ile müşâverede sehv vuķû‘ bulup bir der-kenâr (18) şehir-i cesîmeye duħullerinde ķapalu bir Ğadıķanuñ miftâhını kesr ile güşâd (19) idüp eşmâr-ı nefîseleri müşâhede birle şiddet-i cu‘ dan eşmâr-ı laţifeye

[146b] (1) iştiħa itmeleriyle huşûş-ı mezkûrda Mollâ faķihden istiftâ ol daħı (2) cevabında ⁵⁶⁰المحذورات تبيح الضرورات mişdâķınca kifâf-ı nefis ekl (3) olunmasına fetvâ verdikde ber-mantûķ fetevâ-yı şerîf ekl-i eşmâre şurû‘ la (4) kifâf-ı nefis şöyle dursun kemâliyle şib‘ hâşıl olduķda mâ‘adâ (5) Ğadıķâ-yı mezkûr-ı Ğarâb ve virâneye yüz tutduķlarında bâĝbân daħı bunlarıñ (6) aķvâllerine sâmi‘ ve Ğareķât ü sekenâtlarına nâzır ve şânları daħı ma‘lûm bâĝbânî (7) olmaĝla der-‘aķab bâĝbân mûmâ ileyh puşudan çıkup şâhib-i Ğadıķa (8) olduĝunu işbât-ı vücûd idüp ba‘de’s-selâm üslûb-ı Ğakîmâne Ğatırılarını (9) ele alup iltifat-ı mâ lâ yuħşâya mażhar mûmâ ileyhiñ itdikleri Ğareķet-i (10) nâ-marziyyelerin yüzlerine urmayup derûnunda olan mefsedetin ķuvvehden (11) fi‘ ile çıkarmak için Ğile tûbrasına dest- zen idüp eyitdi

(12) Ğamden lillâhi Te‘âlâ sâye-i sâdât ve zühd ve fetvâlarınıñ Ğadıķa-yi ‘âcziye (13) ķudûm-i teşrîfleriyle müşerref ve Ğadıķa-yı mezkûr feyz u bereket bulup (14) devletimiz ķamerinden huşûf ve tâlî‘imiz şemsinden kûsûf zâ’il olduĝuna

⁵⁶⁰ Zarûriyyet mazerete tabii dir.

ķatıbeten (15) iřtibāhı bende-gānıma ber-ŗaraf olmuřdur ancak řurasından istiħyā (16) iderim ki bōyle bir selımu'n-nesl-i sādāt-ı 'azām ile zāhid ve faķih-i řūfiyye (17) muvaffaq olup da turāb-ı řāfi üzerine ķu'ūd idesüz ĥuřuř-i mezkūre (18) tođrusı eřir-i mūkedder oldum lūtfen ve merĥamet-i aķřā-yı ĥadıķada (19) kā'in derūn-i haymede vāķı' seccāde-yi Īrānı miyānıñızdan biriniz getürüp

[147a] (1) istirāhat buyrulması mercūdur dedikde iŗlerinden zāhid-i merķūm ey vāh (2) diyüp müterāhı-yi seccāde olduğda seccādeyi ba' de'l-aĥz gelür iken (3) bāġbān-ı zāhidiñ öñüne ŗıķup eyitdi ey řeyĥ-i nā-pāk zu' m-i fāsidine (4) kendini nesl-i Cüneyd-i Baġdādiden add idersiñ bu mudur emr-i Cüneydi (5) bōyle mi olur irřād-ı şarıkı ger bulsam iderdiñ ĥarāb-ı ĥadıķı diyü (6) řabānını řarıkāt falakasına ķaldırıp taķvā-yı 'aşasıyla ŗarb (7) idüp serā-pāy cerĥle Veysel-Ķaranı ĥırķasını giydürüp iřte ĥırķa (8) iřte külāh diyü icāzet du'āsını idüp irřād eyledi li muĥarririhi:

Olur merhem cerahati's-sināne *

Deva olmaz veli zaĥm-i lisāne*

جراحات السنان لها التيام * ولا يلتام ما جرح اللسان⁵⁶¹

(11) Ba' dezā bāġbān-ı zāhiden evvelce gelüp eyitdi ey sādāt-ı kirām ve ey Tilmiz-i imām (12) bōyle bir nādān-ı řūfi ile refāķatıñız istiġrāb olunur ki seccāde ĥuřuřunda (13) telĥ-kām ve 'abūsu'l-vech olup sizlere muġber olmaġla terk-i seccāde ķılup firāra (14) ķadem bařdı lākin bir nebze řa'ām ĥāzır itdim

⁵⁶²خير الطعام ما حضر (15) miřdāķınca müsın olup 'adem-i řāķatımdan ĥāmil olamadım lūtfen eř'ame-i (16) nefise ĥaymede müheyyādur tenāvülüne raġbet buyurulursa getürüle didükde (17) der-'aķab seyyid kıyām idip ķandesin müřtehā-yı nefis diyü 'āzim-i řa'ām (18) olduđda bāġbān-ı menĥūs seyyidiñ öñünü kesüp eyitdi

Ey (19) meĥhūlu'n-neseb ĥānedān-ı Ehl-i Beytden ve řaĥıĥū'n-neseb evlād-ı Resūldenem [147b] (1) diyü kiżb idersiñ bu mudur emr-i Īlāhı bōyle mi olur sūnnet-i Nebevı (2) řāhibinden izinsiz girüle bostānıma eřmārı ķař olup ola vırāne (3) gibi

⁵⁶¹ Okun bıraktıġı iz geŗer ama dilin bıraktıġı iz geŗmiyor.

⁵⁶² Hayırlı yemek hazırda olandır.

kuṭṭā' -ı tarīk diyüp cesed-i laṭīfin tazeyāne-yi ḥamrā ile yağlayup (4) ermāye-i aṣliyye ki bunda taṣṣīḥ-i neseb eyle diyu kaṭ' a-yı īrāne gönderdi (5) limuḥarririhi:

Ey murādım ' aksine devr eyleyen kecr ü felek
Şimdi gönlüm nā-murād olmak diler n'itsek gerek

Ba' dehu faḳīhe gelup eyitdi ey mütefaḳḳih-i (7) mütezındīk ve ey müftü-yi mācin-i müteferriḳ iş bu mes'ele-yi ma' mül-behāyı ve müftiye (8) olan ḳavl-i fūkahāyı taḥṭāvīde mi gördüñ yoḥsa durr-i muḥtārda mı (9) gördüñ diyu tā sera-pāy mişe zupasıyla küp küp urduḳda (10) faḳīh-i müşarün ileyh altı ayluḳ ṭane gibi bağırup eyitti

Ey bāḡbān-ı (11) iblis-i telbīs ḳabāḥat bendedür ki refiḳlerimi benden cüdā idüp (12) her birini birer ḥīle ile dām-ı tezvīre bırakup ' azāb-ı elīme giriftār eylediñ (13) bu faḳīri daḥı ḡafleten avladıñ imdi ḥaḳḳıñ var ur ḍarbe müsteḥaḳdur (14) ve ittifaḳı fesh iden zevātıñ aḥvāli budur diyu nefsine tevbiḡ eyledi. (15) li müḥarririhi:

Señ ne ḳadar sa' y iderseñ gider yabāne
' Āḳıbet didigini ider zemāne

Bundan müstebān oldu ki bir devletiñ vüzerāsı (17) ve ' ulemāsı fesh-i ittifaḳ itdikleri ḥalde ' āḳıbetkār belāya müsteḥaḳḳ (18) olduklarında esāmī devlete vehn ṭarī olur

Nükte ḥadīḳādan (19) murād dünyā vü mā-fihādur rüfaḳā-yı şelāşeden murād kendi ḥāllerinde olan [148a] (1) bendelerdür bāḡbāndan murād iblis-i pür- teblīsdür ki dünyāda bir ṭaḳım kendi (2) ḥālinde olan ḳulları ayırdup tarīk-i delālete düşürüp nār-i caḥīme sevk (3) iderler imdi mü'mīne lāzım olan budur ki ne kimsenüñ bāḡına girmeli ve ne de (4) ḳanā'at köşesinde mihmān ve zühd zāviyesinde ārām idüp vaḥdetde (5) keşreti müşāhede idüp zāhiri ḥaḳḳla ḳā'im bātını ḥaḳḳla rāsīḥ olmalıdır (7) vesselam

Rübāh eyitdi ' ulemā-i kirām ve meşāyiḡ-i ' izāmıñız mülūkuñuz va' z-ı naşīḥat idüp (8) onları iḳāz etseler olmaz mı

Nitekim devlet-i ‘Abbāsīden Hārūn (9) Reşīd Fażl bin Rebī‘e eyitdi yā Fażl derūnuma ba‘zı havātır-ı huṭūrī beni bī-ārām (10) eyledi su‘ālī māfi’z-zamīr idecek bir zāt-i ‘ālī-ḳadra götür beni irşād eylesün (11) didiginde Fażl daḫı Süfyān ḫāzretlerine götürüp bir sa‘āt miḳdārī müḫādeşe ve (13) mükālemeden soñra yā Süfyān deyniñ var mıdır ol daḫı vardur dimekle (13) Reşīd edā-yı deyn eyle diyu bir miḳdār ‘aṭıyye virüp ‘avdetlerinde

Yā Fażl (14) bu zāt bana şifā-yı şadr virmedi diger bir zāta götür dimekle Fażl daḫı (15) Fuḫeyl bin ‘İyāz nām zāt-ı ‘ālī-ḳadre sevḳ ve delālet itmekle Fażl (16) derūn-ı ḫānede ḳırā‘at-ı Ḳur‘an eyledigini gördüklerinde ba‘de‘l-icāzet ḫāne-yi (17) Fuḫeyle geldiklerinde der-‘aḳab Fażl sirācın itfā ve bir köşede ḳu‘ūd ider (18) bulduklarında ba‘de‘l-ḳıyām Reşīd ‘arz-ı mā-fi’z-zamīr itmekle Fuḫeyl daḫı

(19) Yā emiru‘l-mü‘mīnin çünki bu emr-i cesīm ḫilāfet-i kübrā zāt-ı tācdārıñıza [148b] (1) tefvīz ve taḫmīl olundu ve eger rüz-ı cezāda necāt bulmaḳ murād iderseñüz zümre-yi (2) müslimīnūñ iḫtiyārlarını kendiñe peder ve evsaṭlarını birāder ve şaḡirini evlād (3) ‘add ve ittiḫāz eyleyüp tevḳīr ve merḫamet u şefḳat eylesüz ve nefsiñiz için bir işden (4) istikrāh iderseñüz ‘amme-yi müslīmin için daḫı ol işden istikrāh idesiz

(5) Harūn eyitdi maḫzūz oldum yā Fuḫeyl daha ziyāde nüṣḫ u pend eyle dimekle yā emiru‘l-mü‘mīnin (6) cedd-i büzürgārıñuz Ḥāzret-i ‘Abbās raḫıyallāhu anh Resūlullāh ḫāzretlerinden (7) ricā itdiler ki beni bir imāret ile me‘mūr eyle dedikde Ḥāzret-i Resūl-i Ekrem yā ‘amm senūñ kendi nefsiñe zābıṭ ve ḫākim olmañ saña imāret-i keşireden enfa‘dur (9) zīrā imārāt yevm-i ḳıyāmetde mucīb-i ḫasret ve nedāmetdür eger emīr olmaḡla ḳādir (10) iseñ daḫı olma buyurdular

Yā emiru‘l-mü‘mīnin eger mülk sizden muḳaddem gelen (11) mülūklere bāḳī ḳalmaḳ lāzım geleydi şimdi siz mālīk olamazdınız yā emiru‘l-mü‘minīn (12) ma‘lūm-ı sa‘ādūñdür ḳālellāhu Te‘ālā:

ber-muḳteżā-yı āyet-i şerife dest-⁵⁶³
i cevri-i sitemle istiḥşāl olunan (14) ḳabiḥ a‘ māl ile sūd u fā’ide nice ḥāşıl olur

Ḥāzret-i ‘Ömer mā ḫala‘ atü’s- şems ve’l-ḳamer Ḥāzret-i buyuruyor ki Fırāt nehri kenarında bir ḳuzı zāyi‘ u telef olsa (16) yarın rüz-ı cezāda andan mes’ul olmaḳ ḫavfını tefekkür iderim bu şüretde adl (17) senüñ ḫaḳḳında büsüṭ-ı bisāṭiñ iken sāye-yi ‘adliñden maḫrūm olan kimesne (18) ile şāniñ nice olur yā emiru’l-mü’minān cedd-i pākiñ İbn ‘Abbās ḫāzretleri (19) يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ⁵⁶⁴ āyet-i kerīmesinüñ [149a] (1) tefsīrinde buyururlar ki

Yā Dāvud senüñ hużūruña terāfu‘ zımnında iki ḫaşm (2) gelseler ol kimesnelerden birine olan muḫabbet ü hevâña nebbār nefsiñ iḫḳāḳ (3) ḫaḳḳında ol kimesneyi temyīz ve diğeriñüñ ‘aleyhine eylemek lāzım gelürse ismiñi (4) dīvān-ı nübüvvetden imḫā iderim yā Dāvud taḫḳīḳān ben aẓimü’s-şān ‘ibādım üzerine (5) resūllerimi ol deve rā‘ileri gibi kıldım ki ol develerden a‘ zālari (6) şikeste olanları terbiye ve zebūn ve za‘īflerini mer‘a yerlere sevḳ u delālet (7) eyler yā emiru’l-mü’minān sen daḫı bu emānāt-ı celīle ve vedī‘a-yı kübrāyı (8) ḫāmil olmuşsuñ ‘acabā yārın rüz-ı cezāda cevābımı tedārik idebildin mi (9)

Reşid eyitdi yā Fuḫeyl ‘acebā ‘indallāḫ bizim hālimiz nice olur Fuḫeyl eyitdi (10) yā Reşid nefsiñi kitābullāḫa ‘arż eyle netice-yi ḫāliñ nīk u bed ne şüret (11) bulacaḳ ise ma‘lūm olur

Yā Fuḫeyl netice-yi ḫālimi mubān olan āyet-i kerīme nedur (12) ḳāle Fuḫeyl:

⁵⁶⁵ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ āyet-i kerīmesidür

Yā Fuḫeyl baña mev‘ıza olmaḳa (13) aḳreb ḳanḳı āyet-i kerīmedür

⁵⁶⁶ إِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ āyet-i kerīmesidür (14) dimekle Reşid birkaç daḳıḳadan soñra serfūrū bürde-yi te’eşşür olduḳdan soñra (15) cīb-i murāḳabeden

⁵⁶³ Nedir bu kitap için ne büyük ve nede küçük ayırmaksızın payına düşeni verir. (Ahkaf/49)

⁵⁶⁴ Ey Davud biz seni yeryüzüne halife yaptık, insanlar arasında adaletle hükmet. (Sa‘d/26)

⁵⁶⁵ Kesinlikle iyiler nimetler içindedir. (İnfitar/13)

⁵⁶⁶ Kesinlikle Allah’ın rahmeti iyilerin yakınındadır. (Araf/56)

baş kaldırıp yâ Fuḍeyl nāsın ğāyet aq̄ili kimdür (16) Fuḍeyl eyitdi kendüsi hikmeti ta' allüm ve nāsı ta' līm iden kimesnedür yâ nāsın (17) aḥmaḳi kimdür

Fuḍeyl eyitdi ol kimesnedür ki bir zālīmüñ hevāsına tab' iyyet idüp (18) aḥiretini ol zālīmın dünyāsına bey' eyleye yâ Fuḍeyl bizim ḥāl-i şalāḥımız ne keyfiyyet (19) ile olur Fuḍeyl eyitdi: tekellüfi terk ve inşāfa temessük ile olur bunuñ me'ḥazı [149b] (1) nedür didikde vech-i ḥelāl üzre aḥz-i emvāl idüp ve ehline şarf eylemekdür

(2) Yâ emiru'l-mü'minîn mülük-i Çinden bir melik vardı ki işitmez idi (3) bir gün ol melik bükā iderken vüzerāsı sebep-i bükāsından su'āl (4) eylediginde ol melik oña bükā iderem ki gürüh-ı mütezellimin gelüp benüm bāb-ı sarāyımında (5) tezellüm ve feryād ü fiğān eylediklerinde istimā' idemedigimden def' -i zūlm ve siteplerine (6) müsāre' at eyleyem didikde ba' dehu aḥvāl-i mütezellimine ittılā' için bu şüreti (7) tefekkür eyleyüp her ne kadar maẓlümîn var ise kırmızılar giyinüp anlardan ğayrı (8) kimesne kırmızı giymesün diyu sūḳ-ı sulṭānide münādiler nidā itdirüp (9) ihḳāḳ-ı ḥaḳḳa ibtidār eyledi

Ol melik müşrik-i billāh iken ḳavmi bulunan müşrikine (10) böyle merḥamet u inşāf ider idi siz ki ḥamdülillāhi Te'āla mü'min-i billāh ve İbn 'amm-ı (11) Nebiyyullāh olduĝuñuzdan siz daḥı zümre-yi müslimāne merḥametiñizi bezl u şarf eylemeniz (12) muḳteẓidür yarın rüz-i ḥisābda nedāmet fā'ide virmez didikde Hārūn (13) bükā iderek keşki verā-yi 'ademde mestür ḳalup vücūda gelmemiş olaydım (14) diyu

⁵⁶⁷ ليتنى لم تلد أمى kelām-ı kimyā-yı sa' ādetini güyān oldı Reşid eyitdi (15) yâ Fuḍeyl deynin var mıdır

Fuḍeyl eyitdi Cenāb-ı Zāt-ı celle ve 'alā ḥazretlerine (16) deynim olup henüz ḥisāb-i rü'yet olmayup rüz-ı ḥisābda 'ināyet-i Bārī (17) olmaz ise ḥayf baña dimekle

Reşid daḥı su'āldan murādım deyn-i 'ibāddur dediginde Fuḍeyl eyitdi 'İbāde deynim yokdur zīrā Cenāb-ı Ḥaḳḳ baña 'ibād için deyn (19) emir eylemedi ben

⁵⁶⁷ Keşke annem beni doğurmasaydı

vā' d-i Bārīyi taşdıķ ve emrine itā' at iderim ben 'ibāddan [150a] (1) rızķ u ta'ām talep eylemem Hūdā-yı muta'āl rezzāk-ı 'ālemdür dediginde

(2) Hārūn Reşid biñ altun 'aıyye arz eyledikde 'acā'ib ben seni cānib-i (3) necāta da' vet iderim sen beni đalālete sevk idersiñ diyu ķabul eylemedi (4) ba' dehu huzūr-ı şeyhden çıkup ķapu önünde ārām itdiler (5) hademeden biri eyitdi: yā şeyh ne pādişāha ri'āyet itdin (6) ve ne bu vaķt-i zārüretde aķçesini ķabul itdin hatta şem'ayı daķı (7) soyundurduñ

Şeyh eyitdi bu çerāh beytü'l-māldan bize havāyic-i aşliyyemiz (8) için vaz' olunmuşdur ne anki pādişāh ile mukāleme için taķşiş (9) ola isrāfdan hazer için şem'ayı itfā eyledim ve aķçe baķşine gelince (10) tāciriñ deve kışşası hātırına geldiginden ķabul itmedim zemān-i (11) evā'ilde fuķarādan bir adamıñ bir devesi olur (12) ol deve yüzünden māl-ı Ķarūne mālİK olduķdan şoñra (13) deve ihtiyār ve 'amel-mānde olmağla devenüñ artık (14) bize lüzümü ķalmadı diyerekden biçāre deveyi (15) zebh idüp laħmını ekl iderler

(16) Biz daķı şimdiye ķadar sizleri terbiye (17) idüp bu hāle getirüp kemāle reside olduğunuz (18) bu sinn-i sālimde ve aķir-i 'ömrümde ol deve gibi (19) beni zebh idüp 'āķibet kārımı vīrān u harāb [150b] (1) eylemeñ diyu vāfir bükā eyledikde Hārūn Reşid (2) eyitdi

Yā Fuđeyl sen beni bir zāt-ı 'ālīye delālet (3) eylediñ ki nāzīr-i nā-yāb olmağla güyā bu günki gün (4) Resūl-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellemiñ eyyām-ı (5) ahdinden bir gün idi diyü teşekkür eyledi (6) işte ey ĥakīm fi zamānına 'ulemā-yı muķallidīn (7) ve meşāyih-i müzevverīn vaķtine ķalmañız ile bu hāli (8) kesb itdiñiz vah vah eyvāh birde eşrefiyyet da' vāsı (9) idersiñiz bu mıdur tarīķ-i 'ulemā böyle mi olur (10) 'adāb-ı 'urefā ulemāñız rütbe ķapmada meşāyih daķı (11) külāh örmede istiğrāb olunur hāliñize

(12) Ay bacāyı aşdı at alan Üsküdārı geķti (14) Siz hālā şandāliyye ķavgāsındasıñız

(15) Hakīm eyitdi Beli şive-i ķadr böyledür (16) müktezā-yı ĥikmet budur ĥakīm-i muţlaķa i'tirāz (17) yoķdur ammā bu kitābıñ bādīsine bā' iş olan (18)

pādişāh-ı ‘adālet-şi‘ārīñ zemāni Hārūn (19) Reşīd ve ‘ulemāsı dağı Fuḍeyl gibi [151a] (1) olacaktur bunuñ için te‘essūf idüp (2) kendiñi ğamm ve hamme dūçār eyleme diyu peyvend-i (3) kıl u kāl eyledi

Rübāh sūkūta vardı (4) Hakīm eyitdi ey Rübāh ḥayretiñden (5) uyķuya varduñ bā‘ iş-i ḥayret nedür (6) Rübāh eyitdi Ne‘ am nevm ğalebe itdi (7) baña ‘acebā ‘ālem-i menāmda müşāhade olunan ru‘yālar yaķazaya geldikte bir semeresi (9) müşāhade olunur mu olunmaz diyu mülāḥaza itdigim budur didikte

Hakīm eyitdi ne‘ am ‘ālem-i menāmda (11) müşāhade olunan ru‘yālar insānıñ kaşd u (12) kudreti ile ḥāşıl olmayup belki rūḥ-ı insānī kendinüñ yāḥūd şey-i (13) āḥeriñ ahvālını bilmek için taraf-ı ğayba müteveccih ve muntazır olduķda lūtf-i (14) Bārī ve ‘avn-i İlāhī mükārenetiyle ol şey’iñ ḥaķīķatı ve teveccüh itdigi emriñ (15) keyfiyyetini manzara-yı ğaybten levḥ-i nefse mün‘akis ve münkeşif olur yoḥsa (16) rūḥ-ı insānī istedigini vaķitde murād itdigi ḥuşuş ‘ālem-i menāmda (17) rü‘yet ve müşāhedeye kādır değildir

Ve dağı kitab-ı ehl-i riyyāzeten *Ġāyetü’l- Ĥakīm* nām-ı kitabda evrād ve ezkār maķūlesi ba‘zı esmā zıkr olundu ki ibtidā-yı (19) nevmde kırā‘at olunduķda ol esmānuñ ḥāşşasıyla ile insān taleb itdigi [151b] (1) emr-i rüyāsında görüp teveccüh eylediği ḥuşuşuñ ḥaķīķatına vāķıf (2) olur diyu taḥrīr ve bu maķūle esmā ve ezkārı Ḥālid ismiyle tesmīye (3) edilir ve zıkr olunan kitāb ğāye mü‘ellifi Mesleme bin Aḥmed bu maķūle esmādan (4) beş ‘aded ismi zıkr idüp Ḥāldüm et-tībā‘ eltām ismiyle tesmīye eylediği (5) bir kimse nevmde şurū‘ vaķtinde ḳalbini ‘alā‘iķ-i dūnyevīyyeden tecrīd ve taraf-ı ḥaķķa (6) teveccühün taşḥīḥ eylese bu isimleri zıkre meşğul olup murād ve maķşūdını (7) ḳalb ve lisānıyla zıkr eylese ‘ālem-i menāmda maḥlūb ve maķşūdına zafer (8) bulup teveccüh itdigi nesnenüñ ḥaķīķatı ol kimseye münkeşif olur (9) ol esmā ve kelimāt bunlar ki zıkr olunur

تماغس/ بعدان / يسوآد / وغداس / نوفنا / غادس⁵⁶⁸

Bu esmā-yı ḥamse elfāz-i Arabīyyeden olmayup kelimāt-ı Suryāniyye ve ‘İbrāniyye maķūle esmā-yı ‘Acemīyyedür mesmū‘umuz olan ‘Acemīyyeden (12)

⁵⁶⁸ Temağes / Budan / Yevaadde /Veğedas /Nofna/ Ğadis. (Bu sözcükler Süryanice isimlerdir.)

dür ki bir kimse birkaç gice ekl u şürbde perhîz ve riyâzat ve evrâd-ı (13) ezkâra müdâvemet itdikden soñra bir gice bu esmâyı okuyup hâba (14) vardıkda ‘âlem-i menâmda kendüye bir şahış zâhir olup senüñ zâtıñı (15) terbiye iden et-tîbâ murâd ve maqşûdını benden su’âl eyle (16) saña haber vireyim dedi

Ol kimesne dañı hâcetin zîkr idüp maqlûbını (17) arz itdikde müşâhede itdigi şahş-ı mezkûr maqlûbını beyân ve murâdını keşf ü ‘ayân eyledi ve bu zîkr olunan esmâya müdâvemet ve müvâzebet ile (19) benüm için dañı nice ‘acîb u ğarîb rüyâlar vâkı‘ olup kendi ahvâlime [152a] (1) dâ’ir taleb itdigim umûrdan kıatı çok nesneyi ‘âlem-i ru’yâda müşâhade (2) itmek müyesser oldı lâkin vaqt-i nevmde bu esmâya müdâvemet ile insân (3) ‘âlem-i ru’yâda murâd ve maqşûdını müşâhadeye teveccüh itmemek ve gördiği (4) ru’yânıñ kendi kaşd u kudretiyle huşûluna delâlet itmeyüp belki ‘âlem-i (5) menâmda zuhûr iden ru’yâ mağzâ taraf-ı haqdan mir’ât-ı nefse şûret-i (6) maqlûba mün’akis ve lâyiğ olur ancağ bu zîkr olunan esmâ gibi Hâldüm (7) müdâvemet ile nefsi-nâtiqa ‘âlem-i haqdan kendüye ru’yâ zuhûrına bir isti‘dâd-ı (8) kavî kesb idüp derece-yi isti‘dâdı kuvvet bulduğda müste‘id olduğı (9) kemâliñ taraf-ı Haqdan zâtında zuhûrı sehl ü qarîb olur

Zirâ nev‘-i beşerden (10) her şahış talep itdigi emriñ huşûlune isti‘dâd-ı kabiliyyet kesbine kâdir olup (11) lâkin müste‘id olduğı kemâliñ kendinde bi’l-fi‘il huşûlu maqlûb ve maqşûdına vuşûlı (12) mücerred-i feyz-i Haq ile hâşıl ve ‘uhde-i kudret-i beşerden hâricdür

(13) bu taqdirce bir şey’in huşûlune isti‘dâd ve liyâkat kesbine kudret (14) ve ol şeyiñ taşîline kuvvet ve iktidâra muğâyir olup gerek ru’yâ ve gerek (15) sâ’ir eşyânıñ huşûlunda bu kâ‘ide külliyesine câri olmağla esbâb-ı (16) ‘âdiyeye tevessül ‘âlem-i kevnde zuhûr iden havâdişiñ her birinde bu kanûn (17) ve kâ‘ideye mürâ‘ât olunduğda nef‘ ve eşeri zâhir olur ⁵⁶⁹ وَاللَّهُ حَكِيمٌ الْخَبِيرُ

(18) İşte bu mu‘âraza-yı firûz meclîs-i mübahaseyi perişân itdi ve mağfel-i muhâvere ve (19) muhâdeseyi tağıtdı ve ol cem‘-i keşir ve cem‘-i ğafir perâkende ve perişân olup [152b] (1) mağâmlu mağâmına gıtdi sultân-ı ‘âdil u âşaf-ı nişfet-dil dañı halvet-sarâylarına azîmet itdi nâ-çâr faşl-ı hükümet ve kıat‘-ı huşûmet ferdâya (3)

⁵⁶⁹ Allah en iyi hükmeden ve her şeyden haberdardır. (Hüd/1)

kaldı ve bu mürāfa‘ a ve müdāfa‘ a efrād-ı insān ve cānı fikr u hayrete şaldı (4) lā-
cerem ol gice ğaşk-ı zülāmdan falağ-i şubh-ı bāma dek mülāhaza-yı kıl u kāl (5) ve
biñ dürlü fikr-i hayāl ve sükûn-ı ħab ve karar ve tevağkuf ve intizār gösterdiler

Meclīs-i Çehār Der-Münāzara-yı ‘ Ankebût Mehmûm-ı bā Ĥakīm-i Rûm

(7) ve yine cihān-ı şehriyār ma‘ adelet-şi‘ār ve āşaf-ı nışfet-dişār dağı kezālik
(8) kifāyet-i mühimmāt-ı re‘āya ve leşkeri ve işā‘at-ı aşār-ı ‘adl u dād-küsteri
eyitmek (9) için tertīb-i divān-ı hükümet ve tertīb-i meydān-ı ħuşümet emrin eyitdi

(10) pes erbāb-ı fazl cem‘ olduĝda kezālik ħācibler nidā-yı bār-i ‘ām itdiler
ve aşĥāb-ı (11) ħuşümet için ruĥşat bābında ihtimām kıldılar meger kim ‘ ankebût-i
şāĥib-i (12) künût bir kûşede müteĥayyir ve bir perde ardında mütefekkir sükût-ı
ihtiyār idüp (13) şamût ve mebhût oturmuşdu müsebbihān-ı mülk-i melekût ve
mükaddemāt-ı şahn-ı (14) ceberrût gibi tesbih-i Ĥayy-i lā yemûta meşĝöl olmuşdu

Vağtā kim ħācibleriñ (15) bā r-i‘ am için olan āvāz-ı tarab-sāzını ve nidā-yı
ĝām-perdāzını ĝuş itdi (16) mürde iken cān bulup mestāne-vār cūşa ve efsürde iken
çözülüp (17) deryā gibi ħurūşa ve ‘ummān gibi şite gelüp ħamd-i Zü’l-celāl ve’l-
cemāle i‘tizār (18) itdikden sonra şöyle taqrīr-i kelām ve ta‘bīr-i ‘ani’l- merām idüp
eyitdi ki

Ben (19) bende-yi bī-miğdār ve zerre-yi ħākisār işaret-i şehriyārmız ve
fermān-ı serdārımızla [153a] (1) ħāki-pā-yı sa‘ādet-iyāb-ı sultānī ve südde-yi
seniyye-yi siyādet-nişāb-ı ħākānīye (2) geldim arz-ı ħāl-i pür-melāl ve izĥār-ı mā fi’l-
bāl idüp dir ki taĥt-ı yedimde sākīn (3) nīk u bed ve yedimde zāmin bir ĝuruh-ı pür-
endūh ve bī-şükūh vardur ki kimi (4) dār-ı belāda ħarende ve kimi diyār-ı ‘ināda
teknede ve kimi kar-ĝāh-ı ħayretde tende (5) ve kimi rāh-ı miĥnetde devende
toğbrācık yalıyup ve yapracık yiyüp şabr ve ħanā‘atle (6) ve perĥiz ve mücā‘atle
geçinüp zād u dil-i ħaste ve fāri‘ ü dem-beste yaturlar (7) ne kimseye dilleri toğunur
ne elleri ne bir nesnede ta‘ aruzları var ne medĥalleri

کم خور و کم کوی و کم آزار خلق * عاجزو دل خسته و بیزار خلق⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ Kim yedi kim içti ve kim yaratılışa baktı

(9) bilmeziz t̄aife-yi insāna ne eylediler ki her zamānda ɗarbeler neden pür-gezend ve mihnetlerinden (10) mecrūh ve müstemend olmuşlardur h̄anelerin yıkarlar ve lānelerin yıkarlar maḥzenlerden (11) ḥarāb ve medfenlerin yebāb ideler ednā bahāne ile helāk ve olmaz efsāne (12) ile zīr-i ḥāk eylerler

İş bu zūlmı ki geleñ şu‘ā‘-ı hūrşīdle muḥarrir kāgāh-ı (13) każā safhā-yı rüy-ı zemīne taḥrīr itse ḥarāretinden eczā-yı zemīn cūşa gelüp (14) buḥār-ı tennūrī āsumānda ḥamel ve ḥūtı büryān ider

Ve seḥāb-ı şā‘iḳa-bār bir ḳaṭresinūñ (15) vaşfın gerdūna taḳrīr itse ḥarāretle t̄arim-i ɗarūmde Mesīḥ-i mücerrediñ zülāl (16) ḥayātından ḥalāvet gider eger zürriyāt-ı ‘Ādem da‘vā-yı efdaliyyet ve lāf-ı ekmeliyyet (17) idüp bu maḳūle ta‘addilere ve bu yüzden teşeddilere iḳdām eylerse şāh-ı ma‘adelet -(18) penāhiñ ḥuzūr-ı sa‘ādet-güsterinde ve ‘ulemā ve eşrāf-ı şerī‘at-i destgāhiñ (19) maḥzaranda şevāhid-i ‘aḳli ve ḳavā‘id-i naḳli birle işbāt eylesünler

[153b] (1) ⁵⁷¹ البرهان فعليك الميدان ve illa bu za‘īf dil ḥastalardan ve naḥīf ḥāṭır- (2) şikestelerden ellerin ɗeksünler ɗünküñ şehriyār-ı ma‘adelet-şi‘ār ve mekremet-(3) dişār ‘ankebūtuñ suḥan-bāzlığın ve ‘arż-ı aḥvāle müşikāflığın gördü (4) vezīr-i nişfet-dişārdan yine teveccüh idüp bu herīf-suḥan-pervāz ve ḥabāyil-i (5) efsāne vü efsūnda cān-bāz ki meydān-ı belāgatda dīv-pāy ve hengām-ı berā‘atde (6) engüşt-nümāy kimdür diyu şordı

Vezīr daḥı ḥidmet maḳāmında ɗehre-yi (7) ḥāk-sār idüp pāy-i taḥta ‘ubūdiyyet başın ḳodı ve du‘ā-yı rüz-efzūn (8) şāhi için el ḳaldırup taḥiyyat āyetlerini oḳudı ve eyitdi

Ey şehriyār-ı (9) ‘adl ve ey şahsuvār-ı şāliḥ u reşād bu şahş-ı peyk-meyān u müdeḳḳiḳ ve iş bu (10) ḥarīf-i şirin-beyān u muḥaḳḳiḳ ki perde-bāzlıḳda der-ğār-ı Aḥmedü’l- muḥtārdur (11) ḥāliyā şehriyār-ı mülk-i kühsār ejder-i tāc-dārīñ ṭaraf-ı bāharü’ş-şānından risālete (12) ve zürriyāt-ı beşerden ‘arż-ı mülāmete gelmişdür Şāh-ı ‘adl eyitdi

* aciz ve yürek hasta yaradılıştan habersiz

⁵⁷¹ Meydana delil getirmen gerek.

Şikāyet-i ma' lūm ve hikāyet-i mefhūm oldı kabāyil-i benī ' Ādemden kimdür ki bunuñla cevāba (13) ve hitāb-ı müsteṭāba müteṣaddī olup mükāvele vü muḥāvere ve mübādele vü münāzara (15) eyleye

İttifāken ḥakīm-i Rūm ḥükemā-yı Yūnān içünde ve ' ulemā-yı devrān arasında (16) oturmuş idi hemān-dem merdāne meydāne girüp ḥamd u ṣenā-yi yezdāna ve şükr-i sipās-i Ḥazret-i Mennāne cān u dil ile diyüp eyitdi Naẓm

Ḥamd ol Ḥudā-yı pāke ki yaratdı ' ālemi
Āyine kıldı zātı şifātına ādemi

(19) Hakīm eyitdi ' aceb aḥvāl ve ṭurfe ḥayāldur ' ankebūt-ı memķūt eger benī Ādemiñ [154a] (1) ḳadr u menzīletin ve faẓl u rütbetin bilmek dilerse naẓar eylesün ki evvel Ḥayy-ı (2) tuvāna ve ḳādir ve dānā ve beyyinen zürriyāt-ı Ādeme ve ol ḳavm-i mekreme imdād ve tevfiķ (3) ve ilhām ve irşād telfiķ ve i' lām birle istiḥrāc-ı san' at-ı acīb u istinbāt-ı (4) ḥirfethā-yı ğarīb içün ne deñlü ḳudret ve ne resme ḳuvvet virmişdür (5) ve mühendisān zevi'l- iftiḥāre ve mü'sesān-ı ulu'l-efkāra ne ḳadar ' ilm u (6) kiyāset ve ne vechle fehm u ferāset ' aṭā eylemişdür ki her biri Meceṣṭidān (7) ve Oḳlīdis-ğuşā olup izḥār-ı şa' veze ve ṭılsimāt ve ihzāre ma' ḥeze (8) ve mühimmāt itmekde ' uķūl-ı fūḫūlī ṣenīfte ve ḥubān-ı cihānı ferikate kılurlar

Ve'l-ḥāşıl insān-ı şāḥib-i zerāyi' bu ṣanāyi' bedāyi' vāsıtasıyla fī sebīlillāh (10) ṭā' at-ı Ḥālīķ-i ' ālem itmek içün muṣanna' -ḥāneler binā ve bünyād iderler ve livechillāh (11) ' ibādet-i Rāziķ-i benī Ādem içün mürtefi' kaşāneler ābād iderler ki her birinüñ (12) ḳā' idesi esās-i dīn gibi metīn ve küngüresi ' alem-i şer' -i mubīn gibi evc-i semāda (13) metīn ve teşyīd-i bünyānıñ kārlarında felekler ser-gerdān ve melekler ḥayrāndur

(14) Bir resimle ḥaşānet ve metāneti vardur ki temādī-yi rüzğār ve te' aķūb-i leyl ü (15) nehārla ḥalel pezīr olmaz ol vechle leyāl-i ramazānda ve her zamānda seyrān (16) idenler derler ki **Beyt**

Menārı yā ḳanādīl-i münevverdür
Çü ḥubān-geşte ṭoķuşı heykeldür

Hatta şöyle diğkat ideler ki te'sis ve bünyadı (18) murād olunan belde ve medīne yā saḥ-ı cebel gibi bir mekân-ı refi' üzere binā iderler ki (19) a' dānuñ su' üd ve 'urūic şa'b ve düşvār olup ahālisi ferāğ-ı bāl ile [154b] (1) āsūde-ḥāl olurlar yāḥud eṭrāf ve cevābını dāiren mādāre ḥalka-yı mār gibi (2) baḥr ile yā nehr iḥāta olunup murūr ve 'ubūrī kaṇṭara ve cisre maḥşūr (3) olmağla a' dānuñ hücumundan me'münü's-sāha olurlar kezālik āfet-i semāviyyeden (4) ḥıfz u siyānet için vaz'-ı beldede tıb-ı hevāya daḥı murā'āt idüp (5) bir beldenüñ inşası kaşd olduğda hevāsı ḥüb maḥalle ṭarḥ-endāz (6) esās iderler ki sükkān ve ahālisi emrāz-ı rediyyeden emīn ve sālīm olurlar

(7) Zirā cevher hevā sākin ve rākid olup yāḥud rüküd-ı dāim ile fāsīd ve müte'affin (8) olmuş günlere yā eşcār-ı mülteffe ile memlū ḳorulara mücāvīr olduğda cevher-i hevāya (9) leṭāfeti ve bunlara mücāvereti sebebiyle 'ufūnet sirāyet idüp seri'an fāsīd (10) ve müte'affin olmağla anda ta'ayyüş iden insān ve ḥayvānda emrāz-ı reddiye(11) ḥudūşına bā' iş olur bunlara tefriḳ itmek ḥayvānda yoğdur sizler ki (12) nīk u bedi fark itmeyüp olur olmaz mevzū'a vaz'-ı ser idersenüz bu (13) maḳūla eşyā-yı nefsiyyeyi size beyān itmek a'myāya elvāndan baḥş gibidür(14) Li muḥarririhi:

Cām-ı feyz[i] sākīyā nādān eline şunma kim
Şerbet-i şuhdī ne bilsün ġālību'ş-şafra olan

Gerçi yoğdur meşreb-i pākinde bārānuñ kelām
Hiç ḳabūl eyler mi anı şaḥra-yı şamā olan

Ḥüsn-i Yūsuf var iken yā ġayrı yād itmek neden
Piş-endām olamaz pehlūzen nāzik beden

Şu'le-yi çeşm-i 'acüz ile berāber mi sirāc
Berm-i a'mā ile nūr u zülmeti teşḥiş iden

(19) **El-kıssa** Sā'ir ḥayvānātıñ bu meşāni' ḥasenātdan ḳaṭ'ā behresi ve işbu [155a] (1) mecāmi'-i ḥayrātıñ dāiresine yürümege zühresi yoğdur 'Ankebūt eyitdi

572 فَسُبْحَانَ يَالْذِّبِيْدِهِ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ

Eger fażilet-i insān ve meziyyet-i ihsān bedāyi⁶-i ŧanāyi⁶ (3) ve ŧerāyif-i meŧāni⁶ böyle ise cevāmi⁶ ul- kelim Qur⁶ anda bu āyetde Hāḳḳ Sübhānehu ve Te⁶ āla (4) sizi ve bizi cem⁶ etmişdür

573 قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ

Eger insān ve ger (5) bāḳī ḳayvāndur her birinüñ dāniŧına göre bir revīŧi ve ŧatıŧına nisbet bir (6) cünbüŧü vardur el-ḳaḳḳ bu umūr-ı mezkūrda cümle vuḳūŧ ve ŧuyūrda ve mār (7) ve mūrda belki ḳaŧārāt-ı hevām ve müḳḳārāt-ı sū⁶ amda muḳarrerdür ki her biri (8) istiḳḳām-ı emākin ve istiḳŧām-ı mesākin ve temhīd-i āŧiyāne ve teŧyīd-i kaŧāne itmekde (9) bī-zaḳmet ve bī-minnet mānend-i ŧevāmi⁶ ve miŧāl-i ḳuŧūr bihiŧ ne hücreler tertīb (10) ve ne ḳalvetḳāneler teḳzīb iderler

Ba⁶ zı müdevver u mūka⁶ ab ve ba⁶ zı müḳalla⁶ ve müḳaddab (11) kimi müŧelleŧ ve mürebbā⁶ ve müḳhammes ve kimi müseddes ve muḳavves muḳarnes ki ma⁶ mārān-ı (12) rūzigār ve senmārān-i dār u diyar ḳayrān ve dem-beste ḳalur ve ger bu ŧan⁶ atlar vāŧıŧası ile (13) envā⁶ -ı ḳasenāt ve eŧnāf-ı ḳayrāt mesācid u medāris ve ribāḳ ve ḳān bünyād ḳılınur (14) dimekle faḳr iderseniz ol daḳı inŧāf ve ḳaḳīḳat-i ḳāle i⁶ tirāfla naḳar oluna (15) ve ol ḳāife ki ḳā⁶ at u⁶ ibādetle me⁶ mürdur

574 لهينه ŧarf itmekle meŧkürdur belki bu ḳaḳiyyede cümle mecbürdur (17) āmma sā⁶ ir ḳayvānāt bu teklifātın mu⁶ āf ve ma⁶ zürdur ŧi⁶ r :

* قليل عمرنا في دار دنيا ومرجعنا الى بيت التراب

575 لها ملك ينادى كل يوم لدوا للموت وابتوا للخراب

(19) ve bu ḳayrātın daḳı fi-nefsi⁶ l-emr āfātına ḳayet ve feŧād ve bütḳāniyla [155b] (1) mūka⁶ fātına nihāyet yoḳdur zīrā eger māl ḳarāmıla mübāŧeret u ḳulm ve

572 Her ŧeyin hükümranlıḳı elinde olan Allah⁶ in ŧanı yücedir! (Yasin /83)

573 Deki, herkes kendi ŧekli üzerine iŧ yapar (İsra/84)

574 Bıraktığın hayratlarda yerinde ve maldan elde ettiğin mal olması gerek.

575 Dünya evinde ömrümüz azdır dönüşümüz toprak evidir Dünya (Nefs) için günlük ölüm ve harabe yerler çağrıda bulunur.

ğarāmla (2) müzāheret olunup zūhūra gelmiş ola erbāb-ı takvā ve aşhāb-ı fetvā (3) taşrih eylemişlerdür ki andan recā-yı meşūbāt ve ümīd-i ref' -i derecāt eylemek (4) sâ'ir me' aşīden eşedd u bed-terdür

Belki küfre qarībdür ki hārāma helāl (5) ve münkerāta maqbūlü'l-aḥvāl demiş olur bu eclden Ḥazret-i Ḥaqq Celle Celāluhu ve 'Amme Nevāluhu kelām-ı kadīmīnde ve furqān-ı 'azīmīnde buyurur

576 وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَيْبَ بِالطَّيِّبِ

(7) Ey ḥakīm zulm ile ma' mūr olan 'adl ile olur ḥarāb perde dār-ı 'ankebūt olup (8) baykūşa virān eylersiñ ve eger māl helālle bünyād ve ḥüsn-i ḥiṣāl ile ābād (9) olmuş ola anuñ daḥı bināsında isrāf-ı māl 'ayn-ı vebāl ve zey'ü dālāldur

(10) Ol ṭāifenüñ āşiyān-ı dimāğlarında bu maqbūle ribā yatur lā cerem her zamānda (11)_sem' a ve 'aceb itmek noqşān degildür pes ḥayālāt-ı bātıla ve muḥālāt-ı 'ātıla ile (12) lāf-ı güzāf ne lazımdur

Ḥakīm eyitdi bu maqbūlātıñ ḥasb-i ḥāldür ne mecāl (13) ve ne hayāl lākin şüret-i i' tirāzda irād itdiğiñ münākaşa 'ale'l-mişāldür (14) insānuñ şıfatları ve benī Ādemiñ ḥirfetleri bu mezkūr olan umūra maḥşūr ve işbu (15) ma' dūd olan hünerlere maqşūr degildür ol cümleden biri şan'at-ı ḥüsn-i kitābetdür (16) ki ḥadīş-i şerīfde vārid olmuştur ki

عليكم بالحسن الخط فإنه من مفاتيح الرزق⁵⁷⁷ Çünkü kitābet vāsıtasıyla hezārān (18) hezār ḥaḳāyık ve deḳāyık esrār-ı mülk ve melekūt ve leṭāyif ve ma' arif aḥkām-ı nāsūt (19) ve lāhūt meşāḥif-i dil ve cānda şehāyif raqam ve beyāna çıqup sebt olur

[156a] (1) ve bī-ḥad u bī-şımār qavā'id ve 'avāyid dünyāndı ve dībi ve rumūz ve künūzı 'ilme'l- (2) *yaḳīni* müşterih-i sevād-ı ḥayālden müsrāḥ-ı beyāz kıl u kıla gelüp (3) şeref bulur ma' lūmdur ki bu şan'at ḥayvānātda yoqdur ve bu fażiletten (4) bi-behredür

⁵⁷⁶ Helali haramla değıştirmeyin. (Nisā/2)

⁵⁷⁷ Yazma sanatını öğrenin; çünkü rızkın kapılarını açar (Fetneni Tezkiretü'l-Mevduat, s.135)

‘**Ankebūt** eyitdi eger şan‘at-ı kitābet fazīlet u ẓadr ve mezīyyete (5) vesīlet olsa idi niçün server-i enbiyā ve ser-defter-i aşfiyā ve seyyīd-i (6) benī Ādem ve hūlāşā-yı efrād-ı ‘ālem Ḥāzret-i Muḥammed şallahāhu ‘aleyhi ve sellem(7) ḥāzretlerine niçün verilmiye idi

Ḥakīm eyitdi şallahāhu ‘aleyhi ve sellem ḥāzretleri (8) ümmīdür kitābet şöyle dursun zāhirde üstāzdan müstağnī idi (9) kimseden ‘ilm taḥşil itmedi ve tevārīḥ-i enbiya-yı müteḳaddimin muṭāla‘a buyurmadılar (10) bu ki ḥāşşa-yı nebīdür bu ‘aṭā sāir enbiyā-yı ‘azāma verilmedi zīrā ‘ümmī iṭlāk (11) ümmeti ḥaḳḳında cā’iz degildür cāhil ma‘nāsı imā itdiginden ammā Resulullāh (12) ḥaḳḳında ümmī demek bir ‘ilm-i ilāhīdür ki kendüsine Cibrīl vāsıtasıyla vahy (13) olunup evveliniñ ve āḫiriniñ ‘ulūmını cāmi‘ idi ki

⁵⁷⁸ انا بعثت بجوامع الكلم ḥadīs-i şerīfi buña işāretdür ammā kitābet ḥuşuşūna Ḥāzret-i ‘Oşmān ve (15) kātib-i vahy Mu‘āviye bā-ḥuşuş ‘Alī bin Ebu Ṭālib kitābetde ve ẓalem-i bī-naẓır (16) idi rıẓvānullāh-ı Te‘āla aleyhim ecma‘ in

Nitekim evliyā-yı kirām ve ‘ulemā-yı ‘azāmdan (17) birinüñ ḥaṭṭ u resmine ta‘zīm ve iclāl olunup teberrük ẓaşdı ile sevāb (18) ve ḥaṭā eşerine iḳtidā olunup şaḥābe-yi kirāmıñ zāt-ı ‘ālileri ve aşār-ı (19) celīleleri eşerlerinden vüçūh ile efzāl ve iḳtidāya maḥal olmağla meşāḥifi [156b] (1) teberrüken anlarıñ resm u ḥaṭları üzere taḥrīr idüp ‘ulemā-yı fenn-i ẓıra‘at-ı (2) muşḥaf-ı kerīmede ol rüsümüñ mevāzi‘na tenbīh u işāret itdiler (3) ve bu bābda ba‘zı muğaffilīnün kelām-ı ‘ātil-i bi-ṭā’illerine iltifāt olunmaya

(4) Onlar ‘Arabıñ ve aşḥāb-ı kirāmıñ san‘at-ı kitābetde ḥaẓḳ u mehāretlerine (5) zāhib olup dediler ki şadr-ı İslāmda nikāşte-yi bāri‘a-yı aşḥāb (6) olan ḥuṭūṭ-ı müşāhibiñ ẓavā‘id-i ḥaṭṭ u resme muḥālefeti kitāb-ı ‘Arabıñ (7) ḥaṭṭ u raḳamda ẓuşūrlardan nāşī olmayup belki ẓaşd-ı şaḥiḥe mebnī (8) ber vech-i vech ile müveccehdür diyu za‘m itdiler

Meşelā Ḥāzret-i Süleymān (9) ‘aleyhi’s-selāmıñ tıyūrından hüdhüdi eşnā-yı ṭarīkde teccessüs-i mā için (10) irsāl itdikde cevābını i‘lāmda bāl-efşān sür‘at

⁵⁷⁸ Ben kelimelerin en güzeliyle gönderildim. (İbn Abdulselem, Mecazü’l-Kur’an, s.5)

olmayup me'mûldan (11) zîyâde mekş u te'hîr itdikde nâşîre-yi ğazab-ı Süleymânı ğaleyân idüp (12) bir 'özr-i kavî beyân itmediği şüretde yâ anı 'azâb-ı şedîd ile te'zîb (13) yâ zebh iderim diyu alâ vechi't- terdîd ve tehdîd ve va'îdeni Cenâb-ı Rabbü'l-'âlemin Qur'an-ı Kerîmde

579 لَّا تُدْبِحُهُ 580 لَّا أُعَذِّبُهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَّا تُدْبِحُهُ

Naẓm-i celîl lâzîmü't- tebcîlde vâkı' 580 لَّا تُدْبِحُهُ

kelimesi fi' il-i muzâri' müşbet olup ħarf-i lâm ile maĥalli cevâb-ı (17) kâsem olmaĝla lâm ile zâl miyânına elif idĥâlîni kâ' ide-yi resme muĥâlîf (18) ve müşbet menfî şüretinde taĥrîr olundığınıñ vech-i hüdhüdüñ zebh (19) olunmadığına işâretdür dediler Kezâlik

581 وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ [157a] (1) nazm-ı keriminde vâkı' biyedin kelimesi daĥı yâ-yı_vâĥide ile taĥrîr olunmaĝ (2) muĥtezâ-yı resm iken yâ-yı yen ile biyedin şüretinde mersûm olduĝunuñ (3) kesret-i ĥurûf ile kudret-i Rabbâniyenuñ kemâline tenbîh olundu diyu te'vîl ve (4) sâir Qur'an-ı Kerîmde resm-i ĥaṭ muĥâlîf mevâzî' ı bu maĥûle taĥakkumat-ı maĥza (5) ile tevcîh itdiler

Ḳavm-i mezkûrı bu tekellüfât-ı vâĥiyyeye ĥamle sebep (6) ve dâ'î budur ki ĥaṭ u kitâbet şanâyi' -i kemâliyyeden olmaĝla 'aşĥâb-ı (7) kirâmı bu bâbda kıllîti mehâret ile tevşîf şânlarına noĥşân terettübüne (8) bâ' işdür diyu za'm idüp onlara rüsûm-ı kitâbetde mehâret isnâdıyla bu (9) naĥîşeden tenzîh ve meşâhîf-i Qur'ânîyyede resm muĥâlîf mevâzî' -i vüçûh-ı (10) mezkûre ile ta'îl itdiler

Lâkin kavî-i mezkûr şaĥîḥ olmayup ĥaĥḳ u şevâb deĝildür ve müşâhîr-i küttâb-ı Bağdâddan İbn Bevvâb künyesi ile ma'rûf (12) üstâd Ebul- Ḥasan 'Alî bin Hilâlîñ bu bâbda buĥûr-ı 'arûzdan baĥr-i kâmil (13) üzere ma'mûl bir ĥaşıde-yi râ'îyyesi olup anda san'at-ı ĥaṭ u kalem (14) ve devât ve sâir âlât-ı kitâbetiñ resm u vaz' ı mezkûr ve bu bâbda mektûb (15) ve mersûm olan terâkîb-i manzûme ve menşûrenuñ aĥsen olmaĝın ta'allûm-i (16) kitâbata raĝbet iden erbâb-ı isti'dâdın

⁵⁷⁹ Onu şiddetli bir azap ile cezalandırmayacağım ya da o nu kurban etmeyeceğim (Neml/21)

⁵⁸⁰ (Onu) kurban etmeyeceğim.

⁵⁸¹ Gökyüzünü kudret eliyle inşa etti. (Zariyat/47)

intifā‘ı kaşdıyla bu maħalde şeb̄t (17) u taħrīr-i savāb-dīd ħāṭır-fāṭır oldu kaşīde-yi mezkūrenuñ evvelidūr ki zīkr olunur

582 يا من يريد اجاده التحرير * ويروم حسن الخط والتصوير
biżā‘-ı ilmīyyeden şoñra aqdem-i ħavāş [157b] (1) insānīyye olan şan‘at-ı kitābetde mehāret taḥşīline ṭālib ve taşvīr-i ħurūf (2) ve ħüsn-i ḥaṭṭ tekmīline rāğīb olup taḥşīl ile ki maqşūdına nā‘il olasañ

ان كان عزمك في الكتابة صادقا *

583 فارغب الى مولاك في التيسير

(4) eger bu ħuşūda ‘azm u himmetiñ şaḥīḥ u şādīq ise teshīl-i merāmda Cenāb-ı (5) Ḥaḫdan tevfiḫ ricāsına mübāderet Bā‘dehu esbāb-ı zāhireye mübāderet (6) ve mübāşeret ile 584 اعد من الاقلام كل مشقف

Şalb-i Yeşūğ Şanā‘atü’t-Teceyyür

(8) Kalem u ḥaṭṭ ve raḫam-ı raḫş-ı müşkīn bāl kalem ile zabṭ olunmağla zīyāde (9) hemvār ve müstevī ve saḫṭ ve ḫavī olmağ lazımdur ki mesāfe-yi merāmda çüst (10) ve çālāğ olup bute-yi kırtāse benān himmet ile sebk-i cevāhir-i erḫām (11) olunduğda dil-pesend u dil-nişīn ve mazḫar-ı taḥşīn ola

واذا عمدت لبريه فتوخه *

585 عند القياس ياوسط التقدير

(13) ya‘nī şan‘at-ı kitābetde terāşīd lā kilik u ħāme daḫı ihtimām-ı lazım olan umūrdan(14) olmağla terāşīde olunmağ murād olunduğda ṭūl u ‘arż mü‘tedil kalem iḫtiyār olunup (15) ḫadd-i vasaṭ mūrā‘āt oluna

انظر الى طرفيه فاجعل بربه *

586 من جانب التدقيق والتحصيل

582 Ey kızgın icatlar yapmak isteyen!

Resim ve hüsnü hat yapmak isteyen

583 Eğer gerçekten yazarlıkta azmin var ise

Yardım için Mevlana kendini dile getir.

584 Kalemler sayısınca bir şeyden kopan parça.

585 Yollara destek olmak istersen onun için durgun ol

Kıyasa esnasında orta takdirde.

ve dağı alet hatt u rakam olan hāme ve kalemiñ tarefeynine nazār olunup
kankı cānib-i daķık ve bāriķ ise ol tarafa (18) terāşide ola

واجعل لخليفته قواما عادلا *
يخلو عن التطويل والتقصير⁵⁸⁷

ve yine El-sine-yi aqlām-ı Küttāb ve Aqlām-ı El-sine-yi ulū'l-El-bāb ile
mezķūr ve meşūr [158a] (1) olan merāsim-i baķiriñ biri dağı bu dereke mālīde-yi
şafha-yı rakam olan (2) re's-i kalem beyn- tavīl ve kaşir hadd-i vasať üzere taķdir
olunup bu kıvām-ı (3) 'ādil ve ķadr-ı mü' tedilden aşlā ser-i mü inķirāf olunmaya

والشقّ وسطه ليبقى بريه *
من جانيه مشاكل التقدير⁵⁸⁸

ve dağı şakķ-ı kalemde çāk-ı vasať iħtiyār olunup tarafeynuñ şükāfe nisbeti
mūsāvī kılına

حتى اذا اتقنت ذلك كلّه
اتقان طلب بلمراد خبير⁵⁸⁹

(7) ya' nī ced-bā-yı mezāyā-yı resm ve rakam u dil-dāre-yi şive-yi reftār-
kalem hāme-yi taķķik ile (8) sebt-i cerīde-yi beyān olan naķş-i merām 'ala vechi'l-
itķān ħarīta-yı ħātırıñda (9) mersūm olup rūḥ-ı kelāma vāķıf 'ārif-i şāhib-i ma'ārif
gibi tavşīyye(10) olunan umūr şaķīfe-yi tab' ıñda meşūr olduķda

فاصرف لرأى القط عزمك كلّه
و القط فيه جملة التدبير⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Bak iki tarafına onu sahibiyle birleştire

İncelik ve kuşatma yönünden

⁵⁸⁷ Halifeyi adil ve güçlü seç

Kısalık ve uzunluktan vazgeç

⁵⁸⁸ İki vahşinin ortasında kalan için

Her iki yönden sorunlar takdiridir

⁵⁸⁹ Ta ki bunlara kanaat edinceye kadar

İsteğin kanaati haberdardır istekten

⁵⁹⁰ Bütün azmin için gayret sarf et başkasını maşası olamayasın

Başkasının maşası olmamak için hepsi tedbirdir

(12) Ya' nī şurūt-ı mezkûreye ri' âyetden soñra cell-i himmetiñi büriden-i ser-
hâme ki (13) qaṭṭ-ı qalemdâr aña şarf eyle ki şan'at-ı kitâbetde qaṭṭ-ı qalem şarṭ-ı
ehemm belki rükn-i aḳdemdür

لا تطمعن انى ابوح بسره

انى اظن يسره المستود⁵⁹¹

(15) Ya' nī qaṭṭ-ı qalem aşhâb-ı raḳam miyānuñda mestür sırr-ı mektüm olup
müddet-i medide üstâda hıdmet ile ma' lüm olmayan benden bu sırr-ı mestürin (17)
keşfini ümîd itme ki ben daḳı onu izhârda zınnet iderim dimekdür

لكن جملة ما اقول بانه

ما بين تحريف الى تدوير⁵⁹²

(19) Ya' nī qaṭṭ-ı qalem huşuşunda zıkr idecegim kelām-ı icmâli budur ki ne
ziyâde [158b] (1) münharif ve ne ziyâde müstevî olup taḳrîf ve tedvîr miyānuñda
qaṭṭ-ı mütevassıṭ (2) ile oluna

والق دوائك بالدخان مدبرا

بالخلّ وبالحصرم المعصور⁵⁹³

Bu bâbda cümle şerâitiñ biri daḳı düde-yi naḳṭ ve bizirden ma' mül midâd
olmaḳın (3) liḳata ile devâtiña ilḳâ idüp ba' dehu

terbiye ve işlâḳ (5) ile واصف اليه مغرة قد صولت * مع اصفر الزرنينخ والكافور⁵⁹⁴

(6) telvîn-i midâd murâd olunduḳda bir miḳdâr âşı buyâ izâfe olunup zernîḳ-i
aşfer (7) ve kâfur ile mezc oluna

⁵⁹¹ Hırslı olma kesinlikle ben boşlukta gidiyorum
Kesinlikle ben emanete gidiyorum

⁵⁹² Fakat bütün söylediklerim beyan edildi
Bozulma ile onarma arasında

⁵⁹³ Sigarayı hazırlayıp hokkayla karşılaştır
Sıkılmış ham üzümün sirkeyle

⁵⁹⁴ Kırmızı allık ona ulaştığında *
Zerniḳ ve kafur bitkileri ile beraber sarılıḳı olur

حتى اذا ما خمرت فالحمد

الى السودق النفى اعم المخبود فحمير مداد على وفق المراد⁵⁹⁵

tamām olduḡda varak ve kırās-ı i' dādına mübāderet (9) olunup ziyāde nerm ve nā' im ve naḡī ve ṭāhir kāḡad ihtiyār oluna

فاكبسه بعد القطع بالمعصار كى

ينأى عن التشعيش والتعير⁵⁹⁶

(11) kāḡad-ı miḡrāz ile ḡaṭ' itdükden soñra üzerine eczā-yı türābīyye ilḡā (12) oluna ki vesah u dehāneti maḡv olunup eṣḡāl-i ḡaṭīyye teferrük ve infişālden maṣūn ola

ثم اجعل التمثيل دأبك صابرا

ما ادراك المأمول مثل صبور⁵⁹⁷

(14) Şürüt-ı mezkūre geregi gibi mer' a oldukdan soñra ḡaṭṭ-ı üstāze nazār eyleye (15) meṣḡ ve idmāne mülāzemet idüp bu bābda nefse cebr ve ta' b ve meṣaḡḡate (16) şabr eyle ki :

فحوأى الصبر مفتاح الفرج⁵⁹⁸

şabriñ neticesi maṭlaba fevz (17) u zafer olmaḡa maṭlūba vuşūla emr-i müḡarrerdür

أبدى وبه في اللوح منتهيا له

عزما تجرده من التشمير⁵⁹⁹

ḡaṭṭ u raḡam levḡ-i maṣḡa imrār-ı ḡalem itmekde şābit (19) ḡadem olup şemşir-i 'azmi yenām-ı talebden iḡrāc ile taḡsīl-i merāma şedd-i niṭāḡ [159a] (1) iḡdām ve teṣmīr-i sāḡ-i ihtimām ile

⁵⁹⁵ İçki olmayıncaya dek hamd olsun

Şiddetli yağmur olumsuz yapar genel isteğim kızıl kuyruk gibi durması

⁵⁹⁶ Kestiklerini meyve sıkacağı gibi sık

Değişik ışıklardan yayarken uzaklaşıyor

⁵⁹⁷ Heykeli adetin olduğu üzere sabırla oluştur

Bilmiyorum umulan çok sabırlı gibidir

⁵⁹⁸ Sabra sahip olmak rahatlığın anahtarıdır.

⁵⁹⁹ Başladı ve onunla kürekte onu idrak etti

Azmetti işe hazırlanmaktan sakındı.

لا تحجلن من الردى تخطه

600 في أول التمثيل والتسطير

İbtidā-yı meşq ve ta‘allümde haţm-ı rediden diyu saña infi‘âl (3) ve hacâlet ‘arız olup azmînde fütür ve sa‘yiñde kuşūr bā‘is olmasun

فالامر يصعب ثم يرجع هبياً

601 ولرب سهل جاء بعد عسير

(5) Zirā her emriñ evvelinde şu‘übet ba‘dehu suhület hâşıl olup ‘asriñ (6) encām-ı yesr olmak mükarrerdür

حتى اذا دركت ما امثلته

602 اصبحت رب مسرة والحيور

(7) taleb-i kemâlde dest-bār-i sa‘yı ve iqdām ile maţlûba fevz u zafer (8) müyesser olduğda senüñ için ziyāde sürür ve hubür hâşıl olup (9) rāh-ı talebde mükāsāt olunan ta‘b u meşakqate mükāfāt olunur

فالشكر الاهك واتبع رضوانه

603 ان الاله يحب كل شكور

(11) Maţlab u merāme nāil ve ni‘met-i Haqqā vāsıl olmak muqadder olduğunda merāsım-i şükri (12) taqdim ile taşşıl-i rızā-yı Mevlāya sa‘y ve ihtimām eyle ki ol mün‘am-ı bī-illet ve (13) vehhāb-ı bī-minnet Celle ‘azametuhu her ‘abd-i şekūra muhabbet idüp tevķir-i ni‘met ile (14) mücāzāt ider

604 ولرغب لكفك ان تخط بنانها خير تختلفه بدار غرور

(15) dest-yār-ı baht-ı firüz ile senüñ için rüy olan ni‘met-i kitābetiñ şükri (16) budur ki kef u benānuñı taħrīr-i mefāsıd ve şürürdan kef idüp bu dār-ı gaflet (17) ve

600 Prangaları eskittim yok etme onun hatasından

Başta heykelleri çizerek.

601 Emir zorluyor sonra hazırlanmak için dönüyor

Yetiştirmek kolaydır suyu sıkılıp geldikten sonra.

602 Benzerini elde ettiği zamana kadar

Sahibi yolculuğa çıkar.

603 Rabbine şükür et ve rızasına tabi ol

Kesinlikle ilah bütün şükredenleri sever

604 İstedğin seninle yüz yüze gurur evinde değişikliklere hayırla bina olması verilen imtiyazdır

ğurūrda sebep-i zıkr-i cemīl ve bā' iş-i ecr-i cezīl olan kütüb-ı dinīyye ve şāik-i (18) şer'īyye gibi emr-i hayr taştırine sa'yi ile

605 فجميع فعل المرء يلقاه عند التقاء كتابه المنشود zīrā raqabe-yi 'ubūdīyeti dāhīl-i rabīkā-yı teklīf

[159b] (1) olunan her 'abd-i mükellef sâ'at-i kıyām kâim olup cerīde-yi a' māl ve defter-i (2) ef'ālī kendüye irā'et olunduğda andan şudūr iden hayr ve şeri ma'āna (3) ider қаşıde-yi mezkūra bu maħallde tamām olup resīde-yi hūsn-i hītām oldı

İmdi haṭṭıñ cevdet ve kemāli ol vaķitde ḥāşıl oldur ki maṭlūba delālet-i (5) vāzih olup beyne'l-küttāb müte'ārif olan nuķuş-ı ḥurūf ve müfredātına maḥşuş (6) olan eşķāl u rūsūmuñ her biri ferden ferden āhirden fark ve temyīz ve eşķāl-ı (7) kitābetiñ vaz' ve resimleri kā' ideye taṭbīķ oluna

Şöyle ki evā'il-i kelimātda vāķı' (8) olan ḥurūfdan elif ve rā ve zā, ve dāl ve zāl ḥarfleri münfaşıl ve evāħirinde vāķı' (9) olursa mütteşil taḥrīr olunup bu beş ḥarfdan mā'adā ḥurūf-ı hecādan her ḥarf kelimātın evā'il ve evāħirinde her kavmiñ 'örf ve işīlāhına göre muṭtasıl ve (11) münfaşıl taḥrīr olunur ve ba'zı haṭṭ vardır ki mu'ammā meşābesinde olur ki (12) remz u imā ṭarīķıyla bir ismiñ ḥurūfundan esmā-yı ṭayyib ve şimār u ṭuyūr ve ezhār ile (13) ta'bir olunup ḥāl ve feth-i 'asir olur yāḥūd ketm-i esrār için beyne'n-nāş(14) müte'ārif olan rūsūm ve eşķāl ḥurūfe müğāyir ba'zı eşķāl-i maḥşūşa vaz' (15) olunup ba'zı küttāb ol eşķāl ile āşinā olan kimselere anuñla kitābet iderler

(16) Nitekim elif ze cifirde isti' māl olunduğı gibi ve iş bu haṭṭ-ı mermūz ve mevzū' (17) ibtidā-yı vaz'ında egerçi bir kânūn u kā' ide ile mażbūṭ olmadı ise (18) kitābdan ba'zıları aña vuķūf ve ıṭlā' için imāl-ı fikr ile kevānīn-ı maḥşūşa (19) vaz' idüp kütüb ve risā'il tedvīn itdikleri meşhūr ve meşhūddur

[160a] (1) Ankebūt eyitdi ey ḥakīm iş bu maķālatıñ dürüstdür ve lākin serd itdiğini (2) kelāmında siyāķ ve sibāķına muḥālif düşdü

605 Kişinin bütün yaptıkları yarım karşısına çıkar. Yazılmış olan ile karşılaşmak aranan yitiği bulmaktır.

İmdi bu rā'ı koyalım kendi (3) rā'ına uyalım çünkü şānāyi' de hāzık ve mehāret ise vaşf-ı izāfī olup⁶⁰⁶ من كل الوجوه

kemāl-i mutlak olan fazīlet-i insāniyyeden ve evşāf-i zātiyyeden degıldür (5) zīrā hırfet važ'ında kuşūr-ı zāta rāci' ve dīn ve halkıñ hālel u feşādına (6) müveddī olmayup belki esbāb-ı ma'āş ve menāfi'-i dūnyevīyyenüñ noķşānına bādīdür (7) ne anki fazīlet-i beşerde derece-i kaşvāya vāşıl hatta meb'ūs-ı 'ālem olan Hāzret-i Muḥammed Muştafa şallahāhu 'aleyhi ve sellem hāzretleri ümmī olmağla engüşt-i meh-şükāf mübārekleri (9) āşinā-yı kalem u raqam olmayup ve bu hālet zāt-ı tacdāri *levlāke* haķķında maķāmlarına (10) nisbet ile esbāb-ı ma'āş olan şānāyi'-i 'ameliyye ve merāsim-i dūnyevīyyeden tenezzühlerine (11) nażar ile şeref u kemāl 'add olunup sizlere nisbet ile neķāyişden ma' dūddur

(12) zīrā zāt-ı muķāddes-i Nebevī bi'l-küllīye ma'būd-ı haķiķiyye müteveccih ve münķātī' olup (13) bil-cümle zeḥārif-i dūnyevīyye ve şā'nāyi'-i 'ameliyyeyi hatta 'ulūm-ı resmiyyeyi ve cüz'iyeyi (14) daḥı verā-yı zūhre ilkā buyurup

انتم اعلم بأمور دنياكم⁶⁰⁷ buyurmuşlardur

Ammā siz ki emti'a-yı fāniyye-yi dūnyā için şarf-i naķdīne ḥayāt idüp san'at-ı (16) kitābet ve sā'ir şānāyi' de mehāret ile kesb-i ma'āşa tevessül idüp māl-ı ḥabīs (17) cem'ine ḥariş olup 'umūr-ı aḥreti ferāmuş idersiz hatta esedullāhu'l-gālib (18) 'Alī bin Ebu Ṭālīb kerremallāhu vech hāzretleri bu ḥuşūşda bunlarıñ hiç birine (19) meyl itmeyüp kendüsine min kıbelillāh i'tā olunan 'ulūm-ı nāfi'a haķķında [160b] (1) ve maķām-ı teşekkürde lisān-ı belāğatle ne ḥūb buyurmuşlardur Şi'r

رضينا قسمة الجبار فينا
لنا العلم وللأعداء مال

فإنَّ المال يفنى عن قريب
وإنَّ العلم يبقى لا يزال⁶⁰⁸

⁶⁰⁶ Her yönden

⁶⁰⁷ Sizler kendi dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz. (Müslim/2363)

(4) iş bu kelām-ı kibrīt-i aḥmeri okuyup diñleyüp māverā-yı zuhūrīñıza ilqā idersiñiz (5) ‘ulemāñızdan ekşerisi mezāyık-ı vazīfeden tolayı ḥasret çeküp şiddet-i (6) fuḳaradan İbn Rāvendīnin bu manzūmesini sened idüp iftiḥār iderler :

* كم عاقل عاقل اعيت مذهبه *

* وجاهل جاهل هل تلقاه مرزوقا *

* هذا الذي ترك الاوهام حايرة *

وصير العالم الخير يرزنديقا⁶⁰⁹

(10) eger māl ile ve kitābet ile mükrem olmak olsa idi ol ‘ālī Cenāb bunları (11) zamm buyurmaz idi bizim da‘vāmız insānuñ fażileti beyānında olup (12) yoksa şifatu beyānında degildür bu şanāyi‘ ile şerāfet-i insāna istidlāl (13) olmaz mı

Ḥakīm eyitdi: bizde insān vardır ki sülāle-yi t̄āhireden şaḥīḥü’n-neseb (14) ve sādāt-ı kirāmdan Ḥāşimī ve Ḳureyşidür Ḥāşimīler kimseden zekāt u (15) fiṭre ḳabūl itmezler ve kimsenüñ mālına ṭama‘ itmezler Cenāb-ı Ḥaḳḳ anlara zekātı (16) ḥarām ḳılmışdur kemā ḳāle aleyhi’s-selām

ان الله حرم غسالة مال المسلمين على بنى هاشم⁶¹⁰

(16) **Ankebūt** eyitdi: ḥaseb u neseb ile iftiḥār cā’iz degildür (17) taḥşil-i rızā-yı Bārī olmadıkça bunlara aşlā fā’ide virmez zīrā bunlardan (18) ḳanḳısı müttakī ise Cenāb-ı Ḥaḳḳ ‘indinde anlar efdāldur kemā ḳalallāhu Te‘āla

انَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُ⁶¹¹ eger ḥaseb u neseb müfīd olsa idi

⁶⁰⁸ İçimizdeki zalimlerin kısmetlerine razıyız

Bize ilim düşmanlarımıza mal olsun

Çünkü mal yakınları bitirir

Kesinlikle ilim bâkî kalır zâil olmaz.

⁶⁰⁹ Kaç akıllı akıllı ne yapacağını bilmez bir yola girer

Cahilin cahile rızkıyla karşılaşır

Bu ki tehlikeye atılan kuruntulardır.

Ve hayırlı âlimi bile zındıklaştırır.

⁶¹⁰ Allah cc müslümanların malını yıkanmasını Benî Ḥaşim’e haram kılmıştır.

⁶¹¹ Allah’ın katında en değerliniz ondan en çok korkandır. (Hucurat/13)

161(a) (1) Hâzret-i Nûhuñ veledi ‘Āşıma olur idi ve übüvvet cihetiyle menfe‘ at olsa idi (2) Hâzret-i İbrâhimiñ pederi Āzer haqqında olur idi hatta Ebu Cehl kâfir iken oğlu (3) ‘İkrime hâzretleri sâye-yi imânda dâhil-i meclis-i Hâzret-i Nebevî oldı

Hakim eyitdi: bunlar (4) tura tursun insân içinde olan şeref-i insân eslaf-i ensâba ve sa‘ âdet-i (5) evlâd ahfâd u etrâba ne dersin

Ankebüt eyitdi : bu hod ol mes’elededür (6) meğer ki dimâgıñ ser-küşte ve kalbıñ pür-zelzeledür ve maqşüduñ muhâvere-yi meydür yoqsa (7) müşâdere-yi meydür bu râ’ı dağı koyalım senüñ râ’yiñe uyalım dedigiñ sahn-ı ‘âdet-i (8) câhilliyetdür ne muqtezâ-yı kâmilliyet ve hükemâ dimişdür ki

المرء يفتخر بالهمم العالية لا بالقوم البالية⁶¹²

Ve şunlar ki a‘vân u enşâr u hıdmetkârdur ve yârân (10) şöhet ve hem-kârân şan‘ atdur haqqıqatde kuyüd ve derd-gam ve mādde-yi miñnet ve elem u (12) kederdür beyt:

Derîn-i zamâna refiğ hâli ez-hillet
Şerâhı ve mey nâb u sefine gazelliyet

‘Ālemde yâr-i vefâdâr mânend-i ‘anqâdur
Ve cihânda gam-h‘âr-ı hevâ-dâr mişâl-i kimyâdur

(13) vaqtâ kim sevğ-i kelâm ve ‘arz-ı merâm bu maqâma irişdi vaqt-i zalâm ve hengâm-ı şâm (14) irüp te‘hîr-i ihtişâm olunup kıl u qâla mehr-i ihtitâm olurdu erbâb-ı (15) meclise düstür olup muhâşama ve mürâfa‘ a-yı ferdâya qalduğın bildiler felâ bed anda hâzır olanlar huşûr-ı sulţânide çehre hâkisâr idüp tağıldılar

Hakim (17) eyitdi nev‘-i beşerde insân-ı kâmil vardır ki marâz-ı mevtini idrâk itdikde edvîye (18) için tabîb-i hâzıq iktizâ itse tabîbden müstagnîdürler ve ba‘ zı zât (19) dağı vardır ki dîn uğruna rûhını yed-i haşma teslim iderler

⁶¹² Kişi yüksek düşünceleriyle iftihar eder, eski çürümüş kavmi ile etmez

[161b] **Ankebüt** (1) eyitdi anlar kimlerdür beyân ile baçalım istimâc idelim **hakim** eyitdi ki cümleden (2) biri efzâlü'l-ümmete 'ale't-tahkîk Seyyidinâ Ebu Bekr el-Sıddîk radıyallâhu anh veliyyü't- (3) tevfiğ hazretleri eyyâm-ı hilâfetde nâ-mizâc oldular ise ol vaqıtde (4) esedullâhu'l-gâlib 'Alî bin Ebu Tâlib kerremullâh vechehu ittifağ-ı i'râğda bulunup (5) ol diyârın me'külât-ı lañife ve fâkihası lezîz olmağla binâ' yerine bir tabîb (6) hâziğ ile ma'â hâzret-i halîfeye nâme gönderdiler ki eyâ halîfetü'l-resûl (7) iş bu diyârın fevâkih ve muñâ'amından hañır-ı şerîf ne isterse i'lâm (8) buyurıla ki irsâli cânâ minnet ve kabûli 'ayn-ı 'atıyyetdür bu gûna risâle (9) vâşıl olduğda meşk-i dîdeleri anuñla pür-âb ve sine-yi esrârları (10) bu peyâmdan harâb olup cevâb irsâl buyurdular ki (11) urîdu 'ayşen muñatteren ve qalben ve mükedderen ve vechen muşafferren (12) ve şadren münevveren ve re'sen saciden beyne yedi'el rabbü'l ekrem (13) ya'ni yâ 'Alî eger benüm murâdım su'âl iderseñ dünyâda (14) bir ñâr-ı dirlik ve gâmluca gönül ve bir şâruca (15) vech ve şadr-ı münevver ve Rabbü'l-ekrem huñûrında (16) secdelü bâş eger bunlara qâdir iseñ (17) irsâli aqşâ-yı merâmdur (18) Hazret-i Şıddıkiñ himmet-i bâlâsına (19) inşâf-ı nazâr ile bu 'âlem-i fenâda [162a] (1) aşlâ 'alâqası var mı

'**Ankebüt** eyitdi Hazret-i Şıddıkiñ nezd-i Resûlullâhda (2) fazl u kerâmetini senden ziyâde bilürim baña ta'rif itmek hâşıl-ı taşşîli (3) kabîlündendür **Hakim** eyitdi Sübhânallâh benden ziyâde ma'lûmâtın neden ma'lûmdur (4) beyân buyurıla '**Ankebüt** eyitdi ol târiğ-i mükerrerde ki bu 'abd-i 'âciz perde-dârı (5) Añmed-i muñtâr idim gâra teşriflerinde manzûr-ı 'âcizânem olmuşdur ki fañr-i Kâinât (6) Hazretlerin zuhrunda getürdüğün ba'de'l-müşâhede gâra duñullarında ibtidâ (7) Şıddıq-ı ekber duñul idüp gördüler ki gâruñ her bir tarafında şaqb-ı ef'iler (8) müte'added havf eyledi ki ef'iden biri şâyed hurûc iderde cesed-i sa'âdete (9) bir halel-i irâş eyleye der-'aqab zuhur-ı şerîflerinden cübbe-yi 'âlîlerin çıkarup (10) päre päre eyleyüp şaqb-ı mezkûrlara sed idüp bir şaqb kaldığda cübbeden (11) eşer qâlmadığından pây-ı şerîflerinde olan baş parmağın ol mevzu'a važ idüp (12) ef'ilerün gelmesine mâni' olduğda ol ef'iler dağı her taraftan hücum (13) idüp hurûca vaqıt bulmadıklarından şub'-ı şıddıki zehirlediler ba'demâ (14) vaqt-i şubh duñulunda gördiler ki şıddıkiñ zahrında cübbe yok buyurdular ki (15) yâ Şadık cübbeyi ne yaptın cevâb itdiler ki cübbeyi vücudumu yoluñda (16) çak u çalâk eyledim yâ Resûllâh ayâqların noldı yâ Şıddıq (17) **el- cevâb** derününde olan demleri

işbu hayyelere kıbel-i risāletiñden hediyye (18) eyledim Şıddık öyle bir şıddıkdur ki haqqında itāle-yi lisān iden şahşın (19) ‘ale’l-fevrī katli lāzım gelür bu fażiletle cümleñiziñ efzal olması lāzım gelmez

[162b] (1) ekşer için hük-m-i küll vardur velākin kālil için de hük-m-i küll oldığı istimā‘ (2) olunmamışdur **Hakīm** eyitdi şahş-ı vāhidde cem‘ olmuş evşāf-ı keşire beyān (3) ideyim ki sizleriñ hiç birisinde bu evşāf yoqdur ‘**Ankebüt** eyitdi nedür (4) ol beyān eyle

Hakīm eyitdi ki ol zātdur ki sāha-yı şadrına ‘ilm şeceresini ğars (5) itmiş ulūluk meyvesini düşürmüş ve zühd u taqvā şeceresini ğars itmiş (6) ‘izzet meyvesini düşürmüş ve ihsān şeceresini ğars itmiş muhabbet şemeresini (7) düşürmüş fikr u mülāhaza şeceresini ğars itmiş hikmet meyvesini düşürmüş (8) ve kār şeceresini ğars itmiş mehābet şemeresini düşürmüş ola ki Esedullāhu’l-ġālib (9) ‘Alī bin Ebu Tālib rađıyallāhu anh der ki Medīne-yi Münevvere kırbunda bir pehlivān (10) hayli şöhret bulup Hāzret-i İmām-ı ‘Alī istimā‘ itmekle likasın arzū ider idi (11) kezālik ol nāmerd de hāzretiñ evşāfın ğuş idüp ol dağı mülākāt (12) ister idi vaqtā ki Hāzret-i İmām bu ‘azīmet üzre seyr u şahrāya çıkmışdı (13) ol pelide bir merşadda irişdi nāġāh ve biiznillāh bir hāli meydānda dū (14) pehlivān mülākāt idüp bir birin bildiler Hāzret-i Şīr-i Hūdā pehlivānuñ kıyāfetine (15) nazar şalup bildi ki ammā ne pehlivāndur belki silāh-endāz (16) ve ħinzīr-veş bir bed felāh ve fırsat gözetimiñde merd-i nāmdār her tarafdan (17) ħamle ve ġārete sebük-bārdur lā-cerem Hāzret-i Esedullāh buyurdu ki ey baṭṭāl (18) böyle meydān olmaz ki tarafından müşāra‘ a idelim gel beru dinimiz üzre (19) bir birimiz ile tenhāca ġazā idelim

وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ⁶¹³

Ol dağı [163a] (1) kaṭ‘ ā izhār-ı za‘af itmeyüp bu re‘ye rızā-dāde olduqda didi ki ey pehlivān-ı (2) ‘Arap ey şeci‘ ān-ı Kıreyş evvelā sen mi ħaml idersin yāhūd ben mi çünkü ol (3) nāmerd maħall-i muḳātelede bu nev‘a izhār idüp kıldı hemān İmām ‘Alī de ‘ırķ-ı (4) fütüvvet ħarekete ve nabz-ı mürüvvet fehfete gelüp buyurdu ki ey pehlivān-ı hunüz (5) ma‘lūmuñ olmadı mı ki bizim millet dīn-i İslāmda şabr-ı

⁶¹³ Yardım ancak Allah'tandır. (Ali İmran/126)

karar u taḥammül ve izṭiyār (6) lāzme-yi kâ'ide ayîn-i Aḥmedî ve netice-yi muḳaddemât-ı şerî' at-ı Muḥammedîdür evvelâ (7) sen ḥamle kı1 ⁶¹⁴ فَإِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

Ol daḥı maḡrūr ve bu destürdan (8) mesrūr olup kâ'idesi üzre gürz-i kerân ve seyf ü kemân ve ḥancer-i bî-emāna (9) tertîb üzere el urup ma'raż-kāre getürdükde biḳuvveti'llāh Ḥazret-i (10) faḥrū'l-ebṭāl ve'l-ikrār şāḥibü'l-levy fi'l-ḥarb ve sa'-yi belîḡ biḥavullāh bi'l-küllîye (11) gürzin ibṭāl idüp nevbet cenāblarına geldükde tekbîr-kunān na'ra vü zenān (12) lâ-ḥavl-guyān ol nāmerde ḥaml itdikde mehābet-i İslām pehlivāna ḥavāle (13) olmaḡın şîr-serze ḥüzārında körpe-yi ḥareze ve her önün̄de mûş-ı per-lerze (14) ḥāletine mübtelâ olup pāy-ı karara imkân ve dāmen-i firāra mecāl olmadıḡı gibi (15) dest-i müzāveleye de mu'āmele maḥāll olmaḡın hemān ol nābkārı arza berāber (16) ve 'arz-ı baṭṭālın zîr u zeber kı1up şāḥîn-vār sine-yi kürkide kârar (17) ve mānend-i peleng peşt-i āhūda üstüvār olup ḥançer-i tîz ile kelle-yi bî-maḡzîn (18) ten-i nā-pākından cüdā itmek şadedinde iken ol bed-nām kāfir nāfir ḥayātından (19) nā-ümîd olup işbu ḥançer-i mevte siper ancak lâye ve izḥār-ı zîr ü zeberlükdür

[163b] (1) diyu kendüsin maḳām-ı teslimde şeḡāl-dām-ı üftāde gibi bî-ser u pā-āḡāz (2) du'ā vü şenā kı1up ifāde-yi merām eyledi ki ey Faḥrū'l-'Arab ve ey kāşifü'd-ḍarr (3) ve'l-kerb ḥālā ḥancere-i fırşat destiñde ve her ne vechle ḳatlı iderseñ

(4) eliñde ve ben za'if pence-i bāz tîz-i çengalde 'uşfūr mişāli olduḡım ma'lūm (5) şeḳā'atiñ ve sen ki şāḥîb-i mürüvvet olduḡında aḳlāmu's-sîne-i nāsda (6) merḳūmdur dāmen-i 'afvîña temessükden ḡayrı mülāzım ve melce'im yoḡdur diyu (7) lâbe vü zārı ḥadden aşırıldıkda hemān ol çeşme-yi mürüvvetden zelāl-ı (8) fütüvvet feverān idüp ol esîr-i me'yūs bu yüzden āb-ı ḥayāt (9) taḳāṭṭür itmege başlayup hemān-dem

⁶¹⁵ قم يا عدو الله انت معتق

i' tîḳādîñ didikde (10) fi'l-ḥāl kıyām idüp ol imām-ı mükerrerem daḥı silāḥ-ı pür-felāḥın ḡamdına vaż' (11) şadedinde iken kāfir-i bed-kār ḥazretiñ bu nev' ile

⁶¹⁴ Muhakkak Allah sabredenlerle beraberdir. (Bakara/153)

⁶¹⁵ Kalk ya Allah'ın düşmanı! sen serbestsin.

mu‘āmele itdigin gānīmet (12) bilüp ve bu ihsānı ferāmūş idüp mücerred ‘adāvet-i bātılası çüş (13) itdükde Hāzret-i İmāma hamle kıldıkda hemān Hāzret-i Şīr-i Hūdā

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ⁶¹⁶

Sırrın bāzū-yı bend ile i‘tikād idüp peyk-pār kāfir-i (15) ğaddārı yine pencesine şalup ser-i bī-devletin kat‘a meşgūl olıcağ (16) kāfir-i esīr yā ‘Alī baña kıyar mısın ve murādına başdığın boğazlamak olmaz (17) sūz-ı hūd đurūb-ı emşāldendür

Bā-ħuşuş senuñ gibi ehl-i mürüvvet ola (18) didikde hemān rikkat-ı cinsīyyet ve hamīyyet-i ünsiyyet ğalebe idüp

617 قم يا كافر انت معتق لوجه الله buyurdu ve yine zūlfikārı niyāmında izmār üzere iken [164a] (1) ol ğaddār-ı nekbet şi‘ār-ı Hāzret-i İmāmıñ bu mesāhilesini ni‘met ‘add idüp (2) mertebe-yi şālisede yine su-i kaçd itdükde

618 إِنَّ اللَّهَ لَا يُفْلِحُ كَيْدَ الْخَائِنِينَ hükmünce (3) Hāzret-i Mu‘ayyin-i Muṭṭalīğ Celle şānuhu Hāzret-i İmāmı menşūr ve muzaffer kırup kātibe (4) emān virmeyüp zecr u hevānla hıznır gibi güllesin kafāsından tırāş itmek kaçdında (5) iken ol mahzūl hayātından nā-ümīd olup

619 ومن بعد طلب امان مورث (6) hizlān mūcib-i hūsrān olduğın fehm itmegın ol bī-dīn ve bed-āyīn ‘adāvet-i (7) dīniyye itmek üzere derhāl Hāzret-i İmāmıñ vech-i mūkerremine hāşā küstāhlığ (8) kırup ağızı tolısı tükürüp ve sūmkürdükde Hāzret-i İmām bu fi‘l-i şenī‘in (9) gördi ise hemān vücūd-ı şerīfnde kemāilde olan kuvvet-i ğāzabıyyeye gelüp nefse (10) kāfiri nīme nīme kılmak şadedinde iken ‘ināyet-i Rabbāniyye ve hidāyet-i Şamedāniyye rehīn (11) emālı olup ğāzab-ı hağ buğz-ı nefse tebdīl olduğın nūr-ı irfānla fehm (12) idüp

قم يا كافر انت معتق لوجه الله⁶²⁰

⁶¹⁶ Güç ve kuvvet, sadece Yüce ve Büyük olan Allah’ın yardımıyla elde edilir (Taberani, Dua,/ 1663)

⁶¹⁷ Kalk ya kafir! sen Allah için serbestsin.

⁶¹⁸ Kesinlikle Allah hain olanların komplolarını devre dışı bırakır.

⁶¹⁹ varisin güven isteğinden sonra

⁶²⁰ Kalk ya kafir! sen Allah için serbestsin.

diyüp azād itdükde hemān ol (13) kāfir-i bī-dīn ifāde-yi merām eyledi ki yā ‘Alī Cenāb-ı Hāḡ vech-i pākiñi her denesden (14) muḡahhar u mükerrem ḡılsun işte bu kerremullāhu vechehu daḡı benden saña (15) yādigār ḡalsun benüm bu ḡadar ḡadr u ḡıyānetim ve vechime ḡabāḡatim zuḡūr itmişken (16) sebep ne oldu ki beni bī-vech azād u dilşād itdiñ eger bu fırşat bende (17) olaydı seni irbā irbā ḡaḡ idüp remādın berbād iderdim ne anki azād (18) ḡazret-i ‘Alī lisān-ı ‘irfānla beyān buyurup ey kāfir-i bedkīş ve ey esrār-ı dīnden (19) bī-endiş ḡann itme ki bizim ḡazāmız hemān nefsimiz için ola belki ḡazā-yı İslām [164b] (1) iki kısım olup biri senuñ gibi kāfir ile ḡazādur digeri kendi nefsimiz ile ḡazādur (2) ve ḡazā-yı ekber budur ki resūlina Seyyidü’l-Küll Muhammed şallallāhu ‘aleyhi ve sellem

ما دامتوالأرض و السماء اعدى عدوك نفسك التى بين جنبيك⁶²¹

diyu buyurmuşdur (4) senüñ ile bu ceng ü ḡıtālüm rızā-yı ma‘būdum için idi ol zamān ki vechime (5) küstāḡlıḡ ḡıldıñ hemān-dem nefsim ḡazāba gelüp seni kendi rızāsıyçün ḡatl (6) itmek diledi ve rızā-yı Hāḡ aradan ḡıḡdı hemān nefsimde ‘itāben tevbiḡ idüp (7) ey nefsi bed-endiş vücūd-ı ādemi binā-yı ḡāfūr iken mücerred senüñ rızāñ (8) için anı hedm itmek lāyık olsun mı diyu anuñ murādıñ virmeyüp seni (9) azād eyledim çünkü seni i‘tāḡ itdüm anı bende şalup başdum ve bu lu‘bla aña zafer buldum ki anuñ inkisārı dinimizde aḡşā-yı merām ve ‘aceb u istikbārı (11) ḡarām ender ḡarāmdur ve biñ senüñ gibi kāfir āfāḡi öldürmeden kendi nefsimiz (12) murādın virmemek ile öldürmek ḡayırludur

zīrā i‘lām-ı kāfir olsa andan bize (13) zarar gelmez ammā ‘ālem ḡolu cem‘-i müslümān olsa lākin nefsimiz ḡuḡyān üzere (14) olsa‘āleme şalāḡi bize müfid olmaz çünkü pehlivān ḡördi bu kelimātı (15) imān āyātından bārān-ı āb-ı ḡayāt yaḡar iḡlāḡ ḡalbi bāb bāb fetḡ olmaḡa (16) başlayup mehābb-ı hidāyetden muḡabbet yelleri hubūb idüp bād-ı ‘ināyetle (17) ḡulumāt-ı ḡalbi mürtefi‘ olduḡda inşāf ile didi ki yā şeyḡü’l- ‘Arab yā mürşidü’l- (18) mürīd ne ḡüzel dīniñiz var imiş anda mevlā-yı mutta‘āl rızāsından ḡayrı (19) mer‘a olmaz imiş işbu pāk dīni ḡabul itdüm baña İslām arz eyle yā ‘Alī ki [165a] (1) şabra ḡararım ḡalmadı didikde ḡazret-i ‘Alī ol kelime-yi ḡayyibeyi ta‘līm ḡılıp (2) şeref-i İslām ile müşerref olup ḡül-ı müddet

⁶²¹ Yeryüzü ve gökyüzü devam ettiği sürece nefsin iki omuz arasındaki yerde olan en keskin düşmanıdır. (Haraiti, İtilalü’l-Kulub s32)

ğazâlarda ‘ind-i ‘âlîyyelerinden (3) müfârağat itmeyüp hünlerler ‘arz itdi Raḥmetullāhı ‘aleyh ve yine ğarā’ibdendür ki (4) İbn Mülcem Yemenden geldikde bir şimşir âbdârı olup hediyye tārîkıyle Ḥazret-i (5) emîre arz kıldıkda Ḥazret-i emîr andan inḥirāk idüp hediyyesin qabul (6) itmedi İbn Mülcem ḥalvetde Ḥazret-i emîr ḥuzurına gelüp eyitdi ey şāh-ı Düldül-(7) süvār ve ey kāfir-fermā-yı zūlfikār ḥalk arasında bu bendeñi şerm-sār idüp (8) hediyyemi qabul itmediñ

Ḥazret-i emîr eyitdi ey İbn Mülcem nice almaq olur senden (9) bir tîğ ki senüñ murādıñ benden anuñla ḥaşıl olur İbn Mülcem bu ḥaberdan mütevehhim (10) olup bünyād-ı cüz‘ kıldı ki yā emîrū’l-mü‘mîniñ ḥaşā ki ḥazretiñize nisbet benden (11) terk-i edeb şādır ola ḥaqqā ki senüñ devlet-i mülāzemetiñ temennāsında terk-i vaṭan (12) kılmışım ve senüñ hevā-yı ḥıdmetiñ tevellāsında muqīm-i diyār-ı ğurbet olmuşım Şi‘r

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Ḥaşā Allāh kim saña ben yār iken aġyār olam
Naqz-ı peymān ve ḥilāf-ı ‘ahd idüp ğaddār olam

Arzū-yı devlet dünyā ve dîn itmez miyem
İstemez mi ḥātırım ‘ālemde bir ḥür-dār olam

(17) **Ḥazret-i emîr** eyitdi ey bî-vefā sen āyine-i ruḥsārıma ğubār-ı fenā yitürüp (18) ḥanedān-ı velāyetden zevk u şefā eşerin selb idersin ba‘de mā (19) bir gün Ḥazret-i İmām cānib-i yemīne nazar idüp Ḥazret-i Ḥasana

[165b] (1) eyitdi ⁶²²يا بنى كم مضى من شهرنا هذا

ve ṭaraf-ı yesārına (2) mā’il olup Ḥazret-i Hüseyine eyitdi

⁶²³يا بنى كم بقى من شهرنا هذا

(3) didiler ki şehr-i Ramażān on beşinci gūnidür dest-i mübāregini maḥāsini (4) şerīfine vaż‘ idüp eyitdi bu māh-ı mükerrrem benüm qanımla itmām (5) olur ve

⁶²² Ey oğul bu geçmişin üzerinden kaç ay geçti

⁶²³ Ey oğul bu aydan ne kadar kaldı.

benüm kâtilim bu meclîsdedür İbn Mülcem bu tekellümden muşîbet-i (6) ‘azîm alup halvetde Hâzret-i emîr hîdmetine gelüp eyitdi:

(7) yâ emîrû’l-mü’ mînuñ senden iltimâs budur ki emr idesin (8) ellerimi kâṭı̄ idüp siyâset itsünler Hâzret-i İmâm eyitdi (9) hâşâ ki günâhdan muḳâddem siyâsete hûkm idim ammâ (10) Hâzret-i Resûl baña haber virdi ki kâtilim sensin (11) ey İbn Mülcem eyyâm-ı tufûlîyyetde saña mürebbe olan bir Yahûdî (12) ‘avreti idi ol Yahûdî ‘avreti bir gün ğazab tarîkiyle (13) saña eyitdi ey nâka-i Şâlihî zebḫ iden şakîden eşk (14) İbn Mülcem eyitdi : şadaḳat ba‘dezâ bir gice Hâzret-i Hasan ve diĝer gice Hâzret-i Hüseyn hânesinde iftâr idüp (16) üç loḳmadan zîyâde tenâvül itmez idi sebebden (16) su’âl itdüklerinde eyitdi ve va‘d-ı mülâkât-ı Hâḳḳ ḳarîb (17) olmuşdur ĝarâzım ri‘âyet-i teḫâretdür şehr-i ramażanuñ on toḳuzıncı gicesi ki mev‘ûd-ı ḳatlı idi

[166a] (1) ol hâzret şabâha dek tâ‘at u ‘ibâdete meşĝül olup ve (2) vaḳt-ı şubḫ taḳarrüb itdükde sür‘atle mescide gelüp (3) hâbda olanları bîdâr idüp nöbet İbn Mülceme (3) geldikde “ḳum ve şall” diyu ḳatline işâret buyurup ikâz (4) idüp şalâta şurû‘ itdiler İbn Mülcem bed-baḫt fırsat-ı ĝanîmet (5) bilüp secde-i ulâdan başın ḳaldırdıḳda ferḳ-i mübârekine (6) şemşîr-i zehr-âlûde pür-ḫûn itdi ol Hüseynü’l aḫsenin ḫüsnin (7) gördüler ki ḳandîl-i zîyâretĝâh imâmet senuñ bîdâd ile (8) şikest olmuş ve naḫl-ı niḫâlistân vilâyet şarşar cefâ ile (9) pâymâl olmuş ser-niyâzi ḳadem mübârekine ḳoyup fiĝâna başladılar (10) Hâzret-i emîr dem-be-dem ferḳ-i mübârekinden ḫünâbeyi alub (11) ruḫsâr-ı laṭîfine ve meḫâsin-i şerîfine sürüp münâcât (12) itdirdi ki el-minnetülillâh sa‘âdet-i şehâdet naşîbim olup (13) bu nişâne ile taraf-ı bârgâh-ı Kibriyâ ve mülâkât-ı Hâzret-i (14) Muştafâ ve müşâhede-yi dîdâr-ı Zehrâ ve muşâfaḫa-yı Ḥamza seyyidi’ş-şühedâ ve muḫâlaṭa-yı Ca‘fer-i Ṭayyâr itsem gerek ve bu seylâb-ı ḫûn ile menzil-i maḳşûda vâşıl olsam gerek (18) şî‘r

Şeker kim bâĝ-ı murâdım güli açıldı bugün
Haḳ beni vâşıl-ı iḳlîm-i beḳâ ḳıldı bugün

[166b] Şâh-zâdeler vâveylâ vâmuşîbetâ diyüp hâş u ‘âm itdiler

şî‘r :

Ey sipehr -i bi-vefâ-yı beyhude-i devrân eylediñ
Ḳaşd-ı dîn itdiñ binâ-yı şer‘î virân eylediñ

Şer-nigün kılduñ ‘ ibâdet minber u mihrâbını
Ma‘ bed-i İslâmı toprağla yeksân eylediñ

Leşker-i İslâmı koyduñ server-i serdârsız
Noldıñ ey zâlim ki kaçd-ı şâh-merdân eylediñ

‘ **Ankebût** eyitdi ben Hâzret-i ‘ Alîyi senden ziyâde ‘ âlî bilürüm (9) ol vaqt-i şerîfde ki fahr-i Kâinât gâra (10) ‘ azîmet buyurdıklarında Hâzret-i ‘ Alîyi ol gice (11) firâş-ı sa‘ âdetlerinde vekîl bıraqqmışlar idi (12) ol cenâb-ı Şîr-i Hüdâ hâba varup bî-mağâbâ (13) nevmde idi ben dağı pâsbân-ı Esedullâh idim (14) Hattâ Mikâil ve İsrâfîl re’s-i sa‘ âdetlerinde (15) tûrurlar idi birbirine dirler idi ki bu (16) zâtıñ şecâ‘atine ne dersüñ küffâr-ı bed-ma‘ aş (17) eţraf u eknâfî ihâţâ itmişler iken aşlâ (18) fütür yoqqdur imdi gör ki semâda melâ’ikeler (19) bunuñla mübâhât iderler diyu mükâleme iderler

[167a] (1) idi ol ‘ Alî ki meydân-ı şecâ‘ atde

ان الذى سميتنى امى حيدرہ⁶²⁴ اكيكلم بالسيف كيل السندرہ

buyurup bâb-ı ‘ ilmde dağı besmele-yi şerîfiñ (3) tahtında ki bâdir ki هذا نقطة
ان⁶²⁵ buyurdular ve haqqında⁶²⁶ انا مدينة العلم و علي بابها⁶²⁶ buyurıldı qani ol ‘ Alî gibi zât ki
şimdi bizler aña qul u (5) qurbân olalım mādâm ki siyâdet da‘ vâsı idersiñiz niçün
meşreb-i (6) ‘ Alîde bulunmazsañız qurı lâf ile iftihâr idersiñiz Hâzret-i ‘ Alîniñ (7)
fazîletinden size ne fâide bizim baqqımız cins-i insânıñ efdalietindedür (8) bu
eşrefiyyetden cümle beşer efdal olmaq lâzım gelmez diğer bir fazîletiñiz var (9) ise
anı beyan eyleyin istimâ‘ idelüm

Hakîm eyitdi: insânıñ ferâset-i (10) kâmilesine ne dirseñ Cenâb-ı Haqq
insâna bir firâset ve dirâyet ihsân (11) buyurmuşdur ki hayvânatdan ferd-i vâhid buña
muvaqq olmamışdur olmasa (12) gerekdür

⁶²⁴ Annesi Haydere olarak isimlendirilen kişiyim. Ölçünüz kılıç ile tuhaf bir ölçme.

⁶²⁵ Bu bir noktadır.

⁶²⁶ Ben ilmin şehriyim Ali de kapısı. (Hakim, Müstedrek /4639)

‘Ankebüt eyitdi nedür ol ferāset bir vech-i mufaşşal beyān eyleye (13) tab‘-i selīme muvāfaqat iderse teslīm idelüm

Hakīm eyitdi evvelā ferāset (14) iḳi kısımdu bir i zāhirī ve bir i bāṭinīdür ki

اتقوا فراسة المؤمنين فإنه ينظر بنور الله⁶²⁷

hadīs-i şerīfini cāmi‘dür kısım-ı evvel ki ‘ilm-i ḳıyāfeti (16) bilmege tevaḳḳuf ider ḳavā‘id-i ‘ilm ḳıyāfetindendir ki ṭavāif-i ḥalḳıñ ecnās-ı (17) aşlīyelerini bilmek ve yek diğerdinden fark ve temyīz eylemek için ḥaṭṭ u vechde (18) bir delil-i ḳavī ta‘bīr itmişlerdür ve ḥaṭṭ-ı vech diyu ta‘bīr itdükleri elin (19) ortasında üst tudağa varıncaya ḳadar istiḳāmet üzere

[167b] (1) bir ḥaṭṭ-ı şāḳūlī farz olunarak gerek lehceye ve gerek bu ḥaṭṭ-ı mefrūza (2) diḳḳat olunsa ḥaṭṭ-ı mezkūruñ istiḳāmetine ve yāḥūd girüye veya ilerüye (3) inḥirāfı bir delil-i vazıḥdur ki bunuñla muḥākeme olunur ḥaṭṭ-ı mezkūr Avrūpā (4) ahālisinde ḡāyet istiḳāmet üzeredür ve Anadolu ahālisinuñ bir nebze (5) arḳa ṭarafa meyl ider ve zencilerde pek çok arḳaya meyl ider ol şāḳūle ne ḳadar (6) müstaḳīm olursa ‘aḳl u ferāsetiñ zıyādeligine delālet ider inḥirāfı daḡı (7) ḡabāvete delālet ider

Der-Beyān-ı Ahvāl-i Cebīn

Alın dümdüz olup da (9) bir ḳavs-pāre şeklinde olursa leṭāfet ü ḥilmīyyeti ve ekşerīyyā ḳayıdsızlık (10) ve ḡayretsizlige delālet ider ve maḥlūṭ çizgiler bulunursa ḥalecān-ı zihne delālet (11) ider ‘umūd şeklinde yukarı ṭoḡrı ḥaṭṭ bulunursa kemāl-i ‘aḳla delālet ider

Der-Beyān-ı Ahḳām-ı Ebruvān

Ḳaşlarıñ ince olması balḡamī ṭabī‘ate delālet ider (13) eger ḳaşlar ḳavs-pāre olup da dümdüz olursa serd ṭabī‘ate delālet (14) ider eger bir ṭarafı düz ve diğerd ṭarafı

⁶²⁷ Müminin ferasetinden korkun kesinlikle o, Allah’ın nuruyla bakar (Tirmizi, Tefsiru’l-Kur’an, 16, Suyûtî, Cāmiu’s-Saḡīr, 1./24)

egri olursa ğayretli olur ve eger (15) kaşlarıñ kılları serd ve nizāmsız olursa isti‘ dāda delālet ider (16) kalın ve şık olursa muhākemede bahresi olduğına delālet ider

Der-Beyān-ı Aḥkām-ı Çeşm

Göz siyāh olursa kuvvet-i ṭab‘a ve yeşile mā’ıl (17) olursa ekşerīyyā tārġın mizāc olmağı imā ider ve şaġīr olursa ‘ibārılık (18) ve fetānete işāretdür ve kebīr olursa ḥilmīyyet ve ḥayrhāhlığı müş‘irdur (19) hatta gözleri büyük olan koyun ve ceylān mişāli ḥayvānlar yavaş olurlar

[168a] (1) anuñ için yırtıcı ḥayvānlarıñ gözleri küçük deġirmi olur

Der-Beyān-ı Aḥkām-ı Enf

Karğa burun tekebbür ve hevā ve hevese beġāyet ḥarīş olmağa (3) delālet ider ve burnunuñ delikleri küçük olursa korkaklığa delālet (4) ider ve sivri olursa tārġın mizāca delālet ider

Der-Beyān-ı Aḥkām-ı Dehān

Ṭudaqlar ğāyetle kalın olursa zevk u şafāya ve dāimā balġamı (6) ṭabī‘ate delālet ider alt ṭudaq üst ṭudaqdan taşkın olursa (7) sāde-dil olmaya delālet ider ve ağız pek kapalı olarak ṭudaqlarıñ kenārı (8) dağı görünmemesi sa‘y ve çalışmağa nizām u intizāma meyle delālet ider (9) ve ağız ile burnuñ arasında olan fāşılanuñ ziyādelik ve vüs‘ati bir şeyin şu gibi mülāḥaza itmek ve aşḥāb-ı tebensürden olmamağa delālet ider

Der-Beyān-ı Aḥkām-ı Zeķan

İlerü çıkmış olan çene dāimā ṭabī‘ate kuvvet (12) metāneti müfid olur eger sivrice olursa ḥilekārılığı müfid olur (13) eger çenenuñ hey‘eti söbü olursa ‘aql u civānmerdlige delālet ider (14) ve yaşşı olursa şovuk mizāca delālet ider eger ki semüz ve tolkūn (15) olup ğabġabı ya‘nī çeñe altı olursa ehil ve nāmūs erbābından olmayup (16) zevk u şafā ve ‘işrete mübtelā olduğına ‘alāmetdür ve küçük olursa (17) erbāb-ı nāmūs ve ḥayā aşḥābından olur ve deġirmi şeklinde olursa aḥlak-ı (18) ḥüsneye delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı ‘İzār

Yanağlar etli tölkün (19) olursa huzūzāt-ı nefsanīyyesi gālib olur üç köşeli bir

[168b] (1) çukurluk bulunursa süphesiz hasūd u kızkanç olmağa delālet ider (2) ve yanağlar kalın olursa tabī‘ atıñ kabalığına delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Gisūvān

Şaclarıñ kışa ve siyāh ve serd ve kıvırcık olması ‘adem-i mürüvvete delālet ider saçlarıñ rengi ile kaşlarıñ rengi başka başka ya‘nī bāş (5) saçları siyāh ve yüzde olan saçları şarı ve yāhūd ‘aksiyle olursa (6) kimseye i‘timād ve emniyyet itmemege delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Gerden

(7) Uzūn olan gerden işinde gücünde yavaş ve ağır tabī‘ atı ve kalın ve kışa (8) olursa serd tabī‘ atı ve egerçi tamarlar gergi gibi görünürse sır mizāclığa (9) delālet ider

Der-Beyān-ı Ahkām-ı Taife-yi Nisvān

Tāife-yi nisāda gözün (10) siyāh olmaqlığı fercin zayk ve ‘umkuna delālet ider ve burnuñ kebīr olması (11) cigerde ‘illet ve urma delālet ider ve yanağlarıñ kabalığı fercin kabalığına (12) delālet ider ağızñ sağire olması fercin zayk olmasına delālet ider (13) vüs‘ati genişliğine delālet ider çenenün sağire olması fercde kılet-i şa‘r (14) olup nezāketine delālet ider gāyetle maqbūledür ve keffiñ täreş olması (15) haml-i veledde gāyetle şu‘übet çekmesine delālet ider topuqlarında lahm olmayup (16) sāde kuru olursa gāyetle nāşizeligine delālet ider gerdānı uzunca (17) olup da beyāzī olduğı halde memeler dağı ke‘enne şadyahu haqāñun kabīlinden (18) olursa nāfesinün ayva şeklinde olup çukurına bir yumurta kadar şeyin ihātasına (19) delālet ve kaşlarında kıllar bozca olup bā-huşuş kalil olursa miskīn ‘illetine dūçar olmasına delālet ider

SONUÇ

Rüya kavramı, insanoğlunun varlığından beri gizemini korumuş bilim insanları bu sırrı çözmek için başta psikoloji alanından yararlanmak üzere disiplinlerarası çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Başlangıçta kurgu ve spekülasyonlara dayalı olan bu çözümleme zamanla yerini daha bilimsel çalışmalara bırakmıştır. Bazı bilgeler ona dinî bir anlam yüklerken bazıları da dinden bağımsız ele almıştır. Örneğin Ortaçağ Avrupasında skolastik düşüncenin de etkisiyle rüyalar ilahî bir mesaj olarak görülmüş, kişinin gördüğü düşler bu kavram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rönesans ile aydınlar rüyaları dinden bağımsız olarak ele almış, bilimsel verilere dayandırarak bu terimi açıklamışlardır.

Yunanlı düşünür Platon rüyanın akıldışı arzu ve dürtülerin bir eseri olduğuna inanır ve onun etkisinde kalmamak için pozitif düşüncenin önemini vurgular. Aristoteles ise rüyayı bir imgeleme işi olarak görür. Eski Grek kültüründe rüyalar ilahî mesaj içeriğine sahipken, Hind kültüründe reenkarnasyonun başlangıcı olarak kabul edilir. Rüyaların anlamlandırılması Sigmund Freud ile farklı boyut kazanmıştır. Onu takip eden bir çok bilim adamı onun fikirlerini temel almıştır.

Klasik edebiyatımızda hâb-nâmeler ile ilgili bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki “Tercüme-i Hâb-nâme”dir. Fazlullah Esterâbâdî’nin “Hâb-nâme” adlı Farsça eserinin Feriştahoğlu Abdulmecit tarafından yapılan tercümesidir. Anadolu sahasının bu türde yazılan ilk örneği ise Ömer Fu’âdî’nin Hâbiyye Risâlesi’dir. Feriştahoğlu Abdulmecit’in Hâb-nâme tercümesinde rüya tabirleri; Risâle-i Hâbiyye’de görülen rüya üzerine Allah’tan talepte bulunma; Hâb-nâme-i Haşmet ve Hâb-nâme-i Veysî’de bir takım vakıaların rüyada görülmüş gibi sunulması; Hâb-nâme-i Latîf’de sabah vakti erken kalkmanın faydaları, uykunun çeşitleri ve dualar; Edhem Pertev Paşa’nın Hâb-nâme ve Lâhikası’nda müellifin kendini ma’na aleminde görmesi ve çeşitli sorulara cevap vermesi ön plana çıkmaktadır.

Rüya-nâmeler, klasik edebiyatta Hâb-nâme, Vakı’a-nâme ve Hâbiyye isimleriyle zikredilmiştir. Hâb-nâme türünü içeren manzum, mensur veya her ikisini

birden ihtiva eden eserler mevcuttur. Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme-i Râsim Hikmet adlı çalışması ağırlıklı olarak nesir tarzında yazılmıştır ancak bunun yanında müellifin kendisine ait şiirleri ve başka şâir ve mütefekkirlerden almış olduğu manzum beyitler de eserde mevcuttur.

Muhammed Râsim Hikmet, Osmanlı Devleti'nin buhranlı olduğu bir dönemde- on dokuzuncu yüzyılda- yaşamış şâir, müellif ve alim kimliğiyle öne çıkan bir ilim adamıdır. Bir çok eser yazmış ve bir o kadar da tercüme eser çevirmiştir. Osmanlı devlet kademelerinde hakim, kadılık ve çeşitli memurluk ile ilgili görevlerini ifâ etmiş, Anadolu'nun farklı vilayetlerinde çalışarak hizmet etmiştir.

Şiirlerinin tamamını Aruz vezniyle yazmıştır. Türkçe şiirlerde ağırlıklı olarak Bahr-i Hecez, Bahr-i Remel, Bahr-i Muzâri, kalıpları uygulanmıştır; ancak bunun yanında çoğu eserinde Eski Anadolu Türkçesine ait arkaik unsurları kullandığı, deyim ve atasözlerine başta Hâb-nâme olmak üzere çok sık yer verdiği tespit edilmiştir. Yerli ve mahallî unsurlara ne kadar ehemmiyet verdiğini eserlerinden tespit edebiliriz.

Eser ilm-i cifr ile başlamakta; Davud, İbrahim, Musa, Yusuf, Zekeriya ve İsa peygamber ile devam etmiştir. Akabinde Hz. Peygamber ile ilgili manzum şiirler münacaat kısmına yer verilmiştir. Peygamber kıssalarını Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesi takip etmiş, ilm-i kef bu bölümünden sonra üzerinde durulan konu olmuştur. Şems-i Tebrizî, Beyazîd-i Bistâmî gibi tasavvuf alanının önde gelen mütefekkir ve şâirlerine yer verilmiştir. Bazı evliya menkıbelerinden sonra yazar vahdet-i vücud, ayân-ı sabite gibi bazı tasavvufî terimleri açıklama ihtiyacı görmüştür.

Eserin tek nüshası mevcut olup o da müstensih tarafından yazılmıştır. Eseri istinsah eden Yazıcızâde İsmail Hakkı Sivâsî'dir. Yer yer imla hatalarıyla dolu olan eserin, manzum bölümlerinde de yazım hatalarından dolayı vezinlerde problemler yaşanmıştır.

Metin Türkçe bir yazma eser hüvviyetine sahip olmasına rağmen; âyet ve hadislerden dolayı yoğun bir şekilde Arapça sözcük ve cümleler de eserde önemli yer

iştigel eder. Bunun yanında Farsça manzum metinlerin esere çeşitlilik kattığı görülür. Ayrıca eserde Eski Anadolu Türkçesi'ne ait arkaik birçok kelime ile atasöz ve deyimleri kapsayan darb-ı mesellerin mevcudiyeti de söz konusu olmuştur.

Hâb-nâme'de secîli bir üslûb kullanılmıştır, en çok kullanılan edebî sanatlar; teşbih, istiare, seci', telmih, iktibas, intak olurken; şekil bilgisi olarak kaside ve gazelden en çok yararlanılmıştır.

Dinî-tasavvufî nitelikli bir çalışma olan bu eserde, estetik gaye güdülmemiş okuyucuya bilgi kazandırma ve fayda sağlama ön plana çıkmıştır. Her ne kadar nasihat türü bilgiyi okuyucuya didaktik tarzda öğretim gayesi olsa da müellif, daha çok soru cevap yöntemini kullanarak Hâb-nâme'yi tek düzelikten kurtarmıştır. Eserin büyük çoğunluğu "Hakim"ın çeşitli şahıs ve hayvanlarla kurmuş olduğu diyalogtan oluşmaktadır.

Eserde âyetlerin, hadîslerin sık kullanımı ve kendisinden önceki alim ve fikir adamlarının düşüncelerine ve eserlerine zaman zaman yer vermesi sade ve açık olan üslubun değişkenliğine sebep olarak anlam kapalılığına sebep olmuştur. Kısacası kimi yerde süslü bir üslup ön planda iken bazı yerlerde ise oldukça sade bir üslup söz konusu olmuştur.

Müellif, bu eseri vücuda getirirken başta K.Kerim ve tefsirleri olmak üzere oldukça zengin kaynaklardan yararlandığı görülür. Hadisler için ana kaynak Kütüb-ı Sitte (Buharî, Tirmizî, Müslim, Ebu Davut, Nesaî, İbn Mâce) olmuş ancak bu eserlerin yanında İmam Suyûtî'nin, Câmiu's-Sağir, Taberani'nin Mu'cemü'l-kebîr, Hakim'in Müstedrek, Aclûnî'nin Keşfu'l-Hafâ, Beyhakî'nin şu'abu'l-İmân adlı çalışması kaynak olarak kullanılmıştır.

Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî'nin Cümle'l-İcâz fi'l- İ'câz bi-nâri'l- Ğicâz" adlı eserinden, Fuzûlî'nin Hadîkatü's-süedâ, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Fususu'l-Hikem adlı eserleri, Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin Mesnevî'si, Süleyman Nahîfî Tercüme-i Mesnevî-i şerîf, şemseddin Sivâsî'nin Divân'ı, Hâfız-ı şirâzî'nin Divân'ı, Fahreddin Râzî'nin Mefatihü'l Gayb adlı Kuran-ı

Kerim Tefsiri, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetnâmesi, Şems-i Tebrizî'nin Makalat'ından, yararlandığı görülür

Hâb-nâme'den ve eserlerinden çıkardığımız genel değerlendirmeye göre Muhammed Râsim Hikmet İslamî ilimlerin bütün alanlarına vâkıf; Fıkıh, Kelam, Akaid, Hadis türünde bir çok eser yazmış, başta Mesnevi ve Fususu'l-Hikem olmak üzere çeşitli tercüme ve telif eserler tahrîr etmiş çok yönlü bir âlimdir. Eserleri genel olarak mensurdur; ancak eserlerinin tamamına yakınında manzum metinler de bölümlerin içerisinde verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak Kasanî, **Tasavvuf Sözlüğü**, (Çev: Ekrem Demirli), İz Yayınları, İstanbul 2004.
- Ahmet Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ** (sad. Metin Bozkurt), Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- AKA, İsmail, “Timur”, **DİA**, C.41, s.173-177.
- AKOT, Bülent, Freud’un Rüyâ Yorum Metodu, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** C.10, S.1, s.213-235.
- AKSOY, Hasan , Şemseddin Sivâsî mad. **DİA**, C.38, TDV Yayınları, İstanbul 2010.
- AKTAN, Muhammed Felat, Bağdatlı Ruhinin Divanında Peygamberler, **Sosyal Bilimler Dergisi** ,C.4, S.18, Aralık 2017, s.515-520.
- ALGÜL, Hüseyin, Hamza mad. **DİA**, C.15, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- ALİBAŞOĞLU, Hatice, “Rüyaya Uyanmak” **Rüyalar Âlemi** Sufî Yayınları, İstanbul 2016.
- ALTUN, Mustafa, **Hâb-nâme-i Veysi**, MTV Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ARSLAN, Mehmet; AKSOYAK, İsmail Hakkı, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbacılık, Sivas 1994.
- ARSLAN, Mustafa Uğurlu, **Türk Edebiyatında Temîmü’-d-Dârî Hikâyeleri** (İnceleme-Metin), Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2015.
- ARZI, Saadet **On altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü’l -‘Azm Peygamberler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.
- Aşık Paşa- **Garib-nâme** (Haz: Prof. Dr. Kemal Yavuz, TDK Yayınları, İstanbul 2000.
- ATEŞ, Süleyman, Cüneyd-i Bağdâdî mad. **DİA**, C.8, TDV Yayınları, İstanbul 1993.
- ATEŞ, Süleyman, İbn Haldun mad. **DİA**, C.19, TDV Yayınları, İstanbul 1999.

- AYCAN, İrfan, Mervan I mad. **DİA**, C.29, TDV Yayınları, İstanbul 2004.
- AYDAR, Hidayet, Kur'an'da Rüyalar ve Rüyaların Hayata Yansımaları, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, S.1, s.39-60.
- AYDIN, İbrahim Hakkı, Kenz-i Mahfi mad. **DİA**, C.25, TDV Yayınları, İstanbul 2002.
- AYDIN, Mahir, “Ethem Pertev Paşa”, **DİA**, C.10, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- BALABAN, Adem, “Türkçe Yazma Tabirnameler”, **Journal of Language and Literature Education**, C.9, s.112- 132.
- BALABAN, Adem, **Muhammed İbni Hasan İbni Aliyyi'l-Hüseyn'in Tabirnamesi**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi , Dahiliye, Sicill-i Ahvâl İdaresi d 4/458.
- BAYRAKTAR, Şule, “**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyeetü'l-Ma'sûkîn adlı Mevlid Şerhi (1a-83a)**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.
- BETTANY, George Thomas, **Dünya Dinleri Ansiklopedisi**, (Çev.:Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul 2005.
- BOZKURT, Mustafa Fahreddin Râzî'nin Varlık Anlayışı, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, S.14, s.109–121
- CANAN, İbrahim **Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Sitte**, C.17, Akçağ Yay, Ankara 1993.
- CEBE, Özlem Günil, **19. Yüzyılda Osmanlı Toplumı ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik** Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- CEBECİOĞLU, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul 2004.
- CEYLAN, Kübra, “**Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyeetü'l-Ma'sûkîn Adlı Mevlid Şerhi (83a-164a)**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2015.
- CEYLAN, Ömür, **Tasavvufi Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali, **Kıyâfet-nâmeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

- ÇELEBİOĞLU, Âmil, “**Harflere Dâir**”, **Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları**, MEB Yay., İstanbul 1988.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, **Muhammediye**, C.2, İstanbul 1996.
- ÇELEPİ, Mehmet Surur, “**Türk Halk Kültüründe Rüya**” (Doktora Tezi Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Muğla 2012.
- ÇİMEN, Abdullah, Amr b. As’a Yöneltilen Eleştirilerin İncelenmesi, **Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2017, C.3, S.2 s.245-270.
- DEMİRCİ, Kürşad, Deccal mad. **DİA**, C.9, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- DEMİRLİ, Ekrem, Vahdet-i Vücûd mad. **DİA**, C.42, TDV Yayınları, İstanbul 2012.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Yayınları, Ankara 2003.
- DİKMEN, Mehmet, **Peygamberler Tarihi**, Cihan Yayınları, İstanbul 2003.
- DOĞRUL, Ömer Rıza, **Dinler Tarihi**, İnkılap Yay., İstanbul 1963.
- ENDERUNÎ, Hafız Abdüllatif, **Hâb-nâme-i Latif**, Ahter Matba’ası, İstanbul h.1295
- ERDOĞAN, Arzu, **Türkçe Rüya Tabir-nâmeleri ve İbn Sirin’den Tercüme Edilen Bir Tabir-nâme**, Y.lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.
- ERSÖZ, İsmet Ashâb-ı Kehf mad. **DİA**, C.3, TDV Yayınları, İstanbul 1991.
- Ethem Pertev Paşa, **Hâb-nâme**, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba no: 0476.
- FAYDA, Mustafa Ammar bin Yasir mad. **DİA**, C.3, TDV Yayınları, İstanbul 1991.
- FAYDA, Mustafa **Hulefâ-yi Râşidin Devri (Dört Halife Dönemi)**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2014.
- FEHD, Tevfik, İlm-i Nücûm mad. **DİA**, C.22, TDV Yayınları, İstanbul 2000.
- FERİŞTEOĞLU, Abdülmecid, Tercüme-i **Hâb-nâme**, Mevlana Müzesi, Türkçe Yazmalar, no: 2916, vr. 1b-60a.
- FROMM, Eric, , **Rüyalar, Masallar ve Mitoslar**, (çev.: Aydın Arıtan-Kaan Ökten,) Arıtan Yay., İstanbul 1990.
- GÖKYAY, O. Şaik, **Mizanü’l-Hakk**, İstanbul 1972.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, “Tabir-nâmeler”, **Tarih ve Toplum**, 1991, C.16, s. 204-206.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2004.

- GÜÇ, Ahmet, Salih mad. **DİA**, C.36, TDV Yayınları, İstanbul 2009.
- GÜNDÜZ, Erol, “Divan ve Halk Edebiyatı Sanatçılarına İlham Kaynağı Olan Rüya”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009, S. 22, s.188-202.
- GÜVEN, Esra, Rüyaların Dili: Psikolojide Rüya Çalışmaları, **Türk Psikoloji Yazıları**, 2015, C.18, s.15-25.
- HARMAN, Ömer Faruk, **DİA**, C.9, TDV Yayınları, İstanbul 1994.
- HARMAN, Ömer Faruk, Kârûn mad. **DİA**, C.24, TDV Yayınları, İstanbul 2001.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Kâşifü't-Te'vîlât**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY02008.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Şerhi**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01591.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Şerh-i Müntehebât-ı Mesnevî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01605.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Tuhfetü'l-Âşıkîn ve Hediyyetü'l-Mâşukîn**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01621.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Usul-ü fenn-i Harb-i Bahri**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY04190.
- Hoca-zâde Muhammed Râsim, **Zübdetü't-Tarika**, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi no: 858.
- <http://tdkterim.gov.tr/ttas>: Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü (Erişim tarihi: 18.10.2018)
- İNAL, İbnü'l Emin Mahmud Kemal, **Son Asır Türk Şâirleri**, Haz. M. Kayahan Özgül, AKMB Yay., C.II. Ankara 2000.
- İSEN, Mustafa, Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şâirler", **Milli Eğitim Dergisi**,1989, S.82, s.22-29.
- İZ, Fahir, **Eski Türk Edebiyatında Nesir**, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.
- KANAR, Mehmet, **Azizüddin Nefesi,Tasavvufta İnsan Meselesi**, Dergah Yayınları İstanbul 1990.
- KANAR, Mehmet, **Büyük Farsça Türkçe Sözlük**, Birim Yayınları, İstanbul 1998.
- KANAR, Mehmet, **Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, Ankara 2005
- KANDEMİR Yaşar, Fâtıma mad. **DİA**, C. 12, TDV Yayınları, İstanbul 1995.

- KAPLAN, Mahmut, Divan Şiirinde Hazret-i Muhammed, **Köprü**, Bahar 2001, S.74
- KARA, İsmail **Din ile Modernleşme arasında: Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, Dergâh Yay. (2. bs.). İstanbul 2005.
- KARABULUT, Mustafa **Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2008
- KAVRUK, Hasan, **Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikayeler**, MEB Yayınları, İstanbul 1998.
- KAZANÇ, Fethi Kerim, Klasik Kalamî Tartışmaların Doğuşu Ve Gelişimine Etki Eden Faktörler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, s.179-227.
- KILAVUZ, Ahmet Saim, Zeynel Abidin mad. **DİA** C.44, TDV Yayınları, İstanbul 2013.
- KILIÇ, Mahmud E, İbnü'l-Arabî, Muhyiddin mad. **DİA**, C. TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- KOCA, Ferhat, İbn Teymiyye mad. **DİA**, C.20, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- Komasyon, **Türkçe Sözlük**, C.2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- KONUK, A. Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi**, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.
- KÖKSAL, Mustafa Âsım, **Peygamberler Tarihi**, Ahıska Yayınevi, Ankara 1993.
- KÖKSAL, M. Fatih, "**Nazire Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı**", Diriozler Armağanı, Ankara, 2003
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, (Haz.: Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrııcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- KURNAZ, Cemal **Hayali Bey Dîvânının Tahlili**, MEB Yayınları, Ankara 1996.
- KURT, Aynur Türk Edebiyatında ve Abdi'nin Fezâ'il-i Hulefâ'-i Râşidîn ve Hâşâ'il-i Çehâr-yâr-ı Güzîn Adlı Mesnevisinde Çehâr-yâr-ı Güzîn, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3, Eskişehir 2015 .
- KUTLUER, İlhan, İbnü'r-Revândî mad. **DİA**, C.21, TDV Yayınları, İstanbul 1999.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa, Tarihî Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı (Prof. Dr. Muammer Kemal Özergin Hatıra Sayısı), **Osmanlı Araştırmaları**, 2009, s.87-129.

- LEVEND, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı–Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- MARTI, Huriye, Ümmü Külsüm bint Ali, mad. **DİA**, C.42, TDV Yayınları, İstanbul 2012.
- MEHMED SÜREYYA, **Sicill-i Osmanî**, (Haz.: Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996
- MERÇİL, Erdoğan, Behram Şah mad. **DİA**, C.5, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- Muhyeddin Arabî, **Şeceretü'n-Nu'mâniyye fî Devleti'l-'Osmâniyye**, Millet ktp. Ali Emîrî; nr.: 2801 vr. 1b-2a.
- NOEGEL, Scott, “**Mezopotamya ve Eski Ahit'te (Tevrat) Rüyalar ve Rüya Yorumcuları**”, Psikolojik Kültürel ve Dinî Boyutlarıyla Rüyalar, (Çeviren: Dilek Cenkçiler), Odtü Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2008.
- ONAY, Ahmet Talât, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü** (Haz: Cemal Kurnaz), Birleşik Yayınları, Ankara 2007.
- ORTAYLI, İlber, **Gelenekten Geleceğe**, Ufuk Kitapları, İstanbul 2004.
- OSMANOĞLU, Ömer, Aristoteles'in Rüya Teorisi Adlı Eserinin Çevirisi, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** C.3, S.4, s.139-172.
- ÖZEN, Şükrü Teftâzânî mad. **DİA**, C40, TDV Yayınları, İstanbul 2011.
- ÖZEN, Şükrü, “Osmanlı Döneminde Fetvâ Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi** , C.3, S.5, s.249-378.
- ÖZGÜL, Kayahan, **Türk Edebiyatında Siyâsî Rûyâlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 1989.
- ÖZKAN, Halit, Zeyneb bint Ali mad. **DİA**, C.44, TDV Yayınları, İstanbul 2013.
- ÖZKÖSE, Kadir, **Tasavvuf**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1 - 3**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
- PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- PEKER, Hüseyin, Tasavvuf Psikolojisi, **OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi**, 1993, S.7 s.35-52.
- REDHOUSE, James William, **An English and Turkish Dictionary**, Çağrı Yayıncılık, İstanbul 2014.
- SARAÇ, M.Yekta, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2014

- SARI, Ahmet, “Edebiyat ve Rûya”, **Karabatak**, S.21, 2015, s.7-13.
- SARIKAYA, Erdem, **Eski Türk Edebiyatında Rüyâ**”,(Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014.
- SAVRAN, Ömer, Mehmet Râsim’in Mesnevî’nin İlk On Sekiz Beytine Şerhi ve Şerh Anlayışı”, Şerh Özel Sayısı, **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, C.4, S.6, 2009, s.387-406.
- SECCÂDÎ Seyyid Cafer, **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü** , (Çev.: Hakkı Uygur), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya, Kefnâme Türü ve Yazma Bir Kefnâme Risâlesi Üzerine Değerlendirme, **Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi**, C.2, S.6, 2009, s.575-585.
- ŞAHİN, Süreyya, Cennet mad. **DİA**, C.7, TDV Yayınları, İstanbul 1993.
- ŞEKER, Züleyha, “**Hoca-zâde Muhammed Râsim Efendi'nin Kâşifü't-Te'vîlât İsimli Eserinin Transkripsiyonu ve İncelenmesi**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Şemseddîn Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.
- ŞEN, Ahmet Tunç, **17. Yüzyılda Bir Osmanlı Entelektüelinin Rüyası: Veysi ve Habnâme**, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- ŞENEL, Abdulkadir, Kastallânî mad. **DİA**, C.24, TDV Yayınları, İstanbul 2002.
- TANYILDIZ, Ahmet, Fuzûlî'nin Hadîkatu's-Su'adâsı Üzerine Notlar, **Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi**, 2016, S.3, s.139-155.
- TANYILDIZ, Ahmet, **İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, Şerh-i Mesnevî** (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) Cilt I (İnceleme-Metin, Sözlük), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.
- TARAKÇI, Muhammed, Hıristiyanlık'ta Vahiy Anlayışı, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi** C.12, S.2, s.171-201.
- TATÇI, Mustafa, ÇELTİK, Halil, **Türk Edebiyatında Tasavvufî Rûya Tabirnameleri**, Akçağ Yay. Ankara 1995.
- TOLASA, Harun , “Divan Nesri”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- TOPARLI, Recep, **Şemseddin Sivâsî Divanı**, Sivas Belediyesi Kültür Yay., Sivas 2015.
- TOSUN, Necdet, Veysel Karanî mad. **DİA**, C.43, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

- TUNÇ, A. Şen , "A Mirror for Princes, A Fiction for Readers: The Habname of Veysl and Dream Narratives in Ottoman Turkish Literature", **Journal of Turkish Literature, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi**, S.8, s.41-65.
- TUNÇ, Semra Klasik Türk Şiirinde Kadın Şahsiyetler, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2010 S.15, s.225-259.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, "Habname", C.3, Dergah Yayınları, İstanbul 1979.
- Türkiye Gazetesi Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi**, İhlas Matbaacılık, İstanbul 2004.
- ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- USLUER, Fatih, "Hurufilikte Rüya Tabirleri", **Millî Folklor**, S.90, s.134-145.
- UZUN, Mustafa, **İsmail mad. DİA**, C.23, TDV Yayınları, İstanbul 2001.
- ÜNVER, İsmail "XIX. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri", **Büyük Türk Klâsikleri**, C.8, İstanbul 1988.
- ÜNVER, İsmail, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", **Türkoloji Dergisi**, C.11, S.1, s.51-89.
- ÜNVER, Süheyl **Hattat Ali bin Hilal Hayatı-Yazıları**, Laborator Yay., İstanbul 1958.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, Mehdî mad. **DİA**, C.28, TDV Yayınları, İstanbul 2003.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Emir Yayınevi, İstanbul 2000.
- YEŞİLYURT, Türkan, Türk Şiirinde Rüya, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, Ankara 2011.
- YILDIRIM, "İsmail, Enderunlu Hâfiz Abdüllatîf Efendi'nin Hâb-nâme-i Latîfi" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.9, S.43, s.505-512.
- YILMAZ, Hakkı, **Nüzul Sırasına Göre Tebyinü'l Kur'an**, İşaret yayınları, İstanbul 2011.
- YILMAZ, Kadriye- ÇETİN, Kamile, "Rüyalar ve Niyaz-ı Mısır'ın Tabiratü'l-Vakıat Adlı Eserinde Rüyaların Dili", **Turkish Studies International Periodical Fort He Languages Literature And History Of Turkish Or Turkic**, C.2 S.4, s.1066-1076.
- YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

YILMAZ, Nuran, "Habname-i Veysi" **Bir Dergisi, Prof. Dr. Kemal Eraslan Özel Sayısı, S.9, s. 651–669.**

YURDAGÜL, Metin, Cifr mad. **DİA, C.7.** TDV Yayınları, İstanbul 1993.

YÜKSEL, Ahmet, Ubeydullah b. Ziyâd mad. **DİA, C.42,** TDV Yayınları, İstanbul 2012.

YÜKSEL, Hasan Avni. **Türk İslam Ve Tasavvuf Geleneğinde Rüya,** MEB Yayınları, İstanbul 1996.

ZAVOTÇU, Gencay, **Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü,** Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

ZAVOTÇU, Gencay, **Türk Edebiyatında Habnâme Ömer Fuadî'nin Harbiye Risalesi,** Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Velî Vakfı Yayınevi, Kocaeli 2007.

DİZİN

Şahıs İsimleri ve Yer Adları

A

Abdullah bin Sahr, 93
Abdumelik Mervân bin Hakem, 110
Abdurrahman Nahifî, 38
Abdüllatif Efendi, 15, 17
Abdürrezzak elKâşânî, 37
Aclûnî, 58, 73, 318, 397
Âdem, 29, 68, 74, 136, 156, 176, 179,
185, 250, 276, 370, 373
Ahi Çelebi, 9
Aḥmed, 57, 121, 144, 199, 245, 276,
288, 366, 384
Ahmet Cevdet Paşa, 27,39, 84, 399
Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, 107
Ali bin Hilal, 115, 406
Ali Rızâ Efendi, 23
Ali Şîr Nevâî, 10
Ammar bin Yasir, 92, 93, 401
Amr bin As, 93
Anadolu, 19, 21, 30, 48, 49, 102, 110,
392, 395, 396, 397
Âsyâ, 101, 210
Âşık Paşa, 10, 11
Avrupa, 19, 21, 260

Ayâs, 109, 346, 347, 348, 349, 350,
351

Âzer, 383

Azizüddin Nefesî, 7

B

Bağdâd, 127, 250, 260

Bardahî, 132

Basra, 101, 154

Bâyazîd, 98, 138, 315, 316

Bayezid-i Bistamî, 11, 97

Behlül Dâna, 98

Belḥ, 109, 346

Beyhakî, 58

Beyzâvî, 37

Bezîrgân, 12

Bizans, 87

Boss, 3

Buhara, 108

Buhârî, 29, 38, 58, 93, 122, 217, 397

Buḥârî, 153

Bulgâr, 250

C

Cafer-i Tayyar, 94

Câlût, 80
Cebrail, 158
Celaleddin e's-Suyûtî, 112, 162
Cemşîd, 11, 104
Cengiz Han, 107
Cennet, 64, 65, 66, 67, 74, 405
Cevdet Paşa, 25
Cezîretü'l ' Arab, 250
Cihândârî, 164
Cleanti Scalieri, 17
Cüneyd, 37, 38, 96, 97, 359, 399
Cüneyd Bağdadî, 37, 38, 96, 97

Ç

Çin, 12, 104, 250

D

Dakyanus, 117
Dāvūd, 81, 218, 220, 221, 222
Dāvūd, 37, 56, 80, 122
Dāvūd-i Kayserî, 37
Deccâl, 123
Delv, 250
Develi, 24
Dicle, I, II, 1, 51, 127, 260, 399
Diyarbakır, I, II, III, 25, 26, 40, 399

E

Ebu Leheb, 171
Ebu Cehl, 383
Ebu Davut, 58, 397

Ebū Hureyre, 93, 153, 288
Ebū ' Ali Sīnān, 251
Ebū Süfyān, 191
Ebū Tālib, 48, 121, 154, 161, 191
Ebüzziyâ Tevfik, 17
El-Hattâbî, 38
Enderunlu Hâfız Abdüllatif Efendi,
13, 16, 17
Endülüs, 99, 120, 121, 250, 253, 257
Erket, 166, 168, 169, 170
Erzurumlu Edhem Pertev Paşa, 13, 17
Erzurumlu İbrahim Hakkı, 59
Evliyâ Çelebi, 8, 9
Eyyüb, 28, 79, 80, 202

F

Fahreddin Râzî, 38, 59, 61, 113, 114,
398, 400
Fârs, 250
Fazl bin Rabia, 107
Fazl bin Rabî'a, 107, 361
Fazlullah Hurûfî, 13
Ferahşâd, 11
Feridüddin Attar, 10
Feriştehoğlu Abd el-Mecîd b.
İzzeddîn, 13
Fırât, 87, 127, 138, 260, 362
Fir'avn, 105, 221, 301
Fuðeyl, 98, 361, 362, 363, 364, 365
Fudeyl bin İyaz, 98
Fuðeyl bin ' İyâz, 361

Fuzûlî, 51, 58, 59, 90, 210, 227, 245,
318, 397, 405

G

Ġānem, 128, 145

Gazâle, 92

Gazne, 106

Gülendâm, 11

Gülrûh, 11

Gülşehrî, 11

Gürcistân, 261

H

Ĥabeş, 249, 261

Ĥaccâc, 111, 122, 170

Haccâc bin Yusuf, 121

Hâcer, 226

Hâfız-ı Şirâzî, 59, 398

Hakim, 19, 27, 43, 50, 52, 55, 58, 62,
86, 121, 135, 391, 397

Ĥaleb, 144

Ĥalîl, 216, 225

Halil Rıfat Paşa, 24

Hallac-ı Mansur, 98, 138

Hallâc-ı Mansûr, 11

Ham, 75

Harun, 98, 107, 405

Harun Reşid, 98

Hârun Reşîd, 107, 361

Haşmet, 13, 15, 399

Havva, 67, 74

Ĥazret-i Ā'îşe, 63, 89, 334

Ĥazreti Ĥasan, 152

Ĥazret-i Ĥüseyin, 91, 92, 240, 241,
242, 243, 245, 248

Ĥazret-i Ĥüseyin, 56

Ĥazret-i Mu'âviye, 191

Ĥazret-i Mûsa, 301

Ĥazreti 'Āişe, 164

Ĥazret-i Ya' süb, 190

Hızır, 83, 84, 102, 103, 319

Ĥicâz, 48, 127, 145, 181, 187, 189,
201, 202, 249, 250, 261

Ĥicâz, 145

Hill, 3

Hint, 4, 103, 109, 159

Hoca Mesud, 10, 11

Hocazâde, I, II, 23, 25, 26, 27, 28, 30,
33, 34, 35, 37, 38, 40, 51, 63, 116

Hocazâde Muhammed Râsim, 23

Hocazâde Seyyid Muhammed Râsim
Hikmet, I, II, 23

Ĥorasân, 250

Ĥumuş, 355

Ĥunsâ Binti 'Ömer Bin Şedidü'l-
Selemiyye, 341

Hurşîd, 11

Husrev, 11

Ĥuzeyfe, 88, 151

Hülagu, 107

Hümâ, 11

Hürmüz, 299

Ĥüsrev Pervîz, 31, 150

Ĥüsrevân, 164

Hz. Âdem, 15, 16, 36, 67, 74
Hz. Aişe, 88
Hz. Ali, 11, 31, 64, 88, 89, 90, 91, 93,
110, 119, 121, 127, 136, 154
Hz. Davud, 80
Hz. Ebubekir, 86, 89
Hz. Fâtıma, 89, 91
Hz. Hacer, 67
Hz. Hamza, 94, 95
Hz. Hasan, 89, 90
Hz. Hatice, 11
Hz. Hûd, 15
Hz. Hüseyin, 15, 31, 59, 90, 91, 92,
110, 111, 134, 157, 396
Hz. İbrahim, 6, 59, 67, 77, 105
Hz. İlyas, 83, 84
Hz. İsmâil, 67, 76, 77
Hz. Muhammed, 6, 7, 9, 15, 23, 62,
71, 85, 90, 93, 97, 120, 133, 136,
141, 158, 159
Hz. Mûsâ, 15, 62, 80, 105, 119
Hz. Nuh, 15, 75, 134
Hz. Osman, 87, 88, 93, 110, 152, 156
Hz. Salih, 15, 75
Hz. Süleyman, 81
Hz. Şit, 15
Hz. Yahya, 82
Hz. Yakub, 6, 78
Hz. Zekeriya, 82, 134

I

I. Ahmed, 16

III. Mustafâ, 15
III. Yezdicerd, 92
Irak, 87, 90, 157

İ

İbn Arabî, 38
İbn Askalanî, 118
İbn Hacer el-Askalanî, 39
İbn Haldun, 116, 123
İbn Ravendî, 113
İbn-i 'Abbâs, 88, 152
İbn-i Mercâne, 244
İbni Mukle, 115
İbn-i Mülcem, 76, 90, 297, 389, 390
İbn-i Sînâ, 116
İbn-i Teymiyye, 403
İbnü'l Alkamî, 108
İbnü'l-Arabî, 37, 69, 73, 99, 100, 397,
403
İbrahim, 11, 15, 59, 64, 73, 76, 77,
104, 134, 136, 149, 155, 156, 216,
217, 396, 398, 400, 403
İbrâhîm, 17, 32, 56, 59, 76, 104
İbrâhîm, 65, 77, 78, 105, 144, 215,
216, 224, 225, 226, 227, 228
İbrahim Edhem, 11
İlyas, 83, 95, 104
İmam Alusi, 24
İmam Kastalanî, 120
İmam Kurtubî, 38
İmam Suyûtî, 58, 112, 397
İmam Şafi'î, 96

İmam-ı Azam, 26, 95
İmām-ı Faḥreddin Rāzī, 61, 114, 275
İmam-ı Gazalî, 38
İmran, 60, 71, 174, 205, 232, 340, 386
İran, 5, 29, 85, 87, 98, 103, 104
İrān, 145
İsa, 5, 15, 83, 84, 98, 122, 123, 155,
156, 157, 396
İşfehān, 250
İshāk, 13, 14, 79
İsis, 4
İskender, 11, 16, 66, 102, 103, 197,
294, 323, 345, 352, 404
İskender-i Zülkarneyn, 16, 102
İskenderiye, 87, 149, 163
İskenderiyye, 250
İsmā‘īl, 65, 162, 224, 225, 226, 227,
228
İsmā‘īl Hakkı, 162
İsrâfil, 64
İstanbul, I, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11,
14, 16, 17, 21, 22, 23, 25, 26, 27,
33, 34, 38, 40, 44, 45, 60, 64, 66,
71, 75, 84, 86, 115, 118, 124, 127,
131, 132, 399, 400, 401, 402, 403,
404, 405, 406, 407

J

Jung, 3

K

Karun, 119

Kasanî, 37, 73, 62, 112, 399
Kastallânî, 35, 59, 121, 397, 405
Katip Çelebi, 8, 9
Kayseri, 24, 46, 405
Ken‘ān, 78, 232, 236, 238
Kerbela, 31, 54, 90, 396
Keyd, 11
Khimunu, 4
Kirmān, 250
Konya, 24, 80, 102, 399
Konyā, 145
Kostantiniyye, 157
Kudâr b. Salif, 76
Kudüs, 127, 261
Küfe, 250
Kurtubî, 96, 154, 202
Kuşbeddîn Kaşalānî, 154

L

Lacan, 3

Leylā, 207, 208, 209, 210, 211, 212,
213, 294

M

M. Celaleddin Rûmî, 10

Macritî, 121

Mağrib, 250

Maḥmūd, 62, 109, 276, 346

Mahmud-ı Gaznevî, 108

Malatyavî, 23, 40

Māverāünnehir, 261

Mecnūn, 132, 207, 208, 209, 210, 211,
212, 213
Medīne, 154, 294, 298, 385
Mehdī, 36, 54, 122, 123, 406
Mehdī, 144
Mekkî bin Ebu Talib, 119
Memphis, 4
Mesleme bin Aḥmed, 366
Mevlânâ, 10, 29, 51, 101, 102, 118,
138, 397
Mevlânâ, 26, 62, 275, 276, 316, 317,
318
Mısır, 4, 6, 53, 79, 80, 87, 101, 105,
157, 159, 163
Mışır, 236, 250, 261
Molla Câmî, 36, 37, 38, 58, 112
Mollâ Faḳîh, 358
Molla Hüsrev, 39
Moskovâ, 249
Muaviye, 90, 91, 93, 110, 122, 152,
156, 157, 254
Muḥammed, 62, 88, 145, 151, 196,
228, 247, 276, 373, 381, 388
Muhammed Râsim, I, II, IV, V, 13,
18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
42, 43, 44, 49, 50, 52, 58, 62, 100,
402, 61, 62, 80, 100, 101, 102, 116,
122, 123, 132, 396, 398, 400, 405
Muhyiddin Arâbî, 53, 99, 100, 101
Mu'āvīye, 93, 152, 153, 193, 373

Mūsâ, 80, 124, 284
Muşafâ, 62, 89, 92, 94, 95, 144, 196,
206, 241, 275, 276, 304, 390
Müeyyedüddîn Cendî, 38
Müslim, 58, 63, 122, 217, 257, 273,
288, 305, 316, 381, 397
Müslîm, 153, 354
Müstenidâti, 37

N

Nasîrüddîn-i Tûsî, 107
Nemir bin Cendeb, 245
Nemrûd, 32, 77, 105, 215, 216, 217,
221
Nesaî, 58, 397
Nev-bahâr, 10, 11, 12
Nûh, 28, 80, 202
Nu' mân, 96, 202
Nuşirevân, 106, 322
Nûŝirevân, 166, 321, 322, 323, 324,
327, 330, 332

ç

çAbbâs, 64, 218, 362
çAbdulḳâdir, 189
çAbdullâh Bin Ebî Selül, 339
çAcem, 127, 250, 260
ç*Alî*, 32, 48, 86, 88, 111, 115, 121,
151, 153, 154, 161, 191, 192, 240,
241, 243, 244, 299, 338, 348, 373,
375, 381, 384, 385, 386, 387, 388,
389, 391

‘*Ammar bin Yāsir*, 93
‘*Amr*, 94, 192, 312
‘*Amr Bin ‘Ās*, 94, 192
‘*Āzerbaycān*, 250
‘*Irāk*, 91, 189, 248, 250
‘*İkrime*, 383
‘*Ömeru’l-Fārūq*, 184

O

Oṣmān, 170, 171
Oṣmān bin ‘Affān, 170

‘

‘*Ubeydullāh*, 91, 111, 243, 248, 299

Ö

Ömer, 1, 5, 7, 13, 14, 15, 18, 19, 29,
38, 81, 84, 87, 92, 105, 113, 119,
156, 159, 184, 354, 355, 395, 401,
402, 405, 407
Ömer b. Sa‘d, 92
Ömer Fu‘ādî, 7, 13, 15, 18, 19, 395

R

Rabi‘ â-yı ‘Adevîyye, 101
Râsim, II, 13, 18, 23, 26, 34, 35, 38,
43, 44, 51, 54, 86, 100, 132, 136,
396
Râsim Hikmet, I, IV, V, 23, 39
Reşid, 353, 361, 363, 364, 365

Rûm, 31, 98, 138, 145, 150, 191, 250,
268, 314, 315, 367, 369
Rûs, 250
Rûşenî, 38

S

Sa‘lûk, 12
Sa‘d b. Ebi Vakkas, 9
Sadreddin Konevî, 37, 70
Şağānî, 162
Sām, 251
Sa‘d, 273, 362
Sāre, 101, 210
Selâme, 92
Seyyid İshâk Fazlullah Esterâbâdî, 13,
14
Şiddîk, 150, 151, 384
Sigmund Freud, 2
Şin, 250
Sinān bin Enes, 242
Sivas, 15, 24, 25, 26, 110, 151, 317,
399, 405
Siyavuş Şah, 11
Sūdān, 252, 261
Sultan I. Ahmet, 16
Sultan III. Murat, 14
Sulţān Ebū’l-Hasan, 253
Şu‘ud, 261
Süheyl, 10, 11, 12, 115, 406
Süleymān, 176, 177, 186, 189, 190,
374
Süleyman Çelebi, 35

Süleyman Nahîfi, 59, 397

Ş

Şâm, 91, 127, 154, 181, 187, 229, 248,
250, 261, 270

Şehrbânû, 92

Şehriyârî, 195

Şehrîzor, 24

Şemir b. Zülcevşen, 92

Şems, 56, 59, 61, 67, 98, 101, 102,
118, 136, 138, 275, 314, 315, 316,
317, 318, 396, 398

Şemseddin Sivâsî, 38, 58, 59, 61, 118,
317, 397, 399, 405

Şems-i Tebrîzî, 56, 59, 98, 101, 102,
136, 138, 396, 398

Şeyhî, 29

Şeyhülislâm Menteşezâde Abdurrahim
Efendi, 40

Şimr zi'l-Cevşen, 242

T

Taberanî, 58

Tâcdâr, 168

Taceddin Efendi, 25

Tahtavî, 119

Tâtâr, 250, 251, 252

Tâtâristân, 261

Teb, 4

Tebrîz, 98, 102, 110, 138, 314, 315,
316, 318

Timur, 14

Tirmizî, 58, 123, 308, 397

Türân, 261

Türkistân, 261, 283

Taberistân, 250

Tagîstân, 261

U

Ubey bin Hâlef, 151

Ubeydullah b. Ziyâd, 111, 407

Ü

Ümmü Gülsüm, 91, 92, 134, 245, 246

Üskidâr, 298

V

Veysel Karanî, 97, 405

Veysî, 13, 15, 16, 399, 405, 407

Viyana, 21

Y

Yafes, 251

Yâf'î, 96, 202

Yaḥyâ, 83, 229, 230, 231, 353

Yahya Beg, 10, 12

Ya'kûb, 78, 217, 232, 233, 234, 235,
236, 238, 239, 240

Ya'sûb, 190

Yazıcıoğlu Mehmed, 8, 10

Yazıcızâde İsmail Hakkı Sivâsî, 396

Yemen, 12, 93, 97, 127, 145, 154, 157,
204, 261, 351

Yezîd, 32, 58, 91, 244, 245, 246, 247,
248

Yûnus, 275

Yusuf, 5, 6, 8, 11, 15, 29, 56, 78, 79,
97, 105, 121, 123, 129, 134, 217,
239, 396, 405, 406

Z

Zekeriya, 82, 56, 210, 229, 230, 231,
396

Zelîhâ, 11

Zeyd, 7, 309, 312

Zeyne'l-^çAbidîn, 245

Zeyneb, 91, 92, 111, 134, 243, 244,
245, 246, 404

Zeynel Abidin, 92, 403

Zeynel ^çAbidîn, 92, 244, 246

Zeynep, 91

Züleyha, 15, 33, 79, 405

Züleyhâ, 79, 237